Anexa 1.

GAI

Preot Nicolae Ionescu[1].

Comuna Aradgai, scris oficios azi, s-a numit întotdeauna aşa. Poporul o numeşte numai Gai. Poporul o numeşte numai "Gai". În vremurile vechi, s-a numit "Gaia". Se zice, că jurul Gaiului de atunci, au fost pline cu apă şi Turcii cu găi, treceau să ajungă pe locul locuit de popor, chiar şi aşa locuitorii de aici,cu găi treceau să meargă în oraşul Orod (Arad) de atunci. Din protocolul reposaţilor se vede că prin anii 1800, numele comunei s-a scris "Gai" până în anii 1820, când deja numele, se schimbă în "Gaiu" (în matricule). Azi în oficios, se scrie "Aradgai" şi "Arad – Gai" sau "Aradgaiu" şi "Arad – Gaiu".

Vatra comunei de azi, nu a fost aici, ci mai jos, spre miază-noapte şi nu în un complex, ci în mai multe parcele, după cum, ici-colo, existau coline şi dâmburi, pe care se zideau case. Jurul complexului era acoperit cu bălţi, mocirle, ape, aşa cum se mai văd urme de văi prin jurul şi interiorul Gaiului de azi. Şi azi trec prin comună două vâne sau văi în care se află apă crescută cu trestie, pipirig, gâtei, iarbă groasă, neconsumabilă de animale şi iarbă fină pe marginea văii. Din aşezarea caselor şi lungimea grădinilor, se vede că toate casele sunt zidite spre vale, respectiv strada merge paralel cu valea. Grădinile de pe vale sunt foarte mari, fapt care ne explică destul de eclatant, că de aceea s-au dat aşa mari locurile de case, pentru că au fost băltoase, neproductive. Acum însă, fiind deceniile mai secetoase, nu sunt aşa mari ape pe locurile acestea băltoase, ba, se poate zice, că în unele locuri numai cu ocazia ploilor mari stă apa pe ele.

Locul de închinare a credincioşilor ortodocşi români din Aradgai, este biserica capelă situată pe pusta de 320 jugăre ce o beneficiază Episcopul ortodox-român şi Biserica-Capelă, fiindcă, aceasta a servit de capelă episcopiască, în timpuri când a locuit episcopul aici, în reşedinţa din Aradgai. De unii se zice că a fost mănăstire şi capela servea ca loc de închinare credincioşilor veniţi la mănăstire. E zidită din cărămidă, zidire masivă, sub un acoperemânt cu reşedinţa episcopească, având un plan simetric şi front spre răsărit. Tavanul locuinţelor e în formă de boltitură, ca şi biserica din cărămidă. Se susţine că zidirea datează din timpul Turcilor. Icoanele din biserică sunt la fele pictate şi de vechi, ca cele din mănăstirea Bodrog şi Bezdin. Teritoriul intern al reşedinţei face două jug. cad. care e înconjurat cu un zid din cărămidă.

Locuitorii comunei Aradgai de azi sunt 1400 români ortodocşi, 700 suflete sârbi greco-orientali şi 2200 unguri romano-catolici, reformaţi, calvini şi 10 greco-catolici sau români uniţi, în total, 4510 suflete. Românii şi sârbii sunt băştinaşi, iar ungurii de azi, sunt formaţi din maghiarizarea nemţilor, tăuţilor, slovacilor, veniţi sau aduşi pentru fabrici şi colonizaţi în Aradgai, unde era un trai mai uşor decât în oraş.

Familiile mai lăţite între români sunt: Fericean, Ardelean, Oarga, care se scria Orga şi se numeau Horga şi Sărăndan ; Dodean care se scria Docean ; Ostoia se scria Stoian, până la anii 1860 ; Pâncotan ; Selejan ; Stana.

În anul 1872, se despărţiră sârbii de români, cu care, până aici formau o parohie. Sârbii-şi făcură biserică în mijlocul Gaiului, iar românii rămaseră tot ca toleraţi în capela episcopească. La despărţire, se întâmplase că dintre doi fraţi, unul rămase la sârbi, altul atrecut la români şi viceversa.

În anul 1914, la stăruinţa părintelui adm. Parohial Gheorghe Bragea, prin parohianul Ilca Dava, s-a colectat 100 coroane şi izbucnind războiul mondial, s-a sistat ideea de a zidi o biserică nouă, proprie a românilor din Gai.

În anul 1922, sub păstorirea preotului Nicolae Ionescu, paroh, s-a început din nou a se cultiva ideia de zidire de biserică nouă, s-au colectat şi azi, în anul Domnului 1929, avem circa 510.000 lei spre acest

[1] Originalele se găsesc în *Fondul de documente, Parohia Ortodoxă, Gai, Nicolae Ionescu, Note despre Gai (1938 ?)*

scop. În aceşti bani, se cuprind şi cei 150.000 lei, primiţi de la primăria Arad, pe timpul primarului dr. Ioan Robu din anul 1926

Ca să fie vreun loc pentru zidire de biserică, în anul 1922, parohianul Nicolae Fericean (b) şi soţia Emilia Bugar, au cumpărat din teritoriul Hasz, o bucată de pământ în estensiune de 448 stânjeni pătraţi, cu 10.000 lei şi l-au donat parohiei, cu condiţia, dacă în decurs de zece ani se va ridica biserica, să fie proprietatea bisericei, de nu devine cumpărătorului dreptul de proprietate.

În anul 1926, credincioşii Petru Pâncotan şi soţia Ana Anghel, au dăruit pe scopul bisericei noi, folosinţa cu dreptul de proprietate, a averii lor constătătoare din 12 jug şi 1440 st. p., asupra căreia, va putea dispune biserica, după moartea ambilor. Unica condiţie s-a pus din partea lor, ca la sărbătoarea Petru şi Pavel, să se facă parastas pentru ambii. Destinaţia aceasta s-a modificat cu ocazia facerii regulamentului. Nu-i dăruit pe scopul bisericei noi ci pe scopuri de binefacere, fixate, în numitul regulament

În anul 1930, o bucurie mare au avut toţi românii care ţin la consolidarea României Mari deoarece, în 8 iunie, după un exil de la 4 ianuarie 1926, prinţul Carol, fiul răposatului rege Ferdinand I şi tatăl regelui actual, Voievodul Mihai I s-a reîntors în ţară. Reprezentanţii poporului l-au aclamat de rege, cu numele Carol II, iar actualul rege minor Mihai I, a devenit Mihai Voievod de Alba Iulia, moştenitor la tron.

În anul 1931 septembrie 13, la ora 11 s-a făcut sfinţirea şi punerea pietrii fundamentale a Bisericii noastre parohiale, noi, din Aradgai. Actul sfinţirii l-a săvârşit mandatarul episcopesc Prea Cucernicia Sa Mihai Păcăţan consilier eparhial, împreună cu Prea Cucernicia Sa Traian Văţian protopresbiterul Aradului. De faţă au fost în afară de un număr mare de popor, fără considerare de naţionalităţi şi religie şi reprezentanţii oficialităţilor locale şi orăşeneşti. Antreprenorul francisc Eberlein şi Comp. Din Arad, a luat lucrarea zidirei Bisericei cu suma de 550.000 lei, pentru care sumă, a şi zidit o zidărie, la turn de nouă metri de la suprafaţa terenului, iar la nave, 8,5 metri înălţime. Nefiind mai mulţi bani, s-a sistat lucrarea pentru alt an. În fundamentul zidirei, dinspre altar, s-a aşezat într-un tub de sticlă, momentele privitoare la zidire, scrise pe pergament, iscălită de mulţi din cei de faţă, împreună cu o sumă de bani mărunţi din ziua aceea. Copia pergamentului, se află, împreună cu toate documentele privitoare la zidire, într-un dosar separat care poartă numărul de 91/1931, iar dosarul despre transcrierea terenului pe care e zidită biserica e înregistrat sub nr. 102/1931, formând iarăşi un dosar separat. Numele episcopului Eparhiei Arad, este dr. Grigorie Gh. Coşa, iar a parohului din Arad-Gai este Nicolae Ionescu.

În anul 1932, de la 1 aprilie, unele suburbii ale oraşului Arad, precum şi o parte din judeţ, au fost revărsate de apele Murăşului, care a ieşit din albia sa şi s-a descărcat asupra gospodăriilor şi asupra pământurilor sămănate, a pricinuit foarte multă mizerie şi sărăcie. În zilele de 6,7,8 aprilie a.c. apele Murăşului, au nimicit aproape compect comunele Micălaca Nouă, Micălaca Veche, unde apa, trecând peste linia ferată Timişoara, neoprindu-se la şoseaua arad-Radna, făcând un ochi de apă din aceste suburbii, abia s-a oprit la linia ferată Arad-Radna, asupra căreia încă s-a făcut din pietriş de codru şi pământ, un dig provizor de 60-70 cm. Apa s-a ridicat la o înălţime de 3-8 metri, astfel că toţi locuitorii au fost nevoiţi a se refugia, lăsându-şi tot avutul pradă apelor. Casele care nu au avut fundament solid de piatră sau cement şi a căror păreţi au fost clădiţi din pământ sau văiug, în decurs de 2-6 ore după ieşirea apei, s-au dărâmat.

Anexa 2.

ISTORICUL LIVIU MĂRGHITAN LA A 70-A ANIVERSARE

Redăm, în sinteză, aprecierile exprimate de dr. Peter Hugel, Directorul Complexului Muzeal Arad, la adresa regretatului istoric şi om de cultură, care a fost **Liviu Mărghitan**[2]

Membru titular în Divizia Istoria Ştiinţei, din cadrul Academiei Române, Liviu Mărghitan, s-a născut la Arad (pe strada Aviaţiei, nr.42 n.n.), fiind unicul fiu, al maistrului cazangiu Livius şi al soţiei acestuia, Ileana. A deprins cititul de la vârsta de cinci ani, şcoala primară începând-o cu clasa a doua, deoarece, în 1944, războiul ajunsese şi în Arad, făcând imposibilă desfăşurarea anului şcolar 1944-1945. În baza unei sumare examinări, la şcoala din cartierul Bujac, în 1945 a fost promovat direct în clasa a II-a. Clasele IV-VII, le-a urmat la Şcoala elementară nr. 20 din Gai. (Şcoala de Sus n.n.). Studiile secundare (de trei ani, în vremea aceea n.n.), le-a urmat la reputatul Liceu de Băieţi din Arad (LBA), aşa cum se numea vechiul Liceu "Moise Nicoară". A studiat istoria la Universitatea Victor Babeş, din Cluj, cu profesori prestigioşi, reprezentanţi de seamă a Şcolii Universitare Naţionale: M. Macrea, I.I. Rusu, M. Dan, D. Prodan, C. Daicoviciu, Fr. Pall, C. Mureşan, I.H. Crişan, E. Chirilă, ş.a., obţinând Diploma de Licenţiat în Istorie veche universală şi Arheologie

S-a căsătorit în 1964, cu învăţătoarea Susana Cudla, din Nădlac, localitate, unde şi-a desfăşurat obligatoria perioadă didactică.

Ca specialist arheolog, la Muzeul Regional Arad, unde a fost angajat în 1966,Liviu Mărghitan, a iniţiat primele cercetări ştiinţifice sistematice de istorie veche. Astfel, săpăturile de la Sâmpetru German, Felnac şi Şeitin, au fost încununate, prin descoperirea unor vestigii semnificative, care au îmbogăţit fondul patrimonial muzeistic arădean. Însemnătatea descoperirilor de la Şeitin, i-au facilitat accesil, spre publicaţii de specialitate de primă mărime.

Transferat la Muzeul Regional Hunedoara (actualul Muzeu al Civilizaţiei Dacice şi Romane), a intreprins cercetări sistematice, acoperind o perioadă îndelungată a istoriei, de la paleoliticul superior, la epoca prefeudală, reuşind să aducă la lumină, obiective antice de importanţă majoră: cazarma gladiatorilor de la Ulpia Traiana Sarmisegetusa, villa rustica de la Deva, cele mai mari băi publice romane din sud - estul Europei de la Veţel, aşezările dacice de la Câmpuri Surduc, Cozia, Leşnic şi Uroi, marele tezaur monetar de la Veţel ş.a.

La momentul iniţierii proiectului de constituire a Muzeului de Istorie a Rimâniei, Liviu Mărghitan, a fost cooptat în întâiul eşalon al membrilor fondatori. Împreună cu arheologul Constantin C. Petolescu, a organizat tematic secţia Lapidariu, care a rămas în aceeaşi formă, până astăzi.

În afară de cercetările arheologice, Liviu Mărghitan, a mai fost preocupat de viaţa şi de impactul social naţional al zborurilor pionierului aviaţiei româneşti, inginerul Aurel vlaicu. În acst sens a intreprins, ample cercetări, în presă şi arhive, a ţinut legătura cu descendenţii familiei Vlaicu, cu Universitatea Tehnică din Munchen şi Muzeul Tehnic German, reuşind, să elaboreze şi să publice, trei cărţi şi numeroase articole.

Şi-a încheiat activitatea, prin pensionare din postul de consilier, în Ministerul Culturii şi Cultelor, funcţie prin care avea în subordine instituţiile de cultură, din opt judeţe, unclusiv Aradul. Este autor a zeci de cărţi publicând şi sute de articole ştiinţifice

În 13 ianuarie 2011, s-a stins din viaţă, discret, aşa cum a trăit, fiind înmormântat, alături de soţie, în cimitirul din Nădlac.

Anexa nr 3.

TABEL NOMINAL

[2] **Peter Hugel**, *Cuvânt înainte*, în volumul, *Complexul Muzeal Arad, Istoricul Liviu Mărghitan, la a 70-a aniversare*, Arad, 2007, pag. 7, 8.

cuprinzând familiile cu posibilităţi de cartiruire a persoanelor, instituţiilor şi unităţilor economice, evacuate de pe front (1943).

I. Sectorul 22, Circumscripţia VI Poliţie

Str. Anton Pann: Catyti Dumitru-18/20, Văd. Ardelean Laura-nr.22/24, Ielinek Adalbert -14, Stana Petru-25, Secianschi Dobromir-35, Farkaş Adalbert-38/40, Onea Dimitrie-43, Onea Dimitrie-43, Viderak Alexandru-46, Lupşici Svetozar-51, Rus Pavel-55, Ivanov Laza-56, Ardelean Gheorghe-57, Ştefanov Ioan-65, Milin Neţa-71, Ostoin Adria-72, Milin Zoriţa-73, Bălaj Petru-76, Selejan Gheorghe-80; **Str. Bisericii (Dunării):** Savin Milutin-105, Rus Tmoftei-106, Petar Lazar-108/110, Ban Vasile-111, Ivanov Vasile 112/114, Neţin Vasile-116/118, Secianschi Miloş-120, Jivanielov Milan-123, Csici Duşan-124/126, Lupşici Duşan-127, Putici Jica-128, Nagy Ştefan-129, Stana Nicolae-133, Takacs Francisc-135, Arsenov Ivan-139, Tirsin Gheorghe- 140, Creţa Iosif-142, Ostoin Vasile-148, Sechanschi Mihai- 150-153, văd. Ostoin Teodor- 154/156, Bosniak Floriţa-162, Popovici Nicolae-164; **Str. Ion Creangă**: Boşneac Valer-9, Berar Elisabeta-10, Stefanov Svetozar-22, Halasz Emeric-24/26, Gyeneş Iosif-27, Furak Ilie-30, Ostoin Ioan-30, Ostoin Radu Miloş-38, Rista Petru-46, Abraham Ştefan-59, Şinco Elisabeta-62, Docmanov Svetozar-69-73, Petrov Dimitrie-75, Gabor Pavel-75, Iambric Mihai-77, Ivanov Arsenie-83; **Str. Câmpineanu:** Cuzmanov Grigore, văd. Szabo Francisc-66, Horvath Ioan-66/68, Lacsan Clara-70, Balogh Ştefan-74; **Str. Domniţa Ancuţa**: Paiu Milivoi-9/11, David Andrei-12/16, Paiu Manea-18-20; **Str. Faurilor**: Engelhardt Ioan-1/a, Dodean Gheorghe-95, Dincă Ioan-96, Ostoin Duşan-102, Viragoş Ioan-104/108, văd. Ciosiu Teodor-110/112, Tirsin Vasile-116, Balogh Francisc-118/122, Kovacs Pavel-119/121, Bujic Ştefan-123, Buza Francisc-125, Secianschi Sava-126, Ştefanov Andrei-127, Kiss Iosif-128/130, Toth Anton-129, Havrany Iuliu-129, Iuhasz Iosif-136/138, Kelemen Ştefan-140/146, Perin Gheorghe-141/143; **Str. Fântânii**: Iuhasz Ioan-166, Lupsici Milan-85, Docmanov Axente-87, Feher Andrei-89, Docmanov Petru-91, Imbroane Alexa 98, Ciosici Andrei-99, Popov Laza-100, Lechin Vioara !02/104, Gyenge Iosif-105, Berindea Lazăr-108, Ardelean Constantin-109, Hegeduş Valentin-111, Timotici Nedelco-110/112, Marincov Nicolae-118, Jurcan Ioan-136; **Str. Măgurele:** Ardelean Gheorghe-5, Sagi Rozalia-8, văd. Kotrosco Iosif-11, Iacsici Milan-19, Ostoin Duşan-20, Lazăr Matei-20/25, Ostoin Arsa-31, Puterici Lazăr-33; **Str. Nouă:** Vărşendan Gheorghe-55, Păcurar Dunitru-60/62, Kocsiş Ioan-67, Cuzmanov Gheorghe-76/78, Tirsin Vlada-79, Maţ Miloş-84, Cotici Milivoi-91, Constantin Ioan-95, Stanoev Andrei-111, Nykos Matei-112, Toth Mihai-117; **Str. Păcurarilor**: Ştefanov Dumitru-9/11, Ciosici Ioan 10/12, Iov Ioan-19/21, Ardelean Osan-20, Iuhasz Pavel-26/28 **Str. Tribunul Corcheş**: Timotici Isidor-66/68, Truşcă Ioan-67, văd. Popian Teodor-71, văd. Ivanov Nicolae-73, Gherman Ioan-78/80, Orga Simion-79, Orga Iosif-81, Orga Ioan-85, Neţa Teodor-82/88, Sedici Duşan-90, văd. Cioca Teodor-91, Ivanov Petru-92, Arsenov Iosif-93, Iuhasz Pavel-95, Mikloş Petru-101, Ivanov Velico-101/112, Buvar Mihai-109/111, Berar Lenca-118, Meszaroş Andrei-120, Toth Gheorghe-123, Koşa Ioan-70.

II. Sectorul 23, Circumscripţia VI Poliţie

Str. Alexandru cel Bun: Igasz Gizela-1, Herţeg Emerich-3, văd. Pecican Vasile-4/6, Roşu Ioan-5/7, Mihoc Nicolae-5/7, Roşu Lazăr-9, Văd David Ştefan-11, Marincov Petru-13/15, Balca Gheorghe-14, Hajas Andrei-14, Jurjuc Ioan-16, Şuli Ştefan-17, Vlad Ioan-19, Toth Alexandru-20, văd. Panaiot Eudochia-21/23, văd. Berar Floriţa-22, Baici Mihai-24/34, văd Vlad Nicolae-25/31, Vantara Ştefan-29/33, Iovin Sava-44; **Str. Bisericii**: Dan Ioan-9, Ardelean Vasile-11, Hornoi Dumitru-13, Nagy Andrei-15, Cooperativa Alianţa-16, Szakal Maria-17, Şcoala primară de stat-18, Vidai Anton-19, Marksamer Iuliu-19, Hegy Ioan-19, Said Anton-20, Adamcsoc Gaspar-21, Birtaş Iuliana-22/24, Kelemen Mihai-22/24, Halasz Ştefan-23,

văd. Kelemen Lidia-25, Farkaş Adalbert-26, Slt. Petrescu-27, Dan Francisc-28, Băneş Aurel-31, Elias Iacob-33, văd. Farkaş Herman-34, Matyok Iosif-35/37, văd. Matyok Ecaterina-35/37, Pâncotan Vasile-38, Toth Ioan-39, Viragoş Ştefan-41, Secianschi Milutin-43, Hajas Elisabeta-45, Fejes Andrei-50, văd. Popa Gheorghe-74, Ostoia Simion-76/80, Armaţchi Sofia-81/85, Farkaş Leopold-82, Kiss Matei-84, văd. Ostoia Sida-87, văd. Chisăliţă Floriţa-96, Biserica Ortodoxă Română-99; **Str. Bogdan Voievod:** Ureche Petru-5, văd. Toth Agneta-5/7, Fericean Gheorghe-6, Sagi Matei-8, Heszki Alexandru-12, văd. Dodean Maria-13, Bogăţean Arsenie-14/16, Bakoş Iosif-15, Lukacs Iosif-27, văd. Kovacs Iuliana-28, Fericean Ioţa-32, Pop Mihai-34, Kasa Ştefan-38/40, Drug Ştefan-41, Kovacs Alexandru-42, Kovacs Ilie-44, Olah Ştefan-45, Stana Vasile-46, Florea Daniţa-48, văd. Tosity Gavril-54, văd. Fericean Elena-70, Kacsor Ana-72, Vekony Emerich-74; **Str. Câmpineanu**: Ristov Calciu-6/12, văd. Voros Ioan-18, Kovacs Ştefan-22, Chevereşan Petru-24, Petrovici Ştefan-26/28; Str. Concordiei- văd. Nagy Maria-1; **Str. General Doda:** Vekony Iosif-10, Balazs Ştefan-14, Nedea Gheorghe-16, Vonsza Alexandru-17, Marton Andrei-18, Kovacs Ştefan-19/21, Fitărău Ioan-19/21, Florea Ioan-22, Totoc Elisabeta-23, Popa Emanuel-25, văd. Hentye Arsa-28, Papp Andrei-30, Farago Pavel-31/33, Boar Ilie-35/37, Szonda Ştefan-46/48, văd. Ardelean Ecaterina-51; **Str. Grădinarilor:** Mircea Iercan 1/3, Heder Adalbert-2, Tălan Avel-2, Cizmadia Gheorghe-8, Bogdan Virgil-5/7, Şcoala primară de Stat-9/15, Kozma Bella-22, văd. Kozma Magdalena-24, Nagy Iosif-25, Erdely Ioan-29, văd. Văcar Sava-38, Berkecz Carol-39, Gyeneş Barbara-40, văd. Varga Victoria-41, văd. Nica Draghina-42, Mandics Ştefan-43, văd. Selejan Margareta-44, Dekeş Iosif-45, Csordaş Ştefan-47, Borha Ioan-48, Kozma Iuliu-50, Antalfi Carol-51, Halasz Ioan-51/a, **Str. Fântânii:** Iuhasz Ioan-24/26, Balogh Ştefan-25/27, Druch Ştefan-28/30, Iuhasz ştefan-29, Kiss Ştefan 32/34, văd. Zambori Rozalia-36, Toth Frncisc-42, Ştefanov Iosif 50/52; **Str. Faurilor**: Zabos Pavel-2, Gligorescu Elisabeta-10/14, Babics Maria-10/14, Lelik Iosif-16/18, Ancuţa Petru-20/22, Kelemen Ştefan-24, Nagy Iosif-25, văd. Fazekaş Maria-29, văd. Kurilla Agneta-31, Crişan Avram-34, Feher Gheorghe-39, văd. Varga Rozalia-36/40, David Pavel-43/45, Ardelean Mihai-46/48, Kiss Martin 47/49, Sigmet Anton-52, Socaci Ioan-53, Bulboacă Ioan-63; **Str. Nouă:** Csato Emerich-13/17, Crişan Teodor-28/32, Sagi Mihai-29, văd. Szabo Ecaterina-36, Toth Francisc-37/43, văd Feher Maria-38, Sagi Iuliana-40, **P-ţa Sf. Ioan:** Fericean Laza-22/23, Nenadov Milan-24/27, Biserica Sârbească-28/29, Burcuş Ioan-30/31, Orga Gheorghe-32/33.

III. Sector 24, Circumscripţia VI Poliţie (Bogăţean Gheorghe, ICA)

Str. Justinian: Varga Pavel-1, Bumb Ioan-1, Suciu Nicolae-3, Varga Pavel-2, Muntean Nicolae-6, văd.Gaghi Maria-10, văd. Kiss Ecaterina-13/15, Berar Mihai-19, văd. Toth Elisabeta-21, Fericean Petru-23, Ilin Maria-25/27, Iacob Iosif-37, Stana Lazăr-40/42, Covaci Mihai-44, Sârb Vasile45/47, văd. Imre Ecaterina-46, Halasz Francisc-49/51, Pălincaş Mihai-55/57, Kelemen Andrei-59/61, Dodean Sava-63/65, Hajos Mihai-71/73, Orga Gheorghe-75, Toth Ştefan-83, Olah Gheorghe-85; **Str. Tribunul Corcheş:** văd. Marga Iosif-6, Ujvari Ştefan-7, Ilin Dimitrie-9-11, Fericean Gheorghe-12, Fericean Dimitrie-13-15, Crişan Ioan-16, văd. Creţa Maria-17/19, Deutsch Ioan-22/24, Drecin Mihai-24, Drecin Ioan-27, Dragan Florica-31, Hegeduş Emeric-33, Srtancu Mihai-34, Pain Petru-35, Simon Sava-37/39, Pomersein Petru-40, Anghel Ioan-43, văd. Fericean Maria-48-50, văd. Fericean Ioan-50, Fritz Francisc-54/58, Molnar Dezideriu-61, Stoin Petru-63, Ilin Petru-63 ; **Str. Hatman Arbore:** Faur Catiţa-18, Vantara Ioan-24- Munteanu Sava-30, văd. Ilin Miliţa-31, Săbău Ioan-35, Lantoş Iosif- 32-34, Ilisie Gheorghe-41, văd. Ilin Miliţa-43, Ilin Ştefan-42, văd. Rus Mihai-47, Ilin Sever-49, Ardelean Teodor-61, Jorneak Joachim-73, Gyuchici Milorad-77 ; **Str. Retezat:** Trifon Ioan-1, Szilagy Petru-18, Grozav Teodor-24 ; **Str. Munteniei :** Farkaş Mihai-1, Nagy Ioan-5, Kimatz Ioan-8, Nagy Mihai-9, Berar pavel-12, Guzma Ioan-16, Kaşa matei-24, Horvath Ludovic-29 ; **Str. Moldovei:** Juhasz ioan-4, Fericean Petru-7, Fekete Gheorghe-8, Vereş Andreu-10, Havai Mihai-15 ; **Str. Olteniei**: Stan Petru-5 ; **Str. Basarabiei** : Kiss Gheorghe-1, Jatko Teodor-20, Dodean Aurel-28, Favi

Milca-36, Curaj Isidor-40, Frentco Mihai-42 ; **Str. Poetului** : Schadt Alexandru-3, Muller Antoniu-5, Gunev Alexandru-5, văd.Varga Ştefan-7, văd.Horvath Vendel-7, Kovacs Ştefan-11, Gemeş Ştefan-12, Feier Zaharia-16, Pedori Ştefan-14, Marksteiner Ioan-17, Szemecsak Matei-17, Crişan Zamfir-23, Okonyi Alexandru-25, Cefan ştefan-26, Juhasz Ioan-28, Toth Ştefan-27, Matucs Iulia-29, Guber Geza-45, Batog Anton-47, Bărcan Ioan-51, Fritaty Francisc-53, Sucs Mihai-58, Illa Petru-59, Nagy Ioan-61/63, Baranyi Francisc-67/69, Sârb Matei-73, văd. Kovacs Anton-89, Marksamer Ioan-93, Filimon Petru-95, Koton Ştefan-99, Păcurar Ilie-101, Baztik Martin-103, Szeider Ştefan-105, Schuller Ştefan-107 ; **Str. Albinelor** : Iorgov Jordan-4, Hegeduş Ioan-6, Armaţchi Sava-3 ; **Str. Agricultorilor** : Şerban Ioan-1, Vaida Francisc-15; **Str. Bucovinei** : Dehelean Rozalia-2 ; **Str. Cireşoaiei** : Chişeoan Gheorghe-9 ; **Str. Corbului** – Borş Ştefan ; **Str. Timişului** : văd. Gonda Mihai ; **Str Jiului** : Bortaş Albert-1, Mitrik Ioan-3, Sziget Iosif-9, Ilin Lazăr-14, Mihuţ Ilie-26, Voştinar Teodor-29 ; **Str. Oltului** : Szabo Francisc-2, Laza Ioan-4, Lazi Iosif-6, Şerban Petru-14 ; **Str. Olteniei** : Selejan Gheorghe-5, Kovacs Iosif-7 ; **Str. Meşterul Manole** : Juhasz Mihai-4, Brtjo Ioan-5/15.

Anexa 4.

TABEL NOMINAL

cu familiile împroprietărite din Gai, cu parcele - loturi de casă,
în Libaş Dulo sau Câmpul Poetului

Mihai Jakab, n. 1897, General Doda 311, (64/278); Mihai Herczg, n. 1882, Justinian 52, agricultor,(66/278); Mihai Mezes Justinian 5e, (66/278); Florea Pivoda, n.1861, Bisericii, 54 , agricultor (102/279 st.); Gheorghe Duma, n. 1885, General Doda 6, agricultor (105/306 st.); Gheorghe Filimon, n.1886, Hatman Arbore 39, agricultor (106/306 st.); Dimitrie Tăuţ, n. 1898, Măgurele 18, agricultor (107/306 st.), Ion Ciosici, n. 1878, Păcurarilor 10, agricultor (108/306 st.); Văduva lui Ion Medve, n. 1878, Faurilor 28, meseriaş (109/306 st.); Văduva lui Mihai Roman, n. 1886, Faurilor 61, meseriaş (110/278 st.); Francisc Ladanyi, n. 1894, Anton Pann 19, agricultor (111/278); Orfana Vioara Iovin, n.1911, Alexandru cel Bun, 32, casnică (118/278 st.); Ion Armaţchi, n. 1877, Măgurele 26, meseriaş (119/278 st.); Văduva lui Gabor Nagy, n. 1871, Ion Creangă 7, casnică (121/278 st.); Văduva lui Gheorghe Libuş, n. 1884, Libaş 17, orfană (122/278 st.); Văduva lui Ioan Szabo, n. 1884, Anton Pann 50, casnică (123/278 st.); Văduva lui Pavel Agocsi, n. 1874, Justinian 9, casnică (125/278 st.);Văduva lui Gavril Ardelean, n. 1894, Bisericii 49, casnică (126/306 st.); Văduva lui Iosif Csipai, n. 1892, Măgurele 22, casnică (127/306 st.); Iosif Varga, n. 1884, Justinian 79, meseriaş (132/306 st.); Victor Serdl, n.1878, Libaş 14, tâmplar (134/306 st.); Dimitrie Puterici, n. 1875, Bisericii 111, maestru (135/306 st.); Văduva lui Iosif Kovacs, n. 1890, Justinian 83, casnică (137/278 st.); Văduva lui Iosif Kazinzkei, n. 1890, Bisericii 55, casnică (138/278 st.), Dimitrie Fodor, n. 1883, Măgurele 15, agricultor (140/278 st.);văduva lui Alexa Hegei, n. 1889, Faurilor 95, casnică (141/271); Andrei Henrich, n. 1887, Bisericii 20, (145/324); minorii orfani de război, Ana, Ion, Manea - Ardelean, Anton Pann 30 (150/324);Văduva lui Ion Borsoş, n. 1888, Bisericii 53, casnică, (153/306); Iosif Liptak, n. 1900, Justinian 62, meseriaş (155/306); Teodor Tamaş n. 1884, General Doda 36, (156/306);Athanasie Panaiot, n. 1895, Hatman Arbore, meseriaş (158/306); Nicolae Mânzat, n. 1880, Libaş cimitir, mormântar, invalid (160/277); Văduva lui Petru Hanga, n. 1883, Bisericii 29, casnică (161/285); Dimitrie Mânzat, n. 1882, Măgurele 17, meseriaş (162/285); Ştefan Araczki, n. 1872, Justinian 58, agricultor, (163/285); Ludovic Kovacs, n. 1893, Libaş, camerist, (165/285), Văduva lui Ştefan Kurilla, n. 1896, Anton Pann 42, (167/278); Văduva lui Francisc Kovacs, n. 1883, Bisericii 133 (168/278); Pavel Nemeth, n. 1892, Nouă 98, meseriaş (169/278); Axente Cosma, n. 1899, Libas 2, (172/278); Axente

Kotrozo, n. 1876, Libaş (174/278), Gheorghe Kasa, n. 1880, Alexandru cel Bun 13, meseriaş (176/278), Ion Novac, n. 1885, Anton Pann, 56, agricultor, (177/278); Văduva lui Antonie Csaszi, n. 1886, Hatman Arbore 17, casnică (178/278); Uros Mânzat, n. 1882, Măgurele 17, agricultor, (191/272); Gheorghe Pifko, n. 1897, Bisericii 71, hornar, (198/278), Teodor Faur, n. 1896, Fântânii 67, agricultor, (201/300); Mihai Marc, n. 1899, Tribunul Corcheş 96, agricultor (205/306), Petru Sandici, n. 1900, Anton Pann 78, agricultor, (207/307); Gheorghe Holaki, n. 1890, Tribunul Corcheş 17, meseriaş, (210/278), Mihai Horvath, n. 1882, Grădinarilor 38, meseriaş (211/278); Ştefan Csipai, n. 1887, Bogdan Voievod 42, meseriaş, (212/278); Savu Stoica, n. 1899, Tribunul Corcheş 117, meseriaş (213/278); Pavel Stoica, n. 1878, Fântânii 17, meseriaş, (214/278); Ştefan Szabo, n.1884, Alexandru cel Bun, meseriaş (215/278); Iosif Kurunczi, Libaş 10 (216/278); Mihai Szikola (n.1885, Justinian 63 (217/278); Pavel Furak, n. 1888, Câmpianu 46, (218/278);Francisc Kotroczo, n. 1897, Nouă 40 (219/278); Nicolae Ungurean, n. 1901, Hatman Arbore 27, agricultor (226/278); Ştefan Havram, n. 1901, Ion Creangă 79, agricultor (227/278); Mitru Şiclovan, Duleul Gules 14, agricultor (228/278);Ion Berariu, n. 1897, Tribunul Cororcheş 118, agricultor, (229/278); Gheorghe Igrişan, n. 1888, Fântânii 114, agricultor (231/278); Teodor Julan, n. 1876, Câmpul Hemei 10, meseriaş (232/278); Mihai Havram, n. 1875, Ion Creangă 73, meseriaş, (233/278); Iosif Dehelean, n. 1898, Bogdan Voievod, agricultor, (235/278); Francisc Szanda, n. 1883, Câmpianu, agricultor, (236/278); Petru Szilaghi, n. 1900, Anton Pann 35, agricultor (237/278); Mihai Haidu, n. 1881, Alexandru cel Bun 14, meseriaş (238/278);Gheorghe Raţ, n. 1905, Bisericii 142, agricultor, (240/278), Petru Găreian, n. 1883, Anton Pann, maestru (241/278); Pavel Poinar, n. 1878, Ancuţa, agricultor, (243/278);Ion Sandici, Fântânii, agricultor, (244/278); Dumitru Drăgan, n. 1899, Nouă 90, agricultor (245/278); Gheorghe Faur, n. 1892, General Doda 40, meseriaş (246/278); Vasilie Faur, n. 1895, Bisericii 29, meseriaş (247/278); Nicolae Muntean, n. 1886, Alexandru cel Bun, meseriaş (248/290); Ion Bătrân, n. 1890, Sfântul Ioan 3, meseriaş, (249/290); Vasilie Stana, n. 1893, Bogdan Voievod 31, agricultor, (250/290); Sava Tudor, n. 1897, Alexandru cel Bun 22, agricultor (251/290); Ion Popescu n. 1898, Alexandru cel Bun 14, agricultor, (252/290); Ion Simulov, n. 1891, Bisericii 36, agricultor, (253/294); Ilie Ponta, n. 1894, Libaş 21, agricultor, (254/294); Gheorghe Vărşendan, n. 1904, Alexandru cel Bun, agricultor, (255/294); Gheorghe Gheorghevici, n. 1900, P-ţa Sft. Ioan 28, agricultor, (256/294); Gheorghe Nădlăcan, n. 1875, P-ţa Sft. Ioan, meseriaş, (257/278); Gheorghe Kiss, n. 1876, Anton Pann 3-5, agricultor, (259/278); Ilie Nichici, n. 1872, Fântânii 10, agricultor (259/278); Iosif Jakab, n. 1901, Justinian 37, agricultor, (260/278), Petru Sandici, n. 1901, Bisericii 143, agricultor, (261/278); Nicolae Ostoin, n. 1892, Ion Creangă 31, agricultor, (262/278); Petru Raţ, n. 1898, Ion Creangă 42, agricultor, (263/278; Ion Chorchiş, n. 1889, Bisericii 72, meseriaş, (275/272); Ion Dodean, n. 1887, Bisericii 111, agricultor, (266/278); Petru Secianschi, n. 1890, Anton Pann 35, agricultor (267/278); David Kiss, n. 1876, Justinian 15, agricultor, (268/278); Ion Varga, n. 1883, Nouă 77, agricultor, (269/278); Vasilie Hârlău, n. 1896, Faurilor 92, meseriaş (2707278); Ştefan garai, n. 1897, Libas 9, agricultor (271/278); Francisc Buza, n. 1892, Faurilor 119, agricultor, (273/278), Vasilie Oltean, n. 1890, Faurilor 34, agricultor, (274/404); Ştefan Juhasz, n. 1879, Legelo 62, meseriaş (275/417); Iosif Kotroczo, n. 1870, Faurilor 29, meseriaş (276/417); Gheorghe Chişireanu, n. 1896, Libaş 29, agricultor, (277/278); Carol Zoter, n.1869, Hatman Arbore 26, meseriaş (278/278); Ion Burcă, n.1895, Justinian 4, meseriaş (279/278), Pavel Barna, 1881, Nyomas dulo 6, meseriaş, (280/278); Ştefan Irhazi, n.1886, Fântânii 33, meseriaş (271/278); Duşan Popov, n. 1896, Fântânii 100, meseriaş, (273/278); Iosif Ileş, n.1896, Faurilor 88, meseriaş, (284/278), Ion Radeai, n. 1876, Fântânii 105, meseriaş, (285/294); Ion Jambrik, n. 1886, Câmpianu 44, meseriaş (286/294); Mihai Taborosi, n. 1872, Legelo 46, meseriaş (287/294); Emerich Kovacs, n. 1897, Pusta Episcopiei, meseriaş, (288/294); Ştefan Holaki, n. 1882; Câmpul Aviaţiei,agricultor (289/294); Ladislau Sipaki, n. 1863, Pusta episcopiei, agricultor (289/294); Gheorghe Seculici, n. 1868,

Bisericii 113, agricultor, (291/294); Teodor Berendea, n. 1890, Ion Creangă 55, agricultor, (292/294); Ion Sandici, n. 1888, Nyomaskok 4, agricultor, (293/294)[3].

Anexa 5.

LISTA
construcţiilor de case, în Gai (1925)

Str.**Bisericei:** Iacob Elias-nr 33 (MP); Gheorghe Papp, nr.52 (MP); fraţii Matyock, nr.35 (MP); Mihai Kelemen, nr.22-24 (MP); Mladin Stoia, nr.50 (MP); Barnaţiu Gall, nr. 39 (AI); Lya Silberman, nr.84 (IJ); Ludovic Czrizer, nr.82-84; Farcaş Adalbert, nr.26; **Piaţa Sf. Ioan**: Ştefan Tirsin, nr.2-4, extindere grajd şi la nr 24 extindere de magazie (GN) **Tribunul Corcheş**: Ioan Santa, nr.42 (MP); Gheorghe Ferician, nr.12 (CJ); Ioan Orga, nr.85 (IR); Ioan Arsenov, nr.93 (MP); Ioan Crişan, nr.16 (MP); Andrei Meszaroş, nr.120 (MP); Pavel Papp (MP); Pavel Micloş, nr. 101 (MP); Vasilie Bran, nr.54-58 (MP); Ioan Toth, nr. 53 (MP); **Justinian**: Ştefan Lukacs, nr.4 (MP); Stanko Francisc, nr. 24 (MP); **Păcurarilor**: Ioan Lukacs (MP); **Fântânii**: Ioan Juhasz, nr.20 (MP); Ioan Horez, nr.15 (MP); **Anton Pann**: Petru Sandity, nr.78 (MP); Ştefan Dan, nr.7-9 (MP**); Măgurele**: Sava Dodean, nr.30 (MP); **Grădinarilor**: Ştefan Drauk, nr.35-37 (MP); Ioan şi Mihai Borha, nr.48 – extindere grajd (MP) Berecz Carol (CJ); **Nouă:** Gavra Puterity (MP);Ioan Kocsis, nr.67 (MP); Iosif Havram, nr.61 (IJ); Mihai Miloş, nr.102 (MP) **General Doda**: Emerich Sagi (IM); Andrei Moţ, nr.16 (MP); **Bogdan Voievod:** Rudolf Karl (IM); Petru Ferician, nr.40 (IR); **Hatman Arbore**: Ioan Oivog, nr.75 (CJ); **Poetului:** Dimitrie Cădari, nr.63 (MP); Simion Abraham, nr.20-21 (AM); **Izvor:** Ştefan Turak, nr.11 (MP); Poltura: Maxim Flam-atelier şi magazie (AG); **Teren Gutzjahr**: Ioan Mac (IP); Ştefan Meneşi, (WS); Ioan Wohlmath (LS); Ludovic Gardian (IF); Iosif Dorner (IF); Gheorghe Mladin (MP); Alexandru Racz (WS); Antoniu Kocsis (VS), Francisc Szeri (MP); **Câmpul Cioban**: Ioan Barani; **Câmpul Freamăt**: Silviu Hulber-Sălaş; **Câmpul Liniştei**: Iosif Barna (MP); **Câmpul Bărbuş**: Ioan Iovanov-Sălaş[4].

Notă: Literele din paranteză, reprezintă numele arhitectului, antreprenorului sau al maestrului zidar constructor, după cum urmează: *Mihai Probst (* MB), *Ludovic Szantay* (LS), *Alexandru Izso* (AI), *Ioan Ristin* (IR), *Ioan Josza* (IJ), *Carol Josza* (CJ) *Wilhelm Strakovits* (WS*), Ioan Mărian* (IM), *Iosif Fodor* (IF), *Andrei Maier* (AM), *Iosif Pardy* (IP), *Alexandru Graf* (AG), *Martin Csernejei* (MC), *George Neţin* (GN).

Anexa 6.

LISTA
construcţiilor de case în Gai (1926)

Str. Meşterul Manole: Duma Gheorghe, nr. 46 (MP); **Bogdan Voievod**: Mihai Becher; Sagi Matei, nr. 15; Steiner Ludovic, nr. 10; Beke Petru nr. 78 (Parcela Daniel) **Anton Pann**: Iorgovan Ioan, nr. 1; Truţa Ioan, nr. 23; **Grădinarilor** Ardelean Gheorghe, nr. 51; Gheorghe Csismadia, nr. 8-12 (MC) ; Czismodia Gheorghe, nr. 12 (MP); **General Doda**: Torok Iosif , nr. 52 (MP); **Fântânii**: Zsoter Grigore nr. 68; Irhazi Ştefan, nr. 44; **Domniţa Bălaşa**: Dragomir Bucur, nr.144; **Faurilor**: Bojin Ioţa nr.126 (Trithaller Francisc); **Bisericii:** Klieger Leo nr. 22; Boja Ştefan nr. 106; Nagy Andrei, nr.15 (CJ); **P-ţa Sf. Ioan**: Ferician Laza nr. 22 (MP); **Justinian:** Văd. Zsoltesz Ştefan, nr.1 (MP); Kreţa Ioan, nr.32-34 (CJ); **Tribunul Corcheş:** Fericean

[3] AN Arad, Fond PMA D 150/1926, Fila 762-792
[4] AN Arad, Fond PMA, D.40/1925, 41/1925, 43/1925, 44/1925, 45/1925,

George nr.12; Manga Iosif, nr. 8; Mandl David nr.22; **Izvor:** Fanter Petru nr. 16; Hollaki Ştefan, nr. 15; **Nouă:** Drăgan Dimitrie (MP); Ioan Beke nr. 93 (MP); **Parcela Gutzar**: Krasz Matei, Tropp Ioan, Văd. Albulescu Maria, Farkaş Florea, Kerecheş Gheorghe, Lingurar Pavel, Târlea Nicolae, Mocuţa Florea, Dobai Gheza, Bătrân Dumitru-59, Straszky Ştefan nr.10, Săcui Ilie nr. 53, Iliescu Petru nr. 132, Berbecaru Vasile nr. 144, Fânaţă Florian; Lingurar Pavel, nr.20; Farcaş Iosif (II)**; Poetului**: Toth Ştefan nr. 34; Kiss Alexandru nr. 90 Czako Francisc nr. 3; **Păcurarilor**: Lupsity Gheorghe, nr.22 (CJ) **Câmpul Florilor:** Lambertus Ilarie nr. 114; Deak Ştefan nr. 29; **Parcela Ludig**: Bota Dumitru (MP); Guti Ludovic nr. 35 (AI); Marcu Dumitru (MP); **Parcela Kellner**: Olah George. [5]

Anexa 7.

TABEL NOMINAL
cu subofiţerii împroprietăriţi prin Reforma agrară,
în Libaş şi Pusta Bujac (1930)[6]

Albu Traian, Teretean Traian, Sembacher Ivan, Lorent Iacob, Past Aurel, Roşca Teodor, Bâdea Tache, Bădulescu Nicolae, Velica Ioan, Olar Ioan, Buzatu Ioan, Nering Moise, Nalie Vasilică, Stepici Teodor, Andreica Romulus, Roşuţ Gheorghe, Grănescu Ioan, Truşcă Ioan, Voiculescu Gheorghe, Curuţ Teodor, Ovidiu Constantin, Stancu Sălceanu, Silviu Radiţa, Marin Brătan, Radu Ene, Dumitru Dumitru, Grigorie Popescu, Mitoica Ioan, Petru Avramescu, Bădulescu Vartolomei, Cipraş Traian, Draga Ştefan, Petcu Ştefan, Trocan Nicolae, Olteanu Ilie, Ioan Istrate, Costică Pârva, Feraru Călin, Nicolae Bondoc, Gheorghe Grigorie, Ştefan Kruzolec, Nistor Păstat, Vasilie Sotarca, Gheorghe Prian, Vasilie Coman, Ilie Chivăian, Stelian Serbschi, Nicolae Rădulescu, Dumitru Duda, Ioan Anica, Constantin Codre, Alexandru Preoteasa, Dumitru Surdu, Mihai Buzău, Constantin Procopie, Ion Florescu, Nicolae Nedelcu, Constantin Tortolea, Constantin Popescu, Maxim Toma, Nicolae Floroi, Dumitru Nedea, Iancu Necolici, Emil Panaitescu, Vasilie Velica, Zadic Bucur, Iancu Stan, Teodor Cotulba, Alexandru Ţârdea, Teodor Dumitrescu, Gheorghe Petruţescu, Ilie Scorojitu, Preda Haita, Anastasie Pârvu, Dumitru Iordan, Alexandru Popescu

Anexa 8.

FUNCŢIONARI AI PRIMĂRIEI
locuitori în Gai[7].

Aşa au fost: ***Gheorghe Iovanov*** (n.1879), ortodox sârb, absolvent de patru clase, diurnist al Primăriei (1914-1919), executor, (1921), agent controlor la Serviciul financiar (1926) şef la Percepţie (1935); ***Halasz Francisc*** (n.1878), romano-catolic, fiul lui Ştefan şi Lidia (Hegedus), absolvent de patru clase primare, fost cantonier al serviciului tehnic (1926-1935). S-a căsătorit (1882) cu Iuliana Toth din Gai, fiind tată a trei copii: Maria (n.1904), Iuliana (n.1907), Francisc (n.1913); ***Mihai Meheş*** (n.1869), domiciliat pe str. Oltului f.n. romano-catolic, fiul lui Ioan şi Elisabeta (Reszkames), studii primare incomplete, fost agent şi curier până în 1927. S-a căsătorit cu Iuliana Gyuriţa din Gai, fiind tatăl a 4 copii: Iosif (n. 1905), Maria (n.1907), Ioan (n.1910), Ana (n.1913); ***Simion Orga*** (n.1867), str. Tribunul Corcheş nr.79, ortodox român, fiul lui Simion şi Persida (Bocşa), cu studii primare incomplete, fost sergent major de câmp (1921-1926), a avut trei copii: Ioan (1903), George (1912), Florea (1913); ***Arsenie Pâncotan*** (n.1877), ortodox român, fiul lui Petru şi Sida (Neţin), domiciliat pe str. Bisericii nr.38 cu studii primare, a fost succesiv, paznic de noapte,

[5] Idem, D. 108/1926, Fila 3; 107/1926; 166/1926; 168/1926; 181/1926
[6] Idem, D. 7/1930, Fila111
[7] **Emil Arbonie**, 2010, op. cit. p.175 – 229

păzitor de câmp, sergent major de câmp, tată a doi copii: Rozalia (n.1907) şi George (n.1912); ***Petre Codrean*** (n.1886), ortodox român, cu studii primare, a fost păzitor de câmp şi încasator vamal; ***Ardelean Dumitru*** (n.1888), ortodox român, cu studii primare incomplete serviciul militar la Regimentul 93 Infanterie, a fost păzitor de câmp; ***Ostoin Mile*** (n.1892), ortodox sârb, fiul lui Svetozar şi Emilia (Jivanelov), cu studii primare, invalid de război, fost păzitor de câmp, căsătorit cu Jivanov Cristina, a avut un băiat, Antoniu (n.1916); ***Kovacs Ştefan*** (n.1881), romano-catolic, cu studii primare incomplete, păzitor de câmp; ***Ilin Lazăr*** (n.1882), ortodox român studii primare, fost păzitor de câmp şi încasator vamal; Szekereş Ştefan, (n.1879), evanghelic, studii primare, păzitor de câmp; ***Stepan Gheorghe***, (n.1890), str. Bogdan Vodă nr.6, fiul lui Paul şi Ileana (Păcurar), ortodox român, studii primare, cu serviciul militar, ca soldat la regimentul 38 Obuziere, păzitor de câmp; ***Iovin Sava*** (n.1895), str. Alexandru cel Bun nr. 19, ortodox român, fiul lui Tripon şi Ana (Tapaszto), studii primare incomplete, cu serviciul militar îndeplinit, ca soldat, la Regimentul 93 Infanterie, păzitor de câmp; ***Roşu Ioan*** (n.1886), str. Justinian nr. 31, ortodox român, fiul lui Gheorghe şi Elena (Pain), studii primare incomplete, serviciul militar efectuat, ca soldat, la Regimentul 109 Infanterie, căsătorit cu Ferician Floare, copii: Emil (n.1910), Ioan (n.1912), Ilie (n.1915), Aurel (n.1923), încadrat şi el ca paznic de câmp; ***Pecican Vasilie*** (n.1892), ortodox român, studii primare, paznic de câmp (1924-1931); **Jivanelov Sima** (n.1877), ortodox sârb, păzitor de câmp (1922-1935); ***Matei Ioan*** (n.1879), str. Tribunul Corcheş nr.55, căsătorit ortodox român, fiul lui Matei Lazăr şi Iuliana (Teorean), studii primare, păzitor de câmp (1922-1936), căsătorit Ecaterina Chevereşan, din Pecica, doi copii: Floarea (n.1909) şi Maria (n.1919); ***Ilin Gheorghe*** (n.1864), ortodox român, studii primare, paznic de noapte (1904-1906), poliţist orăşenesc (1906-1919), funcţionar la Poliţia oraşului (1919-1922), paznic de câmp (1923-1927); ***Secianschi Miloş*** (n.1900), ortodox sârb, studii primare, serviciul militar ca soldat, la Regimentul 94 Infanterie, curier al Primăriei (1927-1940). Dintre funcţionarii Primăriei, care s-au stabilit cu familia în Gai, amintim: ***Ignişcă Zaharie*** (n. Târnova, 1900), domiciliat pe str. Bogdan Voievod nr.21, ortodox român, studii primare, agent la Primăria oraşului (1925), agent al Serviciului financiar (1926-1935), agent de sector, în Serviciul administrativ (1935), căsătorit, copiii: George (n 1908) şi Petru (n.1910), născuţi în Gai; ***Păcurariu Simion*** (n. Arad,1863), str. Bogdan Voievod nr.21, fiul lui Iosif şi Iulia (Săvuleţ), ortodox român, studii primare, executor cu diurnă (1910), agent la Serviciul financiar (1926-1927), căsătorit, doi copii: George (n.1908) şi Petru (n.1910); ***Horvath Ştefan*** (n.Magyar Banhegyeş-Ungaria, 1875), Câmpul Ineluş, nr.13, fiul lui Ştefan şi Catalina (Zadici), romano-catolic, studii primare, cantonier de drum (1907-1926), cantonier la Serviciul tehnic (1926-1930), căsătorit cu Megyes Catalina, copii: Victoria (n.1898), Ioan (n.1904), Ilie (n.1905), Mihai (n.1908), Piroska (n.1910), Iuliu (1912), Ludovic (n.1914), Elisabeta (n.1919); ***Nagy Matei*** (n. Pecica Maghiară, 1879), Câmpul Speranţei nr. 1, fiul lui Gyorgy şi Iulia (Biczon), romano-catolic, şcoala primară, soldat în Regimentul 1 Honvezi, îngrijitor de drum (1902-1926), cantonier în Serviciul tehnic (1926-1931), căsătorit, trei copii: Martin (n.1919), Ştefan (n. 1920), Elisabeta (1923); ***Stoica Mladen*** (n. Turnu, 1892), str. Bogdan Voievod nr.47, fiul lui Simion şi Ecaterina (Ardelean), ortodox sârb, şcoala primară, soldat în Regimentul 93 Infanterie, vameş (1924), agent la Serviciul financiar (1926), căsătorit cu Saveta Kelemen, fiica Elena (n. Pecica 1918); **Hăbălic Nicolae** (n. Arad, 1899), str. Fântânii nr.54, ortodox român, studii primare, soldat la Regimentul 1 Infanterie, înmânuator al primăriei (1924), curier (1926), căsătorit cu Mihailovici Ana din Gai (1902)

Anexa 9.

MEMBRI
Colegiului Agricol din Gai (1930)[8]

[8] *AN Arad, Fond, Camera de agricultură,* D 39/1943, fila 32

Ancuţa Petru, 55 ani-str. Faurilor 22 ; Apostol Nicolae, 41 ani-Câmpul Liniştei 6 ; Ardelean Ioan, 63 ani-Tribunul Corcheş 3 ; Ardelean Ioan, 31 ani-Câmpul Nisipos 7 ; Ardelean Teodor, 48 ani-Câmpul Ineluş 8 ; Ardelean Sava, 34 ani, Câmpul Florilor ; Ardelean George, 40 ani-Poetului 7-8 ; Ardelean Ilie, 45 ani-Hatman Arbore 41 ; Armaţchi Petru, 42 ani-Bisericii 81 ; Armaţchi Duşan, 40 ani-Piaţa Sfântul Ioan 19 ; Arsenov Iosif, 54 ani-Tribunul Corcheş 93 ; Arsenov Sava, 60 ani-Măgurele 29 ; Băbău Nicolae, 33 ani-Ceala ; Bako Mihai, 45 ani-Păcurarilor 29 ; Băneş Iva, 62 ani-Crivabora ; Bartha Andrei, 62 ani-Câmpul Ciobanilor ; Belko Pavel, 53 ani-Câmpul Hemeiului ; Berar Teodor, 52 ani-Ion Creangă 10 ; Berar Mihai, 45 ani-Justinian 19 ; Boariu Ioan, 40 ani-Bisericii 57 ; Boroneanţ Petru, 54 ani-Hatman Arbore 57 ; Bran George Junior, 35 ani-Piaţa Sfânta Elena 55 ; Bran George senior, 72 ani-Piaţa Sfânta Elena 58 ; Bran Ştefan, 36 ani-Câmpul Liniştei ; Bran Vasile, 33 ani-Tribunul Corcheş 48 ; Brezan Adrei, 68 ani-Câmpul Nisipos 8 ; Burnaţ Milan, 53 ani-Tribunul Corcheş 69 ; Buvar Mihai, 70 ani-Tribunul Corcheş 105 ; Caravaci Petru, 60 ani-Câmpul Liniştei 11 ; Catici Dimitrie, 42 ani-Anton Pann 18 ; Catici Milivoi, 44 ani-Nouă 81 ; Chevereşan Nicolae, 54 ani-Câmpul Abinei ; Chvereşan Petru 40 ani-Ciala ; Cigerean 54 ani-Fântânii 113 ; Cismaş Petru, 59 ani-Ceala ; Cizmaş Ştefan 50 ani-Câmpul Abinei 6 ; Csizmadia George, 52 ani-P-ţa Sfânta Elena ; Csordaş ştefan,80 ani-Câmpul Hemeiului 5 ; Coici Mihai, 73 ani-Faurilor 110 ; Colarov Alexa, 54 ani-Tribunul Corcheş 82 ; Colarov Alexandru, 61 ani-Tribunul Corcheş 88 ; Colarov George, 50 ani-Bogdan Voievod 44 ; Constantin Ioan, 42 ani-Câmpul Hotar 4 ; Constantin vichentie, 59 ani-Câmpul Cioban 17 ; Creţa Ioan, 76 ani-Justinian 36 ; Creţa Iosif, 42 ani-Bisericii 142 ; Creţa George, 45 ani-Justinian 36 ; Crişan Avram, 42 ani-Faurilor 50 ; Crucean alexandru, 45 ani-Justinian 29 ; Curticean Iosif, 36 ani-Câmpul Liniştei 3 ; Demian Constantin, 47 ani-Câmpul Albinei 7 ; Dobrău Dimitrie, 52 ani- Câmpul Albinei ; Docmanov Axentie, 56 ani-Fântânii 87 ; Docmanov Petru, 43 ani-Fântânii 87 ; Docmanov Ioan, 48 ani-Câmpul Lebedei ; Dodean Nicolae, 49 ani-Justinian 69 ; Don Pavel, 52 ani Izlazul Mare 8 ; Dragostin Nicolae, 57 ani-Balta Mică 7 ; Drecin Pavel, 60 ani-Câmpul Hotar 1 ; Drecin Ioan, 45 ani-Câmpul Lebedei ; Duma Petru, 44 ani-Câmpul Florilor, Fânău George, 44 ani-Justinian 17 ; Farkaş Iosif, 65 ani-Anton Pann 38 ; Farşang Mihai, 65 ani-Câmpul Cioban ; Ferician Arsenie, 50 ani-Piaţa Sfânta Elena 55 ; Ferician Dimitrie senior, 80 ani-Piaţa Sfânta Elena 47 ; Ferician Dimitrie Junior, 54 ani- Piaţa Sfânta Elena 47 ; Ferician Ioţa, 57 ani-Bogdan Voievod ; Ferician Lazăr, 42 ani- Piaţa Sfântul Ioan 22 ; Ferician Nicolae, senior, 68 ani- Justinian 37 ; Ferician Nicolae junior, 35 ani-Tribunul Corcheş 30 ; Fericean Petru, senior, 54 ani-Bogdan Voievod 70; Fericean Petru junior, 34 ani-Justinian 7 ; Fericean Simion senior, 47 ani-Câmpul Liniştei 55 ; Fericean Simion junior, 31 ani-Câmpul Hemeiului 8 ; Fericean George senior, 65 ani-Câmpul Hemeiului ; Fericean George junior, 31 ani-Câmpul Hemei ; Fericean Florea, 28 ani-Sft. Elena 53 ; Florescu Ioan, 40 ani-Câmpul Haiduc 40 ; Furak Ilie, 50 ani-Ion Creangă 28 ; Gal Ioan, 36 ani-Câmpul Haiduc ; Gal Iosif, 61 ani- Câmpul Speranţei 10 ; Gal mihai, 77 ani-Câmpul Nisipos ; Gal Mihai, 45 ani-Câmpul Barbuş 3 ; Gal Pavel, 33 ani-Câmpul Haiduc 7 ; Gemeş Iosif, 57 ani- Izlazul Mare ; Gherman Emanuel, 40 ani-Tribunul Corcheş 76 ; Gyeneş Mihai, 44 ani-Păcurarilor 7 ; Gizela Ştefan, 50 ani-Câmpul Hemei ; Gligorescu Nicolae, 52 ani-Faurilor 10 ; Golomics Eman, 50 ani-Anton Pann 55 ; Grozan Constantin, 54 ani-Câmpul Lăptar ; Guga George, 53 ani-Bogdan Voievod 25 ; Guzei Ioan, 69 ani- Câmpul Lebedei 1 ; Hajas Ioan, 80 ani-Câmpul Cioban 15 ; Halasz Matei, 51 ani-Sfânta Elena 45 ; Halasz Ştefan, 78 ani-Ion Creangă ; Herczeg Irimie, 66 ani-Justinian 46 ; Horvath Ioan, 70 ani-Fântânii 85 ; Huţ Mihai, 54 ani-Sfânta Elena 39 ; Ilin Dimitrie,52 ani-Tribunul Corcheş 9 ; Ilin Ioan, 76 ani-Anton Pann 12 ; Ilin Nicolae, 56 ani-hatman Arbore 33 ; Ilin Sava, 50 ani-Tribunul Corcheş 21 ; Imbroane Avram, 50 ani-Câmpul Murgului 4 ; Imbroane Constantin, 52 ani-Crivabora 8 ; Imbroane Gavrilă, 30 ani-Câmpul Albinei 6 ; Imbroane Alexandru, 52 ani-Câmpul Ineluş ; Imbroane Ştefan, 40 ani-Câmpul Albinei ; Ionescu Nicolae, 47 ani-Sfânta Elena 36 ; Iovin Savu, 32 ani-Alexandru cel Bun 44 ; Iovanov George, 54 ani-Bogdan Voievod 16 ; Iovanov Mihai, 75 ani-Tribunul Corcheş 75 ; Iovanov Nicolae, 38 ani-Tribunul Corcheş 75 ; Iovanov Ioan, 65 ani-Ion Creangă ; Iovanov Ivan, 45 ani-Sft. Ioan 31 ; Iovanov Petru 35 ani-Tribunul Corcheş ; Ilin Lazăr, 44 ani-Hatman Arbore 42 ; Jivoinov George 51 ani-Tribunul Corcheş

100 ; Jivanelov Sima, Ion Creangă 6 ; Juhasz Ioan, 50 ani-Fântânei 66 ; Juhasz Mihai, 48 ani-Fântânei 34 ; Juhasz Ştefan 47 ani-Fântânei 41 ; Julan Dimitrie, 54 ani-Câmpul Freamăt 3 ; Jurik Ioan, 54 ani-Câmpul Ineluş 23 ; Juric Ştefan, 52 ani-Câmpul Ineluş 1 ; Julean Mitru, 48 ani-Câmpul Freamăt ; Jivan Ioan, 40 ani-Bisericii 3o ; Jurjuc Ioan 38 ani-Alexandru cel Bun 12 ; Jivan Petru, 38 ani-Bisericii 30 ; Jivanelov Jegar, 34 ani-Bisericii 121 ; Kasa Ioan, 68 ani-Nouă 31 ; Kasa Ioan junior, 42 ani-Fântânii 95 ; Kasa Matei, 46 ani-Bogdan Voievod 22 ; Kasa Ştefan, 43 ani-Bogdan Voievod 38 ; Katai Alexandru, 70 ani-Câmpul Hemeiului 6 ; Katona Antoniu, 57 ani-Islazul Mare 1 ; Katona Iosif, 68 ani-Câmpul Speranţei 17 ; Kelemen Mihai, 50 ani-Bisericii 41 ; Kelemen Ioan, 46 ani-Justinian 48 ; Kelemen Ştefan 35 ani-Câmpul Cioban 9 ; Kiss Andrei, 56 ani-Câmpul Barbus 10 ; Kiss Francisc 64, ani-Câmpul Barbus 9 ; Kiss D. Iosif, 53 ani-Grădinarilor 45 ; Kiss Matei, 48 ani- Câmpul Bărbis 8 ; Kiss Mihai, 50 ani-Faurilor 132 ; Kiss Ştefan 54 ani-Justinian 73 ; Kocsik Ştefan, 52 ani-Câmpul Barbus 2 ; Kovacs Ioan, 60 ani-Bogdan Voievod 47 ; Lada Nicolae, 50 ani-Faurilor 123 ; Laza Ioan Iosif, 51 ani-Câmpul Cioban 14 ; lazarov Nicolae, 69 ani-Câmpul Liniştei 3 ; Lechin George, 52 ani-Fântânei 106 ; Lelik Iosif,53 ani Câmpul Barbuş 11 ; Lovaş Axentie, 47 ani-Crivabora 13 ; Lucean Simion, 42 ani-Câmpul Lebedei 2 ; Matei Lazăr, 41 ani-Măgurele 23 ; Mezei Vasile, 51 ani-Hatman Arbore 5 ; Mezei Nicolae, 40 ani-general Doda 38 ; Micălăcean Sava,34 ani, Câmpul Liniştei ; Molnar ştefan, 47 ani-Câmpul Cioban 3 ; Moţiu Savu, 42 ani-Câmpul Haiduc 42 ani ; Moţiu Miloş, 44 ani-Nouă 28 ; Muntean Savu, 67 ani- Hatman Arbore 30 ; Muntean George, 53 ani-Câmpul Albinei 53 , Muntean George, 40 ani-Câmpul Ineluş 11 ; Muntean Silvius, 32 ani-Câmpul Ineluş 32 ; Matei Ioan, 45 ani-Tribunul Corcheş 45 ; Nagy Alexandru, 43 ani-Câmpul Cioban 15 ; Nagy Ioan, 34 ani-Câmpul Murgului 2 ; Nagy Iosif, 44 ani-Câmpul Murgului 2 ; Neţin George, 62 ani-Piaţa Sfântul Ioan 27 ; Neţin Mihai, 65 ani-Piaţa Sfântul Ioan 10 ; Neţin Miloş, 31 ani-Piaţa Sfântul Ioan 27 ; Neţin Nicolae, 49 ani-Bisericii 114 ; Nicoară Titus, 34 ani-Ceala ; Nicolov George, 54 ani-Bisericii 113 ; Niederhauser Iuliu, 57 ani-Crivabora 1 ; Neţin Duşan, 25 ani-Câmpul Ineluş ; Neţin Vasile, 38 ani-Bisericii 116 ; Novac George, 49 ani-Ceala ; Novac Ioan, 45 ani-Ceala ; Novac Nicolae, 59 ani-Câmpul Liniştei ; Oanea Ştefan, 40 ani-Crivabora ; Olah George, 51 ani-Justinian 85 ; Olah Iosif, 61 ani-Bogdan Voievod 45 ; Ordodi Andrei, 70 ani-Câmpul Speranţei 15 ; Orga George, 73 ani-Sft Ioan 53 ; Orga George, 40 ani-Sft Ioan 54 ; Orga Sava, 65 ani-Justinian 75 ; Orga Simion, 62 ani-Tribunul Corcheş 79 ; Ostoin Petru, 53 ani, Anton Pann 6 ; Ostoin Simion, 68 ani-Bisericii 80 ; Ostoin Arsa, 30 ani-Bisericii 116 ; Ostoin Savu, 70 ani-Bisericii 34 ; Ostoin Andrei, 54 ani-Anton Pann 66 ; Ostoin Maxim, 34 ani-Sfânta Elena 95 ; Ostoin Gheorghe, 34 ani-Bisericii 87 ; Ostoin Teodor, 47 ani-Bisericii 154 ; Ostoin Nicolae, 34 ani-Hatman Arbore 40 ; Orga Nicolae, 36 ani-Câmpul Nisipos ; Orga Ilie, 35 ani-Măgurele 3 ; Păcurar Nicolae, 54 ani-Bogdan Voievod 58 ; Păcurar dimitrie, 46 ani-Nouă 60 ; Pain Duşan, 51 ani-Justinian 47 ; Pain Emanuil, 61 ani-Domniţa Ancuţa 20 ; Pain Petru, 55 ani-Tribunul Corcheş 37 ; Pain Emanuil, 35 ani-Câmpul Hotar ; Pain Petru, 48 ani-Tribunul Corcheş 35 ; Pasu Ioan, 52 ani-Câmpul Murgului ; Pâncotan Arsenie, 52 ani-Bisericii 38 ; Pâncotan Petru, 51 ani-Câmpul Ineluş 17 ; Pâncotan George, 54 ani-sft Ioan 12 ; Papp Emerich, 55 ani-Câmpul Florilor 4 ; Pascu Ioan, 41 ani-Câmpul Freamăt 3 ; Pecican Ioan, 35 ani-Sft Ioan 17 ; Pecican Vasile, 32 ani-Alexandru cel Bun 50 ; Pecican Mihai, 36 ani-Alexandru cel Bun 4 ; Petar Lazar, 52 ani-Bisericii 108 ; Polonyi Pavel, 49 ani-Câmpul Ineluş 2 ; Ponta George, 36 ani-Câmpul Freamăt 4 ; Ponta Dimitrie, 42 ani-Câmpul Freamăt 4 ; Puterity Dimitrie, 45 ani-Câmpul Liniştei 9 ; Putici Jiva, 50 ani-Bisericii 138 ; Rediş Sava, 47 ani-Domeniul Episcopiei 1 ; Rediş Costa, 38 ani-Câmpul Episcopiei 1 ; Repaş George, 48 ani-Crivabora 14 ; Roman George, 42 ani-Crivabora 14 ; Rotar Crăciun, 58 ani-Câmpul Ineluş ; Rohacs Pavel, 50 ani-Crivabora 2 ; Roşu Petru, 38 ani-Balta Mică ; Roşu Ioan, 44 ani-Tribunul Corcheş 38 ; Rusu Neţa, 38 ani-Ion Creangă 33 ; Rusu Mihai, 58 ani-Hatman Arbore 47 ; Rusu Timotei, 40 ani-Ion Creangă 35 ; Rujici Ioan, 52 ani-Bisericii 139 ; Sabău dimitrie, 42 ani-Câmpul Freamăt ; Sagi Mihai, 74 ani- Ion Creangă 43 ; Sârbu Vasile, 57 ani-Justinian 46 ; Sârbu Petru, 34 ani-Justinian 45 ; Savin Teodor, 59 ani-Bisericii 120 ; Şchiopu Vichentie, 44 ani-Balta Mică 7 ; Secianschi Ioan, 37 ani-Bisericii 135 ; Secianschi Mihai, 58 ani-Bisericii 130 ; Secianschi Vlaga, 67 ani-Ion Creangă 69 ; Secianschi Miloş, 32 ani-Bisericii 128 ; Selejan

Nicolae, 54 ani- Sft Ioan 17 ; Selejan George, 54 ani-Nouă 99 ; Selejan Teodor, 30 ani - Ceala ; Semlecan Lazăr, 47 ani-Hatman Arbore 43 ; Semlecan Vasile, 46 ani-Câmpul Lăptar 2 ; Şiclovan Romul, 46 ani-Câmpul Albinei 46 ; Şiclovan Traian, 46 ani-Câmpul Albinei 40 ; Simion Sava, 35 ani-Tribunul Corcheş 41 ; Şunko Ioan, 50 ani-Bisericii 41 ; Şipoş Mladin, 47 ani-Bisericii 40 ; Şipoş Petru, 51 ani-Bogdan Voievod 35 ; Simolov Petru, 54 ani-Piaţa Sfânta Elena 97 ; Szomoru Ştefan, 50 ani-Câmpul Speranţei 9 ; Stana Lazăr, 54 ani-Justinian 42 ; Stana Alexa, 32 ani-Bisericii 134 ; Ştefanov Dimitrie, 30 ani-Păcurarilor 11 ; Stefanov Ioan, 55 ani-Ion Creangă 63 ; Stefanov Iosif, 43 ani-Faurilor 50 ; Stefanov Jiva, 53 ani-Faurilor 109 ; Stefanov Svetozar, 51 ani-Ion Creangă 22 ; Stefanov Mihai, 45 ani-Câmpul Liniştei ; Stepan George, 36 ani-Bogdan Voievod 6 ; Stoica Emanuil, 52 ani-Faurilor 136 ; Stoian Dimitrie, 52 ani-Câmpul Lăptar ; Stretcu Petru, 45 ani-Păcurarilor 4 ; Teosici Teodor, 42 ani-Faurilor 54 ; Tirsin George, 36 ani-Măgurele 7 ; Tirsin Vlada, 50 ani-Nouă 79 ; Tirsin Ladislau, 40 ani-Nouă 79 ; Timotici George, 49 ani-Bisericii 49 ; Timotici Arsa, 50 ani-Tribunul Corcheş 64 ; Timotici Nedelcu, 45 ani-Fântânii 110 ; Teodorovici Ilie, 40 ani-Câmpul Hotar ; Torok Ioan, 66 ani-Câmpul Bărbiş 5 ; Toth George, 47 ani-Tribunul Corcheş 125 ; Toth Hevesi Ioan, 63 ani-Câmpul Ineluş 18 ; Toth Ioan, 56 ani- Câmpul Mic 1 ; Toth Ioan, 78 ani-Nouă 81 ; Toth Ştefan, 45 ani-Nouă 54 ; Toth Ştefan, 50 ani-Justinian 59 ; Toth Ştefan, 56 ani-Hatman Arbore 28 ; Totoc Andrei, 65 ani-Câmpul Speranţei 3 ; Totoc Emerich, 50 ani-Câmpul Speranţei 3 ; Tovishati Iosif, 54 ani-Câmpul Nisipos 4 ; Velco Ivanov, 40 ani Tribunul Corcheş 106 ; Vârtaci Petru, 48 ani-Crivabora 40 ; Viszkos Ioan, 50 ani-Hemei 4 ; Viczkos Ştefan, 53 ani-Hemei 10 ; Vidican Dimitrie, 43 ani-Câmpul Liniştei 8 ; Viragos Ştefan, 64 ani-Faurilor 104 ; Vlad Ioan, 50 ani-Câmpul Hotar ; Vlaicu Dimitrie, 38 ani-Nouă 89.

Anexa 10.

Contribuţii la Colecţia
DARUL PLUGARULUI (1943)

Primăria Municipiului Arad (439 J), Ferma de Stat Ceala (747 J), Episcopia ortodoxă română 8100 j.), Nenadov Milan (57 j), Cismadia Gheorghe (43 j), Bran Ştefan (46 j), Ivanov Arsenie (93 j), Ferician Nicolae (64 j), Ştefanov Svetozar (72 j), Ivanov Velco (48 j), Tirsin Vlada (69 j), Ferician Dumitru (48 j), Ferician Arsenie (86 j), Fraţii Daniel (53 j), Catici Milivoi (81 j) Hotar: Imbroane Alexandru (128 j), Ponta Gheorghe (67 j), Puşcaş Ioan (52 j), Gal Ştefan (50 j), Nesmera Geza (259 j.), Ivanov Petru (48 j.), Vârtaci Ştefan (43 j.), Gal Ludovic (88 j), Izecutz Ladislau (60 j), Katona Anton (59 j), Gall Iosif (41 j), Constantin Ioan (43 j), Gall Pavel (52j), Pafta Francisc (F-ca Cânepă Iratoş 46 j), Kelemen Iosif (59 j), Tucluş Gheorghe (45 j), Stana Simion (66 j), Molnar Ştefan (102 j), Petroviciu Alexandru (37 j), Dengl Iosif (55 j), Kelemen Ştefan (95 j), Cser Emerich (41 j), Săbău Dumitru (46 jug), Gamer Iosif (46 j), Polony Pavel (57 j), Ioanaş Iuliana (62 j), Drecin Petru (52 j), Kotuna Anton (59 j), Birtolon Aurel (165 j), Mişcuţa Ilie (140 j), Gal Ana (30 j.)

Anexa 11.

SITUAŢIA
terenurilor din Gai arendate de către primărie
(Licitaţia din 31 octombrie 1931)[9].

Terenurile au fost arendate de către : Constantin Vichentie, Duleul Cioban 15 – parcela 1 şi 2, în suprafaţă de 7 j şi 93 st.p., 3 ani, cu 15.000 lei/an ; Lazăr Fericean, P-ţa Sft. Ioan 22 – parcela 3, în suprafaţă de 548 st.p., 3 ani, cu 800 lei/an ; Gheorghe Ilin, str. Hatman Arbore 47 – parcela 4, în suprafaţă

[9] Idem, D.37/1928, fila 63)

de 4 jug şi 771 st.p., 3 ani, cu 10.000 lei/an ; Ilie Orga, Câmpul Nisipos, 3 – parcela 5, în suprafaţă de 5 jug., 3 ani cu 14.150/an ; George Hedean, str. Bisericii (Dunării) 100 - parcela 6, în siprafaţă de 5 jug., 3 ani cu 15.550/an ; Ioan Creţa, str. Justinian 32-34 - parcela 7, în suprafaţă de 5 jug., 3 ani cu 15.000 lei/an ; Teodor Ostoin, str. Bisericii (Dunării) 154, parcela 8, în suprafaţă de 5 jug, 3 ani, cu 15.150 lei/an ; Balogh Francisc, str. Faurilor 18-20 - parcela 9, în suprafaţă de 1 jug. şi 539 st.p., 3 ani, cu 5.050 lei/an ; Ioţa Fericean, Bogdan Voievod 32, parcela 10, în suprafaţă de 5 jug., 3 ani, cu 16.600 lei/an ; Toth George, Tribunul Corcheş 125 – parcela 11, în suprafaţă de 5 j., 3 ani, cu 16700 lei/an ; Halasz Emerich, str. Ion Creangă 24, parcela 12, în suprafaţă de 5 jug., 3 ani, cu 15.800 lei/an ; Ilie Stana, str. Bisericii 47, parcela 13, în suprafaţă de 5 jug., 3 ani, cu 15300 lei/an ; Sava Illin, str. Tribunul Corcheş 21, parcela 14, în suprafaţă de 5 jug., 3 ani, cu 15.000 lei/an ; Vasile Sârb, Str. Justinian 45-47, parcela 16 în suprafaţă de 5 jug., 3 ani, cu 1400 lei/an ; Nicolae Fericean jun. Str. Tribunul Corcheş 30, parcela 17, în suprafaţă de 5 jug, 3 ani, cu 14.500 lei/an ; Pain Duşan, str. Justinian 47, parcela 18, în suprafaţă de 7 jug şi 679 st.p., 3 ani, cu 14.500 lei /an ; Nicolae Fericean, str. Justinian 35, parcela 19, în suprafaţă de 7 jug. şi 679 st.p. 3 ani, cu 21.150 lei/an ; Regimentul 1 Roşiori, parcelele 28 şi 29, în suprafaţă de 9 jug, 2 ani, cu 26.050/an şi obligaţia de a o folosi ca şi grădină de zarzavat ; Nicolae Mânzat, Cimitirul din Gai, parcela 30, 31, în suprafaţă de 7 jug şi 530 st.p. cu 16.000 lei/an ; Mihai Botka, Câmpul Liniştei 7, parcela 32, în suprafaţă de 1 jug şi 1004 st.p., 3 ani, cu 4.900 lei/an ; Halasz Ioan, str. Grădinarilor 51, parcela 33, în suprafaţă de 1 jug şi 92 st.p., 3 ani cu 4.200 lei/an ; Puterici Mita, Câmpul Liniştei 9, parcelele 37, 38, în suprafaţă de 15 jug şi 757 st.p., 3 ani cu 40.100 lei/an ; Ştefan Bran, str. Măgurele 19/21, parcela 41, în suprafaţă de 6 jug şi 197 st.p., 3 ani, cu 13.800 lei/an; Kelemen Andrei, str. Fântânii 60, parcela 42, în suprafaţă de 1260 st.p. 3 ani cu 3000 lei/an ; Buza Matei, str. Nouă 108, parcela 43, în suprafaţă de 1 jug. şi 230 st.p., 3 ani, cu 3200 lei/an ; Tirsin Vlada, str. Nouă 79, parcela 45, în suprafaţă de 2 jug., 3 ani, cu 7.000 lei/an ; Kovacs Simion, Câmpul Haiduc 2, Parcela 50, în suprafaţă de 1 jug., 3 ani cu 2050 lei/an ; Fericean George senior, str. Sfânta Elena 53, parcela 52, în suprafaţă de 5 jug. şi 33 st.p., 3 ani, cu 20.000 lei/an ; Fericean George senior, str. Tribunul Corcheş 12, parcela 53, în suprafaţă de 6 jug şi 869 st.p., 3 ani, cu 12.100 lei/an

Anexa 12.

SCRISOAREA
Consiliului Parohial Ortodox Român din Gai adresată Primăriei
pentru reglementarea situaţiei terenului, viitoarei Biserici[10]

Onorat Consiliu Orăşenesc Arad, Comitetul de edificare a oraşului Arad la rugarea Elenei Hasz şi consorţii, a propus Consiliului să admită împărţirea imobilului de sub nr. 5 din Strada Tribunul Torcheş (Nume sub care apare în transcierea maghiarăstrada Tribunul Corcheş n.n.), din Arad-Gai, pentru edificarea mai multor edificii, sub condiţia, că pentru asigurarea luminii electrice ce va avea să se conducă în străzile nou deschise pe acest imobil, proprietarii actuali, au să solvească casieriei oraşului suma de 15.000 lei.

Deoarece locuitorii gr. or. Români din suburbiul Arad-Gai, în prezent avem o biserică afară din comună şi e atât de mică, încât credincioşii care cercetează biserica, nu încap toţi în ea, ci o mare parte trebuie să stea şi în vremurile cele mai grele pe afară, tot din cauza aceasta şcolarii sunt cu totul excluşi de la cercetarea bisericii, de aceea în numele poporului de aici subscrisul am cerut de la proprietarii Hasz şi consorţii, ca din imobilul care se va împărţii, respectiv se va vinde particularilor, să ne cedeze spre scopul zidirii bisericii, conform planului făcut, parcela de sub nr. 3834/1 cu teritor de 448 stânjeni pătraţi.

[10] AN. Arad, Fond PMA D 25/1922, fila15

Proprietarii, conform anexatei epistole, prin plenipotenţiatul lor, s-au exprimat, că spre scopul zidirii bisericii, teritoriul cerut ni-l cedează, cu preţ de 15.000 lei, adică, cu suma aceea, pe care onorat Consiliu ar pretinde de la dânşii pentru asigurarea introducerii luminei electrice pe noile străzi.

Deoarece comuna noastră nu dispune de nici un capital pentru cumpărarea locului de biserică, subscrisul vin a ruga onorat consiliu, să binevoiască a absolva pe proprietarii Hasz şi consorţii de la solvirea celor 15.000 lei, propusă de comisia de edificare, cu atât mai vârtos că conform alăturatei epistole, în acest caz, am primi de la susnumiţii proprietari, gratis acest teritor.

Oraşul prin aceasta nu ar face nici o jertfă materială, deoarece, spesele conducerii electrului pe aceste străzi şi aşa s-ar replăti oraşului, deoarece pe acest teritor-ar edifica circa 50 edificii noi, în care la tot cazul, viitorii proprietari, vor cere introducerea electrului în casele lor şi cu ocaziunea aceasta, se va introduce şi pe străzile respectivilor.

Notăm că oraşul, cam în anul 1910, ne-a cedat gratis un teritor pentru edificarea bisericii din imobilul oraşului, în Piaţa Sfântul Ioan, care însă nu e acomodat pentru acest scop, deoarece e un loc ascuns şi băltos, pe care viceversa oraşul l-ar putea valorifica dacă am primi locul sus menţionat din proprietatea lui Hasz şi consorţii, care e cel mai potrivit pentru biserică.

Bunăvoinţă e în poporul gr. ort. român din Aradgai de a edifica biserică, numai teritor acomodat ne lipseşte, de aceea Vă rugăm onorat Consiliu, să binevoiţi a lua în considerare cererea prezentă, a o pertracta de odată cu cererea proprietarilor Hasz şi consorţii şi a aduce hotărâre că vânzătorii să absoalvă de la solvirea celor 15.000 lei cu acea condiţie, că teritorul cu nr. 3841/1 din planul de parcelare în extenziune de 448 stânjeni pătraţi să se predea gratis comunei bisericeşti gr. or. Române din Aradgai, spre scopul zidirii unei biserici noi.

În speranţa că onorat Consiliu va lua în considerare cererea noastră chiar şi atunci dacă vre-o mică sarcină ar cădea şi asupra oraşului, nu o va respinge ci va decide în favorul nostru

Aradgai la 11/24 ianuarie 1922,

Cu tot respectul, Nicolae Ionescu, Paroh, cond. Of. par

Anexa 13.

PREOTUL ORTODOX NICOLAE IONESCU (1883 – 1959) [11]

Liviu Mărghitan

Am aparţinut generaţiei de copii, al căror proces de şcolarizare îl începuseră în plină desfăşurare a celui de-al doilea război mondial.Acei ani, plini de felurite privaţiuni, au afectat în mod negativ devenirea noastră ca oameni, astfel încât din cele câteva sute de şcolari din comuna de pa atunci Gai (actualmente cartier al municipiului Arad) am avut enorma şansă de a putea să urmez clasele liceale şi cursuri universitare.

Ca profesor , nu de puţine ori mi-au revenit în memorie imagini de-ale dascălilor de odinioară, care au contribuit, fiecare după competenţa sa profesională la pregătirea mea pentru viaţă.Dintre cei care mi-au călăuzit paşii spre învăţătură în primele clase (aşa-numita pe atunci şcoală primară), se detaşează prin luminozitatea sa persoana părintelui Nicolae Ionescu, cel ce ne-a predat religia, materie ce a fost scoasă din procesul instrucţional de stat, după anul 1948.

Preotul Nicolae Ionescu era la vremea când îl aveam ca dascăl, într-atât de integrat în comunitatea Gaiului, încât nici nu puteam să bănuiesc că nu se născuse în respectiva localitate. El însă, a fost fiu al

[11] Textul, întitulat, Preotul ortodox Nicolae Ionescu (1883-1959), a fost publicat, în revista Calea Mântuirii, nr 47/2003, sub semnătura lui Liviu Mărghitan

Semlacului, comună situată şi ea pe valea Mureşului, în aval de Arad. Venise pe lume, în urmă cu 120 de ani, în ziua de 12 ianuarie, în familia învăţătorului Lazăr Ionescu, ce era căsătorit cu Maria Precupaş.

Evident că tainele cititului şi ale scrisului le-a deprins la vârsta cuvenită de tatăl său. Apoi a urmat, în Arad, cursurile Institutului Pedagogic – Teologic Ortodox Român, constituit în 1886, având ca nucleu, Şcoala Pedagoghicească Grcco-Ortodoxă neunită Românească, a Aradului Vechiu, întemeiată în anul 1812, instituţie, al cărei prim director a fost reputatul literat şi preot Dimitrie Ţichindeal.

Nicolae Ionescu, a obţinut în luna iunie a anului 1905, supunându-se esamenului riguros din scinţele şi cunoscinţele recerute pentru aspiraţia la preoţie, Testimoniul de Calificaţiune. Această diplomă, mai specifică faptul că teologul Nicolae Ionescu a prestat acel esamen cu succes şi se declară apt şi calificat ca preot ortodox. Documentul a fost semnat de cei patru membri ai Comisiei Consistoriale esaminatoare, al cărei preşedinte era Ioan Papp, episcop al Eparhiei Aradului. Semnăturile au fost întărite prin aplicarea Sigiliului Consistoriului Diecezan Grco – Ortodox Român din Arad.

După o scurtă perioadă de slujire la parohia din satul Turnu (pe atunci Tornea), a fost instalat ca preot în comuna Gai. Pentru început, a oficiat în clădirea actualului lăcaş al Mănăstirii Sfântul simion Stâlpnicul, deoarece, comunitatea românească, nu deţinea un edificiu de cult.

Unul dintre visurile sale a fost acela de a construi în Gai o biserică ortodoxă românească, dar pentru realizarea acelui deziderat, a trebuit să muncească un număr considerabil de ani. Avem certitudinea că ar fi reuşit să construiască biserica înainte de 1936, când a fost dată serviciului divin, dacă nu se isca primul război mondial, care pentru Transilvania, ce se afla sub stăpânirea imperiului habsburgic, începuse încă din 1914.

Preotul Nicolae Ionescu, a fost alături de enoriaşii săi şi în momentul istoric de mare încercare pentru naţiunea română, acela al înfăptuirii unităţii naţionale de stat. În preajma lui decembrie, 1918, deşi fusese ameninţat cu împuşcarea, a pregătit o delegaţie a găienilor români de a lua parte la adunarea ce urma să aibă loc la Alba Iulia, în prima zi a ultimei luni a acelui an. Ne-am strâns tăţ cu tăţ – povestea bunicul autorului acestor rânduri – şi am pornit către Sala românească, inde ne aştepta părintele Ionescu, să ne spună ce şi cum. Când am ajuns mai lângă sală, dă cătă gredini cineva o slobozât on plumb. Lo lovit pă unu dân noi, care minon o fost gata. Da fitea l-o omorât, că noi tăt ne-am dus să facem Rumânia Mare. Fiind prea mic, când am auzit cele de mai sus, nu am întrebat cum se numea cel împuşcat în zorii Marii Uniri şi nici dacă preotul nicolae Ionescu, îi însoţise pe găieni la Alba Iulia. Probabil că neaşteptatul deces, îl împiedecase să facă acel drum,rămânând în Gai, pentru a oficia slujba de înmormântare, deoarece în condiţiile de atunci, nu era posibil ca cel ucis, să nu fie aşezat în locul de veci, decât după întoarcerea de la Alba Iulia.

Despre prestigiul de care se bucura părintele Ionescu, în cadrul enoriei în care păstorea, aminteşte o scurtă convorbire, auzită de mine, în piaţa din mijlocul satului (Piaţa Sfântul Ioan), dialog al cărui înţeles l-am desluşit după un lung şir de ani de la auzirea acestuia:

- *Şogore Alexă, trăbă să te gândeşti bine la cee ce vrei!*
- *Apu, am vorbit cu fişcalu!*
- *Bine, bine, cu fişcalu…, da Ionescu?*

Rezultă din succintul şi elipticul dialog, că se împământenise în Gai, obiceiul de a se apela la judecata plină de cumpănire şi luciditate a preotului locului, atunci când era vorba ca cineva să ia o hotărâre de mare însemnătate. Opinia părintelui Ionescu, se vede că prevala părerii omului legii, care era avocatul (fişcalu), Livius Fericean, sfatul preotului, fiind considerat ca un fel de supervizare a celor afirmate de avocat.

Personal, l-am cunoscut mai îndeaproape pe părintele Nicolae Ionescu la orele de religie, pe care le ţinea la şcoala de sus (actuala Şcoală nr. 10) din Gai. În acei ani, în care războiul mondial de-al doilea nu se sfârşise, asupra acestei părţi din vestul Aradului, s-a abătut o mare nenorocire. Cu toate că oraşul a fost

cedat fără luptă Diviziei Mecanizate Budapesta, oştire care a smuls pentru ceva mai puţin de două săptămâni colţul vestic al României, armata, în retragerea precipitată spre Ungaria, duă înfrângerea suferită din partea trupelor române la Păuliş, a incendiat şcoala din Gai. Din marele pârjol, au scăpat ca prin minune doar două sau trei săli de clasă. În acel spaţiu, extrem de restrânşi, au fost introduşi sute de şcolari din Gai şi cartierul I.G.Duca, indiferent de clasa pe care o frecventau. S-a apelat la metoda învăţământului simultan, dar eficacitatea se dovedea foarte redusă. Greutăţi materiale insumortabile îi făceau pe mulţi dintre părinţii noştri, să fie în exclusivitate preocupaţi doar de găsirea sursei de a hrăni şi îmbrăca copiii, fără a se mai ocupa şi de o cuviincioasă creştere. O asemenea grupare de elevi de diferite vârste şi fel şi fel de caractere, devenea extrem de greu de stăpânit. Fără un tact pedagogic aparte, indiferent de natura şi duritatea măsurilor disciplinare luate, practica meseriei de educator, devenea într-un astfel de mediu, un adevărat calvar. La ora de religie, era cu totul o altă atmosferă. Domnul Părinte, ştia să ţină disciplina din ochi, fără a recurge la măsuri drastice. Era o linişte în clasă de se auzea musca şi lecţiile predate cu multă iscusinţă pătrundeau cu tainicul lor înţeles în micile suflete rebele. Cunoştinţele dobândite atunci, la fragedă vârstă, de la Domnul Părinte Ionescu, mi-au fost de reală utilitate de-a lungul anilor.

Acum, la împlinirea a 120 de ani de la naşterea sa, chiar dacă nu a fost o persoană care să se releve în viaţa culturală a municipiului Arad, ci şi-a desfăşurat cu onestitate activitatea, doar în parohia ortodoxă română din Gai, ele poate fi caracterizat ca un om al bisericii şi al şcolii, sau poate fi şi al şcolii şi al bisericii!

Nu trebuie să-l dăm uitării, măcar noi care am învăţat de la el, a fi în primul rând oameni.

Să îi fie lin eternul somn!

Anexa 14.

STATUTELE REUNIUNII DE CÂNTĂRI *AURORA* DIN ARAD-GAI [12]

Art. 1. Denumirea, este, Reuniunea de cântări *Aurora* Arad-Gai

Art. 2. Scopul reuniunii este cultivarea cântărilor bisericeşti, naţionale şi lumeşti

Art. 3. Reuniunea, potrivit scopului său are chemarea: a instrui membri săi în cântare ; a lua parte activă la serviciile divine, după putinţă, în biserica ortodoxă română din Arad-Gai şi alte localităţi ; a aranja reprezentaţii artistice în comuna Gai şi alte comune din ţară, în legătură cu excursiuni potrivite

Art. 4. Membri sunt: activi, ajutători, fondatori, onorari

Art. 5. Primirea membrilor se face de către Comitetul Reuniunii

Art. 6. Membri activi sunt aceea care i-au parte activă la repetiţiile şi reprezentaţiile aranjate de reuniune. Primirea acestora se face numai după constatarea aptitudinilor muzicale de către diriginte. La primirea fiecărui membru, membrul va da o declaraţie că rămâne în sânul reuniunii cel puţin trei ani de la intrare.

Membri activi sunt obligaţi: a frecventa regulat orele de repetiţie a colabora la toate reprezentaţiile aranjate de Reuniune. Ieşirea din Reuniune este a se anunţa cu trei luni înainte. Excepţiune fac aceia care î-şi schimbă domiciliul. Membri activi care nu satisfac îndatoririlor vor fi eliminaţi.

Art. 7. Membri activi au dreptul: a participa cu vot decisiv la adunările generale ; a fi aleşi ca membri în Comitetul reuniunii ; a se bucura la toate favorurile oferite de reuniune.

---

[12] AN Arad, *Fond Tribunalul Arad, Secţia III*, Dosar 25, 1928.

Art. 8. Membri ajutori sunt aceia care vor plăti o cotizaţie anuală, în schimb au dreptul de a participa cu vot decisiv la adunările generale. Cotizaţiile acestor membri le stabileşte annual adunarea generală, la propunerea Reuniunii.
Art. 9. Membri fondatori, vor plăti odată şi pentru totdeauna suma de 500 lei. Ei se bucură de toate drepturile membrilor ajutători. Între membri fondatori se poate înscrie oricare instituţiune publică.
Art. 10. Membri onorari se decretează de către Adunarea generală la propunerea Comitetului, dintre membri care şi-au câştigat merite deosebite în sânul reuniunii, sau alte persoane care şi-au câştigat deosebite merite pe terenul artei muzicale naţionale.
Art. 11. Veniturile reuniunii sunt : cotizaţiile plătite de membri ajutători ; taxele plătite de membri fondatori ; încasările de la producţiuni şi alte angajamente ; eventuale subvenţii şi donaţiuni.
Art. 12. Din cotizaţiile membrilor ajutători şi din încasările de sub litera c., d., se plăteşte : onorariul dirigintelui şi spesele efective ale membrilor activi, pe care le stabileşte comitetul ; se procură rchizitele şi piesele necesare
Art. 13. Sumele plătite de membri fondatori formează averea inalienabilă a Reuniunii.
Art. 14. Reuniunea se conduce : prin Adunarea generală şi prin Comitetul Reuniunii
Art. 15. Adunarea generală ordinară se ţine odată în fiecare an, în luna februarie, iar Adunarea generală extraordinară se va convoca de către Comitetul reuniunii din iniţiativă proprie, sau la cererea a cel puţin 25 membri. Data ţinerii trebue să se anunţe cu cel puţin 8 zile înainte, pe lângă fixarea ordinei de zi. Pentru a se putea aduce hotărâri valide, se cere o prezenţă de cel puţin una a patra parte din numărul membrilor. Hotărârile se aduc cu majoritatea de voturi, în caz de paritate, decide votul prezidentului. Dacă adunarea generală nu se poate ţine în lipsa numărului suficient al membrilor, se va convoca o nouă adunare generală în decurs de 15 zile, care apoi va putea aduce deciziuni valide, fără considerare la numărul membrilor prezenţi.
Art. 16. Agendele Adunării generale ordinare sunt : a revizui şi a aproba socotelile anului trecut de gestiune şi a da descărcare comitetului pentru această durată. ; a stabili bugetul anului următor ; a alege noul comitet.
Art. 17 Procesul verbal al Adunării generale, se verifică de către preşedintele, secretarul şi încă doi membri desemnaţi în acest scop de către Adunarea generală
Art. 18. Comitetul Reuniunii se compune din : preşedinte, vicepreşedinte, diriginte, secretar, casier, controlor, arhivar, econom şi încă 12 membri
Atât funcţionarii cât şi ceilalţi membri ai Comitetului, se aleg numai dintre membri activi
Art. 19. Membri Comitetului Reuniunii, se aleg pentru 3 ani şi pot fi realeşi
Art. 20. Comitetul va ţine şedinţe de câte ori cere trebuinţa. Pentru ca să se poată aduce concluziuni valide, se cere cel puţin majoritatea membrilor. Hotărârile Comitetului, se aduc cu majoritate de voturi, iar în caz de paritate, decide votul prezidentului.
Art. 21. Agendele Comitetului se extind asupra tuturor chestiunilor care privesc reuniunea şi nu sunt rezervate Adunării generale. În special: execută concluziile Adunării generale ; controlează administrarea averii reuniunii ; stabileşte, din caz în caz, onorariul dirigintelui ; se pronunţă asupra ofertelor şi invitărilor ce s-ar face reuniunii ; fixează programul, timpul şi locul producţiunilor ; decide asupra primirii şi eliminării membrilor. Aceasta din urmă se face prin vot secret.; cenzurează raportul general prezentat de preşedinte, bilanţul şi compune bugetul pentru noul an de gestiune.; dispune a se face procurările de lipsă ; dispune, pe lângă aprobarea ulterioară a adunării generale asupra erogaţiunilor care nu sunt cuprinse în buget.
Art. 22. Preşedintele reprezintă Reuniunea înlăuntru şi în afară. Dânsul prezidează şedinţele Comitetului şi al Adunărilor generale. Fixează ziua, locul şi ordinea de zi a şedinţelor, veghează ca funcţionarii să satisfacă datorinţelor lor şi se îngrijeşte de bunul mers al afacerilor reuniunii.

Preşedintele semnează toate actele ieşite şi contrasemnează toate actele de plată şi păstrează sigiliul oficial. În caz de împiedecare, este suplinit de vicepreşedinte.
Art. 23. Vicepreşedintele suplineşte în caz de împiedecare pe preşedinte, având în acest timp, toate atribuţiunile aceluia.
Art. 24. Secretarul îndeplineşte toate agendele scripturistice ale reuniunii, dresează procesele verbale, vizează împreună cu preşedintele, toate actele ieşite, conduce evidenţa exibitelor, ţine în evidenţă registrul membrilor şi îngrijeşte actele reuniunii.
Art. 25. Casierul conduce registrele casei şi păstrează libretul de depuneri, încasează toate veniturile Reuniunii, achită notele semnate de preşedinte, păstrează toate documentele de casă şi compune, la finele anului de gestiune, bilanţul şi proiectul de buget. Dânsul este responsabil material pentru averea bănească a Reuniunii.
Art. 26. Controlorul conduce registrul membrilor şi ţine în evidenţă taxele intrate şi restante, someză restanţierii să-şi achite datoriile, scontează casa, cel puţin odată în lună. Împreună cu casierul, dânsul este responsabil pentru averea bănească a Reuniunii
Art. 27. Arhivarul compune şi ţine în evidenţă inventarul pieselor muzicale, se îngrijeşte de procurarea şi multiplicarea lor, pe acestea le distribue la repetiţii şi producţiuni şi le păstrează. Dânsul este totodată şi bibliotecarul reuniunii.
Art. 28. Economul se îngrijeşte de mobilierul şi recuzitele muzicale ale reuniunii, conduce inventarul acestora, se îngrijeşte de sala de repetiţii şi producţiuni.
Art. 29. Dirigintele face instrucţia de cântare şi conduce Corul Reuniunii. Prezintă Comitetului proiectul de program al producţiunilor şi propune procurarea pieselor muzicale
ce urmează a se procura. Examinează în cântare pe cei ce vor să intre ca membri activi în reuniune şi î-şi dă părerea privitoare la primirea lor, care este decizătoare.
Art. 30. Statutele reuniunii pot fi modificate de către Adunarea generală, convocată direct spre acest scop.
Art. 31. Reuniunea se poate desfiinţa numai prin votul a 2/3 parte din totalul membrilor, în Adunarea generală convocată în acest scop. În caz de desfiinţare, toată averea ei trece în fondul bisericii ortodoxe române din Arad-Gai.

Aceste Statute, s-au primit întocmai în Adunarea de constituire a Reuniunii de cântări Aurora din Arad-Gai, ţinută la 24 Noiembrie 1928.

Anexa 15.

CĂRŢI DE CULT DIN PROPRIETATEA PAROHIEI ORTODOXE SÂRBE[13]

Molitvelnic (Euhologhion mare), 1698 – Moscova, D (dimensiuni) : 28/19, cu 3+381+1 file (brun)
Psaltirea (format mic), 1699-Lvow, D : 21 / 16, cu 6+250 file (negru) – stare mrdiocră
Noul Testament (Evanghelia, format mare), 1636-Petersburg, D : 35 /23, cu 4+247 file (roşu)-bună
Acatistul Marelui Mucenic Varvara (format mic), 1739-Kiev, D : 20 / 15, cu 5+52 file (brun)-mediocră
Sfânta Evanghelie (format mare), 1741-Moscova, D : 30/22, cu 1+457 file (bordo), stare bună
Mineele (ianuarie-decembrie, 12 buc.), 1741-1758 Moscova D : 30 /19 , cu 420-274+ 16 file (brun)
Tipicon Mare, 1755-Moscova, D : 31 / 20, cu 546 file (negru), stare mediocră
Rânduială pentru Dumnezeiasca împărtăşire, 1755-Kiev , D : 22 / 16 cu 5+148 file (negru)-mediocră
Triodion , 1766-Moscova, D : 30/19, cu 622+23 file (negru), stare mediocră
Liturghier, 1760-Moscova, D : 19/15 cu 13+256+35 file (negru), stare mediocră

[13] Fondul de documente, Parohia Ortodoxă Sârbă Gai, Inventar 1973

Sfânta Evanghelie (format mic), 1803-Kiev, D : 23/21, cu 6+255+12 file (negru), stare mediocră
Psaltire (format mic), 1822-Buda, D : 18/11,5 cu 11+142 file (brun, maron), stare mediocră
Ceaslov (format mare),1838-Buda, D : 16/10, cu 7+157 file (brun, maron), stare mediocră
Ceaslov (format mic), 1855-Buda, D : 17/11, cu 1+153+4 file (bordo), stare mediocră
Euhologhion / Molitvelnic, 1855-Viena, D : 3+293 file (albastru), stare mediocră
Liturghier (format mic), 1896-Moscova, D : 22/15, cu 286 file (maro), stare mediocră
Penticostar (format mare), sec. XVIII, D : 30/19, cu 323 file (negru), stare mediocră
Octoih Vol. I glas I-IV, sec. XVIII, D : 30/19, cu 378 file (negru), stare mediocră
Octoih Vol. II glas 5-8, sec. XVIII, D : 30/19, cu 363 file (bleu-maron), stare mediocră
Irmologhion (format mic), sec. XVIII, D : 19/16 cu 244 file (negru) stare mediocră
Psaltire (format mic), sec. XVIII, D : 20/18, cu 19+255 file (negru), stare rea,
Apostol (format mic), sec. XVIII, D : 22/17, cu 252 file (negru), stare rea
Minei de obşte (format mic), sec XVIII, D 18/11, cu 2+373 file (maron)- stare mediocră
Apostol (format mare), sec XVIII, D : 25/18, cu 301 file (negru)- stare rea
Slujba şi Acatistul Sf. Nicolae, sec. XVIII, D : 20/17, cu 2+155 file (maro)- stare mediocră
Euhologhion (Molitvelnic) de completare, sec XVIII, D 22/14 cu 4+460 file (negru)- stare rea
Tipic Bisericesc (format obişnuit), 1905-Karlovţi, D : 25/17, cu 294 file, legătura deteriorată
Apostol (ediţie şcolară), 1909- Karlovţi, D : 29/19, cu 143 file, vol în piele deteriorat
Zbornic de cântări liturgice, 1939-Beograd, D : 25/18, cu 6+691 file.

Anexa 16.

DONATORI
DE OBIECTE DE CULT, DIN PAROHIA ORTODOXĂ SÂRBĂ[14]

Menihart Horvat, din Arad cu un inventar complet pentru slujba religioasă,
Dimitrie Neţin - icoana lui Isus Hristos şi a Maicii Domnului (1870)
Farkaş Menhat – Cruce de mână şi potir (1870)
Vasa Arsenov – Icoana Sfântului Vasile ce Mare (1871)
Mata Arsenov – Icoana Sfântului Nicolae (1871)
Ana Neţin – Icoana Sfântului Ioan Botezătorul (1871)
Mitar Nemet – Icoana Sfântului Sava Sârbul (1871)
Mita Isacov – Icoana Sfântului Mucenic Gheorghe (1872)
Maria Alexici – Icoana Botezul Domnului (1871)
Ioan Neţin – Icoana Sfântului Proroc Ilie (1871)
Şofronie Kirilov – Icoana Schimbarea la Faţă (1872)
Ioan Acimov – Icoana Cuvioasei Paraschiva (1874)
Gheorghe Ilici – Icoana Întâmpinarea domnului (1875)
Laza Docmanov – Icoana Naşterea Născătoarei de Dumnezeu (1885)
Vasa Ivanov – Icoana Adormirea Maicii Domnului (1886)
Ghica Cuzmanov – Icoana Tăierea capului Sfântului Ioan Botezătorul (1888)
George Cuzmanov – Icoana Sfinţilor Constantin şi Elena (1889)
Cruna Acimov – Icoana Intrarea în Biserică (1894)
Gheorghe Vuici – Icoana Învierea Domnului (1899)
Catiţa Vuici – Prăznicar (1899)
Cruna Acimov – Ornat preoţesc (1906)

[14] Ibidem

Aron Sandici – Prăznicar (1912)
Costa Petrov – Vase pentru sfinţirea aghiasmei (1912)
Giulişca Ostoin – Acoperământ analoghion (1913)
Lazar Secianschi – Clopot rechiziţionat în Primul Război Mondial
Sava Savin – Clopot Rechiziţionat în Primul Război Mondial
Nica Boşniac – Clopotul mare (1914)
Iovan Rujici şi Cristina – Clopot (1922)
Mihailo Neţin şi Daniţa – Clopotul Mic (1922)
Duşan Alexici – Icoana Tăierea împrejur (sec. XIX)
Elena Timotici – Icoana Mântuitorul Isus Hristos (sec. XIX)
Aron Boici – Icoana Sfântului Arhanghel Mihai (sec. XIX)
Laza Docmanov şi Mita Catici – Icoana Înălţarea Domnului (sec. XIX)
Gioca Neţin – Cruce de mână (1929)
Sanda Savin-Matici, Toşa şi Miliţa Tyosity – Acoperământ analoghion (1933)
Sofua Alexin – Acoperământ pentru măsuţa rotundă (1933)
Manea şi Aniţa Simulov – Baldachin (1937)
Rada Tosici - Acoperământ analoghion (1937)
G. Cuzmanov şi T. Ostoici – Icoana Sf. Trei Ierarhi (1937)
Branco Simulov – Potir
George şi Marina Sandici Acoperământ analoghion (1957)
Petar şi Paulina Sandici – Acoperământ analoghion pentru Sfânta Evanghelie şi draperii (1958)
Iuliana Windhab – Două sfeşnice pentru Sfânta Masă (1964)
Ivan Koici – Tavă pentru anaforă
Ţveta Stefanov – Ornat preoţesc
Milca Pain – Ornat preoţesc (1960)
Mileva Dobrosavlevici – Ornat preoţesc (1961)
Lenca Nicolova – Acoperământ Analoghion (1961)
Miţa Jivoinov – Acoperământ Analoghion (1961)
Duşan şi Marica Sedici – Acoperământ pentru Sfânta Masă, Jertfelnic şi măsuţă (1963)
Marina Lupşici - Ornat preoţesc (1964)
Duşan şi Svezdana Beliaţ – Acoperământ pentru analoghion (1964)
Duşan şi Kata Docmanov – Stihar pentru preot.
Milan Jivanielov – Icoana Naşterea Domnului
Marina Sandici – Icoana Isus Hristos (1965)
Ielca Sandici-Oprea Icoana Maicii Domnului (1965)
Iulca Suhi-Miloşevici – Acoperământ pentru Sfânta Evanghelie şi Vas pentru Sfinţirea Apei
Svetozar şi Marica Lupşici - Acoperământ analoghion (1966)
Ranislav şi Angelca Lupşici – Acoperământ analoghion (1966)
Andreia şi Rachila Stefanov - Icoana Domnului Isus Hristos (1967)
Marina Sandici – Acoperământ analoghion
Nevenca Baloş - Acoperământ pentru Sfânta masă (1967)
George şi Marina Sandici – Acoperământ analoghion 2 buc. (1967)
Jarco Putici – dulap-măsuţă la proscomidier (1967)
Naidan Bojidar din Timişoara Acoperământ pentru măsuţă (1968)
Vasile Lupşici – Sfeşnic trepied
Marica Armaţchi – Epitaf şi chivot

Jivanielov Dragomir şi Angelco - Acoperământ analoghion
Miţa Sandici - Cruce
Laza Docmanov – Cearşaf la masa de Botez
George şi Marina Sandici – Draperie pentru măsuţă (1968)

Anexa 17

DECIZIA DE DECORARE A LUI
MILIVOI BURNAZ
CU ORDINUL SFÂNTUL SAVA

PRIN MILA LUI DUMNEZEU, EPISCOPUL PRAVOSLAV AL SUMADIEI

Marea dragoste pentru Biserica Sfântului Sava, manifestată prin ani îndelungaţi de slăvire a lui Dumnezeu, prin cântece şi imnuri bisericeşti, în cadrul Bisericii Sale Parohiale a Sfinţilor Apostoli Petru şi Pavel din Arad, este virtutea pe care a demonstrat-o domnul

MILIVOJ BURNAZ

Învrednicindu-se de recunoaşterea Sfintei Noastre Biserici Ortodoxe Sârbe. Drept irmare (Episcopul Sava), a decis decorarea susnumitului cu

GRAMATA ARHIEREASCĂ DE CINSTIRE

Însoţită de rugăciunile noastre stăruitoare Domnului, pentru sănătatea sa şi toate cele bune, care vin de la Părintele luminii evidenţiindu-l ca pe un exemplu de urmat pentru toţi ceilalţi credincioşi ai noştri.

Dată la Reşedinţa Noastră Episcopală, în oraşul Timişoara, ocrotit de Dumnezeu, de Praznicul înălţării Sfintei cruci, în anul Domnului 1992, al 32-lea an al Slujirii Noastre Domnului

Susnumitul
Episcop al Sumadiei şi
Administrator al Eparhiei Timişoarei

Anexa 18.

MAIORESCU ŞI…ŢICHINDEAL[15]

Ioan Petrovici

Nu va fi vorba să fac o paralelă literară, de la care s-ar da îndărăt şi cel mai meşter jucător pe frânghia analogiilor, ci numai să povestesc o împrejurare în care s-au găsit faţă în faţă aceste două nume, într-o crâncenă concurenţă, din care a trebuit să iasă un învins şi un învingător.

[15] **Ion Petrovici**, *Maiorescu şi… Ţichindeal*, în *Adevărul literar,* august, 1928**; Ion Petrovici,** *Titu Maiorescu (1940 – 1917)*, Bucureşti, 1931, p.137-143.

Aveam calitatea de ministru al instrucţiei publice şi mă aflam în cea mai groaznică zi a săptămânii; ziua audienţelor. Zi în care nu creiezi şi nu construieşti, nici măcar nu ai răgazul dispoziţiilor de interes obştesc, ci trebue să asculţi doleanţe individuale şi mai ales stăruinţi de discretă călcare a legii.

Începusem să primesc unul câte unul, în ordinea sosirii şi tocmai ascultam plângerea unui părinte, al cărui fiu de o rară inteligenţă rămăsese repetent, când şeful de cabinet ţâşni, pe uşă fără să-l fi sunat, şi-mi spuse pe nerăsuflate:

- Domnule Ministru, a sosit o delegaţie din Arad şi roagă s-o primiţi cu precădere.
- Întâi să isprăvesc cu Domnul…

Tânărul meu aghiotant se îndreptă să iasă, dar părea că şovăieşte şi sfârşi prin a se întoarce cu faţa la mine.

- Sunt toţi în ţinută de ceremonie; redingote şi jobene, adăogă dânsul cu importanţă.
- Nu te emoţiona, aşa sunt ardelenii, protocolari; am putea lua chiar exemplu în privinţa asta…

Şeful de cabinet ieşi. Câteva minute încă şi solicitatorul care se afla la mine, uimit că nu-i acord o nimica toată; un nou examen, în faţa unei comisii de încredere, pentru fiul său declarat repetent, se retrase bombănind.

Apăs butonul soneriei şi spun şefului de cabinet să introducă delegaţia.

Acesta, înainte de a executa ordinul, crede necesar să-mi dea unele amănunte.

- Am tras cu urechea în anticameră şi fără să fi auzit toată conversaţia, am auzit că vin să protesteze, fiindcă aţi dat şcoalei normale de acolo, numele lui Titu Maiorescu… Ce-o mai fi şi asta!?
- Lasă vorba şi introdu delegaţia.

Adevărat, tânărul meu colaborator nu se înşelase. Prinsese nodul chestiunii. Delegaţia introdusă, după câteva temenele ceremonioase, îmi spuse prin glasul celui mai cu vază,dintre dânşii următoarele:

- S-a publicat în Monitor un decret regal, prin care şcoala noastră normală se va chema în viitor Titu Maiorescu. N-am înţeles pentru ce aţi ales acest nume care nu este potrivit…
- N-aţi înţeles? Să vă lămuresc eu de ce. Titu Maiorescu, pe lângă că a fost un mare îndrumător în cultura românească, a mai fost şi director de şcoală normală – la Iaşi. Aici a organizat admirabile lecţii practice, cu care a tras brazde în domeniul pedagogiei naţionale. I-aş fi dat numele său, şcoalei normale unde a profesat, dar aceasta se cheamă de mult Vasile Lupu, şi înţelegeţi bine, că nu poate fi vorba să înlătur evocarea însemnatului domnitor. Trebuia totuşi să dau o satisfacţie memoriei lui Maiorescu, mai ales că el trăise într-o vreme, când sufletul era mai scrupulos şi mai sfielnic, şi oamenii, oricâtă putere ar fi avut la dispoziţie, nu-şi dădeau numele, ei singuri, instituţiilor pe care le oblăduiau… Pe urmă, se socotea aceasta ca ceva rezervat după moarte.

  Am găsit Şcoala Normală de la D-voastră fără nume. Am fost bucuros să-l înscriu pe acel al marelui profesor şi eram sigur c-o să vă pară bine, mai ales că Maiorescu era şi Ardelean…
- Da, a fost, îngână acelaşi orator al delegaţiei, cu aprobarea vizibilă a celorlalţi…. însă n-a rămas în Ardeal, ş-apoi nu era din părţile noastre…
- Ei asta!
- Noi vă rugăm să schimbaţi!
- Peste putinţă!
- Suntem aici de toate nuanţele şi vă cerem necondiţionat să reveniţi.
- Şi dacă nu voi ceda?
- Să faceţi dreptate!
- Care dreptate?

- În loc de Maiorescu să puneţi pe Ţichindeal!
- Asta se chiamă dreptate?
- Mai întâi acesta era de la noi şi a trăit la noi…
- Dar se potriveşte, creştinilor, unul cu altul, Titu Maiorescu şi… Ţichindeal?

Preopinentul meu mă privi fix, dar după puţin, duritatea iniţială a ochilor se prefăcu într-o blândeţe compătimitoare. Privirile tuturor din delegaţie se acordară, până la uniformitate cu acea a purtătorului de cuvânt, ca instrumentele într-o orchestră bine dirijată. Eram împresurat din toate părţile de un val de milă adevărată…

- Probabil Domnule ministru, că n-aţi citit niciodată pe Eminescu
- Cum?
- …Adică Epigonii lui Eminescu

Mi s-a părut înjositor să protestez şi nu ştiu de ce am crezut că e mai potrivit cu situaţia să răspund cu brutalitate.

- Eu n-am cetit pe Eminescu.
- Vă rugăm mult să răsfoiţi Epigonii, reluă cu trufie protectoare, preopinentul meu şi o să vedeţi atuncea cât de mare a fost Ţichindeal…

Desigur, pentru a-mi da răgaz să-mi întregesc studiile literare şi să mă pun la curent cu bucata eminesciană, delegaţia mi-a cerut voie să se retragă şi autorizaţia de-a reveni peste trei zile, pentru răspunsul definitiv…

Aşadar romantismul eminescian, care idealiza trecutul şi scobora actualitatea, care ataşa epitete iperbolice învăţăceilor şi scribilor mai vechi:

Văd poeţi, ce scriu o limbă, ca un fagure de miere
Ţichindeal gură de aur, Momulean glas cu durere,

Romantismul acesta poetic, lipsit de orice obiectivitate şi măsură, slujea acum ca mărturie istorică şi argument decisiv. Iar atunci când Maiorescu în Direcţia nouă, relevând pe Eminescu îi reproşa totuşi la cele trei poezii începătoare, abuzul de antiteze şi idealizarea absurdă a unui trecut destul de modest în sine, avea – cine ştie? – poate şi presentimentul chestiei personale, când va fi pus în cumpănă de meritele zdrobitoare ale lui Ţichindeal…

Trebue să destăinuesc acum că după cele tri zile de gândire, m-am plecat voinţei delegaţiei şi am ridicat pe frontispiciul şcoalei, în locul lui Titu Maiorescu, pe Ţichindeal. Cu ce inimă, numai eu ştiu…

Dar ar fi fost prea mult să mi se pretindă rezistenţa, căci după ce trecusem în ochii delegaţiei ca un mare ignorant, nu-mi rămânea decât o compensaţie: să nu apar cel puţin şi ca un îndărătnic.

Bibliografie

A. Fonduri arhivistice

Serviciul Judeţean al Arhivelor Naţionale, Arad

- Aeroportul Arad.
- Camera de Agricultură
- Camera de Comerţ şi Industrie
- CAP *Mihai Eminescu* Gai -Sălaşe
- CAP *Partizanul* Bujac -Gai
- CAP *Unirea* Gai
- CAP Zăbrani
- Chestura Poliţiei Municipiului Arad, 1907-1913
- Comitetul Municipal PCR
- Episcopia Ortodoxă Română, Acte şcolare, IV D 31/ 1856
- Intreprinderea de Spirt şi Drojdie
- Oficiul Parohial Ortodox Român Arad-Gai
- Primăria Municipiului Arad,1921-1924 ; 1925-1930; 1918-1947 ;
- Protopopiatul Ortodox Român, Arad, 1877-1920
- Serviciul Agricol al Judeţului Arad
- Sfatul Popular al Oraşului Arad
- Tribunalul Judeţean Arad, Secţia III 1867 - 1950

Ocolul Silvic Ceala

- Amenajamentul UPI Ceala. Ocolul Silvic Ceala, Bucureşti 1972

Fondul de documente, Parohia Ortodoxă Română, Gai

- Ionescu, Nicolae, Note *despre Gai, 1938 (?)*
- Vădăsan, Cornel**,** *Istoricul Parohiei Ortodoxe Române din Arad-Gai,* 1968.
- Cartea de Aur al Corului Bisericii, 1970

Fondul de documente, Parohia Ortodoxă Sârbă, Gai

- Inventar, 1973

Fondul de documente al Şcolii Pedagogice din Arad,

- Registrul de Procese - verbale ale Comitetului şcolar, 1926-1928

Fondul de documente, Liviu Mărghitan

- Pagini despre Gai, 2011.

Fondul de documente Horia Truţă

- Familia Ionescu – Raicu

B. Periodice

Analele Institutului de Cercetări Agronomice al României, vol. VIII, anul VII, 1936,
Biserica şi Şcoala, 1889, 1907, 1918, 1930, 1920-1940
Buletinul Oficiala al Comitetului Executiv al Sfatului Popular al Regiunei Arad, 1950- 1953
Buletinul Oficial al Judeţului Arad, 1941, 1942, 1943
Flacăra Roşie, 1950, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983.
Glasul Aradului, 2009, 2010, 2011.
Glasul Poporului, anul II, nr. 6 din 5 iunie, 1908.
Hotarul, Arad, 1935, 1936
Mitropolia Banatului, nr. 7-8, 1983
Monitorul Oficial, al României, Bucureşti, 1922-1950, 1957
Monitorul (Buletinul) Oficial al Oraşului (Municipiului) Arad, 1922-1950
Patriotul, Arad, 1944, 1945, 1946, 1947, 1948, 1949, 1950
Românul, Arad, 1918
Ştirea, Arad, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938
Voros Lobogo, Arad, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985

C. Lucrări generale, speciale, statistici

Alexandrescu, I., *Războiul economic al romaniei, în războiul antihitlerist*, în volumul: *România, în anii, celui de al Doilea război Mondial*, vol. 3, Bucureşti, 1989.
Andronescu, D.I., *Grâul românesc, Rezultatele analizelor fizice, chimice şi de panificaţie, recolta 1930*, în *Analele Institutului de Cercetări Agronomice al României*, vol. IV, anul III, aprilie 1932.
Antonescu Constantin, *Albinele şi… noi*, Bucureşti 1979.
Arbonie, Emil, *Reorganizarea administraţiei municipale arădene – 30 aprilie 1920*, în volumul, **Sinaci, Doru, Arbonie**, *90 de ani de administraţie românească în Arad, Culegere de studii şi comunicări, Arad, 2010.*
Arbonie Emil, *Întabularea dreptului de proprietate, cu titlu de drept de împroprietărire, al unor arădeni, în baza Reformei agrare din anul 1921 (17 0ctombrie 1930, Partea I),* în volumul, **Sinaci Doru, Arbonie Emil**, *Administraţie românească arădeană, Studii şi comunicări, volumul II*, Arad, 2011.
****Arad almanachja*, Arad, 1914.
***Arad, Csanad es bekes megye Album naptara, 1898, Arad, 1897.
****Arad, monografia oraşului, de la începuturi până în 1989*, Arad, 1999.
***Aradul – permanenţă în istoria patriei, Arad, 1978
Arbonie Emil, Eugeniu Criste, *Ordinea şi siguranţa publică arădeană (1919-1929). Structuri instituţionale şi personal,* Arad, 2011.
Ardelean, Aurel, *Cadrul natural*, în *Arad, monografia oraşului*, Arad, 1999
Ardelean, Aurel, *Flora şi vegetaţia judeţului Arad***,** Bucureşti, 2006

***Arhivele Naţionale, Direcţia Judeţeană Arad, *Îndrumător arhivistic*, volumul II, Arad, 2009.
Avram Alexandru, Godea Ioan, *Monumente istorice din Ţara Crişurilor,* Bucureşti, 1975
Barbu, Adriana, *Bat recordul la viteză*, în ziarul *Jurnal Arădean*, 19 iunie 2008.
Barbu, Mircea, Hugel, **Peter,** *Monede romane imperiale descoperite în zona arădeană*, în Muzeul Judeţean Arad, *Ziridava XVIII*, Arad, 1993.
Barbul, Lucreţia, *De la Romania Mare la Romania ciuntită*, Magazin istoric, nr.1 – 8, (ianuarie-august), 2004
Barbură Anca, *Mănăstirea Gai – loc de refugiu pentru sute de credincioşi*, în ziarul *Glasul Aradului, 9 februarie 2008.*
Băiţoiu Anca, *Aspecte ale Vieţii social-economice din oraşul Arad, surprinse de conscripţia dicală pe anul financiar 1833/1834, în volumul*, Andrei Caciora, colab., *Realităţi istorice din Vestul şi nord-vestul Transilvaniei, Studii şi Documente,* Arad, 2006
Bălan Ioanichie, Viaţa Părintelui Cleopa, Iaşi, 2002
Bejan, Adrian, *Banatul în secolele IV-XII*, Timişoara 1995.
Birou, Virgil, *Un document românesc de la 1830*, în *Revista Institutului Banat – Crişana VIII*, 27 ianuarie 1940
Bodi Moldovan Cristian, Moldovan Ioan, *Pecica şi împrejurimile*, Arad, 2011
Boldescu, **C.Silvia,** *Orezul şi arpacaşul* în, *Analele Institutului de Cercetări Agronomice al României* Vol. XII, anul XI/1940
Borza, Alexandru, *Vegetaţia Banatului, în timpul Romanilor,* Bul. Gr. Bot. şi Muz. Bot. Univ. Cluj, vol. XXIII, 1943.
Boşniceanu, Nicoleta, Sportul de performanţă – o tradiţie în familia Stuparu, în ziarul Observator, 13 februarie 2009
Bradin Virgiliu, *Pârneava, suburbiul românesc al Aradului*, Arad, 2008
Bugarski, Stevan, *Srpsko pravoslavlje Rumuniji Timisvar*, Beograd – Novi Sad, 1995.
Bugarski Stevan, Stepanov Ljubomir, *Bisericile şi mănăstirile sârbilor din Romania*, Timişoara, 2010
Bugarski Stevan, Stepanov Ljubomir, *Kad moriş potece kroz pero,* Bucureşti, 1991.
Bugarski Stevan, Stepanov Ljubomir, *Istorijki kulturni spomeniţi srba u Rumunskom Banatu,* Timişoara, 2008.
Bunaciu, Ioan, *Istoria Bisericii Baptiste*, Oradea 2006.
Butaru, Simona, *Un tramvai numit dorinţă*, în Ziarul *Jurnal Arădean*, 4 iulie, 2011
Caciora Andrei, Gluck Eugen, *Situaţia etno-demografică a părţilor arădene între 1849-1918*, În Muzeul Judeţean Arad, *Ziridava XII*, Arad, 1980.
Caciora, Andrei, Gluck Eugen, *50 de ani de la greva generală a muncitorilor din Romania*, în ziarul *Flacăra Roşie,* 17 octombrie, 1970.
Caciora, Andrei, Gluck, Eugen, *Situaţia etno-demografică pe teritoriul fostului comitat Arad*, în volumul, Andrei Caciora, colab *Realităţi istorice din vestul şi nord-vestul Transilvaniei, Studii şi Documente,* Arad, 2006
*** Calendar, 2010**,** Petru Botezatu**,**. Note biografice. Icoane şi fresce
****Calendar ortodox*, Arad, 1900, 1901, 1902, 1903 ; 1948, 1949,1950
Caţavei, Victor, *Contribuţia fabricii de vagoane şi Motoare Astra – Arad, la dezvoltarea aviaţiei naţionale,* în MJA, *Ziridava X*, Arad, 1978.
Caţavei, Victor, *Primul primar al Aradului, după Marea Unire, dr. Ioan Robu*, în Muzeul Judeţean arad, *Ziridava XVIII*, Arad, 1993

Caţavei, Victor, *Dezvoltarea social-politică în perioada construcţiei socialiste,* în volumul, *Aradul – permanenţă in istoria patriei*, Arad, 1978.
Ceahoreanu, Dragoş, Lumini şi umbre, Arad, 2008
Cernovodeanu Pau, Binder Paul, *Cavalerii Apocalipsului*, Bucureşti, 1993
Cerovic, Ljubovije, *Aradul şi Valea Mureşului, în anul marilor jubilee, în Aradul de-a lungul timpului,* 4, Timişoara 2003.
Cerovici, Liubovije *Sârbii din Arad şi de pe Valea Mureşului*, Novi Sad, Arad, 2007.
Cerovici, Liubovije, *Sârbii din Romania, din evul mediu până în zilele noastre*, Timişoara, 2005.
Ciuhandu, Gheorghe, *Hotarul,* anul II/1935, nr. 7.
Ciuhandu, Gheorghe, *Schiţe din trecutul românilor arădani*
*** *Colecţia de Hotărâri şi Dispoziţii ale Consiliului de Miniştri al RPR,* nr. 79/17 decembrie 1953
Colta Elena Rodica, Martin Emilia, Csobai Elena, *Cânepa, de la etnologie la ecologie. Un program transfrontalier de revitalizare a culturii cânepii*, Complexul Muzeal Arad, Arad, 2007
*** Complexul Muzeal Arad, Istoricul Liviu Mărghitan la a 70-a aniversare, Arad, 2007.
Coţioiu, Romuald, *Monografia sanitară a municipiului Arad şi Campania sanitară din august – septembrie 1938* în *Buletinul Oficial al Municipiului Arad*, anul XVII nr 7 /13 februarie 1939.
Creţ, Cristian, *Relaţia dintre climă şi calitatea aerului, în arealul oraşului Arad,* (manuscris), Oradea, 2010.
Criste, Eugen, Coord. Îndrumător arhivistic, volumul II, Arad, 2009
Crişan, Ion Horaţiu, *Ziridava*, CCES, Arad, 1978
Crişan, Ion Horaţiu, *Materiale dacice din necropola şi aşezarea de la Ciumeşti şi problema raporturilor dintre daci şi celţi în Transilvania,* Baia Mare, 1966.
Crişan, Veronica, *Mănăstirea Sfântul Simion Stâlpnicul*, Bucureşti, 1999.
Curtuţiu, **Mircea,** *O pată albă în istoria aviaţiei, primul hidroavion din lume construit de ţăranul David Ranta din Macea Aradului*, în *Studia Universitas, Vasile Goldiş*, Arad, nr. 3, 1993.
Decei, **Aurel,** *Aspecte economice şi sociale din viaţa Banatului, în epoca otomană*, în *Studii de istorie a Banatului*, vol. III, Timişoara, 1974
Decei*,Aurel, Oraşul şi judeţul Arad, în sursele istorice turceşti,* în revista, *Aradul cultural*, Periodic al Inspectoratului pentru cultură al judeţului Arad, Arad, decembrie, 2000.
****Decizia Preşedenţiei Consiliului de Miniştri,* nr.2359, în, MO161/19 iulie 1945
****Decizia ministerială* nr. 2363, în MO 167/26 iulie 1945
****Decizia ministerială* nr. 2470, în MO nr.203/7 septembrie 1945.
****Decretul nr. 303* pentru naţionalizarea industriei cinematografice şi reglementarea comerţului cu produse cinematografice, în MO, nr. 256/3 noiembrie, 1948.
***Decretul nr. 221, *pentru înfiinţarea şi organizarea Direcţiunii generale a securităţii poporului*, în MO, nr. 19/23 ianuarie 1949
***Decretul nr. 25, *pentru înfiinţarea Miliţiei*, în MO nr. 19/23 ianuarie 1949
****Decretul-Lege*, 187/1945, *pentru Reforma Agrară*, MO 68 bis/23 martie, 1945.
***Dicţionar Enciclopedic Administrativ,Cluj, 1935
*** Dicţionar Enciclopedic Român, volumul I, Bucureşti1962
***Dicţionar de îmbunătăţiri funciare, volumul I, II, Bucureşti, 1987 - 1989

Dimitrievici, Olga, *Ştefan Teneţchi*, din *Rad Voivodanski Muzeia*, 1957
Dobre, **Gheorghe,** *Naţionalizarea principalelor mijloace de producţie în industrie*, în Politica Partidului Comunist Român de industrializare socialistă a ţării, Bucureşti, 1978.
Dobre, Marius, Constantin Noica despre Europa şi comunism în faţa provocării lui Emil Cioran, în Studii de istorie a filozofiei româneşti, vol. VII Supliment, Bucureşti, 2011
****Documente privind istoria militară a popului român*, 1945-1947, Bucureşti, 1988
Dragoş Aurel, *Istoricul Canalului Morilor Palatinul Joszef al Crişului Alb din Comitatul Arad*, Arad, 2011
Drăgan, G, *Batozele de porumb*, în *Analele Institutului de Cercetări Agronomice al României*, vol. XII, anul XI, 1940
Drăguţ Vasile, *Arta Românească. Preistorie, Antichitate, Ev Mediu, Renaştere, Baroc*, Bucureşti, 1982.
Duţescu, Victor, *Istoria Ţării Româneşti*, 1689
Ehrler, J. Jordan, *Banatul de la origini, până acum-1774*, Timişoara, 1882
*** *Enciclopedia universală Britanică,* volumul 9 Bucureşti 2010
*** *Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică (1918-1948*), Arad 2006.
*** *Erminia picturii bizantine*, Oradea, 1979.
Faensen Hubert, Ivanov Vladimir, *Arhitectura rusă veche,* Bucureşti, 1981.
Ferencz, Irma, *Date cu privire la dezvoltarea picturii în oraşul Arad şi împrejurimile sale, în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea*, în Muzeul Judeţean Arad, *Ziridava, Studii şi Cercetări II,* Arad,1968
Galea, Pavel, *1944 – file de luptă*, în duplimentul, *Orizont arădean*, anul I, august 1984
*** *Galeriile Turnul de Apă,* Ghid de prezentare a expoziţiei persinală de pictură, Felicia Ionescu, 2002
Gheorghiu - Dej, Gheorghe *Raport la cel de- al III-lea Congres al PMR*, Bucureşti 1960.
Gheorghiu Dej, Gheorghe, *Raportul politic general, prezentat la Congresul Partidului Muncitoresc Român* din 21-23 februarie 1948, Bucureşti 1948.
Gheorghiu, **T. Octavian**, *Locuirea tradiţională rurală din zona Banat-Crişana*, Timişoara 2008.
Gheorghiu, T. Octavian, *Arhitectură tradiţională rurală? La ce bun?*, în revista *Urbanismul*, serie nouă, nr. 2, an II, mai, Bucureşti 2009.
Ghinoiu, Ioan, *Obiceiuri populare de peste an, Dicţionar*, Bucureşti 1997
Gluck, Eugen, Câteva consideraţii preliminare privind lucrarea Deliberatio (sec. al XI-lea), in MJA Ziridava X, Arad, 1978.
Gluck, Eugen, Roz Alexandru, *Aradul muncitoresc*, Bucureşti, 1982
Gluck, Eugen, Roz Alexandru, *Din istoria mişcării muncitoreşti, Documente arădene, 1821-1918*, Timişoara, 1981.
Gluck Eugen, Roz Alexandru, *Documente din istoria mişcării muncitoreşti arădene, 1918-1944*, Arad, 1972
Gluck, Eugen, Kovach, Geza *Mişcări revoluţionare în părţile Aradului, în anii 1917-1918*, în *Studii şi articole de istorie, vol. 5* Bucureşti, 1963
Gluck, Eugen, *Attekintes egy Aradi vizugyi terkepgyujtemenyrol (1784 – 1862*), în revista *Tanulmanyok Csongrad Megye Tortenetebol XXIV*, Szeged, 1997.
Godea Ioan, Medeleanu Horia, *Biserici de lemn din judeţul Arad,* Timişoara, 2009.

Griselini, Francesco, Incercare de istorie politică şi naturală a Banatului Timişoarei, Timişoara, 1984
***Grupul de Pompieri *Vasile Goldiş* al Judeţului Arad şi Complexul Muzeal Arad, 170 de ani se la înfiinţarea primei formaţiuni organizate de stingere a incendiilor din municipiul Arad, Arad, 2004
Halley, H, *Manual biblic*, Oradea, 1995
****Hotărârârile Comisiunii de Ocol Arad* (HCO) 1922-1927
****Hotărârile Comisiunii Judeţene Arad* (HCJ), 1922-1927
****Hotărârea Primăriei Oraşului cu drept de Municipiu Arad, nr. 3230/1923* asupra schimbării denumirii străzilor
Hugel, **Peter,** *Cuvânt înainte*, în volumul, Complexul Muzeal Arad, *Istoricul Liviu Mărghitan, la a 70-a aniversare*, Arad, 2007.
Ilica, Anton, *Şcoala Normală din Arad,* Arad, 1998
****Istoria artileriei române*, Bucureşti, 1977
****Istoria României*, Bucureşti, 2001, vol. I, p. 263, 516.
Itu Maria, *Forme instituţionalizate de educaţie populară în Romania 1859 – 1918*, Bucureşti, 1981.
Iuga, **George,** *Mamifere mari din cuaternar, de pe raza judeţului Arad*, în *Ziridava XV-XVI,* Arad, 1987
Iuga, George, *Răspândirea proboscidienilor în Câmpia Aradului*, în Museum Arad, *Armonii naturalae II,* Arad, 1998
Jinga, **Victor,** *Problemele fundamentale ale Transilvaniei*, Vol. II, Braşov, 1945.
Jinga, Ioan, *Cultura de masă*, Bucureşti, 1975
Kehrer, Karoly: *Aradvarmegye es Arad sz kir varos nepok tatasugye 1885-1910,* Arad 1910
Kovach, Geza, *Documente referitoare la începuturile Aradului*, în MJA, *Ziridava,* VI, Arad 1976.
Ehrler, J.Johann, *Banatul de la origini până acum – 1774*, Timişoara, 1882
Lakatoş, Otto, *Arad tortenete*, Arad, 1881, vol II
Lanevschi, Gheorghe, *Familia Baron Neuman, în viaţa Aradului, în perioada 1918-1948*, în Complexul Muzeal Arad, Colecţia minorităţi, 5, *Minoritarul Imaginar, Minoritarul real* Arad, 2003.
Lanevschi, Gheorghe, *Rolul familiei baron Neuman în viaţa Aradului*, în Complexul Muzeal Arad, Colecţia minorităţi, 4, *Interetnicitate în Europa Centrală şi de Est, Arad,* 2002.
Lanevschi, Gheorghe, *Comunitatea evreilor din Arad, de la izolare la integrare, secolele XVIII-XIX,* în Complexul Muzeal Arad, Colecţia minorităţi, 2, *Modele de convieţuire în Europa Centrală şi de Est,* Arad, 2000.
****Lege pentru Reforma Agrară din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş* / 19 iulie, 1921, Bucureşti, 1921, în, Monitorul oficial nr. 93 din 30 iunie, 1921.
****Lege pentru statutul funcţionarilor publici*, în *Monitorul Oficial*, nr. 60/19 iunie 1923
****Lege asupra circulaţiei pe drumurile publice în Monitorul Municipiului Arad,* anul VIII nr. 42/4 nov. 1929; Ordonanţa nr. 6 / 1939, privind reglementarea circulaţiei în municipiul Arad, în Bul. Of. al Munic. Arad, anul XVII, nr. 12/20 mart. 1939
**** Legea impozitului agricol, nr. 18* din 14 iulie 1949, Bucureşti, 1949
****Legea Cooperaţiei*, Bucureşti, 1929

***Legea nr. 341, *Pentru organizarea judecătorească*, în MO nr. 282/5 decembrie 1947
*** Legea nr 119/1948, privind *Naţionalizarea principalelor mijloace de producţie*, în, Monitorul Oficial, nr. 133 bis din 11 iunie 1948.
***Legea nr. 6, *Pentru înfiinţarea şi organizarea Procuraturii RPR,* în Buletinul Oficial, nr. 31/19 iunie 1952.
***Legea nr. 17 *Asupra Consiliilor Populare*, în MO, nr. 12 /15 ianuarie 1949
***Legea nr. 5, *Pentru Raionarea Administrativ Economică a Teritoriului RPR*, în Buletinul oficial, nr. 77/8 septembrie 1950.
Liţiu, Gheorghe, *Mănăstirea Sfântul Simion Stâlpnicul, din Arad-Gai*, în *Mitropolia Banatului*, nr 7-8, 1983.
Lucaci, Ioan, *Teodor Mariş,* în *Anuarul Liceului Pedagogic Arad, pe anul şcolar 1972-1973*
Mager, Traian, *Contribuţiuni la istoria Unirii, 1918-1919*, Arad, 1939, p.105-110
Manciulea, Ştefan, *Câmpia Tisei*, în *Buletinul Societăţii Române de Geografie*, vol. LVII, Bucureşti, 1938.
Manciulea, Ştefan, *Graniţa de Vest,* Baia Mare, 1994
Manea, Gheorghe, *Elemente de amenajarea, organizarea şi exploatarea fabeicilor*, Bucureşti, 1944
Marchiş, Ruxandra, *Problema învăţătorilor refugiaţi în judeţul Arad, în urma rapturilor teritoriale din vara anului 1940 săvârşite asupra României*, în volumul, Complexul Muzeal Arad, Ziridava XXIII, Arad, 2002.
Marcu, Fl., Maneca, C., *Dicţionar de neologisme*, Bucureşti, 1978
Marinescu, Stefan. *Colonizările din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pe teritoriul fostului comitat Arad*, în , Muzeul Judeţean Arad, *Ziridava XIX-XX,* Arad, 1996.
Matica, Teodora, *Să ştie ţara, că aici au fost oameni deştepţi*, în ziarul *Adevăru*l, Arad, 9 februarie 2000
Măhăra, Gheorghe, *Evoluţia Câmpiei de Vest a României*, în volumul, *Realizări în geografia României*, *Culegere de studii*, Bucureşti 1973
Mărghitan, **Liviu**, *Valea Mureşului-parte integrantă a sistemului de fortificaţie a Daciei*, în *Sargeţia, XIII,* 1977
Mărghitan, Liviu, *Banatul în lumina arheologiei*, vol. II, Timişoara 1980.
Mărghitan, Liviu, *Aurel Vlaicu, Asociaţiunea Astra şi Aradul*, Arad, 1994
Mărienescu, Atanasie Marian, *Steaua Magilor*, Biserica Albă, 1875
Medeleanu Horia, *Pictorul. Ştefan Teneţchi, Viaţa şi opera*, în CCES-MJA, Ziridava XV-VI, Arad 1987.
Medeleanu, Horia, *Valori de artă veche românească*, Arad, 1986.
Medeleanu, Horia, Popovici, Ioan, *Organizarea serviciului de pompieru, în oraşul Arad, în anul, 1798*, în Muzeul Judeţean Arad, *Ziridava XIV,* Arad, 1982.
Medeleanu Horia, Aradul în viziunea pictorului Mihai Takacs, Arad, 2008
Mihalca, **Alexandru,** *Aspecte din istoria agrară a judeţului Arad, Partea a II-a – perioada interbelică,* Arad, 2001
Mirea Dana, *Istoria transportului în comun din Arad*, în *Observator*, Arad, 21 februarie, 2008
Mladin, Ştefana, *Modernizarea cartierului Gai se va finaliza în primăvara anului viitor,* în *Glasul Aradului,* Arad, 14 octombrie 2010.

Mladin, Ştefana, Canalizarea din Gai, Bujac şi Sânicolaul Mic, este finalizată în proporţie de 80%, în ziarul Glasul Aradului, 21 iunie 2010.
Mocanu, C. *Trecerea la edificarea orânduirii socialiste,* în volumul *România în anii socialismului*, Bucureşti, 1980
Mureşan, **Alexandru,** *Vârsta este, înainte de toate, o stare de spirit*, în ziarul *Flacăra Roşie,* 12 august 1986
Mureşan Augustin, Sinacu Doru, Colta Rodica, Oarcea Felicia, *Micălaca Monografie*, Arad, 2010.
Neagoe, Sever, Tender, Ilie, Văduva, **Gheorghe,** *Istoria grănicerilor şi începutul poliţiei de frontieră,* Bucureşti, 2003
Nemethy, Karoly, Aradvaros tanugyi tortenete Aradmegye tanugyet targyalo fuggelekkel, I, II, Arad, 1890.
Nicolescu, Corina, *Icoane vechi româneşti*, Bucureşti, 1971.
Obrejanu Grigore, colab., *Contribuţii la caracterizarea pedo-ameliorativă, a solurilor saline şi alcalice din interfluviul Mureş – Crişul Alb,* în Analele ICCA, volumul XXXIV, Bucureşti, 1966
Oprea, Ioan Valeriu, Romoşan, Ştefan, Contrea E, *Contribuţii la cunoaşterea efectului ameliorativ al amendamentelor, asupra soloneţului dintre Mureş şi Crişul Alb,* în *Lucrări Ştiinţifice ale Institutului Agronomic din Timişoara*, Timişoara, 1966.
Oprea, Ioan Virgiliu, Oprea, **Valeria,** *Vegetaţia zonală din Câmpia Banato-Crişană, din Estul Câmpiei Tisei*, în vol. *Armonii naturale*, Muzeul Judeţean Arad, Arad, 1996
Oprişan, Horia Barbu, *Teatrul Popular Românesc*, Bucureşti, 1987
****Ordonanţa Ministrului Secretar de Stat,* din Departamentul Industriei şi Comerţului, emisă în 1925.
****Ordonanţa nr.6/1939, privind reglementarea circulaţiei în municipiul Arad.*
****100 de ani de mărturie baptistă în cartierul Gai 1909-2009*
Palfay Janos, *Belvizek es aszalyok Magyarorszagon Hidrologiai tanulmanyok*, Szeged, 2004.
Paşcovschi, S., *Contribuţii la studiul silvostepei din Banat*, Academia RPR, Bul. Biologie – Agricultură, Tom IV, nr. 3, iulie-septembrie, Bucureşti, 1952.
Pădurean, Corneliu, *Pieţe, târguri şi oboare, în Aradul interbelic* în Complexul muzeal arad, *Ziridava XXIV*, Arad, 2005
Pădureanu, D. Eugen, *Aşezarea daco-romană de sec. IV d.Hr. de la Arad-Gai (I)*, în Muzeul Judeţean Arad, Ziridava XIX-XX, Arad, 1996, p.79-82
*** Peisajul născut din ape. Valorile naturale ale zonei Arad – Bekes, 2004-2006
Pena, Ignace, *Martyres du temps de pays: les stylites în Les Stylites syriens,* Publications du Studium Biblicum Franciscanum, Collection minor n. 16 Milano, 1975,
Petranu, Coriolan, *Monumentele istorice ale judeţului Bihor, I. Bisericile din lemn*, Sibiu 1931
Petranu, Coriolan, *Revendicările artistice ale Transilvaniei*, Arad, 1925
Petranu, Coriolan, *Bisericile de lemn din judeţul Arad*, Sibiu, 1927
Petranu, Coriolan, *Originea turnului la bisericile de lemn din Ardeal*, în *Volumul Omagial închinat* d-lui N. Iorga, Cluj, 1931.
Petrescu, Paul, *Consideraţii asupra raporturilor, dintre arhitectura rurală şi cea urbană în sud-estul Europei în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea,* în: *Studii şi cercetări de istoria artei*, Seria artă plastică, tomul 17, nr. 2, Bucureşti, 1970
*** *Petru Botezatu, Petru, Note biografice*, în Calendar 2010, Icoane şi fresce

Petrovici, Ion, *Maiorescu şi… Ţichindeal*, în *Adevărul literar,* august, 1928
Petrovici, Ion, *Titu Maiorescu (1940 – 1917)*, Bucureşti, 1931
Pop, Gheorghe, *Noi contribuţii geomorfologice cu privire la cursul inferior al Mureşului. Vechiul curs Mureş – Bega*, în *Lucrările Institutului de Geografie a Universităţii din Cluj*, vol. III, 1957
Pop, Vasile, colectiv, *Cartierul Bujac, Contribuţii monografice*, Arad, 2011
Popeangă, Vasile, *Şcoala românească din părţile Aradului, la mijlocul secolului al XIX-lea 1821-1867*, Arad, 1979
Popeangă Vasile, *Un secol de activitate şcolară românească în părţile Aradului 1721-1821*.
Popeangă, Vasile, Găvănescu, Eduard, Ţârcovnicu V. , *Preparandia din Arad,* Bucureşti, 1964,
Popescu, **P.C**., *Aspecte din vegetaţia Banatulu*i, în Societatea de Ştiinţe Naturale şi Geografie, *Comunicări de Botanică (1957-1959)*, Bucureşti 1960.
Popescu, P.C., Bujorean, G. *Contribuţii la studiul vegetaţiei din partea de vest a Banatului*, în Academia RPR, Baza de Cercetări, Timişoara, *Studii şi cercetări ştiinţifice*, Seria ştiinţe agricole, 1-2, Tomul IV, Timişoara 1957.
Popovici, J. Dusan , *Srbi u Vojvodini*, Novi Sad, 1990.
Popovici Doru, *Compozitorul, dirijorul şi profesorul Nicolae Brânzeu*, Bucureşti, 2005
Preda Ioan, *Constituţia bisericei gr.-or. Eomâne din Ungaria şi Transilvania, sau Statutul Organic, comentat şi cu concluzele şi normele referitoare întregit*, Sibiu 1914.
***Proloagele, Craiova, 1991.
Radian, H.R. *Cartea proporţiilor,* Bucureşti, 1981
***Raportul (prim) al şcolilor confesionale gr. ort. rom. din Aradu, pe anul 1889-90 şcolar, edat de Corpul învăţătoresc al Şcolilor Confesionale din Arad, Arad, 1890
Rădulescu- Motru, C., *Etnicul românesc, comunitate de origine, limbă şi destin,* Bucureşti, 1942
****Regulamentul pentru aplicarea legii statutului funcţionarilodr publici*, în MO, nr. 189/23 noiembrie 1923
****Rezoluţia Congresului Partidului Muncitoresc Român din 21-23 februarie 1948*, în *Rezoluţii, Hotărâri ale Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român 1948-1950*, volumul I, Bucureşti 1952
Roske, Octavian, Colectivizarea şi mecanismul colectărilor: istorii paralele în vol: Ţărănimea şi puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962), Bucureşti, 2005
Rotariu, Petru, *Legea comunală*, Timişoara, 1886
Roz Alexandru, Kovach Geza, *Dicţionarul istoric al localităţilor din judeţul Arad*, Arad, 1998.
Roz, Alexandru, *Aradul în timpul primului Război Mondial*, în MJA *Ziridava X*, Arad, 1978.
Roz, Alexandru, *Studii privind istoria judeţului Arad, în perioada 1900-1944*, Arad, 1980
Roz, Alexandru, *Acţiunile revoluţionare organizate împotriva dictaturii militaro-fasciste şi a războiului hitlerist de către oamenii muncii din judeţul Arad sub conducerea PCR-1940-1944*, în MJA, *Ziridava XIV*, Arad, 1982

Roz, Simina, Traian Stuparu – o viaţă plină de performanţe, atât în pugilism cât şi în familie, în ziarul Observator, 7 decembrie. 2009
Sandici, Liubomir, *Monografija srpske şcole iz Arad Gaja,* Arad, 2009
Savu, Alexandru, *Raionarea geografică a Câmpiei Tisei*, în *Studia Universităţii Babeş – Bolyai*, seria *Geologie-Geografie,* fascicola 1, 1958, Cluj.
Săbău, Gheorghe, *Cinemarad, viaţa cinematografică arădeană din 1858 până în anul 2000*, în Museum Arad, Studii şi comunicări, 7 Arad, 2001-2002.
Săbău, Nicu Cornet*, Studii şi cercetări, privind eficacitatea hidroameliorativă şi eficienţa economică a lucrărilor de desecare, drenaj, din bazinul hidrografic, Valea Ier.* (Rezumatul Tezei de doctorat Timişoara Universitatea Politehnică, 1996)
Săvulescu, **Traian,** *Starea fitosanitară în România, în anul 1931-1932*, în *Institutul de Cercetări Agronomice a României, Starea fitosanitară în România în anul 1931-1932*, nr. 10, Bucureşti, 1933
Schipor I. *Prizonieri români pe frontul de Est*, Oficiul Naţional pentru Cultul Eroilor, *Eroi şi morminte*, Studii şi comunicări susţinute la Sesiunea anuală a Oficiului Naţional pentru Cultul Eroilor, Ediţia I, Bucureşti, 12.12.2007,Buzău, 2008,
Sinaci Doru, Arbonie Emil, *90 de ani de administraţie românească în Arad, Culegere de studii şi comunicări*, Arad, 2010.
Sinaci Doru, Arbonie, Emil, Administraţia românească arădeană, Studii şi comunicări, volumul I, Arad, 2010.
Stahl, H. Paul, *Triburi şi sate din sud-estul Europei*, Bucureşti, 2000.
Staicu Ir., Mureşan P., Oprea C.V., *Contribuţii la studiul sărăturilor din partea de vest a ţării*, în *Studii şi Cercetări Ştiinţifice, Baza Academiei RPR, Tom III,* Timişoara 1954
Stanciu Spiridon, Ţiganu Tiberiu, *Istoria luptelor sportive arădene*, Arad, 2009
***Ştirea, Album închinat MS Carol al II-lea
Suciu I.D., Constantinescu R. *Caiet de dări bisericeşti (defter), al episcopiei de Arad*, în *Documente privitoare la istoria mitropoliei Banatului*, vol. II, Timişoara, 1980.
Susan Dumitru, *Examen la Păuliş*, Deva 1955
Şaguna, **Andrei,** *Compediu de Dreptul canonic*
Şandru, D., *Colectivizarea agriculturii şi problema agrară: repere social-politice*, în vol. *Ţărănimea şi puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962),* Bucureşti, 2005
Şerban, Lucian, *Milioane de euro risipite: o linie de tramvai, construită din fonduri PHARE, a rămas în paragină,* în ziarul *Glasul Aradului*, 4 iulie 2011
Tomi, Ioan, *Monografia Filarmonicii de Stat Arad*, Arad, 2008
Trâpcea, **N. Theodor,** *Contribuţii la istoria Aradului, în perioada de stăpânire otomană*, în MJA, *Ziridava* X, Arad, 1978.
Truţă, Horia, Demşea, Dan *Monumente de for public, însemne memoriale, construcţii decorative şi parcuri din judeţul Arad,* Arad, 2007.
Truţă, Horia, *Aspecte privind socializarea agriculturii în Arad – Gai, după cel de al Doilea Război Mondial,* în lucrarea: **Sinaci Doru, Arbonie Emil,** *Administraţie românească arădeană, studii şi comunicări,* volumul I, Arad, 2010
Truţă, Horia, *Învăţământul primar arădean, în primii ani de administraţie românească (1919 – 1925*), în volumul: *90 de ani de administraţie românească în Arad, Culegere de studii şi comunicări,* Arad, 2010.

Truţă Horia, *Pavilioanele aviaţiei din Gai,* în volumul, **Sinaci Doru, Arbonie Emil**, *Administraţie românească arădeană, Studii şi comunicări, Volumul II,* Arad, 2011
Ţărău, Augustin, *Chiaburimea, tipologia unei componente a bestiarului comunist*, Oradea, 2009
Tuleu Ioan, *Mănăstirea Sfântul Simeon Stâlpnicul, un sfert de mileniu de la întemeiere*, în ziarul *Măsura,* 19-25 mai 2010.
Ţărău, Augustin, *Noaptea moşierilor, Aplicarea Decretului 83/1949, în nord-vestul României*, Oradea, 2009.
Ţiganu Tiberiu, *O istorie ilustrată a fotbalului arădean, vol. II,* Arad, 2010
Ţiganu, Tiberiu, Dehelean, Mihai, *Aspecte din istoria boxului arădean*, Arad, 2009
Ţuţui Gheorghe, Ioniţă I. Gheorghe, *Anii tumultoşi, ai luptei pentru republică*, Bucureşti, 1978.
Ujj, Ianoş, *Foto-documente despre bombardarea Aradului în anul 1944*, în CMA, *Ziridava, XXIV*, Arad, 2005
Ungureanu, Horia, *Un poet autentic*, în ziarul *Jurnal Arădean*, 21 ian 2009.
Untaru, Claudia, *Băile termale din Gai, ar putea fi deschise după data de 15 iunie*, în *Glasul Aradului*, 8 iunie, 2010.
Untaru, Claudia, *Obligaţiile Municipiului Arad, pentru transferul Cetăţii Aradului, se află pe masa CLM*, în *Glasul Aradului*, 4 iunie 2010.
Untaru, Claudia, *Tramvaie, în regim de metrou uşor,* în ziarul *Glasul Aradului*, 19 iunie, 2008
Valea, Virgil, *Cultură şi spiritualitate românească în Arad în perioada interbelică (1919-1940),* **Arad, 2005**
Vesa, Pavel, *Episcopia Aradului. Istorie.Cultură. Mentalităţi (1706-1918)*, Cluj-Napoca 2006.
Vesa , Pavel, *Episcopii Aradului*, Arad, 2007.
Vesa, Pavel, *Clerici cărturari de altădată*, Arad 2008.
Vesa, Pavel, *Bisericile de mir arădene între tradiţie şi modernitate*, Arad, 2000
Vesa Pavel, *Episcopia Aradului între 1786 – 1830*, Arad, 2010
*** *Victoria socialismului în agricultură,* lucrările Sesiunii extraordinare a Marii adunări Naţionale din 27-30 aprile 1962, Bucureşti 1962.
Vizental, Mihaela, *Economie şi societate în Aradul primei jumătăţi a secolului al XX-lea. Rolul baronului Neuman*, în, volumul, *Neuman Victor, Identitateşi Cultură, Studii privind istoria Banatului*, Bucureşti, 2009.
Zdroba, **Mircea,** *Săpăturile de salvare de la Arad-Bujac*, în *Ziridava XIV*, Arad, 1982.
Weil, Alois, *Arad, hârtii de valoare*, Arad, 2008

Coperta 1

HORIA TRUŢĂ

ARAD – GAI

SCRIERI MONOGRAFICE

Pictura Mihai Takacs

ARAD 2011

Coperta 2 (Interior)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
Tehnoredactor
Volum tipărit cu sprijinul
Volumul este ilustrat cu reproduceri din opera pictorilor : Felicia Ionescu, Mihai Takacs, Gheorghe Docmanov, Cornel Vădăsan
Fotografii: Florin Hornoiu

Coperta : Mihai Takacs, Piaţa Sfântul Ioan (Pictură ulei 2010)

Coperta 4 (exterior)

Fotografie Horia Truţă

.

Horia Truţă

Născut la 9 iunie, în localitatea Gurahonţ, Judeţul Arad.

Licenţiat al Facultăţii de Biologie – Geografie din Cluj – Napoca (1963) şi al Facultăţii de Drept din Bucureşti (1975).

După dispariţia tatălui, în luptele de la Chişlaca-Beliu, din septembrie 1944, s-a mutat, împreună cu mama Zoe şi sora Delia, în Gai, petrecându-şi copilăria şi adolescenţa, în familia bunicilor, preotul Nicolae Ionescu şi Iulia (Raicu).

Preocupat de activitatea spirituală arădeană, a desfăşurat o susţinută activitate de cercetare şi managerială din spaţiul culturii, organizând şi participând la sesiuni ştiinţifice, simpozioane, expoziţii concerte, spectacole, emisiuni de radio şi televiziune, finalizate şi prin numeroase publicaţii, ca autor unic sau în colaborare.

A publicat cărţile: *Parcul Dendrologic Macea*, Consiliul Judeţean pentru Indrumarea Ocrotirii Naturii, Arad, 1987, 107 p, 6 schiţe (în colaborare cu Pavel Covaci şi Aurel Ardelean) ; *Rezervaţii naturale şi monumentele naturii din judeţul Arad,* edit. Servo-Sat, Arad, 2000, 95 p. (în colaborare cu Aurel Ardelean, Florin Dumescu, Mircea Covic) ; *Monumente de for public, însemne memoriale, construcţii decorative şi parcuri din judeţul Arad,* Catalog selectiv, Nigredo, Arad, 2008, 119 p. (în colaborare cu Dan Demşea) ; *Căsoaia, parcul de sculptură monumentală,* Editura Universităţii Aurel Vlaicu, Arad, 2009, 106 p. şi o hartă color.

Din anul 1990, conduce *Galeriile Turnul de Apă,* din Arad, organizaţie culturală, bazată pe principii private, cu preocupări din domeniul conservării valorilor culturale locale, ale artelor vizuale şi ale muzeisticii.

CUVÂNT CĂTRE CITITORI

Lucrarea se doreşte, a fi un demers, pentru o posibilă prezentare, în diverse ipostaze, fără ca tema să fie, nici pe departe epuizată, a unuia dintre cele mai vechi cartiere, ale Aradului. Am încercat astfel, să descriem şi să justificăm devenirea Gaiului în istorie, cu aspectele care-l definesc şi individualizează

Încă de la început, am reflectat asupra faptului, că referitor la subiect, incintant de altfel, lipseau cu mici excepţii, studiile de sinteză. Am constatat că, în mod curios, Gaiul nu a constituit un obiect de cercetare şi tratare literară, din partea celor îndreptăţiţi să facă acest lucru. Nu s-au realizat, nici investigaţii sistematice de arheologie, cu toate că situurile istorice, ofereau această oportunitate. Nu au fost descrise nici întâmplări medievale, Gaiul stând deoparte şi în frământările sociale sau politice de mai târziu. Nici despre intreprinderile eficiente ale Fraţilor Neuman, Moara, Fabricile de Spirt şi Drojdie sau despre agricultura performantă de pe aceste locuri nu am găsit generalizări. Un singur domeniu, se părea că este *acoperit,* şi anume, cel al spiritualităţii ortodoxe române, exprimate prin cercetările competente şi în detaliu, finalizate prin lucrări de mare valoare ştiinţifică, semnate de Pavel Vesa, şi Horia Medeleanu. Mai trebuie, luate, desigur, în considerare sintezele lui Liubovije Cerovici despre comunitatea sârbă din Banat investigaţiile lui Liubomir Sandici din lumea învăţământului primar sârbesc şi lucrarea prof. Anton Ilica despre perioada din Gai a Şcolii Normale arădene (1923-1932)

De aceea, am fost nevoiţi, să folosim, alte izvoare, care s-au dovedit, pe măsură ce înaintam în investigaţii, multiple şi diverse. Ele au constat din documente inedite şi edite, anchete, gânduri şi impresii, diverse ştiri şi întâmplări, cu referiri la tema propusă.

De mare folos, ne-au fost clişeele rămase din copilărie şi adolescenţă, aşa cum le-am perceput atunci, împreună cu bagajul de informaţii şi relicve, oferit, de cele două generaţii ale ascendenţilor mei care au vieţuit în Gai. Am trăit, între români, sârbi şi unguri, oameni din diverse categorii sociale şi culturale, pauperi sau oameni cu stare, enoriaşi fideli ai cultelor din Gai, sau indiferenţi. Ne-am respectat tradiţiile, împrumutându-ne uneltele, acareturile, lucrurile bune şi năravurile, împărtăşindu-ne reciproc, bucuriile şi durerile, într-un limbaj comun, plin de cuvinte şi expresii, neintegrate încă, la acea dată, în dicţionare.

Uneori şi azi, trăim încă, nostalgia acelor vremuri, cu parfum de interbelic şi gânduri măreţe de reconstrucţie al paradisului, formulat după idei egalitare. O concepţie, care a devenit, după război, mai scumpă, chiar decât cea de libertate. O utopie care, ca şi altele ce denunţau proprietatea ca principală şi unică sursă a nedreptăţii şi coruperii sufletului omenesc (Emil Cioran), avea să se dezvolte după război şi în Gai, cu repeziciune şi îndârjire. Fiindcă şi această ţară, ca şi altele, devenite supuse sovietice, a furat occidentului, ideea de comunism, încercând să realizeze irealizabilul, storcând putere şi prestigiu, dintr-o

generoasă iluzie modernă[1]. S-a pierdut din vedere şi atunci ca şi acum, că libertatea şi democraţia sunt rodul unor dezvoltări morale individuale. Nici o putere legală din lume, nu este în stare să dea leneşului munca, risipitorului prevederea sau beţivului cumpătarea, aşa cum actul guvernării este dăunător atunci când include oameni lipsiţi de caracter, care înfăţişează instituţiile statului, asemenea lor.

Plecând de la ideea, potrivit căreia, documentele oficiale, constituie izvoare probatorii, pentru cercetarea şi argumentarea ştiinţifică, a oricărui demers social politic, economic sau cultural, am fost atras de depozitele Direcţiei Judeţene Arad, ale Arhivelor Naţionale. Din fondurile de documente ale acestei instituţii am extras, majoritatea informaţiilor, cu referire directă la spaţiul Gaiului. Actele administrative, ale Primăriei Municipiului Arad, ale unor Intreprinderi economice, industriale sau agrare, din domeniul serviciilor, a activităţii religioase, din învăţământ şi cultură, ne-au fost puse la dispoziţie, cu generozitate, de specialiştii acestei prestigioase instituţii. În felul acesta, din sutele de fonduri şi colecţii de arhivă, le-am putut selecţiona, pe cele care au răspuns mai bine, nevoilor de documentare. La acestea s-a adăugat o mulţime de hârtii, acte civile şi comerciale, însemnări, scrisori, fotografii, provenite de la cunoscuţi, organizaţii de cult, sau personalităţi din Gai ale căror informaţii veneau să confirme şi să susţină rolul, deloc modest, al acestei comunităţi, în devenirea istorică a Aradului şi împrejurimilor sale.

Sunt interesante şi însemnările preotului Nicolae Ionescu, nedatate, scrise şi ilustrate cu câteva fotografii, probabil imediat, după zidirea Bisericii Ortodoxe române (1936) Au fost păstrate, în manuscris doar patru file, pe care le prezentăm, în Anexa 1 fiind impresionaţi de farmecul textului, şi acurateţea informaţiilor [2].

Pe parcursul documentării şi redactării volumului, ne-am bucurat de sprijinul generos al specialiştilor de la Serviciul Judeţean al Arhivelor Naţionale: Eugeniu Criste, Ştefan şi Anca Băiţoiu, al arh. Teodor Octavian Gheorghiu, profesor la Facultatea de Arhitectură din Timişoara, al istoricilor şi oamenilor de cultură, Pavel Vesa, Emil Arbonie, Doru Sinaci, Liviu Mărghitan, Dan Demşea, Florica Candea-Ranta, Tiberiu Ţiganu, al Claudiei Boghicevici, Deputat în Parlamentul României, ing. Mircea Pecican de la Primăria Municipiului Arad

Informaţii preţioase, am primit, de la preoţii: Nicandru Cuţaru, Iosif Emerich Csege, Şandor Teodor Petru, din partea monahiei Sebastiana Cameniţă şi Onufria Bâscă, de la ing. Alexandru Danciu, Gheorghe Fizedean, Petru Creţa, Arsenov Dragutin, Zamfir Jitariu.

Tuturor, celor care ne-au sprijinit şi încurajat, în demersurile mele pentru realizarea acestei lucrări, le exprimăm gratitudine. Eventuala tentă de subiectivism, omisiune sau exagerare a unor fenomene şi întâmplări din Gai, nu trebuie să deranjeze pe nimeni, ele fiind lipsite de patimă, sau ranchiună

În Gai, ca şi aiurea, de-a lungul existenţei sale, au fost schimbate, nu de puţine ori, denumirile, străzilor, a locurilor, gospodăriilor tradiţionale, a unităţilor economice şi de servicii. Altele, prin modificările generate de viziunile politice sau urbanistice au fost tranformate şi supuse dispariţiei. În unele cazuri, populaţia foloseşte şi azi vechi denumiri, revenindu-se chiar oficial la câteva din ele. De aceea, pentru a facilita înţelegerea, am preferat să folosim, denumirile, în contextul vremurilor respective, drept pentru care, am prezentat, în sinteză numele succesive, ale obiectivelor întâlnite mai frecvent în text.

---

[1] Marius Dobre, *Constantin Noica despre Europa şi comunism în faţa provocării lui Emil Cioran, în Studii de istorie a filozofiei româneşti*, vol. VII Supliment, Bucureşti, 2011, p. 137

[2] Originalele se găsesc în *Fondul de documente, Parohia Ortodoxă, Gai, Nicolae Ionescu, Note despre Gai (1938 ?)*

EVOLUŢIA DENUMIRII STRĂZILOR

GAI			GAJ
Numele actual	1950	1923[3]	Înainte de 1923
1. Alexandru cel Bun		Alexandru cel Bun	Nevtelen-utca
2. Anton Pann		Anton Pann	Szerle ut.
3. Bogdan Voievod	Zoia Kosmodemianscaia	Bogdan Voievod	Temeto-ut.
4. Câmpineanu		Câmpineanu	Legelosor-ut.
5. Călţunaş			
6. Cameliei			
7. Câmpurilor			
8. Codrii Cosminului			
9. Codrului	Micluho Maclai	Piaţa Sfânta Elena	Gizela ter
5. Concordiei		Concordiei	Huszar ut.
6. Corbului			
7. Curcubeului			
8. Dunării	Kalinin	Bisericii	Templom ut.
9. Fagului		Justinian	Nyul-ut.
10. Fântânii		Fântânii	Kut-ut
11. Faurilor		Faurilor	Kovacs-ut.
12. General Doda		General Doda	Olah-ut.
13. Gheorghe Dima		-	-
14. Gizela		-	-
15. Grădinarilor		Grădinarilor	Magyar-ut.
16. Graurilor		-	-
17. Greierilor		-	-
18. Grozăveşti		-	-
19. Hatman Arbore		Hatman Arbore	Szeglet-ut
20. Iederei		-	-
21. Ion Creangă		Ion Creangă	Orovil-ut.
22. Izvor		-	-
23. Laptelui		Peleş	-
24. Leandrului		-	-
25. Magnoliei		-	-
26. Măgurele		Măgurele	Ret-ut.
27. Meşterul Manole		Meşterul Manole	Homok-ut.
28. Nicolae Golescu		-	-
29. Nouă		Nouă	Uj-ut.
30. Păcurarilor		Păcurarulor	Juhasz-ut.
31. Poetului		Poetului	Libaş-dulo
32. Radu Negru		-	-
38. -		Sfântul Ioan	St. Janoş - ter

[3] Tabloul prezent cuprinde, în extras, numele străzilor şi pieţelor prezentate (în extras), în *Monitorul Oficial al Oraşului Arad* din 11 iunie 1923, anul II, nr. 23 p. 224-234.

39. Spătarul Preda		-	-
40. Sulfinei		-	-
41. Ştefan Teneţchi	Matrozov	Tribunul Corcheş	Csorda-ut
42. Tribunul Corcheş		Tribunul Corcheş	Csorda-ut.
43. Zambilelor		Domniţa Ancuţa	Kurta-ut.
44. Canalul Ier		Canalul Foişor	Szarazer

Cuprins

Introducere (2p)

I. Aspecte geografice (20,5 p)

1. Aşezare, denumiri
2. Originea şi evoluţia naturală a teritoriului
3. Hidrografia
4. Clima
5. Flora şi vegetaţia, fauna
6. Agrosisteme
7. Parcuri, spaţii verzi, zone de agreement

II. Evoluţia istorică (32 p.)

1. Perioada veche
2. Dacii
3. Romanii
4. După retragerea romană
5. Stăpânirea turcească
6. Administraţia austriacă
7. Regimul dualist
8. Primul Război Mondial
9. Aradul interbelic
10. Al Doilea Război Mondial
    - Războiul antisovietic
    - Evenimentele militare întâmplate după 23 august 1944
11. Gaiul postbelic
12. Abolirea Monarhiei şi instaurarea Republicii Populare Române (RPR)
13. Dictatura Clasei Muncitoare
14. Organizaţia locală a Partidului Muncitoresc Român (PMR)

III. Urbanism, Administraţie şi Servicii Publice (35 p)

1. Locuinţele, sistematizarea Gaiului şi a împrejurimilor
    - Gospodăria familială
    - Începutul sistematizării urbanistice
    - Dezvoltarea urbanistică interbelică. Poltura
    - Gaiul contemporan
2. Sectoarele administrative (Diregătoriile)
3. Străzile
4. Iluminatul stradal
5. Apa menajeră şi pluvială
6. Transportul
    - Căruţa şi trăsura
    - Bicicleta
    - Transportul în comun
        - Tramvaiul cu cai
        - Autobuzele
        - Tramvaiul electric

7. Asistenţa socială
8. Ajutoarele din timpul războiului
9. Asistenţa medicală
10. Cimitirele
11. Poliţia de stat
12. Paza (Poliţia) de câmp
13. Serviciul Pompierilor
14. Poşta

IV. Pavilioanele Aviaţiei (6,5 p.)

1. Baza militară aeriană
2. Incertitudini postbelice, în administrare
3. Ansamblul şcolar pedagogic
4. Începuturile Aviaţiei civile
5. Alte destinaţii

V. Agricultura (55 p.)

1. Aspecte ale politicii agrare
   - Preocupări agricole până la Primul Război Mondial
   - Reforma Agrară din 1921
   - Gospodăria agricolă tradiţională interbelică
   - Gospodăriile ţărăneşti, în timpul celui de al Doilea Război Mondial
   - Reforma Agrară din 1945
   - Gaiul şi doctrina agrară postbelică
   - Pauperizarea chiaburilor
2. Forme de exploatare a pământului
   - Cultura cerealelor
   - Creşterea animalelor, izlazurile şi păşunatul
   - Apicultura şi sericicultura
   - Grădinile de zarzavaturi
   - Plantele textile: cânepă, in, bumbac
   - Cultura orezului
3. Ferme şi fermieri
   - Societatea Anonimă de Ingrăşare a Porcilor şi Industria de Morărit
   - Fermele Primăriei
   - Ferma *Ceala* a Camerei Agricole
   - Fermele Instituţiilor de Învăţământ Superior
   - Ferma *Aurel Birtolon*, Ceala
   - Ferma *Nesmera Geza*, Sântoma
   - Alte ferme şi fermieri, până în 1950
4. Unităţi agricole socialiste de stat şi cooperatiste
   - Intreprinderea Agricolă de Stat (IAS) *Ceala*
   - Socializarea cooperatistă a agriculturii
     - Întovărăşirile agricole
     - GAC (CAP) *Partizanul* Gai-Bujac
     - GAC (CAP) *Unirea* Gai
     - GAC *Mihai Eminescu* Gai – Sălaşe
     - Ferma Asociaţiei Intercooperatiste pentru Creşterea Puilor de Carne

5. Agricultura postdecembristă
    Asociaţia Agricolă *Mihai Eminescu, Şoseaua Câmpurilor 2-4*

VI. Industria (27 p.)

1. Începuturile şi dezvoltarea activităţii industriale
2. Unităţi industrial-agricole din Gai
    Moara, Fabrica de Spirt şi Drojdie (Neuman)
        - Afacerile Familiei Neuman
        - Moara de aburi, Fabrica de spirt şi drojdie SA, Industrială
        - Intreprinderea Industrială de Stat, Industria Agrară 7 Noiembrie (Indagrara)
    Fabrica de Cânepă Iratoş
    Moara *Fraţii Matyok* SNC
    Alte unităţi industriale cu profil alimentar
3. Unităţi industriale neagricole
    Polychrom. Fabrică de vopsele, lacuri şi produse chimice SA
    Alte unităţi industriale, până în 1950
    Platforma Industrială Nord-Vest (după 1995)

VII. Serviciile (20 p.)

1. Creditul agricol
    Asociaţia de Credit din Arad – Gai, ca membru al Alianţei Cooperativelor de Consum şi Credit.
    Cooperativa de Credit Muncitorească
    Cooperativa Economilor (Agricultorilor) Sârbi din Arad - Gai
    Cooperativa de Aprovizionare şi Desfacere în Comun *Găiana*
    Asociaţia de Consum şi Valorizare a Economiilor de la Sălaşele din Arad
2. Practicanţi ai profesiilor liberale
3. Instituţii şi organizaţii de servicii pentru consumatori
    Cinematograful
    Băile Termale Gai (CARP)
    Expo Arad International
    Registrul Auto Român
    SC Verbiţă
    Motortec
    Marmorex
4. Specialişti din domeniul tehnic
5. Meseriaşi până în 1950
6. Comerţ şi comercianţi
    Pieţe, târguri (bâlciuri), oboare
    Comercianţi până în 1950
    Piaţa de Maşini
    Armonia
    Dedeman
    Romstal

VIII. Viaţa religioasă (58,5 p.)

1. Ansamblul monahal Sfântul Simion Stâlpnicul (22,5p.)
    Reşedinţa episcopală

- Conacul
- Paraclisul *Sfântul Simion Stâpnicul*
- Destinul ctitoriei lui Sinesie Jivanovici

Biserica din lemn *Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel*
Biserica nouă, cu trei Hramuri
Poarta monumentală
Expoziţia permanentă *Valori de Artă veche românească*
Obştea Mănăstirii
Grădina decorativă
Alte lucrări de artă monumentală
Cimitirul
Ferma agricolă

2. Parohia Ortodoxă Română (27)
   Demersuri pentru o nouă Biserică
   Ridicarea şi Sfinţirea Bisericii *Naşterea Maicii Domnului*
   Noua înfăţişare a Bisericii
   Alte bunuri ale Parohiei
   Crucile de Hotar
   Preoţii Bisericii *Naşterea Maicii Domnului*
   Clerul inferior şi alţi slujitori ai Bisericii
   Parohia, Consiliul şi Epitropia Parohială
   Sărbătoarea de Hram
   Activitatea corală, alte preocupări culturale şi sociale
3. Parohia Ortodoxă Sârbă (3,5 p.)
4. Parohia Romano-Catolică (2 pag.)
5. Parohia Cultului Reformat (2 pag.)
6. Comunitatea Bisericii Baptiste *Harul (*1,5 pag)

IX. Învăţământul (27 p.)

1. Învăţământul în Limba română
   Şcoala Confesională
   Statificarea
2. Învăţământul în Limba sârbă
3. Învăţământul în Limba maghiară
4. Unităţi şcolare
   Şcoala Primară nr. 6, str. Faurilor 24 (Şcoala de Jos)
   Şcoala nr. 20, str. Grădinarilor 1-11
   Alte unităţi de Învăţământ Primar
5. Şcoli de copii mici (Grădiniţe)
   Grădiniţa nr. 9 str. Anton Pann
   Grădiniţa nr. 8 str. Grădinarilor
   Căminul de zi 7 noiembrie (Indagrara)
6. Şcoala Normală
7. Alfabetizarea

X. Cultură şi Propagandă (20 p)

1. Cultura tradiţională
   Teatrul popular

Alte obiceiuri tradiţionale de peste an

2. Instituţii şi aşezăminte de cultură
   Casele Naţionale
   Clubul Intreprinderii de Spirt şi Drojdie
   Cluburile CAP
3. Organizaţii culturale
4. Monumente de for public
5. Oameni de cultură, creatori din domeniul literaturii şi artelor

XI. Sport (5 p.)

1. Asociaţia Sportivă *Găiana*
2. Asociaţia Sportivă *Indagrara*
3. Sportivi de performanţă, antrenori, activişti sportivi

XII. Gânduri despre Gai (4)

XIII. Întâmplări neobişnuite, curiozităţi, semne (2 p.)

Indice general (selectiv)
Bibliografie (10)
Cuprins (4)

I ASPECTE GEOGRAFICE

1. Aşezare, denumiri

Unul dintre cele mai vechi cartiere ale Aradului, Gaiul, este aşezat în nord –vestul municipiului, la 5 km de centrul oraşului. Din punct de vedere geografic, se află, în Câmpia Mureşului, la o altitudine medie de 111 m,[1] pe coordonatele 46,20 grade, latitudine nordică şi 21,28 grade, longitudine estică.[2] Dacă, partea cea mai înaltă a oraşului, este segmentul dintre străzile Horia şi Cloşca, de pe B-dul Revoluţiei, cea mai joasă, se află în zona Gaiului. În general, suprafaţa Aradului, este mai ridicată spre răsărit, unde atinge cota de 113 m şi mai coborâtă, spre apus, până la 105 m[3]. Cota cea mai ridicată din zonă -110,4 m, se află pe strada Turdei (Poltura), iar cea mai scăzută –105,20 m a fost înregistrată pe strada Păcurarilor, în apropierea străzii Nouă şi 105,4 pe strada Ion creangă, lângă strada Nouă.

Geomorfologic, întreaga suprafaţă, are un aspect general plan, cu stabilitatea generală a terenului, asigurată. După cum se prezintă denivelările solului din partea de sud a Gaiului, un braţ al Mureşului se afla cu foarte mulţi ani în urmă, în zona fostei staţii CFR Arad-Bujacul Mare. Mai la nord, se observă alte, albii secundare ale râului, ultima fiind identificată azi prin traiectoria Canalului Foişor (Ier). În felul acesta, delimitarea naturală a aşezării, se poate stabili şi prin traseul celor două foste braţe secundare ale Mureşului.

Foto 1. Harta Municipiului Arad

În 1919, Sectorul administrativ Gai, condus de Diregătoria (Circumscripţia administrativă) nr. II, cu sediul pe Magyar utca (str. Grădinarilor) nr 1, cuprindea tot teritoriul din Gai, Bujac, Şega şi cătunele aparţinătoare din Dulok (Câmpuri), învecinându-se spre est cu suburbiile: Uj Telep (Grădişte), Sarkad şi Elisaveta (zona Gării, Pădurice). Ordonanţa 4408, emisă de Primarul Aradului în 1928, reglementa competenţele teritoriale pentru cele două Circumscripţii, astfel: *Stabilim raza cercului de activitate pentru Circumscripţia I, în următorul mod: La sud, îşi are graniţa la fluviul Mureş şi continuă spre apus, până la graniţa naturală a municipiului şi cuprinde întreg duleul Bircaş* (Vestul Pârnevei n.n.), *până la canalul Mureşul M*ort (Fabrica de Confecţii, Cadaş n.n.) *Linia despărţitoare, va fi Canalul Mureşul Mort până la Grădinărie* (Spitalul de Copii, Complexul Comercial Jakcson n.n.), *iar din spatele Grădinăriei, Abatorului şi Cazarmei* (Intreprinderea de Transport Public n.n.), *traversează Calea Aurel Vlaicu şi trecând de Vama Iratoşul* (Câmpul Liniştii – UTA n.n.), *intră în spatele Fabricei Textile* (UTA n.n.) *şi înconjoară Cazarma Regimentului I Roşiori* (Fostul Combinat de Prelucrare a Mobilei n.n.) *precum şi toată Grădiştea, cu excepţia extravilanelor. Toate celelalte, aparţin Circumscripţiei II Arad – Gai, înclusiv Calea 6 Vânători, în întregime care între cazarmă şi gară needificată*[4].

În urma dezvoltării urbane ulterioare, suprafaţa administrativă a Gaiului s-a restrâns, mai ales, prin crearea de noi cartiere: Poltura (Duca), Bujac, Şega, astfel că azi, limitele sale actuale sunt următoarele: Canalul Foişor (N), Drumul Iratoşului, Str. Poetului (E), Calea Aurel Vlaicu, de la Bariera CFR la ferma Ceala (S), Zona Industrială N-V a Aradului (V). În prezent cartierul, se întinde pe o suprafaţă de 720 ha, din care, pe 390 ha, este ocupată cu locuinţe, străzi, pieţe, etc., care adăposteşte o populaţie de 8144 locuitori, 150 ha, reprezintă zona industrială, iar 180 ha, reprezintă suprafaţa industrială, în curs de aprobare şi devenire.

---

1 Romuald Coţioiu, *Monografia sanitară a municipiului Arad şi Campania sanitară din august – septembrie 1938*, în *Buletinul Oficial al Municipiului Arad*, anul XVII nr 7 /13 februarie 1939.

2 Aurel, Ardelean, *Cadrul natural*, în volumul, *Arad, Monografia oraşului*, Arad, 1999, p.1; Romuald Coţioiu, 1938, op. cit.p. 15.

3 Cele mai recente studii topografice, au fost realizate în 2009, în sistem *Stereografic Arad*, cu prilejul întocmirii documentaţiei tehnice necesare aprobării lucrărilor de *Reabilitare a reţelei de drumuri Gai - Bujac*.

4 *Serviciul Judeţean Arad, al Arhivelor Naţionale* (în continuare *AN Arad*), Fond *Primăria Municipiului Arad* (în continuare *PMA*), Dosar 39/1928, fila 29.

Foto 2 Fotografie aeriană a Gaiului şi împrejurimilor sale

Până în prezent, nu se cunosc date precise privind înfiinţarea şi alipirea Gaiului, la oraşul Arad. Câteva însemnări din 1937, ale preotului-paroh *Nicolae Ionescu* (1882-1959), rămase în manuscris, sunt interesante, prin informaţiile lor, dar insuficiente. Potrivit acestora, *comuna, scris oficios, "Aradgai", nu s-a numit întotdeauna aşa. Poporul o numeşte numai "Gai". În vremurile vechi, s-a numit "Gaia". Se zice, că împrejurimile Gaiului de atunci, au fost pline cu apă şi turcii cu găi, treceau să ajungă pe locul populat, chiar şi aşa locuitorii de aici, treceau să meargă în oraşul Orod (Arad) de atunci. Din protocolul răposaţilor se vede că prin anii 1800, numele comunei s-a scris "Gai" până în anii 1820, când deja numele înscris în matricole, se schimbă în "Gaiu". Azi în oficios, se scrie "Aradgai" şi "Arad – Gai" sau "Aradgaiu" şi "Arad – Gaiu".*

Vatra comunei de azi, nu a fost aici, ci mai jos, spre miază-noapte şi nu un complex, ci împărţit în mai multe parcele, după cum, ici-colo, existau coline şi dâmburi, pe care se zideau case. Jurul complexului era acoperit cu bălţi, mocirle, ape, aşa cum se mai văd urme de văi prin jurul şi interiorul Gaiului de azi. Şi azi trec prin comună două vâne sau văi în care se află apă crescută cu trestie, pipirig, gâtei, iarbă groasă, neconsumabilă de animale şi iarbă fină pe marginea văii. Din aşezarea caselor şi lungimea grădinilor, se vede că toate sunt zidite spre vale, respectiv strada merge spre vale. Grădinile de pe vale sunt foarte mari, fapt care ne explică destul de eclatant, că de aceea s-au dat aşa mari locurile de case, pentru că au fost băltoase, neproductive. Acum însă, fiind deceniile mai secetoase, nu sunt aşa mari ape pe locurile acestea băltoase, ba, se poate zice, că în unele locuri numai cu ocazia ploilor mari stă apa pe ele.[5]

Ipoteza atribuirii numelui, "Gai", inspirat din mediul natural, cuvânt care în limba sârbă, înseamnă *Dumbravă,* este mai plauzibilă. Această denumire, mai poate fi întâlnită în două localităţi din Banatul românesc şi sârbesc, aşezate pe suprafeţe, cu un facies geografic asemănător.

Foto 3.Comuna Bănăţeană Gai Serbia

Extravilanul agricol al Gaiului, este şi azi identificat, prin aşa numitele Câmpuri, (Puste, Dulok)[6]. Suprafeţele lor iniţiale, au fost micşorate, sau chiar dispărut, în urma includerii lor, în intravilanul oraşului, prin construirea de locuinţe şi noi cartiere. În 1923, erau denumite, de la N-E spre N şi V, astfel*: Ghilin* (Galin), *Zimandulu*i (Zimandi), *Islazul Mare* (Nagy Legelo), *Liniştei* (Nyomaskoz), *Balta Mică* (Baltamica), *Lebedei* (Bitto), *Fecioarei* (Libaş), *Fluierului* (Gombar), *Cirezilor* (Gulya), *Hotar* (Hotaros), *Livezilor* (Nagy Kaszalo), *Bărbuş* (Barbus), *Nisipos* (Homokos), *Fulgului* (Kozi), *Freamăt* (Pova), *Florilor* (Rozer) *Surduc* (Szurduk), *Zorilor* (Nagy Volgy), *Haiduc* (Bigets), *Cioban* (Prohaszka), *Hameiului* (Pesti), *Speranţei* (Marco), *Crivabora* (Crivabora), *Ineluş* (Gabor), *Sfântul Toma* (Szent Tamas), *Sfântul Petru* (Szent Pal), *Albinei* (Szeregyhaz). În partea de sud, porţiunea dintre Calea Aurel Vlaicu şi Calea ferată spre Nădlac, locul este cunoscut sub numele de *Dumbrava Roşie* (Menes Volgy), care se continuă spe vest cu *Câmpul Murgului* (Sarlo). Pe parcurs, aceste suprafeţe, au fost divizate în loturi mai mici şi specializate pe culturi, care purtau, de regulă, prin tradiţie, numele familiei proprietarului, conacului, sălaşului sau al fermei: *Halmai, Toth, Frick, Barca, Vador, Kristyori, Szalay, Kiss, Farago, Huszerl, Csiszmadia, Spitzer, Kovacs, Gall, Meşter, Szomoru, Torok, Heud, Varga, Drecsin, Molnar, Rajcu, Lazar, Polonyi, Teray, Ilias, Rohacs, Niderhauser, Csordas, Aracki, Kelemen, Zambori, Vickos, Katai, Konstantin, Blaskovits, Detary, Baraniayi, Kabat, Balogh* etc. Acestea, în timp, prin

---

[5] Fondul de documente *Parohia Ortodoxă Română, Gai*, Nicolae Ionescu**,** *Note despre Gai, 1937*, Fila 1.

[6] Denumirile maghiare, au fost schimbate cu cele româneşti prin *Hotărârea Primăriei Oraşului cu drept de Municipiu Arad*, nr. 3230/1923 *asupra schimbării străzilor* şi prin *Ordinul Prefecturii* nr. 1828/1923. Tot atunci, s-a solicitat, trecerea în cadastru a noilor denumiri (*Monitorul Oficial al Oraşului Arad*, nr. 22/4 iunie, 1923, p. 215) ; Prin *Ordonanţa Prefectului* din decembrie 1936, se interzicea, folosirea în înscrisuri, a vechii nomenclaturi maghiare (*Ştirea,* 31 decembrie 1936)

schimbarea proprietarilor, şi-au modificat şi numele, dar, prin tradiţie şi pentru identificare, a fost păstrat şi cel vechi. Astfel la licitaţia minuendă organizată de Primărie, în 4 mai 1925, se amintesc următoarele fânaţe şi livezi, din proprietatea publică: Fânaţul, *fost Fericean* de la Ghelin – 16 jugăre; Fânaţul *fost Gutzjahrar* de la Ghelin – 46 jugăre; Fânaţul, fost *Friedman* de la Ghelin – 20 jugăre; Fânaţul *fost Măcinic* de la Ghelin – 18 jugăre; Fânaţul din faţa conacului *fost Dobrău,* din Ghelin, cu întreaga vale – 52 jugăre; Fânaţul, *fost Balasz* din Ghelin – 8 jugăre; Fânaţul de lângă conacul *Csizmadia* –5 jug.; Fânaţul Balta Mică, Livada Spitzer – 55 jugăre şi 600 stânjeni pătraţi; Livada Jozsa – 48 jugăre; Livada *Balta Mică*, 50 jugăre şi 202 stânjeni pătraţi; Livada *fostă Gulea Mică* - 40 jugăre.

Foto 4 Harta Câmpurilor (Duleelor)

În 1883, a fost inaugurată, linia de cale ferată: Arad – Pecica – Bătania, şi Staţia (Halta) – Bujacul Mare[7]. În 1927, s-a construit linia de cale ferată: Bujacul Mare – Fabrica de zahăr, iar în 1954, linia de cale ferată, a fost prelungită, de la Pecica, prin Semlac, Şeitin până la Nădlac.

În perioada 1952-1965, timp de 12 ani, Şeful Staţiei CFR *Bujacul Mare* (Arad - Vest), a fost Cornel Marcu (1911-1978). Născut la Pestujhely – Ungaria, după Unire, s-a refugiat împreună cu părinţii, la Arad, unde a absolvit Liceul *Moise Nicoară*, după care, a urmat *Şcoala Superioară de Comerţ* din Cernăuţi (1932). În 1945, s-a căsătorit şi a avut un singur copil (n.1947).

A ocupat diverse funcţii, în sistemul CFR : Impiegat de mişcare (1938), adjunct al Şefului Gării din Arad (1948), Şeful Staţiei CFR Teremia Mare (1950-1952), Şeful Staţiei CFR Bujacul Mare (1952-1965), Operator RCM şi Inspector la Regionala CFR, Siguranţa Circulaţiei (1965-1968) În 1968, a fost pensionat de boală şi definitiv în 1972. A decedat în 1978, fiind înmormântat la Cimitirul *Eternitatea* din Arad.

Foto 5 Fotografia CFR Bujacul Mare

În perioada, cât a lucrat ca şef al staţiei CFR Bujacul Mare, a fost cunoscut şi stimat de găienii, care călătoreau cu trenul, spre Ceala, Sântoma, Pecica. Pasionat de literatură, Cornel Marcu, vorbea fluent 4 limbi, întreţinându-se amical, de fiecare dată, cu puţinii călători, localnici grăbiţi, spre sălaşele din Vestul Gaiului, sau cu muncitorii fermelor din Ceala. Prestigiul său a crescut, mai ales după 1960 când, cocheta staţie CFR, pe care o conducea, a obţinut locul I pe ţară, îndeplinind cu succes toate criteriile profesionale impuse prin regulament.

Vechea gară CFR, folosită de pasageri, a fost desfiinţată în anul 1969 şi ulterior demolată. Suprafaţa a fost dezvoltată, în Triaj, pentru vagoane CFR

În anul 1958 s-a introdus în Gai linia de tramvai, iar în 1947, s-a pietruit complet, strada Dunării (Bisericii), introducându-se curse permanente de autobuz.

În prezent, în Gai există 49 de străzi, construite geometric, pe direcţia punctelor cardinale. De-alungul timpului, ele au purtat denumiri diferite, trasarea, amenajarea şi darea lor în folosinţă, fiind strâns legată de evoluţia urbanistică a cartierului. Cele mai lungi străzi ale Gaiului sunt: Faurilor - 1940 m ; Dunării – 1720 m ; Meşterul Manole – 1370m, iar cele mai scurte sunt: Magnoliei – 40m ; Laptelui – 70 m.

Enumerarea străzilor, cu indicarea succesivă a anului schimbării numelui, dispuse pe direcţia SE – NV, este următoarea:

Câmpurilor (1923) – Viszeti-utca ; *Meşterul Manole*[8] (1923) – Homoc-utca (Nisipoasă) – 1370 m ; *Spătarul Preda*[9] (1950) – Cununei (1940) ; *Orhideelor* (1990) ; *Leandrului* (1990) – 60 m ; *Iederei*

---

[7] După 1834, Pusta Bujac, a fost cunoscută sub numele: Bujacul Mic (sud), Pusta Forray (centru), Bujacul Mare (nord) vezi: Vasile Pop, colectiv, *Cartierul Bujac, Contribuţii monografice*, Arad, 2011, p. 29

[8] **Meşterul Manole**: este, potrivit legendei, constructorul Bisericii Curtea de Argeş, în pereţii căreia a fost zidită, Ana soţia lui. A murit, împreună cu ajutoarele sale, sărind de pe înălţimea zidurilor lipsite de schele. O fântână îi poartă numele, în curtea mănăstirii.

(1990) – 40m **;** *Fagului* (1960)– Nyul-utca (Iepurelui) – Justinian[10] (1921) – 830 m **;** *Magnoliei* (1990) – 40 m **;** *Codrului* (1964) **–** Micluho Maclai[11] (1951) – 380 m **;** *Grozăveşti* (1950) – 240 m ; *Dunării* (1960) - Templom-utca[12] (str Bisericii), Bisericei (1921); Kalinin[13] (1950-1960) – 1720 m ; *Zambilelor* (1950) – 440 m ; *Domniţa Ancuţa*[14] (1923)-Kurta utca (str. Tăioasă) ; *Alexandru cel Bun*[15] (1921) – Nevtelen-utca (str Anonimă) – 610 m. ; *Faurilor*[16] (1921)– Kovacs-utca (Fierarului) – 1940 m ; *Fântânii* (1921) – Kut-utca (Fântânei) – 1590 m *; Nouă* **(**1921)– Uj-utca (str.Nouă) – 1740 m ; *Câmpineanu*[17] (1923)– Legelosor; *Câmpineanu – 1010 m ;*

Foto 6 Harta cu străzile Gaiului

Enumerarea străzilor, dispuse pe direcţia NE - SV, este următoarea:

Aurel Vlaicu[18] (1921) **–** Pecskai ut., Neman Samu ut., Hindemburg[19] ut. IV-V-VI ; *Grădinarilor* (1921) – Magyar-utca (Maghiară) – Grădinarilor (1921) – 600 m ; *General Doda*[20] (1921) – Olah-utca (str

---

9 Spătarul Preda: nepotul lui Matei Basarab, căruia i se atribuie lucrarea *Anonimul Brâncovenesc* (Victor Duţescu, *Istoria Ţării Româneşti*, 1689)

10 **Justinian,** împărat bizantin (527-565), originar din Iliria. Urmărind restabilirea vechiului Imperiu roman, a cucerit vaste teritorii din Italia, Spania, Africa etc. În timpul său s-a construit capodopera arhitecturii bizantine, Catedrala Sfânta Sofia din Constantinopol şi s-a codificat Dreptul civil roman, codificare denumită în sec. al XII-lea, *Corpus iuris civilis.*

11 **Micluho Maclai**, etnograf şi antropolog rus, cercetător al Insulelor Papua din Oceanul Pacific.

12 **Templom-utca** (Bisericii), stradă, care traversează centrul Gaiului, pe direcţia sud-nord, având cap de perspectivă Biserica Mănăstirii Simion Stâlpnicul. La intersecţia cu str Tribunul Corcheş, se mai află două biserici, dar numele străzii este anterior construirii acestora.

13 **Kalinin Mihail Ivanovici** (1875-1946), revoluţionar bolşevic şi politician sovietic, născut în Verhniaia Troiţa, gubernia Tverskaia din Rusia, dintr-o familie ţărănească. În 1889, a fost muncitor metalurg în Petersburg şi membru al Partidului Social Democrat al Muncii din Rusia. A participat la revoluţiile ruse din 1905 şi 1917. În perioada 1919-1938 a fost Preşedintele Comitetului Executiv Unional (şeful statului sovietic), titlu schimbat ulterior în Preşedintele prezidiului Sovietului Suprem, funcţie pe care a deţinut-o până în 1946. A fost membru supleant al Biroului Politic (1919-1925), apoi membru plin (1925-1946). În timpul Marii Epurări, a semnat numeroase liste care aprobau execuţiile individuale sau în grup, cum a fost şi masacrul de la Katyn. S-a retras din viaţa publică în 1946, murind la scurt timp după aceasta, la Moscova, fiind îngropat în necropola din zidul Kremlinului. Principala stradă a Gaiului i-a purtat numele în perioada ocupaţiei sovietice a României.

14 **Domniţa Ancuţa**, fiica lui Constantin Brâncoveanu, căsătorită cu Enache Văcărescu. Este înmormântată în Biserica Mina-Vergu, la ridicarea căreia şi-a adus contribuţii financiare

15 Alexandru cel Bun, domn al Moldovei (1400-1432), din familia Muşatinilor. În timpul domniei sale, a consolidat statul feudal centralizat, a dezvoltat cancelaria domnească, a ridicat prestigiul Mitropoliei de la Suceava, a dezvoltat comerţul şi a întărit armata. În această perioadă (1420), turcii au atacat pentru prima dată Moldova.

16 Faur – fierar

17**Ion Câmpineanu** (1798-1863), boier şi om politic român, colonel în Miliţia înfiinţată prin Regulamentul Organic, participant la Revoluţia de la 1848 din Ţara Românească. A susţinut înfiinţarea Societăţii Filarmonice (1833) şi a primei Şcoli de muzică vocală, declamaţie şi literatură (1834), respectiv a Gazetei Teatrului Naţional (1835), prima publicaţie teatrală

18 **Aurel Vlaicu:** (1882-1913) inginer constructor de avioane, inventator şi pilot român, unul dintre pionierii Aviaţiei mondiale. În14 iulie 1912, a efectuat un zbor demonstrativ , la Arad, în prezenţa a 25.000 spectatori, succesul premierei aviatice arădene fiind impresionant. Astăzi, cel mai mare cartier, o universitate, două unităţi de învăţământ, şi o importantă arteră de circulaţie, din Arad, îi poartă numele.

19 Hindemburg, Paul von Beneckendorf (1847-1934), feldmareşal şi om politic german, fost comandant suprem al armatei germane (1916), şi preşedinte al Germaniei (1925-1934)

20 **Traian Doda (**1822-1865), personalitate de seamă a Banatului secolului al XIX-lea, s-a născut în localitatea Prilipeţ (Caraş-Severin), a urmat studiile în satul natal, Mehadia şi Caransebeş, desăvârşindu-le la Academia Militară din Wienerneustadt. Militar de carieră, a avansat până la gradul de general de divizie. După pensionare, în 1971, s-a stabilit în Caransebeş, dedicându-se activităţii politice pentru emanciparea românilor bănăţeni, militând pentru înfiinţarea unui Liceu românesc la Caransebeş şi a unei Şcoli de meserii la Bozovici. După desfiinţarea Graniţei Militare Bănăţene, a susţinut înfiinţarea Comunităţii de Avere, devenind la 19 decembrie 1879, primul preşedinte al

Românească) – 610 m *; Laptelui* (1960) – *Peleş (1940)- 70 m ; Bogdan Voievod* [21], (1921, 1960) **–** Temeto-utca (str Cimitirului), Zoia Kosmodemianskaia[22] (1950-1960) – 1530 m; *Concordiei*[23] (1921) – *Huszar-utca (str Husarilor) – 400 m* ; *Corbului* (1950) – 400 m **;** *Hatman Arbore*[24] (1923)– Szeglet-utca (str Parantezei), Sarok-ut. – 940 m ; *Sulfinei* (1991) – 160 m ; *Cameliei* (1991) - 280 m ; *Ovidiu*[25] (1990) ; *Tribunul Corcheş*[26](1923) – Csorda-utca[27] (str Cirezii);. Din 1921, porţiunea de stradă din vestul Pieţei Sfântul Ioan, Csorda-utca (str. Cirezii) a primit succesiv numele Tribunul Corcheş (1921-1950), Pajiştei (1950), Alexandru Matrosov[28] (1951-1960), Tribunul Corcheş (1960-1990), *Ştefan Teneţchi*[29] (1990) ; *Călţunaş* (1952) – 310 m **;** *Izvor (*1950) – 220 m **;** *Măgurele*[30]**–** Ret-utca – 390 m ; *Anton Pann*[31] (1921) –

---

acestei organizaţii. Adept al activismului politic, a fost ales deputat în Dieta de la Budapesta, a căror lucrări le-a boicotat în mod ostentativ, act lăudat de către Ioan Slavici în Tribuna, fapt pentru care scriitorul a fost judecat şi condamnat la un an închisoare. Totodată, autorităţile de la Budapesta, i-au intentat Generalului un proces penal, judecat la Tribunalul din Arad. Fiind grav bolnav şi în imposibilitate de a se prezenta în faţa instanţei arădene, doar prin avocat, a fost condamnat la doi ani de închisoare şi 1000 coroane amendă. În urma unui memoriu, înaintat la Sfatul intelectualilor bănăţeni, Împăratul a dispus graţierea şi clasarea procesului. S-a stins din viaţă la 16 iulie, 1895, în Caransebeş, unde este înmormântat.

[21] **Bogdan I**, Voievod al Maramureşului în anul 1359, a trecut în Moldova, unde după alungarea lui Balc a devenit primul domn de sine stătător (1359-1365), punând bazele Statului feudal independent Moldova, numit de turci Bogdania Neagră sau Kara Bogdan.

[22]**Kosmodemianskaia, Zoia Anatolievna (Tania),** (1923-1941), membră a mişcării sovietice de partizani a celui de -al Doilea Război Mondial, prima femeie decorată cu cea mai înaltă distincţie, cea de Erou al Uniunii Sovietice (16 februarie, 1942). Figura ei a inspirat numeroase opere de artă. A fost unul din personajele principale din romanul Tânăra Gardă (1945), a scriitorului rus Alecsandr Aleksandrovici Fadeev (1901-1956).

[23] **Concordie**, Înţelegere, bună înţelegere

[24]**Arbore Luca,** boier moldovean, **hatman** (comandant al armatei), la sfârşitul sec. XV şi începutul sec. XVI. După moartea lui Ştefan cel Mare, a complotat, neizbutit, împotriva urmaşului acestuia, Ştefăniţă Vodă, drept pentru care, a fost decapitat în 1523. Este unul din personajele principale ale dramei *Viforul* de B. Şt. Delavrancea.

[25] **Ovidiu** (Publius Ovidius Naso, 43 ante I. Hr.-17 post I. Hr.), poet latin, erudit, creator al unui stil devenit clasic, prin limpezime, fluenţă şi eleganţă. A fost exilat din Roma, la Tomis (Constanţa), unde a rămas până la sfârşitul vieţii

[26] **Tribun**, grad militar, acordat de **Avram Iancu**, în 1848-1849, adjuncţilor săi, comandanţi de *tabere* (unităţi mai mari), care aveau în subordine *detaşamentele* comandate de căpitani. Colaborarea lui **Avram Iancu** cu tribunii şi căpitanii săi era foarte strânsă. Ei nu erau doar sfătuitori, ci şi comandanţi veritabili, care executau misiuni dificile, conducând cetele în luptă. Au fost doi tribuni **Corcheş: Nicolae** şi **Ioan.** Primul, **Nicolae Corcheş**, supraveghea permanent regiunea izvoarelor Someşurilor, deplasându-se permanent la Mărişel, Jurcuţa şi Albac. De numele său, se leagă strălucita victorie de la Fântânele. Al doilea, **Ioan Corcheş**, era din Câmpeni, în casa lui fiind instalat unul din cartierele lui **Avram Iancu.** Aici **Ioan Corcheş** a fost arestat şi bătut cu bastoanele, aplicându-i-se astfel, o pedeapsă medievală. A asistat la execuţia lui Ioan Dragoş, deputat de Beiuş. Nu ştim în amintirea căruia dintre ei a fost atribuit numele străzii. Corectă, denumirea ar fi : **Strada Tribunii Corcheş.**

[27]**Cireada** (de vite) – grup mare de vite. Până prin 1955, în sezonul cald, pe această stradă se deplasau spre est şi vest cirezile de vite şi turmele de porci spre păşunile din marginea localităţii..

[28] **Alexandru Matrosov,** erou sovietic din timpul celui de-al Doilea război Mondial, faptele sale fiind glorificate printr-un film artistic. În timpul unor lupte din 1943, fiind comandant de companie, s-a aruncat, acoperind cu trupul său, gura de foc a unei cazemate germane, scoţând-o astfel din luptă.

[29] **Ştefan Teneţchi** (? – 1798), este unul din cei mai importanţi pictori bisericeşti, ai Aradului din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. A realizat iconostasele bisericilor din: Galşa (1749), Bezdin (1753), Blaj (1765?), Arad - Gai *Sfântul Simion Stâlpnicul* (1767), Arad Centru – Biserica Sârbească, *Sfântul Petru şi Pavel*, (1771-1772), Lipova (1785-1786), Şiria (1788-1789), Arad-Catedrala veche (1790), Nădab (1792), Certege-Câmpeni (1797-1798), alături de numeroase prăznicare şi icoane. Mai dezvoltat, vezi, la Capitolul: *Mănăstirea Sfântul Simion Stâlpnicul.*

[30] **Măgură, Măgurică**, deal singuratic, **Măgurele** – plural

[31] **Anton Pann**, (1794-1854), scriitor, muzician şi folclorist, editor, culegător de folclor, român. A cultivat un lexic pitoresc, în care, neologismele, arhaismele, sau termenii argotici urbani, se îmbină într-o sinteză inedită şi bogată în sugestii.

Szerb-utca (Str. Sârbească) – 910 m *; Ion Creangă*[32] (1921) – Orovil-utca - 220 m ; *Păcurarilor*[33] (1921) – Juhasz-utca – 300 m ; *Codrii Cosminului*[34] (1950) – 110 m ; *Radu Negru*[35] (1950) – 120 m ; *Graurului* (1950) – 120 m ; *Curcubeului* (1950) – 130 m ; *Greierilor* (1960) - *Sfânta Vineri (1950*) – 130 m ; *Gheorghe Dima*[36] 1950 - Berzei (1940) – 130 m **;** *Radu Golescu*[37] (1955) - Mierlei (1940) – 130 m ; *Universului* (1950) *; Piaţa Sfântul Ioan* (1921 – 1960)[38] – Szent Janos-ter (Piaţa Sf. Ioan) ; *Piaţa Sfânta Gizela*[39] (2008) – Gizella-ter (Piaţa Sf Ghizela) – P-ţa Sf. Elena (1921) – Piaţa Sf. Sofia (1943-1950)

Câmpurile, populate mai ales cu sălaşe, sunt***:*** *Sfântul Toma, Ceala (Ferma), Albinei, Ineluş, Freamăt, Murgului, Dumbrava Roşie, Crivabora, Speranţei, Ciobanului, Nisipos, Barbuş, Haiduc, Hameiului, Zorilor, Surduc, Cirezilor, Balta Mică, Sft. Petru, Fluerului, Episcopi*ei [40].

Din punct de vedere rutier, Gaiul este traversat, prin mijloc, de la est la vest, de Şoseaua de centură a Aradului realizată, în anul 1994, prin modernizarea străzilor Tribunul Corcheş – Ştefan Teneţchi, care au fost adaptate, inclusiv pentru transportul rutier greu. Autovehicolele, după ce traversează noua Zonă Industrială Arădeană, numită Platforma Nord -Vest, ajung, în apropierea vechii ferme Ceala, la Drumul Naţional (DN 7): Bucureşti - Arad – Pecica – Nădlac, deschis, în prelungirea Căii Aurel Vlaicu şi care constituie limita de sud a cartierului. În colţul străzii Meşterul Manole, era bariera şi clădirea vămii, care a fost desfiinţată în august 1947.

Foto 7 Strada Ştefan Teneţchi

Deoarece ambele şosele sunt pe direcţia Punctului de frontieră Nădlac, făcând legătura cu ţările vestice, circulaţia este deosebit de intensă. La extrema estică, cartierul este, de-asemenea, străbătut de o arteră de circulaţie importantă, str. Câmpurilor, spre localităţile Variaş - Iratoş numit *Drumul Iratoşului* şi care desparte azi, Gaiul de cartierul *I.G. Duca* (Poltura).

În vara anului 2010, a continuat în Gai proiectul: *Reabilitarea zonelor urbane cu deficienţe severe ale serviciilor de canalizare din municipiul Arad*, inclusiv modernizarea sistemului rutier aferent, implementat de municipalitate cu bani de la Banca Mondială.[41] Lucrările, de mare complexitate tehnică, concretizate în final prin modernizarea a 32.000 m drumuri stradale, 97.335 m.p. trotuare, 32.260 m reţea

---

[32] **Ion Creangă** (1837-1889), scriitor clasic român, autorul *Amintirilor din copilărie*, membru post-mortem al Academiei Române

[33] **Păcurar** – păstor de oi

[34] **Codri Cosminului**, păduri seculare, la sud de Cernăuţi (Ucraina), unde Ştefan cel Mare a înfrânt armata poloneză (1497)

[35] **Radu Negru** (Negru Vodă), potrivit *Legendei Descălecatului*, este primul domn al Ţării Româneşti, venit din Ţara Făgăraşului. Sub acest nume, este cunoscut de popor - Radu I (1377-1383)

[36] **Gheorghe Dima** (1847-1925), compozitor român şi animator al vieţii muzicale din Transilvania, director al Conservatorului de muzică din Cluj

[37] **Radu Golescu** (1817-1877), cunoscut sub porecla "Cătana", face parte din prima generaţie de ofiţeri români formată în urma dispoziţiilor Regulamentului Organic. Numit în Guvernul provizoriu, în 22 iunie 1848, a fost avansat la gradul de colonel şi numit comandant al Regimentului din Brăila. Câteva zile mai târziu, la 5 iulie, fiind detaşat în Bucureşti, în lupta inegală dintre revoluţionarii români şi turci, a fost grav rănit şi luat prizonier, fiind deţinut la Brussa (Turcia), până în anul 1853. După eliberare, s-a alăturat fraţilor săi Alexandru şi Nicolae, care, alături de ceilalţi revoluţionari, au luat calea exilului în Franţa.

[38] În prezent nu mai figurează în *Nomenclatorul* străzilor municipiului Arad

[39] **Sfânta Gizela**, Prinţesă de Bavaria, născută în anul 985, a fost soţia regelui Ştefan cel Sfânt al Ungariei. Izvoarele documentare, o atestă ca o creştină deosebită, care a dus o viaţă plină de evlavie, milostenie şi credinţă. Înconjurată de călugări, în pioşenie şi rugăciune, şi-a petrecut cea mai mare parte a vieţii, ajutându-i pe cei săraci şi înzestrând bisericile cu straie preoţeşti, cusute şi brodate de ea însăşi, împodobite cu obiecte de artă. După moartea soţului şi fiului ei, s-a călugărit, conscrându-se exclusiv, vieţii monahale.

[40] Vezi, *Circumscripţia electorală, regională, nr. 1*, din 1950

[41] Proiectul, de mare complexitate, în valoare de 73,10 milioane euro, s-a derulat în 3 cartiere: Gai, Bujac şi Sânicolaul Mic, permiţând, în final, accesul la servicii de canalizare a 25.000 persoane.

de canalizare menajeră, 27.160 m, canale pluviale, au fost efectuate de Consorţiul: *Joint Ventura* prin firmele *Confort – Betonut – ICIM – AMARAD, pe baza unui* contract, în valoare de 73,10 milioane euro[42]. Tot atunci, a mai fost construită, o staţie de pompare, cu rolul de a capta apele de ploaie şi menajere din Gai.[43]

2. Originea şi evoluţia naturală a teritoriului

În literatura de specialitate, întreaga regiune, constituită ca unitate geografică, prin acumularea lacustră şi fluvială, pe un străvechi masiv cristalin, poartă denumiri diferite şi anume: Câmpia Tisei, Panonică sau de Vest[44]. Lăsarea subsidentă, care, pe cât se pare, continuă şi astăzi, a dus la crearea unui şes întins, denivelat cu 100-200 m. faţă de ramura muntoasă a Apusenilor din est, cu o înclinare extrem de redusă, atât de la est spre vest, cât şi pe direcţia nord -sud. Aşa se explică adâncirea mică a albiei râurilor, care până la lucrările de hidroameliorare din ultimele două secole, curgând în meandre, inundau frecvent cea mai mare parte a şesului. Predominarea terenurilor mlăştinoase, a celor de luncă şi de divagare a apelor, constituie de altfel, trăsătura fundamentală a acestei câmpii.

Din punct de vedere geologic, atât suprafaţa construită cât şi terenurile agricole din jur, sunt strâns legate de zona Dealurilor Podgoriei, formând treapta periferică a acestora pe direcţia marii Câmpii Panonice. Peste fundamentul carpatic căzut în adâncimi oblic, spre vest, s-a depus o cuvertură cuaternară, a cărei grosime oscilează între 50 – 300 m. Rocile care o alcătuiesc, sunt de la suprafaţă spre bază, formate din: nisipuri în alternanţă cu pietrişurile, argilă roşcată şi marne. Este semnalată şi prezenţa loessului de culoare galben deschis, cu intruziuni de crovuri în formă ovoidală.

Originea tectonică a acestei unităţi geografice, pusă în evidenţă de foraje, executate la adâncimi de peste 4500 m, o constituie fundamentul cristalin, identic cu cel al Carpaţilor. În evoluţia teritoriului, se disting trei etape principale: etapa uscatului preneogen, etapa de bazin şi cea cuaternară[45].

Etapa uscatului preneogen, este reprezentată prin blocul *Tisia,* cutat în hercinic, sau poate chiar în caledonian. La sfârşitul permianului şi în mezozoic, a început scufundarea acestuia, care a continuat în paleogen, când masivul, inundat de ape, a primit aspectul unui arhipelag. Fragmentarea lui, într-o serie de blocuri, căzute de la nord spre sud în trepte, a creat condiţii diferite de sedimentare. Acestea sunt delimitate prin linii de falie majore, zona Aradului, încadrându-se în sectorul lor sudic. În miocen, instalarea apelor, a devenit aproape generală, dezvoltându-se în continuare, a doua etapă, cea de bazin. Aceasta s-a produs în perioada cuprinsă între helveţianul superior şi tortoneanul inferior. Cutările alpine ale acelei perioade, au intensificat scufundarea, atât a blocurilor cristaline cât şi a sedimentelor marine depuse până atunci. După exondarea[46] din sarmaţianul mediu, până în ponţian, au avut loc din nou, mişcări de scufundare, care au continuat până în pliocen şi chiar cuaternar. Ca urmare, apele marine transgresând întreaga regiune, au creat Lacul Panonic, care fiind închis complet a avut condiţii de sedimentare uniforme.

În levantin, apa s-a desalinizat, divizându-se în mai multe lacuri interne.

---

[42] Ştefana Mladin, *Modernizarea cartierului Gai se va finaliza în primăvara anului viitor,* în *Glasul Aradului,* Arad, 14 octombrie 2010, p.4.

[43] Ştefana Mladin, *Canalizarea din Gai, Bujac şi Sânicolaul Mic, este finalizată în proporţie de 80%,* în ziarul *Glasul Aradului*, 21 iunie 2010, p.4.

[44] Din punct de vedere geografic denumirea corectă este *Câmpia de Vest*, nu numai fiindcă, se află în Vestul României, ci şi pentru că din punct de vedere genetic, ea nu este opera Tisei ci a râurilor afluente acesteia. (Gheorghe Măhăra, *Evoluţia Câmpiei de Vest a României*, în volumul: *Realizări în Geografia României, Culegere de studii*, Bucureşti 1973, p. 203)

[45] Gheorghe Măhăra, 1973, op. cit. p. 206.

[46] Ridicarea deasupra nivelului mării

În continuare, rolul principal în evoluţia regiunii l-a avut reţeaua hidrografică, care în tot cursul pliocenului, a contribuit la umplerea lacului prin transporturi şi depuneri de nisipuri, argile şi pietrişuri, formând complexul fluvio-lacustru, care înainta de la est spre vest. Odată cu aceasta, depresiunea a intrat în ultima sa etapă a evoluţiei, cea cuaternară, caracterizată prin formarea câmpiilor şi a luncilor râurilor. În pleistocen, râurile care aveau un caracter torenţial, au depus întinse conuri de dejecţie, care la Mureş, ajung chiar la peste 145 km. Depunerile succesive de nisip, pietriş, argile, marne, care corespund modificărilor climatice, regimului hidric şi eolian, se pot observa în profilul sondei Neuman, realizat în 1948, până la o adâncime de 423,7 m Profilul ei, de la suprafaţă, până la adâncimea de 423,7 m., se prezintă astfel: umplutură (1m), teren vegetal (0,7m), argilă galbenă (0,6m), nisip galben şi petriş (8,5m), petriş argilos (1m), nisip albastru fin (6m), petriş albastru cu apă (5m), argilă grasă albastră (4m), nisip galben şi petriş (6m), nisip argilos galben (3m), argilă grasă galbenă (2m), nisip gri, cu petricele şi apă (7m), argilă galbenă (2m), petriş cu argilă galbenă (5,10m), nisip galben (5m), argilă galben albastră (11,5m), nisip gri, cu apă (5m), nisip galben-albastru, cu apă (4m), argilă sclipitoare brună cu lignit (0,6m), argilă sclipitoare galbenă, cu fosile (0,5m), nisip galben (10m), gresie (0,5m), argilă galbenă calcaroasă (12m), pietre galbene (5m), argilă albastră (8m), nisip albastru (10m), nisip albastru cu piatră (5m), argilă albastră nisipoasă (3m), nisip fin albastru (8m), marnă galbenă (0,5m), argilă gri (10m), nisip albastru fugitiv (4m), argilă albastră (1m), petriş mărunt albastru (3m), marnă albastră (10m), nisip fin albastru (4m), nisip dur albastru (3m), argilă gri albastră (6,20m), marnă albă gri (3m), gresie (4,20m), nisip albastru cu petriş (5,5 m),argilă gălbuie gri (1m), nisip dur albastru (10m), argilă gălbuie, cu nisip (8m), marnă albastră (5m), nisip albastru fin (6m), argilă albastră (6m), nisip cu fosile (2m), argilă albastră (2m), marnă albastră (5m), argilă albastră nisipoasă (24m), gresie (1,2m), nisip fin, albastru (0,4m), nisip albastru cu pietricele (7,2m), argilă gri (8m), petriş mărunt (5m), argilă albă-albastră (22m),petriş cu mâl şi apă (6,8m), argilă gălbui-albastră (4m), mâl albastru-nisipos (4m), argilă albastră (5m), nisip albastru (3m), argilă nisipoasă albastră (1m), nisip dur, cu apă (1,7m), argilă albastră (4m), mâl nisipos (2m), argilă brună cu nisip (2m), mâl albastru (0,5m), marnă albastră (5,5m), gresie (0,3m), nisip cu mâl albastru (2m), nisip mâlos, gras (3m), nisip mâlos (5m), gresie (0,2m), nisip fugitiv (1m), argilă cu nisip (8m), argilă albăstruie grasă (45m), argilă brună închisă (1m), nisip argilos cu fosile (2m), mâl cu fosile (4m), mâl gras (2m), nisip fin cu petriş (1m), petriş colţuros (2m) [47].

În timpul perioadei de stagnare a liniei ţărmului, care a coincis cu o relativă constanţă a condiţiilor tectonice şi climatice, aluviunile au fost depuse sub forma unor conuri submerse, care transformate apoi în delte, au generat în zona litorală a lacului, glacisuri, cărora, în amonte le corespundea câte o terasă. Până în urmă cu 18-20 de mii de ani, câmpia joasă dintre Mureş şi Crişuri, funcţiona ca bază de eroziune pentru toate apele, care se scurgeau spre vest.

Solurile predominante, sunt cele din grupa cernoziomurilor, cu un bogat conţinut de humus care asigură o fertilitate ridicată. O foarte recentă lucrare, efectată în partea de sud – est a cartierului, pe terenul unde se va înălţa marele Centru Comercial *Galleria,* a scos la iveală detaliul geologic, că stratul superior al solului actual este relativ subţire, de numai 2 m, căruia îi corespunde o vârstă de aproximativ, 25.000 de ani. El este aşezat pe o placă de lut groasă de aproximativ 5-6 metri.

Culoarea închisă a acestora determină şi o încălzire mai puternică pe timpul zilei alături de o conductibilitate termică redusă, provocând aplitudini termice diurne mai ridicate. Pe suprafeţe mici se mai întâlnesc soluri brun – roşcate de pădure, lăcovişti în locurile unde apele freatice sunt mai la suprafaţă. Pe aceste suprafeţe temperatura aerului este mai scăzută datorită evaporaţiei puternice.

3. Hidrografia

[47] AN Arad, *Fond PMA, D 15*/1949, fila 36.

După uscarea Lacului Panonic, pe suprafaţa sa, presărată cu mlaştini şi ochiuri de apă, s-a dezvoltat o reţea hidrografică, dezorganizată şi instabilă al cărei curs, se schimba, în funcţie de adâncimea zonelor tectonice, şi în raport cu tipul de sedimentare: fluviatilă, lacustră sau eoliană. Prezenţa unor braţe părăsite ale Mureşului, indică divagarea apelor, pe suprafaţa bombată a conului de dejecţie. Pe alocuri acesta a suferit înălţări, datorită aluviunilor bogate, astfel că, între albiile suspendate, se întâlnesc terenuri mai joase, mlăştinoase, cu nivel freatic la suprafaţă

Astăzi, hidrografia este reprezentată prin, Valea largă şi Lunca Mureşului, aflată la 7 km spre sud, Băile Termale din proprietatea CARP în sud, sistemul de canale, apele freatice şi pluviale locale. Formaţiunile acvifere din această zonă, sunt cuprinse, din punct de vedere geologic, în cuvertura sedimentară a Bazinului Panonic, al cărui fundament este constituit, din formaţiuni cristaline, eruptive, sedimentare, paleozoice şi mezozoice. Levantinul, a dat primele semne de ridicare a gradului geotermic, iar trecerea în Dacian şi Ponţianul superior, se remarcă prin temperatura ridicată a apelor de adâncime, pe axa est-vest: Rovine - Pecica - Ceala – Arad - Lipova.

Foto 8. Băile CARP 1970

În ceeace priveşte apele freatice şi pluviale, se constată că, suprafeţe mari din Câmpia de Vest, sunt pline de cursuri şi meandre părăsite, ale Mureşului, puse în evidenţă şi de bălţile şi zonele înmlăştinite, cu exces de umiditate, din nordul Gaiului.[48] Este cert faptul, că principalele canale din zona de câmpie a Mureşului: Ier[49] (Szarazer, Foişor), Matca, Valea Seacă, Mureşul Mort, Zădărlacul, Valea Sânleani şi chiar Aranca, cu ape temporare în prezent, reprezintă vechi albii secundare ale acestui râu. Râul Ier (Szaraser, Foişor) de pe Câmpia Aradului şi care traversează suprafeţele din nordul Gaiului, face parte, efectiv din Bazinul hidrografic al Mureşului, cu menţiunea, că, cea mai mare parte, se află pe teritoriul Ungariei[50]. Hidrogeologic, Gaiul se situiază, astăzi, la distanţă, relativ mare de Mureş, iar alternanţa straturilor cu permeabilităţi diferite, formează un sistem etajat de ape subterane în adâncime. În consecinţă, nivelul apei freatice prezintă variaţii dependente nu atât de nivelul râului, cât mai ales de regimul şi volumul apelor din precipitaţii, de cantitatea de apă din canale, iar mai nou, de pierderile din reţelele de apă industrială şi menajeră, aflate în subteran.

În definirea aspectului actual al zonei, un rol important îl are şi factorul antropic, care a dus la schimbarea peisajului şi creşterea suprafeţelor, ocupate cu agrosisteme intensive.

Deoarece existau întinse suprafeţe depresionare, cu pantă redusă sau lipsite de pantă, primăvara, era frecventă băltirea apelor, care, neavând scurgere, stagnau, până la evaporarea din sezonul cald. Scoaterea terenurilor de cultură, aflate sub influenţa apelor stătătoare, s-a realizat prin ample lucrări de hidroameliorаţii, îndiguiri şi canalizări. Astfel, prin drenarea solului, mari suprafeţe de terenuri înmlăştinite, au fost secate în bună măsură, devenind cultivabile. În prezent, în intravilanul Gaiului, mai există, totuşi, zone inundabile cu apă pluvială. În pricipal, acestea se află, pe suprafeţele cuprinse între străzile Bogdan Voievod şi Tribunul Corcheş – Teneţchi, şi la nord de acestea, până la strada Anton Pann.

Foto 8.a Aspecte ale băltirii(Butoiescu)

Măsurile luate pentru înlăturarea acestor ape, au început în urmă cu 300 de ani, imediat după instalarea Administraţiei austriece în Banat. Ele au constat, pe de o parte, în construirea unui sistem de canale, dotate ulterior cu staţii de pompare, iar pe de alta, în săparea şi întreţinerea unei reţele dense de şanţuri şi rigole. Intervenţiile inginereşti, din perioada 1717-1756, au continuat cu intensitate remarcabilă

[48] După lingvistul I.I.Rusu, *Mureşul*, numit în izvoarele literare antice – *Marisia*, poate însemna în limba traco-dacică : mlaştină

[49] Ier, Eriu, derivă etimologic din ierugă (erugă), adică gârlă corectată, săpată (Vezi Ieruga Ghepsis, Ieruga Miniş, etc.)

[50] Din *Districtul hidrografic* (DH) al Mureşului, face parte şi *Bazinul Aranca*, deşi nu este afluent al acestuia, ci unul de gradul I al Tisei.

în anii, 1845-1872[51]. După 1900, pe Canalul colector de la Vărşand şi Zerind au fost construite staţii de pompare, acţionate de motoare cu abur. Lucrările din perioada 1938-1939 şi apoi în 1970-1980, au avut rol prioritar, cu un efect major: reducerea suprafeţelor apelor curgătoare şi stagnante, anihilarea viiturilor, secarea incintelor mlăştinoase şi a zonelor stufărite, eradicarea terenurilor inundabile cu apele temporare. Ele au ţinut cont şi de interesele strategice ale armatei. Astfel, în preajma şi în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, lucrările au fost conduse direct de către autorităţile militare, prin Corpul VII Armată, Comandamentul Geniului şi Serviciul local al Apelor din Arad[52]. Astfel, în toamna anului 1939, au fost săpaţi peste 400.000 mc la canalele de legătură Arad-Gai-Şimand-Păuliş-Utviniş şi Matca, de către locuitorii, care nu erau supuşi obligaţiilor militare, cu vârsta cuprinsă între 18 şi 60 de ani, din Gai, Sâmpaul, Sânleani, Livada, Zimand-Cuz, Andrei Şaguna, Sâmbăteni, Mândruloc, Cicir, Glogovăţ, Ghioroc, Păuliş, Miniş, Baraţca, Seleuş, Pâncota, Mâsca, Galşa, Şiria, Covăsânţ, Cuvin şi altele. Ele au continuat, în 1942, cu detaşamentul de muncă Păuliş –Matca, comandat de col. Vitcu I. compusă din evrei. Astfel, bazinul Hathaz-Putri cu 2.246 ha, care cuprinde subbazinele: Şofronea, Gai, Sânpaul, Ier-malul drept - Gai, Putri, Ier malul drept - Variaşul Mare, Turnu, a fost conceput, nu numai să dreneze solurile din nordul municipiului, în pericol de a fi băltite în urma ploilor, ci şi cu un rol strategic, de apărare a teritoriului. Unele din ele, şi-au dovedit eficienţa ca şanţ de apărare împotriva carelor blindate, în timpul luptelor din septembrie 1944 din zona Păulişului.

Foto 9 Schiţa principalelor terenuri joase

Principalele canale, se învecinează spre nord – nord-vest cu bazinele: Dorobanţi (2286 ha), Ţiganca (1270 ha) şi Cutaş (3193 ha), unde se află canalele: Hathaz, Jakobfi, Ţiganca, Cutaş şi altele de mai mică importanţă. Scurgerea apelor din partea de vest este asigurată, prin lucrările Bazinului Forgacea cu 3249 ha şi a Bazinului Ier-Inferior. Sistemul cuprinde în partea centrală Canalul Ier, (Szaraszer) un vechi braţ al Mureşului, cu scurgerea destul de meandrată şi foarte lentă, pe direcţia generală est – vest, pe lângă localităţile: Zimand-Cuz – Utviniş – Şofronea – nordul Gaiului – Turnu – Ungaria. Pentru traversarea, canalului spre proprietăţile agricole din nordul Gaiului, au fost construite mai multe poduri, la început din lemn, apoi din cărămidă şi beton, numite după locul unde se aflau: Grădinăria Oraşului, Gulea Mare, Cismadia, Mănăstirii, Mişcuţa, Tirsin (Păşunea Oilor), de la Cruce (Bibecu). În amonte, pe largi porţiuni, în sezonul secetos canalele sunt lipsite de apă, dar în dreptul Gaiului, nu se usucă niciodată. Spre nord-est, Ierul este legat în reţea, pe direcţia satului Horia, cu Artera Seacă iar spre est, de Canalul Matcă, numit şi Şanţul antitanc, escavat la o adâncime de 2-4 m, cu lăţimea fundului de 2 m. Acesta se desfăşoară pe direcţia Ghioroc - Covăsânţ – Pâncota, adunând apele sezonului ploios, din preajma Podgoriei. Din Artera Seacă, începând din vestul comunei Turnu, se desprinde Canalul Turnu-Dorobanţi, cu o lungime de peste 20 km, care a avut şi rolul de a aproviziona cu apă, Fabrica de cânepă din Iratoş. La vest de Arad, Ierul este legat de Canalul Mureşel[53], prin Canalul Ierul Legător. Mureşelul, în continuare, sub numele de Mureşul Mort, îşi continuă cursul meandrat, spre vest, prin Lunca Mureşului, paralel cu râul, în care-şi varsă apele în amonte de Pecica. Alte canale din sistem, de mai mici dimensiuni, sunt: Forgacea, Orezăriei, Sederhat, Zâna, Sionda, Variaşul Mic, Fabrica de cânepă Nădlac şi altele.

---

[51] Lucrările din această perioadă au fost cele mai ample. Prin tăierea a 33 meandre, a crescut panta şi viteza de scurgere a râului, fiind astfel, mai coborât nivelul apelor, din Mureş, cu 1 m.

[52] *Ordonanţa* nr. 40438/1939, în Buletinul Municipiului Arad, nr 45/ 16 oct. 1939, p. 5

[53] *Mureşelul* – Un canal săpat pe un vechi braţ al Mureşului, care porneşte din dreptul Zonei 300 - Micălaca şi traversează municipiul pe direcţia est- vest. A fost întubat în 1970, în capătul străzii Praporgescu, pe traseul: Uzina Electrică, Catedrală, Pădurice, str. Banul Mărăcine, Spitalul de Copii, ieşind la suprafaţă în dreptul Complexului Comercial Jackson, urmându-şi cursul, deschis, spre Ceala. A fost folosit pentru a alimenta cu apă Uzina electrică şi Fabrica de zahăr din Mezohegyeş (Ungaria), dar şi pentru a colecta deşeurile Indagrarei şi a Complexului de îngrăşare a porcilor, din Ceala.

Numeroasele staţii de pompare, cu debite diferite: Hathaz – 2 metri cubi/secundă, Variaşul Mare – 0,58 metri cubi/secundă, Turnu – 0,3 metri cubi/secundă, CAP Gai - 0,18 metri cubi/secundă etc., erau folosite atât pentru desecare cât şi pentru irigarea culturilor de legume şi orezării.

După anul 2000, pe baza unor Contracte transfrontaliere, realizate între România şi Ungaria, ANIF Arad[54], se obliga, să asigure prin prestarea unor servicii specifice de îmbunătăţiri funciare, transferul prin Canalul Ier, către oraşul maghiar Mezohegyeş[55], a unui volum anual, de aproape 2 milioane metri cubi de apă brută, de bună calitate. Livrarea urma să se facă conform programului stabilit de beneficiar, astfel încât, debitul comandat să nu depăşească capacitatea de transport a sistemului, adică 700 l/sec. Preţul, a fost stabilit la 400 dolari SUA, la 1000 de metri cubi de apă livrată.

Apa pompată din Mureş în Canalul Mureşel (Mezohegyesi elovizcsatorna)[56], după ce traversează municipiul Arad, pe direcţia est-vest, este transferată, printr-o staţie de pompare, în Canalul *Ierul Legător,* de unde ajunge în Ier, curgând până la staţia de pompare şi servitute, de la intrarea în Turnu. După traversarea Fâşiei de graniţă, Ierul intră în Ungaria, pe care o parcurge, până la Mezohegyes. Altfel, deoarece, localitatea se află pe o terasă mai înaltă a Mureşului, pentru aducerea apei direct din râu, ar fi nevoie, de 6-7 staţii de pompare, fapt care ar mări costurile de exploatare a Fabricii de zahăr.

Pe de altă parte, Canalul Ier, constituie o importantă sursă de apă, creînd astfel, posibilitatea irigării în Gai, a peste 60 ha propice culturilor legumicole. Ecosistemele umede şi foarte umede din Valea Ierului au creat suficiente suprafeţe de pajişti naturale, cu iarbă abundentă şi de bună calitate. Localnicii au fost obişnuiţi cu această resursă naturală, fâneţele fiind parcelate pe proprietari. Lupta pentru ca terenurile să ajungă din regim foarte umed în, cel semiumed, a fost accentuată în timpul lucrărilor de desecare. Se poate admite că umiditatea excesivă de primăvară, datorată topirii zăpezilor şi evaporaţiei scăzute, poate compromite chiar şi fâneţele, dacă apa persistă. În aceste condiţii, producţia masei verzi scade, iar cositul şi recuperarea fânului, devin anevoioase.

Foto 10 Canalul Ier, în zona Mănăstirii Sfântul Simion Stâlpnicul

Drenarea terenurilor, împreună cu defrişarea masivă a pădurilor de luncă şi popularea cu sisteme agricole, au avut însă şi efecte negative asupra mediului, întreaga zonă devenind în această perioadă, silvostepă şi apoi stepă antropică. Dereglarea echilibrului umiditate-evapo-transpiraţie din sol, a condus la ridicarea nivelului freatic până la suprafaţă, fiind create astfel, alte întinse zone cu exces de umiditate. De asemenea, îndiguirile cursurilor de apă, inclusiv a canalelor, au produs şi o aluvionare a lor, în această zonă, a câmpiei joase, apele fiind determinate să curgă aproape de suprafaţă. De aceea, în ultima perioadă, datorită lipsei de întreţinere, a colmatării sistemului de canale, cu papură, stufăriş şi alte plante de baltă, s-a ajuns însă în situaţia, ca în loc să apere, agroecosistemele, să producă stricăciuni. Aceasta, deoarece, prin ridicarea nivelul suprafeţei sale acvatice, datorat depunerilor organice, s-a creat pericolul producerii unor inundaţii şi pe suprafeţele joase din zona Gaiului. O asemenea situaţie a fost constatată, în primăvara anului 1965, când Unitatea *Mureş-Matca*, administratorul canalului, după ce a instalat 3 moto-pompe pentru a scoate apa ce băltea pe suprafeţele agricole din jur, după ce o deversa în canal, acesta inunda alte

[54] *Administraţia Naţională de Îmbunătăţiri Funciare Arad*, administratorul sistemelor de canale din Judeţul Arad

[55] *Mezohegyes*, orăşel, cu câteva mii de locuitori, situat în S-E Ungariei, la 50 km de Vama Turnu, renumit prin cea mai mare herghelie. Ocupaţia de bază a locuitorilor, este agricultura, care în ultimii ani, s-a dezvoltat mai ales datorită apei furnizate de români prin Canalul Ier.

[56] În acest canal, se varsă prin tuburi din beton, toate apele pluviale din Arad. Obligaţia de curăţare a lui era în sarcina Societăţii Fabrica de Zahăr din Mezohegyeş (Mezohegyeşi Csukorgyiar R.T.-Ungaria) În anul 1931 datorită neîntreţinerii, nivelul fundului era cu 60-100 cm mai înalt decât cel original Acest fapt, are mare influenţă asupra scurgerii apelor pluviale din oraş, canalele împotmolindu-se, fapt reclamat de municipalitate (*MonitorulOficialal Oraşului Arad, nr 14/6 aprilie 1931,* D. 9517/1931.)

terenuri, peste digurile mult prea joase[57]. De aceea, în 1967, cu ajutorul unităţilor militare din Arad, a muncitorilor de la Intreprinderea Industrială de Stat *7 Noiembrie*, prin muncă voluntară, obştească, s-au săpat, încă 33.480 ml canale, pentru scurgerea apelor ce bălteau pe terenurile joase, ale CAP *Unirea* din Gai, în suprafaţă de130 ha şi care erau frecvent inundate,.

Stăpânirea şi utilizarea raţională a apelor, prin scoaterea terenurilor de sub excesul de umiditate, reducerea disproporţiontă a Luncii Mureşului şi a braţelor sale, realizate cu un singur scop şi anume, redarea şi valorificarea terenurilor prin sistemul agricol, au avut însă şi efecte, distructive majore, asupra habitatelor naturale arhaice. Astfel, în paralel cu realizarea acestui obiectiv economic, au apărut urmările unui regim hidric deficitar, dispărând în proporţie covârşitoare, biocenozele naturale, locurile de staţionare şi cuibărire a numeroase specii, de păsări. În urma acestor lucrări, în perioada 1957-1974 s-au dezvoltat primele semne pregnante ale deficienţei hidrologice, manifestate prin restrângere suprafaţelor stufărite, mlăştinoase, izolarea biocenozele naturale, care erau înconjurate de cenoze străine, majoritatea agricole. După un şir de ani secetoşi, colmatarea zonelor mlăşinoase s-a accentuat şi odată cu aceasta a avut loc şi degradarea calităţii apelor, ale căror ochiuri deschise, au fost invadate de vegetaţie.

În urma acestor lucrări hidrotehnice, băltirile nedorite de suprafaţă au dispărut, iar revărsările Ierului nu au mai avut loc. Conform unor procese biologice complexe, determinate de modificarea biotopului, lanţurile trofice naturale au început să sufere, fiind supuse, fie remodelării şi adaptării la noile condiţii, fie, disparIţiei. În aceste condiţii, gradul de ariditate în întregul sistem hidrologic al Văii Ierului, este în creştere. Apa, ca factor echilibrator în natură, nu mai poate tempera excesele climatice, nici genera sursele necesare ploilor locale şi împrospăta ritmul firesc de refacere a rezervelor freatice. În plus, datorită aruncării necontrolate a resturilor menajere şi a altor produse din gospodării, s-a ajuns ca pe anumite porţini, Canalul Ier să se situeze în clasa a II-a de calitate a apei aşa cum a fost constatat în luna iulie, 2007[58].

Forările de mare adâncime din zonă, în vederea căutării şi aducerii la suprafaţă a rezervelor de ţiţei, au afectat şi ele, apele arteziene şi izvoarele termale, astfel că, aceste resurse naturale, au început să se scurgă în adâncimi, în loc să se reverse la suprafaţă. Scăderea drastică a rezervelor de apă dulce subterană, influienţează astăzi, aprovizionarea teritoriului cu apă potabilă, de bună calitate.

Foto 11 Colmatarea canalului Ier

Pentru remedierea acestei situaţii ingrate şi pentru asigurarea stabilităţii condiţiilor existenţiale ale florei şi faunei, în special a populaţiei de păsări, dependente de fluctuaţiile sezoniere ale apelor şi bălţilor de suprafaţă, este necesară o oarecare stabilitate a sistemului hidric - Ier. Se pare, că timpul lucrează însă în favoarea mlaştinii. Colmatarea sistemului hidrotehnic construit, permite încet, încet, refacerea capilarităţii solului întreruptă prin săparea canalelor şi drenarea scurgerilor.

4. Clima

Arealul oraşului este situat într-un topoclimat de câmpie, caracterizat prin altitudini reduse, extindere teritorială mare, uniformitate relativă, deschidere largă, în toate direcţiile, lipsa unor obstacole naturale, vegetaţie joasă, fapt care permite o bună circulaţie a aerului.

Clima regiunii este moderat continentală, cu variaţii de temperatură, mai accentuate, şi precipitaţii mai reduse (500-650 mm). Vecinătatea Munţilor Apuseni, alături de precipitaţiile locale mai ridicate şi panta generală mică, explică densitatea relativ mare a reţelei hidrografice, păstrarea unor zone întinse de

[57] AN Arad, Fond CAP *Unirea* Gai, D 11/1965-1966, fila 220

[58] Au fost luate în considerare următoarele grupe de indicatori: Regimul de oxigen şi nutrienţi –clasa a V-a de calitate; Salinitate – clasa a III-a de calitate; Poluanţi toxici specifici, de origine naturală – clasa I-a de calitate; Alţi indicatori chimici relevanţi – clasa a II-a de calitate, şi altele.

mlaştini şi debitul bogat al râurilor, care curg lent. Mureşul, odată ieşit, la Păuliş, din ultimul său defileu, devine leneş, cu numeroase meandre şi înmlăştiniri, ostroave şi grinduri, fapt care influenţează unele elemente climatice ale Gaiului. Datorită evaporaţiei puternice din timpul sezonului cald, care implică consum de căldură, temperaturile din Lunca Mureşului sunt în general mai scăzute decât în oraş. Diferenţele sunt mai evidente în zilele senine şi calme de vară. Dar, odată cu mişcarea aerului, vaporii existenţi deasupra râului, fiind purtaţi spre zonele marginale, influenţează extinderea spaţiului topoclimatic creat de râu. Iarna, atunci când Mureşul nu este îngheţat, aerul rece, de deasupra apei, care este, relativ mai caldă, determină suprasaturarea aerului cu vapori şi formarea ceţii, frecvente în apropierea râului.

Regimul anual al radiaţiei solare, fiind repartizat omogen, datorită uniformităţii reliefului de câmpie, creează o distribuţie mai uniformă a elementelor dinamice ale atmosferei, constatându-se existenţa unei clime temperat-continentale de tranziţie[59]. Nebulozitatea sau gradul de acoperire este în medie de 6,5. Din raportul şefului Pepinierei Ceala, despre *mersul vremii*, în luna martie 1937, rezulta, *că în prima decadă (1-10), temperatura era în creştere, cu o medie de 14 grade Celsius, cerul mai mult acoperit, direcţia vântului NV-SE, precipitaţii – 14,5 mm. În decada a doua (10-20), temperatura, în scădere, cu o medie de 9 gr. C cea minimă oscilând, între 1,5 gr.C în 17 martie, la 10 gr. C, în zilele de 12, 15 şi 20 martie. Cerul mai mult acoperit. Vântul suflă din spre NV, cu intensitatea 1-4. Decada a treia (21-31 martie), a fost mai rece decât precedentele. Cerul mai mult acoperit, iar direcţia vântului diferită, cu intensitatea 1-5. În acest an, au mai fost înregistrate următoarele valori: 69 de zile cu ceaţă; 24 de zile cu vânt puternic; nopţi geroase, 7 nopţi geroase, cu temperatura minimă, sub 10 grade Celsius; 21 zile de iarnă, cu temperatura maximă de 0 grade Celsius; 74 zile de îngheţ, cu temperatura minimă sub 0 grade Celsius; 90 zile de vară, cu maxima peste 25 grade Celsius; 90 zile tropicale, cu maxima peste 30 grade Celsius, 2 nopţi tropicale, cu minima peste 20 grade Celsius, 74 zile senine, 137 zile noroase, 154 zile acoperite.*

Presiunea atmosferică medie este de 751,2 mm, cu o variaţie de la o zi la alta de 2,7 mm. Presiunea maximă absolută, de 768,4 mm a fost înregistrată la 1 ianuarie 1937, iar cea minimă, de 729,8 mm la 29 ianuarie 1937.

Temperatura medie multianuală cu valori de 10,6 grade Celsius şi o amplitudine de 23,1 grade Celsius, este influenţată şi de mediul urban, din partea de sud-est al cartierului. Variaţia de la o zi la alta a temperaturii este în medie de 1,9 grade Celsius. Diferenţele mai atenuate ale temperaturilor, în succesiunea lor anotimpurală, sunt determinate, atât de altitudinea scăzută a locului, cât şi de forma plată a reliefului. Acest lucru este resimţit mai ales în sezonul rece, când diferenţele faţă de Zona industrială a oraşului, atinge valori inferioare de 8 – 10 grade Celsius. În lunile de primăvară, datorită frecventelor invazii de fronturi vestice şi sud – vestice, temperatura aerului, urcă brusc, fiind înregistrate în perioada dintre martie – aprilie creşteri ce depăşesc 5,6 grade Celsius, pentru a junge în luna mai la 16 grade Celsius. Vara, ca urmare a creşterii intensităţii radiaţiei silare la peste 15/cal/cm pătrat, determinată şi de dominanţa cerului senin, temperatura aerului depăşeşte frecvent 20 grade Celsius. Toamna, când nebulozitatea creşte, temperatura aerului, scade la 9-10 grade Celsius, ajungând în timpul iernii la o medie de 5 grade Celsius.

Valoarea medie anuală a umidităţii relative este de 76%, mai mare decât în centrul oraşului, unde media temperaturii, este în general, mai ridicată. Cantitatea medie multi-anuală de precipitaţii este de 582 mm, cu maxima de 116 mm în noiembrie 1952. Lunile cele mai ploiase sunt: noiembrie (64,6mm), mai (59,3 mm)şi septembrie (58,7 mm), iar cele mai secetoase sunt: iulie (25,9mm), ianuarie (26,2 mm) şi

[59] Măsurători sistematice a elementelor climaterice, se fac începând din 1937, când a fost înfiinţată Staţia meteorologică de pe Aeroportul din Ceala, atunci fiind dat calificativ al anului: cald cu precipitaţii normale.(R. Coţioiu, 1939, op. cit., p. 28)

martie (29,5 mm). Durata medie a precipitaţiilor este de 675 ore, din care: ploi 553 ore şi ninsori 122 ore La ploaia torenţială din 17 mai 1937, care a durat 47 minute, au fost înregistrate 3o,6 mm adică, o,65 mm/minut. De fapt acest an şi cel dinainte, au fost umezi. *După opt luni de ploaie*, mai raporta, şeful Pepinierei de Stat *Ceala, a venit o perioadă de două săptămâni cu vânt şi a permis lucrări, în puţinele arături de toamnă ce s-au făcut în şubreda iarnă, 1936-1937.* Iarna, grosimea medie a stratului de zăpadă, nu depăşeşte 8,8 cm. Se mai constată că numărul zilelor cu precipitaţii egale sau mai mari de 0,1 mm este de 126, iar celor cu precipitaţii de peste 1 mm este de 90. În medie, sunt înregistrate 7 zile cu ninsoare, solul fiind acoperit cu zăpadă, în medie, 28 zile. Caracterul pluviometric al ultimilor 55 de ani (1954-2009), relevă faptul că 7 ani (1961, 1983, 1990, 1992, 1994, 2000, 2003), au fost excesiv de secetoşi, 15 ani (1954, 1956, 1957, 1960, 1964, 1968, 1972, 1978, 1979, 1980, 1988, 1997, 2006, 2008, 2009), au fost normali iar 8 ani (1970, 1974, 1981, 1996, 1999, 2001, 2004, 2005) au fost excesiv de ploioşi[60].

În ceea ce priveşte circulaţia maselor de aer, mai frecvente sunt vânturile sud-estice (24,5%), din luna mai, urmate de cele sudice (16,8%), din noiembrie, nord – estice (14,9%), în luna mai, cele din nord (7,7%) şi nord – vestice (7,2%), în iulie. Perioada de calm reprezentată prin 10,8%, este perturbată şi de vânturile estice (7%), vestice (5,6%) şi sud-vestice (5%). Intensitatea medie a cestora este de 2-5 m/sec, pe toate direcţiile. Anotimpural, frecvenţa vântului dominant, de S-E, situaţia se prezintă astfel: iarna – 12,3%, 12,24 zile; primăvara – 13,4%, 12,33 zile; vara - 13,4%, 9,67 zile; toamna – 11,7%, 10,65 zile.

Perioada, anilor 1931-1932, este menţionată mai ales pentru capriciile vremii, caracterizată prin toamne deosebit de răcoroase şi secetoase, urmate de ierni bogate în zăpadă şi îngheţuri cu ploi reci în luna mai. Cantitatea enormă de zăpadă, topindu-se brusc a produs în 1932, inundaţii catastrofale ale Mureşului şi mari bălţiri ale terenurilor din Gai. La fel, anii 1947 şi 1954, aşa cum prezintă presa vremii, se caracterizează prin iernile foarte aspre, cu geruri puternice, resimţite de populaţie[61].

Foto 12 Casă în Gai desen de Gheorghe Docmanov

Pe acest areal, se pot identifica, mai multe sectoare topoclimatice, cum sunt: *Topoclimatul arealului cu clădiri rezidenţiale*, sau localitatea propriu zisă, caracterizată printr-o omogenitate mai mare a suprafeţei active. Astfel, în timpul zilei, la nivelul acoperişurilor este recepţionată o mare cantitate de energie, care încălzeşte aerul din jur. Viteza vântului, suferă o reducere, datorită clădirilor, iar direcţia e orientată de direcţia reţelei stradale. Umezeala aerului, este mai redusă, în condiţiile impermeabilităţii materialelor de construcţie, astfel că evaporaţia este redusă. *Topoclimatul spaţiilor verzi*, din jurul Mănăstirii Sfântul Simion Stâlpnicul, se caracterizează, prin valori mai scăzute ale temperaturii aerului şi umiditate mai ridicată. *Topoclimatul platformei industriale* din vestul Gaiului unde temperatura erului este uşor crescută, iar umezeala relativă mai scăzută, datorită suprafeţelor extinse ocupate cu betoane şi clădiri industriale Suprafeţele impermeabile mari, determină, scurgerea rapidă a apelor pluviale, împiedecând evaporaţia, la care se adaugă, lipsa suprafeţelor cu vegetaţie. *Topoclimatul triajului CFR,* Bujac, este caracterizat prin temperaturi mai ridicate, datorită prezenţei şinelor de cale ferată şi a vagoanelor metalice, care se încălzesc excesiv. Topoclimatul complexelor comerciale din sud-vestul Gaiului, înregistrează la temoeratura aerului valor cu 1-2 grade Celsius mai ridicate decât în spaţiul periurban agricol, iar umezeala este mai scăzută. Acest lucru se datorează suprafeţelor întinse ale spaţiilor de parcare, impermeabile, clădirilor şi circulaţiei rutiere, care împiedică evaporaţia şi lipsei vegetaţiei.Topoclimatul agricol, caracterizat prin suprafeţe mari ocupate mai ales de culturi cerealiere, unde absenţa construcţiilor şi poluarea redusă, determină, o temperatură, mai scăzută cu până la 3 grade Celsius, faţă de centrul oraşului. În aceste condiţii, se dezvoltă curenţi de aer, orientaţi spre oraş, care contribue la aerisirea acestuia.[62]

---

[60] Cristian Creţ, *Relaţia dintre climă şi calitatea aerului, în arealul oraşului Arad*, (Teza de doctorat – manuscris), Oradea 2010, p. 86

[61] Vezi *Patriotul*, februarie, 1947 şi *Flacăra Roşie,* ianuarie-martie, 1954.

[62] Cristian Creţ, 2010, op. cit., p. 338

5. Flora şi vegetaţia, fauna

Din punct de vedere geobotanic, suprafaţa, face parte din Regiunea palearctică, Subregiunea Euro siberiană, Subprovincia central Europeană, Provincia Panonică, Etajul de câmpie, Zona de silvostepă. Astfel, cu excepţia treptei mai ridicate, de sub dealuri, unde au fost păduri deschise de stejari, există vegetaţie de stepă, mai apropiată însă, de componenţa fânaţelor central – europene, decât de stepa cu graminee est – europeană. Acest lucru se datorează influenţei climei mediteraneene, care se resimte din sudul Banatului, absenţa vânturilor dogorâtoare şi nivelul ridicat al apelor freatice. Ca elemente floristice, ce caracterizează stepa de aici, notăm: *Agropyron cristatum, Bromus inermis, Poa Bulbosa, Cynodon dactylon, Euphorbia glareosa, Koeleria gracilis, Salvia pratensis, S. austriaca, S. aethiopis, ş.a. Pe sărături: Camhorosma ovata, Atropis distans, Trifolium subterraneum, T. micranthum, T. ornthopodioides, T. angulatum, T. strictum, ş.a.*

Foto 13 Vegetaţie de stepă, în arealul Gaiului

Din punct de vedere al istoriei naturale, există încă controverse, dacă aceste elemente stepice, reprezintă relicte ale fostei stepe, sau sunt ajunse pe aceste locuri într-o fază de stepizare.[63] Corespunzător, altor ipoteze[64], pajiştile de tip xerofil, reprezintă o continuare a stepei pontice, constituind vegetaţia instalată primar, în condiţiile pedoclimatice ale zonei. Taxonii dominanţi ai acestor fitocenoze sunt *Stipa* L. *Festuca* L, *Agropyron* Gaerton, care împreună cu însoţitoarele, î-şi au originea certă în refugiul aralo-caspic. De aici speciile au imigrat spre vest, populând treptat în postglaciar (preboreal), stepele Ucrainei, Basarabiei-Moldovei, Dobrogei, Munteniei, Olteniei, precum şi zonele stepice ale Ungariei, Câmpiei Crişurilor şi Banatului. Caracteristica principală a alianţei acestei asociaţii este *Festuco upicola* Neuffel 1858, derivat în aceste teritorii din *Festuca valesiaca* Schleich.

Între zona pădurilor din câmpia piemontană subcolinară şi cea a stepei, în cea mai mare parte antropogenă, se întinde fâşia silvostepei. Aceasta, este limitată de linia, care porneşte, de la poalele Dealurilor Vestice, până la Moraviţa, apoi spre Buziaş, Timişoara, Lipova, trece prin vestul Aradului şi continuă spre Chişineu Criş, Zerind, Salonta.[65] Suprafaţa, cuprinde în întregime cernoziomul degradat şi într-o mai mică măsură soluri brune.

În trecut, suprafaţa ocupată cu păduri de stejar, în această zonă, a fost mult mai mare. Însăşi denumirea de Gai (Dumbravă) a teritoriului dovedeşte acest lucru. În *Ridicarea Iosefină* din 1770, suprafaţa din nordul canalului *Ier* (Szaraszer) era încă ocupată cu pâlcuri forestiere. Reminescenţe ale unei păduri naturale din stejar, se mai puteau observa, în urmă cu două decenii, în nord-vestul cartierului, unde vegetaţia lemnoasă mai era reprezentată, până în 1990, prin păduricea *Harvan Hold* şi *Gulea Mare* (Drumul Iratoşului) În rest, vegetaţia lemnoasă din câmpia joasă, dezvoltată nu departe de cursul Mureşului, pe soluri din grupa lăcoviştilor, era alcătuită din specii de esenţă tare în amestec cu altele, în care domina stejarul *(Quercus robur),* apoi, frasinul *(Fraxinus excelsior),* ulmul *(Ulmus foliacea),* jugastrul *(Acer campestre)*, salcâmul sau pănarul (Robinia pseudoacacia) gladişul *(Acer tataricum),* păducelul *(Crataegus monogyna),* salba moale *(Euonymus europaea),* lemnul câinesc *(Ligustrum vulgare),* socul *(Sambucus nigra),* rugul *(Rubus sp.)*, măcieşul *(Rosa canina),* hameiul *(Humulus lupulus),* aşa cum era păduricea din Balta Mică.

---

[63] P.C. Popescu, *Aspecte din vegetaţia Banatulu*i, în Societatea de Ştiinţe Naturale şi Geografie, *Comunicări de Botanică (1957-1959),* Bucureşti 1960, p. 105 ; Al. Borza**,** *Vegetaţia Banatului, în timpul Romanilor,* Bul. Gr. Bot. şi Muz. Bot. Univ. Cluj, vol. XXIII, 1943.

[64] Ioan Virgiliu Oprea, Valeria Oprea, *Vegetaţia zonală din Câmpia Banato-Crişană*, din Estul Câmpiei Tisei, în vol. Armonii naturale, Muzeul Judeţean Arad, Arad, 1996, p. 45

[65] S. Paşcovschi, *Contribuţii la studiul silvostepei din Banat*, Academia RPR, Buletinul, Biologie – Agricultură, Tom IV, nr. 3, iulie-septembrie, Bucureşti, 1952.

Vegetaţia ierboasă din rarişti şi poeni este alcătuită din din specii adaptate solurilor cu umiditate ridicată şi slab sărăturate, cum sunt: coada vulpii *(Alopecurus pratensis),* steliţa *(Aster tripholium),* smeoaia *(Seseli sp.),* ştevia *(Rumex stenophyllus),* timoftica *(Phleum pratense).* Deşi suprafaţa ocupată cu pajişti, s-a micşorat, înainte, ele erau destul de întinse.

Foto 14 Vegetaţie de baltă în intravilanul Gaiului

Teritoriul din nordul Gaiului, fiind străbătut de multe canale, care au alcătuit în trecut un întreg sistem de scurgere a apelor, dintre care domină Ierul (*Szaraszer)*, unde apa bălteşte în tot cursul anului. Aici pot fi întâlnite specii plutitoare nefixate ca: otrăţelul de baltă *(Utricularia vulgaris),* iarba broaştelor *(Hydrocharys morsus ranae*), lintiţa *(Lemna minor, L. trisulcata)* sau fixate ca broscăriţa (*Potamogeton natans*), cucuta de apă (*Cucuta virosa*), pufuliţa *(Epilobium hirsutum* L., *E. tetragonum* L.), trestia *(Phragmites communis Trin.),* stuful *(Phragmites australis*), papura *(Typha latifolia),* rugina *(Juncus compressus Jacq.),* cervana (*Lycopus exaltatus L.)* ş.a. . Prin tăierea vegetaţiei arboricole, unele locuri s-au mlăştinizat şi sărăturat, suprafeţele fiind reprezentate prin *Tamarix pallasii, Crataegus monogyna, Pirus communis* ş.a.

Păşunile şi fâneţele de pe cernoziom, sunt în marea lor majoritate ruderalizate, speciile valoroase pentru nutreţ, fiind eliminate de buruieni. În lăcovişti, pe terenuri, care, în general, nu pot fi folosite pentru agricultură, ele ocupă o suprafaţă mai mare.

Cea mai mare din suprafaţa extravilanului, este ocupată de agrosisteme, alături de care se întâlneşte vegetaţia ruderală. Din această grupă geobotanică, pe cernoziom se întâlnesc peste 250 de specii, mai frecvente fiind: *Achillea setacea, A. collina, Aegilops cylindrica, Agropyron repens, Amarantus retroflexus, Bromus inermis, Carthamus lanatus, Cynodon dactylon, Salsola ruthenica, ş.a. iar pe lăcovişti: Rumex crispus, R. pulcher, R. stenophyllus, Bidens tripartitum, Roripa austriaca, Alopecurus pratensis, Lycopus europaeus, Ranunculus sardous,* ş.a. În culturile de toamnă, prncipalele specii de burueni, nelipsite sunt cele din grupa anualelor de iarnă ca: neghina *(Agrostemma githago*), nemţişorul *(Delphinium consolida),* macul de câmp *(Papaver rhoeas),* piciorul- cocoşului *(Ranunculus arvensis, R. arvensis, var. tuberculatus),* laptele-câinelui (*Euphorbia virgata),* albăstriţa *(Centaurea cyanus*), măzărichea (*Vicia striata, V. pannonica, V. villosa),* ş.a. Pe lângă acestea, vegetează buruienile tomnatice, care iernează asimilând sub zăpadă, ca urda vacii *(Lepidium draba*), punguliţa *(Thlaspi arvense)*[66] ş.a.

Buruienile culturilor de primăvară sunt cu deosebire: măzărichea (Vicia sativa, V. sativa var. augustifolia), rapiţa sălbatică (Sinapis arvensis), odosul (Avena fatua), ş.a.

Miriştile diferitelor culturi, fiind asemănătoare din punct de vedere ecologic şi apropiate în acelaşi timp de unele prăşitoare cu talie mică, după secerat, când suprafaţa rămâne descoperită, aici se dezvoltă: busuiocul câmpului (*Stachys annua*), grâul prepeliţei (*Melampyrum barbatum*), tămâiţa (*Ajuga chamaepytis*), mohorul *(Setaria viridis, S. glauca*) hrişca deasă (*Fagopyrum convolvurus),* ş.a.

În culturile prăşitoare, unde se creează un mediu deosebit de variat faţă de celelalte culturi, creşte: pălămida (*Cirsium arvense*), ştirul *(Amarantus retroflexus, A. albus),* loboda nebună (Chenopodium album), volbura (*Convulvulus arvensis*), puturoasa *(Diplotaxis muralis*), meişorul roşu *(Digitaria sanguinalis),* iarba bărboasă *(Echinocloa crus-galii),* busuiocul câmpului (*Stachys annua),* ş.a.

Îmburuienarea plantelor perene din fâneţe se face mai ales cu pătlagină îngustă (*Plantago lanciolata),* iar a păşunilor cu: scaiul dracului *(Eringium campestre),* spinul (*Carduus nutans),* osul iepurelui *(Ononis spinosa)* ş.a.

---

[66] P.C. Popescu, G. Bujorean, *Contribuţii la studiul vegetaţiei din partea de vest a Banatului,* în Academia RPR, Baza de cercetări, Timişoara, *Studii şi cercetări ştiinţifice*, Seria ştiinţe agricole, 1-2, Tomul IV, Timişoara 1957, p. 112.

O vegetaţie aparte, este întâlnită, în bălţile locurilor joase şi în canalele, pline cu apă, în sezoanele umede. Ecotopurile respective, sunt populate frecvent de cenozele natante ale asociaţiilor *Lemnetum minoris Soo 1927*[67]*, Polygonetum amphibii (natans) Soo 1927*[68]*, Caricetum vesicariae Chouard 1924*[69]*,* sau *Phragmitetum australis (gams 1927) Schmale 1939*[70].

Fauna a evoluat, în perioadele istorice, în funcţie de variaţiile climaterice şi factorul uman. Ea este mobilă şi se poate adapta mult mai uşor decât flora. În cuaternar, care poartă amprenta unei clime reci şi a vegetaţiei de silvo-stepă, contemporan omului primitiv, a fost rinocerul blănos - Rhinoceros (*Caelodonta antiquitatis*), un animal masiv şi greoi, ierbivor, cerbul lopătar gigantic - Cervus (*Megaceros euryceros*), care trăia pe aceste locuri, în turme mari, bourul (*Bos primigenius*), zimbrul sau bizonul primitiv cuaternar (*Bison priscus*)[71]. Cea mai bogată în fosile de *proboscidieni* este terasa superioară a Mureşului, cu grosimi de 5-15 m, aparţinând pleistocenului superior. Resturi de oase, ale mamutului - *Elephas (Mammuthus) primigenius*, au fost descoperite în balastiera Ceala (1985), Ghilinu Mare (1985, 1986), Aradul Nou (1989) şi în alte localităţi din judeţul Arad[72]. Animale înalte de până la 4 m, masive, cu păr bogat pe corp, au trăit în turme, cu un mare număr de exemplare.

Cert este faptul că în epoca bronzului şi cea dacică, este semnalată existenţa, prin urmele arheologice descoperite, a moluştelor acvatice *Unio pictorum* şi *Unio crassus*, dintre peşti, a crapului *(Cyprinus carpio),* iar dintre mamifere: a ursului *(Ursus arctos),* lupului *(Canis lupus),* mistreţului *(Sus scrofa ferus),* care, în vechime, era ceva mai mic, decât cel contemporan, a cerbului *(Cervus elephus),* care, pe aceste locuri, era mai masiv decât cel din Europa Centrală, căpriorului *(Capreolus capreolus),* bourului *(Bos primigenius)*[73].

Fauna contemporană[74], se caracterizează prin prezenţa speciilor: melcul *(Helix pomatia),* brotăcelul *(Hyla arborea),* broasca verde *(Rana esculenta)*, broasca râioasă *(Bufo bufo),* buhaiul de baltă cu burta galbenă (*Bombina bombina),* tritonul comun *(Triturus cristatus)*, şopârla cenuşie *(Lacerta agilis),* şarpele de casă *(Natrix natrix),* cioara *(Corvus corone),* coţofana (*Pica pica),* gaiţa *(Garrulus glandarius),* piţigoiul mare *(Parus major),* gaia neagră *(Milvus migrans)*, popândăul *(Spermophilus citellus),* şoarecele de câmp *(Microtus arvalis),* popândăul *(Spermiphilus citellus),* iepurele de câmp *(Lepus europaeus)* etc.. În perioada interbelică, încă mai puteau fi zărite în nordul extravilanului, cârduri de dropii (*Otis tarda*), ale

---

[67] Din asociaţie, fac parte, *Lemna minor*, ca specie dominantă, însoţită de hidrofitele: *Callitriche palustris, Galium palustre, Alisma lanceolatum, Lycopus europaeus,, Juncus effusus, Glyceria fluitans, Eleocharis palustris*, ş.a. (Aurel, Ardelean, *Flora şi vegetaţia judeţului Arad,* Bucureşti, 2006, p. 369)

[68] Specia caracteristică şi dominantă a asociaţiei, este *Polygonum amphibium f. aquaticum*, care acoperă în întregime luciul apei, însoţită de *Lemna minor* şi izolat de speciile hidrofile: *Alisma plantago aquatica, Sparganium erectum, Iris pseudacorus, Typha angustifolia, onanthe aquatica* (Aurel Ardelean, 2oo6, op. cit, p.381

[69] Alături de specia edificatoare - *Carex vesucaria,* apar, *Eleocharis palustris, Carex vulpina, galium palustris, Carex rostrata, Lysimachia vulgaris, Rorippa silvestris.* (Aurel Ardelean, 2006, op. cit p. 375)

[70] Asociaţie bistratificată, formată din *Phragmites australis* (primul strat) şi *Oenanthe aquatica, Typha latifolia, Carex pseudocyperus, Butomus umbrllatus, Poa palustris, Eleocharis palustris, Alisma plantago-aquatica, Poa trivialis,Lycopus europaeus, Lysimachia vulgaris, Iris pseudacorus, Rorippa austriaca, Juncus effusus, Lythrum salicaria, Equisetum palustre* (stratul al doilea) **Aurel Ardelean**, 2006, op. cit p. 371.

[71] George Iuga, *Mamifere mari din cuaternar, de pe raza Judeţului Arad*, în *Ziridava XV-XVI,* Arad, 1987, p. 509-511.

[72] George Iuga, *Răspândirea proboscidienilor în Câmpia Aradului*, în Museum Arad, *Armonii naturalae* II, Arad, 1998, p. 187, 188.

[73] Ion Horaţiu Crişan, *Ziridava, CCES,* Arad, 1978, p.275

[74] În împrejurimile Pecicăi, au fost identificate, 386 specii de animale, din care 138 – nevertebrate şi 248 – vertebrate, remarcându-se dominanţa insectelor, respectiv, a păsărilor (Cristian Moldovan Bodi, Ioan Moldovan, *Pecica şi împrejurimile,* Arad, 2011, p.31

căror nuclee erau în zona Zerind-Şimand. Aflată astăzi, în pragul dispariţiei, această pasăre, de mărimea unei curci, popula în urmă cu un secol, întreaga Câmpie de Vest şi Banatul.

În prezent, flora şi fauna sunt cele specifice silvostepei, respectiv a agroecosistemelor cerealiere. Din categoria speciilor rare pentru flora României, se întâlnesc: *Rumex Kerneri, Euphorbia vegetalis, Sedum caespitosum, Trifolium angulatum, Lidernia procumbens, Succisella inflexa, Cirisium bracchicephalum, Sparganium minimum, Hysciamus albus.*

6. Agrosisteme

Fertilitatea pământului a dus la cultivarea lui integrală, astfel că în 1989, urmele vegetaţiei naturale originare, au fost mult restrânse.

Foto 15 Înlocuirea vegetaţiei spontane, cu agrosisteme

Ocupaţia de bază a locuitorilor, fiind agricultura, agrosistemele Gaiului, erau organizate în 1990, pe o suprafaţă de 5.678,01 ha, din care: 4648,10 ha – teren arabil, 203,72 ha - fâneţe, 517,56 ha - păşune, 25 ha – livezi, 1,56 ha – păduri, 282,07 ha, fiind neproductiv. Pe suprafeţe mari, se cultivau cerealele: grâu de toamnă, porumb, orz, ovăz, secară, care au constituit principalele culturi. tutunul, inul, cânepa, sfecla de zahăr, plantele oleaginoase, furajere şi zarzavaturile. În anul 1940 a fost introdusă cultura orezului, dar, după două decenii, de încercări, uneori chiar cu succese importante, s-a renunţat la ea. De asemenea, după 1990, s-a renunţat la cultura plantelor tehnice: tutun, plante textile şi oleaginoase, sfecla de zahăr. În ceeace priveşte ramura zootehnică, existau vechi preocupări pentru creşterea bovinelor, porcinelor, ovinelor, a cailor şi păsărilor de curte. Micile gospodării private, familiale, foloseau sistemul pastoral, în timp ce fermele sistematice, au adoptat încă din 1880, până în 1990, sisteme intensive de producţie. Erau de asemenea frecvente gospodăriile familiale, cu amenajări speciale pentru cuibăritul porumbeilor, stupărit şi creşterea viermilor de mătase.

Activităţile economice din zonă, lucrările agricole, au devenit importanţi factori de stress şi modificare a habitaturilor, cu modificări profunde în dezvoltarea efectivelor de animale. Simpla cosire, recoltarea şi transportul fânului, chiar când se realiza în echipe de 2-3 oameni, cu căruţa trasă de cai, zgomotul şi mişcările iminente acestei activităţi, lasă urme grave, în ceea ce priveşte disconfortul şi stresul animalelor din preajmă. În agrocenoze predomină rozătoarele, care se adaptează deosebit de repede, şi se înmulţesc vertiginos, datorită hranei îmbelşugate. Păsările sunt foarte răspândite, cele mai cunoscute fiind: ciocârlia de câmp *(Alauda arvensis),* ciocârlanul moţat *(Galerida cristata),* prepeliţa *(Coturnix coturnix),* ortolanul *(Emberiza hortulana)*, codobatura albă *(Motacilla alba)* şi fâsa de câmp *(Anthus campestris),* ultimele trei fiind pe lista speciilor ocrotite. În timpul migraţiilor, numărul speciilor creşte, la acestea adăugându-se şi cele prădătoare.

Periodic, se acţiona, pentru limitarea numărului de ciori (*Corvus corone*), ale căror colonii, se dezvoltau impresionant în lunca Mureşului. În 1937, se semnala faptul, că în fiecare seară, *se trag din spre Zădăreni, ca nişte nori, stoluri uriaşe de ciori, care atunci când zboară, întunecă soarele*[75]. Drept urmare, în ianuarie şi februarie s-a acţionat pentru otrăvirea cu stricnină a acestor zburătoare. Populaţia a fost avertizată, prin batere cu toba, şi anunţuri repetate, pentru evitatrea accidentelor. Ciorile căzute, după o verificare permanentă, trebuiau îngropate la adâncimea de 0,5 m. Situaţia s-a repetat în anii următori, fiind solicitat şi sprijinul organizaţiilor de vânătoare, find instituit chiar un sistem de recompense.

O parte a animalelor s-a adaptat la prezenţa omului, trăind în apropierea lui, pe lângă casă, în grădini şi livezi. Aşa sunt: vrabia de casă *(Passer domesticus),* guguştiucul *(Streptopelia decaocto),* rândunica *(Hirudo rustica),* mierla neagră *(Turdus merula),* piţigoiul mare *(Parus major),* iar dintre mamifere: şoarecele de casă *(Mus musculus),* cârtiţa *(Talpa europaea).*

[75] *Ştirea,* 18 august 1937

În prezent, prin urbanizare, caracterul preponderent agricol al Gaiului, a fost înlocuit, cu preocupări din domeniul industriei şi al serviciilor. Aspectul vechii suburbii, rurale, s-a schimbat, prin asimilarea beneficiilor contemporaneităţii.

7. Parcuri, spaţii verzi, zone de agreement

În mod cert, primul parc şi loc de agrement din Gai, a fost amenajat, la sfârşitul secolului al XVIII-lea, odată cu edificarea ansamblului monumental, *Sfântul Simion Stâlpnicul*. Fostă reşedinţă episcopală, corespunzător obiceiurilor vremii, acesta s-a realizat prin prelucrarea unei suprafeţe forestiere, după tiparele planurilor de grădini medievale. Probabil el se caracteriza, prin monotonie în sortimentaţie şi rigiditate a traseelor, lipsă de varietate, dispoziţie aproape simetrică a plantaţiei şi aleilor, aşa cum au fost concepute dealtfel, parcurile tuturor conacelor din apropiere: Şofronea, Şimand, Udviniş, Macea. Introducerea speciilor exotice era anevoioasă, în acele vremuri, datorită materialului biologic rar, lipsa tehnologiilor de aclimatizare şi a specialiştilor. Este posibil să fi apărut şi exprimări, ale unor concepţii mai rafinate aparţinând, Renaşterii, Clasicului francez sau Barocului austriac, dar nu sunt dovezi. Conform obiceiului, pentru împodobirea bisericii şi chiar în desfăşurarea serviciului divin se foloseau florile şi plantele ornamentale. Obţinerea lor presupune însă, existenţa unor suprafeţe de teren special destinate cultivării lor. După anul 2000, în curtea Ansamblului monahal, a fost amenajat un nou parc, rod al unei iniţiative private, bogat sortimentat, cu specii de arbori şi arbuşti, în mare parte, cultivaţi[76].

Foto 16. Parcul Mănăstirii Sfântul Simion Stâlpnicul

De asemenea, încă de la sistematizarea cartierului, pe străzi, au fost plantate, lângă trotuare, alături de pomi fructiferi, în special pruni, nuci, exemplare de dud (Piaţa Sfântul Ioan), tei, salcâm,

În perioada interbelică, au mai fost amenajate diferite suprafeţe, sub forma unor spaţii verzi, plantate cu arbori şi arbuşti: Pavilioanele Aviaţiei[77], Grădina Cinematografului *Solidaritatea*, Piaţa Sfântul Ioan, Şcoala de Jos (duzi, trandafiri), iar după 1950, Parcul din faţa Bisericii Ortodoxe Sârbe. Ele, s-au degradat, datorită îmbătrânirii şi nepăsării.

În 2011, au fost identificate pe suprafaţa cartierului, 163 specii de arbori şi arbuşti, din care 36 – Gymnospermae şi 127 Angyosparmae[78], după cum urmează :

Gymnospermae: *Abies alba* Mill (Brad), *Abies concolor* (Gordon) Lindl. ex Hildebr. (Brad argintiu), *Abies nordmanniana* (Steven) Spach (Brad de Caucaz), *Cedrus atlantica* (Endl) Manetti ex Carriere (Cedru algerian), *Cedrus ssp.* (Cedru), *Chamaecyparis lawsoniana* (A. Murray bis) Parl. (Chiparos de California), *Chamaecyparis lawsoniana* (A. Murray bis) Parl. *"Aurea"* (Chiparos de California auriu), *Chamaecyparis lawsoniana* (A. Murray bis) Parl. *"Columnaris"* (Chiparos de California columnar), *Chamaecyparis lawsoniana* (A. Murray bis) Parl. *"Elwoodii"*, *Chamaecyparis pisifera* (Siebold & Zucc. Endl. *"Boulevard"*, *Cupressus arizonica* Greene (Chiparos de Arizona), *Juniperus x media* Van Melle *"Pfitzeriana Glauca"*, *Juniperus chinensis L.* (Ienupăr chinezesc), *Juniperus communis L.* (Ienupăr comun), *Juniperus horizontalis* Moench. (Ienupăr orizontal), *Juniperus horizontalis* Moench. *"Blue Chip"*, *Juniperus virginiana* (Ienupăr de Virginia), *Larix decidua Mill.* (Larice, Zadă), *Picea abies* (L.) H. Karst. (Molid), *Picea glauca* (Moench.)Voss. *"Conica"* (Molid conic), *Picea omorika* (Pancic) Purk. (Molid sârbesc), *Picea pungens* Engelm. *"Argentea"* (Molid argintiu), *Pinus mugo* Turra. (Jneapăn), *Pinus nigra* Arnold (Pin negru), *Pinus strobus* L. (Pin alb, Pin strob), *Pinus sylvestris* L. (Pin silvestru), *Platycladus orientalis* (L.) Franco. (Tuia, arborele vieţii), *Pseudotsuga meziensii* (Mirb.) Franco. Var. *meziensii* (Douglas verde), *Taxus baccata* L. (Tisa), *Taxus baccata* L.

[76] Pe larg, la capitolul *Ansamblul monumental, Sfântul Simion Stâlpnicul*
[77] Pe larg, vezi la capitolul *Pavilioanele Aviaţiei*
[78] Identificarea, a fost realizată, de dr. Ioan Don, directorul grădinii Botanice din Macea.

"Fastigiata" (Tisa columnară), *Thuja occidentalis* L. (Tuia), *Thuja occidentalis* L. *"Danica"*, *Thuja occidentalis* L. *"Fastigiata"*, *Thuja occidentalis* L. *"Globosa"*, *Thuja occidentalis* L. *"Rheingold"*, *Thuja occidentalis* L. *"Smaragd"*, *Xanthocyparis nootkatensis* (D. Don) Farjon & Harder *"Pendula"*.

Foto 17 Parcul Pavilioanelor Aviaţiei

Angiospermae : *Acer campestre* L. (Jugastru), *Acer platanoides* L. (Paltin de câmp), *Acer platanoides* L. *"Crimson King"* (Paltin de câmp, cu frunza roşie), *Acer pseudoplatanus* L. (Paltin de munte), *Acer pseudoplatanus* L. *"Atropurpureum"*, *Acer pseudoplatanus* L. *"Leopoldii*, *Acer tataricum* L. (Arţar tătăresc), *Actinidia chinensis* Planch. (Kiwi), *Ailanthus altissima* (Mill.) Swingle (Cenuşar, Oţetar fals), *Aesculus hippocastanum* L. (Castan porcesc), *Albizia julibrissin* Durazz. (Arborele de mătase), *Amorpha fruticosa* L. (Amorfa), *Artemisia abrotanum* L. (Lemnul Domnului), *Berberis thumbergii* D.C. (Dracilă japoneză), *Betula pendula* L. f. *pendula* (Mesteacăn), *Betula pendula* Roth. (Mesteacăn), *Buddleja davidii* Franch. (Liliac de vară), *Buxus sempervirens* L. (Buxus, Cimişir), *Calluna vulgaris* (L.) Hull. (Iarbă neagră), *Carpinus betulus* L. (Carpen), *Carpinus betulus* L. *"Fastigiata"*, (Carpen fastigiat), *Catalpa bignonioides* Walter. (Catalpă), *Catalpa bignonioides* Walter *"Nana"* (Catalpă cu coroană globulară), *Chaenomeles japonica* (Thunb.) Lindl. ex. Spach. (Gutui japonez), *Clematis vitalba* L. (Curpen de pădure), *Cornus mas* L. (Corn), *Corylus avellana* L. (Alun), *Corylus colurna* L. (Alun turcesc), *Cotinus coggygria* Scop *"Royal Purple"* (Scumpie cu frunza roşie), *Crataegus laevigata* (poir.) DC *"Paul's Scarlet"*, *Crataegus monogyna* Jacq. (Păducel), *Cydonia oblonga* Mill. (Gutui), *Cytissus ssp*., Deutzia scabra Thunb. (Deuţie), *Elaeagnus angustifolia* L. (Sălcioară), *Euonymus europaeus* L. (Salbă moale), *Euonymus fortunei* (Turcz) hand-Mazz *"Emerald Gaiety"*, *Euonymus japonicus* Thunb (Salbă japoneză), *Euonymus japonicus* Thunb. *"Aureomarginatus"*, *Ficus carica* L. (Smochin), *Forsythia suspensa* (Thunb) Vahl (Forsiţie, Ploaie de aur), *Fraxinus excelsior* L. (Frasin), *Fraxinus excelsior* L. *"Diversifolia"* (Frasin minifil), *Fraxinus excelsior* L. *"heterophilla pendula*" (Frasin monofil pendul), *Fraxinus ornus* L. (Mojdrean), *Fraxinus ornus* L. *"Meczek"* (Mojdrean cu coroană globulară), *Gleditsia triacanthos* L. (Glădiţă), *Gleditsia triacanthos* L. *"Sunburst"*, *Hedera algeriensis* Hiberd. *"Gloire de Marengo"*, *Hedera helix* L. (Iederă), *Hibiscus syriacus* L. (Zămoşiţă), *Hydrangea paniculata* Siebold. (Hortensie), *Juglans nigra* L. (Nuc negru), *Juglans regia* L. (Nuc), *Kerria japonica* (L.) DC. *"Pleniflora"*, *Koelreuteria paniculata* Laxm., *Laburnum anagyroides* Medik. (Salcâm galben), *Lavandula angustifolia* Mill. (Levănţică), *Ligustrum ovalifolium* Hassk. (Lemn câinesc), *Ligustrum vulgare* L. (lemn câinesc), *Lonicera fragrantissima* Lindl. & Paxton (Caprifoi mirositor), *Lonicera japonica* Thunb. (Caprifoi japonez), *Lonicera japonica* Thunb. *"Halliana"* (Caprifoi japonez), *Lycium barbarum* L. (Gărdurăriţă), *Maclura pomifera* (Raf.) C.K. Schneid. (Maclură), *Magnolia x soulangeana* Soul-Bod (Magnolie mov), *Magnolia kobus* D.C. (Magnolie), *Magnolia stellata* (Siebold & Zucc.) Maxim. (Magnolie), *Mahonia aquifplium* (Pursh) Nutt. (Mahonie), *Malus domestica* Borkh. (Măr), *Malus floribunda* Siebold ex van Houte (Măr roşu ornamental), *Morus alba* L. (Dud alb), *Morus alba* L. *"Globosa"* (Dud alb cu coroană globulară), *Philadelphus coronarius* L. (lămâiţă, Iasomie), *Physocarpus opulifolius* (L.) Maxim. (Tavalgă), *Physocarpus opulifolius* (L.) Maxim. *"Diabolo"* (Tăvalgă cu frunza roşie), *Platanus acerifolia* (Aiton) Willd. (Platan), *Populus alba* L. (Plop alb), *Populus nigra* L. (Plop negru). *Populus nigra* L. *"Italica"* (plop negru columnar), *Populus simonii* Carriere (plop chinezesc), *Prunus armeniaca* L. (Cais), *Prunus avium* (L.) L. (Cireş), *Prunus cerasifera* Ehrh. (Corcoduş), *Prunus cerasifera* Ehrh. *"Fastigiata"* (Corcoduş fastigiat), *Prunus cerasifera* Ehrh. *"Nigra"* (Corcoduş roşu), *Prunus cerasifera* Ehrh. *"Pisardii"* (Corcoduş roşu), *Prunus cerasus* L. (Vişin), *Prunus domestica* L. (Prun), Prunus laurocerasus L. (Laurocireş), *Prunus persica* (L.) Batsch. (Piersic), *Prunus serrulata* Lindl. *"Kanzan"* (Cireş japonez), *Prunus spinosa* L. (Porumbar), *Pyrus communis* L. (Păr), *Quercus robur* L. (Stejar, Tufan), *Quercus rubra* L. (Stejar roşu), *Rhododendron catawbiense* Michx (Rododendron), *Rhododendron dauricum* L. (Rododendron), Rhododendron dauricum L. (Rododendron), *Rhododendron japonicum* (A. Gray.) Suring.

(Rododendron japonez), *Rhus typhina* L. (Oţetar), *Robinia x ambigua* Poir *"Decaisneana"* (Salcâm cu floarea roz*), Robinia x margaretta* Ashe. (Salcâm cu floarea roşie), *Robinia pseudoacacia* L. (Salcâm), *Robinia pseudoacacia* L. *"Bessoniana"* (Salcâm cu coroană globulară), *Robinia pseudoacacia* L. *"Umbraculifera", Rosa canina* L. (Măcieş), *Rosa ssp*. (Trandafir), *Salix alba* L. (Salcie albă), *Sambucus nigra* L. (Soc), *Sorbus aucuparia* L. (Scoruş de munte), *Spiraea ssp*. (Cununiţă, Taulă), *Spiraea x vanhouttei* (Briott) Zabel. (Cununiţă), *Styphnolobium japonicum* (L.) Schott. (Salcâm japonez), *Symphoricarpos albus* (L.) S.F. Blake. (Cârmâz), *Syringa vulgaris* L. (Liliac, Iorgovan), *Tamarix ramosissima* Ledeb. (Cătină roşie), *Tamarix tetrandra* Pall ex. M. Bieb. (Cătină roşie), *Tilia cordata* Mill. (Tei pucios), *Tilia platyphyllos* Scop. (Tei cu frunza mare), *Tilia tomentosa* Moench. (Tei argintiu), *Ulmus minor* Mill. *Var minor* (Ulm de câmp), *Ulmus minor* Mill. *Var. suberosa* (Moench) Rehder (Ulm de câmp), *Ulmus pumila* L. *var. arborea* Litv. (Ulm de Turchestan), *Weigela' Bristol Ruby', Weigela florida* (Bunge) A.DC., *Weigela florida* (Bunge) A.DC. *"Variegata", Wisteria sinensis* (Sims) Sweet. (Glicină).

În 1965, Casa de Ajutor Reciproc a Pensionarilor Arad (CARP), a inaugurat primele amenajări a Băilor Termale, care în prezent, constituie, o importantă bază de agreement şi terapie[79]

În prezent, este în curs de reamenajare, Parcul din faţa Bisericii Ortodoxe Sârbe, realizat în 1950.

EXPLICAŢII FOTOGRAFII

CAPITOLUL I. ASPECTE GEOGRAFICE

1/I. Harta Municipiului Arad
2/I. Fotografie aeriană a Gaiului (1990)
3/I. Comuna bănăţeană GAI – Serbia
4/I. Harta Câmpurilor (Duleelor)- 1900
5/I. Halta CFR Bujacul Mare (1965)
6/I. Harta străzilor Gaiului
7/I. Strada Ştefan Tenţchi (1910)
8/I. Băile CARP (1980)
8a/I Aspecte ale băltirii (Butoiescu)-1960
9/I. Schiţa principalelor terenuri joase (1900)
10/I Canalul Ier, în zona Mănăstirii *Sfântul Simion Stâlpnicul* (2010)
11/I Colmatarea Canalului Ier (2010)
12/I Casă în Gai. Desen de Gheorghe Docmanov 1980
13/I Vegetaţie de stepă în arealul Gaiului (1980)
14/I Vegetaţie de baltă în intravilan (2010)
15/I Înlocuirea vegetaţiei spontane cu agrosisteme - Butoiescu (1980)
16/I Parcul Mănăstirii *Sfântul Simion Stâlpnicul* (2011)
17/I Parcul Pavilioanelor Aviaţiei (2010)

[79] Pe larg, vezi, la capitolul *Băile Termale - Gai*

II EVOLUŢIA ISTORICĂ

1. Perioada veche

Umanizarea acestui teritoriu de câmpie, din dreapta Mureşului, înconjurat de ape, inundat şi înmlăştinit, poate fi urmărită pe de o parte, prin artefactele vechi descoperite aici, prin documente, dar şi prin similitudinile posibile, cu suprafeţele antropizate din jur. Cu veacuri în urmă, aceste părţi ale câmpiei, până la mlaştinile Tisei, se contopeau la sud cu mlaştinile Begăi şi ale Timişului, iar la nord cu cele ale Crişurilor, fiind inundate în fiecare primăvară. Râurile şovăielnice, cu braţele despicate în albii abia schiţate, se intersectau unele cu altele, astfel încât nu se mai putea şti, cărui râu aparţine fiecare. Terenurile rămâneau sub stăpânirea apelor stătute şi a miasmelor, toată vara, astfel că, aceste ţinuturi, au fost până târziu, către mijlocul secolului al XVIII-lea, cu o populaţie răsfirată. Peisajul de astăzi al zonei Gaiului, poartă semnele evidente ale intervenţiei factorului uman. Prin regularizări, îndiguiri şi desecări, realizate mai ales în ultimele două secole, locurile băltite şi mlaştinile care însoţeau cândva cursul numeroaselor braţe ale Mureşului, care se despleteau leneş în partea de nord a Aradului, au devenit terenuri intens populate şi prelucrate agricol.

Interesul ştiinţific pentru cercetarea arheologică a zonei, a fost stârnit de colecţia, realizată, de către juristul *Gheorghe Miloi*[1], timp de peste trei decenii, prin descoperirile întâmplătoare din timpul exploatărilor de nisip din Gai. Acestea, se făceau, în locul cunoscut de localnici sub numele de *La Gropi* sau *Homocoş Viz* (Apa Nisipoasă), aflat, în lungul căii ferate pe porţiunea Bujacul Mare – Ceala. Fără să se fi ordonat vreodată săpături ştiinţifice autorizate, pe baza materialelor culese de Gheorghe Miloi, cercetătorii obiectivului arheologic, *La Gropi, (Homocoş Viz)*, susţin că primele aşezări cu funcţiuni complexe din această zonă, aparţin epocii neolitice, *cultura*[2] Periam-Pecica (mil. III î.d.Hr.), răspândită pe Mureş, de la ieşirea râului din ultimul său defileu, până la confluenţa cu Tisa[3]. Spaţiul geografic al locuirii umane de acest tip, se caracteriza, prin alternanţa zonelor afundate, mlăştinoase, cu porţiuni mai ridicate ale terenului, aşezările fiind deschise, nefortificate.

Deosebit de interesante, sunt studiile şi punctele de vedere, exprimate de istoricul *Liviu Mărghitan,* originar din Gai, sintetizate într-un volum dedicat acestui cartier, aflat în manuscris.

Foto 1/II Arheologul Liviu Mărghitan (2009)

De altfel, acestui truditor de excepţie din lumea istoriei, *Liviu Mărghitan* (1937 – 2011) comunitatea ştiinţifică arădeană, i-a adus prinos, prin editarea de către Complexul Muzeal Arad, a unui *Volum Omagial*, la împlinirea vârstei de 70 de ani ***(Anexa 2).***

Aşa cum preciza Liviu Mărghitan pe cuprinsul Gaiului, n-au fost surprinse mărturii concrete din cultura materială specifice Primei Epoci a Fierului, perioadă denumită de către arheologi Hallstattiană[4],

---

[1] **Gheorghe Miloi**, jurist, originar din Alba Iulia, absolvent al Liceului Moise Nicoară din Arad, promoţia 1932, un pasionat cercetător de teren şi colecţionar de artefacte arheologice. A fost şeful Filialei din Arad, a Societăţii Numismatice Române.

[2] Prin *Cultură,* în accepţiunea arheologilor profesionişti, se face referinţă la totalitatea, la ansamblul vestigiilor existenţei vieţii materiale şi spirituale, a unei ample comunităţi omeneşti, care fiinţase anterior cunoaşterii şi utilizării scrierii, într-o arie teritorială bine determinată printr-o serie de trăsături şi particularităţi proprii, inexistente la alte grupări de populaţie.

[3] Perimetrul Culturii Periam –Pecica, cuprinde axa principală a Mureşului, de la ieşirea din ultimul său defileu (Lipova-Păuliş), până la confluenţa cu Tisa (Szeged), spre sud -Valea Arancăi, iar spre nord, Valea Ierului.

[4] Denumirea a fost dată în 1844 de către H. Hildebrand, cel care a descoperit şi studiat 1270 de morminte, cu numeroase obiecte din bronz şi fier, caracteristice epocii, din perimetrul opăşelului Hallstatt, din Austria Superioară. Ulterior, s-a stabilit că această cultură aparţinătoare primei epoci a fierului, se încadra cronologic între anii 1200-450-300 ante I.Hr. şi s-a răspândit din estul Franţei până în vestul Mării Negre.

Către secolul al X-lea (î.d.Hr.), când se conturează apogeul primei perioade a fierului (Hallstatt timpuriu), exista în acest teritoriu, o grupare de aşezări fortificate, cu urme timpurii de civilizaţie geto-dacică.

În acest sens, Gaiul, este menţionat, alături de Ceala, Aradul Nou, Pecica, etc., prin urmele lăsate în zonă, de grupări ale Celţilor[5], practicanţi ai metalurgiei fierului, meşteşug dezvoltat de ei pe întreg cuprinsul Europei[6].

Materialele funerare găsite întâmplător, după 1952, cu prilejul exploatării unei cariere de pietriş au fost constituite, de avocatul Gheorghe Miloi din Arad, într-o colecţie personală, din care, doar o parte, a fost valorificată ştiinţific. A fost păstrată o parte a inventarelor, provenind din aproximativ opt morminte, unele de înhumaţie altele de incineraţie. Ultimele sunt în gropi puţin adânci, de tipul : *cu oasele arse, depuse pe sol.* Obiectele constau din, vase de lut, fibule din bronz, săbii de fier, dintre care, una îndoită ritual, vârf de lance din fier, etc.

2. Dacii

Necropola celtică (cimitirul), descoperită pe o movilă proeminentă, între linia ferată Arad – Pecica şi şoseaua naţională, descrisă în 1966 şi 1968 de Ion Horaţiu Crişan, este de mare importanţă istorică[7]. Mai târziu, în apropierea necropolei, s-a identificat şi o bogată aşezare cu mai multe nivele de locuire, începând cu Epoca bronzului, până în Epoca prefeudală. Rezultatele cercetărilor, publicate de Ion Horaţiu Crişan, îl redăm, în continuare[8].

În cartierul numit Gai, între linia ferată Arad-Pecica şi şoseaua naţională, pe o movilă proeminentă, cu ocazia exploatării unei cariere de pietriş, s-a descoperit o necropolă celtică. Începând cu anul 1952, descoperirile întâmplătoare au fost supraveghiate parţial de către Gheorghe Miloi din Arad[9]. O parte din inventarele funerare descoperite aici, se păstrează în colecţia particulară a lui Gh. Miloi. În apropierea necropolei s-a identificat şi o bogată aşezare cu mai multe nivele de locuire, începând cu epoca bronzului, până în epoca prefeudală.

În colecţia Gh. Miloi, se păstrează o parte a inventarelor, provenind din aproximativ opt morminte constând din: vase de lut, fibule din bronz, săbii de fier, dintre care, una îndoită ritual, vârf de lance din fier, etc.Dintre mormintele observate de Gh. Miloi, unele sunt de înhumaţie, iar altele de incineraţie. Cele de incineraţie, sunt de tipul: cu oasele arse, depuse pe sol, în gropi puţin adânci. Dată fiind importanţa descoperirilor din Arad-Gai, s-au planificat săpături de verificare la acest monument, pa care urmează să le efectuăm în cursul anului 1966[10].

Examinând în toamna anului 1965 colecţia Miloi, am constatat că din inventarele mormintelor celtice, făceau parte şi două vase de factură locală, lucrate cu mâna. Acestea sunt:

a. Vas în formă de clopot

Vasul, are dimensiuni mijlocii (înălţime 0,126 m, diametrul gurii 0,20 m, diametrul fundului 0,10 m, grosimea pereţilor 0,08 m) şi a fost lucrat cu mâna din pastă de bună calitate. În exterior el este acoperit cu

---

[5] Celţii, cunoscuţi de romani sub numele de Gali, populau, în Mileniul I (ante I.Cr.) teritoriile de azi ale Franţei, Elveţiei, Belgiei, Italiei, cursul superior şi mijlociu al Dunării. Au făcut incursiuni până în Asia Mică, aşezându-se şi pe teritoriul actual al României.

[6] *Istoria României*, Bucureşti, 2001, vol. I, p. 263, 516.

[7] Ion Horaţiu Crişan, *Materiale dacice din necropola şi aşezarea de la Ciumeşti şi problema raporturilor dintre daci şi celţi în Transilvania,* Baia Mare, 1966, p. 51-56 ; Ion Horaţiu Crişan, Continuitatea dacucă în Câmpia Aradului, Apulum VII, Alba Iulia, 1968, p. 245, 246.

[8] Idem 1966, p. 51-56

[9] Gheorghe Miloi nu a fost autorizat de nimeni să *supravegheze parţial, descoperirile întâmplătoare*

[10] Săpăturile de verificare propuse, nu s-au efectuat (n.n.)

un slip puternic lustruit de culoare cenuşiu-neagră, fără ornamentaţie. Muchea buzei vasului, este tăiată drept, iar fundul este neprofilat. Forma ca atare a lui este bine cunoscută în ceramica dacico-getică din faza timpurie sau mijlocie şi î-şi are originile în Hallstatt-ul timpuriu. Toate acestea le-am discutat în legătura cu urna în formă de clopot de la Apahida.

b. Strachină

Este de culoare cenuşiu-gălbuie şi acoperită la exterior cu un slip puternic lustruit. A fost lucrată îngrijit cu mâna, (înălţimea 0,056 m, diametrul gurii 0,12 m, diametrul fundului 0,06m, grosimea pereţilor 0,005 m.) din pastă cu puţine impurităţi. Are buza uşor evazată spre exterior, iar pe suprafaţă ea este prevăzută cu o faţetă discret vizibilă. Din punct de vedere tipologic, se încadrează în varianta 2 stabilită pentru străchinile din aşezarea Ciumeşti, fiind o formă autohtonă bine cunoscută pentru aşezărilr daco-getice din sec. IV-III Î. I.Cr., analogă cu strachina din necropola de la Valea lui Mihai.

Datarea necropolei, s-a făcut ipotetic, prin folosirea a două fibule din bronz, de dimensiuni mici, care au în partea caudală, proeminenţe mai mult sau mai puţin sferice, nelegate de arc. Ele aparţin fibulelor de tip Dux timpuriu şi se datează în Latene B. O altă piesă descoperită în aceeaşi necropolă şi care poate sluji la precizarea cronologiei, este brăţara masivă de bronz, cu capete îngroşate şi prevăzută pe corp cu nodozităţi din linii incizate.Brăţările de acest fel, aparţin şi ele Latene-ului B şi anume, celui de tip B2. Dacă cronologia relativă nu este prea dificil de făcut, deşi comportă discuţii, în schimb cronologia absolută a Latetene-ului, constitue una dintre cel mai grele probleme ale arheologiei europene.De aceea, delimitarea în timp a fazelor Latene-ului este făcută în chip diferit de către autorii care s-au ocupat de această problemă şi mai cu seamă a acelora în a căror atenţie au intrat, doar unele obiecte sau grupe de obiecte. La ora actuală nu există un punct de vedere unanim acceptat în privinţa cronologiei absolute a diferitelor faze ale Latene-ului. În general se mai foloseşte cronologia lui P.Reinecke, stabilită încă din 1902, conform căreia Latene-ul comportă patru diviziuni: A – 500-400 î.I.Cr. ; B – 400-300 î. I.Cr.; C – 300-100 î.I.Cr.; D – 1 î.I.Cr.

Pe baza studierii unor piese caracteristice pentru anumite faze ale Latene-ului, sau coroborarea cu ceramica grecească, se încearcă precizarea fazelor lui P. Renecke. S-au făcut subîmpărţiri ale unor faze ca Latene B 1-2 (W. Kramer), Latene C 1-2 (R. Pittioni) sau D 1-3 (W. Kramer). Se poate spune că precizările aduse schemei cronologice a lui P. Reinecke, coboară de obicei datările acestuia. Aceste coborâri nu sunt însă prea mari şi ajung aproximativ până la 50 de ani[11].

O excepţie de la toate sistemele cronologice cunoscute până astăzi, o constitue încercarea lui j. Filip, care operează cu aşa numite complexe de descoperiri (Fundcomplexe) şi stabileşte pentru diferite categorii de obiecte celtice datări foarte coborâte, aproximativ cu un secol[12]. *În ceea ce priveşte fibulele şi*

[11] O sinteză recentă asupra punctelor de vedere exprimate cu privire la epoca Latene, vezi la: Die Kelten în Mitteleuropa, in Beitrage osterreishe zur Erforschung der Vergangenheil und Kulturgeschichte der Menscheit, Horn, Nieder osterreich, 1959, p. 75-83. Willvonseder arată greutăţile care se ivesc în privinţa datării precise a Latene-ului. În general este întrebuinţată datarea lui P. Reinecke, însă se constată la unii autori tendinţa de a coborî datarea Latene-ului. Astfel Th. Voigt (Jahreschrift fur Mitteldeusche Vorgeschichte 41/42, Halle, 1958, p. 409-467), datează Latene-ul C în a doua jumătate a sec. III ante I. Hr., până la mijlocul sec. I ante I. Hr.iar Latene-ul D, între 12 şi 180.

[12] J. Filip, Keltov, Ve stredni Evrope (Die Kelten in Mitteleuropa), Monumenta Archeologica, Tom V Praha, 1956. A se vedea acelaşi punct de vedere al autorului exprimat în Chronologische Probleme de Latenzeit in Europa, în Bericht uber der V Inter. Congr. Fur Vor-und Fruhgeschichte Hamburg, Berlin, 1961, p. 216-276. Faţă de sistemul cronologic al lui J. Filip, vezi rezervele exprimate de ex. de către K. Willvonseder, op. cit, p. 86, W. Dehn-O.H.Frey, în Atti Congresso Internazionale delle scienze preistoriche e protostoriche, I. Firenze, 1962, p. 199, W. Kramer, Germania, 40, 1962, etc.

brăţara de la Arad-Gai, ele aparţin Latene-ului B2 stabilită de W. Kramer[13] *şi se datează în jurul anului 300 Î.d.Hr.*[14]

Aşadar, la Arad-Gai, s-a decoperit o necropolă birituală celtică, datată în jurul anului 33 ante I.Hr. care urmează să fie cercetată prin săpături sistematice. Prezenţa în cadrul acesteia a populaţiei autohtone dacice, ne este indicată de cele două vase lucrate cu mâna în manieră hallstattiană, reprezentând forme bine cunoscute în ceramica daco-getică contemporană.

Dată fiind importanţa descoperirilor, în Arad-Gai, s-au planificat, pentru 1966, săpături de verificare, dar care, din nefericire, nu au mai avut loc.

Totuşi, în continuare, şansa a făcut, ca în anul 1981, pe un mamelon din strada Caisului (Bujac), în grădina casei cu nr. 54, a familiei *Caba,* cu prilejul săpării unei gropi, să fie descoperite la o adâncime de 2,5 m, fragmente ceramice de factură dacică. Au fost surprinse în profunzimea secţiunii, două nivele arheologice de locuire din antichitate cu o grosime medie de 90 cm. Pe baza materialelor ceramice, recoltate: vase întregi de diferite forme, fragmente, ale unor recipiente din lut ars, au fost determinate, atât o locuire dacică din secolele I (î.d.Hr.) cât şi un strat din secolele III-IV[15].

Pasta de lut, este grosieră cu bobul mare a compoziţiei de nisip şi adaos de păioase. De asemenea, se observă că vasele au fost confecţionate de către un nespecialist în olărit, foarte probabil, un ţăran care î-şi făcea, fără mult talent, cele necesare gospodăriei sale. De altfel, se ştie că pentru confecţionarea ceramicii, dacii, nu foloseau decât foarte rar roata de olărie. Ca tipologie, predomină vasele bitronconice, asemenea a două trunchiuri de con suprapuse, denumite de către arheologi de *tipul borcan*, ornamentate cu şiruri de alveole, sau care poartă motivul bradului, realizat prin trasare, în pasta moale, cu un băţ. Este prezentă într-un singur exemplar, ceaşca dacică, cu aspect tronconic, fiind prevăzută cu un mâner grosier din lut. Nivelul arheologic dacic, mai conţinea o serie de fragmente de chirpici, provenite de la o vatră a unei locuinţe. Pe lângă acesta, se află cenuşă şi cărbune de lemn ars, precum şi oase de bovine şi ovicaprine.

Păcat că această senzaţională, dublă descoperire arheologică, situată la numai o jumătate de kilometru de actualul cartier Gai, cu urme clare ale unei aşezări dacice necunoscute şi ale unei aşezări daco-romane, nesemnalate în nici un *Repertoriu* arheologic, nu a stârnit în Arad, din partea forurilor ştiinţifice şi politico-administrative niciun fel de interes. Ea a rămas la stadiul unei investigaţii de sondaj, pe o suprafaţă de doar 10 metri pătraţi, iar cercetarea, a fost finalizată, doar prin publicarea unui scurt raport, în revista de specialitate locală[16].

După caracteristicile resturilor faunistice, ale unor aşezări similare[17], se poate observa faptul că singurele ocupaţii ale locuitorilor, care pot fi luate în considerare, au fost vânătoarea şi creşterea animalelor (cabaline, bovine, capri-ovine), inclusiv câinele şi găina. Deşi condiţiile mediului erau propice, apare evident că nici pescuitul şi nici culesul moluştelor, nu pot fi considerate drept activităţi economice existenţiale, ele fiind exercitate, doar sporadic.

3. Romanii

---

[13] W. Kramer, Germania, 40, 2, 1962, p. 306.

[14] Idem, Germania, 39, ½, 1961, p. 34-37, W. Dehn – O.H.Frey, op. cit, p. 205. J. Filip, op. cit., p. 523-524, datează fibulele de tip Dux în sec III ante I Hr. iar variantele târzii în care s-ar putea încadra una din fibulele de la Arad-Gai, care ar corespunde unei fibule descoperite în necropolele din Slovenia (J. Filip), le datează la sfârşitul secolelor II ante I. Hr. , W. Kramer însă (Germania, 40, 2, 1962, p. 306), atribue Latene-ului C numai fibulele care au partea caudală lipită de arc, ceea ce nu este cazul la fibulele noastre, la care se adaugă şi brăţara de bronz aparţinând şi ea Latene-ului B2.

[15] Mircea Zdroba, Săpăturile de salvare de la Arad-Bujac, în *Ziridava XIV,* Arad, 1982, p. 75-76.

[16] Ibidem.

[17] Ion Horaţiu Crişan, 1978, op. cit. p.281.

La finele secolului ultim al Erei vechi, Roma avea deja o bogată experienţă în privinţa purtării războaielor. Legiunile romane nu se avântau niciodată în luptă fără măsuri de precauţie. Astfel, viitorul traseu al oştirii, era străbătut în recunoaştere, de *paşnici* negustori romani, foşti militari gradaţi. Datorită produselor de calitate oferite, ei erau de regulă bine primiţi şi acceptaţi, nu numai în aşezările civile ci chiar şi în punctele fortificate, asupra cărora făceau observaţii, căutându-le punctele slabe. Populaţia locală a intrat astfel, pentru prima dată în contact cu civilizaţia romană. Coroborând detaliile furnizate de aceştia, generalii romani întocmeau un amănunţit plan privind ducerea viitorului război. Odată încheiate pregătirile, se căuta un motiv, sau pretext pentru a anunţa poporul roman despre necesitatea iminentă a unei intervenţii armate[18].

Prin expediţia generalului roman *Marcus Vinicius,* care a pornit în anul 10 (î.d.Hr.) din Panonia spre inima Daciei, în amonte, pe Mureş, această zonă a ajuns, cu siguranţă, din nou, în contact cu civilizaţia latină. Izvoarele literare nu menţionează şi numărul de soldaţi, angajaţi în această incursiune militară, dar este de presupus că generalul avea sub comanda sa două sau trei legiuni, adică 10-15 mii combatanţi. Luaţi prin surprindere de atacul romanilor, dacii n-au reuşit să-şi organizeze apărarea, iar ca urmare Vinicius a putut să afirme că a înaintat pe cursul Mureşului până *în inima Daciei.* Mai probabil însă, Vinicius, a reuşit să străbată, doar zona mureşană de câmpie şi să pătrundă în defileul râului, până în ţinutul Dealurilor Subcarpatice[19]. Chiar dacă nu se precizează pe care parte a cursului râului s-au deplasat trupele romane, este posibil, ca această primă expediţie militară romană în Dacia, să fi trecut pe lângă promotoriul cu urme arheologice din sud-vestul Gaiului, în cazul în care deplasarea trupelor s-ar fi făcut de-alungul malului drept al râului Maris. Nu se pomeneşte nici de capturări ale unor daci pe care să-i fi transformat în sclavi ai imperiului, conform uzanţei timpului, semn că majoritatea populaţiei s-a refugiat în locuri tainice, greu accesibile. Nu au fost făcute nici anexări de teritorii, deoarece în anul 9 (î.d.Hr.) armata romană condusă de Marcus Vicinius s-a reîntors în Pannonia[20]. În tot cazul, se poate presupune, că pe actualul teritoriu al Gaiului s-au perindat romanii, înainte cu un secol de războaiele daco-romane purtate de regele Decebal şi împăratul Traian.

Noile cercetări istorice susţin, de asemenea, ideea că, la marile confruntări militare din anii 101-102 şi 105-106 trupele romane, au pătruns spre cetăţile dacice nu doar prin Orşova şi Turnu Severin ci şi din Pannonia, pe Valea Mureşului, trecând în felul acesta şi pe actualul teritoriu al Gaiului. După reorganizarea din timpul lui Hadrian (117-118 sau 119-120), şi includerea Banatului în provincia Dacia Superior, limesul roman, trecând în această zonă pe linia Mureşului, a fost dat în pază unei unităţi de arcaşi, din ţinutul sirian Commagene. Deoarece autoritatea militară romană pretindea ca graniţa imperiului, să fie protejată suplimentar prin instituirea în exteriorul frontierei a unei fâşii de siguranţă cu lăţimea de aproximativ 7 km, spaţiul de azi a Gaiului se afla la marginea de nord a acestei suprafeţe de restricţie. Aici exista de fapt o zonă de detentă a provinciei romane, unde prin amplasarea unor avanposturi, influenţa imperiului era mult mai mare[21].

Interesant este şi sistemul roman de drumuri din zonă. Drumul roman pietruit care însoţea limesul, pe malul drept al Mureşului şi care lega Micia de Parhiscum, făcea parte dintr-o reţea deasă de drumuri secundare care uneau între ele toate aşezările importante[22]. Ele au constituit ulterior, structuri de bază ale căilor de comunicaţii medievale şi actuale.

4. După retragerea romană

[18] *Fondul de documente*, Liviu Mărghitan, *Pagini despre Gai,* 2011.
[19] Ibidem.
[20] Liviu Mărghitan, *Valea Mureşului-parte integrantă a sistemului de fortificaţie a Daciei,* în *Sargeţia, XIII,* 1977, p. 203-204.
[21] Ibidem.
[22] Liviu, Mărghitan, *Banatul în lumina arheologiei*, vol. II, Timişoara 1980, p. 45-46

Perioada de după 271, anul retragerii din Dacia a administraţiei romane a fost relativ tulbure. Vestigii arheologice, constând din monede care circulau în secolele III-V, provenite de la ferma Ceala, obiectiv cercetat doar parţial, atestă existenţa unei aşezări civile daco - romane. Din acel perimetru provin mai multe descoperiri monetare, constând din denari (monede romane din argint), cu efigiile împăraţilor Nero, Antoninus Pius şi a împărăteselor Faustina Senior şi Faustina Junior. Tot din *zona Ceala,* a mai apărut, un denar, emis în timpul împăratului Caracalla, iar din *zona cetăţii Ceala*, încă doi denari, de la împăratul Aurelian.

De asemenea, în partea de sud-vest a Gaiului lângă şoseaua Arad-Pecica, arheologul Eugen Pădureanu[23] a descoperit şi cercetat material arheologic suficient, pentru a demonstra existenţa în acel spaţiu, a uneia din sutele de aşezări, ale autohtonilor daco-romani, mai precis, a dacilor romanizaţi, a căror locuinţe constau din semibordeie.[24] De formă dreptunghiulară mai rar ovoidale, încăperile acestei perioade, se construiau atât la suprafaţă cât şi adâncite în pământ. La cele de suprafaţă, materialele de construcţie pentru pereţi, erau nuielele tencuite cu lut, învelitoarea fiind confecţionată dintr-o structura din bârne de 15 cm grosime. Bordeiele erau cu nivelul de călcare de aproximativ un metru de la suprafaţă, cu un stâlp central, pe care se fixau elementele acoperişului. În interior, pământul care formau pereţii, era sprijinit lateral, cu şiruri de pari. În exterior existau deja schiţate, elementele unei gospodării anexe mai complexe: cuptoare, gropi menajere, garduri pentru delimitare.[25]

Din locuri dificil de identificat, după elementele de orientare, menţionate în *Repertoriul* publicat în *Anuarul* Complexului Muzeal Arad[26], au fost descoperite pe raza municipiului din *zona Ceala, denari de la Nero, Antoninus Pius, Faustina Senior şi Faustina Junior; din pământul adus din zona Ceala, pentru nivelări, în cartierul Aurel Vlaicu, un denar de la Hadrian, descoperit accidental în 1992, la 8 km vest de centrul oraşului (?) şi 1,5 km nord de şoseaua Arad-Pecica* –(adică pe undeva în partea sa nord-vestică a Gaiului, la mică distanţă de localitate, n.n.) *denari de la Titus, probabil într-o necropolă sarmatică, descoperită în 1964. Tot în zona Ceala, un denar de la Caracalla, dintr-o aşezare daco-romană de secolul III-v; din zona Cetăţii Ceala, doi denari de la Aurelian.* Cu titlu de probabilitate, ne imaginăm că şi în lotul celor *zece denari de la Otho, Vespasian, Domiţian, Nerva şi Hadrian,* citate în *Repertoriu,* monede păstrate la Muzeul de Artă din Viena, instituţie unde acestea se află păstrate, încă din secolul al XIX-lea, e posibil ca unele din ele să fi fost găsite şi în *perimetrul găian.*

Bazat, tot pe materialul arheologic din Gai, adunat de juristul Gheorghe Miloi, care constă din fragmente ceramice, chirpic, vetre, o fusaiolă, o monedă romană din bronz, cochilii de melci, coarne şi oase de cervidee, istoricul *Eugen D. Pădureanu*, a demonstrat intensa şi continua locuire geto–dacică şi daco-romană de aici[27]. Ea este explicabilă, atât prin detaliile de planimetrie, reprezentate printr-un grind apărat de inundaţii, cât şi de prezenţa Mureşului, într-o zonă împădurită, bogată în vânat şi peşte. O mică parte din ceramica descrisă, doar 3%, şi anume, cea de forma vasului-borcan, era lucrată cu mâna. Aceasta, a fost confecţionată dintr-o pastă impură, de culoare brun-cărămizie cu pete negricioase. Cea lucrată la roată, a folosit atât pastă fină cât şi zgrunţuroasă, fiind de culoare cenuşie, maronie şi roşie-cărămizie. Relicvele, au

---

[23] Eugen D. Pădureanu (n.1947, în Cicir-Arad), profesor, arheolog, animator cultural, colaborator al Muzeului Judeţean din Arad, autor a peste 35 lucrări de specialitate, din domeniul istoriei vechi. A făcut parte din colectivul de redactare a Repertoriului arhelogic, semnalând existenţa a peste 200 puncte arheologice, în judeţul Arad.

[24] Eugen D. Pădureanu*, Aşezarea daco-romană de sec. IV d.Hr. de la Arad-Gai (I)*, în Muzeul Judeţean Arad, Ziridava XIX-XX, Arad, 1996, p.79-82.

[25]Octavian T.Gheorghiu, *Locuirea tradiţională rurală din zona Banat-Crişana*, Timişoara 2008, p.23. Adrian Bejan, *Banatul în secolele IV-XII*, Timişoara 1995 p. 57-60.

[26] Mircea Barbu, Peter Hugel, *Monede romane imperiale descoperite în zona arădeană*, în Muzeul Judeţean Arad, *Ziridava XVIII*, Arad, 1993, p. 67.

[27] Eugen D. Pădureanu, 1996, op. cit. p.79-82.

fost descoperite, în interiorul unor locuinţe de tip semi-bordei şi prezintă analogii cu aşezările daco-romane, din Grădişte, Ceala, Micălaca, Bujac, Vladimirescu, Moroda, Bodrogul Nou, Cicir, Neudorf, Păuliş, etc. Ceramica prezentată, deşi păstrează pregnante trăsături ale daco-geţilor, cu manifestarea clară a elementelor romane, a fost încadrată la începutul secolului al IV-lea (d.Hr). Fără nici un dubiu, în Gai, se află una sutele de aşezări ale autohtonilor daco-romani, mai precis, a unor daci, romanizaţi. Influenţa civilizaţiei romane se manifestă pregnant, în reproducerea unor forme ceramice specifice acestei culturi, aşa cum sunt: vasele borcan, strachina farfurie, confecţionate din pastă zgrunţuroasă, în tehnică romană. Mai menţionăm ascendenţa romană a castroanelor din pastă cenuşie sau roşie, arse tot în tehnică romană. Chiar şi ornamentarea buzei vasului-borcan mai sus menţionat, este o moştenire preluată din epoca romană în Dacia. Tot de tradiţia olăriei romane, sunt şi fundurile de vase împinse spre exterior.

2/II. Promontoriul din Gai, fostă aşezare daco-romană

Pe lângă influenţe vizibile ale tehnologiei ceramicii de producţie romană, în grupul vaselor din Gai, sunt păstrate însă şi unele trăsături pregnante, specifice ceramicii mai vechi, autohtone dacice. Aceste mărturii sunt în primul rând *chiupurile* de forme mijlocii şi mari, ornamentate cu benzi de linii simple, sau vălurite, cu pereţi a căror grosime este de 2 cm. Ele îşi au originea clară, în *chiupurile* dacice prezente în număr mare la Sarmisegetusa Regia, fosta capitală a statului dacic, din vremea Burebista-Decebal. Chiar şi vasul cu buza evazată în exterior, la al cărei punct de pornire se află un inel proeminent, face trimitere tot la tipul de vas frecvent prezent în ceramica dacică din cele două secole de la cumpăna dintre era veche şi cea nouă, adică, sec. I î.d. Hr. – sec. I d. Hr). Mai mult decât atât, tehnica de lustruire a exteriorului vaselor, apare la Gai, ca o sigură preluare, tardivă, din ceramica dacică.

Din atenta clasificare a ceramicii recuperate de Gh. Miloi, din locuinţele de tip semibordei de pe grindul de la Gai, se distinge limpede, în meşteşugul olăritului, utilizarea concomitentă, atât a tradiţiilor moştenite – transmise din generaţie în generaţie – autohtone dacice, cât şi preluarea unor părţi valoroase din arta ceramicii romane aduse în Dacia, odată cu stabilirea coloniştilor latini în provincia imperială nord-dunăreană.

Tot prin intermediul ceramicii este posibilă dovedirea faptului că aşezarea de secol IV, pusă aici în discuţie, a fost precedată de o alta mai veche. Tot în colecţia Gheorghe Miloi, arheologul Eugen Pădureanu, a identificat un fragment de picior, care a aparţinut unei fructiere de culoare cenuşie, bine lustruită în exterior, gen de obiect ceramic, extrem de răspândit în secolele I ante I. Hr. – I post I. Hr., dar care, în veacurile următoare *ieşise din modă*, dispărând cu totul în secolul al IV-lea, motiv pentru care este un exponat singular. Cu siguranţă că provine dintr-un nivel de locuire mai vechi, pe care însă juristul colecţionar nu a avut perspicacitatea de a-l sesiza la timpul respectiv.

Bogăţia materialului osteologic animalier, existent în aşezare – oase de ierbivore sălbatice şi de peşti de mari dimensiuni – denotă că zona era împădurită, cu specii numeroase, care erau vânate şi consumate, în toate anotimpurile anului. În ceea ce priveşte oasele, se pare că pe unele din acestea se pot distinge urme de prelucrare în vederea confecţionării obiectelor de uz cotidian. Grindul înalt şi cuprinzător ca spaţiu era ferit de inundaţiile Mureşului, râu care, atât în albia propriu zisă, cât mai ales în braţele secundare, avea peşte în cantităţi apreciabile. Fusaiola, deşi deocamdată unic semnalată, dă indicii şi despre practicarea prelucrării casnice a torsului şi ţesutului, dar astfel de dovezi palpabile, sunt rare, datorită perisabilităţii materialelor din fire toarse de păr animalier sau fibre vegetale. Se pare că grindul din Gai, a adăpostit o aşezare omenească închegată, cu activităţi economice importante – mai ales confecţionarea la roată, a ceramicii, dar mai multe despre întinderea aşezării, cât şi alte precizări, vor putea rezulta doar în urma unor săpături de amploare, pe suprafaţa neacoperită de construcţii, care a mai rămas. Aceste condiţii propice vieţii umane, l-a determinat pe istoricul *Liviu Mărghitan*, să emită ipoteza, potrivit căreia, aşezarea daco-romană de secol IV de la Gai, a continuat să existe şi în secolele următoare, fapt ce va fi posibil de confirmat, dacă întreaga colecţie a juristului Gh. Miloi, va fi în totalitate analizată şi interpretată de către arheologi cu o temeinică pregătire

ştiinţifică[28]. De asemenea, Liviu Mărghitan, a afirmat, în premieră pentru literatura de specialitate, "*că aşezările succesive, preistorice şi antice, de pe grindul menţionat, constitue cele mai vechi urme de locuire de pe teritoriul municipiului Arad. Aceasta, în sensul că Gaiul, a existat ca aşezare omenească cu multe secole înaintea nucleului central urban arădean. Dar, din păcate, în absenţa – deocamdată – a oricărei mărturii scrise referitor la acea perioadă îndepărtată, nu suntem în măsură să cunoaştem denumirea respectivei localităţi*

Împletirea, în cadrul ceramicii, a formelor mai vechi, dacice, cu cele mai noi, aduse de meşteşugarii olari veniţi în provincia Dacia, din diverse locuri ale întinsului imperiu al Romei, este o mărturie, că şi în viaţa socială, se petrecea acelaşi fenomen de contopire a două civilizaţii, cea dacică şi cea romană. Cu siguranţă că şi în ceea ce priveşte limba vie, vorbită, se derula acelaşi fenomen: vorbirea daco-getică nu dispăruse în totalitate, însă latina populară, începea treptat şi ireversibil să tindă spre generalizarea ei deplină.

Cât priveşte influenţele Imperiului Bizantin, ele niciodată nu au fost, în totalitate, pe termen îndelungat rupte de romanitatea de la nordul Dunării Carpatice. Ba, chiar mai mult decât atât, în deceniile când imperiul era condus ferm de către unii împăraţi, influenţele bizantine depăşeau cu mult limitele frontierelor administrative propriu - zise. Această remarcă este susţinută de faptul că, în aşezările rurale – aşa cum a fost cea din Gai – cercetate până în prezent în aria bănăţeană de la Dunăre, până la nord, pe Valea Mureşului, în cadrul urmelor autohtone de cultură materială, apar extrem de frecvent, măcar câteva vestigii fragmentare, care neîndoielnic fac trimitere la centre de fabricaţie din Imperiul Bizantin. Astfel de obiecte, constând din ceramică smălţuită, podoabe, monede, nu puteau să ajungă până la Mureş, fără să fi existat anumite relaţii economice între această arie teritorială limitrofă imperiului împăraţilor de la Constantinopol"[29].

Într-un astfel de context intră şi aşezarea de pe promontoriul de la Gai, chiar dacă, prin lipsa cercetărilor, încă nu au fost aduse la lumină vestigii de factură bizantină. Dar, probabil că, după ce colecţia lui Gheorghe Miloi, va avea parte de o cercetare exhaustivă, vor fi identificate şi astfel de artefacte. Deocamdată, acest acest lucru nu este posibil, deoarece o asemenea investigaţie ar depăşi cu mult spaţiul şi timpul acordat întocmirii acestei lucrări.

După cum mai afirma Liviu Mărghitan, diversele vestigii de factură romană târzie şi bizantină surprinse în cursul săpăturilor arheologice, efectuate în Banatul românesc denotă că relaţiile masei autohtone romanice din secolele IV-VI şi mai apoi româneşti din secolul al VII-lea, cu lumea sud-danubiană din imperiu, sunt oarecum în o aparentă contradicţie cu textele literare din acea perioadă. În scrierile epocii despre populaţia băştinaşă de la miază-noapte de Danubius, nu se consemnează nici o prezenţă a acesteia, de parcă aria teritorială respectivă ar fi fost un imens deşert. *Tăcerii* izvoarelor narative, nu este atât de dificil să i se aducă o logică şi pertinentă motivaţie[30].

Hunii instalaţi în Pannonia în jurul anului 420, au exercitat doar o dominaţie nominală asupra câmpiei din stânga Tisei. Din această perioadă (420-454) datează descoperirile roxolane şi alane din Gai. Se poate aminti faptul că, tot în această perioadă, Priscus din Panion, deplasându-se spre curtea lui Atilla, în calitate de ambasador al împăratului Teodosiu al II-lea al Bizanţului, a întâlnit în această zonă, aşezări stabile ale unei populaţii romanice[31].

În anii care au urmat, până în secolul al VIII-lea, deşi istoria acestor locuri a fost marcată de pătrunderea în zonă a unor noi populaţii, constând din: avari, gepizi, slavi, iar din secolul IX-X maghiari, întreaga vale a Mureşului, a stat sub influenţa autohtonilor în curs de românizare. Referitor la aceasta, bazat

[28] *Fondul de documente*, Liviu Mărghitan, 2011, op. cit.
[29] Ibidem.
[30] Ibidem.
[31] Ibidem.

pe un bogat material documentar, istoricul Liviu Mărghitan, infirmă unele teorii mai vechi, conchizând că, pe aceste teritorii, *n-au existat factori externi majori, care să ducă la distrugerea brutală a aşezării daco-romane şi implicit a culturii locuitorilor ei, considerând că societatea autohtonă a progresat firesc şi nestingherit pe calea românizării*[32].

Cercetările mai relevă faptul, că la un moment dat, grindul a fost abandonat, iar urmele comunităţii umane, dispar pentru un timp. Explicaţia poate fi dată, mai ales prin schimbarea cursului Mureşului, atât de capricios în această porţiune. Este posibil ca aşezarea să fi fost mutată ceva mai spre nord, unde se formaseră mai multe iazuri cu apă dulce. Lângă acestea, ale căror urme se mai văd astăzi, e posibil să se fi încropit o altă aşezare, care a traversat câteva secole. Numai aşa se poate explica faptul, că nici în documente, nici tradiţia orală, nu păstrează în cazul Gaiului, nici un nume de prim locuitor, de la care să derive denumirea aşezării. Probabil că locuitorii acelor pâlcuri de adăposturi simple, din chirpici şi acoperite cu trestie, aşezate la marginea apei îşi asigurau singuri minimul mijloacelor de subsistenţă, într-o economie autarhică, specifică grupărilor sociale mărunte. De asemenea, natura sălbatică din jur, imensitatea suprafeţei acoperite cu trestie, şi luciul apei ofereau, un motiv suficient, pentru a se renunţa la alte construcţii de apărare[33].

Cu siguranţă că în drumul lor spre Peregul Mare, tamgalele tătare[34], vor fi trecut în 1241 şi pe lângă vechea aşezare românească, de lângă lacurile din aria actuală a Gaiului, dar poate nu au zărit-o din cauza stufărişului, sau, probabil, s-au ferit să intre în această zonă mlăştinoasă, unde caii puteau să se scufunde în mâl, ştiut fiind că tătarii luptau exclusiv călare, fără pedestraşi.

În această perioadă, apar şi primele mărturii scrise despre populaţia Aradului. Astfel unii istorici, leagă distrugerea unei fortificaţii, din anul 1028, de luptele lui Ahtum cu trupele lui Chanadinus, urmate de pătrunderea maghiarilor în această zonă. Cel mai amplu izvor, este *Legenda Sfântului Gerard,* o lucrare de natură hagiografică, care descrie evenimentele de pe Valea Mureşului Inferior, la cumpăna mileniilor, avându-l în centrul atenţiei pe Gerard, episcopul de Cenad. După *Legendă,* pe acest teritoriu se întindea ducatul lui Ahtum, care avea capitala la Morisena (Cenad). Pe întinsul ducatului, existau centre fortificate, cu rol militar, economic şi religios, nu numai la Morisena, ci şi la Arad-Vladimirescu, Frumuşeni, Zărand şi altele. Principele Ahtum, era un om bogat, având nenumărate herghelii în grajduri, turme şi păstori, curţi şi moşii. Alături de creşterea animalelor, în zonă se mai practica agricultura, fiind amintită cultivarea cerealelor şi o mai veche îndeletnicire a locuitorilor, producerea vinului din viţa de vie, care exista din belşug. Alături de aceste ocupaţii, se mai prezintă comerţul cu sare dealungul Mureşului, existând centre de vamă în localităţile mai importante de lângă *fluviu*[35].

La începutul secolului al XIII-lea, Aradul (Orod), era deja centru de comitat, care se întindea pe Mureş, în amonte şi aval, pe ambele maluri, fiind cunoscute mai multe aşezări ca: Apacza (1334-1616), Pusta Kolpa (1407-1661), Sânicolaul Mic (1471) şi altele. De asemenea, în două fragmente dintr-un document editat la 30 iunie 1405, de către capitlul Cenadului sunt descrise posesiunile eclesiei din Arad, printre care figurează 10 aşezări pe raza şi în vecinătatea municipiului Arad[36] şi anume: Abad (spre Gai), Şegh (Şega)[37], Chemperlaka (spre Bujac), Geled (derivat din numele Glad, aşezare în nord-vestul Aradului

---

[32] Ibidem.
[33] Ibidem.
[34] Tamga - formaţie de călăreţi, luptători tătari
[35] Eugen, Gluck, *Câteva consideraţii preliminare privind lucrarea Deliberatio (sec. al XI-lea)*, in MJA *Ziridava X*, Arad, 1978, p. 189-196.
[36] Geza, Kovach, *Documente referitoare la începuturile Aradului*, în MJA, *Ziridava*, VI, Arad 1976, p.121-122.
[37] Şega este menţionată pentru prima dată, într-un document de danie a Regelui Bella al III-lea din 1177, către capitlul Arad, apoi, în 1214, 1368, 1397 (Franciscus de Segh). În 1407, era în posesia capitlului Arad şi a familiei Doczy. În 1561, existau 5 sesii de iobagi, iar în 1567, locuiau 28 familii (Alexandru Roz, Geza, Kovach, *Dicţionarul istoric al localităţilor din judeţul Arad*, Arad, 1998, p.84).

– Ghilin), Ciala (spre cetatea medievală, azi Pădurea Ciala)[38], Fuc (aproape de Hodoş-Bodrog), Hudust (Hodoş – Bodrog), Desku (spre nord-est de Arad), Bani (pe direcţia Utviniş), Esteuerd (spre vest, port la Mureş).

5. Stăpânirea turcească

În 1551-1552, trupele otomane, conduse de *Kasson-Bey*, au cucerit Valea Mureşului, întinzând stăpânirea Înaltei Porţi, până la Ineu şi Lipova. Astfel, timp de aproape 150 de ani, secolele XVI şi XVII, au oferit întregii regiuni, o deschidere largă spre lumea sudului balcanic şi a orientului. Acest lucru a fost posibil, atât prin intermediul comercianţilor greci şi sârbi, cât şi direct, prin filiera turcă. Mărfurile lor, aduceau aici, mirajul şi sclipirile unor zone geografice îndepărtate şi necunoscute. Târgurile din Ineu şi Arad, erau vestite, mai ales prin expunerea obiectelor acaparate în timpul luptelor, dar şi a celor de consum. Stăpânirea turcească a însemnat de fapt, un contact direct al românilor satelor din jur, cu aspecte ale artei şi civilizaţiei orientului. Din perioada respectivă, se menţionează pentru Arad: *marele pod construit de curând, palanca (cetatea), sfânta geamie, excelenta şcoală, hanul cel bine aşezat şi construit pentru drumeţi şi trecători aflaţi ca vacif*[39]*, precum şi celelalte evacifuri ce se găsesc în numita palancă*[40]**.** O conscripţie fiscală turcească, din 1566-1567**,** prezintă faptul că Variaş şi Giomzoca, o localitate neidentificată, aşezări din apropierea Aradului, erau sate de dervengii[41]. Instituţie proprie administraţiei otomane, aceasta avea rolul de a păzi, supraveghia şi întreţine anumite porţiuni de drum, podurile vadurile cu bacurile existente, mai ales cele expuse hoţilor. De asemenea dervengii, acordau ospitalitate turcilor, ajutându-i în caz de nevoie. În cele mai frecvente cazuri, locuitorii angajaţi în acest serviciu, erau autohtonii, români şi sârbi, mai rar unguri, procedându-se pentru aceasta, chiar la colonizări, aşa cum a fost Ghelinul în 1661.

Viaţa religioasă şi socială s-a desfăşurat însă în continuare nestingherită. Bucurându-se de libertatea credinţei lor de rit răsăritean, localnicii n-au încetat să-şi muncească ogoarele, conducându-se după datinile străvechi. Călătorul Evlia Celebi, în scrierile sale, nu pomeneşte nimic despre aceste locuri, ci doar de grădinile şi târgurile din preajma cetăţii de lângă Mureş şi Ineu.

Această lume şi administraţie turcească, erau însă sortite dispariţiei. În urma eşecului dezastruos al turcilor la porţile Vienei (1683), trupele austriece preluând ofensiva şi înaintând sistematic, au recucerit în vara anului 1688, Lipova, Şoimoşul apoi, în 1692, Oradea şi Ineul iar după un an, în 1693, în urma victoriei generalului Sigbertus Heisterus, a fost insturată şi pe aceste teritorii, stăpânirea imperială austriacă.

6. Administraţia austriacă

Pacea de la Karlovits (1699), a fixat graniţa dintre cele două imperii, Otoman şi Habsburgic, pe linia Mureşului. În contextul organizării zonei de frontieră pe cursul râului, Cancelaria aulică a înfiinţat în 1701, în conformitate cu planul elaborat de generalul Stahremberg, primele unităţi grănicereşti, încadrate în special cu comandanţi sârbi. Aceste trupe, în număr de 353 războinici[42], se aflau sub

---

[38]Ceala (Chala, Challya, Kischala, Belso Chala Kulso Chala, Nagh Chala, Ciala, azi Pădurea Ceala) În 1301, este menţionat Paulus de Challya. În 1498, exista Cetatea Ciala, fiind atacată de Kason-Bey, iar în 1595 de trupele ardelene. (Alexandru Roz, Geza Kovach, 1998, op. cit p. 15)

[39] Vacâf – Fundaţie turcă de binefacere, inspirată din sentimente de pioşenie.

[40]Aurel, Decei, *Aspecte economice şi sociale din viaţa Banatului, în epoca otomană*, în *Studii de istorie a Banatului*, vol. III, Timişoara, 1974, p. 15-25.

[41] Theodor N. Trâpcea, *Contribuţii la istoria Aradului, în perioada de stăpânire otomană*, în MJA, *Ziridava* X, Arad, 1978, p. 209-213.

[42] Alexandru, Roz, Geza, Kovach, 1998, op. cit. p. 15.

ocrotirea privilegiilor colective ilirice[43], codificate de Împăratul Leopold I, la 21 august 1690, la propunerea lui Isaia Diacovici, primul episcop al Aradului. Grănicerii erau scutiţi de dările plătite Vienei şi de obligaţiile feudale, bucurându-se totodată de libertate religioasă. În 1702, Aradul a primit titlul de *Oraş Cameral*, până în 1747, oraşul având două primării: una a părţii rasciene – ilirice (Civitas Rasciana, Raizen Stadt, Raczvaroş) şi cealaltă a părţii germane (Deutsche Stadt), primarul fiind numit, în funcţie de conjunctura politică, din rândul germanilor, aromânilor, maghiarilor, evreilor şi românilor.

Episcopii de rit greco-neunit, stabiliţi în Arad, încă din anul 1706, începând cu Isaia Diacovici (1706-1708) erau sârbi, subordonaţi, Mitropoliei din Cruşedol sau Carlovitz, situaţie care încetează în 1829, prin numirea primului episcop român, Nestor Ioanovici (1829-1830). În urma campaniei victorioase a lui Eugeniu de Savoya, prin *Pacea* de la Passarovitz (1718), s-a definitivat instaurarea stăpânirii habsburgice şi în Banat. Prin aceasta, organizaţia grănicerească din această zonă a devenit caducă, astfel că, numărul efectivelor a scăzut, iar în 1741 a fost desfiinţată. În Arad, la acea dată, locuiau 289 familii de rascieni[44]

Schimbările impuse în această perioadă au fost multiple, de la sistemul funciar şi organizarea administrativă, până la structura militară, etnică – religioasă, economică, culturală şi demografică, cu reţeaua de aşezări umane, altfel sistematizate urbanistic. În schimbul serviciului militar, pe aceste locuri au fost împroprietăriţi şi grăniceri din zona Aradului, de o suprafaţă însemnată beneficiind sublocotenentul Tomaşinschi, de unde şi denumirea, Tomaşinschi – Gai adică: Dumbrava lui Tomaşinschi. Tradiţia, menţionează, că, spre nord, în locul numit *Târsciara* (Stufăriş), se aflau casele ilirilor, o mică grupare de sălaşe, formată spontan, risipită haotic chiar, legată organic de mediul natural, invadat de ape. Tradiţia aminteşte şi de existenţa, pe această întinsă suprafaţă, a unei biserici ordodoxe, construită din materiale perisabile: nuiele lut şi stuf. Nu a fost întâlnit nicăieri vreo atestare documentară a unei aşezări închegate, înainte de 1760[45].

Un rol important pentru dezvoltarea ulterioară a Gaiului l-a avut edificarea Reşedinţei de vară a Episcopului Aradului, Sinesie Jivanovici (1751-1768). Începând din 1761, timp de 8 ani, maestrul german Egidiu Ienowein (Genowein), a construit în extrema nordică a cartierului de azi, ansamblul monahal Sfântul Simion Stâlpnicul, alcătuit dintr-un conac, biserică şi anexe gospodăreşti. Nu cunoaştem proprietarul anterior al terenului şi nici dacă la acea dată, suprafaţa, numită ulterior *Câmpul Episcopului* era deja în intravilanul oraşului Arad. Probabil că da, aşa cum este de asemenea posibil, ca aceste construcţii, să fi fost ridicate în apropierea unei biserici mai vechi, unde, probabil, era şi cimitirul. În mod sigur însă, în acea perioadă, canalul Ier, era un braţ secundar dar încă, în parte, activ al Mureşului, bogat în peşte şi vegetaţie arbustiferă, oferind astfel, un peisaj pitoresc şi sănătos. Corelând hărţile anilor 70 ale secolului al XVIII-lea, cu cele ale deceniului şase, din secolul al XIX-lea, este dificil să se surprindă anumite elemente de continuitate ale locuirii.

Conscripţia locuitorilor din 1828, prezintă Aradul ca pe un oraş, cu 2811 case şi 13824 locuitori din care 5923 erau romano şi greco-catolici, 6985 ortodocşi, 191 reformaţi şi 725 evrei[46]

În 1834, conform Conscripţiei dicale, Aradul era deja împărţit în 13 cartiere (fertaly), cel de al XIII-lea fiind înregistrat sub numele de Gai. Pe teritoriul său nu locuia nici un nobil, funcţionar de stat

---

[43] Românii au fost înglobaţi de politica habsburgică la naţionalitatea ilirică până după 1776 când Viena a aprobat tipărirea *Catehismului* lui Raici şi în limba română, alături de slavonă şi germană .

[44]Alexandru, Roz, Geza Kovach, 1998 op. cit p.30.

[45] Populaţia Aradului era formată din 300 familii (Alexandru Roz, Geza Kovach, 1998, op. cit.)

[46] Andrei Caciora, Eugen Gluck, Situaţia etno-demografică pe teritoriul fostului comitat Arad, în volumul, Andrei Caciora, colab *Realităţi istorice din vestul şi nord-vestul Transilvaniei, Studii şi Documente,* Arad, 2006, p. 257.

sau militar, fiind înregistrate, 331 de familii plătitoare de impozite[47]. Referitor, la starea materială a acestora, cei 145 iobagi, 68 jeleri, 5 coloni, dispuneau de 32 boi, 25 vaci de muls, 162 cai de ham, 8 poeci, 28 oi. Existau doar case, de categoria a III-a în număr de 276, dar terenul agricol, în suprafaţă de 510 jugăre - arabil şi 686 jugăre - păşuni era de categoria I-a Mai funcţionau, 3 mori de uscat, de categoria a III-a[48].

În 1851, Aradul avea 8156 locuitori, aşezarea fiind concentrată, în partea centrală a oraşului de azi.

Un crochiu din anul 1859, reprezintă limitele intravilanului oraşului Arad. Acesta era mărginit la sud de sinuozităţile Mureşului Mort. Între Mureş şi acest canal, săpat pe un alt braţ al său, se înşirau, de la est la vest, cartierul central, numit pe atunci oraşul interior, trupul de hotar sau duleul Bircaş (Şega, Pârneava), numit astfel datorită păşunilor populate cu cornute mici şi pădurea Ceala, care aparţinea de satul cameral Pecica. Mai departe, la sud-vest, perimetrul intravilan al oraşului, se învecina cu Pusta Sântoma, la vest, marginile sale, erau la Pusta Variaş, iar spre nord, cu pusta Sânpaul (Zenthpauli, Sanctus Paulus, Szentpal) şi domeniul Utviniş (Etwenablak, Ethweneş). Spre est, intravilanul se întindea până la hotarul satului cameral Micălaca. Limitele oraşului, s-au structurat, în tot cursul secolului al XVIII-lea, rămânând neschimbate, până la sfârşitul Primului Război Mondial. În felul acesta, este de presupus, că teritoriul Gaiului, a fost inclus în componenţa *Oraşului Cameral* Arad, încă din primii ani ai noilor structuri administrative, introduse de austrieci.

Încă din secolul al XVIII-lea, arădenii au încercat să obţină statutul de Oraş Liber Regesc. Abia în 1826, au reuşit să-şi răscumpere privilegiile, iar în 21 august 1834, diploma semnată de împăratul Francisc I, a fost înmânată autorităţilor locale, de către comisarul regal, baronul Laurenţiu Orczy.

Noul statut a impulsionat evoluţia oraşului în toate planurile. Aradul s-a dezvoltat, prin deschiderea unor noi fronturi stradale, cele vechi fiind împrospătate cu edificii impozante. Astfel, suprafaţa construită, a fost extinsă, iar terenul agricol din jur, supus lucrărilor de hidroamelioraţii.

În continuare, evoluţia Gaiului, a fost strâns determinată de activitatea administrativă şi viaţa economică a oraşului Arad, al cărui cartier era.

7. Regimul dualist

După instaurarea regimului dualist austro-ungar (1867), în instituţiile şi organizaţiile locale, un rol preponderent l-au jucat cetăţenii de expresie maghiară. Într-o epocă de prosperitate şi avânt economic, în 1878, Banca Naţională Austriacă, s-a transformat în Banca Austro-Ungară, care a deschis în 1880, o sucursală la Arad. Se evidenţia astfel, importanţa Aradului in sistemul economico-financiar al imperiului facilitându-se accesul la lichidităţi băneşti, necesare dezvoltării.

În 1871, Aradul, cu o populaţie de 32.800 locuitori, devenind municipiu, justiţia s-a separat de administraţie.

La sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui următor, producţia industrială arădeană, s-a diversificat şi mai mult. Astfel, în 1872, a fost înfiinţată Fabrica de maşini Hendl, au urmat apoi o fabrică de ciment şi una de cărămidă, Intreprinderile de mobilă şi prelucrare a lemnului: Bruckner (1882), Czeiler (1890), Lengyel (1891).

Progresul economiei locale, a fost favorizat de racordarea timpurie a Aradului la sistemul căilor ferate (1858). În anul 1892, Johann Weitzer, a întemeiat Fabrica de vagoane, care în anii următori, în afară de produse rulante necesare căilor ferate, a ajuns să fabrice automobile, autoutilitare şi chiar avioane. După ce, în 1895, s-a pus în funcţiune reţeaua de curent electric, iar în 1909, industria oraşului, s-a

---

[47] Anca Băiţoiu, *Aspecte ale vieţii social-economice din oraşul Arad, surprinse de conscripţia dicală pe anul financiar 1933/1934*, în volumul, Andrei Caciora, 2006, Op cit., p. 48.

[48] Ibidem, p.170, 171.

îmbogăţit cu Fabrica de textile a fraţilor Neuman (ITA), la începutul secolului XX, Aradul a ajuns să fie o *Metropolă Industrială* de prim rang, care dispunea de 25 fabrici şi 7 instituţii de credit.

În acest context de avânt economic, în 1887, s-a înfiinţat şi *Institutul de Credit şi Economii Victoria* SA, Bancă română care s-a adresat, preferenţial, păturilor ţărăneşti mijlocii, micilor comercianţi şi meseriaşilor români, aducându-le un sprijin economico-financiar considerabil. Prin achiziţionarea unor moşii de la marii magnaţi maghiari, distribuite ulterior ţăranilor români, *Institutul,* a limitat mult unele efecte negative ale exproprierilor forţate. A sprijinit învăţământul în limba română, prin subvenţii şi burse, finanţarea unor activităţi culturale naţionale şi aşezăminte româneşti.

Gaiul nu a rămas în afara, acestui avânt economic general. După înfiinţarea, de către Fraţii Neuman, în 1851, a *Fabricii de Spirt şi Drojdie*, acestora, li se adaugă, în 1862 *Moara cu abur*, devenită cea mai mare din această parte a ţării. Un rol important l-au avut şi serviciile de creditare din agricultură, prin constituirea *Asociaţiunii de Credit din Arad-Gai*, ca membru al Alianţei Cooperativelor de consum şi Credit (1899), a *Cooperativei de Credit Muncitoresc* (1899) şi a *Cooperativei Economilor Sârbi* din Gai (1905). În dezvoltarea agriculturii, un rol împortant l-a jucat şi *Societatea Anonimă pentu Îngrăşarea Porcilor şi Industria de Morărit,* edificată, în 1910, la Ceala.

Secolul al XIX-lea a fost hotărâtor, pentru istoria Gaiului şi prin procesul de colonizare şi sistematizare a localităţii, iniţiat de Imperiul habsburgic, instalat de peste un secol. Astfel, mai ales după 1867, statul ungar, a stimulat într-o măsură mai mare colonizările, iar mai târziu le-a ridicat la rang de politică de stat. Coloniştii, s-au bucurat de importante facilităţi, asigurate prin autorităţile comitatense, aşa cum au fost: transportul gratuit, construirea de case, sub supravegherea Oficiului Cezaro-crăiesc al construcţiilor, cu folosirea materialelor pe seama statului; asigurarea loturilor pentru case; repartizarea de medici şi farmacişti în număr corespunzător; livrarea către colonişti a necesarului de alimente din fondul provincial, etc[49].

Semnificativ e faptul, că dintre locuitorii Aradului anilor 1880, în număr de 33.556, doar jumătate (50,4%), erau născuţi aici, o parte (12,7%), fiind imigraţi de pe teritoriul comitatului Arad, ceilalţi (36.9%), stabilindu-se pe aceste locuri, de pe o arie teritorială mai întinsă. De asemenea, potrivit recensământului din 1910, în Arad, din totalul de 63.166 locuitori, doar 26.264 erau băştinaşi.[50]

Acest proces de imigrare în Arad, a avut şi un caracter politic, determinat de discriminările etnice practicate atât de administraţia maghiară, cât şi de patronii atelierelor, manifestată cu prilejul angajărilor în instituţiile publice şi în sectorul industrial. Această situaţie, î-l determină, pe Moise Bocşan, să privească cu scepticism, dezvoltarea reţelei şcolare româneşti, în mediul urban. *Pentru cine mai trebuie înmulţite şcolile în Arad* ? întreba retoric Protopopul Aradului, într-o scrisoare, adresată Consistorului, în 1897. *Poporul nostru, pe la oraşe, pretutindeni sărăceşte şi dispare mereu, pe când la sate, se înmulţeşte. Aşa se poate prevedea, că peste două – trei decenii, sau patru, unele din clădirile şcolare, vor sta goale şi se va vedea necesitatea vinderii lor*[51]. Şi în 1925, într-un raport, Primarul Aradului, remarca faptul că elementul românesc din industrie este încă foarte slab reprezentat. Fiind sărac, acesta a fost plasat mai ales la periferia oraşului.[52]

Odată cu dezvoltarea industrială, oraşul s-a extins spre nord, iar apoi pe direcţia nord-vest, spre cartierul proletar şi agricol Gai. Acesta, fără să dezvolte pe suprafaţa sa, în mod direct, numeroase asemenea activităţi, oferea însă din plin, industriei arădene, forţă de muncă calificată, recrutată mai ales

---

[49] Ştefan Marinescu, *Colonizările din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pe teritoriul fostului comitat Arad*, în , Muzeul Judeţean Arad, *Ziridava XIX-XX,* Arad, 1996, p.205.

[50] Andrei, Caciora, Eugen, Gluck*, Situaţia etno-demografică a părţilor arădene între 1849-1918*, Muzeul Judeţean Arad, *Ziridava XII*, Arad, 1980, p. 226.

[51] AN Arad, Fond, *Protopopiatul ortodox român Arad*, D.182/1897, fila 85.

[52] Idem, Fond *PMA*, 1925-1930, D.27/1925, fila 88.

din rândul populaţiei maghiare, colonizată aici tocmai în acest scop. Dar mai oferea pieţelor sale, produse agricole proaspete: cereale, legume, carne, lapte, păsări, ouă, etc.

În 1900, Gaiul avea 2.796 locuitori (4,96% din populaţia Aradului), din care, 1039 erau maghiari, 725 români, 792 sârbi şi 240, alte naţionalităţi[53].

8. Primul Război Mondial

Marea conflagraţie, generată de Primul Război Mondial (1914-1918), a adus şi acestei populaţii multă suferinţă. Durerea celor rămaşi acasă, ai căror fii, îmbrăcaţi în haina militară, au căzut eroic pe fronturi, se împletea cu sărăcia generală, lipsa forţei de muncă, spaima ocupaţiilor străine, a restricţiilor şi rechiziţiilor de tot felul a strămutării şi internării în lagăre, schimbărilor sociale.

În sprijinul familiilor celor plecaţi pe front, al răniţilor, văduvelor şi orfanilor, Biserica Ortodoxă, a adunat fonduri, instituind purtarea în biserică a unui tas de ajutor. Astfel, până în ianuarie 1915, din parohiile, Arad-centru, Gai, Cicir, Micălaca, Nădlac, Sâmbăteni, a fost predată suma de 399 coroane[54]

Foto 3/II. Soldaţi găieni din Primul Război Mondial

Nu cunoaştem identitatea soldaţilor români şi maghiari, căzuţi pe front. Doar trei nume sunt pomenite în Biserica ortodoxă Română: Ioan Moise, Ioan Laza şi Teodor Ioţa. În schimb, numele celor 37 eroi sârbi din Gai, a fost înscris, în 1934, de către organizaţia *Slova,* pe o placă din marmură albă şi fixată pe zidul nordic, al Bisericii Ortodoxe Sârbe: Nicola Armaţchi, Mladen Armaţchi, Mişa Armaţchi, Jivco Berar, Mladen Berar, Paia Budişin, Ivan Vlaicov, Laza Vlaicov, Milivoi Docmanov, Mita Jivoinov, Belco Jivanelov, Petar Lekin, Miloiu Neducin, Andrija Neţin, Borje Ostoin, Mita Ostoin, Mişa Bojin, Mita Petrovici, Milan Popovici, Frania Popovici, Ivan Rus, Borje Rus, Belco Savin, Iosif Savin, Jivco Secianschi, Iefta Secianschi, Sava Simulov, Duşan Ştefanov, Mladen Tirsin, Bogolis Tirsin, Petar Târnovan, Vlada Tinca, Borje Sandici, Belco Sandici, Mita Sandici, Petar Sandici, Isa Sandici.

În memoria celor ucişi în război, au fost ridicate monumente comemorative şi organizate, manifestări evocatoare cu prilejul Zilei Eroilor sau a altor sărbători. O asemenea manifestare organizată cu mult fast, a avut loc, la 10 mai 1930, considerată Ziua Învierii Naţionale, prin Unirea tuturor românilor, în scopul măririi trecutului glorios, îmbărbătării în prezent şi imboldului pentru viitor. La Servicile Divine speciale, organizate în Gai la Bisericile ortodoxe române şi sârbe, au participat membri Consiliului Municipal, reprezentaţi de Ivan Covacevici, Gheorghe Pâncotan, Ştefan Bran, Miloş Secianschi şi alţi funcţionari ai Primăriei[55]

Din cei 249 invalizi arădeni, ai Primului Război Mondial, 20 aveau domiciliul în Gai: Kalnoki Dionisie-Duleul Peşti 9, Kovacs Ştefan-Câmpineanu 20, Katai Mihai-Duleul Peşti 6, Kerling Mihai-Duleul Peşti 33, Harşani Iosif-Grădinarilor 4, Miller Iosif- Piaţa Sfânta Elena 3, Moţiu Nicolae-Nouă 9, Meszaroş Ludovic-General Doda 22, Ostoin Simion-Bisericii 13, Peuman Pavel-Domniţa Ancuţa 4, Peiacevici Matei-Bogdan Voievod 3, Pain Constantin-Domniţa Ancuţa 18-20, Roman Petru-Ciala 61, Tyosity Lazăr-Ion Creangă 1, Takacs Francisc-Bisericii 27, Dodean Ioan-Bisericii 108, Lazar Iosif-Duleul Martin 5, Ileş Iosif-Faurilor 88, Burca Ioan-Justinian 4, Fauer Gheorghe-Alexandru cel Bun 22. [56]. Printre ei nu se regăseşte nici un ofiţer, dintr-un număr de 20 invalizi, din Arad.[57]

---

[53] Caracterul majoritar unguresc, al Gaiului, e de dată recentă aşa cum este al tuturor oraşelor din vestul ţării. Conscrierea proprietarilor de casă făcută în Arad, la 1774, arată că românii, împreună cu zilierii, formau majoritatea populaţiei (Lakatoş Otto, *Arad tortenete*, Arad, 1881, vol II, p. 221-224 ; Ştefan, Manciulea, *Graniţa de Vest,* Baia Mare, 1994, p. 136).

[54] AN Arad, Fond *Protopopiatul ortodox Român* Arad, 1877-1920, D. 323/1915, fila 11.

[55] AN Arad, Fond *PMA* D.49/1930 fila 82.

[56] Idem, Fond *PMA*, D. 146/1926, fila 5-8.

[57] Idem, fila 14.

Foto 4/II Placa comemorativă pentru eroii sârbi

De asemenea, Serviciul Sanitar şi Ocrotiri sociale al Primăriei, evidenţia în 1929, existenţa a 110 văduve de război, cu domiciliul în Arad, care erau private de mijloace decente de trai. Dintre acestea, 20, adică 18,1%, locuiau în Gai: Ardelean Maria-Ion Creangă 44; Ardelean Saveta-Bisericii 49; Maria Balog-Nouă 34; Maria Borbely-Domniţa Ancuţa 12; Ivanca Bogăţean-Bisericii 51; Ana Borsoş-Bisericii 29; Maria Berta-Faurilor 149; Sofia Ciurdari-Grădinarilor 17; Zorica Chisăliţă-Bisericii 96; Ecaterina Dăgan-General Doda 38; Sofia Hanga-Grădinarilor 20; Iuliana Horvath-Bisericii 27; Maria Liker-Alexandru cel Bun 9; Etelca Maroty-Piaţa Sfânta Elena 4; Maria Monari-Ciordaş 61; Susana Nagy-Duleul Bito 3; Veronica Roman-Faurilor 9; Floare Roman-Câmpul Bujac 1151; Ecaterina Szabo-Nouă 3; Elisabeta Szucs-General Doda 4; Florica Tuluc-Fântânii 69; Rozalia Tovistati-Duleul Marco 6.. În 1920 Parohia Ortodoxă Română din Gai, a înregistrat 12 orfani de război : Gavril Ardelean, Petru Ardelean, George Ardelean, Catiţa Hăbălic, Dimitrie Hăbălic, Ioan Hăbălic, Petru Hanga, George Hanga, Maria Hanga, Vasile Hanga, Vioara Iovin, Elena Iovin[58].

După încheierea războiului şi această zonă s-a confruntat cu situaţia complexă şi tensionată în care elementul dominant era anarhia, susţinută mai ales prin acţiunile, uneori sângeroase, ale dezertorilor din armata austro-ungară care umpleau hotarele săteşti. Teritoriul, inclus în Regatul României, a cunoscut începând din 1920, intruziunea influenţei structurilor centrale româneşti concentrate la Bucureşti, care au modificat în mare măsură procesele începute anterior.

9. Aradul interbelic

După instaurarea administraţiei româneşti, prin extinderea autorităţii Consiliului Dirigent, şi asupra Aradului, au fost luate măsuri, care să faciliteze, unificarea administrativă şi legislativă la nivel naţional. Limba română, a devenit limbă oficială în serviciile publice, iar prefectul - reprezentantul autorităţilor centrale în teritoriu. Primarul, era şeful administraţiei locale, executa hotărârile Consiliului Comunal, pe care îl şi prezida, întreaga activitate fiind condusă după legile ţării[59]. În anii care au urmat, Aradul, municipiu şi reşedinţă de judeţ, a cunoscut o dezvoltare ascendentă, datorat atât poziţiei sale geografice cât mai ales activităţilor economice complexe, care se derulau aici[60].

Viaţa politică interbelică, a fost dominată de două partide: liberalii şi naţional-ţărăniştii. Partidul Naţional Liberal (PNL), reprezenta interesele burgheziei industriale şi financiare, care s-a consolidat după unire. Partidul Naţional Ţărănesc (PNŢ), a fost creat în 1926, în urma fuzionării Partidului Naţional Român (PNR), cu Partidul Ţărănesc din Vechiul Regat. Partidele de stânga, susţinute de muncitorii industriali, au avut o influenţă mai redusă în viaţa politică arădeană.

Dacă la alegerile din toamna anului 1919, Partidul Naţional Român (PNR) a candidat singur în Transilvania, la următoarele, s-au succedat la guvernare PNL şi PNŢ, deşi, la Arad, se depuneau câte 11-14 liste de candidaţi, susţinute de: Partidul Poporului, Partidul Naţional Liberal, Liga Apărării Naţional Creştine, Partidul Naţional Ţărănesc, Partidul Maghiar, Partidul Social Democrat, etc., iar mai târziu Partidul *Totul pentru Ţară* şi *Frontul Renaşterii Naţionale*.

La 10 august 1926, prin Jurnalul Consiliului de Miniştri nr.2702, dizolvându-se Consiliul Comunal, au fost luate primele măsuri pentru organizarea alegerilor fixate pentru 12 septembrie. Conform art. 170 din *Legea pentru unificarea administrativă*, Hotărârea Biroului Electoral Central, condus de judecătorul G. Hârgot, Preşedintele Tribunalului arădean, prevedea ca cei 11.750 alegători din Arad, repartizaţi pe 8 Secţiuni electorale şi secţii de votare, să aleagă 24 consilieri şi 8 supleanţi. Votarea urma să

[58] AN Arad, Fond Protopopiatul ortodox Român Arad, D 354/1920, fila 82
[59] *Dicţionar Enciclopedic Administrativ*, Cluj, 1935, p. 106
[60] ****Arad, Monografia oraşului, de la începuturi, până în 1989*, Arad, 1999

înceapă la ora 8 dimineaţa şi să continue până la ora 17, putându-se prelungi până la ora 22, cu o întrerupere de 2 ore în timpul mesei de prânz. Centralizarea datelor, totalizarea voturilor şi proclamarea rezultatelor la nivel de oraş, urma să se facă de către secţiunea a II-a, cu sediul la Şcoala Primară de pe str. Iosif Vulcan.[61] Secţiunea VIII – Gai, cu sediul la *Casa Naţională Gai*, din P-ţa Sfântul Ioan, a fost prezidată de dr. Ioan Dan, asistat de Alexiu Puticiu şi Ioţa Ferician. Au mai fost împuterniciţi ca observatori, din partea Listei de candidaţi nr. 1, cu semnul electoral *două bare paralele*: Ioan Pâncotan – lăcătuş, str. Faurilor nr. 31, Schneider Anton – tâmplar, str. Veche nr. 20; din partea Listei de candidaţi nr. 2, cu semnul electoral *un punct*: Kismarjai Ştefan – mecanic str. Aurel Vlaicu nr. 128, Adrian Petru – faur, str. Aurel Vlaicu nr. 90; iar din partea Listei de candidaţi nr. 3, cu semn electoral *două puncte suprapuse*: Dionisie Benea – mecanic, Aurel Raicu – proprietar. Circumscripţia electorală, cuprindea străzile: Calea Aurel Vlaicu, (nr. 236-278 şi 179-239), Retezat, Oltului, Şoseaua Câmpurilor, Hotarul, Siretului, Poetului (nr 14-29), Izvor, Meşterul Manole, P-ţa Sfânta Elena, Bogdan Voievod, General Doda, Grădinarilor, Bisericii, Hatman Arbore, Alexandru cel Bun, P-ţa Sf. Ioan, Tribunul Corcheş, Faurilor, Fântânii, Concordiei, Nouă, Câmpineanu, Anton Pann, Ioan Creangă, Justinian, Păcurarilor, Domniţa Ancuţa, Măgurele, Grozăveşti, Cimitirul Gai, Mănăstirea Sf. Simion Stâlpnicul. Din cei 974 alegători, înscrişi pe trei liste electorale, au votat 958 (Lista 1 – au votat 131; lista 2 – au votat 8o7; lista 3 – au votat 15, fiind anulate 5 buletine). Printre deputaţii aleşi în Gai a fost şi Aurel Raicu[62].

La 6 iunie 1937, în casa familiei Ostoin, a avut loc adunarea de reorganizare a Partidului Naţional Ţărănesc, sectorul VII-Gai, şedinţă, condusă de preşedintele dr. Boţioc şi secretarul organizaţiei locale Popovici. Manifestarea politică la care au participat peste 200 persoane, a constituit, mai ales, un prilej de critică a Partidului Naţional Liberal, aflat la conducerea ţării.

Deoarece, principalul obiectiv al politicii externe româneşti, din această perioadă, a fost, menţinerea frontierelor trasate la sfârşitul Primului Război Mondial, după constituirea blocului agresor alcătuit din Germania, Uniunea Sovietică, Ungaria şi Bulgaria, între 1933-1938, la Arad, au fost organizate ample manifestaţii antirevizioniste şi antifasciste. De asemenea, au început ample lucrări defensive, alături de preocupările pentru înzestrarea armatei, mai ales prin contribuţia benevolă a locuitorilor.

10. Al Doilea Război Mondial

Cu participarea a 72 de state şi 80% din populaţia lumii, al Doilea Război Mondial (1939-1945), este cunoscut ca cel mai mare conflict militar, politic, economic şi diplomatic din istoria omenirii. Debutul conflagraţiei a fost marcat, la 1 septembrie 1939, prin atacul Poloniei de către Germania. În urma semnării Pactului Ribbentrop – Molotov, a fost ales şi momentul dezmembrării României. În noul context creat, Uniunea Sovietică a trecut la acţiune, prin transmiterea, la 26 iunie 1940, către guvernul român a notei ultimative de cedare a Basarabiei şi Bucovinei de Nord. Dictatul de la Viena din 30 august 1940 şi tratativele româno bulgare de la Craiova, din 7 septembrie 1940, adăugau la cedările teritoriale, nordul Ardealului şi Cadrilaterul. După retragerea armatei române din aceste teritorii, s-a dezlănţuit un şir neîntrerupt de atrocităţi asupra populaţiei părăsite, astfel că intelectualii satelor, instituţii, unităţi economice, alături de oamenii simpli au fost obligaţi să aleagă calea pribegiei. În aceste condiţii şi pentru administraţia arădeană, presată de miile de refugiaţi, s-au ridicat numeroase probleme de locuire, hrană, absorbţie a forţei de lucru, şcolarizare, asigurare de spaţii pentru instituţii şi organizaţii.

---

[61] AN Arad Fond, *PMA* 1925-1930, D. 134/1926, fila 1-3.

[62] Aurel Raicu, nepot de frate al lui Sava Raicu – Directorul Băncii Victoria şi Dimitrie Raicu – proprietar şi om politic, cumnatul preotului –paroh, ortodox român din Gai, Nicolae Ionescu.

După abdicarea regelui Carol al II-lea, în favoarea fiului său Mihai I, la 6 septembrie 1940, guvernul Generalului Antonescu, a consolidat alianţa cu puterile Axei, considerând că *pentru securitatea noastră, nu există posibilitatea de a ne separa de Germania şi Italia*[63]. Regimul de dictatură militară, instituit de Mihai Antonescu, după înfrângerea Mişcării legionare, a pus întreaga economie la dispoziţia efortului militar al ţării. Se resimţea lipsa materiilor prime, alimentelor şi a energiei, existau greutăţi în comercializarea produselor industriale, restricţii de transport, generând restrângerea activităţii economice. Au fost introduse cartelele pentru consumul zilnic, la zahăr, ulei, carne, untură, pâine. De asemenea, pentru ajutorarea populaţiei sărace, cu mai mulţi copii, au fost înfiinţate comitete locale, sub patronajul unor societăţi caritabile sau a primăriei.

La 22 iunie 1941, a fost atacată Uniunea Sovietică, a cărei ocupare, constituia un obiectiv esenţial în strategia germană. Îi erau alături: Italia, România, Finlanda, Slovacia şi apoi Ungaria. Prin concentrarea de forţe, amploarea bătăliilor, volumul pierderilor materiale şi numărul victimelor umane, frontul germano-sovietic, numit şi Frontul din Est, a fost principalul spaţiu de luptă al celui de al Doilea Război Mondial.

Relaţiile României cu Uniunea Sovietică, pe durata războiului, a avut două etape complet diferite una de cealaltă. În prima etapă, cuprinsă între 22 iunie 1941 - 23 august 1944, România, ca aliată a Germaniei a participat, pe Frontul din Răsărit, împotriva statului sovietic. După trei ani de campanie , la 23 august 1944, România a părăsit alianţa Axei şi s-a alăturat Naţiunilor Unite, Uniunea Sovietică devenind din inamic, aliat.

Victimele războiului, erau deopotrivă, atât din rândul militarilor, cât şi al civililor. Confruntările sângeroase din tranşee, bombardamentele, deportările şi prizonieratul, teroarea instituită în Transilvania şi Basarabia au solicitat naţiunii un efort uman imens, azi pe nedrept, în parte, uitat, studiat insuficient şi nu la adevăratele sale dimensiuni. În această categorie intră mai ales prizonierii şi deportaţii. În ceea ce priveşte pierderile umane ale României, acestea au fost de aproape 1,2 milioane de oameni, din care peste jumătate de milion o reprezintă prizonierii. Dintre aceştia, 445.153-militari români au căzut prizonieri ai Armatei Roşii: 309.533 în timpul Campaniei din Răsărit şi alţi 135.620, după 23 august 1944[64].

Foto 5/II Scrisoare de pe front

Agresiunea statelor fasciste asupra Regatului Jugoslaviei, a provocat printre sârbii arădeni, alături de condamnare şi protest, înrolarea ca voluntari, în unităţile armatei jugoslave. Orientaţi patriotic, sârbii nu au renunţat la ideia de a organiza o mişcare de rezistenţă. În luna mai 1943, a fost chiar înfiinţat Comitetul Antifascist Principal pentru Banat din Romania., care şi-a propus să ascundă activiştii persecutaţi şi dezertorii militari, alături de colectarea de la donatori a sumelor de bani a îmbrăcămintei şi hranei, pentu a fi trimise luptătorilor Jugoslavi.

Acest lucru, a determinat şi contribuţia majoră, a sârbilor din Gai, după 23 august 1944, în sprijinul armatei române.

Războiul antisovietic

Chiar de la început, deşi la mii de kilometri depărtare de front, arădenii ca şi întreaga ţară, au simţit din plin ororile războiului. Ştirile de tot felul, multe din ele contradictorii, altele dovedindu-se ulterior, a fi doar zvonuri, circulau cu repeziciune îngrozind populaţia. Familiile, aşteptau cu spaimă scrisorile celor concentraţi şi plecaţi în misiuni. Victimele au început să apară, iar cifra acestora, creştea de la o zi la alta. Până la sfârşitul anului 1941, numai pe câmpul de luptă s-au înregistrat din judeţul Arad, 601 morţi. Pentru

[63] *Ştirea*, Arad, 30 septembrie 1940

[64] **I. Schipor** *Prizonieri români pe frontul de Est*, Oficiul Naţional pentru Cultul Eroilor, *Eroi şi morminte*, Studii şi comunicări susţinute la Sesiunea anuală a Oficiului Naţional pentru Cultul Eroilor, Ediţia I, Bucureşti, 12.12.2007,Buzău, 2008, p. 121.

sănătatea şi ocrotirea celor vii, dar şi în amintirea celor dispăruţi, prin stepele Rusiei, în biserici se făceau slujbe religioase, iar clopotele nu încetau să bată. Întreaga presă arădeană publica ştiri de pe front însoţite de liste cu numele celor căzuţi.

Foto 6/II Troiţa eroilor din Gai (1943)

În plină desfăşurare a războiului, la 23 mai 1943, a fost sfinţită *Troiţa Eroilor din Gai*[65]. Ea a fost aşezată în mijlocul cartierului, la intersecţia străzilor Dunării cu Tribunul Corcheş, pe latura sudică a Bisericii ortodoxe Române, în exteriorul împrejmuirii. Preotul paroh *Nicolae Ionescu*, împreună cu enoriaşii săi, au ridicat monumentul pentru mângâierea familiilor îndoliate, în amintirea şi cinstirea eroilor care au căzut pe Frontul din Răsărit al celui de al Doilea Război Mondial[66].

Troiţa, cioplită din lemn de stejar, de către un meşter anonim, (Î-390, L-185, l-76, G-7), a fost fixată pe verticală, într-un soclu din cărămidă şi beton, cu ajutorul a două şine metalice în forma literei U, lucrarea fiind consolidată şi prin două bare din oţel, strânse în pereche cu şuruburi. Acoperişul confecţionat din şindrilă, a fost montat în patru ape, de mărime inegală : două mai lungi şi două mai scurte. Pe creastă a fost fixată o cruce metalică.

Pe ambele feţe ale monumentului, au fost executate prin incizie, elemente decorative şi inscripţii lămuritoare. Acestea au constat din : crucea, rozeta, frânghia, desene geometrice, precum şi floarea de mac stilizată. Pe faţa sa vestică în treimea inferioară a fost inscris prin incizie textul : *În amintirea eroilor locali, căzuţi pe câmpul de onoare*. Pe faţa sa din spre răsărit se distingea textul : sus *INRI*[67] iar în treimea inferioară *Troiţă ridicată de poporul român din Arad – Gai, 1943, mai, 23*[68].

Soclul din cărămidă tencuită şi sclivisită, înălţat cu două trepte, pe toate cele patru laturi, a fost aşezat peste un postament din beton. Monumentul a fost împrejmuit cu un gard de formă dreptunghiulară (î-90, L-298, l-260), din lemn, cu o uşiţă, spre vest pentru accesul spre interior. Ulterior, a fost schimbat cu o împrejmuire metalică, din sârmă împletită şi stâlpi pentru fixare, încastraţi într-un soclu din beton nesclivisit. A fost restaurată în 1957 şi demontată în 1992, fiind într-o avansată stare de degradare.

Începând din iarna anului 1943, odată cu înaintarea spre România a ofensivei sovietice şi retragerea armatei române, s-a intensificat şi mişcarea populaţiei, din preajma frontului care se apropia, spre părţile Aradului. Pregătirile pentru întâmpinarea acestei situaţii disperate, au început cu cea mai mare grabă. Ele au debutat prin şiruri de inventare, prin care urmau să fie identificate: terenuri depozite, căi de acces, locuinţe, resurse, necesare plasării persoanelor, instituţiilor şi unităţilor economice, pentru a fi ocupate, de obiectivele evacuate din zonele frontului care înainta spre vest. În virtutea Deciziei Ministerului Justiţiei din 21 iunie 1943, în cazul *când proprietarul sau deţinătorul unui imobil, refuză cartiruirea populaţiei care se evacuiază benevol sau forţat din localităţile expuse bombardamentelor aeriene, întreaga clădire va fi rechiziţionată, iar opozanţii evacuaţi*[69]. În acest scop, cartierul a fost organizat în trei sectoare cuprinse în Circumscripţia VI de Poliţie.[70]

Astfel, în Sectorul 22 care cuprindea populaţia străzilor: *Păcurarilor, Ion Creangă, Anton Pann, Domniţa Ancuţa, Tribunul Corcheş* (de la P-ţa Sfântul Ioan la Câmpineanu), *Câmpineanu* (între Tribunul Corcheş şi Anton Pann), *Nouă* (între Tribunul Corcheş şi Păcurarilor), *Fântânii* (idem), *Faurilor* (idem), *Bisericii* (între P-ţa Sfântul Ioan şi Ion Creangă), recensorul *Mircea Iercan*, funcţionar la

---

[65] A fost restaurată în 1957 şi demolată în anul 1992, la acea dată, fiind foarte avariată.

[66] **Horia Truţă, Dan Demşea,** *Monumente de for public, însemne memoriale, construcţii decorative şi parcuri din judeţul Arad,* Arad, 2008. p. 22.

[67] Iniţialele textului: *Isus Nazarineanul Regele Iudeilor*

[68] **Dan, Demşea**, MJA, *Fişa analitică de evidenţă*, nr. 2742/ 1976.

[69] Conform Recensământului din 16-31 ianuarie 1944, Aradul a pus la dispoziţia refugiaţilor 4343 camere, în care puteau fi cazate 4297 persoane cu paturi şi 6279 persoane fără paturi, 203 grajduri, cu o capacitate de 810 animale (AN Arad Fond *PMA, 1918-1947*, D.13/1945, fila 412).

[70] Idem, D. 9/1944, fila 37-39.

Intreprinderea Comunală a identificat, 139 camere disponibile pentru 172 persoane, în încăperi cu paturi, 402 persoane, fără paturi şi 100 de grajduri pentru 338 vite. (Anexa nr. 3)

Găzduirea urma să se facă sub supravegherea şefului de echipă – *Mircea Iercan,* ajutat de *Dumitru Catici* – şeful coloanei de trăsuri, *dr. Oscar Gardoş* – medicul care asigura asistenţa sanitară şi medicul veterinar – *dr. Ioan Tolnai*.

În Sectorul 23, compus din străzile: *Concordiei, Bogdan Voievod, Laptelui, General Doda, Grădinarilor, Alexandru cel Bun, P-ţa Sf. Ioan, P-ţa Sfânta Elena, Câmpineanu* (între Bogdan Voievod şi Tribunul Corcheş), *Nouă* (între Aurel Vlaicu şi Tribunul Corcheş), *Fântânii* (idem), *Faurilor* (idem), Bisericii (între Aurel Vlaicu şi P-ţa Sf. Ioan), recensorul *Gheorghe Lazăr*, şef de birou la Intreprinderea Comunală a evidenţiat 163 camere care puteau găzdui cu paturi - 388 persoane şi 455 persoane fără paturi (Anexa 2)

A mai fost inventariată o magazie cu o capacitate de 2 vagoane iar în cele 2 grajduri existente se puteau adăposti 8 vite. Echipa condusă de *Gheorghe Lazăr*, mai cuprindea pe *Lazăr Fericean*, *dr. Martin Grunwald* şi medicul vederinar *dr. Iosif Madacs.* Din sectorul 24 care cuprindea şi cartierul *Poltura, Calea Aurel Vlaicu*, până pe *Câmpul Liniştii*, la nord de cimitirul Eternitatea, cu străzile: *Tribunul Corcheş* (de la nr. 1 la P-ţa Sf. Ioan), *Hatman Arbore, Grozăveşti, Justinian, Izvor, Meşterul Manole, Cerbului, Poetului, Negoi, Basarabiei, Bucovinei, Moldovei, Crişanei, Munteniei, Căprioarei, Olt, Retezat, Jiului, Turdei, Albinelor, Bobocilor, Cocoş, Coroiului, Împroprietăriţilor, Agricultorilor*, au fost puse la dispoziţia primăriei, 150 de camere în care puteau locui 184 persoane cu paturi, 119 persoane fără paturi, 8 grajduri, pentru 27 vite. Colectivul de supraveghere, era format din *Gheorghe Bogăţean* – şeful echipei, *Milan Burnaţ, dr. Evştein Adalbert* şi medicul veterinar – *dr. Madacs Iosif.*

Sectorul 24 a fost organizat exclusiv în cartierul Poltura

Cele dintâi distrugeri ale Aradului, datorate războiului, s-au produs într-o zi de luni, la 3 iulie 1944. Atunci a avut loc primul atac aerian asupra oraşului, prin *Operaţiunea Frantic Joe*, o acţiune militară comună a aliaţilor sovietici, englezi şi americani. Totul s-a petrecut foarte repede. Deşi, când au auzit sirenele, la ora 11 şi 27 minute, arădenii s-au grăbit spre adăposturi, avioanele au apărut atât de rapid, deasupra oraşului, încât mulţi au fost surprinşi sub cerul liber, în special în zona *Pădurice*, unde au fost cele mai multe victime. Atacul a fost susţinut de 55 bombardiere de tip B 17 şi 38 avioane de vânătoare P-38. Au fost lansate 200 bombe clasice explozive şi 3000 bombe incendiare, fiind vizată Gara, Atelierele principale şi Inspecţia CFR, Fabrica de vagoane *Astra*, fostul sediu al Gestapoului din Pădurice, Cazarma de Roşiori ce se afla pe locul fostului CPL de pe Calea Aurel Vlaicu. Au mai fost însă atinse, fiind parţial distruse, numeroase unităţi economice, instituţii şi 482 de case de locuit [71].

Raidul aerian a durat până la ora 12,45 şi s-a desfăşurat în trei valuri succesive, producând Aradului, o pagubă în valoare de 6 miliarde lei. Au fost ucise 190 persoane, rănite 600 şi distruse casele a 25o familii. Municipalitatea a decis sprijinirea renovării clădirilor, iar familiilor celor decedaţi, le-a distribuit gratuit locuri de veci.

Evenimentele militare, întâmplate, după 23 august 1944

În Arad, zilele care au urmat actului politic de la *23 august 1944*, nu au fost violente. În oraş, existau la acea dată, doar două companii militare române cu misiuni de pază şi trei regimente, încartiruite la Miniş, Ghioroc şi Păuliş. Trupele germane, au constat din 50 de soldaţi, comandaţi de un ofiţer,

[71] **Alexandru Roz,** *Acţiunile revoluţionare organizate împotriva dictaturii militaro-fasciste şi a războiului hitlerist de către oamenii muncii din judeţul Arad sub conducerea PCR-1940-1944*, în MJA, *Ziridava XIV*, Arad, 1982, p.,305-306 ; **Ianoş Ujj,** *Foto-documente despre bombardarea Aradului în anul 1944*, în CMA, *Ziridava, XXIV*, Arad, 2005, p. 320

încartiruiţi în Palatul Minoriţilor, 60 de soldaţi cu răni uşoare, cazaţi la Şcoala Germană de pe strada Vincenţiu Babeş, clădire transformată în spital şi aproximativ 700 militari, împreună cu tehnica aviatică de luptă, pe aeroport. Dezarmarea unităţilor germane a început în 26 august. Iniţiativa acţiunii, şi-a asumat-o plutonierul major *Ştefan Budiu*, care însoţiţi de 4 elevi TR: *dr. Ioan Ferician,* avocat din Gai*, Duşan Pavlovici, Ioan Savu,* învăţător, din satul Toc şi *Ioan Bogdan*. Aceştia, înarmaţi cu vechi arme *Mosiganan,* i-au dezarmat fără incidente violente, pe cei 60 soldaţi germani, de la Şcoala Germană, dotaţi cu pistoale automate şi grenade. La fel, au decurs evenimentele şi pentru inactivarea celuilalt grup german, din Palatul Minoriţilor. Doar la aeroport, şi ferma Ceala, cei peste 7oo militari germani, care deserveau şi păzeau aceste obiective, s-au opus predării şi s-au aşezat în dispozitiv de luptă.

La acţiunea desfăşurată în zilele de 25-28 august pentru dezarmarea lor au participat, Regimentele 1 Roşiori, 11 Călăraşi, 4 Grăniceri, 93 Infanterie şi Şcoala de subofiţeri infanterie Radna, sprijinite de o baterie de tunuri, din Regimentul 1 Artilerie Călăreaţă şi o baterie din Regimentul 38 Artilerie. Bilanţul acestor lupte s-a soldat cu capturarea unui număr de 146 soldaţi, 45 subofiţeri şi 9 ofiţeri germani, 34 avioane de luptă, 16 maşini şi o mare cantitate de alimente, subzistenţe şi carburanţi[72].

În sudul Crişanei, după respingerea de către grăniceri, în raioanele de pază a atacurilor ungare dintre Ciumediu şi Nădlac, în ziua de 24 august, forţe din Divizia 1 Blindate maghiare, au reluat ofensiva, încercând să ajungă la Beiuş, Arad şi Lipova, concomitent cu apărarea dârză, de către formaţiile de luptă germane a Aerodromului din Arad. În această situaţie, subunităţile Batalionului de Grăniceri 1 Beiuş şi 2 Arad, subordonate temporar Diviziei 1 Infanterie şi Instrucţie, au dus lupte grele pentru apărarea mobilă, pe aliniamentul Tinca – Pâncota – Arad, unde inamicul a fost oprit. În 25 august, trupe fasciste, transportate cu 80-100 camioane au sosit din Ungaria, şi au atacat pichetele de grăniceri din zona Turnu. În ziua următoare, sprijiniţi de o unitate motorizată maghiară, au încercat să patrundă în Arad, din spre vest, atacând cazarma militară din Gai. Atacul a fost susţinut de artilerie şi aviaţie, care au mitraliat populaţia civilă din Gai şi Bujac, fiind distrusă Şcoala nr. 20 şi alte construcţii civile. Cu toate acestea atacul a fost respins de către soldaţii Batalionului 2 din Regimentul 4 Grăniceri din Gai, comandat de lt. col. *Ion Perhaiţă,* însă cu numeroase victime şi pagube materiale. Alături de comandantul batalionului, s-a evidenţiat în mod deosebit, comandantul Plutonului de aruncătoare de 120 mm, lt. *Ionel Popa,* decorat pentru bravura de atunci, cu înalta distincţie, *Coroana României cu spade şi panglică de virtute militară.* Operaţiunea a fost sprijinită şi de militarii Diviziei 1 de Cavalerie-Instrucţie din Corpul 7 teritorial al Armatei I-a, două batalioane de elevi ai Şcolii de subofiţeri Radna[73], două plutoane de armament greu ale Şcolii de ofiţeri rezervă de infanterie din Arad, militarii Cercului teritorial, depozitele de armament şi alimente, spitalele militare, gărzile şi alte formaţiuni, care au devenit, în această situaţie, trupe combatante. La 31 august a contraatacat şi plutonul de grăniceri din Nădlac, care, întărit cu un pluton de cavalerie, a reocupat pichetele pierdute[74].

Dar confruntările militare, din preajma Aradului, nu s-au terminat, deoarece, încă de la începutul lunii septembrie, chiar şi populaţia avea cunoştinţă de iminenţa unui atac puternic, din partea trupelor germano - ungare. Organizaţia din Arad a PCR, a trimis chiar, o delegaţie, la Comandamentul Diviziei sovietice, de la Zam, pentru a primi arme, dar solicitarea a fost respinsă.[75] În consecinţă, au fost făcute pregătiri de evacuare a oraşului, iar exodul civililor, a început după 10 septembrie. Mii de oameni, aplecaţi sub greutatea bagajelor, însoţiţi de copii, pe jos şi în căruţe, se înşirau într-o lungă şi tristă coloană, spre Podgorie.

---

[72] ****Istoria artileriei române*, Bucureşti 1977, p.290,291

[73] **Pavel, Galea,** 1944 - *Arad, file de luptă*, în ziarul *Orizont arădean*, anul I, august 1984, p. 10

[74] **Sever Neagoe, Ilie Tender, Gheorghe Văduva**, *Istoria grănicerilor şi începutul poliţiei de frontieră,* Bucureşti, 2003, p. 287.

[75] *Patriotul,* 14 septembrie 1948.

În dimineaţa zilei de 13 septembrie 1944, la orele 5,40 trupele germano-ungare, au trecut frontiera cu tancuri şi motorizate şi au intrat şi ocupat: Pecica, Sederhat, Iratoş, Sânpaul, Macea, Curtici, Şofronea. Acţionând concomitent pe un front mai larg, care cuprindea şi direcţiile Ciumeghiu – Tinca şi Vărşand – Ineu, se urmărea luarea în stăpânire a Munţilor Apuseni şi a Defileului inferior al Mureşului, până la Lipova.

Este de remarcat, implicarea unor locuitori ai comunităţii sârbe, din Gai, care şi-au creat, în gospodăriile proprii, cu ştirea şi sprijinul armatei române, mici depozite de armament şi muniţie, pe care le-au folosit, în aceste lupte. În asemenea situaţie, a fost familia Mihailovici, care I-a înarmat pe fraţii Titus şi Mircea Panaiot, alături de alţi tineri din Gai. Schimburile de focuri au început la podul de peste Ier din preajma mănăstirii, dar rezistenţa a fost repede anihilată.

În aceste condiţii grele, Regimentul 4 de Grăniceri Pază Deva, cu forţele din subordinea Cercului 7 Teritorial, care subordona toate unităţile militare din sudul Crişanei şi a Banatului, avea în dispozitivul de pe frontieră, doar două batalioane de pază, unul de instrucţie şi 38 de pichete. Este de remarcat şi contribuţia Batalionului Fix *Criş,* aflat în subordinea grănicerilor, formaţii pregătite de ofiţerii acestei arme, încă din 1943[76].

Cu aceste forţe, s-a participat la temporizarea îngrădirii ofensivei inamicului, reluată de mai multe ori, atât pe direcţiile Văilor Crişului Alb şi Negru, cât şi spre Turnu – Gai - Arad sau Jimbolia - Timişoara. Au fost desfăşurate acţiuni de luptă, la Vărşand, Turnu-Gai şi Nădlac-Gai, urmate de acţiuni ofensive pentru eliberarea teritoriului invadat şi restabilirea dispozitivului de pază a frontierei din acest sector.

Unităţile de frontieră ale Regimentului 4 Grăniceri din aceste sectoare, au fost de fapt, singurele care au opus rezistenţă reală, unui inamic net superior ca număr, dotat cu tancuri şi armament greu. Mai cunoscute sunt luptele de la Şofronea, unde, la marginea comunei a fost amplasat un tun, deservit de 7 militari sub comanda căpitanului *Romulus Pete*. Acestora li sa alăturat voluntar tânărul de 15 ani, *Virgil Iovănaş,* fiu de CFR-ist din Curtici, care se întorcea spre casă, de la Arad, unde a fost să se înscrie în clasa a V-a la Liceul Aurel Vlaicu. După ce au rezistat timp de 6 ore, atacurilor succesive, distrugând 7 tancuri şi 1 camion, o parte din ei s-au retras, grav răniţi, alţii, printre care şi *Virgil Iovănaş*, au căzut în luptă. În timpul schimbului de focuri, au mai fost ucişi, într-un lan de porumb, lângă Gai: *Aron Oprin, Măciuţ Ioan şi Aron Arsin* din Sânicolaul Mic.[77] Nu au rezistat asaltului nici formaţiile Diviziei 1 Cavalerie şi Instrucţie, care au întâlnit inamicul în zona gării şi P-ţa Drapelului. Având pierderi 12 morţi, 28 răniţi şi 275 dispăruţi acestea s-au retras prin Piaţa Avram Iancu peste Mureş, în Cetate, apoi prin Frumuşeni spre Lipova.

După lupte grele, aceste formaţiuni, s-au repliat spre Vladimirescu şi satele din Podgorie, iar trupele maghiare au pătruns în oraş. Aradul, a fost găsit, însă, pregătit, pentru primirea armatei aliate, împodobit festiv, cu steaguri româneşti şi sovietice, ghirlande de flori şi un Arc de Triumf simbolic, pe Calea Iuliu Maniu, lângă P-ţa Drapelului.

Până seara, întregul oraş, a fost ocupat şi a rămas aşa, timp de opt zile. Inamicul, nu s-a oprit însă aici, continuîndu-şi înaintarea spre est, până pe aliniamentul Sâmbăteni, Pâncota, Ineu, Mânerău. Se dorea înaintarea pe valea Mureşului şi a Crişului Alb spre Transilvania unde urmau să se întâlnească cu armatele ce atacau din spre nord.

După îndeplinirea misiunii, din 20 septembrie, cunoscută sub numele de *Luptele de la Păuliş,* armata română, cu participarea Corpului 57 armată rus, a trecut în 21 septembrie la ofensiva asupra Aradului din trei direcţii. În noaptea spre 22 septembrie trupele fasciste s-au retras, aruncând în aer cele două poduri rutiere metalice de peste Mureş, centrala telefonică, gara şi podul CFR. Din rândul trupelor inamice, care au căzut în aceste lupte, au fost înmormântaţi în cimitirul din Gai, 11 militari maghiari:

[76] Sever, Neagoe, 2004, op. cit. p. 292

[77] Au fost înmormântaţi în cimitirul din Sânicolaul Mic (*Patriotul,* 14 septembrie, 1947)

sergentul Ferencz Imre, soldatul fruntaş Hollo Pal, soldaţii: Toth Ferenc, Bardoczi Sandor, Voros Laszlo, Bereş Jeno, Nagy Geza, Petro Andras, Szabo Pal, Szomszed Ignac, Verteşi Gabor[78].

Distrugerile însă nu s-au încheiat, deoarece în noaptea de 31 octombrie spre 1 noiembrie 1944, la ora 19,40, deasupra Aradului a sunat alarma unei alte incursiuni aeriene. Prin două atacuri succesive, 22 bombardiere germano-maghiare, au aruncat peste oraş mai mult de 80 obuze, fiind vizată mai ales zona gării. Au murit 2 soldaţi români şi 7 sovietici, alţi 15 fiind răniţi, iar dintre civili 8 bărbaţi şi 2 femei. Tot atunci au fost avariate aproape 50 de case, iar 200 de vagoane cu materiale de război şi alimente au fost distruse. În noaptea de 5 spre 6 noiembrie, oraşul a fost din nou survolat în 2 valuri succesive, de 20 avioane inamice, bombardamentele distrugând complet, Sanatoriul de Tuberculoză. O nouă incursiune aeriană asupra Aradului, a avut loc în 19 noiembrie. De această dată, bombardierele inamice, datorită intervenţiei hotărâte a artileriei antiaeriene româneşti, nu au reuşit să arunce, decât 8 bombe, la întâmplare, fără să fie înregistrate victime, iar pagubele materiale au fost minore.

La 24 septembrie 1944, unităţile române au trecut pe teritoriul Ungariei, unde cu un efectiv de 210.000 soldaţi, în contextual ofensivei generale a forţei Naţiunilor Unite, au acţionat pentru eliberarea acestei ţări, a Cehoslovaciei şi Austriei.

După înfrângerea Germaniei, Divizia 1 Cavalerie şi Instrucţie, cu garnizoana la Arad, şi care avea în componenţă soldaţi din aceste locuri, s-a întors la bază, conform ordinului frontului 1 Ucrainean, începând cu ziua de 13 iunie 1945. Unitătii militare, a cărei comportare eroică şi plină de umanism, era dovedită, nu numai prin desele citări pe ordine de zi, româneşti şi sovietice,[79] decorată cu cea mai înaltă distincţie *Ordinul Mihai Viteazul,* ci şi prin scrisori de mulţumire din partea populaţiei civile cehoslovace[80], arădenii i-au organizat în 14 iulie, una din cele mai emoţionante primiri. Coloanele *Diviziei I de cavalerie munte şi fier,* cum a fost denumită de comandamentul sovietic, au trecut pe sub *arcul de triumf,* ridicat special lângă Palatul CFR şi ornat festiv. Bulevardul, împodobit cu drapele şi flori era animat de mulţimea entuziastă a arădenilor, aliniată pe ambele părţi ale traseului şi care aşterneau în faţa soldaţilor, un covor multicolor de flori. După parcurgerea, principalei artere a oraşului, ostaşii surprinşi de grandoarea şi căldura primirii, s-au îndreptat, prin străzile: Eminescu, Ştefan Cicio-Pop, Episcopiei, Mărăşeşti, Victoriei Calea Aurel Vlaicu, spre cazărmile din Gai unde au fost încartiruiţi.[81] În aceeaşi perioadă, trupele sovietice au ocupat Cetatea şi alte clădiri militare din Arad : fosta cazarmă de Roşiori de pe calea Aurel Vlaicu, clădirile de lângă cimitirul *Pomenirea*, unde azi se află Azilul de Bătrâni.

Tratatul de Pace semnat la Paris, în 10 februarie 1947, încheia capitolul dureros al participării României la cel de - al Doilea Război Mondial, conflict militar început în Est, împotriva Rusiei Sovietice şi terminat în Vest, împotriva Germaniei, alături de care a intrat în război. Şi în est ca şi în Vest obiectivul României a fost legitim şi anume recuperarea teritoriilor pierdute în vara anului 1940. Dacă, după 23 august 1944, ani în şir, campania din Est a fost considerată o gravă eroare, şi chiar o crimă pentru

---

[78] În 2011, Parohia Romano - Catolică, din cartier, a identificat şi amenajat, în Cimitirul din Gai, mormintele celor11 combatanţi maghiari căzuţi în lupte.

[79] Sunt concludente în acest sens, aprecierile făcute de comandantul Armatei 53 sovietice, generalul-locotenent Ivan Mefodievici Managarov , în *Documente privind istoria militară a popului român,* 1945-1947, Bucureşti 1988, p. 20-21

[80] O scrisoare emoţionantă a fost trimisă pe adresa Comandantului Armarei I Române de către Consiliul naţional comunal din Stokach (Cehoslovacia), pentru ajutorul dat de către unităţile române, populaţiei locale sinistrate de război (Idem , p. 18.); Cuvântări rostite de delegaţi ai oraşelor Modry Kamen şi Zvolen cu ocazia dezvelirii monumentului ridicat la Oremov Laz, în cinstea ostaşilor români căzuţi pentru eliberarea Cehoslovaciei (idem, p. 40-41); Cuvântare rostită de primarul oraşului Kromeriz, cu prilejul dezvelirii Monumentului eroilor români (idem, p. 70)

[81] Eugen Gluck, Alexandru Roz, *Aradul muncitoresc*, Bucureşti, 1982, p.230.

participanţi, raţiunile au fost de ordin politico-propagandistic. În realitate, redobândirea teritoriilor dintre prut şi Nistru, a Basarabiei, nordului Bucovinei şi a Ţinutului Herţa, era la fel de îndreptăţită ca şi redobândirea nord-vestului Transilvaniei. Continuarea operaţiunilor militare dincolo de aceste graniţe era la fel de necesară atât în vest cât şi în est. Ceeace nu se lua atunci în calcul a fost viitorul sumbru rezevat României sub ocupaţia sovietică.

Foto 8/II Crucea soldaţilor români (1994)

În semn de omagiu, la împlinirea a 60 de ani de la ridicarea pe turnurile Bisericii Ortodoxe a celor trei cruci din metal aurit şi sfinţirea clopotelor, la 8 septembrie 1994, în Gai, a fost dezvelită *Crucea Soldaţilor Români*, monument cu un caracter local, care a înlocuit *Troiţa Eroilor* din 1943, degradată în timp şi demontată, cu doi ani în urmă[82]. Ctitorită de Gheorghe Creţiu şi cioplită în marmură albă, de firma *Marmorex* din Arad, *Crucea* a fost instalată pe vechiul loc, în semn de amintire a jertfelor umane din Războaiele Mondiale. Soclul din beton şi cărămidă, sclivisite, alcătuit din două paralelipipede de mărimi diferite, suprapuse sub forma unor trepte, îi dau înălţime şi suplețe. Are ca elemente decorative, simboluri militare, concepute, în relief, sub forma unor săbii de paradă, încrucişate peste o cască militară din dotarea armatei române. Pe partea din spre vest, a braţelor crucii este înscris: *IS HR NI KA*[83]. Alte texte, în relief, sub forma caracterelor de tipar, cu litere drepte, motivează construcţia şi destinaţia monumentului: *Recunoştinţă / veşnică / Eroilor din cartierul / Gai căzuţi pe câmpul / de luptă pentru libertatea / patriei / şi demnitatea naţională/.* Mai jos se redă numele ctitorului: *Donată de familia / Creţiu Gheorghe / sept. 8 – 1994.* Lateral, este prezentat constructorul: *Executat / Marmorex / Arad.*

Împrejmuirea, a fost confecţionată din plasă de sârmă împletită, fixată cu elemente metalice, într-o bordură de beton, întregul monument, fiind foarte bine întreţinut. Alături, spre est, se află un exemplar de salcâm japonez (*Sophora japonica* L.) cu o vechime de peste 8o de ani.

În Biserica ortodoxă Română, este pomenit numele a 26 eroi: căpitan Iosif Creţiu, Ioan Ilin, Simeon Petruţa, Petru Bran, Ioţa Ardelean, Mihai Sârb, Aron Constantin, Ioan Novac, Simeon Fânău, Petru Jivan, Mihai Crucian, Bota Simeon, Dumitru Crucian, Constantin Aron, Horga Gavril, Creţa Vasile, Dodean Ioan, Creţa Gavra, Roşu Ioan, Boca Teodor, Dogău Gheorghe, Boloş Pascu, Orga Mihai, Drăgan Gheorghe, Creţ Vasile,

Numele a 13 eroi de naţionalitate sârbă din Gai, căzuţi în cel de-al Doilea Război Mondial a fost înscris, în 1986, prin incizie, cu litere chirilice, pe tabla din marmoră fixată pe zidul Bisericii ortodoxe Sârbe, în următoarea ordine: Borce Ristov, Duşan Lekin, Mişa Petrovici, Nika Kracin, Vlada Mikluşev, Milutin Arsenov, Nicola Iorgovan, Mita Moţ, Laza Ivanov, Milivoi Tirsin, Antonie Iorgovan, Pera Marincov, Boca Podoabă, Boriţa Stepanov. În urma celui de al doilea război mondial, în cimitirul din Gai existau în 1948, patru morminte individuale neîmprejmuite şi neîngrijite. Este posibil să fi fost deshumate şi reînhumate în cimitirul Pomenirea, în noiembrie 1948.

11. Gaiul postbelic

Efortul militar intens ai celor trei ani de război, din care, peste 90 de zile, pe teritoriul României, au solicitat o contribuţie impresionantă, a resurselor umane şi economice. Pe fronturile *Celui de al Doilea Război Mondial* au fost ucişi, răniţi, dispăruţi, deportaţi sau făcuţi prizonieri 1.171.650, militari şi civili.

Asigurarea cu armament, muniţie, echipamente şi subzistenţă ostaşilor români, prizonierilor, iar după 23 august 1944, întreţinerea unor trupe sovietice, aparţinătoare fronturilor 2 şi 3 ucrainene, au solicitat mari eforturi populaţiei ţării. Armatei Sovietice, i-au fost livrate, până la 30 iunie 1945, din

[82] Informaţie, de la preotul paroh, Nicandru Cuţaru, 2008.
[83] Isus Hristos - Învinge.

cererile, în continuă creştere, chiar după încetarea războiului, 365.086 tone subzistenţe, în valoare de 21,7 milioane dolari. Calculând cantităţile de zahăr, cartofi, carne, sare, tutun, ţigări, arpacaş, etc. furnizate în contul articolului 10, din Convenţia de armistiţiu, in coroborare cu raţiile stabilite prin acelaş document, ele corespundeau întreţinerii unor efective cuprinse între 645.243 şi 1.350.981 oameni. Multe materiale, îndeosebi cereale, depozitate în silozuri, au fost luate sub formă de captură, fără formă de plată, epuizând şi mai mult disponibilităţile imediate ale României[84] Un inventar al primăriei, realizat în 4 ianuarie 1945, prezintă principalele daune materiale, rezultate în urma evenimentelor de război, care au avut loc după 23 august 1944, care s-au ridicat la suma de aproape 2 miliarde lei (1.098.254.052 lei)[85]. La acestea, se mai adaugă veniturile pe care le aduceau cele două poduri distruse, prin aplicarea vămuirilor – 10 mil. lei; lucrurile luate de armata sovietică - 16 mil. lei şi prestările de muncă plătită de către primărie, în beneficiul armatei sovietice – 13.249.755 lei. Pierderi importante au înregistrat spitalele, şcolile şi alte instituţii, unde au fost încartiruiti vremelnic militari sovietici, care la plecare au luat, sau distrus, lenjeria, vesela, parte din mobilier şi alte obiecte de inventar. Tot în această perioadă, la 21 septembrie 1944 a fost bombardată Şcoala primară nr. 20 din strada Grădinarilor. Ruinele instituţiei, au fost apoi, mistuite de flăcări, în urma incendierii din 27 septembrie, pagubele, fiind evaluate la 20 milioane lei. Conducerea Circumscripţiei administrative II Gai, raporta deasemenea dispariţia unor obiecte de inventar şi consumabile, puse pe seama armatei de ocupaţie maghiare: portrete regale, drapele, telefonul automat, maşina de scris, marca *Ideal,* geantă din piele, lighean, cană cu apă, pahare, foarfeci, cuţit de tăiat hârtie, orologiu deşteptător, saltea cu paie, şei pentru cai,frâie, roabe, biciclete, tuşiere, călimări, liniare, tocuri şi peniţe, creioane, rezerva de hârtie de scris, cu plombagina, calul *Ghiaţă* şi căruţa *standard,* hamuri, grumăzare, bici, inscripţia de pe clădirea instituţiei, etc[86]. Semificativ este însă şi faptul, aşa cum rezultă dintr-un raport al prefectului, care comunica în 1948 Ministerului de Interne, *că, în judeţul Arad nu au fost semnalate furturi şi jafuri ale unor obiecte de artă, de către trupele germane în retragere*[87].

Războiul a lăsat urme adânci în toate domeniile vieţii arădenilor. Industria şi agricultura erau grav afectate de operaţiunile militare, iar pierderile populaţiei, au fost imense. Atelierele principale CFR şi uzinele Astra, erau ruinate în proporţie de 85%, cum de altfel, erau şi numeroase alte fabrici mai mici. Un număr de 44 intreprinderi, şi-a încetat producţia ca urmare a plecării proprietarilor cu armatele inamice în retragere. Cartierul gării, a fost transformat în ruine, podurile distruse, iar o mulţime de străzi erau blocate cu dărâmături. Situaţia era la fel de grea şi în agricultură, unde suprafeţele agricole au fost reduse, iar animalele de muncă şi atelajele rechiziţionate.

În aceste condiţii, la 21 decembrie 1944, peste 300 de locuitori ai cartierului, au participat la Adunarea populară, organizată de *Uniunea Patrioţilor*, şedinţa fiind condusă de Gheorghe Olah şi Ioan Şirianu. Aceştia, în numele organizaţiei pe care o reprezentau, au demascat activitatea de sabotaj a rămăşiţelor de legionari şi colaboratori ai vechiului regim, *care generează în continuare haos în toate domeniile vieţii.* Au fost prezentate situaţii din Gai, privind abuzurile poliţiei, *care face rechiziţii de persoane pentru munca obştească în favoarea primăriei şi a armatei sovietice, după bunul său plac, fără*

---

[84] I. Alesandrescu, *Războiul economic al României în războiul antihitlerist*, în *România în anii celui de-al Doilea Război Mondial* , vol. 3, Bucureşti., 1989, p.,423.

[85] Distrugerea Podului Decebal –600 mil. lei; avarierea podului Traian-400 mil. lei; lucruri furate de armata maghiară de ocupaţie-26.391.841 lei; valori ridicate de armată, fără forme-10.437.486 lei; distrugeri ale bombardamentelor-60 mil. lei; valori ridicate fără forme, de către armata română-1.265.000 lei; bani numerar furaţi de militari unguri-9.700 lei; valori furate de militari unguri-130.000 lei; acte justificative-20.025 lei. (AN Arad, Fond PMA, 1918-1947, D. 16/1947, fila 1)

[86] Idem, D 13/1945, fila 15.

[87] Idem, Fond *Prefectura Judeţului Arad*, D 144/1948 fila 18.

nici o logică, în ciuda priorităţii însămânţărilor, care nici pe departe nu au fost încheiate[88]. A mai fost relevat faptul că, acest cartier, nu au mai primit lemne de foc, de mult timp, cu menţiunea că *şi dacă acestea ar exista, nu ar putea fi transportate din lipsa atelajelor rechiziţionate. Deoarece brutarii au fost obligaţi să facă doar pâine albă, datorită preţului ridicat, majoritatea locuitorilor nu o pot cumpăra. În acelaşi timp, primăria, prin mercurialele stabilite, îi constrânge pe producători, să vândă cerealele la preţuri disproporţionat de mici.* În final, a fost adoptată o moţiune, prin care se solicită intervenţii energice, din partea Uniunii Patrioţilor, pentru rezolvarea imediată a mai multor neajunsuri, ca : repararea şi deschiderea imediată a cursurilor şcolii, iar faţă de învăţător, care este cu totul dezinteresat de munca lui, făcând propagandă împotriva ţării, să se ia măsuri disciplinare. Capii familiilor sărace, cu mai mult de trei copii şi ţăranii, proprietari de pământ, să fie scutiţi de munca obştească, pe timpul însămânţărilor. Acestora din urmă, să li se pună, la dispoziţie, din partea Camerei Agricole, motorină pentru tractoare, combustibil, care lipseşte dealtfel şi morii din Gai. Proprietarii cărora, armata le-a rechiziţionat trăsura, caii şi recolta, să fie scutiţi de la impunere (impozit). De asemenea, s-a cerut, pentru această categorie de proprietari, intervenţii din partea statului, pentru amânarea datoriilor la Băncile Comerciale şi indulgenţă, reeşalonare, în plata impozitelor. Cei mai mulţi considerau necesară şi verificarea provenienţei cailor, proprietarilor actuali, deoarece, unii, au primit animale de muncă, fără să fi avut înainte[89].

După câteva zile, la 26 decembrie 1944, din iniţiativa Frontului Naţional Democrat (FND) şi în Gai, ca de altfel, în toate cartierele, s-a constituit Comitetul cetăţenesc, fiind ale ca preşedinte, Ioţa Fericean, vicepreşedinte Ştefan Viragoş, secretar Miloş Ostoin, iar preşedinte de onoare, comisarul, Ioan Constantinescu, şeful Circumscripţiei de Poliţie. Această structură, avea menirea să supravegheze ordinea, respectarea legilor, drepturile cetăţeneşti şi garantarea siguranţei personale[90].

La 23 mai 1946, filialele arădene, ale Partidului Naţional Lliberal (PNL - Gheorghe Tătărescu), Frontul Plugarilor (FP), Partidul Social Democrat (PSD), Partidul Comunist Român (PCR), Partidul Naţional Popular (PNP), Partidul Naţional Ţărănesc – Anton Alexandrescu (PNŢ – Anton Alexandrescu), partide aduse la cârma ţării, la 6 martie 1945, au încheiat, prin formarea pe plan local, a Blocului Partidelor Democratice (BPD), un acord de colaborare, în cadrul monarhiei constituţionale[91]. Victoria BPD, la primele alegeri, organizate după Război, care au avut loc la 19 noiembrie 1946, a marcat, prin profundele transformări viitoare, întreaga societate românească postbelică.

Una din acestea a fost, *Stabilizarea monetară* desfăşurată în perioada 12 – 21 august 1947, care a constat din schimbarea *leilor vechi* în *lei stabilizaţi*. Se preconiza, ca prin introducerea noii monede, prin care, 20.000 lei vechi = 1 leu stabilizat, să se pună capăt anarhiei economice, alături de lichidarea speculanţilor şi creera unei mai corecte şi stabile proporţii între salarii şi preţuri. În Arad, preschimbarea banilor, s-a realizat, pe baza listelor nominale, întocmite în funcţie de domiciliu, repartizaţi la unul din cele 14 centre de înscriere. Starea socială, respectiv, felul activităţii prestate, îi dădea dreptul fiecăruia să schimbe doar o anumită sumă maximală de bani. Astfel, salariaţii puteau schimba cel mult 3 milioane

[88] În luna octombrie 1944, Primăria Municipiului Arad, a înfiinţat sub comanda cpt Cotârlă, detaşamente de muncă obligatorie. Zilnic, 300 de oameni 100 din municipiu şi 200 din judeţ, plătiţi de primărie, erau concentraţi pentru nevoile armatei sovietice. Cu toate că s-a creat un impozit special pentru aceasta, zilnic, mai erau, la dispoziţia garnizoanelor militare, 1000 de oameni neplătiţi. Mai lucrau, sub aceeaşi conducere, 328 meseriaşi, pentru a pune în funcţiune intreprinderile distruse. Se solicita forţă de muncă şi pentru agricultură. (*Patriotul*, 24 noiembrie, 1944)

[89] Idem, 21 decembrie, 1944

[90] Idem, 24 decembrie, 1944

[91] BPD, înfiinţat în mai 1946, cuprindea în platforma electorală: asigurarea proprietăţii private, a libertăţilor şi drepturilor cetăţeneşti, libertatea de manifestare a credinţei, egalitatea în drepturi a naţionalităţilor conlocuitoare, strânsa prietenie cu URSS, ţările vecine, SUA, Marea Britanie, Franţa, asigurarea dreptului de existenţă a muncitorimii manuale şi intelectuale, a celorlalte categorii sociale, etc.

pentru care primeau 150 lei; agricultorii, capi de familie – cel mult 5 milioane, adică 250 lei, iar cei care au predat cota obligatorie mai puteau schimba 2,5 milioane. Invalizii, văduvele, orfanii - maximum 3 milioane, persoanele neîncadrate în muncă şi militarii – maximum 1,5 milioane etc. Sumele schimbate fiind limitate şi foarte mici, pierderile suferite de populaţie şi firmele economice private, au fost imense. Au fost scoase de pe piaţă cantităţi uriaşe de hârtii de valoare, existente în bănci, case de economii sau în gospodării. Comparate aceste sume cu preţurile alimentelor şi serviciilor, se poate trage concluzia că leii stabilizaţi, preschimbaţi unui salariat ajungeau pentru cumpărarea a două perechi de găini (1 pereche găini=50-80 lei), 4,5 kg carne de porc (35 lei/kg), 4 kg. zahăr (33,5 kg), 2 kg unt (80 lei/kg), 7 tunsori (20lei un tuns) şi 10 bărbierituri (15 lei un barbierit) la frizer, 3 băi la Şimay (50 lei/baia), sau 6 mese cu meniu popular la restaurant (25 lei/1 meniu popular)

12. Abolirea Monarhiei şi instaurarea Republicii Populare Române (RPR)

La 30 decembrie 1947, într-o şedinţă care a durat doar 45 de minute, Adunarea Deputaţilor, a adoptat Legea nr. 363 pentru constituirea statului în Republica Populară Română şi a unui Prezidiu compus din cinci persoane[92], care să exercite puterea, până la adoptarea unei noi constituţii. În acest context, a fost stabilită obligaţia funcţionarilor publici şi a militarilor, ca în termen de trei zile, să depună, un nou jurământ de credinţă[93]. Abolirea Monarhiei şi proclamarea Republicii, a marcat un alt moment istoric, în evoluţia societăţii româneşti spre socialism.

Astfel, încă la Congresul de unificare a Partidului Comunist Român (PCR), cu Partidul Social Democrat (PSD) din 21-23 februarie 1948 şi constituirea Partidului Muncitoresc Român (PMR), se aprecia ca principală realizare, *consolidarea politică şi economică a Regimului democrat popular*, prin preluarea de către această formaţiune politică a întregii puteri. Într-un limbaj violent, se insuflau ideile ascuţirii luptei de clasă, a lichidării gravei nepotriviri, care decurge din faptul că, în timp ce puterea politică se află în mâinile proletariatului, poziţiile economice dominante, erau deţinute de exploatatori. Era începutul revoluţiei socialiste şi în sectoarele economice, astfel că, evenimentele s-au succedat alert, unele după altele.

Pentru alegerile parlamentare, din 28 martie 1948, Secţia de votare, nr. 14, a fost organizată în localul Sectorului Administrativ Gai, de pe strada Grădinarilor, preşedintele acestia, fiind numit Florea Zăhoi, iar secretar–Popa Victor. Urmau să participe la urne, alegătorii domiciliaţi pe străzile: Hatman Arbore, Alexandru cel Bun, Domniţa Ancuţa, Câmpul Albinei, Bogdan Voievod, Bisericii, Balta Mică, Câmpul Bărbuş, Câmpineanu, Concordiei, Tribunul Corcheş, Ion Creangă, Cosminului, Curcubeului, Câmpurilor, Câmpul Cioban, Câmpul Crivabora, Câmpul Cireşilor, Soc. Câmpurilor, General Doda, Dima, Piaţa Sfânta Elena, Câmpul Exterior, Fântânii, Faurilor, Fecioarei, Câmpul Freamăt, Grădinarilor, Grozăveşti, Graurului, Golescu, Gelu, Hotar, Câmpul Hameiului, Piaţa Sf. Ioan, Izvor, Câmpul Ineluş, Justinian, Câmpul Lăptarilor, Măgurele, Meşterul Manole, Nouă, Radu Negru, Câmpul Nisipos, Peleş, Anton Pann, Păcurarilor, Spătar Preda, Piaţa Sf. Sofia, Speranţei, Surduc, Câmpul Sf. Toma, Universului, Calea Aurel Vlaicu, de la Făt-Frumos la Câmpineanu, Sf Vineri. O întâlnire cu cetăţenii din Gai, a avut loc, în 20 martie, pe câmpul din Piaţa Sfântul Ioan, în faţa Bisericii ortodoxe sârbe, la care au participat Ioan Pălincaş –primarul Aradului, candidat din partea PNP şi Csakany Bela, din partea Uniunii Populare Maghiare. Lista candidaţilor FDP, marcată cu semnul soarelui, în care erau înscrişi candidaţii: Avram Bunaciu (PMR), Iosif Rangheţ (PMR), Belea Miron (FP), Petru Cuedan (PMR), Csakany Bela (UPM), Geltz Filip (PMR), Lucreţia Tulucan (PMR), Teodor Suciu (FP), Ardelean Ilie FNP, Petru Mocuţa (PMR),

[92] *Monitorul Oficial*, partea a III-a, Dezbaterile parlamentare, nr. 33 din 29 ianuarie 1948, p. 475-477; Gheorghe Ţuţui, Gheorghe I. Ioniţă, *Anii tumultoşi ai luptei pentru republică*, Bucureşti, 1978, p. 112
[93] *Monitorul Oficial*, Partea I-a, nr. 300 bis, din 30 decembrie 1947, p. 11.414.

Zapos Francisc (UPM), Ioan Pălincaş (PNP), a obţinut 88,5% in voturi. Pe locurile următoare, s-au situat PNL cu 8,38% şi Independenţii cu 1,86% [94].

Noul legislativ, Marea Adunare Naţională (MAN), ca linie politică preconiza, realizarea urgentă a reformei administrative, fiind astfel create alte organe ale puterii locale, numite Consilii populare[95], *care să ia să locul celor învechite, moştenite încă de pe vremea lui Napoleon.*[96] Ele urmau a fi investite cu atribuţiuni foarte largi, *în care vor activa doar oameni de Stat de tip nou, ieşiţi din adâncurile poporului.*[97] Se urmărea de asemenea, trecerea la economia planificată, începuturile ei, regăsindu-se în anul 1948.[98]

Constituţia Republicii Populare Române, adoptată la 13 decembrie 1948, a deschis drumul spre Naţionalizarea intreprinderilor industriale, miniere, bancare, de asigurări şi de transport. Pe baza planului şi instrucţiunilor elaborate de organele politice şi administrative centrale, a fost constituită Comisia Judeţeană de Naţionalizare şi colectivele pentru fiecare intreprindere, care, au lucrat în secret, de teama unor diversiuni. La 11 iunie 1948, activele vechii Intreprinderi a *Fraţilor Neuman, Polichrom, Fabricii de Cânepă*, a morilor *Fraţii Matyoc, Birtolon* şi altele din Gai, au trecut în proprietatea statului, ca bunuri ale poporului, libere de orice sarcini. De la această dată, dreptul de a crea intreprinderi noi, aparţinea exclusiv statului. Rând pe rând, până în primăvara anului 1950, au fost naţionalizate: instituţiile sanitare şi intreprinderile cinematografice (3 noimbrie 1948), exploatările moşiereşti – ferme model (2 martie 1949), farmaciile şi laboratoarele (aprilie 1949), imobilele foştilor exploatatori şi hotelurile (2 aprilie 1950). În felul acesta, sectorul de stat a devenit atotcuprinzător în industrie, minerit, sistemul bancar şi de transport[99]. Dispunând de aceste importante pârghii economice, la care se adăugau Intreprinderile agricole de stat (IAS) şi Staţiunile de maşini agricole şi tractoare (SMT), statul a întocmit începând cu Plenara CC al PMR dun 3-5 martie 1949, programul socializării agriculturii, concretizat prin constituirea Întovărăşirilor agricole şi Gospodăriilor Agricole Colective (GAC).

13. Dictatura Clasei Muncitoare

Tot începând cu primăvara anului 1949, prin desemnarea Comitetelor Provizorii ale viitoarelor Sfaturi Populare au fost schimbate vechile structuri administrative, cu cele desemnate de Partidul Muncitoresc Român (PMR)[100]. După o formulă organizatorică regizată uniform pentru toate localităţile, o asemenea şedinţă s-a desfăşurat şi în Arad[101]. Cu acest prilej, s-a apreciat, *că vechiul aparat de stat, fiind o unealtă în mâinile claselor exploatatoare, trebuia schimbat, fiindcă numai astfel, prin crearea*

---

[94] *Patriotul*, 28 martie 1948

[95] *Legea nr. 17 asupra Consiliilor Populare* (Patriotul 18 ianuarie 1948)

[96] Gheorghe Gheorghiu Dej, Raportul politic general, prezentat la Congresul Partidului Muncitoresc Român din 21-23 februarie 1948, Bucureşti 1948, p.22.

[97] Idem, p.22

[98] Lista candidaţilor FDP, pentru alegerile din 28 martie 1948, marcată cu semnul soarelui, alcătuită din: Avram Bunaciu (PMR), Iosif Rangheţ (PMR), Belea Miron (FP), Petru Cuedan (PMR), Csakany Bela (UPM), Geltz Filip (PMR), Lucreţia Tulucan (PMR), Teodor Suciu (FP), Ardelean Ilie FNP, Petru Mocuţa (PMR), Zapos Francisc (UPM), Ioan Pălincaş (PNP), a obţinut 88,5% in voturi (patriotul, 28 martie 1948). Înscrişi pe liste electorale-256152, au votat-241650, pentru FDP-214o55 (88,5%), Independenţi 4518 (1,86%), PNL 20267 (8,38%), Anulate 2810 (1,16%) (Patriotul 31 mart. 1948). După alegeri, în aprilie 1948, s-a constituit Republica Populară Română (RPR).

[99] C. Mocanu, *Trecerea la edificarea orânduirii socialiste*, în volumul *România în anii socialismului*, Bucureşti, 1980, p.58

[100] Legea nr. 17 *Asupra Consiliilor Populare*, în MO, nr. 12 /15 ianuarie 1949, a prevăzut normele de organizare, competenţa şi modul de activitatea Consiliilor Populare, pe care le-a denumit Sfaturi Populare.

[101] Comitetul Executiv al Comunei Urbane Arad, desemnat în 12 aprilie 1949, a avut următoarea componenţă: Vasile Mureşan (pantofar) – preşedinte, Vekuş Ludovic (strungar) – vicepreşedinte, Csibi Ileana (muncitoare textilistă) – secretar, Dumitru Ardelean (lăcătuş), Eugen Bocu (fierar) – membri (*Patriotul*, 12 aprilie 1949)

Sfaturilor Populare, conduse de reprezentaţii clasei muncitoare, ţărănimii şi a intelectualităţii progresiste, se va putea trece la înfăptuirea socialismului în Republica Populară Română.[102]

Concomitent au fost constituite noi organisme ale administraţiei de stat, cu atribuţii în domeniul planificării şi exercitării controlului în economia naţională. Au fost înfiinţate instituţiile represive: Direcţia Generală a Securităţii Poporului[103] (1948), Miliţia[104] (1949), reorganizată justiţia[105] (1948), iar în locul Parchetului, a fost creată Procuratura[106] (1952). Conform unor instrucţiuni semnate de Theohari Georgescu, în 1949, se atenţionau organele locale că *unul din mijloacele prin care reacţiunea caută să lovească în cuceririle clasei muncitoare, este provocarea de incendii în păduri, la batoze, la arii, intrprinderi sau gospodării. Racţionarii exploatând dorinţa de păşuni a ţăranilor, caută să-i determine a-şi paşte vitele prin păduri, unde păzitorii vitelor de obicei copii, sunt influenţaţi să aprindă focuri, pe care le lasă nestinse complet creind astfel incendii.*[107]

Abuzurile de tot felul ale acestor organe create de curând şi încadrate cu muncitori, recrutaţi din unităţile industriale, se manifestau cu violenţă, în diverse aspecte ale vieţii cotidiene. Activitatea lor, făcea obiectul unei bogate corespondenţe, mai ales cu Ministerul de Interne, care se simte chiar obligat să mai *domolească din zelul revoluţionar* al noilor structuri. Astfel, prin adresa Consiliului de Miniştri 8605/1949, se atenţionează Comitetele Provizorii, că acestea *iau măsuri nelegale, împotriva autorităţilor bisericeşti. Ele se manifestă prin ocuparea abuzivă a caselor parohiale, urmate de scoaterea din locuiţă a preotului şi a familiei sale, sau restrânşi, într-un spaţiu, care nu corespunde nevoilor stabilite prin lege. De asemenea, se iau măsuri de expropriere pentru utilitate publică, fără respectarea formelor legale sau se folosesc materiale de construcţii ale bisericii sau ale unor cetăţeni şi organizaţii, fără nici o justificare.* În continuare fără să se atragă atenţia în mod ferm, sub incidenţa unor sancţiuni penale, că în felul acesta se încalcă în mod flagrant legea, cei în cauză erau dojeniţi, spunându-li-se că *măsurile de asemenea natură, constitue o armă în mâna reacţiunii care se foloseşte de starea de cultură înapoiată a unei părţi a maselor de ţărani, le foloseşte ca pretext de răspândire a zvonurilor, minciunii şi de agitare a maselor ţărăneşti, creind arme de luptă împotriva regimului de democraţie populară*[108].

În urma adoptării Legii din 6 septembrie 1950, privind noua împărţire administrativ teritorială a ţării, în regiuni şi raioane[109], au fost desemnate, la aceste nivele, Comitetele Provizorii. Ele au avut şi rolul de a organiza, la 3 decembrie 1950, primele alegeri pentru Sfaturile Populare şi Comitetele Executive, ca organe ale puterii şi administraţiei de stat locale, candidaţii fiind propuşi exclusiv de Frontul Democraţiei Populare (F.D.P.).[110] Se aprecia atunci, că *alegerile de deputaţi în Sfaturile Populare, vor însemna o nouă etapă importantă în drumul consolidării regimului de democraţie populară şi în opera de construire a socialismului şi ca atare ele să fie o mândrie pentru fiecare om al muncii*. De asemenea se atrăgea atenţia *că prin exercitarea dreptului de vot, fiecare alegător contribue la întărirea lagărului Păcii, în fruntea căruia se găseşte Uniunea Sovietică, dând astfel o lovitură fără cruţare, duşmanului de clasă şi*

---

[102] AN Arad, Fond *Prefectura Judeţului Arad* 1946-1950, Dosar 15 fila 11

[103] Decretul nr. 221*, Pentru înfiinţarea şi organizarea Direcţiunii generale a securităţii poporului*, în MO, nr. 19/23 ianuarie 1949

[104] Decretul nr. 25, *Pentru înfiinţarea Miliţiei*, în MO nr. 19/23 ianuarie 1949

[105] Legea nr. 341, *Pentru organizarea judecătorească*, în MO nr. 282/5 decembrie 1947

[106] Legea nr. 6, *Pentru înfiinţarea şi organizarea Procuraturii RPR,* în Buletinul Oficial, nr. 31/19 iunie 1952.

[107] AN Arad, Fond *Prefectura Judeţului Arad*, D. 42/1949, fila 18

[108] Idem, D 94/1949, fila 15

[109] Legea nr. 5 *Pentru Raionarea Administrativ Economică a Teritoriului RPR*, în Buletinul oficial, nr. 77/8 septembrie 1950. Ea a suferit modificări în 1952, 1956, 1960 şi 1964

[110] V. Caţavei, *Dezvoltarea social-politică în perioada construcţiei socialiste,* în volumul, Aradul – permanenţă in istoria patriei, Arad, 1978, p. 657.

imperialiştilor Anglo-Americani, aţâţători la un nou război şi agenţilor lor trădători[111]. La 8 septembrie 1950, a fost instalat Comitetul provizoriu al Regiunii Arad, alcătuit din: Aurelian Scutariu – preşedinte, Mihai Kovago – vicepreşedinte şi Eugen Bocu - secretar[112]

Conform Legii pentru Alegerea Deputaţilor în Sfaturile Populare[113], teritoriul administrativ al Gaiului, a constituit Circumscripţia electorală Regională nr. 1, şi Raională nr. 1 cu sediul la Şcoala Elementară nr. 20 din str. Grădinarilor nr. 9. Pentru alegerile pentru Sfatul Popular al Oraşului Arad, la Şcoala generală nr. 20, au fost organizate sediul Circumsripţiilor electorale nr. 1 Regională, nr. 1 Raională, nr. 1, 2, 3 Orăşenească, iar la Intreprinderea 7 Noiembrie, nr. 2 Regională, nr. 2 Raională şi nr. 4-8 Orăşenească[114]. În urma alegerilor din 3 decembrie 1950, din Gai, au fost alesi ca deputaţi în Sfatul Popular Regional, Comisia pentru agricultură fierarul Armaţchi Duşan şi Sbârcea Maria, iar în MAN, muncitoarea textilistă, Lucreţia Tulucan[115].

Noile structuri administrative au determinat schimbări fundamentale şi în întregul sistem social, politic şi economic românesc.

Următoarele alegeri, pentru deputaţi, în Marea Adunare Naţională (MAN), au avut loc, în 1952. Pentru Circumscriţia electorală Arad-Nord, la secţia de votare nr.1 cu sediul la Şcoala Elementară din str. Grădinarilor, au votat locuitorii străzilor: : Alexandru cel Bun, Anton Pann, Călţunaş, Câmpineanu, Concordiei, Kosmodemianscaia**,** Cosminului, Câmpului, Curcubeului, Creangă**,** Faurilor, Fântânei, Golescu, Grădinarilor, Grozăveşti, Greerilor, Graurului, General Doda, Gheorghe Dima, Hatmanul Arbore, Justinian, Izvorului, Kalinin, Laptelui, Maclai, Matrosov, Măgurele, Meşterul Manole, Nouă, Păcurarilor, Radu Negru, Spătarul Preda, Tribunul Corcheş, Universului, Zambilelor şi locuitorii Câmpurilor, aparţinând Sectorului Agricol Gai[116].

În anul următor, la 20 decembrie 1953, s-au desfăşurat alegerile de deputaţi pentru Sfaturile Populare, ca organe locale ale puterii şi administraţiei de stat. Din Comisia de circumscripţie electorală regională nr. 1, Arad, au făcut parte: Lucaci Ioan – preşedinte, Andrejesik Elena – secretar, Gulacsi Andrei, Mandics Iosif, Vlaicu L. – membri[117].

Secţia de votare nr. 1 cu sediul în str. Faurilor 94, a avut ca şi componenţă pe: Mânzat Dimitrie – preşedinte, Pintea Nicolae – vicepreşedinte, Ardelean Ilie – secretar, Manole Aneta, Henegar Ioan, Covaci Andrei, Reisz Ştefan – membri. Aici au votat alegătorii Circumscripţiei electorale regionale nr 1 şi a celor orăşeneşti orăşeneşti nr. 1-5 şi 17, care locuiau pe străzile: Păcurarilor, Creangă, Anton Pann, Zambilelor, Măgurele, Alexandru Matrosov, Călţunaş, Cosmodemianscaia, Câmpineanu, Nouă, Concordiei, Fântânii, Faurilor, General Doda, Alexandru cel Bun, Kalinin (Dunării), sălaşele din hotarul Gaiului[118]. Secţia de votare nr. 2, cu sediul în str. Grădinarilor 9-11, a avut ca şi componenţă pe: Cioară Ioan – preşedinte, Bok Gavrilă – vicepreşedinte, Grecner Eugen – secretar, Satmary Ioan, Iovanov Iuliu, Molnar Elisabeta, Mişcoi Gheorghe - membri[119]. Au votat alegătorii Circumscripţiilor electorale: regională nr.1, şi 6-11 orăşeneşti, care locuiau pe străzile: Grădinarilor, Maclai, Meşterul Manole, Corbului, Hatmanul Arbore, Tribunul

---

[111] *Publicaţia Comitetului Provizoriu al Regiunei Arad* nr. 2739/1950, *în Buletinul Oficial* anul I nr 1, Arad, 15 sept. 1950

[112] *Flacăra Roşie*, 9 septembrie, 1950

[113] Idem, 12 septembrie 1950

[114] Idem, anul I, nr. 1 Arad, 15 sept. 1950

[115] *Patriotul*, 10 iunie 1948

[116] Decizia nr. 18, din 12 noiembrie 1952, în *Buletinul Oficial al Comitetului Executiv al Sfatului Popular al Regiunei Arad*, anul III, nr 20/15, nov 1952.

[117] *Buletinul Oficial al Comitetului Executiv al Sfatului Popular Regional Arad*, anul IV, nr. 21-22-23 /15 oct.-15 nov .1953

[118] Idem, anul IV nr. 24/ 1 dec. 1953

[119] Idem, anul IV, nr 21-22-23/15 oct-15 nov 1953

Corcheş, Grozăveşti, Justinian, Izvorului, Şoseaua Câmpurilor, Spătarul Preda, Iordache Golescu, Gh. Dima, Greerilor, Graurilor, Cosminului, Poetului 97-129; 58-116, Sălaşe, Câmpul Fecioarei, Liniştei, Izlazul Mare, Negoi, Bucovinei, Cireşoaiei, Szabo Arpad, Modovei, Munteniei, Albinelor, Olteniei, Arieşului, Timişului, 8 martie, Oltului, Jiului, Turdei, Agricultorilor, Livezilor [120].

În anii care au urmat au fost elaborate, noi acte administrative, la nivel central şi local, care aveau ca scop pe de o parte îngrădirea proprietăţii private, iar pe de alta, distrugerea vechilor clase sociale. În acest sens, au fost interzise înstrăinările imobilelor de orice fel, fără aprobarea actelor de către Comitetele executive. Astfel, intenţia lui Milutin Podoabă, din Arad, str. Potier nr. 52, de a-şi vinde casa, de pe str. Anton Pan din Gai, împreună cu intravilanul de 354 st.p., lui Stoicu Lucia din Turnu, a fost discutată în şedinţa din 20 aprilie 1960[121]. În acelaş context, erau discutate şi pensiile foştilor funcţionari ai statului, practicanţi ai meseriilor liberale, sau a expropriaţilor. Abia după 12 ani, în 1960, prin Decizia nr. 7 din 4 aprilie, Comitetul Executiv, a aprobat cererea lui Băneşiu Ioan, avocat până în 1948, membru al PNŢ (1926-1929 şi 1932-1937), pentru a-şi recâştiga pensia. A trebuit să dovedească în prealabil, că toate bunurile sale, constând din terenuri agricole, (5,17 ha) şi ale soţiei (17ha), au fost predate statului, tipografia cu 2 muncitori, fiind naţionalizată în 1948. În acel moment Băneşiu Ioan, era membru al GAC Gai, pe care-l mai reprezenta uneori, ca mandatar, în faţa autorităţilor judecătoreşti şi administrative[122]

Rezoluţia şedinţei de la Bucureşti a Biroului Informativ Partidelor comuniste şi Muncitoreşti, cu privire la situaţia Partidului Comunist din Jugoslavia, a acuzat această ţară de deviere spre capitalism, urmată de o campanie dură, susţinută şi de România antiiugoslave , materializată printr-o blocadă generală şi persecutarea minorităţii naţionale sârbe. A fost semnalul începerii proceselor judiciare împotriva titoiştilor, încheiată prin condamnarea la ani grei de închisoare şi transmutarea a numeroase familii în stepa Bărăganului, acţiune încheiată în 1955[123].

În ansamblu, această perioadă, caracterizată prin derută în toate aspectele vieţii, stoparea iniţiativelor, dezvoltarea cultului personalităţii liderilor, politizarea excesivă a activităţii economice, lipsa de alimente, a fost dăunătoare, mai ales prin includerea în actul decizional a unor oameni, lipsiţi de caracter, fiind promovată înfăţişarea instituţiilor statului, asemenea lor.

14. Organizaţia locală a Partidului Muncitoresc Român (PMR)

Constituţia, adoptată în 1952, a consacrat pentru prima dată, rolul Partidului Muncitoresc Român (PMR), ca forţă politică conducătoare a organelor şi instituţiilor de stat.

În cartier, exista încă din 1945, o organizaţie de bază a Partidului Comunist Român (PCR). În 1951, organizaţia PMR[124] a cartierului avea 37 membri, la 17 februarie, fiind ales Biroul, format din: Viragos Alexandru – secretar, Mârnea Ana – organizatoric şi Mureşan Simion – propaganda. În urma fuzionării organizaţiei din Gai, cu cea din Bujac, unde existau 7 membri de partid, noul Birou ales la 29 iulie 1951, era format din Sechereş Dumitru – secretar, Sandici Dumitru şi Nemeth Francisc. Atenţia principală în munca de partid, era acordată aplicării principiului centralismului democratic, corespunzător căruia, organizaţiile trebuiau să îndeplinească întocmai, în cele mai mici detalii, ordinele organelor superioare. Dintr-un alt punct de vedere, trebuiau sprijinite administraţiile locale, care se confruntau cu grave probleme de ordin economic, în direcţia îndeplinirii planurilor de predare a cotelor şi a celorlalte

[120] Ibidem
[121] AN Arad, Fond *PMA*, D.2/1960 Fila 51
[122] idem Fila 18
[123] Ljubivoje Cerovic, 2007, op. cit. p. 363 – 385
[124] Partidul Muncitoresc Român, a luat naştere, în februarie 1948, în urma Congresului de unificare, a Pardidului Comunist Român (PCR) cu Partidul Social Democrat din România (PSDR)

obligaţii cetăţeneşti din ce în ce mai mari. Ele au însoţit, în mod dureros, principiile pe baza cărora a fost realizată cea mai complexă revoluţie socială din România – revoluţia agrară socialistă

La Adunarea generală din luna iulie 1952, desfăşurate sub conducerea secretarului organizaţiei din Gai, Martin Zăchoi, au fost prelucrate tezele: *Clica lui Tito, agentura imperialismului anglo-american, Rezoluţia plenarei CC al PMR, cu privire la rezultatele verificării, Importanţa zilei de 23 August şi al carnetului de partid.* In informarea despre activitatea organizaţiei, au fost prezentaţi, ca fiind cei mai activi membri: Bercea Elisabeta, Sandici Dumitru, Berar M., Şimon E., Lădău M., Bercseni Elisabeta, Stancu Francisc, Lacsan Alexandru, Nemeth Francisc, Ispas Traian, Armaţchi Duşan, Mârnea Ana, Sechereş Dumitru, Pop Ioan, Jurcan Ioan, *care au participat la şedinţe şi au efectuat muncă voluntară pentru repararea câtorva podeţe şi săparea unui şanţ la GAC Partizanul Gai-Bujac.*[125]

La scurt timp însă, la 10 august 1952 a avut loc un eveniment deosebit, mult comentat de comunitatea cartierului, la vremea respectivă. În prezenţa a 33 membri de partid, din totalul de 55 existenţi în evidenţe, tov. Neagu, şeful Secţiei organizatorice a Comitetului orăşenesc PMR, a prelucrat Hotărârea Comitetului Regional de Partid, în legătură cu Organizaţia de Bază Cartier Gai. S-a apreciat faptul că din cei 45 membri (28 bărbaţi şi 17 femei), nu toţi îndeplineau condiţii de a face parte din partid. *O parte din aceştia, ca: Belco Matei, Maghera Ştefan, Holachi Ioan, Kovaci Ştefan, s-au dovedit a fi elemente duşmănoase, necorespunzătoare, oportuniste, care au legături cu chiaburii. Lucrând pentru ei şi cumpărându-le pământul, îi ajută astfel să se deschiaburească. Aceştia şi alţii, în loc să ia o poziţie de demascare a chiaburilor, s-au împrietenit cu ei, creind astfel greutăţi în munca Organizaţiei de Bază, generând nemulţumiri în Gai, fapt care dăunează secerişului, treerişului şi colectărilor. Membri de partid din această organizaţie,* atrăgea atenţia, în continuare, tov. Neagu, *nu s-au ocupat cu demascarea elementelor duşmănoase din acest cartier. Astfel, ei nu au participat la adunările de partid, iar acestea nu au fost statutare, la fel nici hotărârile aduse în şedinţe. Cotizaţia de partid, nu s-a plătit la timp, astfel că, au fost membri de partid, care nu au plătit cotizaţia un an şi doi ani, ca: Maghera Ştefan, Belco Matei, Holachi Ioan, Lucşici Ioan, Maier Florica, Kişş Ioan, Zaharíciuc Gheorghe, Kovacs Ştefan, Szmeney Ecaterina, Şiclovan Maria şi alţii. Organizaţia de Bază, nu a asigurat condiţii politice în acest cartier, nu a luat măsuri pentru a se pune în aplicare Hotărârile Partidului şi Guvernului, neîndrumând cetăţenii să-şi plătească cotele la timp şi să facă desmiriştitul. Ba mai mult, acest organ al Partidului, a sprijinit elementele chiabureşti.*

Pentru aceste motive, arătate mai sus, Biroul Comitetului Orăşenesc, a hotărât dizovarea Organizaţiei de Bază PMR a cartierului Gai, urmând ca reînregistrarea să se facă doar pentru cei care îndeplinesc condiţiile de a purta titlul de Membru al partidului şi care luptă pentru construirea socialismului în ţara noastră[126].

În continuare, a fost atrasă atenţia tuturor celor de faţă, că *este de datoria fiecăruia să se încadreze în muncă, fără să facă greutăţi Gaiului, sau să facă mahalagisme în jurul problemei*.

Luările de cuvânt referitoare la aceste acuzaţii, pot stârni astăzi zâmbete, dar ele ne fac să înţelegem mai bine contextul de ignoranţă şi teamă din interiorul partidului. Astfel, Dumitru Sechereş – secretarul Organizaţiei locale a PMR, aprecia că *e corect ce s-a spus, dar toţi sunt bătrâni şi neputincioşi*; Varga Ioan, a explicat stâlcit, că *el de cele mai multe ori nu înţelegea nimic, din ce se vorbea, deoarece nu ştie româneşte,* Holachi Ioan, negând că bea cu chiaburii, *motiva acuzele prin faptul că impozitele fiind mari, ca să le plătească, trebuia să lucreze undeva,* Ardelean Teodor, atrăgea atenţia că *fiind orb, nu poate face mare lucru*; Maria Şiclovan nu a venit la şedinţe deoarece *bolnavă fiind de mai mult timp, nimeni nu s-a interesat de situaţia ei,* în timp ce Dumitru Sandici, se mira de faptul că *azi, ca niciodată a venit atâta lume la adunare.*

[125] AN, Arad, Fond, *Comitetul Municipal PCR* 1950-1967, D 8/1950, fila 56.
[126] Idem, D 57/1952, fila 110.

În final, delegatul municipal, înainte de a dizolva organizaţia, a concluzionat cu amărăciune, *că, după şapte ani de activitate, mai sunt membri de partid, care se lasă amăgiţi şi atraşi de duşmanul de clasă. Nu s-a reuşit să se facă nici măcar o întovărăşire agricolă*. Cei nemulţumiţi de această hotărâre se puteau adresa *Colegiului de partid*[127]. Nu a reclamat însă nimeni, dar, după mai bine de două săptămâni, în 16 august 1952, Sechereş Dumitru, Sandici Dumitru, Ordodi Elisabeta, Kincser Pavel, Ruja Ecaterina, Mârnea Ana, Jurjuc Minerva, Ardelean Teodor, în prezenţa Lui Jivoi Iosif şi Gall Iuliana, delegaţi ai municipiului de partid, au reconstituit Organizaţia de Bază începând şi reînregistrarea membrilor ei. Până la constituirea noului Comitet, Dumitru Sechereş, ajutat de Dumitru Sandici şi Elisabeta Ordodi, au fost însărcinaţi cu refacerea organizaţiei din cartier.[128]

O nouă adunare de partid, extraordinară, a fost convocată, în aceeaşi componenţă, la 21 septembrie 1952. Sosiţi din partea organului superior, Farcaş şi Biro, au prelucrat cu cei opt membri prezenţi Rezoluţiile Plenarelor CC al PMR în legătură cu primirea de noi membri, paginile 1-14, a Plenarei din iulie 1951, paginile 3-9 şi Statutul PMR, articolele 5-9, cu indicaţia fermă, *să studieze mai mult, aceste documente şi altele*. Totodată, Dumitru Sechereş, i-a repartizat pe străzi, pentru a supraveghea organizarea alegerilor de deputaţi pentru Marea Adunare Naţională şi campania de însămânţări, cu următoarele responsabilităţi: Sechedeş D. – strada Ion Creangă şi cartierul Duca; Kincser Petru-Cartierul Duca; Sandici D. - străzile Măgurele, Anton Pann, Faurilor; Mârnea A.-străzile Kalinin (Dunării), Bogdan Voievod, Grădinarilor, General Doda; Ardelean T.–strada Hatman Arbore; Ruja E. străzile Călţunaş, Matrozov; Ordody E. – Bujac[129]. Noul Comitet a fost constituit abia la 14 august 1953, cu Sechereş Dumitru – secretar, Nicolae Păcurar şi Berth Iuliana[130]. O nouă *demascare* a chiaburilor din Gai, a avut loc la Adunarea generală PMR din 25 februarie 1955, în prezenţa a 13 membri din totalul de 25. A fost înfăţişată *atitudinea ostilă şi duşmănoasă* a lui Gall Iosif, Iacşici Milan, proprietar a 11,89 ha arabil, a unei batoze şi tractor, care a folosit şi încă mai foloseşte munca salariată, drept pentru care, a fost trecut pe lista de chiaburi [131], Ferician Arsenie, Nicolov Daniţa, care au *sabotat aratul şi semănatul plantelor de primăvară*, iar Kelemen Mihai, Dragoş Petru, Bran Ştefan, Creţa Gheorghe, *n-au prăşit la timp plantele tehnice*[132]. Noul Birou, a fost alcătuit din Kogler Carol – secretar, Ecaterina Groşan – organizatoric, Panaiot Sava – agitaţie şi propagandă, Ordodi Elisabeta – femei, Coţoi Ghizela – responsabilă de activitatea cartierului Duca. Cei aleşi, s-au implicat mai ales în controlul gospodăriilor private din sălaşe, a batozelor şi ariilor pregătite pentru treierat, demascarea chiaburilor, propaganda pentru *întovărăşiri şi colectiv*. Doi ani mai târziu, în 1958, reprezentanţii celor 67 membri PMR, cuprinşi în organizaţia cartierului, din care 97% aveau origine muncitorească, analizând activitatea celor patru *Întovărăşiri agricole*: *7 Noiembrie, 30 Decembrie, Mihai Eminescu* şi *Szabo Arpad,* au epurat din conducerea acestora, pe Ştefanov Duşan, Totok Mihai, Pecican Vasile, ca elementele duşmănoase, compromise, fiind demascat şi chiaburul Dumitru Ferician[133]. Noul Birou ales, a fost compus din Kogler Carol, Coroiu Ioan, Zakai Martin, Panaiot Sava, Tulucan Lucreţia.

Începând cu anul 1970, până în 1989, în cartier, au existat două Organizaţii PCR, numite, A şi B.

Au succedat ca secretari, ai organizaţiilor locale PMR şi PCR: Olah Gheorghe, Filimon Gheorghe, Velicu Dumitru, David Ioan sau pe alte diverse funcţii: Pălincaş Mihai, Zakay Marton, Gheorghevici Gheorghe, David Elisabeta, Szilaşi Ştefan, Gligorescu Dumitru, Docmanov Florica, Hajas Francisc,

---

[127] Idem, fila 106-107
[128] Idem, fila 110
[129] Idem, fila 130
[130] Idem D 86/1953, fila 230
[131] Idem, Fond, *PMA*, D 15/1957, fila 30
[132] Idem, Fond *Comitetul Municipal al Partidului Comunist Român*, în continuare *CM PMR 1950-1967* D. 144/1955 fila 102
[133] Idem, D 224/1958, fila 253

Ostoin Hermina, David Ioan, Sandici Milivoi, Kosofa Iulian, Mercea Aurel, Fabian Ecaterina, Stanaiov Andrei, David Mihai, Dumitru Ecaterina, Iakab Iosif, Doboş Ludovic, Jicron Dumitru, şi alţii.

Fotografii:

1/II Arheologul Liviu Mărghitan
2/II. Promontoriul din Gai, fostă aşezare daco-romană
3/II. Soldaţi găieni din Primul război Mondial
4/II Placă Comemorativă pentru Eroii sârbi din Războaiele Mondiale.
5/II. Carte Poştală de pe front
6/II. Troiţa Eroilor Români (1943)

.

III. URBANISM, ADMINISTRAŢIE ŞI SERVICII PUBLICE

1. Locuinţele, sistematizarea Gaiului şi a împrejurimilor

Gospodăria familială.

Este interesant de observat că, încă de la începutul stăpânirii, de către austrieci, a acestor teritorii, reprezentanţii administraţiei, relatau despre structurile şi morfologiile locuinţelor româneşti, ca fiind asemănătoare celor de la începutul primului mileniu. Se menţiona faptul că, unele elemente, din perioada daco-romană, erau chiar menţinute şi integrate noilor aşezări[1]. *Este foarte adevărat*, spunea *Francesco Griselini* la începutul secolului al XVIII-lea, *că toate casele românilor sunt construite numai din pământ paie şi trestie… Cel mai adesea, românii împletesc pereţii casei din crengi de salcie şi nuiele subţiri, acoperindu-i apoi cu lut, ceea ce le conferă o tărie egală zidurilor construite din cărămidă. Bucătăria este izolată de camera în care dorm laolaltă, mâncă şi beau bărbaţi şi femei, taţi şi mame copii mai mici şi mai mari…Pentru a păstra produsele obţinute din munca câmpului, românii amenajează anumite depozite făcute doar din nuiele, având o înălţime de 4-5 picioare şi fiind acoperite cu paie. Aceste coşare, grajdurile împreună cu celelalte, clădirile gospodăriei, locul pentru războiul de ţesut, cazanul pentru fiert răchie şi altele sunt împrejmuite cu garduri de spini, care cuprind în acelaşi timp curtea şi o grădină mică unde sunt ţinuţi stupii*[2]

1/III. Gheorghe Docmanov. Casă în Gai

Mai târziu, s-a impus casa din pământ bătut şi cea din văiugă, cu şarpanta în două ape, acoperită tot cu trestie sau paie. Planul vechi al construcţiei, cuprindea: târnaţul deschis, susţinut de stâlpi, tinda centrală, cu soba şi sobiţa, toate pardosite cu pământ muruit. Micile deosebiri de la o casă la alta, constau, în raport cu avutul proprietarului şi priveau, nu atât caracterul înfăţişării, cât mărimea acestora. Casa omului înstărit, era mai largă şi mai înaltă, cu ferestrele şi uşile mai ordonate, iar cerdacul spaţios, comparativ cu locuinţa omului sărac, aspectul general, fiind însă acelaşi.[3] Lângă pereţi, era patul confecţionat din pari bătuţi în pământ, şi împreunţi cu scânduri peste care se aşeza , salteaua, sub forma unui sac imens umplut cu paie şi o poneavă pentru acoperit. Mobilierul mai cuprindea o masă mărginită cu laviţe. Lucrurile se atârnau pe cuiele înfipte în pereţi şi grinzi. Spre uşă, se afla cuptorul, din pământ, sau doar vatra, deasupra căreia pe un cârlig, era agăţată o căldare. Bucătăria era izolată de camera în care dormeau, mâncau şi stăteau împreună toţi membri familiei.

Structurile etnice, au creat unele diferenţieri, existente, chiar după o perioadă mai îndelungată de convieţuire. Astfel, chiar cu o religie ortodoxă comună, *viaţa gospodărească a sârbilor se deosebea foarte mult de cea a românilor. Cei dintâi, se străduiesc să-şi ţină averea laolaltă. De aceea, 3-4 familii locuiesc adeseori împreună*, în locuinţe de tip comunitar, *fiind în stare să-şi ridice gospodăria prin munca lor harnică… Sârbii, nu au uneori doar case, adăposturi şi grajduri mai bune decât românii, ci şi amenajări gospodăreşti mai numeroase şi o grijă mai mare pentru animale.*[4] Este vorba de aşa numitele case lungi, organizate în jurul unei curţi închise parţial sau total, cu unităţi de locuit înşiruite de-a lungul unor galerii exterioare[5]. La populaţia românească, spre deosebire de slavi, fiecare cuplu tânăr, se desprindea de gospodăria părinţilor, construindu-şi casă, care însemna deplasarea pe altă suprafaţă, şi

---

[1] **Octavian T.Gheorghiu,** op. cit. 2008, p. 24
[2] **Francesco, Griselini**, *Incercare de istorie politică şi naturală a Banatului Timişoarei,* Timişoara, 1984, p.179
[3] **Rădulescu- Motru, C.**, *Etnicul românesc, comunitate de origine, limbă şi destin*, Bucureşti, 1942, p.52.
[4] **Ehrler J. Johann**, *Banatul de la origini până acum – 1774*, Timişoara, 1882, p. 48-51.
[5] **Stahl, H. Paul,** *Triburi şi sate din sud-estul Europei*, Bucureşti, 2000, p.65; **Gheorghiu T. Octavian**, op. cit. 2008, p.32.

întemeierea unui nou cătun, prin fenomenul de *roire*. De aceea, satele româneşti, erau întinse cu gospodăriile ridicate în mijlocul unor grădini, la distanţe mari una de alta.

Ulterior, în situaţii impuse de către administraţia imperială, pentru a nu se dispersa proprietatea, au apărut casele perechi în aceeaşi curte, dar oricum, nu mai mult de două. Clădirea locuinţei primare era alcătuită dintr-o singură încăpere de locuit, cu toate funcţiile complementare, la care s-a adăugat cămara şi uneori, o cameră pentru oaspeţi, toate accesibile, din unicul degajament, tinda[6], iar mai târziu, târnaţul. În felul acesta, exista tendinţa de conturare, a unor gospodării compacte, alcătuite din clădiri de locuit şi anexe, care închid şi definesc un spaţiu interior, în mare parte, sau complet închis. Confortul locuinţei, a fost de asemenea îmbunătăţit. Casele spoite cu var, au fost dotate cu mobile acomodate, paturi, mese, dulapuri, scaune şi blidare. Îmbrăcămintea paturilor a devenit mai bogată, acestea, fiind acoperite cu perne, din puf şi scoarţe alese, ţesute din lână. În unele case, peste mulţimea de cearşafuri, pe lăzi sau dulapuri, se aşezau mai multe rânduri de perne şi valuri de pânză, ţesută în casă sau cumpărată din târg.

Începutul sistematizării urbanistice

După alungarea turcilor, la începutul secolului al XVIII-lea, austriecii, au găsit pe malul drept al Mureşului, o mică aşezare urbană cu un viitor incert. Climatul de instabilitate politică, socială şi economică, era susţinut în mare parte de inundaţiile catastrofale ale râului, care înnecau Aradul şi satele din jur, adânc cufundate în câmpia înmlăştinită. Oraşul se dezvolta lent şi haotic, fără nici un principiu de sistematizare. După dezastrul din 1707, când curuţii lui Karoly Şandor, au incendiat oraşul, un deceniu mai târziu, în 1718, din cauze încă neelucidate, Aradul a ars din nou. Ani în şir, în perioada 1738-1741, Mureşul a inundat acest teritoriu, uneori, chiar de mai multe ori într-un an, producând pagube însemnate. Pe de altă parte, intenţia imperiului, de a se construi aici o cetate, stil Vauban şi de aici, zvonul insistent al mutării oraşului de pe actuala sa vatră, cu 20 km mai spre nord, în Pusta Zărandului, descuraja investiţiile. Construcţiile din zid erau interzise, în apropierea cetăţii, interdicţiile făcând parte din strategia militară a imperiului. După 1781, an în care, împăratul Iosif al II-lea, a revenit asupra hotărârii de a muta Aradul, populaţia a devenit mai încrezătoare şi dornică de a-şi dezvolta avuţia.

Gaiul *modern,* ca orice localitate din apropiere, a fost creat şi dezvoltat în mai multe etape[7], suprafaţa aşezării existente, vatra vechii aşezări, fiind înlocuită treptat, cu o localitate nouă, creată după alte principii urbanistice. Impactul asupra populaţiei a fost imens. S-a produs cu acel prilej, tentativa de transfer a perenităţii, din sfera mentalului colectiv, în cel material. Conturul aşezării, dimensiunea şi forma lotului, reţeaua stradală, poziţia pieţelor, a spaţiilor comunitare şi economice, chiar şi a gospodăriei, deveneau stabile pe termen lung. Se întrerupea o tradiţie şi se impunea alta, ca efect al implementării unui sistem de legi nemaiîntâlnite.[8]

2/III Strada Dunării cu cap de perspectivă Mănăstirea Sfântul Simion Stâlpnicul

Cert este că, oraşul, se dezvoltă ordonat, urmare a unei voinţe unice, după un model abstract, corelat doar parţial, cu caracteristicile locului şi al populaţiei. În mod sigur, sistematizarea Gaiului, a fost condiţionată de ctitoria lui *Sinesie Jivanovici*,[9] care a fost plasată, ulterior, ca şi cap de perspectivă, a principalei sale artere, strada Dunării, (fostă Bisericii), cu o lungime 3 km, care traversează cartierul pe direcţia nord est-sud vest

---

[6] **Octavian T.Gheorghiu,** op. cit. 2008, p. 33

[7] Idem, p. 32

[8] **Octavian T.Gheorghiu,** *Arhitectură tradiţională rurală? La ce bun?*, în revista *Urbanismul*, serie nouă, nr. 2, an II, mai, Bucureşti 2009, p.63.

[9] Vezi la capitolul *Ansamblul Monumental Sfântul Simion Stâlpnicul.*

Nu se cunoaşte încă, vreo atestare documentară a unei aşezări închegate, cu numele de Gai, înainte de 1770. De altfel, dacă aceasta ar fi existat, desigur, Sinesie Jivanovici ar fi făcut referire la ea. Se ştie însă, că pe aceste locuri au fost împroprietăriţi şi grăniceri din zona Aradului, de o suprafaţă însemnată beneficiind un oarecare sublocoternent Tomaşinschi. Acesta, ulterior, chiar şi-a adăugat numelui său, denumirea moşiei, devenind Tomaşinschi-Gaj. Se mai aminteşte, ca existând pe aceste locuri moşia Tamaşi, fără a se preciza data şi locul înfiinţării acesteia.

Limitele Gaiului, s-au structurat în tot cursul secolului al XVIII-lea, rămânând neschimbate până la sfârşitul Primului Război Mondial. În felul acesta, este de presupus, că teritoriul Gaiului, a fost inclus în componenţa oraşului cameral Arad, încă din primii ani ai noilor structuri administrative, introduse de austrieci.

Deşi a fost adoptat cu stricteţe planul geometric, acesta trebuia însă adaptat la sit, fapt confirmat nu numai prin deschiderea străzilor, dar şi prin mărimea exagerată a loturilor. Se avea în vedere faptul că suprafaţa sistematizată, destinată Gaiului modern, era brăzdată de cel puţin două foste văi, braţe secundare ale Mureşului, de curând secate. Urme ale acestora se observă şi azi, în grădinile dintre străzile: Hatman Arbore – Ştefan Teneţchi şi Bogdan Voievod, respectiv Tribunul Corcheş – Călţunaş şi Anton Pann.

În ceea ce priveşte populaţia, trebuia să se ţină cont de faptul, că aici în perioada restructurării austriece, se impunea caracterul majoritar al locuirii româneşti şi sârbeşti. Elementul maghiar, cea de a treia componentă etnică a Gaiului, a imigrat în mare număr, mult mai târziu, ca forţă de muncă absorbită de marea industrie arădeană, dezvoltată după 1850[10].

În 1900, Gaiul avea 2.796 locuitori (4,96% din populaţia Aradului), din care, 1039 erau maghiari, 725 români, 792 sârbi şi 240, de alte naţionalităţi. După şapte ani, în 1917, în Gai, erau înregistrate 793 de case, în care domiciliau 1175 familii, cu 6451 locuitori, din care 3035 bărbaţi şi 3416 femei. A avut loc 22 cununii, 105 naşteri (50 B şi 55 F) şi 324 decese (169 B şi 155 F) din care s-au înregistrat 5 sinucideri şi 11 alte nenorociri (accidente, trăznet). Existu 333 tineri de 17-20 de ani.[11]

Dezvoltarea urbanistică interbelică. Poltura

În perioada interbelică, cartierul, s-a dezvoltat în continuare, populaţia crescând, mai puţin prin spor natural, cât mai ales prin imigrare. O parte din aceştia, au sosit imediat după război, mai ales românii refugiaţi din Ungaria, Jugoslavia şi Cehoslovacia. Numărul lor, nu se ştie, azi, cu exactitate, gospodăriile, fiind extinse, în mai multe direcţii. Dintre imigranţii români, mai cunoscute sunt familiile: Dreucean Gavrilă – Gai nr. 36; Ardelean Iluţan, Adam Iluţan şi Gheorghe Iluţan – str. Păcurarilor 13-15; Teodor Oprea – str. Păcurarilor nr. 13-15; Gheorghe Mornăilă – str. Aviaţiei, Svetozar Vadaşchi – str. Bisericii nr. 31; Emanuil Sălăjan – Gai, Domeniul Spitzer; Traian Chisăliţă, str. General Doda, nr. 4-6; Maxa Roşu - str. Păcurarilor nr. 13, Emanuel Vaghi - str. Bisericii nr. 34; Traian Mornăilă II – str. Aviaţiei; Albu Ilie – Ferma Ceala; Iosif Ioan, Munteanu Vasilie, Munteanu Ioan şi alţii[12].

Aradul cunoaşte o puternică dezvoltare, după instalarea, în fruntea oraşului, ca primar, a lui dr. Ioan Robu (1919 –1926 ; 1926-1927), a cărui primă grijă, a fost construcţia de locuinţe pentru muncitori şi ridicarea suburbiilor, printr-o serie de înfăptuiri gospodăreşti. A avut un rol esenţial, în modernizarea Gaiului şi construcţia, cartierelor Poltura şi Bujac,

---

[10] Caracterul majoritar unguresc, al Gaiului, este de dată recentă, aşa cum al tuturor oraşelor din vestul ţării. Conscrierea proprietarilor de case, făcută în Arad, la 1774, arată că numele de români împreună cu zilerii formau majoritatea populaţiei (**Lakatoş Otto**, *Arad tortenete,* Arad, 1881, vol II, p. 221-224; **Manciulea Ştefan**, *Graniţa de Vest,* Baia Mare, 1994, p. 136)

[11] AN Arad, Fond Protopopiatul Ortodox Român Arad, D 332/1917, fila 82

[12] AN Arad, Fond PMA, 1921-1924, D 19/1924, fila 10,11.

Ioan Robu (1868 - 1930), fiu de ţăran din Hălmagiu, şi-a făcut studiile priare şi gimnaziale, în comuna natală, iar cele liceale, în Arad. Ca bursier al Fundaţiei Mocioni, a urmat studiile universitare la Budapesta, obţinând doctoratul în Drept. În perioada 1907 – 1914, ca avocat în Hălmagiu, s-a încadrat în partidul naţional Român, în 1911, fiind calificat ca *agitator periculos*. Mobilizat în armată, a fost, cu Regimentul 33 Infanterie, pe front, în Galiţia, unde după lupte grele, a fost luat prizonier la ruşi şi internat în Lagărul din Tomsk (Siberia Orientală), apoi la Cernobâl (Ucraina), de unde a venit, în România, cu primul eşalon din corpul voluntarilor, care au fost încadraţi în Armata Română. Avanasat în gradul de căpitan, comandant de companie, a lupat la Mărăşeşti, unde a fost rănit. După o scurtă perioadă de refacere, timp, în care Ioan Robu, a funcţionat ca învăţător, a fost reîncadrat în armată. La sfârşitul lunii iunie 1919, după instalarea lui Iustin Marşieu, ca Prefect al Aradului, Ioan Robu a fost retras din armată şi instalat ca Primar. Deşi a preluat un oraş cu o administraţie dezorganizată, actvitatea sa onestă, a dus la normalizarea situaţiei prin reluarea activităţilor economice, aprovizionarea populaţiei, punerea bazelor unei dezvoltări ulterioare[13].

În primul rând, pentru construcţia de locuinţe, au fost folosite loturile, existente dar neocupate, precum şi cele create prin sistematizarea unor suprafeţe din interiorul localităţii[14]. Astfel, la 26 mai 1925, Serviciul tehnic al oraşului, raporta primarului că, *în urma parcelării făcute de curând, se impune necesitatea deschiderii de străzi noi, care în parte sunt şi deja făcute*[15].

3/III. Mihai Takacs Casă în Gai (pictură ulei)

Clauzele impuse de primărie, proprietarilor de imobile, care urmau să fie parcelate, în vederea construirii de case, cuprindeau obligaţia acestora, de a ceda oraşului, în mod gratuit, fără sarcini şi ca proprietară înscrisă în Cartea funduară, *strada nou creată, care se va deschide imediat, cu o lăţime de 12 m*. Petenţii, mai erau datori să realizeze, pe spesele lor, într-o perioadă de patru ani, nisiparea drumului, cu pietriş în grosime de 10 cm şi să contribuie cu suma de 10.000 lei, la finanţarea diferitelor lucrări publice. Trebuia multă insistenţă şi ameninţări din partea primăriei pentru ca proprietarii de parcele să îndeplinească aceste obligaţii. Acţiunea era dificilă şi scumpă, deoarece, nisipul s-au balastul, extras manual, cu lopeţile, din Mureş trebuia transportat, până în Gai, pe o distanţă de aproape 10 km. Astfel, în 1926, după repetate somări, *Kellner Adalbert*, domiciliat pe Bd. Regele Ferdinand I, care şi-a parcelat imobilul, încă din 1923, vânzându-l parţial lui *Ioan Hoff* şi soţia *Catharina (Engelhardt), Martin Zakai* şi soţia *Zsuzsana (Raduly), Ioan Hollaki* şi soţia *(Kelemen) şi Tamaş Faur,* a solicitat primăriei amenajarea străzii numită ulterior *Grozăveşti,* deschisă de el, cu zgură de cărbuni, extrasă din gara CFR şi din alte intreprinderi, pe motiv, că *nu poate extrage balast şi nisip din Mureş, nivelul apei fiind ridica*t. Cererea, a fost respinsă, primăria dându-i un nou termen de 15 zile[16]. În 1929, Primăria, după repetate somaţii, la amendat cu 1000 lei pe dr. Ştefan Poszgay, pentru că nu şi-a nisipat străzile Călăraşilor şi Dorului, deschise de dânsul, prin parcelarea terenului propriu, efectată în 1927[17].

Deoarece pe aceste terenuri au început, construcţiile a numeroase locuinţe, s-a solicitat chiar şi denumirea noilor artere de circulaţie. Apar astfel străzile: *Izvor* şi *Grozăveşti* – fundături pe *parcela Moricskai,* respectiv *Kellner*, din nordul străzii Tribunul Corcheş, apoi străzile *Dorului* şi *Călăraşilor* –

---

[13] Victor Caţavai, *Primul primar al Aradului, după Marea Unire, dr. Ioan Robu*, în Muzeul Judeţean arad, *Ziridava XVIII*, Arad, 1993, p. 469-470

[14] În perioada 1913 – 1927, au fost emise de către primărie 1565 autorizaţii pentru construcţii de case din care 1370, cu un singur apartament: 1913 –195 autorizaţii; 1914 – 181; 1915 – 16; 1917 – 17; 1918 – 31; 1919 – 37 şi 2 restaurante, 1 garaj, 2 sanatorii; 1920 – 34 şi 1 atelier; 1921 36 şi 1 restaurant, 1 atelier; 1922 86 şi 2 ateliere; 1923 – 124 şi 1 fabrică; 1924 – 105 şi 1 fabrică, 1 garaj; 1925 – 85 şi 3 fabrici, 1 garaj; 1926 – 318 şi 4 fabrici, 3 garaje;1927 – 284 şi 1 restaurant (Idem, D 62/1928, fila 34)

[15] Idem

[16] Idem, D. 166/1927, fila 116, D 183/1926, fila 58

[17] Idem, D 46/1929, fila 36

fundături în Poltura şi Calea Aurel Vlaicu, formate din parcela *Pozsgai*. Tot în 1925, au mai fost parcelate în vederea atribuirii locurilor de casă, loturile lui *Mihai Gutzjar* (Ghilin), *Câmpul Cioban* (Prohaszka), conacul *Toth Andrei* şi *Gaal Pavel*, conacul *Hegedus* din Ceala[18]. În 1926, a fost parcelat imobilul dr. *Prohaszka Ladislau* şi consorţii: soţia Elvira, născută *Tausch, Gligorescu Nicolae*, aflat între străzile *Fântânii* (nr.8-14), *Bogdan Voievod* (nr.53-59) şi *Faurilor* (nr.13-19)[19]. Noua arteră de circulaţie deschisă, a fost numită str. *Peleş,* iar ulterior, a *Laptelui.*

În acelaşi timp, în locurile rămase libere după vechea parcelare, de pe străzile deja existente: *Bisericii, Anton Pann, Măgurele, Poetului, Tribunul Corcheş, Hatman Arbore, Grădinarilor, Fântânii, Nouă*, etc. precum şi în aşa numitele *Câmpuri (Dulo)*, se ridicau noi case familiale.

O altă dezvoltare a avut loc spre sud, în *Câmpul Bujac* (Buzsaku Puszta Hatara) peste Calea Aurel Vlaicu, până la calea ferată spre Pecica, cuprinzând şi vechea haltă CFR - Bujacul Mare. Terenul a fost sistematizat, prin parcelarea unor loturi mai mici şi trasarea străzilor: *Aviaţiei* şi *Letiţia*, cu deschidere în *Macedoniei.*

4/III. Proiect de casă realizat de Mihai Probst, pentru Gheorghe Duma (1926)

Extinderea cea mai mare, s-a făcut, însă, spre est, prin sistematizarea suprafeţei: *Marea Păşune (Nagy Legelo)* în Câmpul Fecioarei şi *Câmpul Gâştelor (Libaş Dulo),* până la *Cimitirul Eternitatea* şi *Câmpul Liniştei*, unde a fost creat un nou cartier, numit succesiv *I.G.Duca*[20] şi *Poltura* (Kakas varos – Oraşul cocoşilor). Situaţia acestui teren, din estul Gaiului, a fost discutată în şedinţa din 7 mai 1920, când Comisia Judeţeană pentru Exproprieri şi Împroprietăriri a admis în parte apelul municipalităţii, scutind de expropriere, din proprietatea Comunităţii Oraşului Arad, suprafaţa de 132 jugăre şi 863 stânjeni pătraţi din teritoriul Libaş, infirmând astfel hotărârea Comisiei de Ocol Arad, din 6 decembrie 1922. S-a propus atunci, în mod explicit că acest teren urmează a fi rezervat construirii obiectivelor industriale şi locuinţelor muncitoreşti[21]. Alături de aceasta, acolo, mai exista o suparafaţă neexpropiată, de 243 jugăre şi 436 stânjeni pătraţi, ocupată cu grădinile de legume, dar care, prin expropriere, a fost redusă la 76 jugăre şi 101 stânjeni pătraţi. Terenul în cauză, îngrădit şi în mică parte construit, era în administrarea Primăriei, asigurând prin culturile de zarzavat şi pepinieră, produse necesare aprovizionării oraşului. Mai existau aici 68,101 j – grădină, 30 j din grădina de zarzavat *Parage* (Parcela Nagy), 2 jugăre cu clădiri în *grădina Kristyori* şi altele. Astfel, în primăvara anului 1925, cele 132 jugăre şi 823 stânjeni pătraţi, din teritoriul municipiului, numit Libaş Dullo, scutit de la expropriere, era deja parcelat de primărie, iar lista de distribuire a loturilor pentru construcţia de locuinţe era înaintată Ministerului de Interne, pentru aprobare. Terenurile de case, fiind deosebit de valoroase şi căutate, în scurt timp, preţurile au început să crească. Chiar şi Primăria, fără a ţine cont de propunerile Comisiei de expropriere, a majorat preţul terenului în Libaş, de la 2000 lei jugărul cadastral, la 3400 lei. În aceeaşi perioadă, preţul jugărului cadastral a crescut în zona cuprinsă între Mureş şi Calea Romanilor, denumită Cetatea Veche[22] de la 2500 lei, la 9000 lei[23].

---

[18] Idem, D.42/1925, fila 14

[19] Idem, D.167/1926, fila 15

[20] **Ion Gheorghe Duca**, (1879-1934), Deputat liberal în Parlamentul României, Ministru al Instrucţiei Publice (1914), Ministru al Agriculturii şi Domeniilor (1918), Ministru de externe (1924), Preşedintele Partidului Naţional Liberal (1930) şi Prim Ministru. A fost asasinat, în gara Sinaia (1934), de N. Constantinescu la ordinul *Gărzii de Fier*. Din iniţiativa consilierului local **Gheorghe Schill**, prin Hotărârea Consiliului Municipal nr.101, din 26 aprilie 2007, cartierul, *Poltura,* s-a redenumit *I.G. Duca.*

[21] Idem, D 60/1928, Fila 127

[22] În acelaşi an a fost parcelat, cu 165 loturi de casă, cu o suprafaţă de 234-320 st. p., terenul din Cetatea Veche (Calea Romanilor), mult mai valoros, mai ales prin poziţie, aici fiind împroprietărite, personalităţi marcante ale oraşului: Emil Veliciu, Romulus Coţioiu, Vasile Goldiş, Alexandru T. Stamatiad (profesor, poet), Liviu Tămăşdan (Preşedintele Tribunalului), Ştefan Manciulea (profesor), Gheorghe Ciuhandu, Ovidiu Dante Gherman şi alţii. A fost lăsat o rezervă semnificativă pentru ternuri sportive, pe acesta, fiind edificat Stadionul Gloria (Idem, D 150/1926, Fila 15).

La sfârşitul anului 1926, comisia de parcelare formată din Gheorghe Alexianu – preşedinte, Lazăr Perianu – Consilier agricol, V. Puticiu – secretar, a înaintat primăriei, Procesul - verbal nr. 150 din 8 noiembrie, care cuprindea planul de parcelare a trupului de teren numit Libaş Dulo sau Câmpul Poetului. Cele 351 parcele-loturi de casă, cu o suprafaţă cuprinsă între 234 şi 311 stânjeni pătraţi (majoritatea loturilor aveau o suprafaţă de 278 st.p.), au fost repartizate prin tragere la sorţi îndreptăţiţilor[24], înscrişi în tabelul aprobat la 2 august 1926. În mare parte, cei declaraţi împroprietăriţi, erau funcţionari publici, profesori, ofiţeri şi subofiţeri, militari decoraţi cu ordinul Mihai Viteazul[25], orfani, văduve, meseriaşi şi agricultori. Din Gai, au primit aici, locuri de casă, 122 de familii[26]**(Anexa 4).**

În Cetatea Veche (Calea Romanilor), au primit loturi de case, două familii din Gai: Pompiliu Puticiu, n. 1900, Faurilor 96, Prim - grefier al Tribunalului Judeţean şi Virgil Puticiu, n. 1904, Faurilor 96, Secretarul Comisiei Agrare[27] Au fost rezervate pentru interes obştesc, în favoarea Casei Centrale a Împroprietăriţilor, parcelele cu nr. top.: 44-46, 47-182, pentru piaţă, domeniu public- 184, 185, interes obştesc - 182,183,186,187, drumuri, domeniu public, parc - 296, în suprafaţă de 10,225 jug. şi o rezervă, fiind impropriu pentru construirea de case - 4,261 jugăre.

Alte case, aşa cum au fost ale lui: Dubeşteanu Ioan, Câmpul Fecioarei 3 ; Biroul Stanitz Ioan ; Magazinul Adler şi Kalaman, Aurel Vlaicu 121-123, unde a fost şi o staţie de tramvai, şi altele au fost construite în 1928 şi în anii următori[28]

5/III. Ion Gheorghe Duca

Prin extinderea aşezării spre est, pe *Câmpul Gâştelor* (Libaş dullo) au fost deschise noi artere de circulaţie, în sud-est, fiind creat cartierul Poltura (I.G.Duca), care în 1943, aparţinea încă, tot Gaiului. Astfel, pe direcţia est-vest, au fost amenajate străzile: *Universului, Iordache Golescu, Gheorghe Dima, Sft. Vinere (din 1952 – Greierilor), Curcubeului, Graurului, Radu Negru, Cosminului,* iar în Poltura – *Negoi, Basarabiei, Corbului, Moldovei, Retezat, Oltului, Jiului, Turdei şi Pieţele – Dreptăţii şi Lascăr Catargiu.* Pe direcţia nord – sud au fost edificate străzile*: Albinelor, Spătarul Preda, Poetului, Câmpurilor, Cornului, Olteniei, Dreptăţii, Bucovinei, Cireşoaiei, Arieşului, Timişului, Agricultorilor, Livezilor, Câmpul Liniştei.* Cartierul se întindea atunci, până pe Câmpul Liniştei, cuprinzând şi Cimitirul Eternitatea, aşa cum apare pe hărţile acelei perioade.

Astfel, pe direcţia est-vest, au fost amenajate străzile: *Universului, Iordache Golescu, Gheorghe Dima, Sft. Vinere (din 1952 – Greerilor), Curcubeului, Graurului, Radu Negru, Cosminului, iar în Poltura, în 1929, au fost botezate străzile – I Negoi, II Basarabiei, III Moldovei, IV Munteniei, V Crişanei, VI Bucovinei, V Ia Bobocilor, VII Albinelor, VIII Cocoş, IX Căprioarei, X Piaţa Dreptăţii, XI Jiului, XII Turdei, XIII Cornului, XIV Piaţa Împroprietăriţilor, XV Agricultorilor, XVI Plugului, XVII Plopilor, XVIII Ursului, XIX Stupilor, XX Arborele Verde, XXI Secerei*[29]. Pe direcţia nord – sud au fost edificate străzile: *Albinelor, Spătarul Preda, Poetului, Câmpurilor, Olteniei Cireşoaiei, Arieşului, Timişului, Livezilor, Câmpul Liniştei.*

5a./III Schiţa Cartierului Poltura(1929)

---

[23] Idem, D. 11/1926, Fila 28.
[24] Conform art.14.99 din *Legea pentru Reforma Agrară din Transilvania.*
[25] Legea pentru împroprietărirea ofiţerilor decoraţi cu Ordinul Mihai Viteazul, din 15 mai 1927, prevedea primirea de către aceştia, în localităţile de domiciliu, a loturilor de casă, cu o suprafaţă de 500m.p., care urmau să fie plătite în rate lunare, timp de 20 de ani.
[26] AN Arad, Fond PMA D 150/1926, Fila 762-792
[27] Idem, Fila 793 şi următ.
[28] Idem, D 59/1928, Fila 82
[29] Schiţa, AN Arad, Fond PMA, D 48/1929, fila 30

Înscrierile pentru locuri de casă se făceau la biroul amenajat în localul Şcolii Medii nr. 2 din Piaţa Mihai Viteazul, (astăzi clădirea Spitalului ORL) având prioritate, meseriaşii şi calfele (muncitorii) cu domiciliul în Arad, invalizii, orfanii şi văduvele de război[30].

Deşi majoritatea edificiilor Gaiului din acea perioadă au fost proiectate de arhitectul *Mihai Probst*[31] (notat în continuare cu MB), sunt angajaţi însă şi alţi arhitecţi – antreprenori, constructori, maiştri zidari ca: *Ludovic Szantay* (LS)[32], *Alexandru Izso* (AI), *Ioan Ristin* (IR), *Ioan Josza* (IJ), *Carol Josza* (CJ) *Wilhelm Strakovits* (WS*), Ioan Mărian* (IM), *Iosif Fodor* (IF), *Andrei Maier* (AM), *Iosif Pardy* (IP), *Alexandru Graf* (AG), *Martin Csernejei* (MC), *George Neţin* (GN), aşa cum au fost casele construite în 1925 **(Anexa 5)[33].**

6/III. Proiect de casă realizat de Mihai Probs pentru Torok Iosif (1926

Casele familiale, concepute de Mihai Probst, erau formate din trei, mai rar, patru încăperi, cu o suprafaţă construită de 36-40 m.p. cu acces direct din spre curte. O intrare, deservea bucătăria, iar alta, cămara de alimente. Uneori intrarea în bucătărie se făcea prin traversarea unei prispe acoperite care se întindea pe toată lungimea casei. Încăperea cea mai mare, cu intrare prin bucătărie era luminată, prin două ferestre mici, practicate în faţadă, servea ca şi cameră de locuit (dormitor). Intrarea din stradă se făcea prin uşa (poarta), din lemn care făcea corp comun cu împrejmuirea din spre faţadă. La faţadă, casa se organiza, perpendicular sau paralel pe lungimea străzii. Clădirile nu erau prevăzute cu încăperi altor destinaţii ca: sufragerie, bibliotecă sau baie. Toaletele, dacă existau erau construite în curte din material lemnos, sub formă de hazna. Materialele de construcţie, constau din pământ bătut (lut, în amestec cu pleavă de cereale şi excremente de cal), cărămidă nearsă şi arsă. Zidurile exterioare erau legate între ele, printr-o cosoroabă din lemn, care avea rolul unei centuri pe care se fixa acoperişul în două ape, cu învelitoarea din paie de cereale, trestie sau ţiglă. Curtea, mai era ocupată, cu elemente de construcţii, uneori improvizate cu destinaţia de coteţe pentru păsări, sau porci, magazii pentru cereale şi lemne, şoproane pentru acareturi sau grajduri pentru vite şi cai.

6.a. /III. Proiect de casă realizat de Alexandru Izso pentru Lupsity Duşan str. Bisericii nr. 127

În anii următori, construcţiile de case au continuat, mai ales prin vinderea loturilor rămase libere şi fracţionarea celor mai mari **(Anexa 6)** [34]

În perioada 1928-1929, au mai fost fost construite 300-400 case de locuit şi pe Câmpul Gutzjar (Calea Şase Vânători), Duleul Fecioarei (Şega), Via Feszler (Poetului), pe o suprafaţă de 17.000 ha [35]

La 16 decembrie 1930, primăria, a comunicat că au fost împroprietăriţi, prin Reforma agrară, în Libaş şi Pusta Bujac, 76 subofiţeri din Regimentele: 93 Infanterie, 2 Grăniceri, 13 Călăraşi, 1 Roşiori,

---

[30] Idem, D 5/1925., fila 763

[31] În septembrie 1926**, Mihai Probst**, fiind numit în Comisia Edilă a Oraşului, (4 septembrie 1926) a fost reclamat de **Gheorghe Dany**, (reclamaţie retrasă ulterior), că *un astfel de om, care nu funcţionează, ci doar iscăleşte pentru 200 lei planuri la particulari, ca şi la angajatul G. Şiclovan, nu are ce căuta în structurile administrative şi de specialitate ale Primăriei.(*AN. Arad, Fond PMA, D. 107/1926, fila 89). În 1934, a fost înregistrată Convenţia dintre **Andrei Szabo**, Piaţa Mihai Viteazul nr. 14, intreprinzător pentru construcţii de clădiri şi **Mihai Probst** (n. 1884, la Radna), domiciliat în Arad, str. Coşbuc nr. 15, Maistru -constructor,. Diplomat, în înfiinţarea Intreprinderii pentru construcţii de clădiri **Szabo-Probst**, în care, primul vine cu scule şi schelărie, în timp ce al doilea, aduce diploma de maestru, dezvoltând activitatea doar în favoarea firmei (AN Arad, Fond, Camera de Comerţ şi Industrie, D 598 /1934, fila 2). MP, dispunea de un teren de ¾ j în Birkaş Dulo (Pârneava-Ceala)

[32] Ludovic Szantay, membru al Comitetului Edil al Municipiului Arad, domiciliat pe str. Ion Russu Şiriana, a proiectat Palatul Cultural (1913)

[33] AN Arad, Fond PMA, D.40/1925, 41/1925, 43/1925, 44/1925, 45/1925,

[34] Idem, D. 108/1926, Fila 3; 107/1926; 166/1926; 168/1926; 181/1926

[35] Idem, D 51, fila 26

Artilerie Călăreaţă, Jandarmi, CFR, Centrul de Recrutare, fiind astfel, satisfăcute toate cererile (Anexa 6)[36].

Referitor la împroprietăririle făcute prin Reforma agrară, arhitectul Silvestru Rafiroiu, aprecia, în 1930, printr-o scrisoare adresată primarului, că *parcelările s-au făcut aproape la întâmplare, fără a se ţine cont de viitoarea dezvoltare, de vatra oraşului, de noile principii în materie de locuinţe. Pe unele din parcele s-au construit case, pe altele s-au pavat sau împietruit străzi. Neorânduiala a fost agravată şi prin aceea că, alături de parcelările oficiale, s-au permis cel făcute de firme particulare, care au lucrat cu mare desconsideraţie pentru urbanitate. În consecinţă, se solicita realizarea urgentă, prin concurs, a unui plan de sistematizare şi a noului Regulament de Construcţii, care să cuprindă şi o îndrumare urbanistică pentru fiecare zonă a oraşului.*[37]

În întreagă această perioadă de construcţii, Primăria cumpăra în mod obişnuit, prin expropriere, mici suprafeţe de teren, în scopul asigurării alinierii străzilor şi a caselor la frontul stradal. În această situaţie au fost imobilele lui Lupşity Mircu, str. Anton Pann 43 (6 st.p.), Baity petru 7 st.p, str Anton Pann şi altele.

Gaiul contemporan

În 1937, Gaiul, împreună cu Poltura, cătunele şi sălaşele, era o localitate cu o populaţie multietnică, şi multiconfesională care, cuprindea 4500 locuitori, din care, 1400 erau români, 700 sârbi şi 2200 maghiari. De asemenea aici trăiau 14 familii de evrei, proprietari de terenuri şi prăvălii: văd. Farkaş Iosif- Str. Păcurarilor, nr. 14-16, Anton Pann nr. 52 ; Farkaş Adalbert – Str. Anton Pann, nr. 38-44, Str. Bisericii nr. 32; Deutsch Adalbert – Str. Tribunul Corcheş, nr.22; Goldberger Ignatie - Str. Tribunul Corcheş, nr.67; Braun Arnold – Str. Ioan Creangă nr. 42; Klein Alfred – Str. Bisericii, nr. 11; Merkszamer Iuliu – Str. Bisericii nr. 13; văd. Farkaş Herman, Str. Bisericii nr. 28, Kliger Leopold – Str. Bisericii nr. 26, Elyasz Jacob – Str. Bisericii nr. 33, Farkaş Leopold – Str. Bisericii nr. 82, soţia lui Klein Desideriu – Str. Bisericii nr. 51, Silberman Lia – Str. Bisericii nr. 84; Braun Arnold – Str. Ioan Creangă nr.42.[38].

7/III Casă sârbească (1933)

Cea mai densă populaţiei a Aradului, în 1939 s-a înregistrat în centrul oraşului şi cartierul Bujac. Cea mai puţin densă, în Gai, Micălaca şi Grădişte[39]. În 1948, densitatea populaţiei, era de 25 locuitori la hectar, în Gai şi Grădişte, faţă de 60 – 62 locuitori pe un hectar, în Centru. În aceeaşi perioadă, densitatea clădirilor, în Gai şi Poltura, era de 40/ha, faţă de Subcetate – 20/ha; Bujac – 25/ha ; Pârneava – 58/ha ; Centru – 85/ha ; Drăgăşani – 115/ha.[40]

În prezent, suprafaţa cartierului este de 720 ha, din care, cea construită, a cartierului propriu zis, este de 390 ha, care adăposteşte 8.144 locuitori, adică 20,88 locuitori/ha. Pe 150 ha, se întinde zona industrială, care este în curs de extindere, pealte 180 ha,

Principalele edificii şi amenajări urbanistice, din Gai, sunt şi astăzi, cele ridicate, în scopuri administrative, militare industriale, agricole, comerciale, culte religioase, învăţământ, cultură, agrement, aşa cum sunt: Pavilioanele Aviaţiei, Intreprinderea Fraţii Neuman (Sfârşitul secolului al XIX-lea), Circumscripţia administrativă (sfârşitul secolului al XIX-lea, demolată după 1980), Ferma de porci Ceala, Complexul avicol, Complexul Zootehnic, Şcoala de Jos, Şcoala de Sus (Interbelică), Cartierul

[36] Idem, D. 7/1930, Fila111
[37] Idem, D. 64/1930, Fila 85.
[38] Idem, 1918-1947, Dosar 19/1944
[39] Buletinul Oficial al Municipiului Arad, XVII nr.7/13 februarie, 1938 ; **Romulus Coţioiu,** 1938, op. cit.
[40] AN Arad, Fond PMA/1948, fila 30

Poltura, Băile CARP, Biserica Romano - Catolică, Capela Sfântul Florian (azi dispărută), Biserica Ortodoxă Sârbă, Biserica Ortodoxă Română, Biserica reformată, Cinematograful Solidaritatea, Casa Naţională Românească, Casa Naţională Sârbească, Şcoala Sârbească, Canalul Ier, Platforma Industrială Arad Vest, Fabrica de Cânepă Iratoş

Cele mai vechi construcţii din Gai, sunt: Ansamblul Monahal Sfântul Simion Stâlpnicul (1763), iar cele mai noi: Edificiile Platformei Industriale ale Centrelor Comerciale, Biserica Reformată, sediul Registrului Auto Român, Pavilioanele Expoziţionale al Camerei de Comerţ şi Industrie şi altele.

În 2008, ing. Gheorghe Falcă[41], primarul Aradului, a solicitat şi obţinut una din cele mai mari investiţii în infrastructura Gaiului şi anume, realizarea Proiectului de canalizare pluvială şi menajeră, precum şi reabilitarea străzilor din acest cartier, cu bani de la Banca Mondială, reprezentată de Sudipto Sarkar şi Doina Vişa. Un aspect important care accentua necesitatea şi oportunitatea acestor lucrări, era nivelul de civilizaţie scăzut, confortul şi normele de igienă, rămase mult în urmă. Proiectantul general al lucrării a fost ing Mircea Dedu, din partea firmei Romair Consulting, condusă de Ion Boieru, iar sub proiectant, ing. Horia Costan din partea firmei Bring Consult, organizaţie economică îndrumată de ing. Iuhasz Csaba. Antreprenorul lucrării, a fost firma ICIM SA Arad, dirijată succesiv de ing. Ioan Faur şi ing. Mihaela Biriş. Din partea Primăriei, a fost împuternicit, pentru implementarea proiectului ing. Răzvan Popa, Directorul Direcţiei Tehnice.[42] Lucrările au fost monitorizate de firma Pell Frischmann, din Londra, reprezentată prin ing. Steven Darke şi diriginţii de şantier, ing. Alexandru Danciu Stănoiu[43] şi ing. Emil Tunei[44].

---

[41] **Gheorghe Falcă**, fiul lui Florea şi al Mariei, s-a născut în Brad la 22 ianuarie 1967. După absolvirea şcolilor primare, gimnaziale şi liceale, în localitatea natală, a urmat cursurile Facultăţii de Construcţii din cadrul Universităţii Tehnice din Timişoara, fiind licenţiat în Construcţii de Căi Ferate, Drumuri şi Poduri (1994). Ca student, în decembrie 1989 a participat activ, la mişcările sociale şi politice din Timişoara, fiind ales în Consiliul de conducere al Instituţiei de învăţământ din care făcea parte. A lucrat ca inginer, la EDICT (1994-1996), şi DIPENTA (1996-1999), din Arad, firme specializate în construcţii rutiere şi civile. În perioada 1999-2000, a fost numit director general al firmei EDICT, funcţie la care a renunţat, în urma alegerii sale ca Vicepreşedinte al Consiliului Judeţean (2000-2004) şi în continuare Primar al Aradului. Încă de la începutul activităţii sale, în administraţia locală, s-a dovedit deosebit de activ, energic şi eficient, drept pentru care, mandatul său de primar, a fost reînoit în 2008.
Este doctorand în probleme de analiză macroeconomică.
Din 1995 este membru al Partidului Democrat (PD), transformat în Partidului Democrat Liberal (PDL) ocupând diferite funcţii: Preşedinte al Organizaţiei de Tineret, Secretar Executiv al Biroului Permanent Naţional, Prmvicepreşedinte al Organizaţiei Judeţene.
În 2002, s-a căsătorit cu Ela (Seculici) Falcă, arhitect, împreună având o fiică – Ana Maria (n. 2007)

[42] **Răzvan Popa (**n. Arad, 1973), este licenţiat al Facultăţii de Construcţii din Timişoara, inginer, specialist în Construcţii de Căi Ferate, Drumuri şi Poduri. După absolvire (1997), a lucrat în cadrul Primăriei arădene, ca Inspector de specialitate, Consilier, din 2004, fiind Director al Direcţiei Tehnice. S-a specializat prin cursuri masterale şi doctorale, urmate în Timişoara şi Arad, în probleme de infrastructură rutieră, administraţie publică locală şi management în finanţarea proiectelor.

[43] **Alexandru Danciu Stănoiu (n. 1937).** Tatăl său Petru Stănoiu, originar din Oltenia, în 1920, ca ofiţer în Armata Română, a fo tranferat în Transilvania, unde a cunoscut-o pe viitoarea soţie, Maria Danciu, descendentă a unei vechi familii de români, intelectuali c stare materială bună. A urmat studiile primare şi secundare, în Ghioroc, Liceul Moise Nicoară din Arad (1954) şi Facultatea de Construct din Timişoara. După absolvire, s-a specializat pe şantierele de construcţii industriale din Reşiţa, în lucrări de înaltă performanţă tehnic Podul funicular care traversează oraşul şi Hala de utilaj greu, una din cele mai mari din România. Revenit la Arad, a condus şantiere intreprinderi de profil, construind mii de apartamente din marile cartiere ale oraşului, şcoli, creşe şi grădiniţe, dar şi câteva obiectiv reprezentative pentru Arad ca: Spitalul Judeţean, Complexul comercial Ziridava şi Central, Bazinul de înot, Pasajul şi Monument Eroilor de la Păuliş (platforma şi fundalul), alte edificii civile şi industriale din Arad.

[44] **Emil Tunei** (n. Lugoj, 1944), fiul lui Ioan şi al Victoriei (Olaru), licenţiat al Facultăţii de Construcţii Hidrotehnice din Timişoara (1969). În 1968, s-a căsătorit cu Adriana (Căpântală), având un băiat, de profesie informatician. Bun specialist, în perioada 1971-1981, a fost inginer-şef la Şantierul de Construcţii al Intreprinderii Judeţene de Gospodărire Comunală şi Locativă din Arad, funcţie din care a condus, ample lucrări pentru extinderea şi modernizarea reţelei de apă şi canalizare, în Arad, Vinga, Ineu, Chişineu Criş, Sebiş, Gurahonţ, Căsoaia, dezvoltarea traseelor de tramvaie şi construcţii de locuinţe. În ultima perioadă, a activităţii profesionale, a lucrat ca inspector la Inspectoratul pentru Construcţii, iar în continuare, timp de 17

8/III. Foto: Semnarea Contractului

Lucrările, de mare complexitate tehnică, au fost finalizate în octombrie 2011, prin construirea a 33.176 m reţea de canalizare menajeră, 27.142, canalizare pluvială şi 30.555 m reabilitare a străzilor adiacente, au fost efectuate de consorţiul: Joint Ventura prin firmele Confort, Betonut, ICIM, Amarad, Service Impex. Din cei 73,10 milioane euro cheltuiţi, 25,9 milioane euro, a fost contribuţia Primăriei, diferenţa de 47,2 milioane euro, fiind suportată de Banca Mondială şi Guvernul României prin Ministerul Finanţelor[45]. În cei doi ani de activitate, pe şantier au lucrat câte 80 – 120 muncitori, care au dispus de un parc adecvat de utilaje: escavatoare, încărcătoare, buldozere, autogredere, cilindri compresori şi mai ales, dispozitive pentru eliminarea excesului de apă freatică, timp, în care, a fost montată instalaţia de canalizare menajeră (32, 26 km), canalizare pluvială (27,16 km), 6 staţii, 2225 racorduri la case, 1.442 cămine de vizitare, 1230 geigere etc. De asemenea au fost modernizate 7,97 km de străzi principale (Dunării, Nouă, Ştefan Tenetchi, Tribunul Corcheş, Ion Creangă, Bogdan Voievod, Corbului, Retezat, Livezilor), 22,50 km de străzi secundare, 97.335 m.p. trotuare şi o mare suprafaţă de spaţii verzi sub forma unor peluze stradale.

2. Sectoarele administrative (Dirăgătoriile)

Până în 1919[46], afacerile administrative ale Aradului, s-au îndeplinit sub forma Comitatului, Cercurilor pretoriale şi al Comunelor urbane şi rurale. Aceste structuri, aveau competenţe, enunţate, prin articolele Legii XXI, a municipiilor şi Legii XXII Comunale, din 27 iunie 1886, acte normative ale statului maghiar[47]. Ele precizau că autoritatea comunei, se extindea, nu numai asupra comunităţii, ci şi asupra fiecărei persoane care locuieşte, sau se întreţine, pe teritoriul localităţii şi a bunurilor existente[48].

Erau exceptaţi de la această dispoziţie: reprezentanţii armatei, construcţiile regale şi imperiale, sau al căror caracter strategic, era menţionat special.

Conform legii, Comuna, prin Corpul său reprezentativ, avea atribuţii foarte largi, înscrise în propriul Regulament şi puterea de a emite *decizii*. Hotărârile sale, erau îndeplinite prin antistie şi organele proprii. Antistia comunală, se compunea din: primar, căpitanul poliţiei, senatori, notarul general, notarii salarizaţi permanent, protofiscul, fiscalii salarizaţi regulat, asesorii sedriei orfanale, cassariul, esactorul, controlorul, tutorul comunal, arhivarul, medicul, inginerul, oficianţii comunali de pădure şi alţi funcţionari.

După un deceniu, Aradul, oraş cu o populaţie de 62.500 locuitori, era, încă, condus, în baza *Actului administrativ* nr. 41087/1896, de către un *Căpitănat,* care coordona şi cercetările în cazurile criminale, trecute ulterior, în sfera Poliţiei de stat.

După Unirea acestor teritorii cu România, a fost adoptat cu nr. 71526/1919, *Regulamentul de organizare a administraţiei oraşului Arad şi contingentul personalului.* Referitor la autoritatea oraşului, se prevedea faptul că, *dreptul la autonomie şi administraţie internă se exercită independent, după legile declarate de guvern şi regulamentele în vigoare,* prin organe subordonate ierarhic, alcătuite din: *Adunarea municipală, Comisia administrativă, Senatul orăşenesc, Primarul ca şef al Primăriei, Scaunul orfanal şi Dirigătoriile cercuale.* S-a decis, ca pentru circumscripţia internă, adică centrul oraşului, cu

---

ani, a condus şantierul pentru construcţii de locuinţe, edilitare şi poduri, la Bauman Grb Kittelberger (Kaisser Lauften – Germania)

[45] **Ştefana Mladin**, *Modernizarea cartierului Gai se va finaliza în primăvara anului viitor,* în *Glasul Aradului,* Arad, 14 octombrie 2010, p.4.

[46] Preluarea efectivă, a controlului asupra acestui teritoriu, de către Consiliul Dirigent Român de la Sibiu, s-a realizat în 19 mai 1919, ca urmare a instalării lui **Iustin Marşeu**, ca prefect al Aradului.

[47] **Petru, Rotariu**, 1886, op. cit.

[48] Idem, cap. II, art. 3

suburbiile: Elisaveta, Şarkad, Ujtelep şi teritoriul dintre, trecătoarea căilor ferate şi Casa de vamă *Şimand,* să se organizeze o *Dirigătorie* numită *Circumscripţia I*, iar pentru Gai, Şega cătunele aparţinătoare, din sectorul agricol, să funcţioneze cea de a doua *Dirigătorie*, numită *Circumscripţia II*[49]. În sfera lor de activitate, au fost înglobate, toate afacerile administrative ale Primarului, cu excepţia cercetărilor criminale şi a procedurilor poliţieneşti, care au aparţinut, în continuare, Căpitănatului şi Primpretorilor.

Primăria, prin cele două *Dirigătorii,* era chemată şi îndreptăţită, să *isprăvească acte administrative, conform Regulamentelor, hotărârilor Adunării generale, Senatului oraşului, Primarului şi Scaunului orfanal.* În regulament se mai stipula, că afacerile de industrie, sănătate publică, spitale, săraci, soldaţi, servitori, alimentarea cu apă, siguranţa contra incendiilor, sănătatea animalelor, procedurile judecătoriei comunale, deoarece nu se pot separa, vor fi conduse în întreg oraşul de către *Dirăgătoria* Circumscripţiei I.

Diregătoria din Gai, cu sediul pe strada Grădinarilor (Magyar utca), nr 1, la înfiinţarea sa în 1919, a fost condusă de ***Andrei Puticiu*** *– şeful Circumscripţiei II şi al Antistiei comunale,* încadrat, ca funcţionar clasa VII, cu un salar de 8.000 coroane. În instituţie mai erau angajaţi, un *subşef al circumscripţiei, 2 oficiali auxiliari, 2 scriitori de diurnă, 3 înmănuatori, 1 servitor de birouri, 1 jude de câmp* care coordona activitatea a 12 *vigili de ţărână* (paznici de câmp).

În 1923, la nivelul oraşului, Primăria a constituit, mai multe comisii şi subcomisii, care aveau ca obiect de activitate: promovarea industriei naţionale, ameliorarea condiţiilor de viaţă, susţinerea terenului necesar intereselor sociale, culturale, sportive, stabilirea valorii de circulaţie a pământului, întregirea păşunilor comunale şi altele, organe, din care făceau parte numeroşi găieni, în frunte cu Andrei Puticiu – şeful Antistiei comunale.

În ceea ce priveşte funcţiile administrative, actele normative adoptate în 1923, au adaptat şi uniformizat noile denumiri pe posturi, condiţiile de remunerare, răspunderile şi drepturile funcţionarilor[50], pe timpul exercitării atribuţiilor, raporturile de muncă, pensia, etc. Erau consideraţi stabili în funcţii, angajaţii (funcţionarii) cu o vechime de cel puţin 5 ani consecutivi, sau cei numiţi în baza unui examen[51]. În perioada care a urmat nu puţine au fost cazurile de funcţionari ai Primăriei arădene, care s-au născut în Gai sau au locuit mai mulţi ani, împreună cu familia lor, în acest cartier **(Anexa 8)** [52].

În 1924, Circumscripţia II Gai era încadrată cu următoarele persoane: Andrei Puticiu – şeful sectorului , absolvent a şase clase de liceu şi diplomă de notar, cu un salar de 1600 lei ; Iuliu Puticiu – funcţionar, absolvent a şase clase primare şi salar 600 lei; Ştefan Lugojan – diurnist, şase clase primare, salar 450 lei; Herdig Muller – dactilografă, şcoala medie, salar 600 lei; Mihai Meheş, Dumitru Bulzan, Ioan Ardelean – agenţi, salar 400 lei; Nicolae Mocs Morvai – servitor, salar 400 lei; Simion Orga – jude de câmp, salar 400 lei; Gheorghe Ilin, Arsenie Pâncotan, Ioan Dan, Ştefan Szekereş, Ştefan Kovacs, Petre Tănăsie, Gheorghe Kişş, Gheorghe Kolarov, Nicolae Simulov, Sima Jivanelov, Ioan Roşu, Lazăr Ilin, Ioan Ardelean, Petre Ostoin, Gheorghe Ştefan, Vasilie Pecican, Petre Codrean, Ioan Matei – paznici de

---

[49] **Emil Arbonie**, *Reorganizarea administraţiei municipale arădene – 30 aprilie 1920*, în volumul, **Doru Sinaci, Emil Arbonie**, *90 de ani de administraţie românească în Arad, Culegere de studii şi comunicări,* Arad, 2010, p.177.

[50] De exemplu, Ordonanţa Ministrului Secretar de Stat, din Departamentul Industriei şi Comerţului, emisă în 1925, stipula în art. II, că *Funcţionarii publici şi pensionarii statului, se vor bucura de o reducere de 30%, la toate tarifele şi preţurile afişate în restaurante.*

[51] *Legea pentru statutul funcţionarilor public*i, în Monitorul Oficial, nr. 60/19 iunie 1923; Regulamentul pentru aplicarea legii statutului funcţionarilodr publici, în MO, nr. 189/23 noiembrie 1923; Cu un comentariu de **Emil Arbonie**, *Funcţionarii Primăriei municipiului Arad, 1919-1926*, în volumul, **Doru Sinaci, Emil Arbonie**, *Administraţia românească arădeană, Studii şi Comunicări, volumul I*, Arad, 2010, p.122

[52] **Emil Arbonie**, 2010, op. cit. p.175 – 229

câmp, salar 300 lei[53]. Instituţia, î-şi desfăşura activitatea în clădirile Antistiei, construite din cărămidă, care cuprindeau: birourile şi locuinţa şefului antistiei, bucătăria, grajdurile, camera sergentului, droscăriile şi coteţul pentru porci.

În 22 octombrie 1925, pe structura Circumscripţiilor, oraşul a fost reorganizat din punct de vedere administrativ, în două sectoare: Sector I (Centru, Drăgăşani, Pârneava, Grădişte) şi Sector II (Gai, Şega, Poltura)[54].

La 4 ianuarie 1926, pe postul de şef al Expoziturii Biroului Administrativ Gai – Şega, a fost detaşat, *Ivan Covacevici*, fost şef al Biroului Serviciului economic al Municipiului. Născut la Miniş, în 2 mai 1893, Ivan Covacevici, era ortodox, bacalaureat al Şcolii superioare de comerţ din Lipova (1911), posesor al certificatului de capacitate pentru funcţiile de secretar comunal şi cercual, act obţinut, în urma examenului depus în faţa Comisiei din Cluj (1920). A încheiat serviciul militar, cu gradul de elev-plutonier, fiind ulterior încadrat pe diverse funcţii administrative de stat: funcţionar-practicant administrativ la Miniş (1911-1913), subnotar al aceleaşi Primării (1919-1920), subnotar la Primăria Municipiului Arad (1918-1919), secretar la Consilieratul Agricol Arad (1920-1925), Şeful Biroului serviciului Economic al Municipiului (1925-1926), Şeful Expoziturii Administrative Gai (1925-1932), conducător al Registrului Primăriei din Arad (1932-1933)[55].

În instituţie, mai erau angajaţi: Ioan Mager – Ofiţer de stare civilă, Miloş Secianschi, Iuliu Putici, Ştefan Lugojan – agenţi, Muller Hedvig – împiegat stagiar, Dumitru Bulzan şi Mihai Meheş – curieri, Nicolae Moţ – camerist, toboşar (dubaş) şi 19 păzitori de câmp, cu grad de sergenţi: Simion Orga (sergent major), Arsenie Pâncotan, George Colarov, Petre Codrean, Dimitrie Ardelean, Nicolae Octavian, Ştefan Covaci, Lazăr Ilin, Petre Codrean, George Dan, Ştefan Szekereş, George Ştefan, George Kişş, Sava Iovin, Ioan Roşu, Vasile Pecican, Sima Jivanelov, Ioan Matei, George Ilin.[56]

Şeful circumscripţiei, avea dreptul să folosească, în interesul serviciului, locuinţă în natură, la sediul expoziturii,o *trăsură cu cocier* (vizitiu), iar judele de câmp şi vigilii de ţărână, dreptul de a ţine un cal pe spesele primăriei.

Din punct de vedere financiar, Gaiul făcea parte din Circumscripţia I, alături de Kulhatar, Şega, Poltura, Colonia Nouă din Ujtelep (Grădişte), cătunele şi sălaşele

În 1929, prin Ordonanţa nr. 9812, teritoriul municipiului a fost divizat din punct de vedere administrativ în 11 sectoare. Ultimul, dintre acestea, cuprindea Gaiul, cu străzile: Universului, Mierlei, Berzei, Vineri, Curcubeului Graurului, Radu Negru, Cerbului, Şoseaua, Cununei, Corbului, Izvor, Iustinian, Meşterul Manole, Păcurarilor, Ion Creangă, Anton Pann, Domniţa Ancuţa, Măgurele, Bisericei, Grozăveşti, Tribunul Corcheş, Piaţa Sfântul Ioan, Hatman Arbore, Bogdan Voievod, General Doda, Grădinarilor, P-ţa Elena Calea Aurel Vlaicu de la nr. 256 în sus, Halta CFR Bujac, Fabrica Neuman, Câmpineanu, Nouă, Fântânei, Taurilor, Alexandru cel Bun[57]. Prin acelaşi act normativ, s-a înfiinţat şi Serviciul Controlorilor de sectoare, fiind numiţi pe aceste funcţii, în Gai: Dimitrie Bulzan şi Miloş Secianschi.[58]. De asemenea, au fost încorporate municipiului Arad, începând cu 1 ianuarie 1930: comuna Micălaca, grulul de case Bugeac (Bujac), Câmpul Pierzării (Mureşel) iar Gaiului – grupul de case şi Pepiniera Ceala, preluate de la comuna Pecica[59]

În perioada anilor 1931- 1932, şeful Expoziturii administrative, a fost *Ioan Crişan*, mutat în Gai din postul similar aflat în Micălaca. S-a născut în 1901, la Macea, dintr-o familie ortodoxă. Era

[53] AN Arad, Fond PMA, 1921-1924, D. 1/1924, Fila 118
[54] Idem, D. 128/1926, Fila 15. Nu este cuprins Bujacul, deoarece, la acea dată, suprafaţa nu era constituită într-un cartier.
[55] Emil Arbonie, 2010, op. cit. p. 154
[56] AN Arad, *Fond PMA* 1925-1930, D. 92/1926, fila 35-37
[57] Monitorul Municipiului Arad, anul VIII nr. 27/15 iul. 1929
[58] AN Arad, Fond PMA, D 50/1930, fila 32
[59] Idem, D 50/1930, fila 44, D 51/1930, fila 26

bacalaureat al Şcolii Superioare de Comerţ din Timişoara şi absolvent al Şcolii militare de administraţie. După satisfacera serviciului militar, la Regimentul 1 Roşiori, cu gradul de sublocotenent, în 1926 a fost numit impiegat la Serviciul financiar al Primăriei, definitivat în funcţie (1931) şi numit ca şef al Expoziturii din Micălaca (1931) apoi în Gai (1932), de unde a fost mutat la Serviciul administrativ central (1933), Biroul asistenţei sociale (1936) şi instalat Casier-şef (1937)

În perioada 1933 - 1938, şef al Expoziturii, a fost Vasile Ioanaş.

În 1939, Expozitura din Gai, avea următoarea structură: Mircea Iercan – Şeful Sectorului Administrativ, în grad de şef de secţie clasa II-a, cu un salar de 8300 lei; Petru Păcurar – impiegat stagiar, cu salar de 3700 lei; Nicolae Lupulescu – impiegat stagiar cu 3700 lei, Mihai Oprea, înlocuit ulterior cu Ioan Ilica – camerist clasa II-a, cu salar de 3300 lei; Partenie Ususan – agent de urmărire, 1 om de serviciu, care era şi dubaş, 1 şef al celor 12 paznici de câmp.[60]

9/III. Pictură, sălaş etc.

Patrimoniul său imobiliar, era compus, din edificiile unităţilor de învăţământ de stat primar şi două grădiniţe ; Casa Vamei, în Câmpul (Vizeşi), pe Calea Pecica ; Grădinăria externă (Imaşul Mare) ; Ferma (Conacul) 1 în Câmpul Oastelor, lângă cimitirul de Sus (UTA), cu un grajd şi locuinţa gospodarului ; Ferma (Conacul) 2, în Câmpul Izlazul Mare, cu locuinţa argatului, grajdul oilor şi grajdul mic; Ferma (Conacul) 3 în Câmpul Oilor, cu locuinţa şi grajdul, coteţe de porci ; Clădirea Cârciumei Verde, cu locuinţă şi grajd ; Ferma lui Farago ; Edificiul Poliţiei din Gai, str. Bisericii 40, cu 66 st. p. ; Edificiul Expoziturii din Gai, str. Grădinarilor, în suprafaţă construită de 172 m.p., birouri şi 240 m.p.- bucătăria, şi grajdul, imobil reparat în 1938-1939 în valoare de 783.240 lei[61]; Piaţa Sfânta Elena, nr.21-23, cu edificiu, în est de 1315/Primăria II Gai ; Casa parohială Romano-catolică, str. Grădinarilor 7-9 ; Teren viran, str. Faurilor (1 jug. Şi 275 st.p.); Teren viran, str. Anton Pann 16 (745 st. p.) ; Edificiu în str. Faurilor 94-96 ; Fânaţ, str. Faurilor 99-103 cu 707 st. p.; idem cu 646 st.p. ; idem cu 641 st.p. ; idem cu 641 st.p. ; idem cu 641 st. p. ; idem cu 641 st.p. ; idem cu 641 st.p. ; idem cu 990 st.p. ; Fânaţ, str. Ion Creangă 37-41 cu 100 st.p. ; idem 1 jug şi 30 st.p.[62]

O nouă delimitare a cartierelor, a avut loc în 1957. Atunci, pentru o mai corectă impunere fiscală a locuitorilor, prin Decizia Comitetului Executiv 1213, s-a aprobat clasificarea imobilelor, sub aspectul poziţiei lor, în trei categorii: Cartierul central, Cartiere periferice (Pârneava, Drăgăşani, Aradul Nou, Micălaca, Grădişte, Funcţionarilor, Aurel Vlaicu, până la bariera CFR) şi Cartiere mărginaşe, ale periferiei unde se încadra şi Gaiul alături de Sânicolaul Mic, Subcetate, Grădişte N-E, Poltura, Câmpul Liniştei, Bujac, Şega cu Cadaş şi Silvaş.[63]

Este greu de prezentat, activitatea administrativă, concretă, specifică, sectorului Administrativ din Gai, deoarece arhiva acestei instituţii a dispărut. Desigur, corespunzător, regulamentelor, atribuţiile ei au fost complexe, implicându-se în toate aspectele vieţii sociale, economice şi culturale. Iată câteva exemple:

Deoarece, în 1923, în Arad, au fost semnalate numeroase cazuri de turbare, Primăria oraşului, a comunicat Sectorului II Gai, prelungirea cu începere de la 1octombrie cu încă 90 de zile a carantinei pentru câini. În consecinţă, *ordonăm ca în intervalul sus amintit, toţi câinii să fie legaţi, iar la conducere să fie prevăzuţi cu legătoare şi botniţă. Câinii vagabonzi o să fie prinşi şi stârpiţi, iar contra proprietarului se va proceda pe calea contravenţiei*, se spunea în comunicatul transmis locuitorilor, prin batere tobei la colţul străzii, de către toboşarul Nicolae Moţ.[64]

---

[60] *Buletinul Municipiului Arad*, anul XVII, din 17 aprilie 1939
[61] Idem, 8 sept 1938 – 8 sept 1939, p.24
[62] AN Arad, *Fond PMA* D 49/1930, fila 54 şi următ.
[63] AN Arad, Fond PMA D 1/1957 fila 35
[64] *Monitorul Oraşului Arad*, nr 48/1923.

În 1925, s-a efectuat conform legii şi regulamentului de rechiziţii, operaţiunea pentru recensământul animalelor de tracţiune: (cai, cotări, armăsari, iepe, boi), vehicolelor (trăsuri cu arcuri, căruţe, camioane cu arcuri), harnaşament, biciclete, sârmă de lisă şi ghimpată. Inventarierea, realizată de o Comisie numită de primărie, nu însemna şi rechiziţionarea imediată, ci doar înscrierea pe tabele de recensământ, pentru a se putea cunoaşte cantitatea lor în vederea emiterii ulterioare, în caz de război, a ordinelor de rechiziţii. Se specifica faptul că această măsură, nu impunea nici un fel de restricţie asupra proprietăţii, atâta doar, că proprietarii aveau obligaţia de a se conforma. S-a atras atenţia asupra caracterului penal al legii privind sustragerea de la această operaţiune, care în Gai s-a efectuat în perioada 25-29 septembrie 1925[65].

Corespunzător legii, prin Hotărârea Consiliului nr.4140/1930, toate atribuţiile de Stare civilă, urmau să fie stabilite de Primar, prin reprezentanţi numiţi de acesta. Primarul prin delegaţii săi numiţi, aveau competenţă, asupra persoanelor, cu domiciliul pe teritoriul respectiv. Drept urmare, Ioan Covacievici, care a îndeplinit această funcţie, la Circumscripţia administrativă II Gai, a predat Registrele de Stare Civilă, împreună cu cu toate dosarele aferente, lui Aurel Văţian, de la Circumscripţia I, ca unic depozitar al acestor documente. În continuare, căsătoriile, se puteau, însă, celebra, în Gai, zilnic, între orele 11-13, în faţa, Şefului Sectorului administrativ, asistat de unul din delegaţii Comisiei Permanente, numiţi de Primar, ca Ofiţer de stare civilă: Luliu Borneas, Varjassy Ludovic, Geza Velcsov, Dumitru Cosma.[66]

În martie 1937, populaţia Gaiului, a solicitat prin şeful antistiei comunale, Vasile Ioanaş, *canalizarea,* suburbiului, în sensul săpării unor şanţuri, necesare, desecării, *mai ales pentru a preîntâmpina răspândirea bolilor ce proveneau din mlaştinile tot mai numeroase*.. Drept răspuns, Primăria i-a invitat pe proprietarii intravilanelor din Gai să-şi sape un şanţ în stradă, înaintea proprietăţii în *afunzimea şi lăţimea* indicată de Serviciul Tehnic al oraşului, necesar scurgerii apelor pluviale. În caz contrar, se spunea în comunicat, şanţul, *va fi săpat de primărie, pe cheltuiala proprietarului imobilului*.

De asemenea populaţia insista asupra întocmirii unui regulament definitiv şi ferm al circulaţiei pe dulee, pentru a nu mai fi generate situaţii confuze, urmate de certuri.

Alte acte administrative, vizau: autorizările la păşunat, a masculilor animalelor de prăsilă, carantinele sanitare, autorizările de spectacole, coşeritul, prevenirea incendiilor, etc.

În primăvara anului 1948, pe terenul viran (râtul) din faţa Bisericii Ortodoxe Sârbe, au început primele lucrări de amenajare a unui parc public. Suprafaţa a fost împrejmuită cu plase din sârmă, iar sute de oameni, din Gai şi salariaţi ai unor intreprinderi industriale arădene, au ieşit la muncă patriotică, pentru amenajarea aleilor şi plantarea unor pomi[67]. Deşi, acest obiectiv, a fost ulterior intens mediatizat, iar îngrijirea zonei verzi, înscrisă în programele diferitelor organizaţii şi instituţii, finalizarea lucrărilor, nu a avut loc niciodată. Treptat, gardul metalic a dispărut, iar suprafaţa a fost preluată de animalele gospodarilor învecinaţi.

După 1950, Sectorul administrativ din Gai a avut in rol important, în procesul de pauperizare a chiaburilor şi transformarea socialistă a agriculturii.

3. Străzile

Aşa cum se observă pe o hartă din 1881, Gaiul la acea dată, se prezenta deja, ca o localitate structurată, cu 19 străzi drepte, perpendiculare unele pe altele, astfel încât, la intersecţii, sau prin

[65] Idem, nr 36/1925, p. 298
[66] AN Arad, Fond PMA, D 51/1930, fila 47
[67] *Patriotu*l, 15 februarie, 1948

intermediul a două pieţe (Sfântul Ioan şi Sfânta Gizela), puteau comunica între ele. Dintre acestea, 9 străzi sunt orientate pe direcţia sud vest-nord est, iar 10 străzi, pe direcţia sud est – nord vest. Casele au fost aşezate perpendicular pe frontul stradal, cu loturile, riguros parcelate, deşi inegale ca suprafaţă. În general, ele sunt împărţite în două componente fundamentale: curtea principală şi grădina. De asemenea, în sud-estul Ansamblului monahal *Sfântul Simion Stâlpnicul*, despărţite prin canalul *Szabalyozott szarazer* (Canalul regularizat) azi Foişor (Ier), era marcat încă vechiul cimitir al Gaiului.

Pe direcţia sud est – nord vest , de la est spre vest, în 1881 străzile erau următoarele[68]: Szoros-utca (Poetului), Homoc-utca, (Meşterul Manole), Nyul-utca (Fagului), Templom-utca, Kurta-utca (Zambilelor), Nevtelen-utca (Alexandru cel Bun), Kovacs-utca (Faurilor), Kut-utca (Fântânii), Uj-utca (Nouă), Legelosor-utca (Câmpineanu).

Pe direcţia sud est- nord vest, enumerarea străzilor din 1881, de la sud spre nord, erau străzile: Pecskai-utca, Neiman Samu, Hindemburg IV-V-VI (Calea Aurel Vlaicu), Magyar-utca (Grădinarilor), Olah-utca (General Doda), Temeto-utca (Bogdan Voievod), Huszar-utca (Concordiei), Szegled-utca (Hatman Arbore), Csorda-utca (Tribunul Corcheş şi Ştefan Teneţchi), Ret-utca (Măgurele), Szerb-utca (Anton Pann), Orovil-utca (Ion Creangă), Juhasz-utca (Păcurarilor), Viszeti-utca (Câmpurilor), Libaşi-utca (Fecioarei).

Existau de asemenea, pieţele: Szent Janos-ter (Piaţa Sfântul Ioan, azi str Ştefan Teneţchi), trasată în centrul geografic şi civic al cartierului, dominată de Biserica Ortodoxă Sârbă şi Gizella-ter (Sfânta Elena, str. Codrului), în spatele Bisericii Romano-Catolice.

Extravilanul agricol al Gaiului, populat cu sălaşe, era identificat prin Puste, Dulok (Câmpuri)[69], care, se succedau de la est spre vest, prin nordul Gaiului: Galin (Ghilin), Zimandi (Zimandului), Nagy Legelo (Izlazul Mare), Baltamica (Balta Mică), Nagy kaszalo (Livezilor), Barbus (Bărbuş), Homokos (Nisipos), Szurduk (Surduc), Nagy Volgy (Zorilor), Bigets (Haiduc), Prohaszka (Cioban), Pesti (Hameiului), Marco (Speranţei), Crivabora (Crivabora), Gabor (Ineluş), Szent Tamas, (Sfântul Toma) În partea de sud, porţiunea dintre Calea Aurel Vlaicu şi Calea ferată spre Nădlac, locul era cunoscut sub numele de Menes Volgy (Dumbrava Roşie), care se continua spe vest cu Sarlo (Câmpul Murgului).

Atât carosabilul străzilor, trotuarele cât şi drumurile spre sălaşe, erau construite din pământ vegetal, de culoare neagră sau cafenie, argilos şi prăfos, care constituia o permanentă sursă de poluare, devenind impracticabil transportului în sezoanele umede.

Într-un raport, prezentat Primăriei, în în 1928, se aminteşte şi faptul că, în general, *toate străzile suburbiului, sunt într-o stare absolut deplorabilă, ba chiar mai mult, unele din ele nu pot fi deloc folosite.* În acelaşi an ajutorul de primar Petru Bona, la o întâlnire cu locuitorii, a făcut promisiuni ferme privind repararea drumurilor şi trotuarelor din Gai, care se prezentau, într-o stare jalnică. De fapt, de-a lungul timpului, repararea şi modernizarea străzilor, s-au realizat, sporadic şi doar pe câteva străzi aşa cum apar în puţinele publicaţii de licitaţie minuendă. Astfel, la 13 august 1923, a fost transportat nisip pentru drumurile nepardosite din Gai pe străzile: Tribunul Corcheş – 200 m.c., Bisericii – 200 m. c.,Grădinarilor – 60 m.c.[70]. În 1925 a fost pavată cu piatră brută strada Bisericii, pe o lungime de 1513 m şi lăţime de 5 m, din lăţimea totală de 19 m., *care rămâne în continuare aşa cum este*. Cu acest prilej, au

---

[68] Numele străzilor, schimbate în 1921, prin traducerea vechilor denumiri maghiare sau atribuirea altora, complet diferite, a mai suferit schimbări, în funcţia de perioada istorică traversată de comunitate, precum şi prin dezvoltarea urbanistică. Denumirile maghiare, au fost schimbate cu cele româneşti prin *Hotărârea Primăriei Oraşului cu drept de Municipiu Arad, nr. 3230/1923 asupra schimbării străzilor,* şi prin *Ordinul Prefecturii nr. 1828/1923, solicitându-se trecerea în cadastru a noilor denumiri* (Monitorul Oficial al Oraşului Arad, nr. 22/4 iunie, 1923, p. 215)

[69] Idem

[70] Monitorul Oraşului Arad, nr. 30/iulie 1923

fost puţin rectificate pantele şi profilul străzii, pe adâncimi de până la 20 cm[71]. Ulterior, au mai fost pavate cu piatră brută şi macadam uscat, străzile Anton Pann de la Faurilor spre strada Nouă (1927), Grădinarilor (1932)[72] şi Tribunul Corcheş, până la Poetului[73].

În 1928, antreprenorul Iosif Goldschmidt şi inginerul Andrei Geiringer, s-au angajat să execute lucrările de pavare a străzilor Bisericii, Tribunul Corcheş şi Anton Pann, pentru 78 lei m.p., *la care preţ se înţelege şi adusul nisipului scoaterea şi transportul pământului din afunzimea normală a terasamentului*[74].

10/ III Strada Faurilor în 2010

În anii care au urmat, modernizarea străzilor din Gai s-a realizat doar sporadic, astfel că şi după anul 2000, situaţia străzilor din Gai, continua să nemulţumească cetăţenii. Lucrările de investigaţie geotehnică, referitoare la situaţia drumurilor, efectuate în 2008, de Romair Consulting LTD, au scos în evidenţă, stratificaţia neuniformă a suprafeţei acestora. S-a constatat, că sistemul rutier al străzilor era alcătuit, în proporţie de 90% din pământ, în rest drumurile fiind amenajate cu pavaj degradat, piatră brută şi asfalt. În 2008, doar străzile Bogdan Voievod, Anton Pan şi Poetului, erau acoperite cu asfalt de 8-10 cm, aşezat peste piatră spartă şi balast, iar pe străzile Moldovei, Munteniei şi Fântânii, era aşternut macadam.

În urma acestor lucrări, au fost asfaltate toate cele 58 de străzi din Gai şi Poltura, în lungime totală de 30.555 m, menţinându-se partea carosabilă la lăţimea existentă, cuprinsă între 3-7,5 m., după cum urmează: Agricultorilor (720 m), Albinelor (150 m), Alexandru cel Bun (610 m), Anton Pann (910 m), Argeşului (160 m), Bogdan Voievod (1530 m), Bucovinei (270 m), Călţunaş (310 m), Cameliei (280 m), Cireşoaiei (115 m), Codrului (380 m), Concordiei (400 m), Corbului (400 m), Cornului (190 m), Cosminului (110 m), Curcubeului (130 m), Dunării (1720 m), Fagului (830 m), Fântânei (1590 m), Faurilor (1940 m), General Doda (610 m), Gheorghe Dima (130 m), Geădinarilor (600 m), Graurilor (120 m), Greierilor (130 m), Grozăveşti (240 m), Hatman Arbore (940 m), Iederei (40 m9, Ion Câmpineanu (1010 m), Ion Creangă (1340 m), Izvor (220 m), Jiului (480 m), Laptelui (70 m), Leandrului (60 m), Livezilor (780 m), Magnoliei (40 m), Măgurele (390 m), Meşterul Manole (1370 m), Moldovei (630 m), Munteniei (580 m), Negoi (315 m), Nicolae Golescu (130 m), Nouă (1740 m), Olteniei (150 m), Oltului (475 m), Păcurarilor (300 m), Poetului 1210 m), Radu Negru (120 m), Retezat (550 m), Spătarul Preda (1110 m), Sulfinei (160 m), Timişului (150 m), Toth Arpad (680 m), Turdei (500 m), Zambilelor (440 m).

Nu au fost reabilitate, prin acest proiect, străzile Câmpurilor, Ştefan Teneţchi şi Tribunul Corcheş, deoarece, acestea, au fost modernizate, în urmă, cu câţiva ani.

De asemenea, porţiunile de spaţii verzi existente, au fost completate cu pământ vegetal şi însămânţate cu gazon, urmând a fi protejate prin împrejmuire cu gard metalic, cu o înălţime de 0,50 m.

4. Iluminatul stradal

Electrificarea Gaiului, începută după 1920, s-a realizat treptat, pe măsura dezvoltării sale urbanistice[75].

---

[71] AN Arad, Fond PMA, 1925-1930, D. 24/1925, fila 68

[72] Ştireaa, Album închinat MS Carol al II-lea, 1936-1937, p. 107.

[73] Monitorul Oraşului Arad, nr. 11/14 martie, 1932

[74] AN Arad Fond PMA D 60/1928, fila 56

[75] La 4 februarie 1897, şi-a început activitatea, în Arad, Societatea Anonimă pentru Intreprinderi Electrice şi Comunicaţiuni din Budapesta. În 1911, Primăria Aradului a emis Hotărârea, privind programul de iluminat public (AN Arad, Fond Chestura poliţiei municipiului Arad, D 7/1911), iar în 1913, Regulamentul privind iluminatul public (Idem, D 64/1913). În 1920, majoritatea acţiunilor societăţii de electricitate au fost naţionalizate şi preluate de Creditul pentru Intreprinderi Electrice, cu

În iulie 1928, cu ocazia unei inspecţii, Consilierul municipal Iosif Vulpe, a constatat faptul că, iluminatul public din Gai, funcţionează defectuos. Aceasta, atât datorită faptului, că pe unele străzi, puţine de altfel, erau montate doar câteva lămpi, dar pe cele mai multe, conductorul electric, încă nici nu a fost instalat. Drept urmare, în şedinţa Consiliului, a susţinut, cuprinderea în bugetul Primăriei, *atât înmulţirea* lămpilor din stradă, cât mai ales, *sporirea conductorului*, , în continuarea străzii Bisericii, până la Biserica Ortodoxă şi în parte, a străzilor Tribunul Corcheş şi Alexandru cel Bun. În acelaşi an, au fost montate de către Uzina Electrică, lămpi noi, pe str. Bisericii – 8 bucăţi, în P-ţa Sfânta Elena - 3 bucăţi şi pe Tribunul Corcheş - 4 bucăţi[76].

În urma întâlnirii Deputatului Vasile Ioanaş, însoţit de ajutorul de primar, Petru Bona, cu locuitorii cartierului, organizată în 1934, au fost schimbate, de asemenea numeroasele becuri lipsă din iluminatul public stradal.

5. Apa menajeră şi pluvială

Într-o inspecţie a Primăriei din 1928, fântânile publice, au fost găsite într-o stare deplorabilă, majoritatea fiind defecte şi nefuncţionale, astfel încât necesitau o reparaţie imediată. S-a propus Uzinelor Municipale, pe lângă remedierea acestei situaţii, înfiinţarea a încă trei fântâni: la Şcoala Sârbească, pe strada Bisericii, colţ cu Bogdan Voievod şi pe str. Justinian, colţ cu Tribunul Corcheş. Se menţiona că locuitorii din aceste zone erau nevoiţi să meargă 1-1,5 km pentru a se aproviziona cu apă potabilă, iar în caz de incendiu, aceasta lipsea. La scurt timp, în locurile indicate, au fost montate pompe tip *Northon*.

În 1947, în Gai, existau 11 cişmele acţionate manual, cu roată sau pârghie, din care doar 5 funcţionau şi anume: cişmeaua de pe stada Fântânii, colţ cu Ion Creangă, cea de pe strada Bisericii colţ cu Anton Pann, cea de pe Tribunul Corcheş, colţ cu strada Nouă, cea de pe strada Ion Creangă şi cea de pe strada Faurilor . Celelalte erau sau în reparaţie: strada Bisericii colţ cu Bogdan Voevod, strada Tribunul Corcheş, Anton Pann, colţ cu strada Nouă, Şcoala Primară, sau funcţionau dar erau, din cauza exploatării, cu rezervorul de apă epuizat, aşa cu era cea forată pe strada Bisericii, colţ cu Piaţa Sfântul Ioan.

Chiar şi după 2000, situaţia instalaţiilor de apă din Gai era necorespunzătoare, mai ales datorită aplicării unor soluţii improprii de colectare şi evacuare a apelor uzate. În acest scop, erau folosite rezervoare neetanşe, săpate în pământ, fântâni transformate în puţuri absorbante, sau chiar evacuarea apelor uzate, direct în rigolele (şanţurile) stradale, din faţa caselor. În afara pericolului de poluare, mai apărea frecvent, cel de inundare, datorat apelor meteorice, care nu puteau fi evacuate de pe suprafaţa de aproape 400 ha a cartierului, iar capacitatea de infiltraţie în sol, s-a redus, tocmai datorită apelor uzate.

<u>11/III Staţia de pompare din strada Ion Creangă</u>

Această situaţie, nu a fost înbunătăţită, până în toamna anului 2011, odată cu încheierea proiectului: *Reabilitarea zonelor urbane cu deficienţe majore ale serviciilor de canalizare din municipiul Arad*[77]. Lucrările, de mare complexitate tehnică, concretizate în octombrie 2011, prin construirea a 32.216 m reţea de canalizare menajeră, 27.142 m canalizare pluvială şi 30.555 m cu reabilitarea străzilor adiacente, au fost efectuate de consorţiul: Joint Ventura prin firmele Confort – Betonut – ICIM –

---

sediul în Bucureşti. Noua societate, a început imediat, lucrări masive asupra instalaţiilor, reţelelor de transport şi distribuţie, ajunse din cauza războiului, într-o stare deplorabilă.

[76] Idem, D 61/1926, fila 575

[77] Proiectul, de mare complexitate, în valoare de 73,10 milioane euro, s-a derulat în 3 cartiere: Gai, Bujac şi Sânicolaul Mic, permiţând, în final, accesul la servicii de canalizare pentru 25.000 persoane.

AMARAD. În luna iunie, lucrările au fost întârziate, la intersecţia cu DN 7, adică la strada Tribunul Corcheş, care trebuia blocată şi traversată, iar circulaţia deviată prin centrul oraşului[78].

Au fost montate tuburi, cu diametrul de 25 cm, pentru apele reziduale, fiind deservite de o staţie de pompare centrală pe strada Hatman Arbore şi 6 staţii de pompare intermediare, amenajate pe străzile: Retezat, Fagului, Radu Negru, Faurilor, Fântânii şi Bogdan Voievod. Fiecare gospodărie din Gai este în prezent racordată la la acest sistem, cu conducte PVC cu diametrul de 16 cm.

Canalizarea pluvială, care preia apa de ploaie de pe întreaga suprafaţă carosabilă a Gaiului, este compusă din tuburi cu diametrul cuprins între 30 – 180 cm şi deservită de staţiile de pompare de pe străzile Negoi, Ion Creangă Mănăstirea Sfântul Simion Stâlpnicul.

Datorită terenului impropriu pentru construcţii, cu instabilitate ridicată, caracterizat prin adâncimea mică a apei freatice, suprafeţe întinse mlăştinoase, cu mâl şi nisip curgător, situaţie cunoscută dealtfel de către locuitori, lucrarea a avut un caracter aparte, necesitând măsuri deosebite de muncă. De asemenea, pe străzile: Dunării, Faurilor, Fântânii, Nouă, Ion Câmpineanu, unele porţiuni, au fost executate, prin foraj subteran, care a impus, utilizarea unor instalaţii de mare performanţă, realizate de firme specializate, cu utilaje, importate din SUA.

6. Transportul

Gaiul, a fost întotdeauna, cel mai îndepărtat cartier al Aradului. Potenţialul său agricol, precum şi dezvoltarea, la mijlocul secolului al XIX-lea, a industriei arădene, a atras o importantă forţă de muncă. Mult timp, mersul pe jos, a fost principala formă de deplasare, a navetiştilor şi a persoanelor cu bagaje uşoare. Pietonului nu-i trebuia mai mult de o oră şi jumătate, pentru a ajunge până în centrul oraşului. În 1948, se înregistrau, în zi de târg, pe strada Bisericii, 1500 de pietoni, iar pe strada Poetului, 50 pietoni[79].

Căruţa şi trăsura

Călătoria cu un car cu boi e însă mai potrivită firii ţăranului român. Nici nu simţi că mergi; omul putea să-şi vadă de treabă, să-şi macine gândurile liniştit şi să-şi facă socotelile nestingherit. Folosirea căruţelor şi a cailor, care, în Gai au înlocuit carele cu boi, la începutul secolului al XIX-lea, au făcut mai rapid transportul de mărfuri, cu deosebire pe cel cu produse agricole. Pentru persoane şi bagajele uşoare, se foloseau trăsurile sau căruţele scurte, la care se înhămau de regulă doi cai, cu posibilităţi de deplasare, a 4 - 6 călători, aşezaţi pe două rânduri. La paradele organizate de primărie, cu prilejul diferitelor sărbători, participau în mod frecvent, coloane de căruţe din Gai, trase de 2 sau 4 cai[80]. Pentru transportul mărfurilor, recoltelor şi produselor auxiliare, se utilizau căruţele lungi, mai încăpătoare şi rezistente la o sarcină de până la 1000 kg. O ordonanţă a primăriei din 1925, prevedea obligativitatea montării, pe căruţele care circulau pe drumurile publice, a unor tăbliţe, pe care era înscris, numărul de înmatriculare, eliberat de poliţie. În 1939, a fost interzisă circulaţia pe străzile oraşului a căruţelor ţărăneşti cu un singur cal, dacă atelajul nu era, amenajat cu ulube, care să cuprindă animalul de tracţiune, pe două părţi. De asemenea, vehicolele, nu mai puteau fi parcate, decât în locuri special destinate, de

[78] *Jurnal Arădean*, din 14 ianuarie, 2011
[79] AN Arad, Fond PMA, D/1948, fila 21
[80] Ştirea, 4 martie 1937

către primărie.[81] Un studiu al Primăriei, a înregistrat, în 1948, pe strada Bisericii, în zi de piaţă, circulaţia a 750 căruţe, iar în zi obişnuită – 200 căruţe, iar pe strada Poietului – 250, respectiv 120 căruţe[82].

Trăsurile cu unul sau cu doi cai, folosite pentru persoane, iar mai târziu automobilele[83], erau scumpe, iar drumurile rele, mai ales în sezonul ploios. În aceste condiţii, de regulă, birjarii refuzau să intre pe străzile desfundate, unde se împotmoleau caii şi vehicolele lor frumos împodobite. Tarifele stabilite de primărie şi impuse prestatorilor - birjari, la eliberarea licenţelor, trebuiau respectate cu stricteţe, ele fiind sub incidenţa unor aspre sancţiuni, amendă penală de 10.000 – 30.000 lei, sau închisoare de 15-30 zile. În 1922, un drum, de pe teritoriul intern al oraşului (zona centrală), până la Şega, Poltura, fabrica Neuman, fără aşteptare, cu birja trasă de un cal costa 20 lei, iar cu cea trasă de doi cai, 30 lei. Acelaşi traseu, cu o jumătate de oră aşteptare şi retur costa 40 lei, iar la Gai, o oră costa 50 lei[84]. Birjarii, erau obligaţi să poarte uniforma stabilită de primar, să aibe vârsta cuprinsă între 18-55 ani şi să nu sufere de patima beţiei. Trăsurile, puteau să circule, doar dacă aveau, caroseriile în perfectă stare, vopsite uniform în culoare neagră, roţi din cauciuc şi şezuturile prevăzute cu piele galbenă. Harnaşamentele trebuiau să fie *perfect îngrijite, în stare ireproşabilă, iar animalele, nutrite şi sănătoase, fără vreun defect. Toate vehicolele cu o astfel de tracţiune puteau circula în oraş, doar la trap, fiind interzis mersul la pas, pentru a nu împiedeca deplasarea celorlalte vehicule, sau alergarea în galop, care, putea produce accidente*.[85] Temându-se de concurenţă, în 1928, Societatea Birjarilor cu unul sau cu doi cai, a solicitat Primăriei, să nu mai acorde licenţe de autotaxi în Arad, deoarece *se distruge existenţa a 400 familii de birjari.* Deasemenea se propunea ca şi cele 7 licenţe de automobile eliberate până la acea dată, să fie retrase[86]. În 1929, în Arad, aveau licenţe 29 birjari, cu locuri de parcare permanentă, la Gară şi Teatul de Stat.

Bicicleta

După 1920, a fost adoptat şi în Gai, un nou mijloc de locomoţie individual, ieftin şi rapid: bicicleta. Chiar dacă la început a fost privită cu neîncredere ca orice noutate, bicicleta, a devenit în scurt timp, un lucru obişnuit şi necesar[87]. Deşi forma şi configuraţia de bază a cadrului, roţilor, pedalelor, şezutul şi ghidonul, existau încă din 1885[88], când a fost construit şi primul model cu lanţ, în Gai, primele biciclete, de producţie germană, marca *Adler,* au apărut abia în perioada interbelică. Corespunzător unei ordonanţe a Primăriei, proprietarii, trebuiau să le înscrie la poliţie, bicicletele, putând fi folosite pe drumurile publice, doar după obţinerea unui *Bilet de liberă circulaţie*. În Gai, înainte de 1950, numărul lor era încă mic. O astfel de bicicletă, *de damă,* avea medicul generalist, dr. Camilus Drucker, pentru

---

[81] Ordonanţa Primăriei Municipiului Arad, nr. 6/1939 privind reglementarea circulaţiei, în Bul. Of. al Munic. Arad, an XVII, nr. 12 / 20 mart. 1939.

[82] AN Arad, Fond PMA, D /1948, fila 20

[83] În 1926 în Arad existau 200 birjari, proprietari de trăsuri cu un cal, 10 birjari cu trăsuri cu doi cai şi 32 automobile (AN Arad, Fond. PMA, D. 93/1926, fila 32)

[84] Pentru a înţelege mai bine valoarea banilor (lei), prezentăm alăturat preţul câtorva produse alimentare: 1 gâscă, raţă grasă – 25 lei; 1 pereche de pui 20-40 lei; 1 kg ficat de gâscă-70 lei; 1 l. lapte-3,50 lei; 1 kg. cartofi cl. I 2,50 lei; 1 l. smântână 4 lei.

[85] Ordonanţa Primăriei Municipiului Arad, nr. 6/1939

[86] AN Arad, Fond PMA D 55/1928, fila 79

[87] În 1929, în Arad, erau înregistrate, peste 1500 biciclete.

[88] Strămoşul bicicletei este maşina de alergat, creată din lemn, în 1817, de baronul german Karl Drais von Sauerbronn din Mannheim Este de remarcat faptul că şi în Arad erau cunoscute, circulând pe străzile nepietruite atât drezina (maşina de umblat), cât şi velocipedul (1870). Prima Asociaţie cetăţenească de ciclism, a fost creată la Arad, în 1882, iar prima structură sportivă numită A.S.Meteor, în 1897. În anul 1922, sportivul A. Schmidt, din Arad, campionul naţional al Ungariei la ciclism, a plecat cu bicicleta într-o călătorie în jurul lumii, dar nu sunt informaţii despre felul cum s-a încheiat această iniţiativă (inf. Prof. Tiberiu Ţigan).

vizitarea pacienţilor săi. În 1929, Primăria municipiului, a reglementat situaţia bicicliştilor stipulând printr-un act normativ special, obligativitatea înregistrării lor la poliţie şi a montării numerelor de înmatriculare pe cadru şi apărătoarea din spate a bicicletei[89].

11. a. III. Fetiţă cu bicicletă (1929)

Interdicţiile aplicate bicicliştilor, se refereau la viteză, care nu putea depăşi 15 km/oră[90], circulaţia pe trotuare, parcuri, alei sau rezemarea vehicolelor de arborii străzilor. *Bicicletele trebuiau să fie echipate cu frâne eficiente, aparat de iluminat pe timpul nopţii şi pentru semnalizare sonoră, care putea fi auzit de la 50 m.* De asemenea se interzicea bicicliştilor, să circule, fără a avea o mână pe ghidon, să ridice picioarele de pe pedale, să transporte pe vehicol persoane, peste numărul locurilor arătate de fabricant. Dacă circulau în grup, aveau obligaţia, să pedaleze în şir, unul după altul, pe partea dreaptă, extremă a străzii, în sensul de mers.

În 1948, în Arad, la preschimbarea numerelor de ordine şi a foilor de circulaţie s-au prezentat peste 20.000 de proprietari de biciclete, la o populaţie de 87.291 locuitori. În această perioadă, se înregistra, zilnic, pe strada Bisericii, circulaţia a 450 biciclişti, 20 biciclişti, pe strada Poetului[91]. După 1950, bicicletele *Move* şi *Mifa,* iar mai târziu *Tohan* se găseau expuse şi în magazinele mixte locale devenind principala formă de transport a navetiştilor găieni, de toate vârstele. Tot atunci, au fost la modă motoarele *Dongo,* care, montate pe roata din spate, a bicicletei, o propulsau într-un zgomot infernal.

Prin Decizia Comitetului Executiv al Sfatului Popular al regiunei Arad, nr 26/27 noiembrie 1952, toţi proprietarii sau deţinătorii de biciclete, triciclete şi vehicole cu tracţiune animală, destinate cărăuşiei publice, erau obligaţi ca până la sfârşitul anului, să înscrie vehicolele respective pentru a primi numărul de ordine şi actul de circulaţie, care acordă dreptul de a circula pe drumurile publice.[92]

Transportul în comun

Un rol important, în dezvoltarea Gaiului, l-a avut însă, transportul în comun, organizat sub auspiciile sau direct de către primărie. El a avut o evoluţie interesantă, cu urcuşuri şi coborâşuri, în funcţie de conjuctura politică, socială şi economică a vremii.

Tramvaiul cu cai

La 6 iulie 1869, Primăria, a concesionat transportul comun orăşenesc, pe termen de 50 de ani, Societăţii Arădene de Cale ferată, Rutieră şi Fabrică de Cărămidă[93]. Contractul a devenit operaţional, în acelaşi an, la 24 octombrie, când locuitorii oraşului, au beneficiat de serviciile a trei linii cu cinci tramvaie cumpărate din Viena, trase de cai, pe o lungime de 10, 2 km. Distanţa, a crescut în anii următori, la 13, 6 km., acoperind traseele:[94]

Linia 1 – De la vechiul pod de peste Mureş, construit din lemn, din dreptul stadionului Gloria de astăzi, la Gara de Cale Ferată.

Linia 2 - Gara de Cale Ferată – Calea Aurel Vlaicu - Moara Neuman din Gai (Indagrara)

Linia 3 – Din Centrul oraşului – strada Lucian Blaga – strada Mărăşeşti – Obor, unde funcţionau fabricile: Thones şi Freiberger.

---

[89] Lege asupra circulaţiei pe drumurile publice în Monitorul Municipiului Arad, anul VIII nr. 42/4 nov. 1929; Ordonanţa nr. 6 / 1939, privind reglementarea circulaţiei în municipiul Arad. (Bul. Of. al Munic. Arad, anul XVII, nr. 12/20 mart. 1939).

[90] Viteza maximă a automobilelor era limitată la 25 km / oră (Ordonanţa 6/ 1939, cit.)

[91] AN Arad, Fond PMA, D/1948, fila 21

[92] Buletinul Oficial al Comitetului Executiv al sfatului Popular al Regiunei Arad, nr. 21-22 /15 decembrie, 1952

[93] Este vorba de Fabrica de Cărămidă, situată în zona Cimitirului *Eternitatea,* pe Câmpul Liniştii.

[94] Weil Alois, *Hârtii de valoare istorice,* p. 41

Fiind construite pe un ecartament normal, de 1,435 m, vagoanele permiteau pe lângă asigurarea circulaţiei în comun al persoanelor, transportul mărfii, care aducea dealtfel, concesionarului, cel mai mare beneficiu. Se circula pe o linie simplă, pentru întoarcere, fiind schimbată, poziţia cailor, care erau aşezaţi la celălalt capăt al vagonului

Tracţiunea animală, asigura un ritm de 15 minute, pentru tramvaiele care aveau ca punct final – Gara oraşului şi 30 minute pentru cei care circulau spre Gai şi Bujac, până la Fabrica de Spirt şi Drojdie - Neuman. Opririle dese, la fiecare colţ de stradă şi mai ales cele neprevăzute, solicitate de călători, precum şi condiţiile grele de rulaj pe timpul iernii, au generat multe întârzieri şi nemulţumiri ale populaţiei.

Deoarece, această formă de trasnsport în comun, era lentă şi cu capacitate mică, nu putea ţine pasul cu ritmul dezvoltării industriale. Drept urmare, în anul 1908, Primăria a înfiinţat Societatea de transport cu autobuzele. Primul autobuz, fabricat de uzinele Westinghouse din Le Havre a ajuns în Arad, la 29 iulie 1908, iar alte 11 maşini identice, au fost montate la Fabrica MARTA din Arad. Greoaie, echipate cu un motor de 100 cai putere şi roţi masive, care rulau pe un bandaj din cauciuc plin, vehicolele zguduiau clădirile din preajmă şi deteriorau pavajul drumurilor, producând un zgomot supărător. Erau etajate, cu 16 locuri pe scaune, în compartimentul închis de jos, destinat mai ales femeilor şi alte 18 locuri pe platforma superioară, deschisă. Era prima organizaţie de acest tip din România şi a funcţionat până la rechiziţionarea autobuzelor, pentru interese militare, în 1914. Începuse Primul Război Mondial.

La 13 iulie, 1913, Societatea de transport în comun, cu tramvaie trase de cai, a fost lichidată, ca urmare a preluării principalului pachet de acţiuni de către Primărie. În continuare, s-a recurs, exclusiv la transportul pe calea ferată, cu vagoane tractate mecanic, la început de locomotive cu aburi, apoi cu benzină, cumpărate de la firmele germane Orenstein şi Koppel. Sistemul, a asigurat până în 1923, pe traseul P-ţa Avram Iancu – Fabrica de Spirt şi Drojdie, atât transportul de persoane cât şi pe cel de mărfuri. Staţiile de tramvai pe acest traseu erau următoarele: *1 - Piaţa Avram Iancu, colţul străzii Meţianu; 2 - Debitul de tutun Octogon, vis a vis cu Biserica Minoriţilor; 3 - Vis a vis cu Casa Oraşului; 4 - Colţul străzii Crişan; 5 - În gura Calei Radnei; 6 - Palatul Direcţiunei Regionalei CFR; 7 - Stabilimentul de maişcare a tramvaiului comunal; 8 - Cazarma Călăraşilor din Calea Aurel Vlaicu; 9 - La drumul spre morminţii de sus; 10 - Vis a vis cu strada Şcoalei Şega; 11 - Vis a vis cu apoteca; 12 - La încrucişarea şinelor CFAC 13 - N'aintea fabricei Neuman*[95]

Începând cu 1 martie 1923, Uzinele Comunale din Arad, a majorat preţul biletelor de transport pe traseul de la Gara CFR - Teatrul Municipal, respectiv - Cimitirul Eternitatea, la 200 lei, iar până la fabrica lui Neuman, la 250 lei. Motivul invocat, a fost creşterea fondului de salarii cu 80% şi al preţului combustibilului cu 120%. Totodată, publicul a fost anunţat, că *pentru îndeplinirea repede şi sigură a circulaţiei pe aceste trasee, au fost comandate 2 locomotive noi, care vor fi puse în circulaţie, exclusiv pentru transportul mărfurilor, peste 8-10 săptămâni. În felul acesta,* remarcă comunicatul Uzinelor Comunale din 25 februarie, 1923*, aceste locomotive noi, vor înfrunta toate desele greutăţi, repetabile de azi, stând în putinţă a fi satisfăcute toate cerinţele onor. clienţi, cu cea mai mare îndestulare*[96]. În 1924, locomotivele, erau atât de rele, încât nu mai puteau fi folosite. Se aprecia că *în locul călătoriei anevoioase cu tramvaiele comunale, care din zi în zi, este tot mai rea, publicul se foloseşte de birje, automobile particulare, sau autotaxi, pe când oamenii cu picioare mai bune fac de foarte multe ori drumul până la gară pedestru, unde ajung cu mult mai repede decât să aştepte după tramvaie.*[97] S-a propus Consiliului, cumpărarea unor mijloace de tracţiune noi, de la o intreprindere privată din Oradea.[98]

---

[95] Monitorul Oficial al Oraşului Arad, an II, nr. 3 /18 ianuarie 1923
[96] Idem, an II nr 8/26 februarie, 1923, p. 85-86.
[97] AN Arad, Fond PMA, 1925-1930, D 81/1926, fila 29.
[98] Idem, 1921-1924, D.25/1924, fila 30

În 1925, ofertele şi dezbaterile publice, privind introducerea tramvaiului electric erau din ce în ce mai numeroase. Ele veneau, atât din partea unor firme străine, cu mare experienţă în domeniu, ca: Brown-Boveri – Elveţia, Britisch Manufacturess LTD - Londra, cât şi din partea unor societăţi mixte, sau create special pentru această oportunitate. Se mai analiza posibilitatea electrizării tramvaielor, printr-o societate Belgiano – Română, sau printr-o societate mixtă independentă, creată prin contribuţia Societăţii *Industria Bihoreană, Banca Românească, Societatea Electrică Bucureşti* şi *Primăria Arad*. Ţinând cont de fragilitatea mijloacelor de transport în comun, la vremea respectivă, pe traseele tradiţionale circulau după orar fix, doar trei trenuri pentru persoane, iar dimineaţa între orele 9-12, un al patrulea[99].

La 20 noiembrie, 1926, firma germană Opel, a propus administraţiei arădene, licenţa pentru înfiinţarea unor trasee proprii, punând în circulaţie provizorie, 10 autobuze moderne cu o capacitate de 16 persoane, plătind pentru aceasta oraşului, o redevenţă de 10%. Vehicolele promise, urmau să fie silenţioase, de 45 cai putere, fiindu-le asigurată posibilitatea cumpărării lor, la preţ original, în caz că se dorea acest lucru.[100] În acelaşi timp, linia de tramvai spre Gai, era atât de învedhită şi degradată, încât, adeseori, se produceau accidente. Din cauza traverselor putrede, deraierile erau frecvente, unele cu grave consecinţe, în ceeace priveşte integritatea vehicolelor şi siguranţa călătorilor[101].

În şedinţa Comitetului Tehnic al Primăriei din 18 martie 1927, *Cornel Micloşi,* Directorul Uzinelor Comunale şi al Tramvaielor Electrice din Timişoara, a susţinut ideia, ca pe distanţa Aradul Nou – Gara CFR – Gai, să se înfiinţeze, negreşit linie de tramvai electric[102]. În studiul de fezabilitate, întocmit de ing. Cornel Micloşi, specialist în domeniu, se prezenta faptul că între Gară şi Gai, şina consta din mai multe profile de tip Vignole, amestecate atât de rău cu fiare plate, simple bucăţi de metal încât era necesară o inventariere atentă a ei. De asemenea, stabilimentul central, se afla într-o stare atât de primitivă, încât cu greu, ar fi putut face faţă, exploatării prin transportul în comun de acest tip. Şinele trebuiau sudate, iar pentru drenarea apei care bălteşte printre traverse, trebuia săpat un şanţ, pe întreaga lungime a căii ferate.[103]

Autobuzele

Trecând peste insistentele solicitări ale arădenilor şi specialiştilor, privind introducerea tramvaiului electric, în anul 1928, Primăria a demontat calea ferată, dezvoltând integral transportul urban cu autobuze. La început au fost folosite, cele franceze, de tip Renault, Citroen iar mai târziu, au fost construite la *Astra* Arad.Autovehicolele arădene, aveau scheletul caroseriei din lemn de frasin, iar în interior, erau lambrisate cu lemn de molid. Aveau o capacitate de 16 locuri pe scaune, două pe peron şi unul lângă şofer. Ferestrele cu geamurile încadrate în rame de lemn, erau fixe. Scaunele din lemn de esenţă tare, erau prevăzute cu perne din piele, umplute cu păr de cal. Aceste autovehicole, în greutate de 6,3 tone, consumau la viteza maximă, 32 litri de benzină şi 3 litri de ulei, pentru 100 km parcurşi.

12/III. Primul autobuz sosit în vama "Şimand" (1928)

Circulau pa mai multe trasee, legând periferia de centrul oraşului Astfel, linia nr.7, cu plecare, din Piaţa Avram Iancu, avea ca destinaţie cartierul Gai, trecând, pe lângă cimitirul Eternitatea[104]. În 1932 autobuzele circulau pe 9 trasee, din care 2 erau direcţionate spre Gai. Cartierul era deservit, prin linia nr. 5, pe ruta: Gara CFR – Fabrica Neuman cu un autobuz Ford, însoţit de doi şoferi şi doi taxatori cu o

[99] Idem , D 1/1925, fila 28
[100] Idem, D. 81/1926 fila 18.
[101] Idem D 48/1926, fila 73.
[102] Idem, D. 29/1927, fila 58; D. 57/1927, fila 115
[103] Idem, D 61/1928, fila 152
[104] MO nr 22 / iunie 1929

fecvenţă de 30 minute. Prima cursă, pleca de la gară la ora 6 iar ultima la ora 21. Un al doilea traseu, în Gai, era nr 7, cu plecare de la Biserica Minoriţilor. Era deservit de două autobuze Ford, cu patru şoferi şi patru taxatori şi avra, ca punct final, str. Anton Pann din Gai[105]. Drumul de la Fabrica Neuman, prin Gai, care avea *un pavaj gropos, era atât de rău şi mizerabil, încât a făcut ca maşinile să sufere dese defecţiuni grave, cu ruperi de osii şi arcuri*[106]. Cu toate acestea, linia trebuia menţinută, pentru ca populaţia de aici să aibe legături cu unităţile industriale şi pieţele municipiului, pe ca le aproviziona, cu forţă de muncă şi produse agricole proaspete.

În octombrie, 1933, linia s-a modificat în sensul că la UTA, se făcea schimb de autobuze. În continuare, numărul autovehicolelor a crescut an de an, ajungând în 1934 la 20 iar în 1938 la 30. În felul acesta a fost posibilă şi diversificarea traseelor, lungimea acestora ajungând în preajma războiului, la 41,40 km.

Printre pierderile pricinuite de al Doilea Război Mondial se poate include şi dispariţia întregului parc de autobuze. În parte, ele au fost rechiziţionate de armată, cu şoferi cu tot, şi trimise pe front. Cele rămase, au devenit inutilizabile din cauza lipsei pieselor de schimb carburanţilor şi şoferilor

13/III. Autobuz ZIS (1959)

După Război, în 1947, parcul de autobuze, a fost reînfiinţat. Primele 10 vehicole, de tip vechi, neîncăpătoare, cu o singură uşă, au fost cumpărate de la persoane private din Ploieşti. În acelaşi an, a fost pietruită cu rocă brută, neprelucrată, pe întreaga sa lungime, strada Bisericii (Dunării), fiind instituită, o cursă regulată cu o periodicitate de o oră, pe traseul: P-ţa Avram Iancu – Mărăşeşti – Victoriei – Calea Aurel Vlaicu – Dunării – P-ţa Sfântul Ioan. Staţia din Gai a autobuzului, era la intersecţia străzii Bisericii cu str. Tribunul Corcheş, în dreptul Casei Parohiale. La început au fost introduse în trafic autobuze franţuzeşti, de tip *Chevrolet* primite de la unitatea similară din Bucureşti şi recondiţionate, în atelierele Intreprinderii Comunale de Transporturi Orăşeneşti Arad (ICOA). În anii care au urmat, până în 1959, traseul a fost străbătut de autobuze sovietice marca *ZIS*[107] şi autobuzele româneşti *Tudor Vladimirescu* (TV), fabricate în Bucureşti.

Tramvaiul electric

. La 16 februarie 1942, Ministerul Afacerilor Interne, a consultat conducerea Intreprinderii Comunale din Arad, despre posibilitatea şi oportunitatea introducerii în Arad, a tramvaiului electric, ca mijloc de transport în comun. La răspunsul afirmativ, cu propunerea traseului: Gai – Gara CFR – Aradul Nou, au fost demontate de pe străzile Odesei şi aduse în Arad, instalaţii vechi, din 1911, compuse din: 16 km şină tip Phoenix şi Vignol, 250 diferiţi stâlpi metalici, tubulari, profilaţi şi cu zăbrele, 12 macazuri, 8 vagoane cu remorci pe un ecartament de 1 m şi 2 staţii de redresare. A fost cea mai neinspirată încercare de reabilitare a transportului în comun, arădean. În 1945, corespunzător punctului 12 din Convenţia de armistiţiu, dintre guvernul Român şi Puterile Aliate din 12 septembrie 1944, municipiul a inapoiat URSS-ului: şine, vagoane şi alte materiale aferente tramvaiului, toate noi, fabricate, pe cheltuiala oraşului, în atelierele din Arad, Reşiţa şi Timişoara[108].

Ideea de atunci, persistă şi astăzi, prin ecartamentul îngust, de un metru, a tramvaiului ucrainean, adaptat la condiţiile Aradului.

Mai trebuie reţinută, oferta Societăţii anonime de cale ferată electrică Arad – Podgoria, din 23 aprilie 1945, prin care se propunea, asumarea de către aceasta, a concesionării exploatării transportului în

[105] Monitorul Oficial al Oraşului Arad, anul X, nr 4/1932.
[106] Ştirea, 16 octombrie, 1933.
[107] Zavod Imeni Stalin (Uzina numită Stalin)
[108] AN Arad, Fond PMA, 1918-1947, D 17/1945, fila 206, 213

comun. Programul prevedea extinderea liniilor de la Gara CFR la Piaţa Sfântul Ioan din Gai, acoperind o distanţă de 5800 m, alături de alte trasee: Teatrul de Stat – Aeroport (4000 m), Canalul Ţiganca – Aradul Nou – Sânicolaul Mic (3000 m), Gara CFR – Grădişte, Gara CFR – Piaţa Avram Iancu –Calea Romanilor – Canalul Ţiganca.[109]

14/III. Construcţia liniei de tramvai electric (1946)

La 29 noiembrie, 1946, a fost pus în circulaţie, primul tramvai electric construit în atelierele proprii ale Intreprinderii Comunale Orăşeneşti Arad (ICOA). Primele 3 tramvaie de acest tip, construite pe plan local, au început să circule în 1947, din centrul oraşului, până la Bariera CFR – Indagrara, pe o linie simplă, cu o lungime 2,9 km. Acest traseu a legat din nou Gaiul, de zona industrială şi centrul oraşului. Construcţia liniei a început înprimele zile a lunii iulie 1947 din iniţiativa organizaţiei judeţene UTM. Alături de tineri, au participat la amenajarea terasamentului şi montarea şinelor, salariaţi de la CFR, ITA, Astra, Teba, militarii Regimentului 1 Roşiori, cetăţeni din Gai. Demonstrativ au muncit, deasemenea, primarul Ioan Pălincaş, locţiitorul său, Petru Săbău, organele partidului comunist şi cele sindicale. La 20 iulie, linia de tramvai a ajuns la UTA, fiind botezată cu numele *Filimon Sârbu*[110], iar la 23 august, a fost dată integral în folosinţă, printr-o solemnitate organizată de UTM[111].

15/III. Tramvaiul nr 4 Gai, pe strada Dunării (1960)

În perioada 1951-1952, linia de tramvai a fost dublată, până la UTA, iar în anii 1958-1959, aceasta s-a modernizat, până la Bariera CFR, cu extindere în Gai, pe strada Dunării, până la Piaţa Sfântul Ioan. Punerea în funcţiune a tramvaiului electric şi extinderea reţelei de linii, a făcut ca Aradul, să devină unul din oraşele cu reţea de transport dintre cele mai complexe şi moderne[112]. Gaiul a fost legat nu numai de centrul oraşului ci şi cu celelalte cartiere, dându-se astfel posibilitatea, unei mai bune mişcări a populaţiei spre organizaţiile industriale şi de învăţământ.

Odată cu dezvoltarea Zonei industriale Arad-Vest, în octombrie 2005, a fost inaugurată o nouă linie de tramvai, cu o lungime de 3,7 km, facilitând astfel transportul miilor de salariaţi, angajaţi în unităţile economice dezvoltate acolo. Ea a costat, 2,5 milioane euro, bani cheltuiţi pentru terasament, montarea şinei, a liniei de contact, şase staţii, staţie de redresare, drumuri şi reţele de utilităţi, o parcare de 9210 metri pătraţi, spaţii verzi. Executantul lucrărilor a fost firma arădeană, JV Strabag AG-Comera SA, iar beneficiar Consiliul Local. În 2011, tramvaiele circulau doar de două ori pe zi, muncitorii, fiind duşi la lucru şi acasă de tranportorii privaţi, cu autobuzele. Compania de transporturi Publice (CTP), deservea, cu autobuzele doar şapte unităţi economice, executând, 30 de curse zilnic, alături de cursele speciale realizate prin contracte speciale, în beneficiul celor două supermarketuri[113].

16/III. Capăt de linie (1960)

După finalizarea lucrărilor incluse în programul BERD (31 milioane Euro) de reabilitare a transportului urban, din 2008, tramvaiele circulă în regim de metrou uşor, cu o viteză de 70 km pe oră. S-a montat o linie de tramvai nouă, de tipul în platformă proprie, cu prindere de beton şi elastică, fiind amenajate, în zona Gai, două staţii noi. De asemenea, a fost înlocuită reţeaua de contacte, cu una cu suspensie elastică, astfel încât se vor elimina uzurile la viteze superioare şi capacitate sporită de

---

[109] Idem,, Dosar 7/1944, fila 12.

[110] Filimon Sârbu (1916-1941), militant al mişcării muncitoreşti din Romania, membru al PCR din 1941. În iunie al aceluiaşi an a fost arestat, judecat pentru activitate antirăzboinică , condamnat la moarte şi executat în închisoarea Jilava. A fost omagiat la 20 iulie 1947 printr-o Adunare comemorativă, ţinută în Parcul din faţa UTA (Patriotul, 20 iulie 1947)

[111] Idem, 25 august, 1947

[112] În 2008, Compania de Transport Public SA Arad, avea un parc de 170 autobuze şi 218 tramvaie, cu o lungime a traseelor, de 284 km în zona urbană şi 269 km în cea periurbană. (Dana Mirea, Istoria transportului în comun din Arad, în ziarul, Observator, Arad, 21 febr. 2008).

[113] **Lucian Şerban**, *Milioane de euro risipite: o linie de tramvai, construită din fonduri PHARE, a rămas în paragină,* în ziarul *Glasul Aradului,* 4 iulie 2011, p. 6; **Simona Butaru**, *Un tramvai numit dorinţă*, în Ziarul *Jurnal Arădean*, 4 iulie, 2011, p. 8

încărcare. Prin asigurarea consultanţei pentru îmbunătăţirea managementului serviciului de transport public, s-au executat alături de lucrări la linia de tramvai modernizarea a, 11,76 km, străzi, trotuare şi spaţii verzi de-alungul acesteia, modernizarea principalelor intersecţii, sensuri giratorii prin semaforizarea în sistem integrat. Acesta, este comandat de tramvaie, sub forma unei *unde verde* de circulaţie, mărind astfel, viteza de circulaţie[114].

Datorită amplelor lucrări de introducere a reţelei de canalizare, pe strada Dunării, în perioada, octombrie 2010 – iulie 2011, a fost oprită circulaţia tramvaielor, pe linia nr. 6, din Gai, locuitorilor, punându-li-se la dispoziţie, o linie temporară de autobuz, de la Fortuna, pe strada Toth Arpad, până la Biserica Sârbească. Linia de tramvai a beneficiat de lucrări de reabilitare, în zona Bisericii Sârbeşti, fiind modernizată şi staţia pentru călători, pe partea stângă, unde se face, atât urcarea, cât şi coborârea.

7. Asistenţa Socială

Primele forme de asigurare din fonduri publice, a securităţii economice şi sociale pentru unele persoane şi familii arădene, au fost realizate, după 1850. După autorizarea Asociaţiei Chelnerilor (1850) şi eşuarea înfiinţării organizaţiilor profesionale ale zidarilor (Semlac 1853), lucrătorilor din Căile Ferate (Arad, 1862), a cizmarilor (1865), în 1868, a fost organizată prima *Asociaţie de ajutor de boală şi înmormântări a meseriaşilor liberi din Arad,* iar în 1870, *Asociaţia Generală a Muncitorilor din Arad*. Scopul principal al organizaţiei a fost ajutorarea membrilor săi, în caz de accidente, calamităţi naturale sau şomaj. Ulterior, asistenţa socială, a fost reglementată prin lege şi programe, în scopul asigurării de minime venituri şi servicii, celor săraci, prin intermediul unor abordări esenţiale.

În 1926, listele de asistaţi social ai oraşului, conform articolului 103/1926, cuprindea 492 îndreptăţiţi. Din Gai, primeau de la Primărie, lunar, câte 90 lei, 5 persoane: Barb Ana, str. Tribunul Corcheş, 39 ; Formanek Ludovic, str. Bisericii, 23 ; Foriş Iosif, str. General Doda 34 ; Fuzak Andrei, str. Faurilor 42 ; Manzel Carol, str. Bisericii 40. În 1927, numărul ajutoraţilor arădeni, a scăzut la 376, crescând însă, cuantumul sumei nominale, la 360 lei. Din Gai, au beneficiat de acest sprijin financiar: Beke Balint, str. General Doda 25 ; Burth Jeni, str. Bisericii 105 ; Hovanyecz Iuliana Piaţa Sfânta Elena 16 ; Kazar Iosif, Piaţa Sfânta Elena 4-6[115].

Alte ajutoare sociale, au venit din partea lui Adolf Neuman Junior, care, la 28 aprilie 1926, a prezentat primăriei comunale, un tabel cu acei credincioşi români din Arad-Gai, care ar fi dorit să fie ajutaţi din *Lăsământul* (Fundaţia) decedatului baron Neuman. Lista a fost întocmită de preotul Nicolae Ionescu, şi cuprindea 250 poziţii cu români de pe străzile: Alexandru cel Bun, Anton Pann, Bisericii, Bogdan Voievod, Câmpineanu, Fântânii, Faurilor, General Doda, Grădinarilor, Grozăveşti, Hatman Arbore, Ion Creangă, Justinian, Izvor, Măgurele, Neuman, Nouă, Oltului, Păcurarilor, Poetului, Sf. Elena, Sf. Ioan, Tribunul Corcheş. Relativ la *Lăsământul Neuman*, în urma distribuirilor făcute, deoarece era mult prea mare numărul săracilor, nu s-a ajuns pentru fiecare, suma de 500 lei, aşa cum s-a stabilit iniţial, ci doar 300 lei[116]. Separat, au fost date, câte 500 lei, ajutoare din acest fond, pentru 33 persoane, credicioşi greco-catolici, aşa cum au fost: Petru Comloşan, str. Fântânii 99, Ilie Dodean str. Bisericii 21, Formanek Ludovic, str. Bisericii 23, Ioan Vânture, str. Hatman Arbore 15 şi invalidul de război, Laza Tyosici, str. Bisericii 89[117].

---

[114] **Adriana Barbu**, Bat recordul la viteză, în ziarul *Jurnal Arădean*, 19 iunie 2008, p. 3: **Claudia Untaru**, *Tramvaie, în regim de metrou uşor,* în ziarul *Glasul Aradului*, 19 iunie, 2008, p.4.
[115] AN Arad, Fond PMA, 1925-1930, D 24/1927, fila 18
[116] Idem, D 105/1926, fila 83
[117] Idem, D 61/1926, fila 222-227

8. Ajutoarele din timpul Războiului

Conştient de iminenţa participării României în cel de al Doilea Război Mondia, Guvernul României, a ordonat, mobilizarea şi concentrarea rezerviştilor, , pe specialităţi, în unităţile militare. Pentru ajutorarea familiilor nevoiaşe, rămase acasă, fără sprijin, Prmăria a organizat conform Legii din 29 martie 1940, opt comisii, numite *Comitete parohiale*, care aveau menirea, să investigheze şi să întocmească tablourile celor îndreptăţiţi, la ajutoare, evidenţiindu-i pe cei care le-au primit. Sursele de finanţare, se asigurau din bugete constituite special, la nivelul Ţinuturilor şi al comunelor, prin subvenţii de la stat, fonduri ale asigurărilor sociale, donaţii, serbări, etc.

Membri Comitetelor, numiţi de primar, erau pe de o parte, cetăţeni onești, din Gai, iar pe de alta, reprezentanţi ai Administraţiei Financiare, Inspectoratului Muncii şi ai Uniunilor de Bresle. Aceste organe, aveau exclusivitate pentru sectorul teritorial, care cădea în sarcina lor. Gaiul, era delimitat, prin Calea aurel Vlaicu, străzile Călăraşi, Ersului, Agricultorilor, iar spre nord, în linie directă, până la teritoriul municipiului.Toate anunţurile s-au făcut prin publicitate, iar înscrierea, în registre, era benevolă, prin adresare directă, la sediulde la Şcoală şi Casa Naţională Românească. Membri Comitetul Parohial nr VI, din Gai, au fost numiţi, de Generalul Alexandru Vlad – primarul Aradului, în următoarea componenţă: Nicolae Ionescu – preotul paroh ortodox român; Vasile Drincu, învăţător, director, str. Grădinarilor, nr. 6; Constantin Istrate, preot, învăţător, directorul Şcolii din cartierul Duca; Ioan Dincă, învăţător, directorul Şcolii din str. Faurilor; Ioan Maier – delegat din partea Frontului Renaşterii Naţionale, pensionar militar, str. Anton Pann nr. 30; Gheorghe Pop, fierar – delegat al breslei muncitorilor; ing. Ioan Popovici, B-dul Carol, nr. 16, reprezentantul unei societăţi de binefacere; Ferician Arsenie, agricultor, Piaţa Sfânta Elena[118]. Prin schimbări şi demisia unora din membri, au mai făcut parte din Comitetul Parohial pentru ajutoare şi sinistraţi: Voin Pasculovici, preot- paroh sârb, Arsa Pâncotan, pensionar comunal, str. Bisericii nr.38; Aurelian Călinescu, preot, cartierul Duca; Ioan Matei, pensionar comunal, str. Tribunul Corcheş, nr. 57; Sava Iovin, pensionar comunal, str. Alexandru cel Bun, nr. 44; Kiss Gheorghe, pensionar comunal, str. Basarabiei nr. 5, cartierul Duca; Bruner Tiberiu, reprezentantul cultului romano-catolic[119].

Comitetul, se întrunea, săptămânal, în zilele de marţi şi vineri, dar în celelalte zile, făceau de serviciu, prin rotaţie, zilnic. În perioada 1939-1940, au fost trecute pe liste, 447 persoane, dar banii, nu au fost ridicaţi, în totalitate de către familiile respective.Astfel, în septembrie 1940, nu au ridicat ajutorul 32 familii, unii, refuzându-l, pe motiv că este prea mic, au fost plecaţi îîn Ungaria şi altele.

După cel de - al Doilea Război Mondial, s-au făcut cunoscute mai ales acţiunile caritabile iniţiate de organizaţiile de femei UFDR din sectorul Gai, care, împreună cu Frontul Plugarilor şi Organizaţia Democrată sârbă, au organizat acţiuni în sprijinul copiilor greci. Astfel, în 26 februarie 1949, o acţiune prin care au fost colectate 150 kg porumb, 150 kg grâu, 50 kg cartofi, 22 kg făină, ceapă, slănină, mazăre.

9. Asistenţa medicală

În 1888, episcopul Ioan Meţianu a trimis o Circulară, în toate şcolile eparhiei, privind grija pe care trebuie să o manifeste, învăţătorii, faţă de morburile lipicioase (bolile infecţioase) şi măsurile de izolare care trebuiau luate. În 1892, printr-o nouă adresă, s-a atras atenţia, despre necesitatea îndepărtării temporară din colectivitate, a elevilor cu morb lipicios, fiind astfel respectată şi Hotărârea nr. 11536 Ministerului de interne a Guvernului Ungar[120] De asemenea, în 1905, episcopul Ioan Papp, a trimis o

[118] AN Arad, Fond Oficiul Parohial Ortodox Român Arad - Gai, D 2/1940-1941, fila 30
[119] Idem, fila 34
[120] AN Fond Protopopiatul Ortodox Român Arad, D 131/1892

nouă circulară, către învăţătorime, în care a prezentat, câteva măsuri de igienă, pentru preîntâmpinarea tuberculozei (ofticii), *morb lipicios, care, distruge îngrozitor, mai ales în păturile sărace ale populaţiei*. Printre altele, se recomanda, ca *scuipătorile să fie ţinute curate şi să se dezinfecteze, iar copiii care tuşesc greu, să stea aproape de scuipătoare*[121].

La începutul secolului XX, încă nu a dispărut pericolul holerei, fiind cunoscute în acest sens, Rapoartele medicului-şef al Aradului, din 1910-1913, în legătură cu cercetarea şi măsurile luate, pentru prevenirea şi împiedecarea extinderii acestei teribile epidemii.[122]

În 1926, oraşul era împărţit în şase Circumscripţii sanitare, în cea din urmă fiind înglobate cartierele Gai, Şega, Poltura, şi conaceledin extravilanul acestora. Medic oficial, al circumscripţiei a VI sanitare, a fost dr. Andrei Stauber, domiciliat în Calea Aurel Vlaicu, nr. 52[123], urmat de dr. Teodor Pop[124].

Deşi în 1926, Primăria a autorizat deschiderea, în cartier, a unei farmacii[125], Gaiul, nu a beneficiat mult timp de asistenţă medicală specializată. Stabilimentul câştigat pe bază de concurs, de către *Manesisi Haiman*, farmacist şi chimist, fost asistent universitar, domiciliat în Arad, nu a fost însă organizat, pe motiv că în Gai, *nu sunt case care să intrunească condiţiile necesare unei farmacii. Sunt scunde, întunecoase, fără canalizare, lipsite de pivniţe potrivite pentru păstrarea medicamentelor, iar apa de băut se scoate din fântâni primitive*[126]. *În plus*, motivează *Manenisi Haiman*, într-o scrisoare adresată Primăriei, prin care î-şi exprimă dezinteresul faţă de Gai, *cartierul fiind locuit, aproape în exclusivitate de lucrători ai fabricilor, aceştia au asigurată asistenţa medicală şi farmaceutică prin casele cercuale. Medic stabilit acolo, nu există, ci e văzut periodic de medicul comunal*[127]. De aceea, a solicitat Primăriei, aprobarea deschiderii unei farmacii, în centru oraşului, pe B-dul Ferdinand între străzile Horia şi Crişan, renunţând la activitatea din Gai.

Despre starea de igienă din şcoli şi sănătatea elevilor, se pot afla mai multe, din procesele verbale încheiate cu ocazia inspecţiilor de specialitate, Astfel, în urma unei vizite oficiale, de control sanitar, efectuat în 9 decembrie 1926, medicul Circumscripţiei VI medicale, urbane şi şcolare, dr. Ioan Pleşa[128] a descris condiţiile mizerabile, în care funcţiona Şcoala Normală, la Pavilioanele Aviaţiei din Gai

Vizitând toţi băieţii, 223 la număr, se arată în document, *am aflat bolnavi de scabie, în total 13. Aceştia vor fi trimişi imediat la Spitalul de Copii sau Spitalul Judeţean, după etate. Suferă de conjunctivită granuloasă, încă nu total vindecată şase elevi, care vor fi vizitaţi de medicul şcoalei, iar în caz de recidivă vor fi izolaţi la spital. Suferă de infiltraţii pulmonare şi sunt febrili 4 elevi, care de asemenea vor fi trimişi la spital. Sunt anemici, debili, limfatici, foarte rău nutriţi 31 elevi. Acestora, în lipsă de termometru, nu li s-a putut măsura temperatura, dar toţi sunt suspecţi de tuberculoză. Suferă de tuberculoză osoasă, dar cicatrizată 2 elevi. Aceştia vor face când se poate, băi de soare şi li se va da untură de peşte. Peste tot băieţii sunt slab nutriţi, anemici. Îmbrăcămintea e foarte defectuoasă, mai ales ghetele celor mai mulţi, sunt rupte, cu talpa spartă.*

Sălile sunt curate însă cubajurile sunt prea mici, mai ales la clasa a III-a, c, 9,5 m lungime, 6 m lăţime, 3,5 m înălţime (57 m.p.) şi are 57 copii. Această clasă va trebui mutată într-o sală mai mare, sau să nu fie admişi atâţia copii….

---

[121] Idem, D 262/1905, fila 15
[122] AN Arad, Fond *Chestura Poliţiei Municipiului Arad, 1907-1913*, D. 8/1910, D. 38/1911, D. 60/1913
[123] AN PMA1921-1924, D 14/1921, fila 72.
[124] Idem, 1925-1930, d.61/1926, fila 221
[125] Monitorul oficial, 181/15 august, 1926,
[126] AN Arad, Fond PMA, d.24/1927 fila, 2
[127] Ibidem, fila 3
[128] Dr. **Ioan Pleşa,** medic de Circumscripţie urbană, CFR şi Casa Cercuală, cu sediul în Arad, P-ţa Mihai Viteazul, nr. 10.

Şcoala are internat, toţi copiii fiind interni. În dormitoare, datorită supraaglomerării, cubajul pentru un copil este de 12-15 m.c. faţă de 20-30 m.c. necesari….Paturile sunt foarte defectuoase, păturile şi plapumele, foarte murdare. În multe paturi nu sunt albituri, sunt paturi fără saltele şi fără paie, copiii dormind pe scândura goală. Dulapuri nu sunt şi nici cuiere, să-şi ţie copiii hainele.

Elevii n-au unde se spăla, nefiind nici o instalaţie pentru aceasta. Dimineaţa se spală afară în curte, la fântână şi fiindcă, suntem în decembrie şi e zăpadă, ne putem închipui cum se pot spăla. De spălatul mâinilor înainte de a merge la masă, nici poveste, iar baie la picioare, de aici înainte, încă e imposibil. Baie n-au făcut copiii în anul acesta, cei mai mulţi sunt murdari şi de aceea e atâta râie. Closetele, nişte latrine simple afară, în curte, sunt foarte murdare.

Teritoriul din jurul pavilioanelor şcolii e neîngrădit şi e murdar, plin de diferite gunoaie. Acum, după ploaie, timp de câteva zile, e plin de noroi. Grajdul, coteţele de porci şi de păsări, vor trebui mutate din imediata apropiere a şcolii contribuind şi acestea la menţinerea murdăriei.

Bucătăria e murdară, vor trebui stârpite muştele, care sunt într-un număr grozav, murdărind şi infectând totul.. În sufragerie, mesele sun murdare, neavând feţe sau muşama. Copiii n-au pe ce şedea la masă, nefiind decât 30 de scaune, aşa că restul stau în picioare. Din 220 de copii câţi au stat la masă în 7 decembrie, 80-90, n-au avut linguri, aşteptând unii până mănâncă vecinul şi cu aceeaşi lingură, nespălată, mănâncă şi ei. Mâncarea ce s-a servit în 7 decembrie, a fost absolut neîndestulătoare. S-au fiert, sau aşa ni s-a spus, 32 kg carne, din care, cel puţin 15 kg au fost oase şi sgârciuri, aşa că porţia de carne bună e foarte mică, multora ajungânduli-se doar o mică bucată de zgârciu. Supa a fost puţină şi fără nici un gust, iar mâncarea de dovlecei, de asemenea, puţină şi fără grăsime.…Din cauza alimentării de tort insuficiente, sunt copii aşa de slabi şi de rău nutriţi, încât sunt expuşi la tuberculoză…[129].

Un nou control medical, efectuat după două luni releva faptul, că situaţia a rămas neschimbată[130].

Acelaşi medic, în 26 noiembrie 1927, a relevat faptul, că la Şcoala primară nr. 6, din strada Faurilor sălile de învăţământ, coridoarele, curtea şi latrinele, sunt curate. Din cei *137 elevi înscrişi, erau prezenţi în şcoală 120, cei mai mulţi, fiind binişor îmbrăcaţi, destul de bine nutriţi şi cu înfăţişare sănătoasă*[131]. Cu acest prilej, medicul a recomandat corpului didactic, să urmărească atent, elevii care absentează mai multe zile, pentru a nu fi *purtători de morvul*, uneia din bolile contagioase frecvente în acea perioadă: scarlatina şi paralizia infantilă. De asemenea, se cerea, ca fiecare copil să aibe pahar propriu, pentru băut apă.

Controlul dr. Ioan Pleşa de la Şcoala, efectuat a doua zi, releva faptul că, la şcoala condusă de Vasile Zabu, cu cinci posturi didactice, erau prezenţi 161 elevi, din 171 înscrişi. Mulţi dintre aceştia erau însă *anemici, rău nutriţi, foarte murdari şi îmbrăcaţi zdrenţăroşi, absenţele fiind frecvente.* Sălile de învăţământ, au fost găsite curate, dar cu aerul viciat din lipsa ventilaţiei[132]. Curtea şcolii avea însă un aspect dezolant, fiind plină de noroi, cauzat de solul lutos, impermeabil amenajat mult sub nivelul trotuarului. Construcţia greşită a closetelor, cu intrarea din spre clase, neglijenţa în care au fost lăsate, mirosul greu pe care-l emanau, aerul viciat, constituia o iminentă sursă de îmbolnăviri. Deoarece tavanul acestora era aproape surpat, elevii nu mai îndrăzneau să intre în ele, iar din cauza murdăriei, î-şi făceau necesităţile din uşă . *Ele fac în prezent impresia grajdurilor, deci nu pe seama oamenilor*, concluziona în final dr. Ioan Pleşa[133]. Medicul recomanda, ca acei copii, care lipseau de la şcoală, mai mult de 6 zile, să

[129] AN Arad, Fond PMA, D 17/1927, fila 50, 51
[130] Idem, fila 48
[131] AN PMA d. 17/1927, fila 146.
[132] AN PMA, D 17/1927, fila 82.
[133] AN PMA, D 17/1927, fila 83.

nu fie admişi la clasă, fără un control, certificat de medic, care să elimine posibilitatea introducerii în instituţie a uni boli infecţioase.

17/III. Locuinţa dr. Camillus Drucker

Primul medic, stabilit în cartier, spre sfârşitul perioadei interbelice, a fost *dr. Camilus Drucker*, care şi-a deschis Cabinetul de circumscripţie sanitară, în casa de pe strada Tribunul Corcheş, în apropierea străzii Faurilor. Harnic, binevoitor, foarte bine pregătit profesional, şi-a atras repede aprecierea unanimă a cetăţenilor, pe care-i vizita, cu regularitate. În depasările sale, bazate pe un program riguros, se folosea de o bicicletă germană, una din foarte puţinele existente, în cartierul acelor vremuri. Sfaturile sale, aveau caracter decizional, mai ales atunci când era vorba de hrana, igiena, regimul de viaţă şi muncă al copiilor. Măsurile recomandate, erau în mare măsură preventive, într-o lume, infestată de ignoranţă şi fatalism. După 1948, a condus Circumscripţia sanitară nr. 8 Gai, cu limitele: Calea Aurel Vlaicu, Linia CFR, Pecica, str. Agricultorilor.

Dintre epidemiile (morbul lipicios), înregistrate de-a lungul timpului, în Gai, amintim: scarlatina şi catarul de intestine(1901), vărsat şi difterie (1911), tuberculoza, aprinderea de plămâni, influienţa (gripa) spaniolă (1917), paralizia infantilă (1950). De asemenea erau frecvente cazurile de îmbolnăviri prin consum excesiv de băuturi spirtoase, intoxicaţii alimentare, afecţiuni datorate paraziţilor intestinali (limbrici, tenii), heteropterelor (ploşniţe), sau generate de peduculus (păduchi), arahnide (râie)

10. Cimitirele

Vechiul cimitir din Gai, se afla în nord vestul Gaiului în capătul străzii Dunării, la marginea Canalului Foişor. Parcelele erau delimitate, pe confesiuni religioase şi etnii: sârbi, români şi maghiari. După 1900, cimitirul a fost mutat, în Poltura, în capătul străzii Negoi, unde s-a construit din pământ bătut şi învelitoare din stuf – Casa inspectorului, iar din cărămidă cu acoperiş din şindrilă – morga.

18/III. Cel mai vechi mormânt din cimitir-1902

Biserica Ortodoxă, prin episcopul Grigore Comşa, a solicitat primăriei, care era proprietarul cimitirului, să respecte vechile obiceiuri, prin care morţii diferitelor confesiuni erau înmormânaţi în parcele cu *destinaţie specială cultului respectiv şi nu dea valma*[134]. O perioadă de timp, acest lucru, s-a respectat, existând separaţia confesională, dar ulterior s-a renunţat, aşa cum se procedează şi în prezent. Datorită, dezvoltării cartierului Poltura, încă în 1928, mai existau, doar puţine locuri, disponibile pentru morminte. Din această cauză, în urma Reformei Agrare, Primarul a dispus ca serviciul Tehnic şi Economic, să ataşeze cimitirului un teren de 4-5 jug. cad. din rezerva de stat aflat în imediata apropiere.

11. Poliţia de stat

La 30 noiembrie 1919, a avut loc festivitatea inaugurării Poliţiei de stat a oraşului Arad şi solemnitatea depunerii jurământului de către funcţionarii şi personalul operativ al noii instituţii, în fruntea căreia a fost numit Sebastian Stoica[135]. Teritoriul oraşului, a fost împărţit în şase circumscripţii de poliţie, numite comisariate, care au început să funcţioneze de la 1 decembrie 1919. Ele cuprindeau un număr variabil de străzi, corespunzător numărului de populaţie, şi a situaţiei infracţionale din zonă.[136] Teritoriul

[134] AN Arad, Fond PMA, D 108/1928, fila 56

[135] **Emil Arbonie, Eugeniu Criste**, *Ordinea şi siguranţa publică arădeană (1919-1929). Structuri instituţionale şi personal*, Arad, 2001, p. 77

[136] **Emil Arbonie, Eugeniu Criste**, 2011, op. cit. p.82

Gaiului, făcea parte din Comisariatul Circumscripţiei VI de poliţie, fapt confirmat prin art. 16 din Legea de organizare a Poliţiei generale a statului, din 1 ianuarie 1922[137].

În martie 1920, în fruntea Comisariatului Circumscripţiei Şase de poliţie din Gai era Eugen Mladin[138], unul din primii agenţi de siguranţă, care s-au încadrat în acest sistem, încă de la începutul românizării acestuia. Absolvent al Şcolii comerciale, Eugen Mladin, a fost numit, la 1 august 1919, agent special de siguranţă clasa I, fiind încadrat după puţin timp (1919) în funcţia de ofiţer de sergenţi la Prefectura Poliţiei oraşului Arad, apoi comisar clasa II (1921) şi comisar clasa I (1922)[139]. Discret, a fost mereu în activitatea Prefecturii Poliţiei oraşului Arad, până în 1939, când la 25 octombrie, a fost transferat în postul de preceptor la Primăria municipiului Arad[140].

19/III. Secţia de Poliţie în perioada interbelică

În 1921 pe lângă Chestura Poliţiei, a luat fiinţă, Biroul Populaţiei, organizat pe VI Circumscripţii. Ele au funcţionat până în 1929, când prin reorganizare, au fost desfiinţate şi contopite în Biroul Central. Dintr-un raport al Primăriei, către Ministerul de Interne, reieşea faptul că în 1929, activitatea acestui Serviciu, căruia nu i se dă atenţia cuvenită, *lăsa mult de dorit, fiind chiar dăunătoare, atât pentru public cât şi pentru stat.*. Ca urmare a faptului, că populaţia minoritară nu cunoaştea limba ţării şi nu ştia să completeze formularele, destul de complicate, aproape 30% din locuitorii oraşului, nu au fost înscrişi la Biroul Populaţiei. Pe de altă parte, se constata o crasă nepăsare din partea cetăţenilor, în ceea ce priveşte îndatoririle şi respectul faţă de lege şi regulamente. Nu erau anunţate, nici măcar schimburile de locuinţă, iar Primăria nu dispunea de personalul necesar controlului şi îndrumării.

Până în anul 1927, Poliţia a funcţionat în localul Grădiniţei de pe strada Grădinarilor, spre marea nemulţumire a locuitorilor din Gai şi a organelor şcolare. După numeroase discuţii, Primăria, pe baza evaluării făcute de arhitecţii Ludovic Szantai şi Milan Tabacovici, a cumpărat de la Mladin Şipoş, imobilul situat pe strada Bisericii nr 40, colţ cu str. Bogdan Voievod 17-21, amenajându-l ca sediu al Poliţiei cartierului[141].

Au mai fost Poliţişti de Stat în Gai: Gheorghe Pleşu (Comisar adjunct cu delegaţie), Ioan Giulan, str. Bisericii 59 ; Teodor Moţu, str. Bogdan Voievod 37 ; Ioan Blaga, str. Bisericii 111, Nicolae Popovici, Constantin Constantinescu (1945) şi alţii.

În 2 august 1947, corespunzător Ordinului Direcţiei Generale a Poliţiei, cele şapte Comisariate ale Chesturii din Arad, s-au contopit în patru Comisariate, Circumscripţia 4 Gai, din str. Bisericii, înglobând comisariatele V şi VI. Atunci, s-a apreciat că localul, cumpărat în 1927, a devenit neîncăpător[142].

12. Paza (Poliţia) de câmp

Încă în Legea articolului XXII din 1886, se prevedea în agenda Comunelor, dreptul de a administra Poliţia de câmp. Organizarea acestui sector poliţienesc, a suferit însă, de-a lungul timpului, diferite modificări.

Ca măsură de încurajare a agriculturii, în 18 septembrie 1939, prin Decizia nr. 6077, a fost aprobat Regulamentul referitor la organizarea şi reglementarea pazei bunurilor agricole, din hotarul municipiului Arad. În conformitate cu acest act normativ, au fost numiţi, pe lângă Sectorul Administrativ

---

[137] M.O. nr. 1 din 1 ianuarie, 1922, p. 9742.
[138] Românul nr. 49 din 7 martie 1920, p.2.
[139] Emil Arbonie, Eugen Criste, 2011, op cit p.139
[140] Ibidem
[141] AN Arad, Fond PMA d. 37/1927, Fila 42
[142] Patriotul, 2 august 1947

Gai, un număr de 12 paznici agricoli publici şi un comandant. Toţi erau plătiţi de oraş, dintr-un fond special alimentat prin *taxa de hotar* sau *de jugăr cadastral*. Cei numiţi, au depus imediat jurământul, în faţa primarului – generalul Alexandru Vlad, asistat de Nicolae Ionescu, preotul paroh ortodox român al Gaiului. Primii paznici de câmp din Gai au fost: Ioan Orga, Ioan Roşu, Ilie Pascu, Petru Mladin, Milutin Putici, Neţa Milin, Petru Codrean, Petru Cociuban, Sever Ilin, Iosif Gavrici, Gheorghe Şişu, Ioan Ungureanu[143]

În octombrie 1939, efectivele de paznici agricoli publici, al Sectorului administrativ Gai, pendinte de Primărie, s-au majorat la 16 şi un comandant, dublu faţă de Micălaca, care avea, doar 8 paznici şi un comandant.[144]

În Regulamentul de organizare, se stipula, că *serviciul de pază a câmpului, este obligatoriu pentru toţi proprietarii de terenuri agricole din hotarul municipiului Arad şi are caracter de monopol.* Paznicii recrutaţi dintre elemente destoinice, perfect sănătoase, pe cât posibil robuste şi apte pentru îndeplinirea acestui serviciu, erau numiţi de primar conform Statutului salariaţilor comunali. În timpul serviciului, ei purtau uniformă şi armă de foc, procurată de la primărie. Paznicii au datoria să păzească cu cea mai mare grijă şi conştiinciozitate şi să constate toate pagubele, deteriorările şi distrugerile aduse terenului agricol încredinţat lor, dimpreună cu toate bunurile agricole aflate pe el, holdele, viile, semănăturile, fâneţele, pometurile, izlazurile, vânatului şi sădirilor de orice fel, inclusiv a celor din zona şoselelor şi de pe locurile publice, din hotarul cartierelor Gai, Pârneava, Şega, Calea Şase Vânători şi a celor din sălaşe.

Nu vor putea fi numiţi paznici, decât aceia care la intrarea în serviciu, aduc cu sine un cal de călărie, care va fi întreţinut de primărie, pe perioada cât era angajat pe această funcţie. Pentru acoperirea cheltuielilor, a fost înfiinţată, în folosul municipiului, o taxă de 20.000 lei lunar, aplicată fiecărui jugăr cadastral. În septembrie 1947, taxa a ajuns la 120.000 lei. *Paznicii răspundeau materialiceşte, pentru pagubele provocate în caz că absentau nemotivat de la serviciu, din vădită neglijenţă, sau în cazul când infractorii rămâneau neidentificaţi. În caz de flagrant, paznicul avea dreptul să reţină şi să-l predea pe făptuitor, autorităţii poliţieneşti şi să ia ca zălog, sau să ridice şi să predea la oborul de gloabă, animalele găsite pe terenul oprit de la păşunat.*

Se preconiza, ca prin înăsprirea sancţiunilor, să fie eliminat păşunatul extensiv, fără păzitor, oprită trasarea şi folosirea altor drumuri decât cele publice, furtul produselor în timpul nopţii sau degradarea terenurilor. Se considera, că în felul acesta, se va asigura, o mai bună apărare şi încurajare a micilor producători agricoli. Regulamentul prevedea chiar în mod expres posibilitatea arendaşilor a membrilor familiei, împuterniciţilor acestora sau a paznicilor, să ucidă pisici, câini, păsări de curte, porumbei sau chiar porci străini găsiţi pe bunul lor agricol.

În 1947, în cartiere existau: cinci poliţişti de câmp în Micălaca, patru în Grădişte, doi în Mureşel şi doisprezece în Gai, după cum urmează: Savu Iovin, str. Alexandru cel Bun 44 ; Arsa Bogăţan, str. Bogdan Voievod 51; Dimitrie Ardelean, str. Bogdan Voievod 82 ; Vasile Pecican str. General Doda 27; Kiss Gheorghe, str. Grădinarilor 20 ; Sechereş Ştefan str. Grădinarilor 26 ; Arsenie Pâncotan, str. Bisericii 38 ; Ioan Matei, str.Tribunul Corcheş 55-57 ; Laza Ilin, str. Hatman Arbore 45[145].

13. Serviciul Pompierilor

[143] *Buletinul Municipiului Arad*, an XVII, nr 39/18 sept. 1939.
[144] *Idem*, nr 45/16 octombrie 1939, p 6.
[145]Buletinul Municipiului Arad, an XVII, nr 39/18 sept. 1939; Din Regulamentul de organizare şi funcţionare a serviciului de paza câmpu
Idem, Anul XXV, nr. 5-6 /Arad, 1 iul. 1947

Numeroasele incendii şi alte calamităţi, au determinat Primăria din Arad, să emită în 1798, o Ordonanţă, prin care, pe teritoriul oraşului, se instituia *Serviciul de pompieri permanent şi obligatoriu*. Acesta este, de fapt, cel mai vechi act normativ cunoscut, referitor la apărarea arădenilor împotriva incendiilor[146]. Corespunzător Ordonanţei, activitate de stingere a incendiilor, organizată pe profesiuni, constituia o obligaţie a tuturor cetăţenilor oraşului. Printre altele, se prevedea, ca întregul inventar folosit la stingerea focului: căruţe, butoaie, scări, etc., să se păstreze în bună stare la Primărie, fiind utilizat în exclusivitate, pentru această activitate. Erau precizate şi atribuţiile locuitorilor, grupaţi pe meserii (hornari, fierari, dulgheri, zidari, căruţaşi, etc.), în eliminarea acestei calamităţi[147].

În august 1834, în prezenţa unui mare număr de cetăţeni, s-a proclamat, înfiinţarea primei Asociaţii de pompieri voluntari din Arad, organizaţie, care, de la început s-a bucurat de un înalt prestigiu. În anii următori, odată cu acumularea experienţei şi aderarea noilor membri, au fost adoptate prin regulamente, uniforma de paradă, însemnele pentru gradaţi, drapelul, programul activităţilor de instruire, etc.[148]

Cu siguranţă, că şi în Gai, existau asemenea activităţi, mărturie, fiind, existenţa, la sfârşitul secolului al XIX-lea, pe actuala stradă Meşterul Manole, lângă Biserica Romano-catolică, a *Capelei Sfântului Florian*, clădire ilustrată pe hărţile vremii, azi dispărută. Desigur, ziua de 4 mai, sărbătoarea Sfântului Florian, divinitate protectoare împotriva pericolului de foc şi inundaţii, patron al pompierilor, hornarilor, fabricanţilor de bere, al dogarilor, olarilor, fierarilor, săpunarilor, ai celor arşi de foc ori ameninţaţi de secetă, furtună sau sterilitatea câmpurilor, era ţinută cu mare fast şi de găienii catolici.

Printre cele mai vechi calamităţi din Gai, se poate cita, incendiul devastator, din 1881, care a distrus parţial, clădirea morii cu aburi a *Fraţilor Neuman*, edificată în 1862.

În iunie 1898, Sinodul eparhial, a instituit, începând cu 1 ianuarie, 1899, obligativitatea ca toate clădirile diecezei şi ale parohiilor, adică: biserici, şcoli, case bisericeşti şi parohiale, cărţi şi ornate bisericeşti, *să se asigure, contra focului, în mod reciproc, unele pentru altele şi toate pentru un scop filantropic, numai la diecezã*. Regulamentul, întocmit în acest scop, a statornicit plata de către parohii, a *primelor de asigurare*, în mod diferenţiat şi progresiv, în funcţie de felul materialelor de construcţie a edificiilor (cărămidă, piatră, lemn) şi tipul învelitorii (ţiglă, tinichea, şindrilă, paie). Baza asigurării, o forma însă, valoarea reală a obiectelor[149].

În 1925, Formaţia civilă de pompieri, din Gai, condusă de Ioan Nagy, era de mărimea unui pluton, sub aspect organizatoric, fiind în subordinea Corpului Pompierilor Voluntari din Arad. Servanţii, aveau în dotare, o pompă manuală, montatată pe o căruţă, care era adăpostită în şopronul Expoziturii Biroului Administrativ, de pe strada Grădinarilor unde existau şi alte materiale, specifice activităţii.[150] Sub aspect financiar, activitatea era susţinută, prin subvenţii ale primăriei, sume rezultate din impozitul pe incendiu, perceput de la locuitori[151]. Astfel, în septembrie 1927, Formaţia de pompieri din Gai a primit 5000 lei, pentru materiale de strictă necesitate. Serviciul pompierilor, mai era folosit pentru îndrumarea şi supravegherea unor lucrări agricole şi gospodăreşti ca treieratul, folosirea afumătoarelor în timpul iernii, activitatea coşarilor cât şi pentru menţinerea ordinei cu prilejul unor activităţi cu largă participare de public: Boboteaza, Ziua Eroilor, Hramul Bisericii etc.

---

[146] Horia Medeleanu, Ioan Popovici, Organizarea serviciului de pompieru, în oraşul Arad, în anul, 1798, în Muzeul Judeţean Arad, Ziridava XIV, Arad, 1982, p. 527

[147] Ibidem

[148]

[149] AN Arad, Fond Protopopiatul Ortodox Român Arad, D 201/1898, fila 34

[150] AN Arad, Fond PMA, 1925-1930, D 41/1925, fila 127 ; D 48 /1927, fila 47, 48,49.

[151] Idem, D. 48/1927, fila 49

20/III. Pompierul la punerea pietrei de temelie

De asemenea, se mai desfăşura şi o activitate de control, la gospodăriile locuitorilor, în scop preventiv. Astfel, în 1922, şeful formaţiei, a raportat Circumscripţiei II Gai, că în mod obişnuit, hornarul nu se prezintă la serviciu, decât foarte rar, iar faptul că nu curăţa în mod sistematic coşurile, a dus la incendiul din Crivabora[152].

Pentru eficientizarea activităţii, în 1928, pompierii au solicitat Primăriei, cumpărarea a doi cai şi angajarea unui om de serviciu care să stea permanent la Expozitura din Gai, ca în caz de incendiu, *să poarte tulumba la faţa locului, care în prezent există, dar n-are cine să o manipuleze*[153].

Deşi era slab dotată din punct de vedere material, formaţia din Gai, a participat, alături de cetăţeni, la limitarea efectelor, dezastrului întâmplat la Intreprinderea *Fraţilor Neuman*, la 11 ianuarie 1943. Dintr-o eroare umană, în manevrarea instalaţiilor, fabrica de uleiuri, a fost distrusă de o explozie, urmată de un incendiu, catastrofa provocând moartea a trei dintre cei patru muncitori, prezenţi la muncă, în acele momente.

O răspundere deosebită, o aveau pompierii, în perioada treierişului, când locomobilele alimentate cu paie, puteau produce incendii catastrofale. Pericolul era şi mai mare, deoarece proprietarii, insistau ca întregul proces să se desfăşoare în gospodăria proprie. În urma presiunilor exercitate asupra administraţiei, prin Decizia 24887/1939, s-a admis locuitorilor din Gai şi Micălaca să-şi transporte şi să treiere cerealele la domiciliu, cu batozele acţionate cu motor. A fost nevoie însă, ca în prealabil, Şefii Expoziturilor şi Comandantul pompierilor, să cerceteze situaţia la faţa locului, stabilind de comun acord, condiţiile de organizare a treieratului. Totodată, au fost luate semnături privind acordul vecinilor, precum şi declaraţii, pe proprie răspundere, prin care se angajau, să-i despăgubească pe cei în drept, pentru eventualele pagube produse.[154]

Aceasta a fost de altfel şi cauza unui incendiu de mari proporţii, care a izbucnit în Gai, pe strada Bogdan Voievod, la 6 august 1946. Focul s-a aprins de la batoza de treierat, care se afla în plină activitate în curtea locuitorului Păcurar. A luat foc şi casa acestuia de unde incendiul s-a extins, la gospodăriile lui Kassa şi Szegvari din apropiere. Totul a ars în întregime, casele şi mobilierul. De asemenea s-a făcut scrum batoza lui Ioan Guzi, împreună cu o cantitate apreciabilă de grâu şi clăile de paie. Flăcările, au provocat daune importante şi vecinilor apropiaţi.

O echipă de pompieri militari, condusă de colonelul Năstărescu, a intervenit, fiind ajutată şi de locuitori, adunaţi în mare număr. Una din echipele pompierilor a întârziat smnificativ de mult, deoarece întorcându-se de la o intervenţie în Sânicolaul Mic, la traversarea Căii Ferate, bariera nefiind lăsat, din neglijenţa cantonierului, o locomotivă, a izbit maşina pompierilor, avariind-o grav. La stingerea focului , a participat şi o echipă de soldaţi sovietici sosiţi la faţa locului.[155] În acelaşi an, în urma unui incendiu, a mai ars la *Indagrara,* o magazie de cereale, producându-se astfel pagube importante.

În perioada *Dictaturii proletariatului*, calamităţile, cu deosebire, incendiile, constituiau uneori, chiar forme de manipulare politică. Astfel, în 1949, Ministrul de Interne Teohari Georgescu, atrăgea atenţia, că *unul din mijloacele prin care reacţiunea caută să lovească în cuceririle clasei muncitoare, este provocarea de incendii în păduri, la batoze, la arii, intreprinderi sau gospodării. Racţionarii exploatând dorinţa de păşuni a ţăranilor, caută să-i determine a-şi paşte vitele prin păduri, unde păzitorii vitelor de obicei copii, sunt influenţaţi să aprindă focuri, pe care le lasă nestinse complet creind astfel incendii.*[156]

---

[152] Idem, 1921-1924, D. 15/1922, fila 15
[153] Idem, D 61/1928, fila 573
[154] Buletinul Municipiului Arad anul XVII/24 iul. 1939, nr. 30.
[155] *Patriotul* 7 august 1946
[156] AN Arad, Fond *Prefectura Judeţului Arad*, D. 42/1949, fila 18

O alarmă, care s-a dovedit falsă, a avut loc în Gai, la începutul anului 1956 Chiar în prima zi, a sosirii la de curând înfiinţata Mănăstire fiind tras clopotul pentru Utrenie, credincioşii din preajmă, nefiind deprinşi cu slujba de miezul nopţii, crezând că este un semnal de incendiu, au chemat pompierii să stingă focul. Fiind invitaţi în biserică, arhimandridul Ilie Cleopa, adresându-se pompierilor şi publicului prezent, a adus urarea, ca *focul care s-a aprins aici, la Mănăstirea din Gai, să nu se mai stingă până la sfârşitul lumii*.[157]

Un rol important, în activitatea de apărare civilă, l-a avut şi Formaţia de pompieri a Indagrarei, care, a participat şi rezolvat numeroase evenimente specifice pregătirii membrilor săi.

14. Poşta

În 1699, s-a plănuit Drumul Poştei, pe traseul Budapesta – Sibiu, cu traseu, prin sudul Gaiului, proiect care, însă, nu s-a mai realizat.

În 1936, un Grup de iniţiativă, s-a adresat primăriei solicitând subvenţionarea în Gai a unui Oficiu Poştal de Stat, înlocuind astfel, Oficiul autorizat privat care funcţiona defectuos. În acest sens, *Petru Mladin*, str. General Doda, nr. 2, a oferit spre locaţie, un imobil corespunzător, cu locuinţă pentru diriginte, solicitând o chirie lunară de 1200 lei, cu propunerea ca primăria să plătească 800 lei, iar poşta, diferenţa de 400 lei. Cererea fiind acceptată, la 20 aprilie 1937, s-a deschis, sub conducerea d-rei Iuliana Novac, Oficiul PTTR nr. 5 Gai. La 1 septembrie 1938, vechiul sediu, fiind vândut de proprietar, Oficiul poştal, condus de *Toader Ştefan*, s-a mutat pe str. Grădinarilor nr. 19, în clădirea lui Antoniu Said, unde a funcţionat, până la 1 aprilie 1940, când primăria şi-a retras subvenţia pentru chirie, din lipsă de fonduri.

Reînfiinţat după război, la 11 martie, 1948, cu ocazia unui control, organizat de Inspectoratul PTT Arad, la Oficiul Poştal din Gai, condus de Petru Milancovici, s-a constatat că acesta a sustras în perioada, de după 15 august 1945, suma de 225.000 lei, pe care a folosit-o în scop personal. A fost condamnat, la 1 an închisoare.[158]

1/III. Gheorghe Docmanov. Casă în Gai
2/III Strada Dunării cu cap de perspectivă Mănăstirea Sfântul Simion Stâlpnicul
3/III. Mihai Takacs Casă în Gai (pictură ulei)
4/III. Proiect de casă realizat de Mihai Probst, pentru Gheorghe Duma (1926).
5/III. Ion Gheorghe Duca
5a./III Schiţa Cartierului Poltura
6/III. Proiect de casă realizat de Mihai Probst, pentru Torok Iosif (1926)
6.a. /III. Proiect de casă realizat de Alexandru Izso pentru Lupsity Duşan str. Bisericii nr. 127
7/III Casă sârbească (1933)
8/III. Foto: Semnarea Contractului
9/III. Pictură, sălaş etc.
10/ III Strada în Gai în 2010
11/III Staţia de pompare din strada Ion Creangă
11. a. III. Fetiţă cu bicicletă (1929)
12/III. Primul autobuz sosit în vama "Şimand" (1928)
13/III. Autobuz ZIS (1959)
14/III. Construcţia liniei de tramvai electric (1946)

[157] **Ioanichie Bălan**, *Viaţa Părintelui Cleopa*, Iaşi, 2002, p.130
[158] *Patriotul,* 17 august 1948

15/III. Tramvaiul nr 4 Gai, pe strada Dunării (1960)
16/III. Capăt de linie (1960)
17/III. Locuinţa dr. Camillus Drucker
18/III. Cel mai vechi mormânt din cimitir-1902
19/III. Secţia de Poliţie în perioada interbelică
20/III. Pompierul la punerea pietrei de temelie

IV. PAVILIOANELE AVIAŢIEI

1. Baza militară aeriană

După zborul lui Traian Vuia[1], din 18 martie 1906, navigaţia aeriană, cu aparate, mai grele decât aerul, a luat un avânt deosebit. La scurt timp, pionierii aviaţiei: Henri Coandă[2], Santos Dumont, Louis Bleriot, Roland Garros, Henri Farman, Aurel Vlaicu[3] etc., au construit noi modele de avioane, cu perfomanţe din ce în ce mai ridicate. În 1911, în întreaga lume, existau peste 1500 aviatori, din care 700 erau francezi, sacrificându-se pentru această mare ideie 100 de temerari ai aerului: Lefevre, Ferber, Delagrange, Le Blon, Rolls, Chavez, Nieuport şi alţii[4]. Au început să fie organizate şi în Arad concursuri, expoziţii, prezentări, demonstraţii, cu aparate de zbor bizare, conduse de temerari ai aerului, deveniţi celebri Primul zbor, cu un aeroplan în Arad, a avut loc în 4 septembrie 1911 de către cehul Otto Csermak, cu un aparat Libelle, ceva mai mare decât Vlaicu II, o construcţie solidă, dar înzestrată cu un motor neperformant[5]. Alte demonstraţii aeriene,numite meetinguri aviatice, organizate de Cercul de atletism din Arad[6], Contele Teleki Tibor[7], Clubul atletic[8], cu Mihai Szekely din Budapesta[9] şi alţii au deschis drumul Aradului spre aeronautică. Sosit de la Aspern (Viena), unde, la concursul aviatic internaţional, a obţinut un succes răsunător, Aurel Vlaicu, a zburat, în 14 iulie 1912, pe câmpul de lângă Pădurea Ceala din Arad, stârnind entuziasmul a peste 25.000 de spectatori[10]. Mai puţin cunoscută şi mediatizată este invenţia lui David Ranta, din Macea, care în 1914, a intreprins, pe imaşul dinspre spre Sânmartin, mai multe zboruri, cu un avion conceput şi construit de el însuşi. Dacă e să dăm crezare revistei *Cosânzeana* din Orăştie, aparatul putea fi folosit *şi ca automobil şi ca luntre* (hidroavion) *şi ca aeroplan, doar prin simpla mişcare de la cârmă*[11].

În timpul Primului Război Mondial, aviaţia s-a impus ca o armă absolut necesară, afirmându-se şi aducând succesul celor care o foloseau. Industria metalurgică arădeană, reprezentată prin Johan Weitzer – Fabrică de Vagoane şi Turnătorie de Fier şi MARTA (Magyar Automobil Reszveny Tarsasag Arad), – fabrică de automobile şi avioane, deţineau o oarecare tradiţie în această producţie[12]. Aici s-au fabricat în 1912-1918, motoare de avion de tipul Deimler Benz, în licenţă şi avioane Brandenburg. Uzinele au fost dotate şi dispuneau astfel, de majoritatea utilajului necesar şi de spaţiu de producţie organizat, necesar tehnicilor

---

[1] **Traian Vuia** (1872-1953), inventator român, constructorul unui avion, monoplan cu cadru din ţevi de oţel, îmbrăcat în pânză de in impermeabilizat, echipat cu un motor cu anhidridă carbonică, cu elice şi tren de aterizare. Este autorul primului zbor din lume, cu mijloace proprii la bord (18 martie 1906).

[2] **Henri Coandă** (1886-1976), inginer român, specialist în aeronautică. La 14 decembrie 1910, a realizat primul zbor cu un avion construit de el şi prpulsat cu un motoreactor.

[3] **Aurel Vlaicu** (1882-1913), inginer, inventator şi constructor de avioane. Primul aparat de zbor, a fost construit în 1910. S-a prăbuşit lângă Câmpina, la 13 septembrie 1913, încercând să treacă Carpaţii, cu avionul Vlaicu II, construit în 1911.

[4] Idem, nr. 232, din 15 septembrie, 1911.

[5] *Românul*, nr. 184, din 23 aug./5 sept. 1911

[6] AN Arad, Fond *Chestura Poliţiei Municipiului Arad, 1907-1913*, D5/1911

[7] Idem, D. 92/1912, fila 2

[8] Idem D. 32/1913

[9] Idem, D 12/1912, fila 3

[10] **Liviu Mărghitan**, *Aurel Vlaicu, Asociaţiunea Astra şi Aradul*, Arad, 1994, p. 74, AN Chestura Poliţiei Municipilui Arad, 1907-1912, D.84/1912, fila 15

[11] **Mircea Curtuţiu**, *O pată albă în istoria aviaţiei, primul hidroavion din lume construit de ţăranul David Ranta din Macea Aradului*, în *Studia Universitas, Vasile Goldiş*, Arad, nr. 3, 1993, p.211-213 ; **Teodora Matica**, *Să ştie ţara, că aici au fost oameni deştepţi*, în ziarul *Adevăru*l, Arad, 9 februarie 2000

[12] În luna iunie 1912, a fost organizat în Arad, un concurs de automobile, cu participarea unor prototipuri locale (AN.Arad, Fond *Chestura Poliţiei Municipiului Arad 1907-1913*, D.94/1912.

aeronautice ale vremii: aeroplane, baloane şi alte articole de profil[13]. Tot în acest scop, a fost edificat în sud-vestul Gaiului, un complex de construcţii, alcătuit din mai multe clădiri, necesare montării, încercării şi reparării aparatelor de zbor, pistă de aterizare şi decolare, depozit de carburanţi, etc. Actul de expropriere a terenului, a fost semnat, la 23 ianuarie 1917, din partea comunităţii arădene, de către Ludovic Varjassy[14]. Tranzacţiunea s-a realizat, de către delegaţia oraşului, în conformitate cu Ordinul Ministerului de Război, Imperial şi Regesc, din 11 iulie 1916, a Rezoluţiei Congregaţiunii Oraşului Liber Regesc Arad, din 1915, rediscutată în 1916, în calitate de expropriat şi Secţia de Arhitectură din Timişoara a Comandamentului Militar Imperial şi Regesc, în calitate de expropriator. Baza exproprierii o constituia, obligaţia Primăriei de a asigura teren suficient pentru exerciţii şi construcţii de locuinţe de adăpost necesar trupelor aeriene. Dreptul de expropriere, a fost asumat în temeiul art. 19 din Legea LXVIII /1912 şi art. 12 din Legea XXXIX / 1895. În virtutea acestor acte normative, comunitatea oraşului, a consimţit pierderea, dreptului de proprietate, pentru 994 jugăre cadastrale şi 1000 st.p. şi a dreptului de uz pentru alte 207 jugăre cadastrale şi 744 st.p. Terenul, a fost înstrăinat, erariului, pentru suma de 55.000 coroane, cu drept de răscumpărare, pentru a fi folosit ca şi păşune, în cazul în care acest teritoriu, nu se mai folosea de către aviaţia militară. În această situaţie, Ministerul de Război, se obliga să ridice toate construcţiile necesare trupelor aeriene, înapoind terenul, în starea în care se afla, după 50 de ani. De asemenea, tot în sarcina acestuia, cădea construirea liniilor de tramvai, (cu cai), de la Intreprinderea Neuman, până la colţul sud-estic alpavilioanelor, precum şi a căii ferate. Pentru apele reziduale, urma să se folosească canalul Neuman (Bidi), până la confluenţa cu Mureşul Mort[15].

În felul acesta, Gaiul a devenit în 1917, o veritabilă Bază Militară aeriană a Austro-Ungariei, construindu-se mai multe impresionante pavilioane, cu hangare pentru aeroplane şi baloane dirijabile, existente şi în prezent dar inutilizabile scopului propus.

Foto 1/IV. Schiţa ansamblului de construcţii

A fost detaşat în Gai şi personal militar de specialitate, precum şi aviatori echipaţi în arătoase uniforme, tineri chipeşi, admiraţi şi doriţi de fete. Clădirile, amenajate cu instalaţii de apă curentă şi canal, au servit ca şcoală de pilotaj şi aerodrom militar al Grupului 5 Aeronautic. Terenul complet degajat de obstacole, care puteau stânjenii decolările şi aterizările, bine nivelat, fără infiltraţiuni de apă sau băltiri cauzate de ploi sau topirea zăpezilor, era disponibil acestui scop, în tot cursul anului. Construcţiile au constat din 6 pavilioane, dispuse într-un ansamblu arhitectural unitar[16]. Cele notate cu 1 şi 2, formate din parter cu un etaj erau destinate trupei. În pavilionul 3, o clădire cu etaj, era amenajată popota şi infirmeria. Aerogara, cu locuinţa comandantului la etaj şi birouri administrative, la parter, se afla în pavilionul 4, iar bucătăria şi sala de mese a trupei erau amenajate în pavilionul 5. Cel de al 6-lea pavilion era destinat garajelor, magaziilor şi depozitelor de materiale, armament sau efecte militare.

Foto 2/IV. Pavilionul I

Pentru aprovizionarea avioanelor şi automobilelor cu benzină şi uleiuri, a fost amenajat un depozit de carburanţi, bine camuflat şi păzit. Mai exista un hangar cu dimensiuni apreciabile, montat din scânduri pe schelet metalic, cu şarpantă din carton gudronat necesar activităţilor mecanice şi adăpostirii avioanelor. Toate edificiile, au fost legate între ele, cu şosele, bine întreţinute, din beton, iar pe o suprafaţă de 5 jugăre, a fost amenajată o grădină de zarzavat. Accesul spre pavilioane şi aprovizionarea, se făcea cu mijloace auto, pe şoseaua Arad-Nădlac.

---

[13] **Victor**, **Caţavei**, *Contribuţia Fabricii de vagoane şi Motoare Astra – Arad, la dezvoltarea aviaţiei naţionale,* în MJA, *Ziridava X*, Arad, 1978, p 461

[14] AN Arad, Fond PMA D 37/1928, fila 199-207

[15] Ibidem

[16] De-a lungul timpului, diverşii ocupanţi ai acestui teren, în special armata, au mai ridicat, alte construcţii, cu rol administrativ: birouri, cantină, depozite de carburanţi, magazii metalice, etc.

2. Incertitudini postbelice, în administrare

În anul 1919, după alipirea Aradului la România, Pavilioanele Aviaţiei, au fost predate, printr-un protocol, armatei române, fiind ocupate de Batalionul 2/4 Grăniceri. După mutarea unităţii militare la Ineu, întregul spaţiu şi edificiile au rămas libere. Încă atunci, clădirile se aflau deja într-o stare avansată de degradare şi nu puteau fi reparate, din lipsă de fonduri. Situaţia privind proprietatea asupra imobileler şi terenului, s-a complicat după 1919, considerându-se că ele vor fi folosite de către noua industrie aeronautică naţională. Pe de altă parte însă, primăria avea nevoie de spaţii şi terenuri pentru oportunităţile de investiţii, apărute după război.

Foto 3/IV. Pavilioanele II şi VI

Prin fuzionarea, în 1920, a celor două puternice intreprinderi constructoare de maşini: Vagoane - Johan Weitzer cu 1440 salariaţi şi Automobile – MARTA cu 335 salariaţi, s-a format Astra, prima fabrică română de vagoane şi motoare din Arad. În continuare, alături de vagoane de cale ferată, care a rămas principala producţie, au mai fost realizate aici automobile (1920-1926), autobuze, camioane (1922-1936) şi avioane (1922-1924). Intreprinderea dispunea de un corp de muncitori şi maiştri de înaltă calificare, specializaţi în motoare şi lucrări de mecanică fină. În vara anului 1922, utilajul învechit şi uzat din timpul războiului, a fost schimbat cu un lot de maşini-unelte de înaltă precizie, adus din Elveţia, fiind reorganizat mai ales sectorul aviatic. Director al sectorului de aviaţie a fost numit Alexandru Petrescu, care a recrutat din întreaga ţară, numeroşi ingineri, proiectanţi şi muncitori specializaţi în aviaţie. În scurt timp, a fost introdus în fabricaţia de serie, cu 22 de aparate, avionul biplan, de 300 CP, de concepţie românească, *Alfa Proto, Faza 2* şi prototipul *Şeşefschi,* cu caracteristici superioare. În 1925, prin fondarea la Braşov a Industriei Aeronautice Române (IAR), întreaga producţie de avioane a fost sistată în Arad.[17].

În toată această perioadă, s-a derulat o bogată corespondenţă între Primărie şi autorităţile militare încartiruite în Arad, în special, pentru clarificarea problemelor patrimoniale. Astfel în iunie 1921, Garnizoana militară din Arad, a propus primăriei, cedarea acestor clădiri, în schimbul suprafeţei fostului Câmp de aviaţie, din Gai alături de cazărmile de călăraşi (fosta Hadik) şi de obuziere (fosta Honved Husar).[18] În iunie 1922, armata, oferă primăriei clădirile, denumite Cazarma principele Carol (fostă Honved Husar) pentru suma de 300.000 lei. În decembrie, Regimentul 14 călăraşi, care aparţinea de Divizionul de Artilerie Călăreaţă a Diviziei I Cavalerie, încartiruit aici, a părăsit cazarma, mutându-e în altă parte. Astfel, Pavilioanele din Gai, rămâneau, în continuare, neocupate de către militari, iar datorită uzurii avansate, imobilele, nu puteau oferi minimum de confort necesar, pentru a putea fi exploatate de către comunitate.

3. Ansamblul şcolar pedagogic

În urma unei vizite, ministrul Instrucţiei Publice - Anghelescu, şi-a exprimat dorinţa să înfiinţeze la Arad, o Şcoală Normală de institutori şi în legătură cu aceasta, o mare fabrică de mobilă şi rechizite şcolare, unică în ţară. În urma adresei nr. 91658 / 1923 şi a demersurilor făcute de către revizorul şcolar Iosif Moldovan, Consiliul Orăşenesc, la 13 septembrie 1923, şi-a exprimat disponibilitarea, abzicând în favoarea şcolii, asupra oricărui drept prioritar de răscumpărare a pavilioanelor şi a 27 jugăre cadastrale vândute Ministerului de Război Austro-Ungar şi apoi intrate în patrimoniul armatei române[19]. Aceasta, cu atât mai mult, cu cât, acest teritoriu, *nu a mai fost folosit în scopul aviaţiei militare, de mai mult de doi ani, respectându-se astfel clauzele contractului iniţial.*

---

[17] **Victor Caţavei**, 1978, op. cit. p. 462
[18] **AN**, Arad, Fond, PMA, acte administrative (1921-1924), D. 5/1921-1922, fila 94.
[19] Idem, D 2/1922-1923, fila. 25,26,27

Foto 4/IV. Alee în parc

Administraţia Aradului, mai transfera învăţământului, încă 120 jugăre cadastrale, din terenurile expropriate de stat. Astfel, în perioada 1923-1932, Clădirile Aviaţiei, împreună cu terenul aferent au servit, după o sumară reparaţie, Şcolii Normale *Dimitrie Ţichindeal*, care, sub conducerea lui Ştefan Ciuceanu[20], iar din 1929, a lui Terenţiu Olariu[21] şi-a organizat aici activitatea didactică, internat şi activitate gospodărească-anexă pentru elevi. În perioada care a urmat, s-a constatat însă cu amărăciune, că deşi s-au făcut intervenţii pe lângă Ministerul Instrucţiunii Publice pentru a se obţine suma necesară reparaţiilor, deşi s-a făcut apel şi la Revizoratul şcolar al judeţului, la Prefectură şi Primărie nu s-au primit decât făgăduieli, regrete şi îndemnuri la aşteptare. Singurele lucrări realizate în 1924, au fost cele de amenajare a curţii interioare prin plantarea unor puieţi de arbori şi arbuşti ornamentali de: buxus, brad, liliac şi trandafir. Reparaţiile de strictă necesitate la Pavilioanele din Gai, executate de antreprenorul Ioan Mărian[22], în valoare de 1,6 milioane lei, n-au fost terminate nici pentru începutul anului şcolar 1925-1926.

După mutarea din Gai a Şcolii Normale[23], în 1932, situaţia Pavilioanelor a rămas din nou, incertă. O nouă intenţie de reparare a construcţiilor de către primărie, a fost condiţionată, încă din 1931, de angajamentul comandamentului militar arădean de a le întreţine şi păzi.

4. Începuturile aviaţiei civile

La 10 decembrie 1931, Aviaţia civilă, prin maiorul Alexandru Sturdza a preluat, provizoriu, de la Garnizoana militară arădeană, reprezentată de maiorul Petru Giurgiuţ, alături de o suprafaţă de 47 ha, edificiul vechii aerogări (Pavilionul nr.4) şi hangarul metalic în scopul amenajării unui aerodrom comercial. Aerogara, o clădire compusă din două nivele, avea la parter, 6 camere, rezervate pentru birouri şi post TFF, iar la etaj, un apartament cu patru camere destinat locuinţei comandantului. Acestea au fost predate primăriei pentru executarea unor lucrări specifice: nivelarea şi balizarea terenului, repararea imobilelor conform destinaţiilor. Se marchează astfel, începutul aviaţiei civile la Arad[24].

Foto 5/IV. Clădirea aerogării

La 18 februarie, 1933, Ioan Gruia, comandantul noului aeroport, s-a prezentat pentru a lua în primire obiectivul din Gai, modernizat pe cheltuiala Primăriei fiind încheiat în acest sens şi un document sub forma unui proces – verbal. La parterul aerogării, au fost amenajate: Biroul de vămuire, Sala de aşteptare pentru călători şi Serviciul de radiogoniometrie. La etaj, într-un apartament compus din două camere, bucătărie, cămară, baie, urma să se instaleze familia comandantului. A fost refăcută instalaţia electrică şi apeductul, apa fiind extrasă cu o pompă dublă, dintr-o fântână adâncă de 15 m şi urcată într-un bazin metalic din podul clădirii, de unde se folosea în menaj şi pentru closetele englezeşti destinate publicului. Din lipsă de bani, nu au fost montate sobele, iar reparaţiile exterioare, au fost amânate pentru anii următori. Pentru exploatare, au fost angajaţi, patru specialişti: Ioan Gruia – comandant, Stanislav Volovici – şef de hangar, Teodor Mocuţa –

---

[20] **Ştefan Ciuceanu** (1875-1935), macedonean, licenţiat al Facultăţii de Litere din Bucureşti, sosit în Arad, de la Craiova ca profesor la Liceul Moise Nicoară Nicoară, director al Şcolii Normale de Băieţi din Gai (1923-1929)

[21] **Terenţiu Olariu** (1886-1941), originar din Nădlac, licenţiat al Facultăţii de Filologie-Filosofie din Budapesta, profesor de latină, director al Şcolii Normale (1929-1935)

[22] **Ioan Mărian**, maestru zidar, antreprenor cu sediul de arhitectură, în Arad, pe strada Kogălniceanu nr. 49. Conform brevetului, executa activităţi de zidărie şi celelalte lucrări, pentru construirea completă a unei clădiri. Până la acea dată nu a realizat lucrări mari, în afară de unele tavane de beton armat între etaje, în 1924, deoarece, nu au fost altele. Garanţia pentru lucrări a fost de 2 milioane lei din averea sa. (AN Arad fond PMA, 1925-1930, d. 38/1925, fila 7.)

[23] Şcoala Normală, a fost mutată, din Gai, conform Ordinului Ministerului Instrucţiunii Publice, nr. 12650/1931, în clădirea de pe strada Corneliu Dragalina nr. 5-7.

[24] AN Arad, Fond Aeroportul Arad, D. 8/1939, fila 56.

mecanic, Ludovic Kiss – om de serviciu. Cu toate acestea, în perioada care a urmat pe aeroport, nu s-a desfăşurat nici o activitate de trafic comercial. Singura misiune primită, a fost aceea de a supraveghea survolul în această zonă şi eventuala aterizare a balonului nedirijabil, *Bocum II,* pilotat de Hans Rudolf Berliner, care intenţiona să facă în acest mod, o călătorie în sud-estul Europei[25]. În toamna anului 1934, odată cu manevrele regale, aeroportul din Gai, a servit ca bază aeriană pentru echipa numită *Partidul roşu*, iar în vara anului următor, 1935 aici a fost instalat postul TFF şi SIF, adus de pe aeroportul Băneasa. În felul acesta, prin angajarea a încă patru specialişti: Nicolae Paraschiv – mecanic de avion, Ioan Cena – Rtg. terestru, Remus Şincai – meteorolog, Gheorghe Roman – şofer, la 5 august, a fost posibilă deschiderea liniei comerciale aeriene a societăţii SARTA, care deservea oraşele Bucureşti, Craiova şi Timişoara. Au mai fost comandanţi ai aeroportului din Gai: Vasile Stoica (1936), Iulian Sănătescu (1936), căpitan de aviaţie S. Bărbulescu.

În acelaşi timp, celelalte cinci edificii, au rămas în degradare, discuţiile asupra viitorului lor continuând, dar fără rezultate. Astfel, în octombrie 1933, Delegaţia Permanentă a Primăriei, a făcut oferta, ca aici să fie înfiinţată o Staţie Meteorologică zonală şi dezvoltat viitorul aeroport civil arădean. Referitor la această temă în 3 noiembrie 1933, din iniţiativa primarului dr. Alexa Boţioc, a fost organizată o consfătuire, cu o largă participare a numeroase instituţii arădene. Ideea intrării Aradului în reţeaua de trafic aerian, a fost susţinută de toţi cei prezenţi şi apreciată ca fiind deosebit de importantă pentru dezvoltarea viitoare a oraşului. Cu acest prilej, Alexandru Cantacuzino Paşcanu – Director al Aviaţiei Civile din Subsecretariatul de Stat al Aerului, a prezentat două posibilităţi privind investiţiile. Una din ele viza continuarea lucrărilor în Gai, unde exista deja o aerogară, pistă de aterizare – decolare şi un hangar. Dezavantajele acestui obiectiv, erau însă numeroase, fiind evidenţiate de Al. C. Paşcanu şi anume: distanţa mult prea mare faţă de oraş, drumul rău întreţinut de la Intreprinderea Fraţilor Neuman, până la aceste clădiri, iar hangarul fiind departe de aerogară, putea produce disconfort călătorilor. De asemenea s-a relevat faptul că datorită împroprietăririlor cu terenurile din jur, suprafaţa de zbor a rămas prea mică şi fără perspective. A fost lansată şi cea de a doua propunere şi anume, construirea în Ceala a unui nou aeroport, cu o suprafaţă de 110 ha, cu avantaje multiple, chiar dacă în apropiere se afla un lac unde se deversau rezidurile canalizării publice urbane. Se susţinea această variantă, chiar dacă era mai costisitoare. Ea oferea însă posibilităţi certe, ca Aradul să intre în sistemul zborurilor internaţionale, fiind legat de Trieste şi Zagreb. Toţi cei de faţă, au aprobat acest proiect urmând a se realiza devizul şi evidenţierea surselor de finanţare.

La 31 mai 1935, Poly Vacas[26], reprezentant al Direcţiei Aviaţiei Civile, expert în aeronautică şi pilot, s-a prezentat la Arad, pentru a solicita terenul păşunii comunale din Ceala, cu o suprafaţă de 110 ha şi la o distanţă de 4 km de centrul oraşului, destinat construirii noului aeroport arădean. Primăria municipiului, fiind de acord, s-a încheiat un proces-verbal, semnat la predare, de primarul Ion Constantinescu şi generalul Antonescu – Comandantul Garnizoanei militare arădene, iar pentru primire, de către, Poly Vacas - delegatul Aviaţiei Civile şi Ioan Gruia - Comandantul Aeroportului. Tot prin acest act, Primăria şi-a asumat obligaţia de a nivela şi marca noul teren, a construi pe el o autogară provizorie, apoi una definitivă, a muta aici hangarul metalic din Gai şi a amenaja un *bordei* pentru depozitarea combustibilului.

Foto 6/IV. Vas decorativ în parc

În primăvara anului1937, a fost adus hangarul, desfăşurându-se, sub protecţia aeroportului din Gai şi primele zboruri, cu avioane uşoare. Pentru edificarea aerogării din Ceala, inaugurată la 14 noiembrie1937, a fost contractată firma de construcţii Ion Marian[27]. În1938, firma Baldovin din Bucureşti a construit clădirile destinate Posturilor *TFF* şi *Gonio,* unde firma *Telefunken* din Berlin a montat noile instalaţii. Cele vechi, au

[25] AN Arad, Fond Prefectura Judeţului Arad, D. 145/1933, fila 1

[26] Societatea în Comandită *Poly Vacas*, cu sediul în Bucureşti, str. Franklin nr. 6 bis., era specializată în comercializarea de automobile, accesorii, cauciucuri, articole tehnice.

[27] *Ştirea* 16 şi 17 noiembrie 1937. Aeroportul, a fost inaugurat la 24 noiembrie 1937, printr-o festivitate şi un spectacol aviatic (Ştirea 24 noiembrie 1937)

fost demontate definitiv din Gai, ambalate în lăzi şi depuse în hangarul din Ceala, activitatea aeroportului de la Pavilioanele aviaţiei, fiind astfel definitiv încheiată[28].

5. Alte destinaţii

Încă din 1935, Primăria a fost dispusă să predea clădirile şi terenul, Regimentului 4 Grăniceri din Deva, punând condiţia mutării unităţii la Arad. Receptiv ofertei, Ministerul Armatei, a comunicat că va fi trimis la Arad, un batalion de soldaţi, doar dacă municipalitatea le va repara. În şedinţa Comisiei Interimare, din 23 aprilie, primarul a fost împuternicit să ordonanţeze lucrările şi să procure materialele necesare, astfel încât, la 19 mai 1935, militarii să se poată muta aici, aşa cum s-a şi întâmplat[29]. Batalionul de grăniceri 2/4 a ocupat acest spaţiu, până în 24 octombrie 1938, când a fost mutat la Ineu, clădirile rămânând astfel, din nou, libere

În 1939, Ministerul Aerului şi Marinei, a realizat un studiu, despre posibilitatea înfiinţării pe terenul vechiului aeroport, a unei şcoli de pilotaj. Înştiinţată de acest lucru, Primăria a oferit, o subvenţie de 100.000 lei şi o mare parte din mobilierul sălilor de cursuri, preluat mai ales din cinematografe.[30]

Pavilioanele erau tot mai degradate şi reclamau reparaţii majore. În 1940, Primăria arădeană a propus ocuparea acestor clădiri, de către Academia de agricultură din Cluj[31]. În memoriu, se mai specifica faptul că în jurul imobilelor, existau 80 jugăre cadastrale de pământ arabil, iar în apropiere, la 1-2 km, lângă o pădure cu suprafaţa de 10.000 jugăre, se afla ferma statului Ceala, profilată pentru experimente agricole şi pomicultură.[32]

În 1943, terenul şi clădirile, erau evidenţiate, ca spaţii disponibile pentru oportunităţi industriale noi. Se menţiona, că fostul aeroport, cu clădiri mari şi teren suficient, *sunt ocupate doar parţial de un regiment de grăniceri*.[33]

Imediat după cel de al Doilea Război Mondial, mica fermă zootehnică care mai funcţiona aici, a fost preluată de Unitatea de grăniceri, care au ocupat toate edificiile şi terenul aferent.

Foto 7/IV. Cazarmă militară

În 1950, Ministerul Agriculturii, prin adresa nr 9583, a aprobat preluarea pe seama statului a terenului din apropierea acestor clădiri, oferit de Ferma comunală Arad, în suprafaţă de 27,8 ha fostă proprietate a Şcolii Pedagogice Arad şi a terenurilor oferite de Oficiul Parohial Ortodox al Bisericii Spitalului nr. 1 Arad.

La 29 octombrie 1956 clădirile compuse dintr-un pavilion cu patru încăperi, un alt pavilion cu şapte încăperi şi pivniţă, grajdul şi fântâna cu ţevi, construită din beton şi amenajată pentru irigaţii a fost predată prin plutonierul Gheorghe Hriscu, GAC-ului *Partizanul* reprezentat de Petru Săbău – preşedinte, Panin Axentie, Octavian Ambruş şi Ilarie Curiman.[34]

În prezent, Pavilioanele, poartă numele 718 Gai şi se află pe Calea Aurel Vlaicu nr 286, în domeniul public al Statului român şi administrarea Ministerului Apărării Naţionale. În pavilionul nr. 2 din Unitatea Militară Gai, se află Gardienii Publici din subordinea Consiliului Judeţean. Suprafaţa, împrejmuită, este în mare parte, acoperită cu vegetaţie spontană şi cultivată, sub forma unui spaţiu de agrement, degradat însă. În

[28] În detaliu, vezi: Eugen Criste, colab., AN DJA *Îndrumător arhivistic*, vol. II, Arad, 2009, p. 41-49.
[29] Ştirea 25 aprilie 1935
[30] AN Arad, Fond Aeroportul Arad, D. 8/1939, fila 73
[31] Demersul Primăriei se referea la întreaga Universitate din Cluj, pentru a fi mutată la Arad, în urma Dictatului de la Viena din 1940.
[32] Idem, Fond, Camera de Agricultură D. 15/1940, fila 73
[33] Idem,, Fond, PMA (1918-1947), D 2/1944, fila 15
[34] Idem, Fond *CAP Partizanul Bujac*, D. 8/1953-1959, fila 89

2011, au fost identificate 43 de specii de arbori şi arbuşti[35], după cum urmează: *Acer campestre* L. ; *Acer pseudoplatanus* L. ; *Acer tatarucum* L. ; *Buxus sempervirens* L. ; *Chamaecyparis lawsoniana* (A.Murray bis) Parl. ; *Cydonia oblonga* Mill. ; *Elaeagnus angustifolia* L. ; *Euonymus europaeus* L. ; *Fraxinus excelsior* L. ; *Gleditsia triacanthos* L. ; *Juglans nigra* L. ; *Juglans regia* L. ; *Juniperus horizontalis* Moench. ; *Juniperus virginiana* L. ; *Ligustrum vulgare* L. ; *Lonicera japonica* Thumb. ; *Lycium barbarum* L. (syn. L. *halimifolium* Mill.) ; *Maclura pomifera* (Raf.)C.K. Schneid. ; *Malus domestica* Borckh. ; *Morus alba* L. *Picea abies* (L.) H. Karst. ; *Pinus strobus* L. ; *Platycladus orientalis* (L.) Franco. (syn. *Thuja orientalis* L.) ; *Populus nigra* L. ; *Populus nigra* L *Italica* ; *Populus simonii* Carriere ; *Prunus avium* (L.) L. ; *Prunus cerasifera* Ehrh. ; *Prunus cerasifera* Ehrh. (*Fastigiata?) ; Prunus cerasifera* Ehrh. Pissardii ; *Prunus cerasus* L. ; *Prunus spinosa* L. ; *Rhus typhina* L. ; *Robinia pseudoacacia* L. *Umbraculifera ; Rosa canina* L. ; *Sambucus nigra* L. ; *Styphnolobium japonicum* (L.) ; Schott (syn. *Sophora japonica* L.) ; *Symphoricarpos albus* (L.) S.F.Blake ; *Syringa vulgaris* L. ; *Tilia tomentosa* Moench ; *Ulmus minor* Mill. Var. minor ; *Ulmus minor* Mill. Var. *suberosa (*Moench) Rehder. Mai valoroase sunt: exemplarul singular de *Prunus cerasifera* Ehrh (*Fastigiata?*), cu port îngust-columnar, forma robustă a unui exemplar de *Robinia pseudoacacia* L. *Umbraculifera* copac aproape centenar, al cărui coroană globulară îi dă farmec şi un frumos *Styphnolobium japonicum* (L.) Schott.

Se discută la nivelul Primăriei, schimbul de proprietăţi : Ministerul Apărării Naţionale, este dispus să renunţe la Cetatea Aradului (terenuri, clădiri) şi să reţină doar pavilioanele din Gai, împreună cu un teren de 10 ha pentru instrucţie, având condiţia ca ele să fie amenajate, tot pe cheltuiala administraţiei arădene.[36]

EXPLICAŢII FOTOGRAFII

1/IV. Schiţa ansamblului de construcţii (1920)
2/IV. Pavilionul I (2010)
3/IV. Pavilioanele II şi VI (2010)
4/IV. Alee în parc (2010)
5/IV. Clădirea Aerogării (2010)
6/IV. Vas decorativ în parc (2010)
7/IV. Cazarmă militară (2010)

[35] Speciile au fost identificate de dr. Ioan Don, directorul Grădinii Botanice din Macea.

[36] **Claudia Untaru**, *Obligaţiile Municipiului Arad, pentru transferul Cetăţii Aradului, se află pe masa CLM*, în *Glasul Aradului*, 4 iunie 2010, p.4

IX. ÎNVĂŢĂMÂNTUL

1. Învăţământul primar, preşcolar şi gimnazial

Şcoala Confesională Ortodoxă română

Până la separarea din 1864, Biserica Ortodoxă şi Şcoala Confesională, deserveau împreună, pe sârbii şi românii din Gai, după care s-au despărţit. Caracterul confesional greco-ortodox al şcolilor româneşti şi sârbeşti, din Gai, s-a menţinut până la statificarea din 1920. În şcolile confesionale ca şi în celelalte forme de învăţământ se folosea limba comunităţii sau a unităţii finanţatoare, care de regulă, a rămas biserica.

Deşi, se vorbeşte, despre existenţa, în Gai a unor şcoli confesionale, încă din 1770, Conscripţia şcolară din 1833, semnalează existenţa în Arad, doar a trei şcoli: cea condusă de Nicolae Zaslo, cu 76 de elevi, a celei din Gai cu 15 elevi şi a învăţătorului Petru Gherbon.[1] Conscripţia din 1851, prima după 1848, înregistra în Gai, activitatea învăţătorul Ioan Tomici, cu 24 elevi[2].

După 1860, legislaţia şcolară a fost îmbunătăţită, iar protopopul Ioan Raţiu, s-a dovedit a fi un organizator priceput în acest domeniu. Din statisticile alcătuite de el, în 16 octombrie 1863, rezultă că în Gai, învăţătorul Aron Timotici, avea 50 de elevi recrutaţi din cei 91 copii de vârstă şcolară recenzaţi. Şcoala era susţinută de biserică, prin contribuţia financiară a enoriaşilor. Aşa cum sublinia adesrea, episcopul Ioan Meţianu, şcolile confesionale, stăteau sub jurisdicţia Consistorului şi nu a Inspectorului şcolar şi prin urmare, acesta nu avea dreptul să de instrucţiuni, în sfera de activitate, care nu-i aparţinea[3].

Alegerea învăţătorilor, salariul acestora, programa de învăţământ, manualele şi metodele de educaţie, erau stabilite de autorităţile bisericeşti. Învăţătorilor, li se interzicea să îndeplinească alte funcţii, în afară de cea de consilier local, dar puteau ajuta la organizarea şi desfăşurarea serviciilor religioase. Clădirile acestor şcoli, trebuiau să satisfacă criteriile impuse prin lege, adică cuprinderea într-o clasă a unui număr de 60-80 elevi, iar în măsura posibilităţilor, fetele şi băieţii să fie separaţi, în săli diferite.

În preajma deschiderii noului an şcolar, episcopii Ioan Meţianu (1875 – 1898), Iosif Goldiş (1899 – 1902) şi Ioan I. Papp (1903 – 1925), trimiteau sistematic circulare, privind pregătirea clădirilor, care trebuiau aduse în stare corespunzătoare normelor pentru administrarea învăţământului. Se atrăgea atenţia asupra mobilierului necesar şi rechizitelor, organizarea bibliotecii, grădinii, a curăţeniei şi ambientului, iar părinţii erau îndemnaţi să-şi trimită copiii la şcoală.

Prin Ordinul 1805/20 ianuarie 1908, Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, a pretins, ca toate şcolile, să cuprindă alături de inscripţiile în limba naţională, textul tradus, în limba maghiară. Astfel şcolile româneşti, denumite *Şcoala poporală confesională greco-orientală română, şi-au înscris : Gorog – keleti roman felezeteti nepişcola.*

I/IX. Gheorghe Docmanov: Casă pe strada Tribunul Corcheş (schiţă în cărbune 1993)

În 1876, a fost încheiată, în Gai, pe locul actualei Case Parohiale, construcţia noii Şcoli Confesionale Ortodoxe Române. Era o clădire, încăpătoare, pentru vremurile respective, construită, din pământ, dar acoperită cu ţiglă. Cu toate acestea, în 1878, Consistorul, prin episcopul Ioan Meţianu, aprecia, cu părere de rău, că în toată dieceza, nu există *o altă comună, mai dezorganizată ca cea din Gai. Edificiul era ameninţat cu executarea din partea antreprenorului, care nu a fost plătit, iar bani, nu existau.*

Activitatea didactică, în limba română, se desfăşura într-*o* singură sală de clasă cu o suprafaţă de 70 m.p (10/7m), şi o înălţime de 4m. Alături se afla şi locuinţa învăţătorului Iosif Suciu. Necorespunzător era şi faptul, că în această situaţie, grea pentru Şcoală şi Biserică, credincioşii, preotul şi fruntaşii parohiei din Gai,

---

[1] **Arad, monografia oraşului, 1999, p.261

[2] Ibidem p. 262

[3] AN Arad, *Fond protopopiatul ortodox Român Arad*, D 154/1894, fila 158

nu luau nici o atitudine. Încercarea acestora, fără sprijinul Antistiei locale, de a pedepsi părinţii care nu-şi trimiteau copiii la şcoală, a sfârşit cu un eşec lamentabil, producând *mânie şi îndărătnicie*[4], astfel că din totalul de 62 copii, de 10-12 ani, frecventau şcoala doar 17, adică 27,4%. Mai mult, învăţătorul Mihai Jurma, numit provizoriu, în 1878, prin plecarea lui Iosif Suciu la Mănăştur[5], a încasat o parte din bani şi a dispărut fără urmă. Oamenii erau derutaţi de învăţătorii care succedau şi nu voiau să mai plătească. Deoarece tânărul învăţător Romul Tăucean, absolvent al Preparandiei, dar fără examen de calificare, a fost primit cu ostilitate şi a trebuit să plece din cartier, episcopul Ioan Meţianu, a dispus, deplasarea de urgenţă, în Gai, a protosingelului Iosif Goldiş –Inspector Şcolar[6], pentru a clarifica această situaţie. A fost numit provizoriu un alt învăţător, în persoana absolventului preparandial, originar din Pecica – George Moraru[7]. Nici acesta nu a rămas prea mult timp în Gai. Drept urmare, o perioadă de timp, postul învăţătoresc, a fost unificat cu cel preoţesc, ambele îndatoriri fiind indeplinite, de preotul paroh Vasile Olaru. Această situaţie, acceptată tacit de găieni, a fost permanent contestată de episcopie, care milita pentru separarea celor două posturi şi desfăşurarea unui învăţământ de calitate. Acest lucru, a fost clarificat, abia în 1891 şi doar în urma insistenţelor episcopului Ioan Meţianu, care propunea *să se ia măsuri în favoarea educaţiei poporului din Gai*, fiind informat că preotul Vasile Olaru, *zile întregi, nu intră la şcoală.*

În 1891, prin numirea învăţătorului Georgiu Petrovici, şcoala, condusă de directorul local, preotul paroh Vasile Olariu, era frecventată de 77 elevi. Controlul exercitat, în acelaşi an, de protopopul Moise Bocşan, însoţit de Varjasi Arpad, Inspector Regesc al Comitatului Arad şi Millig Joszef, Cercetător interimar al Şcolilor Confesionale de pe teritoriul Oraşului Arad, asistaţi de reprezentanţii Comitetului parohial: Alexandru Pecican, Aurel Suciu, Simion Auciu, nu a evidenţiat lucruri deosebite. Examenul final, al anului şcolar, s-a ţinut în 21 iunie, între orele 9-12, în faţa unei comisii condusă de protopopul Moise Bocşanu, alcătuită din: preotul Elia Dogaru, învăţătorii arădeni - Petru Popovici, Mihai Olteanu, Iosif Moldovan şi locuitorii din Gai, Nuţu Orga, Georgiu Matei, Mihai Jovin, Mihai Ardelean, Georgiu Păcurar, Sava Putin, Georgiu Banu, Nica Ardelean, Justin Dascălu, Sava Bugariu şi preotul sârb - Isidor Nicolici.

Din cei 96 copii de 6-12 ani, s-au prezentat la examen, 58, fiind promovaţi 54 elevi, adică 56% din efectivul total. Elevii, au clasificaţi, astfel: *Clasa I-a* (27 elevi) – Petru Barbu (bun), Nicolae Dodeanu (eminent), Georgiu Ferician (bun), Emanuil Golomici (bun), Lazăr Ilin (eminent), Dimitrie Jivan (insuficient), Ioan Mezei (bun), George Nădlăcan (lăudabil), Vasile Orga (insuficient), Georgiu Secară (insuficient), Lazăr Semlecan (suficient), Mladin Şipos (neclasificat), Vasile Timariu (neclasificat), Nicolae Văcariu (neclasificat), Ioan Vlad (neclasificat), Agatha Achim (neclasificat), Maria Ardelean (suficient), Emilia Ardelean (neclasificat), Rozalia Aedelean (neclasificat),Elena Bogăţean (lăudabil), Persida Bogăţean (neclasificat), Ecaterina Bogăţean (neclasificat), Maria Bogăţean (lăudabil), Ecaterina Creţia (neclasificat), Maria Danu (bun), Ana Dodeanu (neclasificat), Florea Ferician (neclasificat) ; *Clasa a II-a* (21 elevi) – Dimitrie Barbu (bun), Lazăr Buteanu (neclasificat), Georgiu Codreanu (lăudabil), Georgiu Dodeanu (lăudabil), Nicolae Gherman (bun), Traian Ilin (lăudabil), Ioan Păcurar (lăudabil), Pavel Păcurar (lăudabil), Trifon Pâncotan (lăudabil), Ioan Perinu (lăudabil), Nicolae Simon (bun), Ilie Tuluc (eminent), Silvia Ardelean (neclasificat), Rozalia Muntean (bun), Ana Pâncotan (neclasificat), Sofia Păcurar (neclasificat), Maria Sălăjan (lăudabil), Persida Semlecan (bun), Ana Simon (bun), Elisabeta Tuluc (lăudabil), Ana Vlad (bun) ; *Clasa a III-a* (15 elevi) – Ioan Ardelean (eminent), Arseniu Bogăţean (lăudabil), Ioan Creţa (neclasificat), Arsa Ferician (neclasificat), Georgiu Florea (neclasificat), Sava Ilin (lăudabil), Georgiu Mezei (bun), Georgiu Sălăjan (bun), Petru Şipoş (bun), Elena Ardeleanu (lăudabil), Persida Codreanu (lăudabil), Maria Orga (eminent), Flore Pecican (eminent), Elena Stan (bun), Flore Tuluc (eminent) ; *Clasa a IV-a* – Ioan Ardelean

[4] Idem, D 5/1878, fila 128
[5] Ibidem
[6] Iosif Goldiş, a fost numit Inspector şcolar, la 28 septembrie 1878, de către episcopul Ioan Meţianu
[7] Idem, fila 219, 220.

(neclasificat), Georgiu Ferician (neclasificat), Ilie Forgaci (bun), Dimitrie Ilin (neclasificat), Petru Iovin (eminent), Ioan Matei (lăudabil), Georgiu Orga (eminent), Arsa Pâncotan (insuficient), Emanuil Stoica (bun), Trifon Suciu (eminent), Agra Cruceanu (bun), Eufimia Dodeanu (bun), Ecaterina Ilin (bun), Elena Orga (neclasificat)[8]. Examinarea s-a făcut din: *purtarea morală, capacitatea, diligenţia, catehis, istoria biblică, gramatica română, socoata cu cifra, socoata mentală, geografia şi istoria patriei, ştiinţele naturale, limba română, limba maghiară, limba germană, constituţia patriei, cântarea şi gimnastica*[9]. Clasificarea elevilor, în urma examenor, s-afăcut, prin media notelor acordate la Purtarea morală, Diligenţă (Sârguinţă) şi Studii. Nota cea mai mare – 1, corespundea calificativului, *deplin corespunzător*, *foarte diligent*, respectiv *eminent*, în timp ce nota 5, însemna, *necorespunzător, neglijent, insuficient*[10].

2/IX. Felicia Ionescu : Natură moartă cu sticlă (pictură în ulei)

În urma examenelor, şcoala, a fost slab calificată, atât pentru rezultatele elevilor, cât şi datorită faptului, că *deşi există un edificiu corespunzător, teren şi rechizite, nu au existat preocupări pentru, cor, bibliotecă, albinărit, pomicultură şi legumicultură*

În octombrie, 1894, a fost repartizat ca învăţător, absolventul preparandial, Liviu Rada. Acesta, nu a putut să-şi ocupe postul la şcoală, deoarece, deşi a fost însoţit de preotul Vasile Olaru, a fost împidecat să intre în clădire, de mai mulţi cetăţeni, printre care, se aflau: Dimitrie Fericean, Ioan Orga, Gheorghe Ilin şi Sava Putin, la care s-au alăturat epitropul Ioan Ban, Nica Ilin, Iovin Mica, Ilie Ardelean, Nuţu Orga, George Ban, Nica Semlecan, George Sandici. Aceştia şi alţii, *cu vorbă de ocară, l-au ameninţat şi gonit* spunând că, *în Gai, nu e nevoie de învăţător, iar şcoala mai bine să stea închisă* .[11] Opinia exprimată atunci, era că şcoala nu aducea nici un folos celor ce o frecventau

Cu toate acestea la 4 octombrie 1894, Episcopia a hotărât despărţirea definitivă a postului de învăţător, de cel preoţesc. Până la organizarea concursului, a fost delegat ca învăţător interimar preparandul Ioan Miocu.

După despărţirea celor două posturi, Vasile Olariu, a rămas ca şi catehet cu o remuneraţie de 200 fl/an. Referitor la această chestiune, episcopul Ioan Meţianu, îi comunica, printr-o scrisoare, protopopului Moise Bocşan, *că alta recompensă, nu i s-a putut face, acelui preot* (Vasile Olaru n.n), *căci el însuşi, prin neinteresarea de şcoală şi prin purtarea sa provocatoare, s-a făcut şi a devenit nesuferit la popor, încât, nu ştim dacă îl vom putea susţine şi ca preot acolo*[12].

În urma concursului, la 24 noiembrie 1894, în urma concursului, a fost numit ca învăţător Vasile Zabbu (n. 1870, Pecica Română), absolvent al Preparandie arădene (1891) şi a unui examen de calificare. A fost căsătorit cu Maria Valeria Burza, împreună cu care au avut 4 copii: Hortensia (n. 1906), Minerva (n. 1906), Felicia (n. 1912), Vasile (n. 1919)

De numele lui Vasile Zabbu, se leagă generaţii un şir imens de absolvenţi, activitatea lui şcolară din Gai, întinzându-se pe mai multe decenii. După satisfacerea stagiului, militar, la Regimentul 33 Honvezi şi Regimentul 8 Arad, tânărul învăţător, şi-a început cariera didactică, la Şcoala Confesională din Turnu (1890-1892), de unde a trebuit să plece, fiind acuzat că *a înstrăinat lucrurile şcolare*. În 1892 a fost transferat în Gai, unde a lucrat timp de 40 de ani, până la pensionarea sa din 1932.

În 1900, a primit calificativul suficient şi un salar de 600 coroane, la care se adăugau 100 coroane pentru convict (locuinţă) şi 100 coroane pentru lemne de foc, grădină şi locuinţă la şcoală. În clasele I-IV, erau înscrişi 117 dar umblau la şcoală, doar 46, la examen prezentându-se 45.

---

[8] Raportul (prim) al şcolilor confesionale gr. ort. rom. din Aradu, pe anul 1889-90 şcolar, edat de Corpul învăţătoresc al Şcolilor Confesionale din Arad, Arad, 1890, p. 14.

[9] Ibidem,

[10] AN Arad, *Fond Protopopiatul Ortodox Român Arad*, D. 296/1909, fila 122

[11] Idem, D 154/ 1894, fila 165, 167

[12] Idem, D 155/1894, fila 52

Ca învăţător şi director la Şcoala Confesională ortodoxă (1892-1919), iar apoi, după statificare, la Şcolile primare de stat, nr 6 (1919-1927) şi nr. 20 (1927-1932), a lăsat amintiri vii, prin clasele lui, trecând, timp de patru decenii, sute de copii din Gai.

Deosebit de cunoscut şi apreciat, cu domiciliul, în localul şcolii, pe care a condus-o cu energie ani în şir, Vasile Zabb, s-a bucurat de un larg prestigiu în rândul locuitorilor cartierului. Nu au lipsit nici eşecurile în 1909, fiind sancţionat disciplinar. De asemenea în 15 ianuarie, 1924, a fost reclamat de Duma Blagu, str. Hatman Arbore 67, care a solicitat internarea copilului său, Nicolae Duma, într-un spital – sanatoriu, deoarece *a fost bătut de învăţătorul şi directorul şcolii din str. Faurilor* (Vasile Zabbu n.n.), *în urmă cu trei ani şi de atunci băiatul este în şoc şi cu tendinţe de sinucidere*.[13]

În hotărârea de pensionare, inspectorul şcolar Traian Văţean, menţiona următoarele: La cererea Domniei Tale, atestez, că cu începere de la 1 septembrie 1892, până în prezent (1932 n.n.), funcţionezi ca învăţător la Şcoala gr. ort română din Aradgaiu, în care răstimp, pe lângă o conduită bună, ţi-ai îndeplinit datorinţele oficiale spre mulţumirea superiorităţilor.

Îndărătnicia Găienilor ortodocşi români, pentru a plăti un învăţător, se manifesta însă în continuare, ani în şir. Ea se manifesta, pe de o parte, prin ostilitate faţă de învăţător, căruia r se spunea în mod repetat, că există doar două instituţii prost gândite şi rele pe lume: Şcoala şi Armata. Pe de altă parte, însă, enoriaşii exercitau, sub diferite forme presiuni, sistematice, asupra Episcopiei, pentru a unifica activitatea de preot cu cea de învăţător. La repetatele solicitări de reîmbinare a postului preoţesc, cu cel învăţătoresc, în noiembrie 1906, Consistorul a răspuns că, *întreaga afacere e precipitată, deoarece preotul Georgiu (Bragea n.n.), nu are calificaţiune învăţătorească, pentru a primi definitiv, asupra sa oficiul învăţătoresc, iar învăţătoriul,* (Vasile Zabbu n.n.) *la rândul său, fiind definitiv în acea staţiune, nu poate fi despoiat, fără de motiv legal, de drepturile pe care le are la postul său, şi aceasta e cea mai mare greutatze în calea îmbinării posturilor sub întrebare. S-a luat astfel notă despre sarcinile poprului cu susţinerea separată a preotului şi învăţătorului, dar tot aşa s-au luat ştire cu reprobare, că în fruntea agitaţiunei precipitate, în momentul de faţă nelegale, pentru îmbinarea posturilor, s-a pus preotul locului, care trebuie să păzească cursul legal al afacerii. De aceea*, se arată în continuare, *să luminează atât poporul, cât şi numitul preot, că consistoriul, nu e în contra uşurării sarcinii poporului, prin îmbinarea la vreme a acelor posturi, dar şi pe preotul, să-l avertizeze, la urmările funeste, pentru parohie, dacă s-ar continua agitaţiunea, cât şi la urmările disciplinare, pentru acel preot, dacă nu va linişti spiritele agitate*[14].

În final, se concluzinează, că îmbinarea posturilor, s-ar putea face numai aşa, dacă Comitetul şi Sinodul parohial, ar intra la învoială, cu învăţătorul, în schimbul abzicerii, prin care ar deschide drumul spre îmbinarea posturilor, în care caz, încă, nu i se poate, necondiţionat, asigura preotului locului garanţia că ar putea ocupa şi locul învăţătoresc[15].

La examenul din 1902, comisia a fost alcătuită din Vasile Zabbu, Ioan Vancu şi Mihai Olteanu [16]

Rezultatele slabe, sunt motivate de Vasile Zabb, prin faptul că nu-şi primeşte regulat salariul, că materialele didactice sunt puţine şi constau din câteva hărţi: Europa, Ungaria şi Comitatul Arad, iar cei mai buni elevi, s-au înscris la Şcoala comunală privată a D-rei Handel. În 1902, au frecventat şcoala străină, de 6 clase 62 copii, din care, 48 băieţi şi 14 fete[17]. Şcoala, deşi avea teren, nu şi-a organizat pepinieră, iar grădina de legume era cultivată de învăţător, care trăgea şi foloasele. În raportul prezentat de preotul Mihai Lucuţa, se

[13]AN Arad, Fond PMA, 1921-1924, D 9/1924, fila 5
[14] Idem, D 274/1906, fila 41
[15] Ibidem
[16] AN Arad, Fond *Protopopiatul Ortodox Român*, D 236/1902, fila 28
[17] Idem, D261/1905, fila 171

arată că şcoala, în prezent este goală căci în afară de maşina de comput (abac) şi o tablă ştearsă, nu dispune de nimic, fiind lipsită de toate obiectele şi recuzitele trbuincioase. De aceea, solicita din partea Consistorului, ca Epitropia să fie îndrumată, pentru a procura cele necesare. Lipseau cu desăvârşire clasele a V-a şi a VI-a deoarece coppiii părăsesc şcoala după clasa a IV-a precum şi şcoala de repetitori.

3/IX. Mihai Takacs : Prăvălia lui Farcaş (pictură în ulei 2010)

Situaţia şcolii confesionale româneşti din Gai, cu un singur învăţător, se afla şi în 1909, pe baze destul de slabe, media românească apreciind chiar, că *vrăşmaşii noştri, pândesc clipa când vor putea să o prefacă în şcoală ungurească. Comuna este locuită de un popor sărac, dar foarte harnic şi cinstit, care î-şi câştigă în mare parte pâinea, muncind la fabrica de vagoane din Arad. Poporul, este hotărât să ţie cu orice preţ şcoala, în ciuda greutăţilor. Harnicii tineri găieni au înfiripat un cor bărbătesc, care se întruneşte în localul şcoalei*[18]. Programa şcolară, concepută pntru 10 discipline de învăţământ şi înaintată de învăţătorul Vasile Zabbu în 1909, Protopopiatului, pentru aprobare, avea următorul conţinut:

1. *Religiunea*
   - Clasa I-a : Doamne Sânte şi Îndurate, Cerescule Împărate, Înger îngerelul meu, Tu Isuse m-ai păzit, Peste zi tu m-ai păzit, Dă-ne astăzi Doamne Sânte, Doamne bune-ţi mulţămesc, Iancu, Petru şi cerşitorul, George şi gardul, Filip şi varul, Luca şi graurul,Ursul şi hoţii, Nuca, Ionel şi lupul, Alexandru, Naşterea lui Isus
   - Clasa a II-a : Facerea lumii, Raiul, Cain şi Avel, Noie, Chemarea lui Avram, Avram şi Lot, Jertva lui Avram, Iosif şi vinderea lui, Închisoarea şi eliberarea lui Iosif, Fraţii lui Iosif în Egipet, Moise, Israiltenii în pustie şi cele zece porunci şi rugăciunile din clasa I-a
   - Clasa a III-a : Materialul clasei a II-a, Isus Navi, Saul, David şi Solomon, David şi fiii săi Solomon şi Avisalom, David şi Psalmii, Templul din Ierusalim, Ilie, Ioan Botezătorul, Naşterea lui Isus, Magii, Botezul în Iordan, Minunea din Cana, Pescuitul bogat
   - Clasa a IV-a şi a V-a : Materialul clasei a III-a, Isus de 12 ani, Banul de dare, Samarineanul, Fiul pierdut, Fariseul şi vameşul, Floriile, Isus în gădina Getsimani, Iuda vânzătorul, Moartea lui isus, Învierea lui Isus, Înălţarea la cer, Pogorârea Duhului Sânt. Rugăciunile, poruncile Dumnezeieşti, bisericeşti şi tainele, cu toate clasele
2. *Limba maternă*
   - Clasa I-a : Scrierea şi cetirea cu literile mici şi mari,Exerciţiul intuitiv despre om, apoi numirea şi conversarea asupra obiectelor şi animalelor mai cunoscute elevilor
   - Clasa a II-a : Scrierea şi cetirea, exerciţii intuitive, numele elevilor şi a învăţătorului, Şcoala, Casa părintească, Orizontul, Regiunile, Aerul, Apele curgătoare, Apele stătătoare, Pământ şesos, movilă, deal, munte; Poală, coastă, vârful muntelui; Familia, Strada, Comuna, Locuitorii comunei, Limba, confesiunea, preocupările locuitorilor, Economi, diregători, meserii, Nume de fiinţă şi de lucru, Cuvinte, silabe, litere, alfabet, Număr singular şi simultan
   - Clasa a III-a : Scrierea şi cetirea din legendar, Din Gramatică – Silaba, cuvinte, alfabet, zicerea simplă şi părţile ei, zicerea povestitoare, întrebătoare, doritoare, poruncitoare şi negativă ; Numărul singular şi multar ; Substantiv, adjectiv ; Cazurile, Declinarea substantivelor ; Compararea adjectivelor ; Pronumele, Timpurile, Verbul

[18] *Tribuna* anul 13, nr. 120, din 5/18 iunie, 1909, p. 6

- Clasa a IV şa a V-a : Materialul clasei a III-a, Rădăcina şi terminaţiunea cuvintelor,Verbul Verb predicativ şi nepredicativ, Tumpurile verbului, Zicerea dezvoltată, Atributul, Obiect sau compliment, Adverbul, Prepoziţia.

3. *Limba maghiară*

- Clasa I-a: Conversaţii asupra obiectelor din şcoală ; Şcoală, şcolar şi învăţător; Numele şcolarilor, Părţile corpului omenesc, Părinţi şi fraţi, Ocupaţia copilului, Zidire, chile, cuină, cămară, ocolul, gardul, Animalele, Numerele până la 20
- Clasa a II-a : Materialul din clasa I-a, Biserica, preot, cantor, Comuna, Ziua, Săptămâna, Luna anul, Banii şi numerele până la 100, Citire şi scriere din Legendar.
- Clasele III, IV şi V : Epetarea materialului din clasa a II-a. Animalalel de casă, numerele până la 1000, Citire, scriere din Legendare. În toate clasele, câteva poezii

4. *Matematica*

- Clasa I-a : Cunoaşterea numerelor, de la 1 la 30, numărarea înainte şi îndărăpt, scrierea numerelor sau cifrelor,cele patru operaţiuni
- Clasa a II-a : Cunoaşterea numerelor până la 100, cele patru operaţiuni
- Clasa a III-a : Cunoaşterea numerelor până la 1000, cele patru operaţiuni, măsurile de timp, banii
- Clasele IV-V : Cunoaşterea numerelor până la 1 milion, cele patru operaţiuni, cu numere întregi şi cu frângeri zecumale. Măsurile de lungime, timp suprafaţă şi cubice. Banii.

5. *Geografia*

- Clasa a III-a : Orizontul, Regiuni, Aerul, Apele curgătoare şi stătătoare, Pământul, Şcoala, Familia, Comuna, Limba locuitorilor, Confesiunea, Ocupaţia, Mijloacele de comunicaţiune, Cercul, Protopopiatul, Comitatul, Ungaria
- Clasa a IV-a : Ungarea, Munţii, Şesurile, Râurile, lacurile,Canalurile, Clima, Locuitorii, Productele, Mijloacele de comunicaţiune, Câmpia cea mare a Ungariei şi comitatele, Ţinutul Carpaţilor de Miazăzi şi comitatele, Ţinutul Carpaţilor de miazănoapte şi comitatele, Ţinutul deluros şi comitatele, Fiume şi ţinutul lui, Croaţia şi Slavonia cu comitatele
- Clasa a V-a : Ţările Austriei cu capitalele. Suprafaţa Austriei, apele, clima, productele, locuitorii şi ocupaţiunea lor. Bosnia şi herţegovina. România, Serbia, Bulgaria, Muntenegru, Turcia, grecia, Italia, Elveţia, germania, rusia, Francia, spania, Portugalia, Belgia, olanda, Anglia, Dania, Suedia, Norvegia, Marginile Europei. Mările, lacurile, râurile, insulele, munţii, clima şi locuitorii Europei

6. *Constituţia* : Comuna, Antistia şi Reprezentaţia comunală, Cercul, Comitatul, Statul, Dieta ţării, Regele, pajura Ungariei

7. *Istoria :* Dacii, Romanii, Hunii, Avarii, Maghiarii, Sfântul Ştefan, Ladislau cel Sfânt, Geza al II-lea, Bela al IV-lea, Andrei al III-lea, Ludovic cel Mare, Ioan Huniady, Dreptul Mariei şi Ludovic al II-lea.

8. *Naturala şi Economia* : Animalele de casă, Animalele sălbatice, Plantele, pomii, Mineralele, mai cunoscute

9. *Fizica :* Cirpurile solide sau tari, Corpurile luide sau curgătoare, Corpurile aeroase sau gazoase, Căderea şi atracţiunea corpurilor, Perpendicolul, Nivela, Greutare, Cumpănă, Ciga sau scripetul fix, Vase comunicătoare, Mişcarea aerului, norii ploaia.

10. *Cântare :* Cântări bisericeşti şi naţionale.

În 30 aprilie 1914, după un control al documentelor şcolare în Gai, s-au făcut aprecieri pozitive, privind situaţia acestora.

La începutul lunii noiembrie 1916, s-a organizat recensământul copiilor din Gai, cei care au împlinit vârsta de 15 ani, sub riscul unor amenzi, fiind obligaţi să se înscrie la o şcoală profesională sau comercială. Pe lângă activităţile de creştere a viermilor de mătase, grădina de legume, în timpul primului Război Mondial, elevii erau încurajaţi, să adune, pe seama armatei frunze de mure, alte plante medicinale, precum şi adunarea şi colecţionarea mărcilor de război[19]

Statificarea Învăţământului

După Unire, teritoriile incluse Regatului României[20], au cunoscut, efectul influenţei structurilor administrative româneşti centrale, care au modificat radical, procesele politice, sociale şi culturale, concepute anterior. Referitor la învăţământ, prin noile reforme, se dorea, în principal, unificarea şi statificarea şcolilor confesionale şi comunale, a bazei materiale, personalului didactic, sub forma *Şcolilor Naţionale de Stat*[21].

Statificarea şcolilor confesionale, a fost şi rezultatul acţiunii învăţătorilor, care au militat între anii 1919-1920 pentru această ideie, asigurându-se astfel unitatea învăţământului din România întregită.

Începutul acestei acţiuni, care presupunea şi dezvoltarea unor noi structuri administrative, a fost marcat prin emiterea *Decretului* referitor la organizarea învăţământului primar, emis la 4 septembrie 1919, sub semnătura lui Valeriu Branişte, succesorul lui Vasile Goldiş la conducerea resortului Cultelor şi Instrucţiunii publice, din Consiliul Dirigent.

Principiile statificării învăţământului au fost stabilite, însă, prin Adresa Ministrului C. Anghelescu, în şi aveau ca principal scop, unificarea învăţământului în întreaga ţară[22]. Pentru aceasta, se cerea, ca primă urgenţă, realizarea recensământului copiilor şi a tinerilor, în vederea cuprinderii în totalitate în sistemul de învăţământ, care devenea gratuit şi obligatoriu. Acesta urma să fie organizat în mai multe cicluri: grădiniţă (5-7 ani), curs primar elementar (7-12 ani), curs primar superior (12-16 ani), care se va introduce treptat, sub forma claselor V-VII, cursuri pentru adulţi, (16-18 ani) Se asemenea se preconiza, instituirea unui raport corespunzător între numărul învăţătorilor şi al copiilor recenzaţi, prin revizuirea tuturor posturilor şi stabilirea unor criterii precise de pensionare, înzestrarea cu o bază materială corespunzătoare a tuturor localurilor de şcoală.

În Decizia Consiliului de Miniştri, din 22 aprilie 1921, privind statificarea şcolilor, din Arad se preciza că, *vor fi predate spre administrare a statului, începând cu 1 iulie 1921, alături de alte unităţi de învăţământ: Şcoala mixtă cu limba de predare maghiară din suburbiul Gai, Şcoala mixtă cu limba de predare maghiară din suburbiul Marko Dullo, şi altele. Ele vor deveni şcoli de stat sub conducerea Ministerului Instrucţiunii Publice. Statul prelua odată cu şcolile, întregul mobilier, rechizitele şcolare şi cadrele didactice*[23].

Directorii unităţilor de învăţământ din Gai în momentul statificării, au fost: Ioan Nagy născut în 1897 la Socodor, deşi maghiar, vorbea bine românește, absolvind chiar, la Craiova, un curs special de limba română, Vasilie Zabb, Traian Pigli, Nandor Balog. Mai exista, o şcoală privată, care a rămas să funcţioneze, în continuare, pe acelaşi sistem.

---

[19] AN Arad, *Fond Protopopiatul Ortodox Român*, Arad, D 326/1915, fila 85
[20] Aradul şi o parte din Zărand, au fost încorporate Ungariei, în 1732 şi apoi României, la 17 mai 1919.
[21] Expresie, definită de Spiru Haret, în anul 1905
[22] AN Arad fond *PMA,Acte administrative* 1921-1924, D 9/1924, fila 117
[23] *Idem*, D 4/1921, fila 97

În viziunea legiuitorului, *noul tip de şcoală*, reprezenta preluarea a tot ceea ce era mai bun din vechile instituţii, astfel încât să fie asigurate condiţii, care să permită dezvoltarea culturală a poporului, *prin ocrotirea intereselor comune ale bisericii, comunei politice şi statului*[24].

Corespunzător, aceluiaşi Decret, administrarea acestei averi publice naţionale, urma să fie asigurată de *Sfatul Şcolar Local*, din care făceau parte, personalităţi şi cetăţeni interesaţi de progresul învăţământului. De drept, secretarul Sfatului, era învăţătorul, preşedintele, fiind numit de revizorul şcolar. Competenţele şi răspunderile acestui organism fiind multiple şi majore, din el făceau parte şi consilierii comunali. Astfel, în şedinţa Delegaţiei Permanente a Municipiului din 3 mai 1927, au fost desemnaţi pentru a fi cooptaţi în comitetele şcolare consilierii municipali: dr. Iulian Borneas, la Şcoala nr. 6 şi Grădiniţa din strada Anton Pann, dr. Victor Hotăran, la Şcoala nr. 20 şi Grădiniţa din strada Grădinarilor, Ştefan Brandt, la Şcoala nr. 21/a din Câmpul Speranţei şi nr 21/b din Câmpul Albinei[25]. Au mai fost membri în Sfaturile Şcolare din Gai, Consilierii comunali: Consuela Laugier – Câmpul Speranţei, dr. Barabaş Bela (Câmpul Albinei), Traian Văţianu (Grădiniţa str. Anton Pann), Dimitrie Popovici (Grădiniţa str. Grădinarilor), Reinhardt Iuliu (Şcoala nr. 6), Alexandru Constantinescu (Şcoala nr. 20)

4/IX. Clădirea Şcolii de Jos

Dupa statificare, misiunea bisericii s-a redus, la realizarea instrucţiei religioase, care în Gai, era asigurată de preotul Nicolae Ionescu şi învăţătorii catiheţi. Rezultatul examenelor de sfârşit de an, se comunica prin aprecieri publice, remarcându-se la această activitate învăţătoarea Sidonia Puticiu. Drept recompensă, elevii fruntaşi, primeau iconiţe, cărţi şi broşuri, cu un cuprins religios, moral, istoric şi naţional, cumpărate din fondurile parohiei şi din bugetul cancelariei protopopeşti[26].

Şcolile, indiferent de etnie, organizau în comun numeroase activităţi extraşcolare, care constau spectacole artistice, şedinţe festive, sau activităţi ale străjerilor. În preajma sărbătorilor de iarnă, copiilor săraci, acestea erau însoţite de oferirea unor cadouri, sub formă de îmbrăcăminte sau alimente, dulciuri

În 1926, Ministerul de Interne, a comunicat cu indignare Primăriei, faptul că Ministerul Instrucţiunii, reclamă că în Arad, deşi se duce lipsă de spaţii şi localuri şcolare, unele din ele sunt închiriate pentru alte interese, iar peste 400 copii din oraş, rămân fără ştiinţă de carte. Se apreciază faptul că din acest punct de vedere, există lipsă de interes din partea primarului[27].

În 1930, au fost recenzaţi, în Gai, 1368 copii şi tinri cuprinşi între 6-18 ani, din care, 142 aveau 7ani, adică pentru clasa I-a.

Evoluţia evenimentelor politico - militare din Europa anilor 1940, au dus la dezmembrarea României, prin cedarea şi anexarea la Uniunea Sovietică a teritoriului dintre Prut şi Nistru (Basarabia), a Bucovinei de Nord şi a ţinutului Herţa, iar apoi, către Ungaria, a Nordului Transilvaniei. În perioada următoare, începând cu luna octombrie 1940, s-au prezentat la posturile oferite de Inspectoratul Şcolar Judeţean, 287 învăţători refugiaţi din teritoriile cedate. În Gai au fost repartizaţi: Rusu Grigore din Zalău şi Alexandru Popescu din Oradea[28]

După 1948, odată cu publicare Legii pentru Reforma învăţământului, întregul învăţământ public, a devenit laic şi organizat exclusiv de către stat[29]. A fost introdus, învăţământul elementar este de 7 ani, gratuit,

---

[24] **Horia Truţă**, *Învăţământul primar arădean, în primii ani de administraţie românească*, în volumul: **Doru Sinaci, Emil Arbonie**, *90 de ani de administraţie românească în Arad, Culegere de studii şi comunicări*, Arad, 2010, p.187.

[25] AN Arad, Fond PMA D 38/1927, fila 15, D 7/1928, fila 199

[26] ***Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică, 1918-1948*, Arad, 2006, p.407

[27] AN Arad, Fond PMA, 1925-1930, D.90/1926, Fila 1

[28] **Ruxandra Marchiş**, *Problema învăţătorilor refugiaţi în judeţul Arad, în urma rapturilor teritoriale din vara anului 1940 săvârşite asupra României*, în volumul, Complexul Muzeal Arad, Ziridava XXIII, Arad, 2002, p. 305-312

[29] *Patriotul*, 5 august, 1948

primele 4, apoi, succesiv, 7 şi în final, 8 clase, fiind obligatorii. Învăţământul mediu, cu o durată de 4 ani, a fost organizat în: licee, şcoli pedagogice, şcoli tehnice, şcoli profesionale, iar cel superior, în universităţi, politehnici şi Institute. Deoarece, toate şcolile confesionale sau particulare de orice fel, deveneau şcoli de stat, bunurile bisericilor, congregaţiilor, comunităţilor sau particularilor care au servit susţinerii învăţământului, treceau, fără despăgubire, la stat.

Prin emiterea de către Comitetul Executiv al Sfatului Popular, a Deciziei nr. 83, din 13 august 1959, pentru îmbunătăţirea muncii în domeniul educaţiei patriotice, au fost comasate şcolile cu limba de predare română cu maghiare, germane , sârbe, etc. Astfel, în Gai, au fost restructurate clasele I-IV de la Şcoala de 4 ani nr. 12 română, cu clasele I-IV de la Şcoala de 4 ani nr. 13 maghiară, şi cu clasele I-IV de la Şcoala de 4 ani nr. 14 sârbă. Noua unitate s-a numit Şcoala de 4 ani română cu secţia maghiară şi sârbă (Ciclul I), cu sediul la Şcoala de 4 ani nr. 12[30].

În 1950, au fost create, primele detaşamnte al Organizaţiei pionierilor, desfiinţate în 1989

Învăţământul în Limba sârbă

Sistemul şcolilor sârbe din zona Aradului s-a dezvoltat mai ales, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.[31] Reforma şcolară, pusă în practică de Teodor Jancovic Mirijevschi, în 1776 şi Avram Mrazovici după 1782, reprezintă începutul învăţământului modern, dezvoltat ca sistem sub forma unei instituţii publice obligatorii. Sarcina înfiinţării şi conducerii şcolii a fost asumată de biserică şi a fost îndeplinită în Gai, prin înfiinţarea unei şcoli mixte cu limba de predare în limba sârbă. Existenţa ei este menţionată în 1870, alături de şcolile de băieţi şi de fete din centru şi şcoala mixtă în Pârneava.

După 1810, Uroş Nestorovici, inspector general al şcolilor ortodoxe, adezvoltat sistemul pregătirii învăţătorilor, prin înfiinţarea a trei preparandii, respectiv câte una, pentru români, greci şi sârbi. Preparandia învăţătorilor sârbi, înfiinţată la Seat Anreia, lângă Budapesta şi mutată ulterior la Sombor, a pregătit un important contingent de cadre pentru învăţământ. După 1920, pregătirea învăţătorilor pentru şcolile sârbeşti s-a făcut la Timişoara.

5/IX. Clădirea Şcolii Sârbeşti

Coordonarea activităţilor şcolare, a fost asigurată de consiliul de conducere, subordonat până la statificarea din 1922, consiliului parohial. Au funcţionat ca învăţători: Aron Timotici (1870-1877), Velemir Lazici (1878-1880), Vasa Luţici (1880-1885), Petar Topalovici (1885-1887), Pera Mircovici (1887-1894), Moisie Stoin (1894-1896), Vladimir Radoslavievici (1896-1899), Mladen Baici (1899-1902), Duşan Popovici ((1902-1904), G. Aleksievici (1904-1906), Hristofor Coici (1906-1923), Ivan Rachici (1923-1924), Olga Serafimova (1925-1926) Ilija Dijici (1926-1927), Mirna Radin (1927-1928), Ivan Rachici (1928-1929), Mara şi Iovan Dragoevici (1929-1931), Jovan Vojnovici (1938-1939), Nevenca Popian (1931-1938; 1939-1950) În perioada, 1952-1953, învăţătoarea Nevenca Popian, a condus două şcoli cu limba de predare sârbă, din oraş şi Gai, la o distanţă de 8 km una de alta. Rezultatele sunt pe de o parte rodul muncii şi al eforturilor personale ale învăţătoarei, dar pe de altă parte al unor greutăţi obiective ca lipsa manualelor şcolare, sau subiective: distanţa mare între cele două şcoli, decesul soţului şi al mamei, îngrijirea celor doi copii. Cu toate acestea, a participat la toate manifestările metodice şi politice. [32]

După război, au mai predat la Şcoala sârbă din Gai, G. Neţin (1951-1953), Ecaterina Todorov (1953-1955), Vladimir Gain (1955-1962). Aceştia aveau obligaţia de a prezenta periodic rapoarte privind prezenţa elevilor la ore, parcurgerea programelor de învăţământ, participarea la cursurile de pregătire profesională, organizarea serbărilor şcolare, a zilelor festive şi a altor activităţi obşteşti.

[30] AN, Arad, *Fond PMA*, D 1/ 1959, fila 63
[31] Prima şcoală sârbă, în Arad, a fost înfiinţată în 1720.
[32] AN Arad, Fond *Inspectoratul Şcolar Judeţean* D 23 /1952-1954)

Clădirea şcolii, cu săli de clasă şi locuinţa învăţătorului, a fost construită de maistrul constructor Stevan Radici, în anul 1889, prin grija Bisericii. Aici, pe strada Dunării nr. unitatea de învăţământ cu predare în limba sârbă, a funcţionat doar cu ciclul primar până la desfiinţarea ei în 1962. In ultimii ani aici a funcţionat o grădiniţă de cartier, cu program normal.

Învăţământul în Limba maghiară

În conscripţia dicală, pe anul financiar 1833/1834, la poziţia 3004, cartierul (fertaly) XIII - Gai este înscrisă, şcoala, cu învăţătorii Horvath Josef şi Levind, care locuiau în cartierul VI[33]. De asemenea, se cunoaşte, că în Gai, funcţiona, în anul şcolar 1867 –1868, pe lângă Biserica romano-catolică, o şcoală confesională de fete cu două clase, cu limba de predare maghiară, condusă de învăţătorul Baranyi Ioszef[34]. În ceea ce priveşte, învăţământul maghiar confesional, după 1870, acesta, s-a reorganizat, având posibilitatea să se transforme în şcoli comunale, sau de stat, finanţate de primării, şi cu subvenţii de la Ministerul Cultelor şi Educaţiei. În aceste instituţii, limba de predare, era exclusiv maghiară[35]. Din 1895, a fost şcoală comasată maghiară, română, sârbă de 6 ani, cu limba de predare, în limba maghiară

În 1959, au fost restructurate clasele I-IV de la Şcoala de 4 ani nr. 12 română, cu clasele I-IV de la Şcoala de 4 ani nr. 13 maghiară, şi cu clasele I-IV de la Şcoala de 4 ani nr. 14 sârbă. Noua unitate s-a numit Şcoala de 4 ani română cu secţia maghiară şi sârbă nr. 12 (Ciclul I)[36].

2. Unităţi şcolare

Până în 1918, în Gai existau cinci şcoli primare: 2 confesionale, (românească şi sârbească), pe strada Bisericii (Dunării) şi trei de stat, pe strada Faurilor, strada Grădinarilor şi în Marko – Dulo, pentru sălaşe. De asemenea funcţionau grădiniţele de stat de pe strada Grădinarilor şi Anton Pann. După statificare (1920) şi mai ales după Reforma învăţământului din 1948, reţeaua Şcolilor, a suferit schimbări continui, influenţate mai ales de structura populaţiei, dar şi de obiective politice.

Şcoala Primară nr. 6, Strada Faurilor nr 24, (Şcoala de Jos)

Şcoala cu două săli de clasă, cancelaria, pivniţă, anexe, a fost construită pe strada Faurilor, înainte de Primul Război Mondial. Alături, au fost edificate clădirile, care serveau ca locuinţă pentru director, două familii de învăţători şi servitorul şcolii, împreună cu: grupurile sociale, cămări, coteţe, magazii pentru lemne.

După statificarea din 1920, şcoala a fost condusă, în continuare, de învăţătorul Vasile Zabbu

Şcoala mixtă, cu 4-6 posturi didactice, cuprindea o populaţie şcolară de 150-180 copii români şi maghiari. Frecvenţa la cursuri, şi absolvirea claselor ciclului primar inferior, nu depăşea 60% dintre cei înscrişi. În perioada dintre cele războaie, directori ai şcolii, au mai fost: Sidonia Puticiu (1895-1945), născută Niga.

A urmat Constantin Trifu (1884-1938) din Milova – Arad. A făcut armata, şi războiul, la Regimentul 33, în perioada 1915-1920, fiind prizonier, la Ruş. Reîntors, în ţară, în 1922, s-a căsătorit Oniţa Feier,

---

[33] **Anca**, **Băiţoiu** 2006, op cit, p 50

[34] **Nemethy Karoly,** *Aradvaros tanugyi tortenete Aradmegye tanugyet targyalo fuggelekkel, I, II,* Arad, 1890, p. 17.

[35] În Transilvania, înainte de 1918, nu exista nici o şcoală primară de stat, cu altă limbă de predare decât cea maghiară. Susţinerea învăţământului primar românesc, se realiza de către locuitorii satului din fondul şcolar, care se constituia prin Biserică.

[36] AN, Arad, *Fond PMA*, D 1/ 1959, fila 63

funcţionând ca învăţător la: Ramna, Lupeşti, Musteşti, Cristior, Pecica, Nădlac, Peregul Mare. În Gai, a fost angajat, în perioada 1929-1932, beneficiind de locuinţă, în localul şcolii, pe str. Faurilor 96. În 1931, a fost sancţionat cu avertisment confidenţial, deoarece a publicat un articol, în care *a folosit termeni necuviincioşi faţă de reprezentantul Ungariei.* În motivaţie, se sublinia faptul că, *chiar dacă e însufleţit de cele mai bune sentimente, trebuia să se abţină de la lucruri care nu cad în competenţa sa*.La un control, pe linie profesională a motivat numeroasele absenţe ale elevilor, prin epidemia de pojar, care persista în Gai. A fost făcut cunoscut public faptul că, în calitate de director, Constantin Trifu a adunat bani de la elevi, pentru a le cumpăra cărţi, pe care însă nu le-a putut prezenta şi justifica suma.

6/IX. Străjerii Şcolii primare nr.6, conduşi de Ion Dincă (1940)

Foto Străjerii şcolii în 1940 (22 mai) de la stânga la dreapta, rândul de jos: Vioara Oprea, Cornelia Ilin, Dimitrie Gligorscu, Ion Hairasu, Livius Tepician ; Rândul din mijloc: Ioan Roşu clasa a III-a, învăţătorii: Petru Comloşan, Ileana Şuluţ, preot romano catolic-A. Szalai, soţia inv. Director Ion Dinca, dir. Înv. Ioan Dinca ; rândul de sus: Elisabeta Szabo, Magdalena Ardelean, Valeria Stana, Vioara Sârb, Gheorghe Sandici

La 26 noiembrie 1927, în urma unui control, medicul circumscripţiei sanitare, dr Ioan Pleşa, a relevat faptul că sălile de învăţământ, coridoarele, curtea şi latrinele, sunt curate. Din cei *137 elevi înscrişi, erau prezenţi în şcoală 120, cei mai mulţi, fiind binişor îmbrăcaţi, destul de bine nutriţi şi cu înfăţişare sănătoasă*[37]. În afară de câţiva găieni, marea majoritate a copiilor erau fii de muncitori, zilieri, agricultori, cărăuşi şi funcţionari, născuţi în satele din jur: Pecica, Semlac, Iratoş, Sederhat, Macea, Dorobanţi, Otlaca, ai căror părinţi au imigrat stabilindu-se în acest cartier. Cu acest prilej, medicul recomanda, corpului didactic, să urmărească atent, elevii care absentează mai multe zile, pentru a nu fi *purtători de morvul*, uneia din bolile contagioase, frecvente în acea perioadă: scarlatina şi paralizia infantilă. De asemenea, se cerea, ca fiecare copil să aibe paharul propriu, pentru băut apă.

Un alt director, Ioan Dincă, s-a dovedit a fi un bun gospodar, într-o şcoală cu patru posturi didactice la ciclul inferior. În urma inspecţiilor, se releva faptul că *localul şcolii este bine întreţinut, există curăţenie în cancelarie, iar coridoarele împodobite cu tablouri istorice. Faţă de trecut, şcoala a fost schimbată în bine*[38]. Exista cantină de zi, unde mănâncă permanent 30-35 elevi, alimentele fiind adunate de la oameni cu stare. Meniul obişnuit constând din supă de chimen şi aluat cu brânză.

Învăţătorii acestei perioade, au fost:

Cristina (Zabb) Eibl. Sora lui Vasile Zabb, născută, în august 1868, la Pecica Română a urmat studiile primare şi secundare la Pecica (1873-1883), Şcoala Diecezană de Fete (1896-1897), Preparandia Diecezană (1897-1901).A fost căsătorită cu cu Geza Eibl.. Activitatea profesională, a constat din ocuparea unui post de guvernantă la Internatul Şcolii de Fete din Arad, învăţătoare la Şcoala Confesională Ortodoxă Igriş (1901-1920), Şcoala primară de stat Micălaca (1920) Şcoala primară de stat Gai (1920-1932), unde a funcţionat până la pensionare

7/IX Învăţătorul Ioan Toconiţă

Au mai fost angajaţi la Şcoala de Jos: Alexiu Putici, născut, în 1875, la Felnac, soldat, pe front (1914-1916), cu Regimentul 33 Pedestraşi, demobilizat ca invalid, Angela Preotesoiu(Canavea), născută în 1908, la Vercerova- Râmnicu Vâlcea, căsătorită în 1930, Ana Bedo, Elena Hancu, Traian Orădean, I.P. Crivăţ, Paulina Mihuţiu, Valeria Chiriciu, Ioan Toconiţă născut în 1884, la Sânicolaul Mare, învăţător la Petriş, Şimand, Sântana, Şiria, Mocrea, Gai (1932-1936), Ioana Şuluţiu , născută Bratu în 1908, la Comloşul Mare. A fost transferată în Gai din Rostoci. Inspectorii şcolari, apreciau că biblioteca claselor sale, cuprindea 20 de volume, pentru elevi, că exista o echipă sanitară, punct farmaceutic şi cooperativă şcolară, Ioan

[37] AN Arad, Fond PMA d. 17/1927, fila 146.
[38] AN Arad, Fond *Inspectoratul Şcolar Judeţean*, D 15, 1940, fila 15

Berghian, Veturia Bixa, Traian Orădean, Simion Iuga. Unii dintre aceştia, făceau naveta din oraş, alţii au locuit în incinta şcolii, simţindu-se în felul acesta mult mai legaţi de instituţie.

În 1945 au fost transferaţi de la Aninoasa (judeţul Hunedoara), învăţătorii Emil şi Hortensia Tomuş, dascăli care au slujit cu devotament şcolile din Gai, până la pensionarea lor din 1968.

Emil Tomuş (1908-1993), s-a născut la Roşia Montană, dintr-o familie de băieşi, proprietari de mină. După absolvirea şcolilor primare şi secundare, în localitatea natală, a urmat liceul la Abrud şi Şcoala Normală din Sighetul Marmaţiei, fiind numit învăţător, în comuna Berthelot de lângă Haţeg. După căsătoria cu învăţătoarea Hortensia Vasiu, familia Tomuş s-a mutat la Aninoasa. Sosind în Gai, a fost numit director al Şcolii, pe care a condus-o până în 1950. În această perioadă, completându-şi studiile universitare, a fost numit profesor de matematică, la Şcoala Elementară nr. 20, unde a lucrat până la pensionarea din 1968.

8/IX. Asolvenţii Şcolii Primare nr 6 (1949) învăţători Emil şi Hortensia Tomuş.

Hortensia (Vasiu) Tomuş (1915-2007), a urmat studiile primare şi secundare, în localitatea natală – Haţeg. După absolvirea şcolii Normale din Blaj, a funcţionat ca învăţătoare, în Berthelot, Aninoasa iar din 1945, în Gai. Calificându-se în Limba şi Literatura Rusă, în 1950, Hortensia Tomuş a fost numită profesor la Şcoala Elementară nr. 20 din strada Grădinarilor..

Timp de aproape 25 de ani, cât a funcţionat la şcolile din Gai, familia Tomuş, a locuit în spaţiul şcolii, ocupându-se de creşterea şi educarea celor patru băieţi: Emilian–Justin (1934-1984), Profesor Universitar la Facultatea de Chimie din Bucureşti ; Petru-Silviu (n. 1935, Aninoasa), Chimist la Intreprinderea *Terapia* din Cluj-Napoca ; Mircea-Hortensiu (n. 1938 Aninoasa), profesor în Arad ; Ioan (n. Aninoasa 1942), muncitor la Arad.

După război, au mai fost învăţători, la această şcoală: Ioan Dogaru, Cfalvi Dezideriu, Nagy Ilona, Nevenca Popian

Şcoala Primară nr 20, Strada Grădinarilor nr. 1 – 11 (Şcoala de Sus)

Clădirea şcolii, a fost construită, din cărămidă şi invelitoarea din ţiglă, în colţul străzii Grădinarilor cu Bisericii. S-a dezvoltat treptat, dar înainte de Primul Război Mondial, ea, cuprindea 2 săli de clasă, locuinţa directorului şi un grajd

În urma unui control, efectuat pe linie sanitară, dr. Ioan Pleşa[39], medicul circumscripţiei VI medicale, a constatat, că în 27 noiembrie 1927, la şcoala condusă de Vasile Zabu, cu cinci posturi didactice, erau prezenţi 161 elevi, din 171 înscrişi. Mulţi dintre aceştia erau *anemici, rău nutriţi, foarte murdari şi îmbrăcaţi zdrenţăroşi, absenţele fiind frecvente.* Sălile de învăţământ, au fost găsite curate, dar cu aerul viciat din lipsa ventilaţiei[40]. Curtea şcolii avea însă un aspect dezolant, fiind plină de noroi, cauzat de solul lutos, impermeabil amenajat mult sub nivelul trotuarului. Construcţia greşită a closetelor, cu intrarea din spre clase, neglijenţa în care au fost lăsate, mirosul greu pe care-l emanau, aerul viciat, constituia o iminentă sursă de îmbolnăviri. Deoarece tavanul acestora era aproape surpat, elevii nu mai îndrăzneau să intre în ele, iar din cauza murdăriei, î-şi făceau necesităţile din uşă . *Ele fac în prezent impresia grajdurilor, deci nu pe seama oamenilor*, concluziona în final dr. Ioan Pleşa[41]. Medicul recomanda, ca acei copii, care lipseau de la şcoală, mai mult de 6 zile, să nu fie admişi la clasă, fără un control, certificat de medic, care să elimine posibilitatea introducerii în instituţie a uni boli infecţioase. În această perioadă a fost învăţătoare şi Maria (Gabor) Szomoru (n. 1883, Pecica), al cărei soţ, Ladislau Gabor, era cantor la biserica romano-catolică. Cu prilejul unei inspecţii, s-a apreciat că, învăţătoarea vorbea foarte rău româneşte, iar elevii nu ştiau să se exprime, drept pentru care i s-au făcut aspre observaţii. Din 64 elevi înscrişi în clasele ei, erau frecvenţi abia 25.

[39] Dr. **Ioan Pleşa,** medic de Circumscripţie urbană, CFR şi Casa Cercuală, cu sediul în Arad, P-ţa Mihai Viteazul, nr. 10.
[40] AN Arad, *Fond PMA*, D 17/1927, fila 82.
[41] AN Arad, Fond PMA, D 17/1927, fila 83.

9/IX Învăţătorul Vasile Drincu

În 1933, a fost numit învăţător şi director al şcolii, Vasile Augustin Drincu (n. Nanhidişel, Bihor, 1891). Fiul preotului Augustin şi al Etelcăi Moga, după absolvirea la Beiuş Şcolilor primare (1902) şi secundare (1907), a fost elev al Institutului Teologic – Pedagogic din Arad (1907-1911), calificându-se în 1924, ca preot, clasa II-a. Angajându-se în învăţământ, s-a specializat prin cursuri speciale, în lucru manual (1921 şi 1922) şi comandant de străjeri (1937). Serviciul militar, l-a îndeplinit, ca soldat, la Regimentul 2 Honvezi din Caransebeş. A funcţionat ca învăţător, la Şcolile primare confesionale din Bârsa (1911-1915), Somoscheş (1915-1919), apoi în Şcolile de stat din Buteni (1919-1923), Bonţeşti (1923-1932). În 1913, s-a căsătorit cu Aurelia Mezeiu, casnică, împreună, având un copil, Adrian Octavian, născut la Bârsa, în 1914. În 1933, a fost numit învăţător şi director al Şcolii primare de stat nr. 20 din Gai, unde a funcţionat până la pensionarea sa din 1947. Este interesant faptul că la scurtă vreme după numirea sa ca director şcolar, prin ordinul 89.429 din 14 iulie 1933, a fost sancţionat de Revizoratul şcolar cu *cenzura*, şi *pierderea totală a salarului pe 11 zile, pentru lipsă totală de progres, la clasa pe care o conduce*. Cu toate acestea, a condus şcoala cu foarte bune rezultate, timp de 14 ani, fiind distins de Ministerul Instrucţiunii publice cu *Răsplata Muncii* clasa I, iar Asociaţia Română pentru Propăşirea Aviaţiei, i-a acordat, *Diploma de Onoare.*

10/IX. Cantina şcolii condusă de Vasile Drincu (1939)

Din iniţiativa lui Vasile Drincu, an de an, la sfârşitul lunii decembrie, în preajma sărbătorii de Crăciun, se organizau festivităţi, însoţite de spectacole artistice, urmate de împărţire sub formă de daruri a unor ajutoare materiale pentru copiii săraci şi orfani, din Gai. De regulă, participau şi personalităţi ale vieţii politice şi social culturale arădene, reprezentanţi ai unor organizaţii caritabile ca d-na Botiş - preşedinta CRR, d-na Popovici - vicepreşedinta *Femeilor Ortodoxe Române,* preotul paroh Nicolae Ionescu. Darurile constau din ghete, ciorapi, alte articole de îmbrăcăminte, alimente (dulciuri, făină, zahăr) oferite prin bunăvoinţa unor unităţi economice ca: *Moara Matyoc, Moara Fraţii Neuman, Fabrica de zahăr, Oficiile Parohiale, român şi catolic* şi altele.[42] În această perioadă au mai activat învăţătorii: Cornelia Halalău, Ioan Crivăţ (1934–1937) Cornelia Andreescu, Letiţia Popescu, Stela Câmpianu (1941), Ida Niedermayer, (1932-1936, secţia maghiară), născută în 1901, la Poşta – Iermata Neagră şi căsătorită cu comerciantul Rudolf Niedermayer, Ioan Lascu, născut în 1908, la Brădetu – Mehedinţi. A fost învăţător la şcolile din Firiz (1927), Cojmăneşti (1929), Socodor (1935), Gai (1936), Viorica Nicolin**,** născută în la 1903 Semlac, absolventă a Şcolii Normale din Arad (1922) căsătorită cu Emil Pantoş fiind învăţătoare la Tauţ, Şcoala de Ucenici Arad, Şimand, Arad, Şcolile nr. 13, 27, 24, 3, 15, 28, 20, Paulina Mihuţ, născută, în 1907, la Şimand, Şcoala Normală de Fete (1926)

O situaţie aparte, a avut-o învăţătorul Ioan Crivăţ (1934-1937) născut la Bumbeşti de Jiu-Gorj în 1907. După încheierea studiilor primare la Bumbeşti (1920), a Şcolii Normale de Băieţi (1926), a lucrat ca învăţător, la: Târnăviţa, Grăniceri, Somoscheş, Şepreuş, Pilu, Arad la nr 20 şi 6 din Gai (1934-1937), nr 22-Pârneava. În rapoartele de inspecţie, era prezentat ca o personalitate importantă, a şcolii arădene. În Gai, a condus clasele V-VII, mixte cu o frecvenţă de 85% (56-înscrişi, frecvenţi 48) şi promovabilitate de 79% (38 elevi). De asemenea, a desfăşurat o activitate frumoasă, pe linie culturală. Articolele din ziarele locale, se mnmate de învăţătorul Ioan Crivăţ erau urmărite cu interes. Vorbea bine la întruniri politice populare, cum au fost cele din din Semlac, Otlaca, Radna, unde, prin cuvântul său convingător, însufleţea poporul. Lua cuvântul la şedinţele cercurilor culturale, având o solidă pregătire intelectuală şi la toate serbările organizate cu prilejul prăznuirii zilelor importante din istoria neamului. A dezvoltat simţul muzical la elevi, care executau cu entuziasm cântecele şcolare. A înfiinţat şi o cooperativă şcolară. În 1941 a fost suspendat, iar în 1943, îndepărtat din învăţământ pentru activitate legionară şi condamnat la 1 an închisoare corecţională, deoarece, a luat parte la rebeliunea legionară, din 1941[43].

[42] *Ştirea* 31 decembrie, 1933, idem 1934, 1935 ş.a.
[43] AN Arad, Fond *Inspectoratul Şcolar al judeţului Arad*, Dosar cadre

În 1941, Şcoala funcţiona în trei săli, cu un efectiv de 175 de elevi, cuprinşi în clasele I-VII. Dintr-un proces verbal de inspecţie, rezultă faptul, notat de altfel, prin calificativul maxim, că *sălile de învăţământ au fost găsite în perfectă ordine, curate şi aranjate frumos, inclusiv cancelaria. Masa de prânz, la care au fost prezenţi 33 elevi, a cuprins: supă de chimin şi tăieţei cu cartofi.* Inspectorul Ioan Vârtaciu, atrăgea însă atenţia, ca întregul corp didactic, să stăruie mai mult asupra bunei deprinderi a elevilor la masă şi curăţeniei la closete, înzestrarea claselor cu servicii de spălat şi băut. De asemenea, se recomanda ca *materiile de învăţământ, să fie introduse în registrul de prezenţă, mai ales de către catiheţi, cu subiectele predate iar nu în termeni vagi ca: probleme, analize, cusături. Clasele să fie decorate cu lucrările elevilor, să fie înfiinţat colţul naţional-eroic, şi de actualitate în imagini, iar gardurile şi tencuielile şcolii, să fie reparate deoarece dau un aspect cât se poate de urât*[44].

În 1944 a fost înfiinţată, şcoala gen mixtă de 7 clase, dar războiul a lăsat urme adânci asupra clădirii care a fost distrusă în timpul bombardamentelor şi incendiată în timpul retragerilordin septembrie 1944.

Drept urmare, la 10 iunie, 1945, primarul Ioan Pălincaş, a hotărât ca şcoala, să funcţioneze, în sala mare a Casei de cultură din Gai, deşi imobilul era în reparaţie, acolo fiind amenajat şi un centru de deparazitare. În sălile neigienice, cu zidurile arse, au fost depozitate materiale de construcţie, iar în curte, au fost sădiţi arbori.

În noiembrie 1945, Sabin Ursu, directorul Şcolii Primare de stat nr. 20 (Gai), a adus, prin intermediul ziarului Patriotul, mulţumiri lui Duşan Tirsin, şeful sectorului de tâmplărie de la Atelierele CFR, pentru confecţionarea a trei uşi duble, necesare închiderii sălilor de clasă Aprecieri au mai fost adresate lui Felnecan Gheorghe de la CFR şi Jurjuc Nicolae de la Polychom, care au contribuit gratuit la repararea clădirii.[45] Se promitea, de asemenea, prin muncă voluntară, dărâmarea zidurilor arse şi reconstruirea întregii clădiri, sub conducerea specialiştilor de la serviciul tehnic al primăriei, lucru care a fost înfăptuit parţial în 1948[46], la 30 iunie 1949, şcoala dispunând de o suprafaţă utilă de 2330 m.p.

În 25 februarie şi 4 martie 1955, şcoala a fost inspectată de către un colectiv condus de profesorul Ioan Drăgan. S-a controlat, modul de desfăşurare a procesului de învăţământ, fiind urmărite cu deosebire, îndeplinirea următoarelor obiective: realizarea învăţământului general – obligatoriu şi a planului de şcolarizare, organizarea muncii, activitatea metodică, munca diriginţilor, calitatea procesului de învăţământ, nivelul ideologic, alfabetizarea, confecţionarea materialului didactic, igiena şi altele.

9/IX. Concurs de orientare turistică (1979)

În ceeace priveşte frecvenţa, aceasta, la data controlului era de 100%, pentru ciclul primar şi 86%, la clasele V-VII. Cu privire la activitatea directorului Dumitru Busuioc s-a constatat în documentele şcolare: matricole, cataloage, registrul de prezenţă etc, sunt multe ştersături, modificări şi corecturi, iar planul anual nu e adaptat la realităţile vremii. De asemenea, activitatea metodică, se desfăşoară mult sub minimul necesar, fiind pregătite şi prezentate referate doar în cadrul consiliilor profesorale şi acestea, mai mult cu tematică administrativă. Caietele de observaţii ale diriginţilor, nu sunt folosite, cu excepţia profesorilor Hortensia Tomuş şi Silviu Costin. S-a mai apreciat că există insuficientă preocupare din partea colectivului de cadre didactice, pentru folosirea limbajului literar, elevilor permiţându-li-se exprimarea în regionalism, aceştia nefiind în stare să se exprime liber[47].

Rezultate slabe au fost obţinute şi în ceea ce priveşte alfabetizarea, fiind exemplificaţi negativ învăţătoarea Olimpia Moşu, profesorii: Ioan Cojocneanu, Georgeta Rusu, subliniindu-se că cei nominalizaţi nu manifestau pentru aceasta, nici o preocupare.

Au fost directori ai şcolii:

---

[44] AN Arad, Fond Inspectoratul şcolar al Judeţului Arad, D 22/D/27, fila 12.
[45] Patriotul 17 nov. 1945
[46] Idem, 19 aprilie 1948.
[47] AN Arad, Fond *Sfatul Popular al Regiunii Arad, Secţia de Invăţământ*, D. 41/1955, fila 30-32.

Sabin Ursu (1910-1986), fiul lui Gheorghe şi Salomia, n. Pădurean, ţărani din Tărtăria, judeţul Alba, căsătorit cu Maria Dascăl (1943), contabil, atestat ca profesor de matematică şi fizică (1958). La 24 iunie 1955, Societatea de Ştiinţe Matematice şi Fizice, îi aduce *Felicitări,* pentru activitatea deosebită, în organizarea *Olimpiadei de Matematică şi Fizică*.

10/IX. Premierea elevilor silitori (1979)

Dumitru Busuioc (1955), Eugen Tudor (1960), Elena Jurcă (1966), Rodica Lazăr

Au mai funcţionat ca profesori ai şcolii, în diferite perioade: Erdei Clara, Roth Emilia, Hortensia Tomuş, Ududec Vladimir, Cojocneanu Ioan, Ioan Petrilă, Silviu Costin, Rusu Georgeta, Nicolae Evghenia, Ulrich Ştefan, iar învăţătoare: Moşu Olimpia, Florica Văsălaş

În 1965, a primit denumirea de Şcoala cu clasele I-VIII nr.10, iar între 1982-1985, a funcţionat cu clasele I-X, iar din 26 oct 2007, a luat numele de Şcoala generală *Fraţii Neuman*

Alte şcoli primare din Gai

Şcoala particulară cu şase clase, a D-rei Handel, era încadrată, în 1902 cu un directorşi 5 învăţători, fiind frecventată, în acel an de 50 ortodocşi : 30 din Şrga şi 20 din Gai[48]

Şcoala Primară nr. 21/a - Câmpul Speranţei cuprindea elevi, fii de plugari, din Duleele: Homocoş, Peşti, Speranţei, Prohszka, Crivabora. În 1930, au fost recenzaţi, 101 copii de vârstă şcolară, din care, au fost: 22 români, 77 maghiari, 2 sârbi

Şcoala Primară nr. 21/b - Câmpul Albinei. În 1930, au fost recenzaţi, 80 copii de vârstă şcolară, din care 23 români, 53 maghiari, 2 ruşi, 2 bulgari.

Şcoala Primară Ceala, În 1930, erau învăţătoare, Stela Otlăcan şi Buda Elena, care au recenzat, 90 copii şi tineri, cu vârsta cuprinsă, între 5-18 ani din care 60 români, 25 maghiari, 3 bulgari, 2 germani

Şcoala Primară nr. 23 - Sântoma

Şcoala Primară nr. 25 - I.G. Duca (Poltura)

Şcoala primară, Fabrica de Cânepă, învăţătoare Szarvashegyi Ilonca (1962)

Hotarul Marco, şcoală rurală la fermă şi locuinţa învăţătorului, cu şură, grajd, coteţe

Hotarul Szeregyhaza-pustă, şcoala rurală şi fermă, locuinţa învăţătorului

În şedinţa Comisiei interimare din 22 iulie 1934, a fost aprobată suma necesară construirii unei şcoli, în Câmpul Lebedei, pentru cei peste 100 de copii de vârstă şcolară, din zonă.

Grădiniţa nr. 9 din strada Anton Pann

Grădiniţa de copii, funcţiona fiind administrată de stat, încă înainte de Primul Război Mondial. În 1925, a fost reorganizată, de educatoarea: Sara Cleon[49]. Au mai fost încadrate: Veturia (Vuia) Bixa născută Vuia, în 1900 la Hunedoara. Acondus grădiniţele din Sânmartin, Gai, Căminul de zi al Apărării Patriotice, Şcoala de copii mici nr. 3 din str. Elena Doamna - Pârneava. În 1925, fiind educatoare în Gai, a fost amendată cu pierderea salariului pe zece zile, *fiindcă absenta deseori şi fără un concediu aprobat* (12 iun 1925). În întâmpinare, Bixa, arăta, că nu a lipsit niciodată, dar copiii vin de la o depărtare de 2 km şi nu ajung până la ora 9. Cursurile se ţin, până la 11,30, deoarece copiii fiind mici, se întorc greu acasă. Inspecţia fiind într-o zi de vineri, se scuză Bixa, a trebuit să ajungă la Piaţă pentru a se aproviziona cu alimente. În această perioadă, copiii de la grădiniţă, au rămas în grija fetei femeii de serviciu, timp de o jumătate de oră [50]

[48] AN Arad, *Fond Protopopiatul Ortodox Român Arad*, D 236/1902, fil 82
[49] AN Arad, Fond PMA, 1925-1930, D 30/1926, fila 22
[50] AN Arad, Fond Inspectoratul Şcolar Judeţean D 15/1925

Florica Maier născută Velescu, la Cicir în 1889, căsătorită în 1922 cu Maier Ioan, comerciant. A fost învăţătoare la şcolile de copii mici din Cugir, Ghioroc (1926), Grădiniţa nr. 10 din Gai (1927-1946), având înscrişi 40-60 de copii, cu o frecvenţă medie de 60%. Pentru activităţile didactice erau folosite două săli, frumos aranjate, cu mobilier îngrijit. Una servea pentru orele de clasă, cealaltă, pentru lucru manual şi jocuri.

11/IX. Grădiniţa din str. Anton Pann

Zoe Truţă, născută Ionescu, în Turnu, fiica mai mică a parohului local Nicolae Ionescu. Căsătorită cu Petru Truţă, Şeful Pepinierei, Camerei Agricole din Gurahonţ, ucis, în luptele de la Chişlaca din septembrie 1944.

În urma unei inspecţii făcută în 23 noiembrie 1927 de către dr. Pleşa, s-a relevat faptul că sălile de învăţământ, dependinţele, curtea şi latrinele erau curate, fiind prezenţi 60 din cei 72 copii înscrişi. Aceştia păreau bine hrăniţi, cu înfăţişare sănătoasă, binişor şi curat îmbrăcaţi Medicul atrăgea însă atenţia asupra epidemiei de paralizie infantilă, care bântuie în împrejurimi, solicitând o atentă supraveghere a copiilor.

Grădiniţa nr. 8 din strada Grădinarilor

În 1921, clădirea Grădiniţei de copii, din str. Grădinarilor, era ocupată de Secţia de poliţie şi din această cauză nu putea funcţiona. Situaţia a fost discutată în Consiliul primăriei, propunându-se evacuarea[51], lucru care nu se întâmplă, deoarece, la 27 septembrie 1926, Revizoratul şcolar solicită din nou, Poliţiei să elibereze localul. La acea dată, instituţia, funcţiona într-o singură încăpere, din clădirea şcolii, improprie, mai ales datorită dimensiunilor sale mici. Un control, sanitar efectuat de dr. Ioan Pleşa, la 18 noiembrie 1926, releva cubajul mic al sălii de învăţământ, pentru cei 84 copii înscrişi (54 prezenţi), astfel că *aerul era de nesuportat, dacă nu se ventila clasa tot la 10 minute*[52]. Medicul a mai constatat că un număr însemnat de copii, erau debili limfatici, solicitând educatoarei Sara Biţoană, să stea de vorbă cu părinţii. De asemenea a atras atenţia, că în apropiere nu exista nici o sursă de apă potabilă pentru copii însetaţi şi pentru a se spăla pe mâini. Numărul prea mare de copii, faţă de posibilităţile de cuprindere, influenţa negativ, procesul de învăţământ propunând excluderea copiilor care nu au împlinit încă 5 ani.

12/IX. Grădiniţa din str. Grădinarilor (1940)

Începând cu anul următor, 1927, Grădiniţa s-a mutat în localul propriu, prin plecarea Poliţiei. Noul local dispunea de două încăperi spaţioase, curate cu o posibilitate de cuprindere de până la 60 copii. Nu putea fi utilizată decât una din săli, cea de a doua, nefiind încălzită iar în locuinţa învăţătoare, dispusă alături, se intra direct din clasă. Instalaţiile sani tare nu erau adaptate vârstei şi nu puteau fi folosite de către copii[53].

În 1945, iunie, s-a hotărât ca grădiniţa să funcţioneze în sala mare a primăriei[54]. În 1935, funcţiona ca educatoare, Ecaterina Brad (Purgea) născută în 1901 la Giula, căsătorită cu Brad Petru, funcţionar CFR. A absplvit Şcoala secundară, 1916-Giula, Şcoala normală, 1918-Budapesta, Curs de vară, 1920-Braşov. Desfăşurând activitatea profesională, ca educatoare, în Arad (1919-1921), Ilia (1924), Vulcan, Şega (1928), Pârneava. La o inspecţie, în 1928 a fost găsită, fără nici un copil în clasă.

Căminul de zi *7 Noiembrie* (Indagrara)

[51] AN Arad, Fond, PMA, acte administrative 1921-1924, D 4/1921, fila 46
[52] Idem, D 17/1926, fila 390
[53] Idem, D 17/1927, fila 167
[54] *Patriotul,* 10 iunie 1945

A fost înfiinţat în 1950, în una din clădirile Intreprinderii, pentru copiii salariaţilor. Localul era corespunzător, fiind dotat cu mobilier adecvat. În 1952, se foloseau încă pentru odihna copiilor, paturi pliante, făcându-se însă demersuri sistematice pentru înlocuirea acestora. Aşternuturile, erau de bună calitate fiind reînoit la timp[55]. Unitatea dispunea şi de un teren de joacă, dar pentru a ajunge la el, copiii, trebuiau să treacă printr-o curte plină de materiale uzate ale intreprinderii, suprafaţă, care ulterior a fost amenajată în parc. Activitatea, condusă de o educatoare, se baza în mare măsură pe exerciţii de dezvoltare a limbii, a simţului estetic şi educaţie fizică. Mai ales pentru acest din urmă domeniu, *se simţea, un puternic conservatorism şi rezistenţă din partea părinţilor.*[56]

13/IX. Căminul de zi 7 Noiembrie Indagrara (1975)

Aflată în administrarea Intreprinderii de Spirt şi Drojdie, bine dotată din punct de vedere material, grădiniţa a fost condusă de Livia Mărgărint, Felicia Budugan, Marioara Crijac, din corpul didactic, mai făcând parte: Maria Ban, Blanca Peter, Monica Costuţ, Ica Bunzeac, Lucia Jurjeu şi Maria (Gurban) Vădăsan (1972-1990), născută în Almaş, la 21 ianuarie 1948, a fost nora preotului Cornel Vădăsan din Gai. Studii: Almaş, Sebiş, absolventă a Institutul Pedagogic de 2 ani din Beiuş, a lucrat ca educatoare la Grădiniţele din Revetiş şi Arad.

Grădiniţa a funcţionat până în 1993, când a fost desfiinţată.

2. Şcoala Normală

Procesul de statificare a şcolii, început în 1919, a avut ca efect, în 1923, unificarea planurilor de învăţământ al tuturor Şcolilor Pedagogice de învăţători şi în scurt timp, desfiinţarea Institutului Confesional[57]. În acest context politic, la Arad, a fost înfiinţată *Şcoala Normală de Băieţi "Titu Maiorescu"*, instituţie de stat a cărei director a fost numit *Ştefan Ciuceanu* (1875-1935), profesor titular al Colegiului Naţional din Craiova[58]. Arheolog şi muzeograf, redactor-şef al revistei *Arhivele Olteniei* (1922), Ştefan Ciuceanu, era recunoscut ca o distinsă personalitate istorică şi şcolară, fiind autorul unor remarcabile studii despre *Cultura Coţofeni, Sălcuţa, Cucuteni* precum şi ca iniţiator al *Muzeului Olteniei*, Secţia de Artă şi Etnografie.

Deşi, încă din 1923, primul an de înfiinţare, noii unităţi de învăţământ, i s-a atribuit ca spaţiu de funcţionare, *Pavilioanele Aviaţiei* de pe Calea Aurel Vlaicu din Gai, şcoala nu s-a putut muta, în aceste clădiri, decât în anul următor. Fostele ateliere de montare şi reparaţie a aparatelor aeronautice de război, abandonate de armată, erau atât de distruse, încât nu puteau satisface nici cele mai mici exigenţe. Deşi lucrările erau tărăganate, totuşi, în urma demersurilor şi insistenţelor conducerii instituţiei, Şcoala Normală de stat, a fost împroprietărită, alături de clădiri, cu 63 jugăre de pământ, din care 56 jugăre prin donaţia Primăriei, iar 7 jugăre au fost concesionate de la Ministerul de Război[59].

Până la amenajarea acestor edificii, cursurile s-au desfăşurat, în clădirea, foarte aglomerată, a Şcolii Generale nr. 2, de pe strada Ciocârliei, din cartierul Drăgăşani.

---

[55] AN Arad, Fond *Sfatul Popular al Regiunii Arad, Secţia de Învăţământ*, D 43/1952-53, fila 31

[56] Ibidem.

[57] Institutul Pedagogic (Confesional), a fost desfiinţat la 24 iulie 1924. Detalii, privind raportul dintre Şcoala normală Dimitrie Ţichindeal înfiinţată în Gai (1923) şi Institutul Pedagogic (confesional), desfiinţat la 24 iul. 1924, vezi AN Arad, Fond PMA, acte administrative, 1921-1924, D 9/1924, fila 102.

[58] **Ştefan Ciuceanu** (1875-1935), macedonean, născut la 4 octombrie 1875, din părinţi intelectuali, în Craiova, localitate unde termină studiile liceale, licenţiat la Facultatea de Litere, secţia Istorie din Bucureşti. În 1922, a sosit la Arad, ca profesor la Liceul *Moise Nicoară, în anul următor fiind numit director al Şcolii Normale deBăieţi*. A încetat din viaţă la 5 martie 1935, fiind înmormântat la cimitirul *Unghe*ni din Craiova.

[59] **Anton, Ilica**, *Şcoala Normală din Arad,* Arad, 1998, p.63.

Planul de învăţământ adoptat prin *Legea pentru învăţământul primar* din 1924 cuprindea pentru cei şapte ani de studiu, câte 30-32 ore săptămânal, din disciplinele: religie, limba română (gramatică, citire, memorie, compunere, intuiţie), matematică, istorie, cultura socială şi învăţământ civic, geografie, ştiinţe fizico-naturale, igienă, caligrafie, desen, cânt, educaţie fizică şi lucru manual.

În anii care au urmat, conducerea şcolii, a constatat cu amărăciune, că, deşi s-au făcut intervenţii pe lângă Ministerul Instrucţiunii Publice, pentru a se obţine suma necesară reparaţiilor, deşi s-a făcut apel şi la Revizoratul şcolar al judeţului, nu s-au primit decât *făgăduieli, regrete şi îndemnuri la aşteptare*. Singurele lucrări realizate în 1924, au fost cele de amenajare a curţii interioare prin plantarea unor puieţi de arbori şi arbuşti ornamentali din speciile de: buxus, brad, liliac şi trandafir. Reparaţiile de strictă necesitate la Pavilioanele din Gai, realizate de antreprenorul arădean Ioan Mărian[60], în valoare de 1,6 milioane lei, n-au fost terminate nici pentru începutul anului şcolar 1925-1926. La fel, ca în anul precedent şi în 1925, toamna, Ştefan Ciuceanu, a fost obligat să comunice Primăriei, faptul că, în deplin acord cu Ministerul Instrucţiunii Publice, nu va elibera localul din str. Ciocârliei, decât după terminarea lucrărilor de reparaţii a clădirilor atribuite în Gai. Acestea nu ofereau încă, nici măcar minimul necesar desfăşurării cursurilor. Abia în anul următor, la 6 septembrie 1926, cu nr. 10238, revizorul şcolar Iosif Moldovan, a comunicat administraţiei oraşului, că *Şcoala Normală de Băieţi* Titu Maiorescu, va evacua localul de pe str. Ciocârliei şi se va muta în Gai.[61]

Unitatea de învăţământ pedagogic, funcţiona cu 99 elevi, repartizaţi în două clase. Corpul didactic era alcătuit din: Ştefan Ciuceanu – director şi profesor de limba română, franceză şi istorie; Ioan Lipovan[62]- geografie, desen, caligrafie, muzică, violină; Adam Dragoş[63] – matematici; Constantin Mureşianu[64] - lucru manual.

14/IX. Internatul

Legea şi Regulamentul de funcţionare a şcolilor secundare şi normale prevedeau, că elevii, aveau obligaţia să poarte uniformă şcolară, cu număr de ordine cusut pe mânecă

Uniforma şcolii, era confecţionată din stofă de culoarea hainelor militare. Ea consta, dintr-o tunică cu guler răsfrânt, croită cu două cute în faţă, una în spate şi două buzunare aplicate lateral, pantaloni simpli, fără vipuşti, palton cu guler mare, încheiat complet până sub bărbie şi un chipiu cu bandă circulară galbenă.[65] Regulamentul mai prevedea că facultativ, la sărbători, elevilor şcolilor normale şi cei din Bucovina, puteau îmbrăca, costumul popular, al localităţii de proveniență

La începutul anului 1926, cursurile, s-au desfăşurat, în localul din Gai, doar cu clasele II şi III. Celelalte au fost mutate, doar după vacanţa de primăvară, când toată şcoala, inclusiv administraţia a fost aşezată la cazarmă. Dar de fapt, nici până la acea dată, aşa cum arăta Raportul de recepţie a lucrărilor, reparaţii serioase, nu s-au făcut decât la locuinţa directorului, amenajată nu numai confortabil, ci chiar luxos[66]. Condiţiile de viaţă pentru elevi, au rămas mizerabile, instalaţiile sanitare lipsind în totalitate. Nu exista baie şi nici măcar un spălător bun. Comitetul şcolar a constatat cu amărăciune, că unicul puţ, folosit pentru apa de

---

[60] **Ioan Mărian** (n. Mureşel – Arad, 1896), maestru zidar,constructor antreprenor, cu sediul *Atelierului de arhitectură*, în Arad, pe strada Kogălniceanu nr. 49. Conform brevetului, obţinut la timişoara în 1929, executa activităţi de zidărie şi celelalte lucrări, pentru construirea completă a unei clădiri. Până la acea dată, nu a realizat lucrări mari, în afară de unele tavane de beton armat între etaje, deoarece, *nu au fost altele*. Garanţia pentru lucrări, a fost de 2 milioane lei, din averea sa. (AN Arad, Fond, PMA, 1925-1930, D. 38/1925, fila 7.)

[61] AN Arad, Fond PMA, 1925-1930, D 90/1926, fila 5

[62] **Ioan Lipovan**, învăţător, specializat ca profesor de desen şi violină, în 1919.

[63] **Adam Dragoş**, n. la 8 iunie 1886, la Hălmagiu (Arad), învăţător, absolvent al Cursului scurt de la Cluj, profesor de matematică şi fizică.

[64] **Constantin Mureşianu**, maestru de Lucru manual din 1919

[65] *Gazeta oficială*, 1926, p. 2

[66] **Vasile Popeangă, Eduard Găvănescu, V. Ţârcovnicu** , *Preparandia din Arad*, Bucureşti, 1964, p.236

băut şi spălat, deoarece avea o adâncime de abia 90 cm, nu putea satisface nevoile alimentare zilnice. Mai era şi defectuos acoperit, încât apa, care servea la spălarea copiilor în curte, se scurgea înapoi în puţ, infectându-l[67]. În scrisoarea adresată de Ştefan Ciuceanu, Preşedintelui Consiliului Interimar al Municipiului Arad, la 28 octombrie 1926, se arăta că: *Şcoala Normală, strămutându-se în clădirile Pavilioanelor din Gai, se găseşte într-o mare strâmtoare materială, din cauză că autorităţile şcolare superioare, nu i-au putut acorda la timp mijloacele necesare. E suficient să vă relatez aici, că elevii noştri, în număr de 218, din care 98 orfani de război, sunt siliţi să ia masa în picioare din lipsă de mese şi bănci, că din lipsă de veselă, sunt obligaţi a mânca în 2-3 serii, că dorm câte trei într-un pat, că începuturile şcolii sunt cu pereţii goi, din lipsă totală de mobilier, că nu ne-am putut măcar permite ca să înrămăm o icoană sau portretele M.S. Regale, atât de necesare în fiecare clasă. Dacă nu am fi fost sprijiniţi în mod cu totul excepţional, prin binevoitorul d-voastră concurs, la începutul anului şcolar, desigur şi astăzi am fi fost lipsiţi de mobilier şcolar pe care ni l-aţi pus la dispoziţie, prin rechiziţionarea lui, de la celelalte şcoli primare din localitate.*

Deşi sufletul nostru este mâhnit, scria în continuare directorul şcolii, *de câte ori e nevoit să apeleze în juru-I, pentru îndestularea unei instituţii culturale, care merită o soartă mai bună, totuşi, vă rog să-mi permiteţi, d-le Preşedinte, a mă adresa şi de această dată sufletului şi inimei d-voastră, de bun român şi concetăţean, ca să ne acordaţi, sper, pentru ultima oară, un ajutor material, pentru a împlini cât mai degrabă grelele lipsuri semnalate mai sus, pe care nu le putem satisface din bugetul nostru ordinar atât de strâmt*[68]. La acest memoriu, răspunsul Primăriei, cu nr. 26384/1926, a fost scurt şi concis: *Datorită lipsei de prevederi bugetare, nu se poate satisface cererea*[69].

Nici demersurile din 1926, făcute de Ştefan Ciuceanu, în Comisia Interimară a Primăriei al cărei membru era, nu au avut mai mult succes. A fost refuzat în mod sistematic pentru a primi ajutor, în vederea cumpărării mobilierului, sub motivul că, *instituţia pe ca o conduce, nu este una comunală ci de stat, iar în acest caz, banii trebuie să vină de la ministerul de resort*. Nici când a solicitat gratuit puieţi de castan şi mai multe alte sortimente de arbori şi arbuşti, din pepinierele oraşului, nu i s-a aprobat cererea, ci doar o reducere de 50% a cheltuielilor, propunându-i-se *să plătească măcar jumătate din cât fac plantele*[70]

Procesul-verbal, încheiat la 9 decembrie 1926, de medicul Circumscripţiei urbane şi şcolare, dr. Ioan Pleşa, întocmit în urma unei vizite oficiale de control sanitar, descrie cel mai bine condiţiile mizerabile în care funcţiona instituţia.

Vizitând toţi băieţii, 223 la număr, se arată în document, *am aflat bolnavi de scabie, în total 13. Aceştia vor fi trimişi imediat la Spitalul de Copii sau Spitalul Judeţean, după etate. Suferă de conjunctivită granuloasă, încă nu total vindecată şase elevi, care vor fi vizitaţi de medicul şcoalei, iar în caz de recidivă vor fi izolaţi la spital. Suferă de infiltraţii pulmonare şi sunt febrili 4 elevi, care de asemenea vor fi trimişi la spital. Sunt anemici, debili, limfatici, foarte rău nutriţi 31 elevi. Acestora, în lipsă de termometru, nu li s-a putut măsura temperatura, dar toţi sunt suspecţi de tuberculoză. Suferă de tuberculoză osoasă, dar cicatrizată 2 elevi. Aceştia vor face când se poate, băi de soare şi li se va da untură de peşte. Peste tot băieţii sunt slab nutriţi, anemici. Îmbrăcămintea e foarte defectuoasă, mai ales ghetele celor mai mulţi, sunt rupte, cu talpa spartă.*

Sălile sunt curate însă cubajurile sunt prea mici, mai ales la clasa a III-a, c, 9,5 m lungime, 6 m lăţime, 3,5 m înălţime (57 m.p.) şi are 57 copii. Această clasă va trebui mutată într-o sală mai mare, sau să nu fie admişi atâţia copii….

---

[67] Idem, p. 236; Arhiva Şcolii Pedagogice din Arad, *Registrul de Procese- verbale ale Comitetului şcolar, 1926-1928*.

[68] AN Arad Fond PMA, 1925-1930, D 33/1926, fila 6

[69] Ibidem, fila 7

[70] Idem, D 108/1926, fila 345.

Şcoala are internat, toţi copiii fiind interni. În dormitoare, datorită supraaglomerării, cubajul pentru un copil este de 12-15 m.c. faţă de 20-30 m.c. necesari….Paturile sunt foarte defectuoase, păturile şi plapumele, foarte murdare. În multe paturi nu sunt albituri, sunt paturi fără saltele şi fără paie, copiii dormind pe scândura goală. Dulapuri nu sunt şi nici cuiere, să-şi ţie copiii hainele.

Elevii n-au unde se spăla, nefiind nici o instalaţie pentru aceasta. Dimineaţa se spală afară în curte, la fântână şi fiindcă, suntem în decembrie şi e zăpadă, ne putem închipui cum se pot spăla. De spălatul mâinilor înainte de a merge la masă, nici poveste, iar baie la picioare, de aici înainte, încă e imposibil. Baie n-au făcut copiii în anul acesta, cei mai mulţi sunt murdari şi de aceea e atâta râie. Closetele, nişte latrine simple afară, în curte, sunt foarte murdare.

Teritoriul din jurul pavilioanelor şcolii e neîngrădit şi e murdar, plin de diferite gunoaie. Acum, după ploaie, timp de câteva zile, e plin de noroi. Grajdul, coteţele de porci şi de păsări, vor trebui mutate din imediata apropiere a şcolii contribuind şi acestea la menţinerea murdăriei.

Bucătăria e murdară, vor trebui stârpite muştele, care sunt într-un număr grozav, murdărind şi infectând totul.. În sufragerie, mesele sun murdare, neavând feţe sau muşama. Copiii n-au pe ce şedea la masă, nefiind decât 30 de scaune, aşa că restul stau în picioare. Din 220 de copii câţi au stat la masă în 7 decembrie, 80-90, n-au avut linguri, aşteptând unii până mănâncă vecinul şi cu aceeaşi lingură, nespălată, mănâncă şi ei. Mâncarea ce s-a servit în 7 decembrie, a fost absolut neîndestulătoare. S-au fiert, sau aşa ni s-a spus, 32 kg carne, din care, cel puţin 15 kg au fost oase şi sgârciuri, aşa că porţia de carne bună e foarte mică, multora ajungânduli-se doar o mică bucată de zgârciu. Supa a fost puţină şi fără nici un gust, iar mâncarea de dovlecei, de asemenea, puţină şi fără grăsime.…Din cauza alimentării de tort insuficiente, sunt copii aşa de slabi şi de rău nutriţi, încât sunt expuşi la tuberculoză…[71].

Un nou control medical, efectuat după două luni releva faptul, că situaţia a rămas neschimbată[72].

15/IX. Pavilionul cu sălile de clasă

La puţin timp după începerea anului şcolar 1926-1927, au avut loc tratative între delegatul Consiliului eparhial din Arad, în persoana dr. Traian Botiş şi Ioan Bratu, inspector şcolar, delegatul Ministerului Instrucţiunii, în vederea fuzionării *Şcolii normale ortodoxe române, cu Şcoala normală de stat*. Situaţia de şcoală particulară, creată în 1926 Institutului Pedagogic Confesional, nu convenea în primul rând cadrelor didactice, care doreau o situaţie mai stabilă, asigurată de învăţământul de stat. Situaţia aceasta nu mai convenea nici autorităţilor bisericeşti, din cauza scăderii sistematice a numărului de elevi. Tratativele, au continuat la Bucureşti, între Ministerul Cultelor şi Artelor şi Ministerul Instrucţiunii. În urma acestora, la 14 aprilie 1927, s-a ajuns la un acord, în care sunt prevăzute condiţiile fuzionării, astfel că prin decizia 12.650 a Ministerului Instrucţiunii a reorganizat învăţământul pedagogic arădean, prin unificarea Şcolii Normale Confesionale cu Şcoala Normală de Băieţi şi formarea unei noi instituţii de stat, sub numele: *Şcoala Normală Ortodoxă de Stat* ***Dimitrie Ţichindeal,*** condusă de Ştefan Ciuceanu[73]. Schimbarea numelui Şcolii normale din *Titu Maiorescu*, în *Dimitrie Ţichindeal*, a fost hotărâtă de Ministrul Instrucţiunii, Ion Petrovici, la insistenţele unei delegaţii din Arad, discuţie evocată în memoriile sale, sub titlul *Maiorescu şi …Ţichindeal* text pe care-l redăm integral în **Anexa 18**[74]

Conform acordului, din 1 ianuarie 1927, instituţia, intra în cheltuieli integrale, de la bugetul statului, urmând să se aplice şi aici legile stabilite pentru învăţământul din Şcolile Normale.

În noul Regulament realizat special pentru această unitate, se menţiona însă, că la numirea cadrelor didactice şi a directorului, pe lângă condiţiile de studii, se cerea candidaţilor, să fie în mod obligatoriu de

---

[71] AN Arad, Fond PMA, D 17/1927, fila 50, 51

[72] Idem, fila 48

[73] **Anton, Ilica**, 1998, op. cit. p.65.

[74] **Ion Petrovici**, *Maiorescu şi… Ţichindeal*, în *Adevărul literar,* august, 1928**; Ion Petrovici,** *Titu Maiorescu (1940 – 1917),* Bucureşti, 1931, p.137-143.

religie ortodoxă. Încadrarea pe posturi se putea face de către organele ministerului doar cu acordul Consiliului eparhial. Pe lângă obiectele din planurile de învăţământ al Şcolilor normale de stat, elevii din această şcoală, erau obligaţi să înveţe Cântarea bisericească şi Tipicul. Un delegat al Consiliului eparhial avea dreptul să controleze învăţământul religios din şcoală sub aspectul purităţii doctrinare şi de a supraveghea viaţa religioasă morală a elevilor din internatul şcolii. Sub celelalte aspecte, se integrează în rândul instituţiilor de învăţământ ale statului.

În primul an după fuzionare, doar clasele I-IV au funcţionat în Gai, celelalte rămânând în vechiul local al Episcopiei. Distanţa dintre ele fiind de peste 7 km, pentru transportul profesorilor se folosea un automobil, proprietatea şcolii. Întreţinerea acestuia şi proiectele de cumpărare a unui autobuz, au format obiectul multor discuţii, în comitetul şcolar şi în conferinţele profesorale.[75]

La un alt control medical din 15 octombrie 1927[76], s-a constatat, absenţa a peste 100 elevi, adică, 1/3 din cei înscrişi, care nu au sosit încă de acasă, unul din motive, fiind epidemia de paralizie infantilă, semnalată în numeroase localităţi ale judeţului. Sălile de învăţământ şi dormitoarele au fost găsite curate. Dar, deoarece numărul paturilor era prea mic, o parte din elevi era încă nevoită să doarmă pe jos. Deoarece instalaţiile de apă şi mobilierul lipsea, elevii nu se puteau spăla, decât în câteva lighene, iar hainele erau păstrate, întinse pe pat. Curtea a rămas neîmprejmuită, plină de noroi, iar latrinele aflate la peste 100 metri depărtare, arătau mizerabil

16/IX. Vechea curte a şcolii

Începând cu anul şcolar 1928-1929, toate clasele au funcţionat în Gai, mutându-se aici şi Şcoala de Aplicaţie, condusă de Teodor Mariş[77] - profesor de pedagogie. În instituţie erau înscrişi 425 elevi, din care, 328 aveau asigurată cazarea şi masa la internatul şcolii. În procesul de învăţământ, erau folosite, două pavilioane, unul pentru activităţi didactice, iar celălalt în scopuri administrative. În şcoală, elevii erau organizaţi, pe un ciclu de şapte ani, în opt clase, conduse de diriginţi, după cum urmează: Clasa I - 68 înscrişi, 52 frecvenţi, diriginte Eugenia Ionescu[78]; Clasa II-a - 73 înscrişi, 59 frecvenţi, diriginte Teodor Mariş, clasa III-a – 65 înscrişi, 63 frecvenţi – diriginte Adam Dragoş; Clasa IV-a – 73 înscrişi, 67 frecvenţi, diriginte Traian Mager[79]; Clasa V-a A –60 înscrişi, 55 frecvenţi, diriginte Alexandru Mihuţia[80]; clasa V-a B – 32 înscrişi, 25 frecvenţi, diriginte Octavian Doboş[81]; Clasa VI-a- 32 înscrişi, 26 frecvenţi, diriginte Emilian Vlad[82]; Clasa VII –a – 22 înscrişi, 22 frecvenţi, diriginte Trifon Lugojan[83]. Colectivul didactic mai cuprindea profesorii: Nicolae Iorgovan şi Vichentie Guleşiu.

---

[75] **Vasile Popeangă, Eduard Găvănescu., VasileŢârcovnicu**, 1964, op.cit.p. 238.

[76] Proces-verbal, încheiat de medicul circumscripţiei urbane, Arad, dr. Ioan Pleşa în AN Arad, Fond PMA, D 17/1927, fila 43-44.

[77] **Teodor Mariş** (1885-1935), n. în Cherechiu, învăţător, absolvent al Cursului de Desăvârşire Profesională la Budapesta, profesor de pedagogie (1921-1935), redactor la Şcoala Vremii, care în 1935, unde a scris *Lecţiuni de didactică* şi care în 1935 îi dedică un număr comemorativ. În 1933, a fost decorat cu Coroana României în grad de Cavaler (**Ioan Lucaci, Teodor Mariş**, în *Anuarul Liceului Pedagogic Arad, pe anul şcolar 1972-1973*, redactat de **Vasile Popeangă**, Arad, 1973, p.265-285; *Episcopia Aradului, în vremuri de răscruce istorică*, Arad, 2006, p.99)

[78] **Eugenia Ionescu**, învăţătoare, pe lângă Şcoala de aplicaţie la Şcoala de Educatoare din 1921.

[79] **Traian Mager** (1887-1950), n. Lazuri (Arad), absolvent al Şcolii Normale Confesionale Ortodoxe din Arad (1908), specializat la Cluj, ca profesor de Limba şi literatura română (1919-1947), autor al volumelor *Aspecte din Munţii Apuseni, Ţinutul Hălmagiului (1937-1939*) Este înmormântat în cimitirul din Bodeşti-Hălmagiu.

[80] **Alexandru Mihuţi**a, n. la 20 oct. 1865 în Vaşcău, studii de teologie la Facultatea de Filosofie din Budapesta, profesor de Ştiinţele naturale (1919)

[81] **Octavian Doboş**, n. 23 oct. 1899, învăţător, absolvent al Cursului scurt de profesionalizare de la Cluj, profesor de Educaţie fizică (1930-1951), directorul Liceului pedagogic (1951)

[82] **Emilian Vlad**, n. la 15 oct, 1892, în Lianţ (Hunedoara), învăţător, absolvent al Cursului scurt de profesionalizare de la Cluj, profesor de istorie-geografie (1919)

Teodor Mariş, ca profesor de Pedagogie şi director al Şcolii de Aplicaţie, a îndrumat şi supravegheat desfăşurarea practicii pedagogice. Potrivit prevederilor Programei din 1925, ea a constat din asistenţa la lecţii model ţinute profesorii şcolii şi învăţătorii de la Şcoala de Aplicaţie, lecţii curente şi de probă, făcute de elevii practicanţi, urmate de analize, în faţa întregii clase. Teodor Mariş a utilizat şi alte forme de practică pedagogică, cu referinţe atât la nivelul unei clase cât şi a elevilor izolaţi. Rezultatele observaţiilor erau apoi prezentate sub forma unor expuneri pe teme pedagogice ca: oboseala, talia şi greutatea elevilor, interesul pentru lectură, greşelile de scris curente etc.

Interesul organelor administrative faţă de această instituţie aflată la periferia oraşului, a rămas însă scăzută, iar cea eparhială nu mai avea nici o competenţă. Dificultăţile didactice erau accentuate şi de faptul că şcoala, prin plasamentul edificiului nu mai reprezinta un centru spiritual didactic de atracţie. Deşi, anual se anunţau pentru judeţul Arad, peste 175 posturi de învăţători vacante iar pentru majoritatea elevilor normalişti se asigurau burse, la început de an şcolar, la examenele de admitere, nu exista concurenţă, deci nici selecţie. Înscrierea se făcea relativ uşor, la fel şi accesul la bursă.

Puteau deveni elevi ai şcolii, tineri de 12-15 ani, absolvenţi a 4 clase primare, cu Certificat de bună purtare, din părinţi ortodocşi şi care se angajau în scris că vor servi cel puţin 10 ani în învăţământul de stat. Concursul de admitere, consta dintr-o probă de auz muzical, examene din limba română, aritmetică, istorie şi geografie. Cu toate acestea, efectivele de elevi pe clase, rămâneau sub cele planificate, cu frecvente retrageri şi mulţi corigenţi. Astfel, la concursul pentru pentru admiterea în clasa I, s-au prezentat doar 20 de candidaţi, pentru cele 40 de locuri libere, bine înţeles, fiind admişi toţi cei înscrişi. O situaţie asemănătoare s-a întâlnit şi în anul următor, iar pentru anul şcolar 1931-1932, nu au fost înscrieri în anul I.

În septembrie 1929, conducerea instituţiei a fost preluată de **Terenţiu Olariu** (1886-1941)[84], bun gospodar şi un excelent pedagog, fire activă şi ţinută de sportiv. Originar din Nădlac, s-a specializat în Limbă, literatură şi istorie antică, la Universitatea din Budapesta unde şi-a susţinut şi examenul de doctorat. A funcţionat ca profesor la diferite şcoli din Budapesta, iar din 1926 până la pensionarea sa din 1941 la Liceul *Elena Ghiba Birta* din Arad[85]. Datorită acestor calităţi, noul director a reuşit să aducă unele îmbunătăţiri în ceeace priveşte condiţiile sanitare, de locuit şi hrană. Semnificativ e faptul că la adunarea generală a Comitetului şcolar din decembrie 1929, preşedintele de şedinţă, Vasile Goldiş, a dat un semnal de preţuire a şcolii dar şi de atenţionare a administraţiei asupra dificultăţilor instituţiei. Legat mai mult de biserică, Vasile Goldiş şi-a exprimat totodată credinţa şi dorinţa, *ca această şcoală, de stat, iarăşi să devină confesională, pentru că fără ideal, nu poate fi, iar idealul nu-l poate da decât religia.* Cert este faptul, că existau, unele neînţelegeri între Ministerul Instrucţiunii şi Consiliul eparhial, disensiuni cu urmări neplăcute pentru şcoală. Conferinţele profesionale au scos, însă, în evidenţă faptul, *că Şcoala Normală Ortodoxă română de stat din Gai se consideră continuatoarea vechii preparandii, care prin fuziunea sa cu cu Şcoala normală de stat, a fost trecută în îngrijirea şi administrarea statului. Tradiţiile Preparandiei sânt păstrate în întregime, însă cât priveşte administrarea şcoalei, se doreşte ca aceasta să rămână în mâna statului, considerându-sa şcoala ca Şcoală normală de stat şi nu Şcoală Normală Confesională. Consiliul profesoral în mod hotărât este împotriva oricăror tendinţe de reconfesionalizare a şcoalei, din orice parte s-ar susţine acestea, fiind convins că acest lucru nu ar folosi nici Bisericii, nici Statului, iar cât priveşte şcoala, aceasta din situaţia ei sigură de acum, ar putea să ajungă în nesiguranţă, fiindu-i primejduită chiar şi existenţa.*[86]

---

[83] **Trifon Lugojan**, n. la 27 mai 1974 la Nădlac (Arad), absolvent al Conservatorului din Leipzig, profesor de muzică şi cântare bisericească, a compus cântări bisericeşti, tropare, condace.

[84] **Terenţiu Olariu** (1886-1941), născut la Nădlac, absolvent al Facultăţii de Filologie-Filosofie din Budapesta, profesor de latină, fost director al Şcolii Normale (1929-1935). A donat o suprafaţă de 2,5 ha, pentru constituirea Fundaţiei *Terenţiu Olariu*, în beneficiul elevilor merituoşi ai şcolii.

[85] În perioada 1929-1935 a fost detaşat ca director al Şcolii Normale din Gai..

[86] Arhiva Şcolii normale din Arad, Registrul de procese-verbale, 1929-1937; **V. Popeangă, E. Găvănescu, V. Ţârcovnicu**, 1964, op. cit p. 242

Marea criză economică din 1929-1933, s-a resimţit şi în şcoala din Gai. Reducerea numărului de posturi în învăţământ a dus la mărirea duratei de studiu, înăsprirea condiţiilor de promovare, în paralel cu scăderea posibilităţilor materiale ale părinţilor. Astfel, în anul şcolar 1929-1930, se constata, că pe trimestrul I, *rezultatul cel mai bun la învăţătură*, l-a avut clasa a VII-a, dar şi aici numărul corigenţilor, era abia de peste 50%. Conferinţa profesorală, a consemnat situaţia, că la alte clase, procentul de promovabilitate era de 20%. Astfel, la clasa I din 2o elevi înscrişi, doar 8 au fost promovaţi. După cum se vede, fiind vorba de o clasă cu un număr mic de elevi, rezultatele slabe la învăţătură, nu se pot explica prin supraaglomerare. Semnificativ este şi faptul, că în 12 martie 1930, la sfârşitul trimestrului al II-lea din 261 elevi, doar 167 au promovat la toate obiectele, ceilalţi rămânând corigenţi la diferite obiecte: matematică, română, franceză, violină. Situaţia s-a agravat şi prin faptul că, în cursul anului, încă 45 elevi s-au retras, deşi majoritatea dispunea de burse speciale şi întreţinere gratuită la internat şi cantină.

Din toamna anului 1930, au fost încadraţi profesorii: Caius Lepa[87] şi Ioan Chivăran, iar în 1931, au depus jurământul, pentru catedrele vacante, Mihai Păun[88] – Limba română, Alexandru Chevereşan – istorie, Carol Wiszmeck – fizică şi chimie, Lazăr David – lucru manual şi învăţătorii, Theodor Vicol şi Mihai Ionescu.

Personalitatea instituţiei a fost relevată pregnant, prin Serbarea din 19 martie 1930, dedicată patronului spiritual al şcolii, Dimitrie Ţichindeal[89]. Programul a cuprins, Conferinţa lui Teodor Mariş, despre primii profesori ai Preparandiei arădene, exerciţii de gimnastică ritmică, executate în acompaniamentul orchestrei, evoluţia corului, care a interpretat piesele: *Imnul Şcolii normale, Pui de lei, Cântecul luntraşilor de pe Volga, Fântâna cu trei izvoare* şi recitarea poeziilor: *Dascălul* de Octavian Goga, *Primăvara* de George Topârceanu. De asemenea la serbarea de sfârşit a anului şcolar, au fost invitate, personalităţi ale vieţii politice, didactice, clericale, culturale şi econonice arădene, care au oferit elevilor premianţi, cadouri.

La 15 septembrie 1932, directorul şcolii, Terentie Olariu, a făcut cunoscut Ordinul Ministrului Instrucţiunii Publice, nr. 12650/1931, prin care Şcoala normală *Dimitrie Ţichindeal,* a fost mutată din Gai, în centrul oraşului, în clădirea de pe strada Corneliu Dragalina nr 5-7[90]. În 1940, instituţia încă mai deţinea în Gai două ferme: una zootehnică, amplasată pe fostul hipodrom, alcătuită dintr-o clădire din piatră, cu 4 camere, grajd pentru vite, adăpost cu 10 boxe pentru porci. Aici se mai afla, remiza maşinilor agricole, o seră de flori şi trufandale, şi grădină cu legume. Cealaltă fermă, de câmp, cuprindea două loturi; 6,5 ha, în spatele cazărmii şi 18 ha în apropierea moşiei maiorului Berthelot. În 1950, toate terenurile acestei unităţii de învăţământ au fost preluate de către stat.

3. Şcoala pentru adulţi. Alfabetizarea

Acţiunea de alfabetizare a adulţilor, la nivelul întregii ţări, care a debutat la 15 octombrie 1945, nu era o iniţiativă, în totalitate nouă.

Primele încercări de organizare a unor cursuri pentru toţi tinerii cuprinşi între 12-18 ani, care nu erau absolvenţi de patru clase, au fost propuse, înainte de 1878. Printr-o scrisoare, episcopul Ioan Meţianu, recomanda, Inspectorului şcolar, protosingelul Iosif Goldiş, să dispună, ca adulţii, *adică acei care au trecut în etate de 15 ani şi care nu mai puteau fi obligaţi să frecventeze, nici măcar şcoala de repetiţiune, să fie*

---

[87] **Caius Lepa** (1898-1978), profesor de geografie, specializat la Berlin, în Etnologie, director al Şcolii Normale (1935-1949)

[88] **Mihai Mihalache Păun,** (1905-1956), absolvent al Facultăţii de Litere din Bucureşti, director al şcolii (1952-1954), publicist arădean.

[89] **DimitrieŢichindeal** , primul director al Preparandiei Arădene, înfiinţate în 1812.

[90] **Corneliu Dragalina** (1887-1949), militar de carieră, artilerist, cu grad de General corp de armată, participant în ambele Războaie mondiale. Clădirea, cu trei nivele, a fost construită în 1905, de către arhitecţii **Fodor** şi **Reisinger.**

îndrumaţi pentru a-şi câştiga cunoştinţele de socoată, scriere şi citire[91]. Instruirea, ar urma să se facă în serile lungi de iarnă, câte două, trei sau mai multe zile pe săptămână, de către învăţători, al căror efort suplimentar, în funcţie de posibilităţile locale, va fi remunerat. Despre foloasele acestei acţiuni, preotul trebuia să vorbească în biserică urmând să se constitue comitete locale care să influenţeze reuşita acţiunii[92].

În 1907 din cei 1015 enoriaşi ortodocşi români, cu vârsta de peste 7 ani ştiau să scrie şi să citească, doar 394 (38,8%) din care 232 erau bărbaţi şi 162 femei, adică 61,2 % analfabeţi[93]. În 1915, procentul neştiutorilor de carte, din Gai, a scăzut la 45%, sub Cicir (52%), Mândruloc (52%), Sâmbăteni (51%)[94]

În 1911, Despărţământul din Arad al Astrei, solicita directorilor Şcolilor confesionale, reînceperea cursurilor de alfabetizare, printr-o adresă, cu următorul conţinut: *Vremurile în care trăim, ne impun o apropiere sinceră de popor, cu gândul curat de a-l smulge cât mai curând din întunericul neştiinţei. Facem apel, să reînceapă sistematic, cursurile de analfabeţi, singurele care pot înlesni pătrunderea în popor*[95]. Din cei 1377, din care, 703 bărbaţi şi 644 femei, ortodocşi români, ai parohiei din Gai, ştiau să scrie şi să citească, doar 456, adică, 42 %, fiind evidenţiaţi, 921 analfabeţi, din care 391 erau bărbaţi şi 530 femei. Cu procentul de 58% analfabeţi, Gaiul, era pe ultimul loc, dintre cele 18 parohii ale Protopopiatului Ortodox Arad[96].

În 1926 se preconiza, de către stat, organizarea şcolii pentru aduţi, cu o durată de trei ani, ca formă a *Educaţiei Permanente*[97].

17/IX. Felicia Ionescu Cap de bătrân (pictură în ulei)

Cursurile, care au reînceput la 1 noiembrie 1945, ca şi cele anterioare dealtfel, nu s-au bucurat de prea mare succes. Deşi au fost făcute eforturi uriaşe din partea statului, a şcolii, iniţiativa, a fost primită cu reticenţă, desfăşurându-se în condiţii grele. Lipsa manualelor şi rechizitelor şcolare, a spaţiilor de studiu, cadrelor didactice, etc. a amplificat rezistenţa analfabeţilor, care refuzau să participe la cursuri, cu atât mai mult, dacă acestea, se desfăşurau în incinta şcolii. Cu toate acestea, acţiunea s-a intensificat după reforma învăţământului, din 1948, încheindu-se în anii primului plan cincinal (1951-1955).

În perioada 1947-1952 au fost cuprinşi în cursurile de alfabetizare, 124 găieni, români şi maghiari, la care se adăugau cei aproape 100 analfabeţi, angajaţi la Intreprinderea *7 Noiembrie*. Analizele şi evaluările, realizate, la diferite nivele politice şi administrative, erau puţin încurajatoare, ele dovedind, atât lipsa de interes a unor instituţii şi organizaţii obşteşti, cât şi a celor chemaţi să fie şcolarizaţi. Concluziile celor 11 brigăzi de control ale cursurilor de alfabetizare din municipiul Arad, organizate în februarie 1953, au confirmat că întreaga acţiune, desfăşurată pe bază de ordin, decurgea fără entuziasm, mare parte din analfabeţi sustrăgându-se activităţilor didactice. Colectivul nr. 7, condus de Dumitru Busuioc, a controlat: frecvenţa, punctualitatea corpului didactic, munca instructiv – educativă a învăţătorilor, nivelul cunoştinţelor cursanţilor, planificarea materiei şi baza materială didactică asigurată, la cursurile de alfabetizare din Gai. S-a constatat că, la Intreprinderea de Stat *7 Noiembrie*, din 98 analfabeţi depistaţi, erau frecvenţi la lecţii 64, în ziua controlului, fiind prezenţi 45, români şi maghiari. Pozitiv este faptul că propunătorii, recrutaţi din şcolile cartierului, *se prezintă sistematic la cursuri*, cunoştinţele analfabeţilor, fiind găsite drept corespunzătoare. Existau rechizite şcolare, cumpărate de intreprindere, iar sălile de curs încălzite. Reprezentanta muncitorilor, *Varadi Ana*, îi recompensa pe cursanţi, prin organizarea săptămânală, în mod gratuit, a vizionării unor

---

[91] AN Arad, Fond *Protopopiatul Ortodox Român Arad*, D 5/1878, fila 221, 222
[92] Ibidem
[93] Idem, D 289/1908, fila 12
[94] Situaţia analfabeţilor, din Protopopiatul Ortodox Român Arad, în 1915, era următoarea: Arad-8%, Şeitin 14%, Budapesta-15%, Semlac-19%, Nădlac-21%, Cenadul Unguresc-23%, Bătania-25%, Pecica Română-30%, Micălaca-33%, Gai-45%, Tornea-49%, Sâmbăteni-51%, Cicir-52%, Mândruloc-52% (Idem, D. 326/1915, fila 82)
[95] *Biserica şi Şcoala*, anul XXXV, Arad, 1/14 ianuarie 1911, p. 5
[96] AN Arad, Fond *Protopopiatul Ortodox Român Arad*, D. 306/1911, fila.3
[97] AN Arad, Fond PMA 1925-1930, D 33/1926, fila 3.

spectacole cinematografice, de teatru, vizitarea unor expoziţii, a muzeului de la Palatul Cultural, singuri sau împreună cu familia. De asemenea analfabeţii, fruntaşi la învăţătură şi muncă, erau propuşi şi susţinuţi pentru a vizita, pe cheltuiala Intreprinderii, obiective culturale din Bucureşti[98].

Şcoala elementară nr 24 (Şcoala de Sus) din 47 analfabeţi planificaţi, să participe la lecţii, în ziua controlului erau frecvenţi 18, iar la Şcoala nr. 25 - maghiară, erau 11prezenţi, din 20 înscrişi. Marea majoritate a celor cuprinşi în alfabetizare, î-şi exprimau dorinţa, să fie pregătiţi la domiciliu, simţindu-se jenaţi să vină la şcoală alături de copiii lor. Dar, atunci când învăţătorii, se apropiau de domiciliu, pleacau în mod jignitor şi ostentativ de acasă, susträgându-se astfel, făţiş, acţiunii[99]. Cu toate acestea iniţiativa a avut unele urmări binefăcătoare, scăzând numărul analfabeţilor din rândul populaţiei adulte.

EXPLICAŢII FOTOGRAFII:

1/IX. Gheorghe Docmanov: Casă pe strada Tribunul Corcheş (schiţă în cărbune 1993)
2/IX. Felicia Ionescu : Natură moartă cu sticlă (pictură în ulei)
3/IX. Mihai Takacs : Prăvălia lui Farcaş (pictură în ulei 2010)
4/IX. Clădirea Şcolii de Jos
5/IX. Clădirea Şcolii Sârbeşti
6/IX. Străjerii Şcolii primare nr.6, conduşi de Ion Dincă (1940)
De la stânga la dreapta, rândul de jos: Vioara Oprea, Cornelia Ilin, Dimitrie Gligorescu, Ion Hairasu, Livius Tepician ; Rândul din mijloc: Ioan Roşu clasa a III-a, învăţătorii: Petru Comloşan, Ileana Şuluţ, preot romano catolic-A. Szalai, soţia inv. Ion Dinca, înv. Ioan Dinca (directorul şcolii) ; rândul de sus: Elisabeta Szabo, Magdalena Ardelean, Valeria Stana, Vioara Sârb, Gheorghe Sandici.
7/IX Învăţătorul Ioan Toconiţă
8/IX. Asolvenţii Şcolii Primare nr 6 (1949) învăţători Emil şi Hortensia Tomuş.
9/IX Învăţătorul Vasile Drincu
10/IX. Cantina şcolii condusă de învăţătorul Vasile Drincu (1939)
11/IX. Concurs de orientare turistică (1979)
12/IX. Premierea elevilor silitori (1979)
13/IX. Grădiniţa din str. Anton Pann
14/IX. Grădiniţa din str. Grădinarilor (1940)
15/IX. Căminul de zi 7 Noiembrie Indagrara (1975)
16/IX. Internatul
17/IX. Pavilionul cu sălile de clasă
18/IX. Vechea curte a şcolii
19/IX. Felicia Ionescu *Cap de bătrân* (pictură în ulei)

[98] AN Fond *Sfatul Popular al Regiunii Arad, Secţiunea Învăţământ*, D 10/1952, fila 242
[99] Ibidem

V. Agricultura

1. Aspecte ale politicii agrare

Preocupări agricole până la Primul Război Mondial

După o lungă perioadă de războaie, revolte şi calamităţi naturale, în 1700, teritoriile din această zonă, preluate de austrieci, de la turci, erau slab populate. În părţile Aradului, puţinii ţărani, trăiau grupaţi în mici localităţi rurale, pierdute printre apele revărsate. Slăbiciunea înzestrării tehnice, a fost vădită, mai ales în domenii fundamentale cum sunt: predominarea uneltei, absenţa maşinii, insuficienţa şi slaba eficacitate a utilajului şi a tehnicilor eurale, mediocritatea înzestrării energetice şi a transporturilor.

În 1726, Împăratul Carol al III-lea, a donat Ducelui Rainaldo de Modena, *pentru servicii credincioase,* mari suprafeţe, rupte din Domeniul erarial. Ulterior, căzând în dizgraţie, terenurile i-au fost retrase, trecând în stăpânirea statului, fiind în timp, vândute, expropriate, sau arendate sub numele de Puste, Dulok, apoi Câmpuri. Mărimea suprafeţei lor, se socotea, în funcţie de existenţa fântânilor, care puteau deservi un anumit număr de vite. Chiar şi astăzi, extravilanul Gaiului, este identificat prin aşa numitele *Câmpuri,* (Puste, Dulok - Dulee)[1] care se prezină de la N-E spre N şi V astfel: *Ghilin* (Galin), *Zimandului* (Zimandi), *Islazul Mare* (Nagy Legelo), *Balta Mică* (Baltamica), *Livezilor* (Nagy Kaszalo), *Bărbuş* (Barbus), *Nisipos* (Homokos), *Surduc* (Szurduk), *Zorilor* (Nagy Volgy), *Haiduc* (Bigets), *Cioban* (Prohaszka), *Hameiului* (Pesti), *Speranţei* (Marco), *Crivabora* (Crivabora), *Ineluş (*Gabor), *Sfântul Toma* (Szent Tamas). În partea de sud, porţiunea dintre Calea Aurel Vlaicu şi Calea ferată spre Nădlac, este cunoscută sub numele de *Dumbrava Roşie* (Menes Volgy), care se continuă spe vest cu *Câmpul Murgului* (Sarlo). Pe parcurs *Câmpurile* au fost divizate în loturi mai mici şi specializate pe culturi, purtând de regulă numele familiei proprietarului.

Începând cu 1735, populareа acestor teritorii, s-a făcut într-o oarecare măsură, prin colonişti, aduşi şi aşezaţi, de împărăteasa Maria Tereza, în mai multe valuri, succesive. Pentru a fi mai aproape de culturi, oamenii au început să-şi construiască ferme, numite *sălaşe,* care erau recunoscute de la distanţă, după salcâmii[2] care le înconjurau. În perioada 1780 - 1845, pustele au fost populate, de către armeni, numiţi *sărăceni,* denumire atribuită în Evul Mediu, musulmanilor din Europa şi Africa. Aceştia, se ocupau, cu precădere, de creşterea vitelor, care după îngrăşare, erau mânate, în turme, la abatoarele din Viena. Era începutul unei noi forme de organizare administrativă, economică şi social-politică, în care, principala preocupare economică rămânea în continuare, agricultura.

Scoaterea terenurilor de sub influenţa nefastă a apelor stătătoare, s-a realizat, după 1850, de către stat, prin ample lucrări de hidroameliorаţii, îndiguiri şi canalizări, necesare drenării solului. Prin aceste investiţii, care s-au desfăşurat pe mai multe decenii, mari suprafeţe de terenuri înmlăştinite, au fost secate şi folosite pentru diverse culturi agricole. De asemenea, pârloagele desţelenite, mai ales, în urma comasării, ofereau agriculturii, din ce mai multe suprafeţe, pe care se cultiva: grâu, orz, ovăz, porumb, cartofi, dar şi plante industriale ca: in, cânepă, floarea soarelui şi sfeclă de zahăr, iar mai târziu, pomi fructiferi, viţă de vie, tutun, zarzavaturi şi orez. De-a lungul drumurilor, pe străzi şi în jurul aşezării, au fost plantaţi duzi, tei, salcâmi, necesari creşterii viermilor de mătase şi albinelor. În felul acesta, şi aici, ca

---

[1] Denumirile maghiare, au fost schimbate cu cele româneşti, prin *Hotărârea Primăriei Oraşului cu drept de Municipiu Arad, nr. 3230/1923* asupra schimbării denumirii străzilor prin Ordinul Prefecturii nr. 1828/1923, solicitându-se trecerea în cadastru a noilor denumiri *(Monitorul Oficial al oraşului Arad*, nr. 22/4 iun., 1923, p. 215

[2] Salcâm *(Robinia pseudacacia L),* arbore din familia leguminoaselor, rezistent la secetă şi sol, plantă meliferă, cu lemnul folosit în construcţii.

în alte părţi ale Transilvaniei, după 1848, numeroşi ţărani, au trecut de-a dreptul, de la starea de iobag, la cea de proletar-salahor, căutându-şi cele necesare traiului, în afara de propriilor gospodării, care nu erau în măsură, să le ofere suficiente mijloace de muncă şi câştig. Acest proletariat, în parte ambulant şi sezonier, a conturat şi în Gai, fizionomia social - economică a noului tip de ţăran, desprins din masa mare a semenilor şi apropiat de muncitorul industrial sau mica burghezie urbană.[3]

În cultura cerealelor s-a introdus desmiriştirea, arătura adâncă, asolamentul şi gunoierea sistematică a pământurilor. Au fost luat măsuri energice pentru combaterea dăunătorilor agricoli, prin stropiri cu insecticide şi fungicide. În noile ferme zootehnice, s-a introdus un nou regim de îngrijire a animalelor.

Noile unelte, de mare eficienţă, procurate din străinătate, au produs schimbări radicale în tehnica agricolă[4]. Dispare vechiul plug din lemn, doar cu papucul, numit *ciorslu,* din fier, răspândindu-se pe scară largă, *brăzdarul* metalic, alături de înlocuirea treptată a boului prin folosirea eficientă a calului în tracţiune. Se renunţă la recoltatul cerealelor cu secera şi călcatul spicelor cu vitele, plimbate în jurul unui stâlp. Se folosesc noi tehnologii în pregătirea solului prin utilizarea grapei din fier, cu şire dese, a tăvălugului, iar pentru celelalte lucrări: coasa, maşina de semănat, maşina de călcat (treierat), trierul (vânturătoarea), prăşitoarea pentru porumb, maşina de sfărâmat porumbul, iar spre începutul secolului al XX-lea, tractorul şi batoza[5]. După 1843, când, pe pământul arendat, Erariul din Pecica, a introdus pe bază de ordin, cultivarea tutunului, a plantelor tehnice şi industriale, iar în final, pe scară întinsă, în câmp, au început amenajările pentru zarzavaturi. Dintre comercianţii cu maşini agricole ale acestei perioade, amintim: magazinul *Fraţii Burza,* din Arad, cu *maşini de semănat, neghitoare, ciururi, oprese de ulei, prese de vin şi pisătoare, stropitoare originale Vermorel* etc.[6], Szucs Odon, *meşter droşcar,* Sam Wagner din Sibiu, *producător şi comerciant de maşini de semănat cu braţul, cu manej sau cu transmisiuni, treierător cu scuturător de paie, cu însăcuitor şi dublu curăţitor, de orice mărime, maşini de treerat trifoi, maşini de secerat, cu şi fără aparat de legat, cositoare de nutreţ, greble americane pentru strânsul nutreţului, mori pe postament foarte solid din lemn tare,* etc., Samuil Hacker din Lugoj cu *acareturi economice, motoare, maşini de treierat, cu plata în rate,* Eugen Nicola din Blaj, cu *maşini economice şi pluguri,* Mayer din Szombathely şi Budapesta, etc.

<u>1/5. Plugul din fier, cu tracţiune animală</u>

În contextul vremurilor, până la Primul Război Mondial, în Gai, se mai practicau, în Comunităţile agricole, câteva meserii, care, de regulă, erau activităţi secundare, din domeniul serviciilor, ca cele de zidari, olari, lemnari, rotari, potcovari, cismari, măcelari, morari, bărbieri, croitorese, comercianti, birtaşi, şi altele. Treptat, tinerii de la 15 ani, din familiile sărace, intrau inaşi (ucenici), la Fabrica de Spirt şi Drojdie ori la cea de vagoane, iar fetele – servitoare pe la oficianţii de la fabrici[7].

De asemenea, existau crescători de animale (bovine, ovine, cabaline, păsări) precum şi unele preocupări pentru cultura plantelor tehnice (tutun, in, cânepa, sfecla de zahăr), grădini de zarzavaturi, albinărit (apicultura) iar după 1900, s-a introdus mătăsăritul (sericicultura).

---

[3] **Victor, Jinga,** *Problemele fundamentale ale Transilvaniei*, vol. II, Braşov, 1945, p.89. Din punct de vedere literar, aceste aspecte, au fost excelent tratate de **Ioan Slavici** în nuvela *Pădureanca.*

[4] Secerătoarea inventată în anul 1835, de către americanul **H. Mac Cornick**, a produs o adevărată revoluţie în agricultură. A fost introdusă în fabricaţie în 1835 de către International Harvester Company, sub numele de Combina secerătoare, treierătoare. A urmat un lung şir de maşini deosebit de eficiente pentru toate culturile..

[5] În 9 februarie1912, s-a constituit Grupa arădeană a Asociaţiei naţionale a proprietarilor de maşini de treierat (AN Arad, Fond Chestura Poliţiei municipiului Arad, 1907-1913, D 7/1913)

[6] Biserica şi Şcoala anul XXXV Arad, 1/14 ianuanuarie 1911 p 5

[7] AN Arad, Fond Protopopiatul Ortodox Româna Arad, D 271/1906, fila 28

În timpul Primului Război Mondial, Guvernul maghiar, a lansat chemarea, ca fiecare cetăţean, să sprijine ţara după posibilităţi, dar, mai ales, să fie intensificată, cultura cerealelor. Suprafeţele, socotite, improprii pentru agricultură, urmau să fie desţelenite şi cultivate cu fasole, Ministerul Agriculturii, asumându-şi răspunderea asigurării asistenţei tehnice, propice acestei culturi..

Reforma Agrară din 1921

După Unire, transformările cele mai importante, sub aspect economic, au fost cele din domeniul agriculturii, determinate şi de *Legea pentru Reforma Agrară* din anul 1921[8]. Dar, până la elaborarea şi aplicarea acestui important act normativ, trebuiau, însă, luate măsuri energice pentru cultivarea pământului, nelucrat integral, datorită războiului, cât şi sporirea producţiei agricole. În acest scop, a fost emisă Ordonanţa nr. 82 A din 21 februarie 1919, prin care se dispunea, ca, pentru cauză de utilitate publică, în mod obligatoriu, să fie încheiate contracte de arendare, a moşiilor statului, corporaţiunilor şi ale unor particulari. Acest act normativ, a făcut posibil, ca unele porţiuni din suprafeţele destinate exproprierii, să fie date în posesiune sătenilor, prin *arendă forţată*, încă înainte de înfăptuirea Reformei Agrare, ale cărei pregătiri au început în septembrie 1919, prin constituirea Consilieratului agricol al judeţului Arad[9]. Această măsură, a făcut de altfel, ca marea proprietate, să-şi piardă rolul hotărâtor, în repartiţia pământului.

În urma Legii promulgate la 23 iulie 1921, au fost expropriate peste 6 milioane hectare, în cea mai mare parte, pământuri arabile şi păduri. Au fost expropriaţi: absenteiştii cu suprafeţe de peste 25 ha, alţi privaţi, cărora li s-a fixat o cotă intangibilă de 25 ha în zona de deal şi 250 ha la şes, în cazul în care solicitările de pământ erau satisfăcute. Mai mult de jumătate din această suprafaţă, a fost dată, prin lotizare, ţăranilor, restul, fiind destinată împroprietăririlor speciale: islazuri comunale, rezerve de stat, colonizări, etc.

Realizatorii Reformei Agrare din Transilvania, au fost preocupaţi, mai mult, decât în Vechiul Regat[10], de criterii sociale şi de larg interes, înzestrând instituţiile de drept public, cu intinderi mari de păduri şi islazuri, necesare, în special, dezvoltării economiei forestiere şi zootehnice a ţării. Scopul acţiunii, era de altfel, indeplinirea unor interese generale, obşteşti şi ale statului, mărirea vetrei satului, crearea, prin colonizări, de sate noi, drumuri, adăpători, sporirea şi completarea proprietăţilor rurale, ţărăneşti, a islazurilor şi pădurilor comunale. Se mai avea în vedere, dezvoltarea industriei naţionale, rezervându-se terenuri pentru centrele miniere, industriale şi balneare, unde se vor crea, mici gospodării pentru muncitori. Au fost constituite şi completate, păşunile şi pădurile comunale, în suprafeţe, care să susţină, contingentul normal de vite, respectiv numărul de familii, necesarul de lemne pentru foc şi materiale de construcţii.

Cele două etape ale Reformei Agrare: exproprierea şi împroprietărirea, au reprezentat, însă, pentru perioada respectivă, operaţiuni complicate şi grele, necesitând un vast aparat tehnic şi administrativ, de care statul român nu dispunea. Din această cauză, acţiunea s-a desfăşurat lent, neîncheindu-se definitiv, nici până în 1944.

Pentru aplicarea Reformei Agrare, Aradul, a fost împărţit, în două Circumscripţii administrative, formându-se, pentru fiecare dintre acestea, organe speciale pentru împroprietărire: Comitetele locale,

---

[8] *Legea pentru Reforma Agrară din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş* / 19 iulie, 1921, Bucureşti, 1921, a apărut în Monitorul Oficial nr. 93 din 30 iulie, 1921.

[9] **Alexandru, Mihalca**, *Aspecte din Istoria agrară a judeţului Arad, Partea a II-a – perioada interbelică,* Arad, 2001, p.33.

[10] În vechiul Regat, 73% din terenurile expropriate au fost destinate împroprietăririi ţăranilor, iar în Transilvania, doar 20% din această suprafaţă (**Victor, Jinga**, 1945, op. cit., p. 285)

Comisia de Ocol compusă din: Judecătorul dr. Ludovic Szell – preşedinte, Dimitrie Olaru, Ştefan Calanici, Vasile Pop – secretar[11] şi Comisia Judeţeană pentru exproprieri şi împroprietăriri. Un rol important l-au avut Organele judecătoreşti locale şi Curţile de Apel, organizate la nivel regional, pentru întabulare şi judecarea contestaţiilor[12].

În Gai, Comitetul local, a fost constituit la 2 februarie 1922, în următoarea componenţă: Andrei Puticiu, şeful circumscripţiei – preşedinte, Ioan Maier, secretarul circumscripţiei – secretar, Augustin Şomogyi, preot romano-catolic, Nicolae Ionescu, preot greco-ortodox român, Ioan Nagy, Vasilie Zabb, Traian Pigli, Nandor Balog – directorii şcolilor din Gai, Cristea Coita, învăţător dirigent, Mihai Huţiu, Mihai Secianschi, Ştefan Viragoş jun. – delegaţi aleşi.[13] Pe baza cererilor individuale, a fost întocmit Tabloul locuitorilor îndreptăţiţi la împroprietărire cu teren agricol, căruia, în zilele de 12-26 martie, i s-a făcut publicitatea legală, prin afişare, la sediul Circumscripţiei din Gai şi prin baterea tobei. Timp de câţiva ani, această listă a suferit însă, numeroase modificări, unele nume fiind contestate şi eliminate, altele, fiind trecute în completare, ca fiind persoane îndreptăţite. De asemenea, Comitetul local, împreună cu membri Comisiunii de Ocol s-au întâlnit în mai multe rânduri, cu delegaţii sătenilor, pentru a discuta aceste aspecte. În urma dezbaterilor, în 10 noiembrie 1927, a fost încheiat şi afişat, primul dispozitiv de parcelare, care purta numărul 45. Pe baza lui, Inspectoratul Regional Cadastral din Timişoara, prin ing. Aurel Florescu, a prezentat *Schiţa generală* a împroprietăririi.

Principalele suprafeţe expropriate, din zona Gaiului, au fost alcătuite din următoarele moşii:

Kevra Kadişa - 172 jugăre cadastrale şi 1383 stânjeni pătraţi (în continuare 172,1383 j) din care 148,1037 j arabil, 21,815 j păşuni, 2,1131 j neproductiv[14] ; *Episcopia Ortodoxă Română* - 109,1035 j (61 j. arabil, 19,385 fânaţe, 19,1519 j. păşune, 9,518 j. neproductiv)[15] ; *Consistorul Ortodox Român* - 35,836 j. arabil[16] ; *Banca de Cumpărare şi Parcelare Arad* - 88,1068 j, (72,386 j arabil, 16,680 j păşune)[17] ; *Alexandru Taganyi* - 343,595 j, (342,556 j arabil, 1,39 j neproductiv)[18] ; *Mihai Gutjar*, 130 j., arabil ; *Văduva I Toth,* 58,1060 j arabil[19] ; *Comunitatea Israelită din Arad*, 208,516 jugăre[20] ; *Otocar Nagy* – 42 j arabil ; *Comunitatea Oraşului Arad* (Primăria) – 2239 jugăre şi 558 stânjeni pătraţi, (arabil, fânaţe, păşune, pădure, trestiş, intravilane). Oraşului i-au mai rămas totuşi, suficiente terenuri, 2164 jugăre şi 962 stâjeni pătraţi, în intravilan, care ulterior au fost închiriate, prin licitaţie agricultorilor. Ulterior, aceste suprafeţe, s-au diminuat însă permanent, fiind înstrăinate, prin lotizare, construcţii de locuinţe, dezvoltarea industriei.

S-a săvârşit, de fapt, un abuz, deoarece, conform legii, terenurile oraşului, nu trebuiau expuse, deloc, exproprierii.[21] La Apelul Primăriei, contra Hotărârii nr. 436/1923, Comisia Judeţeană de expropriere şi împroprietrire nr. 1 din Arad, a admis, parţial, reformularea acestui act, scutind de

---

[11] Din 1927, preşedinte a fost, judecătorul Romulus Orezeanu, Ion Raicu – delegatul Ministerului Agriculturii şi Domeniilor, iar N. Pozdare - secretar **(Emil Arbonie,** *Întabularea dreptului de proprietate cu titlu de drept de împroprietărire al unor arădeni, în baza Reformei agrare din anul 1921 , 17 octombrie, 1930, partea I,* în volumul **Doru Sinaci, Emil Arbonie,** *Administraţie românească arădeană, studii şi comunicări, vol II*, Arad, 2011, p.191)

[12] Ibidem

[13] AN Arad, *Fond PMA, Acte administrative*, 1921-1924, D 17/1922, fila 2.

[14] *Hotărârea* nr. 171/1922, *a Comisiunii de Ocol Arad* (HCO) şi *Hotărârea nr.*308/1922 a *Comisiunii Judeţene Arad* (HCJ)

[15] *HCO*-235/1922.

[16] *HCO*-236/1923

[17] *HCO*-37/1923

[18] *HCO*-230/1922;

[19] *HCO*-34/1923

[20] *HCO*-202/1926

[21] *HCO* 202/1926

expropriere, 123 jugăre şi 853 stânjeni pătraţi din teritoriul Libaş, pentru locuinţele muncitorilor şi construirea de fabrici, 68 jugăre din partea îngrădită a grădinii de zarzavat, 2 jugăre acoperite cu clădiri din Grădina Hoffman şi 2 jugăre clădite din parcela Nagy Legelo. S-au mai expropriat, 58 jugăre din partea neîngrădită a grădinii Farago, 198 jugăre şi 675 st. p. din parcela Nagy Legelo, 11 jugăre din Grădina Kristyori, parcela Libaş, 24 jugăre din Grădina Gulya şi 24 jugăre din Grădina Bărbuş, fiind scutite, câte 1 jugăr de la fiecare parcelă ocupată cu clădiri[22].

Până la expropriere sau parcelare, suprafeţele date în arendă forţată, au fost scoase la licitaţie, în vederea concesionării de către Societăţile de vânătoare: *Juno* (Chevra Kadişa –180 j, Episcopia ortodoxă Română – 109 j, Consistorul gr. ort. român – 35 j, Mihai Guthjar – 130 j, Văduva Toth – 58 j, Oraşul Arad - 3120 j), *Diana* (Alexandru Tagany – 150 j, Otocar Nagy – 42 j), *Cerbul* (Alexandru Tagany –200 j)[23].

Tabloul îndreptăţiţilor, întocmit de Comitetul local, cuprindea 1241 persoane[24], pentru care s-a asigurat o suprafaţă de 2440 jugăre, astfel încât, cei în cauză, să rămână cu 2 j, suprafaţa lotului tip, sau cu suprafeţe în completare pentru împlinirea lotului tip. Acestora li s-au asigurat terenuri din moşiile expropriate, după cum urmează: Comunitatea izraelită – 208 j. şi 516 st.p.; Consistorul ortodox – 35 j şi 836 st.p. ; Văduva lui Toth – 26 j. şi 1060 st.p. ; Alexandru Tagany – 1081 j. şi 1356 st.p. ; Kevra Khadisa – 145 j. şi 252 st.p. ; Episcopia Ortodoxă Română – 100 j. şi 497 st. p. ; Au mai fost atribuite terenuri, în Câmpurile (Duleele): Cireşului, Nisipos, Izlazul Mare, Livezi, Hotarul Sânleani, Lebedei, Liniştii, Armoniei, Mic, Surduc, Haiducului, Balta Mică, Fluerului, Bărbuş, Ghilin, Speranţei[25]. De asemenea, în 1927, din moşia Comunităţii oraşului Arad, s-a distribuit coloniştilor refugiaţi din Ungaria, la Ghilin, o suprafaţă de 184,6 jugăre. Astfel, au fost împroprietăriţi, cu câte, 7,6 jugăre (7 j. arător şi 0,6 j. loc de casă, 25 colonişti români refugiaţi din Ungaria şi anume: Ilie Pojar (şeful ales al Coloniei); Gheorghe Gomboş, Pavel Birou, Petru Mărcuş, Ştefan Secan, Mihai Ardelean, Teodor Bucur, Stan Petru, Ioan Muntean, Petru Ardelean, Bârzan Gheorghe, Becan Maxa, Popon Nicolae, Axentie Panin, Tolaş Teodor, Gheorghe Rotaru, Mihai Tulcan, Dumitru Panin, Simion Achimaş, Popon Şofron, Dumitru Jiva, Văduva Roman, Dimitrie Gheorghe, Ştefan Dan[26].

Noile drumuri necesare accesului împroprietăriţilor, urmau să fie tăiate din terenurile neproductive. Acestea, alături de locurile unde băltea apa, stufărişuri, canale, cu suprafeţe mai mari de 5 ha, rămâneau, pe mai departe, în proprietatea statului. Loturile impracticabile agriculturii, mai mici, se atribuiau împroprietăriţilor, învecinaţi, fără ca aceasta, să o influienţeze. Sute de persoane, care aveau loturile complete, au plecat din Gai, erau văduve căsătorite, decedaţi fără urmaşi, sau, împroprietăriţi în altă parte, sau au fost şterse de pe liste.

În afară de cetăţeni, persoane fizice, au mai fost împroprietăriţi: Biserica Ortodoxă Română din Gai, cu 50 j. din moşia lui *Alexandru Taganyi*, sub formă de: Sesie parohială – 32 j, Sesie bisericească – 10 j şi Sesie cantorală – 8 j. Tot din această moşie, i s-au completat sesiile cantorale şi parohiale, Bisericii Romano – Catolice din Gai, cu 28 j, din moşia lui Alexandru Tagany, în Duleul Nisipos şi cu 4 j. sesiile Bisericii ortodoxe sârbe din Gai, considerându-se suficient, pentru a completa alte 37 j. pe care le poseda. Pentru un teren de sport şi tir, au fost rezervate 4 jugăre din moşia Comunităţii oraşului, în capătul străzii Câmpineanu. Din moşiile expropriate, au mai fost împroprietărite în Gai, Bisericile arădene: Lutherană (32 j), Reformată (21 j), Ortodoxă sârbă - centru (9 j), Greco-Catolică (27,800 j), Israelită Neologă (12,15 j), Ortodoxă Israelită (12,500 j). De asemenea, au fost asigurate terenuri pentru: Şcoala Normală de Băieţi Arad (52,1575 j, în Dumbrava Roşie), Lotul Cavalerilor Ordinului *Mihai Viteazul* (50 j, în moşia

[22] AN Fond PMA D 37/1928, fila 42
[23] *MO*, 6/7 aprilie 1922 şi *MO*, 137/27 iunie 1924; *AN Serviciul Agricol al Judeţului Arad*, D 78/1924
[24] Tabelul nominal al împroprietăriţilor, (Emil Arbonie, 2011, op. cit. p. 209-215)
[25] Emil Arbonie, 2011, op. cit. p. 208
[26] *AN*, Arad, Fond *Serviciul Agricol al judeţului Arad*, D 20/1927, fila 15.)

Comunităţii Oraşului Arad), Consilieratul Agricol (44 j), Diviziei I de Cavalerie (120 j, între şoseaua Arad-Pecica şi Canalul Sec), Cantonierilor de drumuri (3 j)[27].

Hotărârea, ce cuprindea dispozitivul de parcelare, al Comisiunii de Ocol, a fost atacată, prin numeroase apeluri din care 38 au fost, parţial, admise de Comisia judeţeană pentru expropriere şi împroprietărire, formată din *Gheorghe Alexianu* – preşedinte, *DC Stoicescu* – consilier agricol şi *V. Puticiu* – secretar. Astfel, prin Hotărârea nr J/493/1926, devenită publică la 6 martie 1928, au fost admise în parte apelurile Bisericilor Ortodoxe Române şi Sârbe din Gai, dispunându-se, pe de o parte, schimbarea terenului rezervat, cu un altul, care începea la locul numit Burces şi se continua printr-o linie aproape perpendiculară, pe drumul ce ducea la marginea păşunii oilor, iar pe de alta, majorarea cotei de arabil, atribuite pentru Sesia cantorală, de la 4 la 6 jugăre. S-a mai hotărât, majorarea, în folosul Bisericii Lutherane din Arad, a Sesiei parohiale de la 13 j la 16 j, iar a Sesiei cantorale de la 4 j la 6 j; majorarea Sesiei cantorale în folosul Bisericii Sârbe din Arad, de la 4 j la 6 j şi a Sesiei parohiale, a Bisericii Israelite Neologă de la 12 la 16 jugăre. În urma apelului Consilieratului Agricol Arad, s-a împroprietărit cu 12 j, ca rezervă de interes obştesc, Şcoala primară de stat de pe lângă Pepiniera Ceala, un lot de 10 j din suprafaţa Şcolii Normale de Băieţi, aflat în apropierea Îngrăşătoriei de porci, cu destinaţie pomicolă, majorarea suprafeţei atribuite ca lot demonstrativ de la 44 j la 50 j iar lotul dat, la schimb, fraţilor Czel, în suprafaţă de 63,1044 j, s-a constituit ca rezervă pe seama Casei centrale a Împroprietăririi, urmând ca acestora, ca şi Şcolii Pedagocice de Băieţi, să li se atribue alte terenuri, eventual în Bujac. În parte, a fost reformulată şi dispoziţia referitoare la împroprietărirea Cavalerilor Ordinului Mihai Viteazul, cărora li s-a redus suprafaţa la 25 jugăre. A mai fost aprobat schimbul solicitat de Biserica Ortodoxă din Arad, cu un alt teren din Bujac, iar o suprafaţă de 4,292 j a fost ştearsă, ca fiind nefolosibilă şi lotizată pentru împroprietărire.

În urma parcelării, au fost aprobate şi unele schimburi de terenuri, în vederea comasării, aşa cum a fost cea solicitată de Vasile Avramescu, avocatul statului în Comisia de Colonizări a judeţului Arad. De asemenea, au fost formate numeroase suprafeţe destinate interesului obştesc, de care urmau să beneficieze: Comunitatea oraşului Arad, cultele, câteva instituţii de învăţământ, Consilieratul agricol, Ministerul de Război, etc.

Chiar şi după aceste modificări, a mai rămas disponibilă, o suprafaţă de 470 jugăre, din moşiile Băncii de Cumpărare şi Parcelare Arad şi a Comunităţii oraşului Arad care urma să fie intabulată de statul român. Nu s-au acordat însă, terenuri pentru păşuni.

Pe baza registrelor şi a planurilor de parcelare, încheiate de Inspectoratul cadastral din Timişoara, în toamna anului 1929, prin Hotărârea nr 2/25 septembrie, Comisia de Ocol a publicat prima listă a împroprietăriţilor. Contestaţiile, au fost judecate la 19 februarie 1930 de către o nouă Comisie judeţeană, alcătuită din: dr. Ioan Costa – preşedinte, Lazăr L. Perianu – consilier agricol, Ioan Marşieu – delegatul Ministerului Agriculturii, Virgil Puticiu – secretar. Prin reformularea Hotărârii atacate, a fost redusă rezerva de stat constituită pe seama Ministerului de Război prn Divizia I Cavalerie, de la 120 j la 78 jugăre, cele 48 jugăre, disponibile, fiind distribuite sub forma unor parcele de 1 jugăr, persoanelor care au primit pământuri slabe din punct de vedere calitativ. Aceştia urmau să suporte cheltuielile aferente acestei operaţiuni de măsurare. Pe lângă alte mici corecturi, rectificări de nume, au mai fost date, pentru împroprietărire, încă 17 loturi socotite anterior necultivabile.

Şi această lucrare, fiind încheiată, în 1930, s-a ordonat Judecătoriei Mixte Arad, să facă intabularea în cărţile funciare vechi, a dreptului de proprietate a statului român asupra parcelelor de teren dobândite prin exproprierea făcută în interes public şi notarea dreptului de proprietate în cărţile funciare nou deschise, pentru cei îndreptăţiţi, lucru care a fost realizat prin emiterea Deciziei nr. 6770/17 octombrie 1930.

[27] Emil Arbonie, 2011, op. cit, p. 207-208

În actele juridice, s-a consemnat obligaţia tuturor proprietarilor de a asigura servituţile, respectiv accesul la păşuni, adăpători, drumuri sau lucrări agricole, împroprietăriţii, devenind proprietari, numai după achitarea preţului stabilit pentru pământ.

Tot ca o finalizare a Reformei, din punct de vedere juridic, printr-un Ordin comun, înregistrat cu nr 8857/16 iunie 1926, emis de Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, Centrala Cooperaţiei şi Împroprietăririi sătenilor, Direcţia de Cadastru şi Lucrări Tehnice, s-a hotărât ca sătenii împroprietăriţi să-şi marcheze hotarul loturilor, prin împietruire. Lucrarea urma să fie executată, contra cost, în mod unitar de către o firmă specializată, cu semne realizate din piatră naturală sau confecţionate din beton, conform unei schiţe. Actul administrativ mai prezenta, modalităţile de organizare a ofertelor şi licitaţiilor, montarea pietrelor de hotar sub conducerea organelor cadastrului, sistemul de plată şi gestionare a banilor, de către un comitet local, compus din primar şi doi delegaţi, împuterniciţi ai locuitorilor împroprietăriţi[28]. Cei în cauză, nu aveau voie să vândă pământul, decât la cinci ani după intabularea în Cartea funduară şi cu toate datoriile achitate. De asemenea, vânzătorul trebuia să anunţe această operaţiune Consilieratului agricol, care elibera, în acest sens, un certificat. Nu aveau dreptul să cumpere pământ, decât cetăţeni români, instituţiile culturale sau organizaţiile cooperatiste, în parcele de peste 2 ha, dar nu mai mult de 25 ha. Orice act încheiat, fără să respecte aceste condiţii, era considerat nul[29].

În realitate, însă lucrările nu erau, nici pe departe, clarificate. Controlul, efectuat în 1934, de D. Voinescu, Inspector General, pentru Reformă, din Ministerul Agriculturii şi al Domeniilor, releva faptul că, la sfârşitul anului, nu era definitivată situaţia moşiilor *Kevra Kadişa* – 172,1383 j arabil ; *Banca de Parcelare* - 88, 1066 j arabil ; *Oraşul Arad* - 2828,558 j arabil ; *Episcopia şi Consistorul* – 56,1441 j arabil ; *Ceala Stat* – 242 j, arabil şi păşune. Erau încheiate doar lucrările de lotizare pentru suprafeţele expropriate Oraşului Arad, destinate locurilor de casă, în cartierul nou creat – *I.G. Duca* (59,1471 j). Se mai aprecia că această situaţie de rămânere în urmă, este îngrijorătoare, pe întreg judeţul Arad[30], lucrările fiind tărăganate, iar debitele neîncasate. Mersul lucrărilor, se desfăşura greoi, mai ales datorită faptului, că acestea depindeau de conlucrarea, a trei servicii diferite: Agricol, Organele Judecătoreşti şi Cadastru. Fiecare, însă, duceau lipsă de specialişti, pierdeau timp, întreţinând o corespondenţă imensă, întreaga acţiune suferind nu numai, din cauza lipsei de finanţare, ci şi de personal şi mijloace de transport.

Gospodăria agricolă tradiţională interbelică

Prin Reforma Agrară, s-au înfiinţat noi proprietăţi, multe din ele, fără a avea, însă, experienţă, capitalul necesar în animale, acareturi, gunoi, unelte, etc. Ea s-a aplicat, în mare parte, unor cetăţeni de natură conservativă, care nu primeau bucuros, rezultatele ştiinţei şi a noilor tehnologii. De aceea, în întreaga perioada interbelică, autorităţile româneşti, de curând instaurate, au avut preocupări reale pentru remedierea acestei situaţii, adică, renunţarea la agricultura extensivă şi dezvoltarea celei intensive. Programele Ministerului Agriculturii cuprindeau măsuri concrete, cu referire la: organizarea gospodăriei ţărăneşti familiale, dezvoltarea grădinilor de zarzavaturi, creşterea vitelor, alcătuirea plantaţiilor pomi-viticole, întocmirea planului de cultură a pământului arător, introducerea plantelor tehnice, medicinale şi aromatice[31]. Astfel, *Regulamentul de arendare* a loturilor constituite ca Rezerve de stat, prevedea, ca acestea să fie astfel exploatate, *încât să servească drept pildă şi îndrumare pentru micii producători*[32]. Ele

[28] *AN Arad, Fond PMA, 1925-1930* D 111, 1926, fila 2
[29] Idem, D 8/1928, fila 75
[30] Lucrări, nedefinitivate, în 226 comune, (273 moşii cu 163.403,1437 j. şi 25.408 îndreptăţiţi) în timp ce doar 57, sunt şi ele, doar parţial încheiate (48 moşii cu 58.908,90 j şi 13.722 îndreptăţiţi) , *Idem*, fila 42
[31] AN Arad, Fond Serviciul Agricol al Judeţului Arad, D 22/1938, fila 75
[32] Regulamentul de arendare şi exploatare a loturilor constituite ca Rezerve de stat, transmis primăriilor, de către Ministerul agriculturii şi Domeniilor, prin Monitorul oficial nr. 47 din 17 februarie 1925.

urmau să fie arendate, pe 25 de ani, în suprafeţe de cel mult 25 ha, absolvenţilor şcolilor de agricultură şi specialiştilor, care nu aveu funcţii de stat. Se impunea însă, ca arendaşul să dispună de unelte agricole (boi, plug, grapă, semănătoare) şi suprafeţe construite (adăposturi, hangare, etc.) suficiente constituirii şi funcţionării fermei. Exploatările urmau să se facă după planuri de cultură, stabilite de organe de stat specializate, să fie crescute animale de prăsilă şi să fie ţinută la zi contabilitatea, atât asupra veniturilor cât şi a cheltuielilor fermei[33].

Măsurile luate, vizau, de fapt, două aspecte: pe de o parte, sporirea producţiei, iar pe de alta, adaptarea calităţii, la posibilităţile de industrializare şi conservare. Noua strategie, presupunea ca, fiecare gospodărie, folosind pământul integral, să realizeze, toate produsele alimentare, necesare unei familii, inclusiv animalelor, care trebuiau sporite ca număr, iar calităţile, să fie, îmbunătăţite continuu. În mod concret, se urmărea, introducerea unor noi specii de plante în cultură (legume, plante oleaginoase, industriale, aromate, orez, crearea de soiuri cu producţii mari) şi rase de animale, folosirea maşinilor-unelte de mare productivitate, în gospodăriile mici şi mijlocii, dezvoltarea şi specializarea industriei alimentare, trecerea generală la morăritul mecanic, la noi tipuri de prese pentru ulei, modernizarea abatoarelor, rafinarea mai bună a zahărului, descoperirea unor noi tehnologii, în procesarea plantelor aromatice, introducerea unor noi condimente locale şi importul masiv al celorlalte, dezvoltarea viticulturii şi modernizarea tehnologiilor de vinificaţie, etc.

2/V. Curs pentru însuşirea tehnicilor agricole (1935)

De mare folos, au fost activităţile de popularizare, iniţiate de Camera agricolă[34], cu forme şi denumiri diferite. Astfel, prin premierea *Bunilor Gospodari*, anual pentru fiecare judeţ, Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, distribuia câte opt recompense pentru cei mai buni fermieri, selecţionaţi pe baza unor criterii de performanţă. La acestea, se adăugau premiile acordate de Camerele de agricultură, Prefecturi şi altele. Sub genericul *Ofensiva Agicolă*, la 22 februarie 1935, din iniţiativa Ministerului de Interne, au fost constituite Comitetele agricole, la diferite nivele administrative, judeţ, plasă, oraş, comună. Ele cuprindeau, o structură foarte largă, din toate domeniile vieţii politice, economice, culturale, etc., în frunte cu prefectul, prim-pretorul şi primarul[35]. De asemenea au fost constituite listele pentru alegerea Colegiilor agricole locale **(Anexa 9)[36].**

Alte activităţi ca: *Săptămâna fructelor, Ziua pomiculturii, Săptămâna Crescătorului de animale,* etc. Acestea constau mai ales din intensificarea activităţilor educative destinate plugarilor, prin expoziţii prelegeri, publicaţii ilustrate, conferinţe de răspândire a cunoştinţelor agricole, demonstraţii la faţa locului, înfiinţarea de câmpuri experimentale şi demonstrative, încurajarea apiculturii, sericiculturii, legumiculturii a plantelor tehnice. Camera Agricolă, în mod repetat exprima laude la adresa agricultorilor merituoşi, din Gai fiind recompensaţi în 1937: Vasile Ionaş şi C. Stăniloiu (Ciala), cu câte 1500 lei fiecare. Aria de preocupări, mai cuprindea: asigurarea carantinelor şi evitarea răspândirii bolilor la animale, aprovizionarea cu seminţe de calitate, reproducători valoroşi de animale, maşini agricole, etc, la preţuri mici şi cu creditare de la stat.

3/V. Expoziţie pomicolă (1936)

În urma acestor măsuri şi în Gai, au cunoscut o mai mare răspândire plugurile metalice, mai folosite fiind tipurile din marca *Rud. Sack* Leipzig – Germania, R. Bacher, *Roudnice* – Cehoslovacia, *A. Vendski,* Grudziadz – Polonia, sau cele mai ieftine, fabricate la *Uzinele de fier şi Domeniile Reşiţa*[37]. Odată cu

[33] AN Arad, Fond PMA 1925-1928, D. 37/1928, fila 428
[34] Vezi pe larg *Idem,* D 16/1926.
[35] *AN Arad, Fond Serviciul Agricol al judeţului Arad*, D.47/1934-35
[36] AN Arad, Fond PMA D 37/1928, fila 303-308
[37] Încercarea comparativă a plugurilor cu tracţiune animală (*Raportul întocmit de Staţiunea de Maşini Agricole)*, în *Analele Institutului de Cercetări Agronomice al României*, vol. VIII, anul VII, 1936, p.95.

acestea, vitele de muncă (boii), au fost înlocuite, în totalitate, cu noile rase de cai, Muran, Nonius, selecţionaţi în acest scop. În 1926, mai existau în Gai, doar 24 boi, iar carele, au dispărut cu totul, vechile atelaje, fiind înlocuite cu 2.135 cai şi 712 căruţe[38]. Selecţionerii din România, în concordanţă cu marii producători europeni, au început să urmărească, la grâu, principala plantă cerealieră, nu doar obţinerea unei producţii mari la hectar, ci şi calitatea şi diversitatea produselor. Se avea în vedere, că această cereală nu este, decât o materie primă, care nu poate fi valorificată eficient, fără a fi transformată în făină şi produse de panificaţie. Tot sub aspect de stimulare, s-a realizat în 1943, colecţia *Darul Plugarului*, prin care, mari proprietari de terenuri, propuşi de şefii Ocoalelor Agricole, susţineau Comitetul de patronaj al operelor sociale. Din Gai, o contribuţie însemnată la această acţiune, şi-au adus-o proprietarii: Primăria Municipiului Arad (439 J), Ferma de Stat Ceala (747 J), Episcopia ortodoxă română 8100 j.) şi numeroşi gospodari **(Anexa10)**[39]

Gospodăriile ţărăneşti, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial

În preajma şi după intrarea României în cel de-al Doilea Război Mondial, situaţia din agricultură s-a înrăutăţit, mai ales, din cauza rechiziţiilor de animale (boi, cai) şi utilaje (căruţe, tractoare, automobile, autocamioane), iar prin concentrări militare, s-a resimţit lipsa forţei de muncă. În unele activităţi, aşa cum au fost, cultura orezului, a plantelor tehnice, a sfeclei de zahăr, oleaginoaselor, în grădinile de zarzavat, s-a extins munca salariată. Deşi, pentru profesiile deficitare şi fermele agricole consolidate economic, cu randament sporit, nu s-au făcut concentrări militare, gospodarii, împreună cu o parte din angajaţi, au rămas acasă, *fiind mobilizaţi, pe loc, pentru lucru*, situaţia se înrăutăţea în continuu. Astfel, corespunzător, solicitărilor Şefului Sectorului administrativ din Gai al Primăriei - Ioan Iercan, în 1944, nu au mai fost concentraţi de armată, în Ceala: 17 salariaţi ai Fermei de Stat şi 14 lucrători ai proprietăţii lui Aurel Birtolon. Alte 23 de persoane, gospodari din Gai, care exploatau suprafeţe mari de teren, sau erau indispensabili muncii în agricultură, au rămas pe loc, pentru a-şi exploata fermele. În această situaţie, s-au aflat: Ferician Florea, Piaţa Sfânta Sofia, n. 1905, 4 clase primare, proprietar, arendaş a 53 ha, teren arabil, 4 cai, 5 vaci ; Ivanov Arsenie, str. Ioan Creangă 83, n. 1906, 3 clase secundare, proprietar a 52 ha arabil, 4 cai, 6 vaci ; Kelemen Ştefan, Câmpul Cioban 9, n. 1893, 2 clase secundare, proprietar a 57 ha arabil, tractor, 2 cai, 4 vaci ; Molnar Ştefan, Câmpul Cioban 3, n. 1909, 4 clase primare, proprietar tractor, 3 cai, 7 vaci ; Nesmera Geza, Bd-ul Regele Ferdinand, nr 13, n. 1911, Şcoala Superioară de Agricultură, proprietar a 180 ha arabil, în Câmpul Sântoma, tractor, batoză, 4 boi, 7 cai, 16 vaci, 10 tăuraşi ; Tirsin Slavomir, str. Nouă 79-81, 4 clase primare, proprietar, arendaş a 46 ha arabil, 4 ha grădină de zarzavaturi, irigată, 6 cai, 4 vaci ; Gall Ludovic, Câmpul Cioban 7, n. 1908, 5 clase, proprietar, arendaş a 52 ha, 5 cai, 5 vaci ; Gall Ştefan, Câmpul Bărbuş 6, n. 1906, 5 clase, proprietar şi conducător de tractor Fordson ; Varga Francisc, Câmpul Liniştei, n. 1902, Şcoala de Ucenici, proprietar şi conducător de tractor Deutz – Diesel ; Jurik Mihai, Câmpul Ineluş, n. 1913, 4 clase primare, proprietar şi conducător de tractor Fordson ; Verişan Romulus, Petru Maior 12, n. 1910, Şcoala de Ucenici, proprietar şi conducător de tractor Buik ; Gall Pavel, Câmpul Bărbuş 7, n. 1900, 2 clase secundare, proprietar şi conducător de maşină de treierat ; Ostoin Ioan, n. 1906, 3 clase primare, proprietar şi cioban a 210 oi adulte ; Ştefanov Andrei, str. Faurilor 127, n. 1904, 4 clase primare, proprietar şi cioban a 215 oi adulte ; Farago Iuliu, Câmpul Izlazul Mare, nr. 17, n. 1898, Şcoala Superioară de Agricultură, proprietar şi mulgător a 10 vaci ; Schuster Mihai, Câmpul Episcopiei nr. 1, arendaş a 96 ha arabil, iar la Ferma Episcopiei, a încă 4 ha grădină, proprietar şi conducător de tractor Fordson ; Lungu Teodor, Câmpul Episcopiei 1, n. 1905, 4 clase primare, conducător de tractor la moşia arendată de Schuster Mihai ; Hristov Cristea, zis Ştefan, Câmpul Episcopiei nr. 1, n. 1902,

[38] *AN Arad Fond PMA 1925-1930*, D 93/1926, fila 251
[39] Ibidem

grădinar la 4 ha de grădină administrată de Schuster Mihai ; Mihailovici Petru, n. 1900, Şcoala de ucenici, rotar, lemnar pentru 400 gospodării ; Becan Uroş, n. 1901, 6 clase, paznic agricol public pentru 7637 ha[40].

După incheierea celui de-al Doilea Război Mondial, au ieşit violent la iveală, mari deficienţe, acumulate în această perioadă de tristă amintire. Mare parte din terenuri, au rămas neînsămânţate, astfel că valoarea totală a producţiei agricole nu reprezenta în 1945, decât 38-40% faţă de 1938. Pe alt plan, se făcea simţită şi presiunea ocupaţiei sovietice, ale cărei cereri de subsistenţă erau din ce în ce mai mari.

Lipsa forţei de muncă, a utilajelor, animalelor de lucru, punea în pericol, organizarea în ordine firească, a muncilor în agricultură, începând cu aratul şi semănatul. Pentru ca această activitate să nu fie compromisă în totalitate, au fost emise numeroase acte normative, fiind solicitată şi chiar impusă, implicarea unităţilor industriale, mai ales pentru repararea uneltelor. Astfel, în 1944, cu prilejul Festivalului urmat de bal organizat de Comitetul de Cartier (Sătesc) din Gai, tânărul Iacşici Isa, a ţinut o cuvântare, în care a mulţumit muncitorilor de la Astra, Industria Agricolă Ardeleană, Atelierele CFR, Uzinele Unio-Tehnic, pentru ajutorul dat agricultorilor din Gai. A mai fost citată contribuţia ajutorului de comisar Dumitru Hăbălic, Ioţa Fericean, Ştefan Viragoş, Miloş Ostoin, din conducerea Comitetului Cetăţenesc[41].

Reforma Agrară din 1945

Reforma Agrară, desfăşurată, în virtutea Decretului – Lege nr. 187/1945*, dată Plugărimii de Guvernul de largă concentrare democratică, prezidat de dr. Petru Groza*, s-a realizat, prin confiscarea pe baza unor criterii precise, a proprietăţilor imobiliare, a principalelor unelte, a inventarului viu. A fost desfiinţată, în felul acesta, întreaga logistică a fermelor agricole specializate şi cu experienţă în exploatarea raţională, intensivă a terenului. Acordarea noilor Titluri de proprietate, sătenilor plugari, lipsiţi de pământ, sau cu pământ puţin, a amplificat într-o proporţie şi mai largă numărul micilor gospodării neeconomice.

Acţiunea a debutat în 7 octombrie 1945, prin invitarea, de către Comisia de Reformă Agrară, constituită la nivelul Sectorului Administrativ Gai, a tuturor celor îndreptăţiţi la împroprietărire, cu domiciliul în cartier. La 18 mai 1946, sub conducerea prefectului Petru Şimăndan, s-a întrunit Comitetul pentru Reforma Agrară, care a început lucrările de întocmire a tabelelor de bunuri ale municipiului Arad, care au fost expropriate şi a celor îndreptăţiţi la împroprietărire. Preşedinte al comitetului, a fost ales, Ştefan Vasica din Pârneava, Gaiul, fiind reprezentat de Radu Ostoin şi Benone Ranga[42].

La exproprieri, intrau cetăţenii germani şi maghiari, cetăţenii români sau străini, care au plecat, cu trupele germane în retragere, absenteiştii, cetăţenii români de origine etnică germană, care au fost membri ai grupului etnic german, ai formaţiunilor SS sau colaboraţionişti ai germanilor, voluntarii, care au luptat împotriva Naţiunilor Unite. Mai erau expropriate, suprafeţele de peste 10 ha, dacă acestea, nu au fost lucrate în regie proprie şi toate celelate care depăşeau 50 ha. Au mai fost confiscate, de pe aceste bunuri, în vederea creării unor Centre de închiriat utilaj agricol ale statului (viitoarele SMT-uri, n.n.): batozele, tractoarele, locomobilele, secerătoarele şi combinele, celelalte unelte şi animale de tracţiune trecând în proprietatea statului, proporţional cu suprafaţa terenului expropriat. Au fost lăsate în proprietatea vechilor titulari: orezăriile, bunurile agricole ale Bisericii, spitalelor, Coroanei, Academiei române, Casei Şcoalelor, Aşezămintelor de cultură, bunurile obştilor, a coooperativelor săteşti, fâneţe, păşuni. Pe de altă parte, prin împroprietărire, se preconiza, mărirea suprafeţelor arabile ale gospodăriilor ţărăneşti la 5 ha şi crearea altora noi, înfiinţarea în apropierea oraşelor şi a localităţilor industriale, a grădinilor de zarzavat, înfiinţarea unor ferme experimentale model, administrate direct de către stat. Prin această nouă organizare şi distribuire a

[40].AN, Arad, *Camera Agricolă Arad,* D 40/1944, fila 165
[41] *Patriotul*. 18 Decembrie, 1944
[42] *Idem*, 20 mai 1946.

pământului, *care devine proprietatea particulară a celor care îl stăpânesc*[43], se considera că, agricultura, se va sprijini pe gospodării puternice, sănătoase, şi productive.

La fel ca în 1921 şi de această dată, aplicarea reformei, a debutat defectuos, iar evoluţia sa ulterioară a fost deosebit de anevoioasă, mai ales, din cauza organizării defectuoase a celor însărcinaţi cu transpunerea ei în practică[44]. Nici acum, nu s-a avut în vedere, faptul, că proprietatea mică, ţărănească, nu putea fi mecanizată, deoarece nu se pot investi capitaluri mari pentru exploatării mici. Ea nu se putea nici coloniza, decât în mică măsură, deoarece munca ţărănească în gospodării mici, se execută întotdeauna cu membri familiei şi aşa, destul de numeroşi, faţă de întinderea redusă a loturilor.

Primele Titluri de proprietate, au fost înmânate în judeţul Arad, la 8 septembrie 1947, din Gai fiind împroprietăriţi atunci Ştefanov Dumitru, Bisericii 66-3 jug. ; Sârb Gheorghe, C. Ineluş 9-3 jug. ; Ardelean Ioan, C. Fiului 24-3 jug. ; Ilin Ştefan, Hatman Arbore 42-3 jug ; Crucean Constantin, Câmpul Albinei 17-3 jug. Au fost expropriate 18.875 proprietăţi în suprafaţă totală de 64.943 jugăre cadastrale (j.c.) Numărul ţăranilor îndreptăţiţi au fost de 16.967, la care se adăugau 642 colonişti pentru care s-au rezervat 5.108 jug. cad. Împroprietăriţii au mai primit 1490 cai, 66 boi, 1247 căruţe, 33 care, 16.113 pluguri, 1555 grape, 700 hamuri, 1651 alte unelte. Au mai fost reţinute suprafeţe importante, ca rezerve de stat (ferme - 3200 j.c., vii – 2258 j.c., livezi - 448 j.c., altele 500 - j.c.) şi rezerve de interes obştesc (păşuni comunale - 2254 j.c., loturi de case - 289 j.c., grădini economate - 1140 j.c., loturi Mihai Viteazul - 260 j.c., alte rezerve - 113 j.c.) Suprafeţe erau mici, iar noii împroprietăriţi, nu erau înzestraţi corespunzător, cu unelte agricole şi vite de muncă.

De aceea, se aprecia, că pentru asigurarea stabilităţii economice, intervenţia statului trebuie să crească, rezervându-şi dreptul să creeze stocuri de produse alimentare, necesare populaţiei muncitoare. Pentru aceasta, în paralel cu emiterea unor acte normative pentru deposedarea, în continuare, a marilor proprietari de pământuri, au fost impuse cote de produse agricole excesiv de mari. În strategia de reorganizarea a agriculturii, se preconiza ca *planul de colectare, să prevadă o cotă de predare absolut necesară. După predarea acestei cote, agricultorii vor putea să dispună liber de restul produselor agricole*[45]. În 1947, transportul cerealelor în afara judeţului a fost interzis, intrând sub incidenţa unor sancţiuni penale şi confiscarea produselor. Ulterior, printr-o circulară a Ministrului de Interne: porumbul, mălaiul, cartofii, toate legumele, ouăle, brânzeturile mezelurile au fost lăsate la circulaţie liberă în comerţ şi transport, instituindu-se chiar pedepse , pentru cei care le opreau[46]

Pentru îndeplinirea tuturor acestor obligaţii, stabilite prin lege, au fost aplicate măsuri coercitive, care s-au întins, pe o perioadă de aproape un deceniu..

Gaiul şi doctrina agrară postbelică

După război, se considera că, economia românească, epuizată şi dezorganizată, nu-şi putea găsi ritmul, decât printr-o masivă intervenţie a statului. În absenţa mecanismelor de piaţă şi a unui ajutor extern, capabil să reabiliteze infrastructura, singurele care puteau oferi un răspuns imediat la stringentele nevoi alimentare ale ţării, erau colectările obligatorii. Eforturile pentru îndeplinirea lor, alături de rechiziţiile de tot

[43] *Decretul-Lege*, 187/1945, *pentru Reforma Agrară*, MO 68 bis/23 martie, 1945.
[44] **Augustin, Ţărău**, *Noaptea moşierilor Aplicarea Decretului 83/1949, în nord-vestul României*, Oradea, 2009, p.105
[45] *Propunerile Partidului Comunist Român, în vederea îmbunătăţirii situaţiei economice şi financiare a ţării*, în *Scânteia*, seria III, anul XVI, nr. 847/16 iunie 1947.
[46] Patriotul, 20 septembrie 1947

felul, au ajuns atât de mari, încât aduceau populaţia, în pragul foametei. La o analiză atentă, în evoluţia aplicării acestui mecanism, se pot distinge patru secvenţe[47].

Prima perioadă, caracterizată prin prudenţă, cuprinde anii 1945-1947, când Partidul Comunist a guvernat ţara într-o formulă de alianţă politică. Acţiunea a debutat în 1945, prin arogarea, de către stat, a privilegiul de a cumpăra produsele agricole de la proprietari[48], urmată de obligaţia producătorilor de cereale, de a preda statului, o parte din producţia de grâu, orz, secară, orzoaică şi ovăz[49], blocarea semințelor de cereale[50] şi în sfârşit, Decizia care preciza, că producătorii, vor reţine din cantitatea recoltată, doar minimum pentru subzistenţă[51]. Cotele obligatorii, pentru fiecare producător[52], erau progresive având ca şi criteriu cantitativ, atât producţia medie la hectar cât şi suprafaţa cultivată[53]. Pentru urmărirea preluării cotelor de cereale, au fost înfiinţate Comisii interdepartamentale, cu largi atribuţii de control asupra producţiilor gospodăriilor ţărăneşti. Cu toate acestea, în strategia politică, declarată, a PMR[54], prin propagandă, se prezenta necesitatea sprijinirii şi încurajării micului producător, alături de fermele statului şi cooperaţia sătească. Se aprecia însă, că aceasta din urmă, *va trebui să-l apere pe ţăranul muncitor împotriva exploatării, să contribue la modernizarea agriculturii, la sporirea productivităţii solului, la ridicarea bunului trai al clasei muncitoare*[55].

În acest context, a fost elaborată şi Hotărârea Federaţiei Meseriaşilor Patroni, care cuprinde 19 Sindicate, din judeţul Arad, ca meseriaşii patroni: fauri, lăcătuşi, fierari, rotari, etc., să lucreze, gratuit, o zi pe săptămână, pentru repararea uneltelor agricole. Ca răspuns, fierarii: Milente Simina şi Dumitru Tirsin, din Gai, au reparat, la Livada, 22 fiare de plug, 7 cuţite de plug, 2 târnăcoape, 4 grape şi trei pluguri, iar muncitorii de la Indagrara, s-au constituit, voluntar, în echipe de lucru, care să activeze, în agricultură.[56]

A doua perioadă, desfăşurată în anii 1948-1952, reflectă începutul trecerii la sistemul planificat al economiei româneşti. Prin diverse acte normative, se prevedea, că toţi deţinătorii de pământ, sub orice titlu, erau obligaţi să respecte întocmai planul de cultură stabilit de stat, epocile de însămânţări pe culturi şi să încheie contracte pentru produsele agricole. În continuare, indiferent de forma de proprietate, privată, cooperatistă sau de stat, toate lucrările agricole: amenajarea terenului, însămânţarea, întreţinerea păşunilor, stârpirea omizilor, aplicarea îngrăşămintelor, recoltarea, treerişul, colectările, dezmiriştirea, transportul şi depozitarea, săpatul şi curăţarea canalelor de scurgere, munca în vii şi livezi, repararea utilajelor agricole, a adăpătoarelor pentru animale, etc. urmau să se desfăşoare în campanii, pe bază de normative şi indicaţii de la organele de partid şi cele ale statului[57]. În Ordonanţa pentru realizarea planului de însămânţări,

---

[47] **Octavian, Roske,** *Colectivizarea şi mecanismul colectărilor: istorii paralele* în vol: *Ţărănimea şi puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962)*, Bucureşti, 2005, p.114.

[48] *Decretul –Lege*, nr. 565, *Monitorul Oficial*, nr158/16 iulie 1945 (în continuare MO)

[49] *Decizia Preşidenţiei Consiliului de Miniştri,* nr.2359, în, MO161/19 iulie 1945

[50] *Decizia ministerială* nr. 2363, în MO 167/26 iulie 1945

[51] *Idem*,nr. 2470, în MO nr.203/7 septembrie 1945.

[52] Producătorul era definit ca fiind exploataţia agricolă constituită din una sau mai multe persoane, cu acelaşi domiciliu, care lucrează suprafaţa de teren, în comun.

[53] Exploataţiile agricole care produc peste 1200 kg/ha erau datoare cu o cotă de 40% din recoltă, pentru suprafeţe mai mici de 5 ha ; 50%, pentru suprafeţe de 5-20 ha şi 60% pentru cele mai mari de 20 ha. (*Patriotul*, 14 iulie 1946)

[54] Partidul Muncitoresc Român (PMR), a fost creat prin unificarea Partidului Comunist Român (PCR) cu Partidul Social Democrat (PSD), la Congresul din 21-23 februarie, 1948.

[55] *Rezoluţia Congresului Partidului Muncitoresc Român din 21-23 februarie 1948*, în *Rezoluţii, Hotărâri ale Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român 1948-1950*, volumul I, Bucureşti 1952, p.8

[56] Patriotul, 19 martie, 1947.

[57] Pentru exemplificare, vezi: *Deciziunea* nr 18/16 februarie 1953, în *Buletinul Oficial al Comitetului. Executiv al Sfatului Popular al Regiunii Arad*, anul IV nr 6-7-8-9-/ 15 martie, 1953.

întocmită de Comandamentul alcătuit în acest scop şi publicată de primărie la începutul lunii martie 1947, terenurile care rămâneau neînsămânţate, până la 25 aprilie, urmau a fi considerate, fără stăpân urmând a fi arendate de stat. În virtutea acestui act normativ, deţinătorii de tractoare, erau obligaţi, ca în termenul fixat de Camera Agricolă, să are, cu plugurile cu cinci brazde, cel puţin 100 ha, cu cele cu 3 brazde - 70 ha, iar cele cu 2 brazde - 50 ha. Deţinătorilor de vite, sau cai, le revenea, 12 ha pentru fiecare pereche. Ordonanţa, mai prevedea, ca terenurile mici, care nu puteau fi arate, să fie săpate şi cultivate cu legume. Pentru coerciţie, erau prevăzute pedepse cu închisoare contravenţională, de la 2 luni la 5 ani[58].

În vederea asigurării urmăririi şi desfăşurării lucrărilor agricole, se repartizau pe localităţi, cartiere şi sectoare, activişti de partid, de la diferite nivele administrative, care, împreună cu organele statului, luau măsuri organizatorice şi de constrângere adecvate. În urma acestor dispoziţii chiar şi cotele obligatorii de produse ce urmau să fie predate statului, au început să fie stabilite de către Comisia de Stat pentru Colectarea Cerealelor, înfiinţată în iunie 1948. Ele erau fixate în funcţie de suprafaţa deţinută, structura exploatării agricole şi producţia medie la hectar, preţurile de achiziţie fiind comunicate de Ministerul Comerţului şi Alimentaţiei[59]. Cotele şi preţurile produselor agricole, cu deosebire al cerealelor, erau în felul cesta, decise, de sus în jos fără a se ţine cont de piaţă. Pe acest sistem, cantităţile, datorate statului, creşteau progresiv, producătorii fiind informaţi asupra acestei situaţii, înaintea începerii treierişului.

În Arad, pentru colectarea cerealelor, prin Decizia Primăriei nr. 11808/1948, s-a ordonat înfiinţarea unei Comisii Municipale şi a cinci Comisii de sector. Comisia I de colectare, instituită în sectorul Administrativ Gai, a avut următoarea componenţă: Kadinschi Ioan, delegat al Comisiei Interimare a Municipiului – preşedinte; Pop Ioan, şeful Sectorului Administrativ Gai; Iovin Trifan, şeful Circăi de Poliţie Gai; Milin Neţa, delegatul Agentului agricol. *Comisia,* se arăta în Decizia de numire, *alături de celelalte, din Micălaca, Grădişte, Mureşel, Aradul Nou, va exercita toate atribuţiile conferite de instrucţiunile pentru colectarea cerealelor din anul 1948, făcând toate diligenţele pentru ca operaţiunile de colectare să fie duse la bun sfârşit şi răspunzând în acelaşi timp pentru toate omisiunile stânjenitoare ale bunei şi normalei desfăşurări a lucrărilor.*[60]

Printr-o Ordonanţă a Comitetului provizoriu al judeţului Arad, din august 1948, semnată de preşedintele Petre Belle şi secretarul Mihai Kovago, privind obligativitatea predării cotelor de cereale, la Centrele de colectare, se interzicea încetarea treieratului, fără aprobarea comisiei comunale. Se interzicea, de asemenea, transportul cerealelor, în curtea gospodăriei proprii, sau în alt loc, în afara celui stabilit de acest organ al statului. Ordonanţa, mai prevedea, pedepse *cu muncă silnică*, până la 20 de ani, *pentru cei care vor instiga la comiterea infracţiunilor împotriva colectării, deteriorarea sau oprirea batozelor, provocarea de incidente contra persoanelor oficiale, incendierea recoltei, oprirea transporturilor sau ascunderea recoltei.*[61] Din partea Comitetului provizoriu, al Comunei urbane Arad, pentru urmărirea indeplinirii acesteia, în sectorul Administrativ Gai, a fost repartizat, Dumitru Ardelean.

Colectarea nu s-a limitat doar la cereale, în ianuarie 1949, fiind stabilite şi cote de carne, lapte, lână, pentru proprietarii de vaci, oi, sau pentru cei care deţineau peste 20 ha teren agricol. Un alt act normativ, Decretul pentru stabilirea regimului de colectare a produselor agricole, vegetale, reglementa obligativitatea cotelor la cereale (grâu, secară, orz, ovăz, porumb), floarea soarelui, leguminoase (mazăre, fasole, linte, cartofi, ceapă), fân natural şi cultivat, seminţe de plante furajere, care vor fi calculate, în mod progresiv, în funcţie de suprafaţa cultivată, şi fertilitatea solului, la preţurile stabilite de stat. De exemplu, pentru o suprafaţă de 1-2 ha, cota era de 110 kg/ha, pentru 3 ha, cantitatea era de 150 kg/ha, pentru 10 ha – 530 kg/ha, iar pentru deţinătorii de 40 ha cota ajungea la 890 kg/ha. Proprietarii şi

[58] *Patriotul* 2 mart. 1947
[59] *Decretul* nr.121, în MO nr. 153/ 6 iulie 1948
[60] *Buletinul Municipiului Arad*, Anul XXVI, nr. 5-6-7, Arad, 31 iul. 1948.
[61] *Patriotul*, 18 mai 1948.

cei care exploatau batoze, mori, prese de ulei, trioare şi selectoare, erau obligaţi să predea statului, la preţuri stabilite de Consiliul de Miniştri, întreaga cantitate de produse obţinute prin uium, muncitorii urmând a fi plătiţi, exclusiv, în bani.[62] Pentru a nu fi sustrase produsele, toate muncile de recoltare, cu deosebire a cerealelor, se faceau conform unui calendar, stabilit de serviciile agricole ale primăriei şi sub supravegherea strictă a acestor organe. Pentru executarea unor lucrări, se promitea şi sprijinul Staţiunilor de Maşini şi Tractoare, unităţi de stat cu profil de mecanizare a griculturii. În toamna anului 1948, în Gai au fost repartizate 5 tractoare I.A.R. dela SMT Aradul –Nou[63].

Privite în ansamblu, toate măsurile politice şi economice adoptate de putere după 1948, prezentau limpede, pregătirea drumului către transformarea socialistă a agriculturii româneşti. Cooperativizarea, care în România a debutat în condiţii grele, de supliciu şi teamă[64], încheindu-se dureros, după 40 de ani. În ciuda stângăciilor şi a greşelilor în aplicarea acestor măsuri, puterea şi-a canalizat eforturile, în primul rând, înspre ruinarea păturii avute din agricultură, iar apoi, lichidării ei, în vederea socializării agriculturii prin încadrarea ţărănimii, în gospodăriile colective. Proiectul, era unul temerar, deoarece agricultura, românească, nu avea atunci, nici specialişti suficienţi şi nici o dotare tehnică de utilaje corespunzătoare, pretabile unor exploataţii agricole mari.[65]

Pauperizarea chiaburilor

Rezoluţia CC al PCR din 3-5 martie 1949[66], care a emis linia politică generală de transformare socialistă a agriculturii, prin formarea Gospodăriilor Agricole Colective (GAC), a avut efecte şi în Gai. Acest document politic, prezenta faptul, că proprietarii exploatărilor agricole, sub 5 ha, numiţi ţărani săraci, doreau o formă diferită de producţie, motivând prin aceea, că terenul lor, fiind divizat în numeroase parcele, situate la distanţe mari de locuinţă, erau nerentabile. De altfel, aceştia au fost primii care s-au înscris în noua formă de exploatare a pământului[67]. Se mai preciza că, mai trebuiau atraşi în această acţiune de concentrare a suprafeţelor, şi transformare socialistă a agriculturii, ţăranii mijlocaşi, care deţineau între 5 şi 10 ha. Potrivit ideologilor partidului, aceştia urmau să devină principalii aliaţi de la sate ai clasei muncitoare. Chiaburii, constituiau a treia categorie de proprietari agricoli[68]. Ei au devenit cunoscuţi şi evidenţiaţi în

---

[62] *Flacăra Roşie*, 28 mai, 1950.

[63] *Patriotul*, 19 octombrie 1948

[64] La 15 ianuarie 1949, printr-un decret, a fost introdusă pedeapsa cu moartea, stipulând printre elementele constitutive ale infracţiunilor : sabotarea propăşirii economice a RPR, distrugerea unor unităţi, sau neîndeplinirea îndatoririlor de serviciu, de pe urma cărora ar rezulta calamităţi, constituirea în benzi teroriete, etc.(*Patriotul*, 15 ianuarie 1949)

[65] **Augustin, Ţărău**, 2009, op. cit., p.157-158.

[66] *Rezoluţii şi Hotărâri ale Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, volumul I, 1948-1950,* Bucureşti 1952, p.86-111.
D. Şandru, *Colectivizarea agriculturii şi problema agrară: repere social-politice,* în vol. *Ţărănimea şi puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962),* Bucureşti, 2005, p.54.

[68]Chiabur, kiabir-turc. – putred de bogat, se scaldă în averile sale, (Dicţionarul LimbiiRomâne, Bucureşti 1896). După 1948, chiaburii erau definiţi, ca fiind burghezia satelor, care îşi asigură câştigurile din exploatarea muncii salariate, din specula, camătă şi darea în arendă a pământului. (*Dicţionarul Enciclopedic Român*, Bucureşti, 1962, p.601) Deşi a funcţionat ca o veritabilă instituţie de drept, servind ca probă în numeroase procese civile şi penale, din punct de vedere juridic, chiaburimea a constituit o ficţiune. Criteriile în baza cărora putea fi definită chiaburimea, se găseau doar în documentele programatice ale PMR. Iniţial, se ţinea cont doar de mărimea suprafeţei funciare şi de folosirea în exploatarea fermei a muncii salariate. Ulterior au fost introduse criterii suplimentare, ca: proprietatea asupra unor mijloace de producţie (mori, cazane de fiert ţuică, utilaje agricole etc.), practicarea unor meserii din sfera serviciilor, dacă au fost gospodari deposedaţi de bunuri, dacă au avut funcţii politice sau administrative. Criteriile, dădeau posibilitatea arbitrarului şi abuzurilor, fiind folosite chiar şi denunţurile mincinoase (vezi pe larg,

statistici, nu doar după suprafaţa de pământ deţinută, ci, se avea în vedere, mai ales, faptul că foloseau munca salariată[69]. Primirea lor în gospodăria colectivă era interzisă. Pe baza Hotărârii Comitetului Central al Partidului Muncitoresc român din 18 septembrie 1951, Adunările generale ale gospodăriilor colective, au trecut la demascarea şi excluderea *elementelor chiabureşti*, strecurate în gospodăriile colective. Acestora urma să li se restituie, o suprafaţă egală cu cea adusă în gospodărie, dar în afara perimetrului comasat şi fără inventarul viu, unelte sau construcţii. Jumătate din acesta va fi evaluat în bani, care se va restitui chiaburilor sub formă de parte socială.[70]

Noul regim de impozitare agricolă, dat publicităţii la 14 iulie 1949, introducea principiul colectării sumelor de bani, într-un cuantum progresiv, în funcţie de mărimea exploataţiei agricole şi randamentul zonei, fără a fi inclusă în calcul valoarea reală a producţiei obţinute de proprietar. Regimul discriminatoriu, practicat în materie fiscală, era evident, mai ales prin faptul, că, impozitul perceput de la cei încadraţi la categoria *chiabur*, nume indicate de către Sfaturile Populare, se majora în cote, ce variau, între 20 şi 50%[71]. În acelaşi timp, Gospodăriilor agricole colective, li se aplica un regim preferenţial, fiind scutite total de impozit în primii doi ani de la înfiinţare, iar ulterior, acesta se aplica în cuantum de 1%, asupra contului de gestiune din anul precedent[72]. De asemenea, erau scutiţi total de impozitul agricol, membri GAC, atât pentru veniturile lor obţinute din gospodăriile ajutătoare personale, cât şi pentru cele primite de la unitatea socialistă unde erau încadraţi[73].

În ceea ce-i priveşte pe crescătorii de ovine, Ministerul Finanţelor, a emis în primăvara anului 1948, o decizie privitoare la impozitarea suplimentară şi a celor care aveau mai mult de 15 oi, considerând că cifra în cauză reprezintă pragul de la care, un proprietar poate fi chiabur.

Procesul declanşat prin aceste măsuri şi care a căpătat o deosebită amploare, după 1950, prin violenţa represiunilor, a avut consecinţe extrem de dureroase. Propaganda şi presiunile, cunoşteau forme diferite. Astfel, pe zidurile *Expoziturii din Gai a Primăriei*, erau fixate în acea perioadă, două table: una roşie, care cuprindea numele celor care plăteau la timp cotele şi impozitele, iar cealaltă neagră, cu numele *duşmanilor poporului, îndărătnici şi reacţionari, care sabotau noul curs al istorie,* numiţi chiaburi sau exploatatori. Adesea victimele, au fost, alături de chiaburi, în înţelesul de bogaţi, mulţi ţărani, mai puţin înstăriţi sau chiar săraci. În acest mod, au fost declaraţi chiaburi, fiind înscrişi pe *lista neagră* a Primăriei pentru motive imaginare, absurde chiar: *Matei Buza,* născut în 1890, cu domiciliul în strada Nouă, nr. 110, proprietarul unei mici suprafeţe de teren în în Câmpul Cireşilor (Pusta Daganyi) iar soţia în Duleul Haiduc; *Dimitrie Ştefanov*, strada Kalinin nr 66, bolnav epileptic, pe motiv că a trăit în concubinaj cu *Secianschi Floare*, care a avut cârciumă şi 4 jugăre de pământ; *Codrean Petru,* str. Alexandru cel Bun, nr 10, de 66 ani, fost muncitor şi poliţist de câmp, pensionar public, din 1943 până în 1951, când a fost trecut pe lista de chiaburi. *În acest an i s-a suspendat pensia, deoarece este proprietar de teren, deţine cai, căruţă şi oi. Este exploatator, deoarece la oi, are angajat un cioban; Tirsin Teodor,* str. Călţunaş nr 1 *posedă pământ şi comercializează produsele oilor sale*; *Neţin Nicolae*, str. Fântânii nr 130, care, deşi a predat statului întreaga suprafaţă de teren, nu a fost deschiaburit din neglijenţă; *Orga Gheorghe,* str. Justinian nr 75, pentru că, *a dat pământul în dijmă,* iar în 1933 *a fost deputat PNŢ, din 1952 fiind deţinut politic*; *Toth Ioan*, str. Nouă nr. 3 de 77 ani, *proprietar de pământ şi acareturi*; Gaal Iosif domiciliat în Câmpul Crivabora nr 17, fiindcă *este proprietar de pământ, 2 vaci, 2 cai şi un tractor*; *Ponta Vasile*, din Câmpul Freamăt nr.8, *proprietar de pământ şi vite* ; *Hajos Iosif,* din Câmpul Crivabora nr.6, *proprietar de*

---

această temă în **Augustin Ţărău**, *Chiaburimea. Tipologia unei componente a bestiarului comunist*, Oradea, 2009)

[69] **Eugen, Criste**, Coord. *Îndrumător arhivistic, volumul II,* Arad, 2009, p. 51.

[70] **Augustin, Ţărău**, 2009, op. cit. p.168

[71] *Legea impozitului agricol, nr. 18* din 14 iulie 1949, Bucureşti, 1949,, cap. IV, Secţiunea I art.19, p. 25

[72] Idem, cap III art. 14, p. 23.

[73] Idem, Secţiunea II art.12, 13, p. 22

teren agricol, iar din 1951 a unui tractor marca Fordson, uzat. Cu toate că, în 1952, tractorul în stare de nefuncţionare, a fost vândut lui *Kiss Ştefan* din Crivabora nr.16, a fost, menţinut pe lista chiaburilor, suferind de toate repercursiunile aferente. Cumpărătorul, de asemenea, a fost trecut pe această listă discriminatorie; Bagi Ioan, str. Tribunul Corcheş, nr 45-47, solicitând să fie deschiaburit, soluţia comisiei a fost de menţinere pe această listă, deoarece, *numitul a exploatat munca salariată pentru paza şi îngrijirea oilor sale, având şi în prezent o situaţie economică destul de bună;* Fericean Nicolae de 62 ani str. Tribunul Corcheş nr.30, deoarece *poseda în afară de teren, doi cai, doi mânji, o vacă şi unelte agricole, iar după 1954, a devenit coproprietar de batoză cu Drecin Mihai din Bujac*. Circumstanţă agravantă era şi faptul că în perioada 1941-1949 a fost proprietarul unui restaurant, unde a avut personal angajat pe care *l-a exploatat*. Pentru motive asemănătoare, au fost fost socotiţi duşmani ai poporului: *Ponta Vasile* – Câmpul Freamăt nr. 7, *Codreanu Petre,* fost paznic de câmp, *Ştefanov Duşan* – Str. Ion Creangă nr. 22 şi mulţi alţii.

La nivelul întregii ţări, condamnările şi dizlocările de familii, au atins proporţii nemaiîntâlnite până atunci în România. Numeroşii proaspăt împroprietăriţi, văduve şi orfani de război, mutilaţi şi alte categorii de oameni, ajunşi în imposibilitatea de a-şi plăti cotele, au solicitat cu disperare predarea gratuită a pământului la stat.

În asemenea situaţie, a fost şi Ştefan Zamfir, domiciliat pe str. Kalinin (Dunării) nr 99, căruia, i s-a face cunoscut, că *Cererea, înregistrată sub nr. 243 din 2 martie 1953, privind trecerea în proprietatea statului a terenului, la care a renunţat, situat în comuna Vladimirescu, în suprafaţă de 5 ha, a fost aprobată.* Preluarea bunurilor a fost făcută de către Comitetul Executiv al Sfatului popular al comunei respective[74].

Chiar şi după predarea terenurilor la stat, situaţia însă, nu se îmbunătăţea, oamenii, nemaiputând fi puşi în drepturile anterioare. În acest sens, răspunsul trimis de Ministerul Prevederilor Sociale, văduvei, Lucia Zoe Truţă, str. Kalinin nr 99, la solicitarea pensiei, de urmaş şi pentru cei doi copii minori, orfani de război, stabilită, în 1946, este edificator. *Răspunzând cererii Dvs.,* se arată în adresa 1397/iunie 1953, *vă facem cunoscut, că nu puteţi fi repusă în drepturile de plată, deoarece aţi posedat 5 ha teren arabil. Chiar dacă, în prezent, nu mai posedaţi acest teren, Decizia 277/1948, în baza căreia, aţi fost exclusă din drepturi, nu ia în considerare, modificările survenite în situaţia pensionarilor după data de 1 aprilie 1948*. Menţionăm, că este vorba de o suprafaţă, de 5 ha teren arabil, de care au beneficiat copiii minori, orfani de război, prin Reforma agrară din 1945, teren, care a fost predat statului, în 1952.

În cea de-a treia perioadă, din anii 1953-1956, s-a lansat sistemul de contracte şi achiziţii. A fost o perioadă de relaxare, în care s-au eliminat penalităţile de întârziere, s-au acordat scutiri, la restanţe, fiind unificat şi sistemul de colectare a cărnii laptelui şi lânii[75]. S-a menţinut însă în continuare sistemul cotelor la grâu, secară, orz, ovăz, porumb, floarea soarelui, mazăre, fasole, linte, cartofi şi fân.

Şi în februarie-martie 1953, Consiliul de Miniştri, a emis câteva acte normative, nepublicate în Buletinul oficial, destinate în mod strict uzului autorităţilor administrative. Ele se refereau la posibilitatea preluării în proprietatea statului a terenurilor abandonate, sau a căror proprietari au renunţat la ele, fie din cauză că sunt angajaţi la stat, fie că au copii în învăţământul liceal sau universitar. Din excedentul astfel obţinut, se ofereau loturi ţăranilor colectivişti, cu scopul ca aceştia să-şi suplimenteze aportul material adus la zestrea GAC. Nu au fost primite cereri de trecere a pământului în proprietatea statului din partea chiaburilor, acestea fiind considerate încercări de sabotare a producţiei agricole şi de sustragere de la îndeplinirea obligaţiunilor pe care le aveau faţă de stat.[76]

---

[74] Fondul de documente Horia Truţă, Familia Ionescu – Raicu

[75] *Hotărârea Consiliului de Miniştri (HCM), nr. 4172,* în *Colecţia de Hotărâri şi Dispoziţii ale Consiliului de Miniştri al RPR,* nr. 79/17 decembrie 1953

[76] Augustin, *Ţărău,* 2009, op. cit. p.171-172.

Ultima perioadă, 1957-1962, a marcat trecerea treptată de la cote, la contracte, însoţite de caracterul masiv al colectivizării. Dezideratul, a fost dezvoltat, mai ales după 1958 şi încheiat prin *Victoria Socialismului în agricultură*, decretată la Sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naţionale din 27-30 aprilie 1962[77].

Analiza situaţiei din agricultură, în oraşul Arad, desfăşurată sub auspiciile Comitetului Executiv al Sfatului Popular Orăşenesc, în februarie 1957[78], a stabilt Planul de producţie, pentru cele 7511 ha de pe teritoriul oraşului Arad, din care 4130 ha erau încă deţinute de sectorul particular. Conform acestuia dintre cerealiere domina cultura porumbului cu 4050 ha urmată de ovăz - 365 ha, orz 251 ha. De asemenea s-a recomandat creşterea suprafeţelor cultivate cu sfeclă de zahăr la 355 ha, cânepă pentru fuior - 150 ha, floarea soarelui – 93 ha, tutun 13 ha. A fost relevată strategia dezvoltării legumiculturii, pe terenurile oraşului, în sensul ca, suprafeţele ocupate cu aceste culturi, să crească semnificativ în anii următori, fiind stabilit un plan de 1135 ha. Pe cele 278 ha din legumicultură, pregătite pentru irigat în anul precedent, au fost folosite 14 motoare cu pompe. Au fost extinse culturile cu ceapă (16 ha), spanac (41 ha), usturoi (3 ha), iar muncitorilor şi funcţionarilor li s-a atribuit în noiembrie 1956, în special pe terenurile din vestul Gaiului, 6500 de loturi, în suprafaţă totală de 200 ha. Celor îndreptăţiţi, li s-a înmânat câte un pliant, care cuprindea recomandări agrotehnice folosite în cultura legumelor, cartofilor şi zarzavaturilor.

Se aprecia, că din întreaga suprafaţă agricolă a oraşului, au fost fertilizate doar 808 ha, cu 15.590 t. îngrăşăminte chimice. Datorită lipsei de atelaje şi forţă de muncă, gunoiul de grajd, nu a fost dus la câmp, iar o mare suprafaţă de teren a rămas nearată, influenţând astfel negativ lucrările de însămânţare din primăvară.

Făcându-se inventarul principalelor utilaje agricole funcţionale, existente în întregul municipiu s-a constatat baza materială precară existentă în acest domeniu. Aceasta era compusă din[79]

Utilajul	Total	Sect. de stat	GAC	Întovărăşiri	Sect. privat
Tractoare în funcţie	15	5	-	-	10
Pluguri pt tractoare	12	3	-	-	9
Pluguri animale	322	2	20	66	224
Semănători	80	5	19	26	30
Vânturătoare	5	1	3	-	-
Selectoare	3	2	1	-	-
Trioare	17	1	2	2	17

Unele din acestea, existau doar în rapoarte, deoarece în realitate, erau atât de uzate fizic şi moral încât au devenit inutile. Apăraţi de Dispoziţia Comitetului Executiv, că nici un tractor, batoză sau locomobilă, indiferent de forma de proprietate, nu se putea casa şi scoate din uz fără o aprobare prealabilă din partea acestui organ, iar acestea nu se dădeau, se propuneau măsuri penale împotriva deţinătorilor care nu le reparau. Sub învinuiri grele: sabotaj, duşmani ai poporului, speculanţi, proprietarii tractoarelor trebuiau să le menţină în stare de funcţionare. Fără să se ţină cont de faptul că utilajele erau de tip vechi, atelierele de reparaţii, *erau în curţile oamenilor, sub cerul liber* sau în simple şoproane, neutilate tehnic, unde trebăluiau mecanici necalificaţi, fără scule şi piese de schimb. Comisiile agrare aflate în control, dădeau termene scurte, ameninţând că după expirarea acestora vor urma repercursiunile penale. În plus, până în 1956, dacă lucrările efectuate se plăteau cu produse agricole, într-un cuantum, care a scăzut

[77] *Victoria socialismului în agricultură, lucrările Sesiunii extraordinare a Marii adunări Naţionale din 27-30 aprile 1962*, Bucureşti 1962.
[78] Şedinţa Comitetului Executiv al Sfatului Popular Orăşenesc, din 16 februarie 1957 (AN Arad, Fond PMA, 1957-1966, D 1/1957 fila 120 şi următ.)
[79] Ibidem

continuu de la 11% la 4%, după această dată, plăţile trebuiau făcute în bani. Sumele se stabileau de statla valori foarte mici. În felul acesta, interesul pentru menţinrea utilajelor în stare de funcţionare a scăzut şi mai mult. Drept urmare, în februarie 1957, din cele 10 tractoare existente în sectorul privat, 7 nu mai puteau fi puse în funcţiune. În asemenea situaţie se aflau proprietarii: Olah Iosif – Marnei 40 (capul motor crăpat), Kiss Ştefan - Crivabora 14 (lipsă rulmenţi, cauciucuri), Imre Alexandru – Solomon 9 (segmentare), Gall Ştefan - Câmpul Bărbuş 6 (lipsă cauciucuri, rulmenţi), Gall Iosif – Câmpul Crivabora 3 (lipsa saboţilor pentru frână), Verişan Roman – Petru Maior 12 (lipsa roţi dinţate), Polonyi Ilie – Câmpul Ineluş 6 (revizie)

Treptat, în mai multe etape, a fost scoasă din categoria chiaburilor şi a foştilor exploatatori, o parte din cei stigmatizaţi cu acest titlu şi trecută în iunie 1958, în rândul ţăranilor mijlocaşi. În această situaţie, au fost: Imbroane Ioan – Crivabora 8, Rohaci Mihai – Crivabora 10, Gall Ludovic – Câmpul Cioban 7, Baranyi Ioan – Câmpul Cioban 15, Gall Andrei – Câmpul Nisipos 7 Gall Pavel – Câmpul Bărbuş 6, Gall Iosif – Câmpul Haiducilor 10, Kelemen Iosif - Câmpul Hemei 12, Viragoş Ioan - Faurilor 106, Tirsin Vlada – Nouă 79, Catici Milivoi - Nouă 91, Fericean Florea – Kosmodemianskaia 24, Nenadov Milan - Harman Arbore 53, Iacşici Milan - Măgurele 19, *Juric Mihai* - Câmpul Ineluş 1, *Polonyi Ilie* - Câmpul Ineluş 6, *Jurik Ioan* – Câmpul Ineluş 23, ş.a.

Nu puţini, au fost cei care au fost înscrişi pe lista de chiaburi sau foşti exploatatori, din greşeală. Cu toate protestele şi demersurile administrative ale celor în cauză, situaţia a fost clarificată doar după câţiva ani, în 1958, la familiile: Nagy Gabor – Crivabora 1, Kiss Ştefan –Crivabora 15, Kovacs Martin – Speranţei 9, Torok Ştefan, - Câmpul Barbuş 5, Kelemen Mihai - Câmpul Hemei 1, Tiosici Emilia - Faurilor 110, Catici Ioan – Anton Pann 20-24, Orga Gheorghe – Justinian 75, Katay Ştefan – Poetului 115, Ponta Gheorghe – Câmpul Ineluş 18, Gall Iosif – Crivabora 3, Viragoş Ştefan – Kalinin 41, Văd. Fericean Lazăr – Hatman Arbore 55, Fericean Gheorghe – Tribunul Corcheş 12, Bagy Ioan – Tribunul Corcheş 45, Secară Gheorghe – Kalinin 107, Ivanov Sinisa – Matrozov 24, Onea Gheorghe – Câmpul Crivabora 11, Gall Ioan – Câmpul Haiduc 8, Kovacs Alexandru – Kosmodemianskaia 32, Bran ştefan – Hatman Arbore 43, Jivoinov Milivoi - Matrosov 30, Mezei Mihai – Câmpul Crivabora 3, Igaz ştefan – Câmpul Barbuş 2, Czank Iosif – Câmpul Speranţei 11, Fericean Nicolae – Kosmodemianskaia 14, Ivanov Vasile – Hatman Arbore 49, Creţa Gheorghe – Justinian 36, Dan Francisc – Kalinin 28, Farkaş Adalbert – Anton Pann 30, Hajos Iosif – Câmpul Nisipos 11, Constantin Vichentie – Câmpul Cioban 16, Ponta Vasile – Câmpul Freamăt 4, Muntean Gheorghe – Câmpul Ineluş 24, Tirsin Teodor – Călţunaş 1, Hajos Iosif – Câmpul Cioban 6, Văd. Şipos Sava – Kosmodemianskaia 48, Adoc Traian – Câmpul Florilor [80]. O situaţie mai deosebită, o prezenta Kelemen Ştefan, Câmpul Cioban 9, care a fost scos din familia chiaburească, doar în 1958, *deoarece nu mai prezenta această situaţie*, fiind decedat încă din 1955, iar moştenitorii, *au predat pământul statului, în condiţiile HCM 308/1953*. Odată deschiaburiţi, celor în cauză, li se permitea să ceară şi să fie admişi în una din formele de exploatare socialistă a pământului, care au fost deja înfiinţate şi funcţionau în Gai ori Bujac: *Întovărăşirea* sau *Gospodăria Agricolă Colectivă,* aşa cum dealtfel s-a şi întâmplat.

Deşi în notele de constatare a situaţiei celor cuprinşi în această categorie socială, create exclusiv pe criterii politice, se sublinia în mod unanim faptul că gospodăriile respectivilor sunt distruse, iar situaţia economică a familiilor acestora, este dezastruoasă, existând mari restanţe în plata impozitelor şi predarea cotelor de produse, în 1958 au mai fost menţinute pe tabelul exploatatorilor, numeroase familii din Gai: Balasz Ştefan – General Doda 14, Bako Mihai – Matrozov 35, Codreanu Petru – Alexandru cel Bun 10, văd. Constantin Aron – Tribunul Corcheş 35-37, Crişan Teodor – Nouă 28, Drăgan Ioan – Tribunul Corcheş 20, Fericean Arsa – Cosmodemianskaia 15, Fericean Simion – Câmpul Liniştei 5, Iovanov Petru Matrozov 26, Jalbă Marina – Matrozov 5, Neţin Nicolae - Fântânii 130, Ostoin Andrei – Anton Pann 72, Stana Simion – Câmpul Islazul Mare 12, Toth Ioan – Nouă 80, Ujvary Ştefan – Tribunul Corcheş 7, Fericean Simion – Kalinin 109, Stefanov Duşan – Ion Creangă 20, Fericean Liviu – Kosmodemianskaia 16, Ştefanov Dumitru

[80] A.N Arad, Fond Sfatul Popular al Raionului Arad, D180/ 1959, D 86 /1952-1958

– Kalinin 66, Fericean Nicolae –Tribunul Corcheş 28, Molnar Ştefan - Câmpul Cioban 3. Se considera că aceste familii, nu îndeplinesc (încă) condiţiile necesare, pentru a fi scoase din această grupare [81].

De fapt, toate aceste măsuri politice, legislative şi organizatorice, au avut ca scop, desfiinţarea gospodăriilor ţărăneşti tradiţionale, pregătind şi consolidând terenul propice instalării şi în Gai, a noilor structuri ale agriculturii socialiste, fapt care s-a întâmplat, în perioada 1960-1962.

2. Forme de exploatare a pământului

Cultura cerealelor

Din cauza războiului, Guvernul maghiar, a dispus, ca începând din primele zile ale anului 1915, să fie interzisă vânzarea de către mori şi negustori a făinei curate de grâu şi secară, ci doar în adaus cu cea de irz, cartofi, porumb sau altele. De asemenea, producătorilor de grâu şi secară, li s-a pus în vedere, că sunt obligaţi, ca cele puţin, o treime dei recoltă, să o predea statului, la preţurile stabilite de acesta, interuicându-se realizarea stocurilor de cereale[82].

Deoarece, mai ales după 1920, brutarii cereau din ce în ce mai multă făină de panificaţie superioară - făina *Lux,* situaţia s-a schimbat. Morile mari, sistematice au înfiinţat laboratoare şi pregătit specialişti, necesari atât pentru analiza grânelor cumpărate, cât şi pentru a face amestecurile necesare panificaţiei. A început astfel o strânsă colaborare între agricultori, morari, patiseri şi brutari, în 1932 înfiinţându-se chiar, la Bucureşti, primul *Laborator de Morărit şi Panificaţie*. Producătorii, erau interesaţi de recolte din care să se obţină o făină albă, cu un conţinut bogat în substanţe azotoase şi gluten, bună pentru panificaţie, însoţite de certificate de calitate, favorabile desfacerii comerciale, alături de alte sortimente: pentru fiert (paste făinoase), semineagră, neagră, etc. Asemenea analize au fost realizate pentru producţiile din fermele de la Ceala, Şepreuş, Săvârşin, Semlac, Curtici din judeţul Arad, alături, de numeroase alte localităţi din Timiş şi Bihor[83]. Câmpuri de încercare cu soiurile de grâu *Bankut 5, Bankut 118, Odvoş 3, Arpadhalmi 9* şi *Esterhazy 18,* au fost înfiinţate în 1930 şi la moşia lui Teodor Sava din Gai iar la Şag, cu 18 ha, pe moşia lui Aurel Raicu[84].

Referitor, la cultura grâului, cele mai mari suprafeţe din Gai erau însămânţate cu soiul Bankut 1201, asigurat de Ferma de Stat Ceala. După tratarea sămânţei prin saramurare şi porzolare, procedee prealabile obligatorii, semănatul în ogor, se făcea după 12 octombrie[85].

În cultura porumbului, se foloseau varietăţile: Fleischman, Bankut şi Bănăţean, semănarea, începând uneori destul de târziu, *când afară, se putea umbla, deja, descălţat*.

Anul agricol 1931-1932, este menţionat în studiile de specialitate, mai ales pentru capriciile vremii care au calamitat agricultura din zonă. Toamna răcoroasă şi secetoasă, iarna peste măsură de prelungită, cu zăpezi până în aprilie şi cu îngheţuri în luna mai, primăvara foarte scurtă, rece şi ploiasă, au contribuit atât la întârzierea vegetaţiei cât şi la predispunerea culturilor la boli. În acelaşi timp, cantitatea enormă de zăpadă, căzută la începutul primăverii, s-a topit brusc, producând inundaţii catastrofale ale Mureşului şi bălţiri de apă

---

[81] În *Raportul la cel de- al III-lea Congres al Partidului Muncitoresc Român*, din 1960, Gheorghe Gheorghiu – Dej, a declarat că *a fost lichidată chiaburimea, cea mai numeroasă clasă exploatatoare, desfiinţându-se astfel, ultimele forme de proprietate comunistă în agricultură*. (**Gh.Gheorghiu Dej,** *Raport la cel de- al III-lea Congres al PMR*, Bucureşti 1960)

[82] Idem Fond Protopopiatul Ortodox Român, Arad, 1877-1920, D.323/1915, fila 2

[83] **D.I. Andronescu**, *Grâul românesc, Rezultatele analizelor fizice, chimice şi de panificaţie, recolta 1930*, în *Analele Institutului de Cercetări Agronomice al României*, vol. IV, anul III, aprilie 1932, p.96

[84] **Aurel Raicu**, Consilier municipal, ales în Gai (**Alexandru Mihalca**, *Istoria agriculturii, II*, 2001, p. 528)

[85] AN *Serviciul Agricol al Judeţului Arad*, D 22 fila 60

în locurile joase din Gai. Apa îngheţată, care băltea pe ogoare, a format pentru un timp îndelungat o scoarţă, în măsură să sufoce semănăturile cerealiere de toamnă. Golurile provocate, au fost evaluate la 40% din suprafaţă. Nici pomii fructiferi nu au rodit în acel an datorită ploilor abundente şi temperaturilor scăzute în parioada polenizării. Din nefericire, după normalizarea climaterică din a doua jumătate a lunii mai, în iunie s-a aşternut un regim de ploi reci permanente însoţite de grindină care au produs noi pierderi proprietarilor de terenuri agricole. Toate culturile din Gai au fost afectate de boli parazitare sau fiziologice ca: rugina neagră (*Puccinia graminis*), *Leptosphaeria tritici* (Garr.) Pass., tăciunele (*Ustilago tritici* Pers. Jensen.), *Dilophia graminis* Fucc. Sacc., *Nigrospora oryzae* (B et. Br.) Petch., *Dhizoctonia bataticola* (Taub.) Butl., tăciunele zburător (*Ustilago Nuda* Kell. Et Sw.)[86].

Situaţia agricolă, de la jumătatea lunii aprilie 1937, conform unui Raport al Serviciului Agricol arădean, se prezenta astfel: *După opt luni de ploaie, aproape fără întrerupre, a venit o perioadă de două săptămâni, cu vânt care a permis lucrări, în puţinele arături de toamnă, care s-au făcut anul trecut. Aproximativ numai 35% din întinderile însămânţate cu grâu s-au făcut la vreme şi în condiţii bune. Aici culturile, se prezintă, deosebit de frumos. Pe semănăturile de toamnă, făcute cu mâna, s-a făcut o pojghiţă tare, în urma bătăii vântului, încât nu permite nici intrarea grapei. Plugarii, în toamnă, au foarte abătuţi şi se temeau de vre-o năpastă peste iarnă. Şi într-adevăr, grânele semănate târziu şi cu mâna, au fost descălţate. În primăvară, nu au fost tăvălugite şi nici mai departe, nu s-au dat îngrijirile cuvenite, astfel că se prezintă suprafeţe destul de numeroase, cu grâul pierit. În ceeace priveşte, grâul de primăvară, cererile nu au fost atât de numeroase, după cum se bănuia. Acelaşi ploi au încurcat întrucâtva şi lucrările de primăvară*[87]

4/V. Batoza pentru păioase (1950)

În mod obişnuit, cea mai mare parte a agricultorilor mici şi mijlocii din Gai, sfărmau porumbul cu mâinile. Pentru aceasta, lăsau ştiuleţii în podul casei sau într-un pătul special construit (cotarcă) pentru uscat, mărindu-se astfel, spaţiile dintre boabe, pentru a putea fi, desprinse cu mai multă uşurinţă de pe cocean. Desfacerea manuală a boabelor, se făcea fie, cu ajutorul unui cocean nud, fie prin folosirea unui scaun special, care avea fixat la unul din capete, un cuţit sau o placă dinţată, din metal. După 1930, au fost cumpărate de gospodarii mai înstăriţi, bătătoare mecanice sau batoze de porumb, care, în funcţie de tip, aveau un debit orar foarte mare, ajungând până la un vagon pe zi. De regulă acestea erau alimentate introducându-se manual în gura de alimentare, ştiulete după ştiulete.

Gospodarii mici şi mijlocii din Gai au achiziţionat, în perioada interbelică mai ales utilaje de acest fel, de la fabricile de maşini agricole: *And Rieger* – Sibiu; *Bocşa Română* a Uzinelor Reşiţa; *Schramm Huttl & Schmidt* – Topleţ (Banat); *Emanuel Heer* şi *Karl Layher* din comuna Sărata judeţul Cetatea Albă sau *Hofherr-Schrantz-Clayton-Schuttleworth* SA din Budapesta. Cea mai simplă era batoza *Lux and Riger,* o construcţie rudimentară, care putea fi manevrată doar de un singur lucrător, inclusiv alimentarea, dar, care, putea fi făcută, chiar de către un copil. Fiind ieftină, era frecventă în gospodăriile mici, care aveau mijloace modeste şi necesităţi scăzute. Mai perfecţionate, erau batozele *Oltenia and Rieger* şi *Ro Reşiţa,* acţionate prin manivelă, sau *Rex and Rieger*, care putea fi pusă în mişcare simultan cu mâna şi piciorul, fiind deservite de câte doi sau trei lucrători. Rama şi cutia maşinii, din lemn era construită solid, de regulă cu o bună stabilitate în timpul lucrului. La mijlocul părţii sale superioare, se află gura de alimentare, pe unde se introduc ştiuleţii, direct între organele de desfacere, alcătuite din bătător mobil şi contrabătător fix, ambele dinţate. Boabele rezultate, împreună cu cocenii, cad gravitaţional în partea inferioară a cutiei, unde sunt despărţiţi printr-un grătar din bare metalice[88].

---

[86] **Traian, Săvulescu**, *Starea fitosanitară în România, în anul 1931-1932,* în *Institutul de Cercetări Agronomice a României, Starea fitosanitară în România în anul 1931-1932,* nr. 10, Bucureşti, 1933

[87] AN Arad, Seviciul Agricol al Judeţului Arad, D 11/1937, fila 158.

[88] Pentru detalii tehnice, vezi: **G.Drăgan,** *Batozele de porumb,* în *Analele Institutului de Cercetări Agronomice al României,* vol. XII, anul XI, 1940, p. 309-350

O altă categorie de utilaje agricole, venea în sprijinul îmbunătăţirii calităţii producţiei, recolta fiind separată de impurităţi şi pregătită pentru conservare şi transport în vederea comercializării, sau procesărilor ulterioare. Astfel au fost introduse în gospodării, o largă varietate de vânturătoare, trioare, uscătoare. În anul 1942, se menţionează printre cele cinci uscătorii de porumb boabe şi grâu din această zonă, cea a lui Aurel Birtolon din Arad-Ceala, care funcţiona cu lemne şi avea o capacitate de 8 – 10 tone în 24 ore. Toate uscătoriile[89], erau anexe ale morilor fiind instalate în clădirea acestora. Instalaţiile erau metalice cu site speciale sau terasate.[90]

Animalele. Izlazurile şi păşunatul

După 1848, fiind dizolvate raporturile feudale, au fost lichidate şi rămăşiţele stăpânirii în comun a hotarelor, cu excepţia păşunilor şi pădurilor. Deşi s-au creat suprafeţe suficiente pentru păşuni urbariale, inexistenţa unor reglementări, care să hotărască modalităţile de conservare a fondului şi de organizare a exploatării acestor bunuri, chiar şi acestea au început să fie fărâmiţate. Ba mai mult, la 1871, prin Legea LIII, s-a uşurat şi mai mult, înstrăinarea păşunilor comune. Mai târziu, legiuitorul înţelegând însă pericolul desfiinţării acestora, a complicat procedurile, îngreunând astfel fărâmiţarea. Astfel că, prin legea XII din 1894, păşunile comune, nu mai puteau fi împărţite, decât cu aprobarea Ministerului Agriculturii. Cu toate acestea, forma de organizare a rămas tot nerezolvată, exploatarea şi administrarea păşunilor, fiind lăsată exclusiv pe seama principiilor de drept comun, cu formele sale greoaie. Abia după apariţia Legii X din 1913, proprietarii indivizi ai păşunilor, puteau să se constituie în asociaţii, persoane juridice, cu statut şi organe de conducere proprii. Scopul lor, era promovarea intereselor comune ale membrilor, cu privire la creşterea vitelor. Pentru a le fi întărită autoritatea, deşi organule de dispoziţie ale asociaţiei, erau adunarea generală, comitetul de conducere şi preşedintele, se putea renunţa la conducerea proprie, în favoarea autorităţilor comunale de stat. Locul preşedintelui îl lua primarul, iar atribuţiile comitetului, erau preluate de o autoritate, desemnată de consiliul comunal. Deşi, sub regimul maghiar, din cauza izbucnirii războiului mondial, dispoziţiile acestei legi nu au putut fi transformate în fapte reale, chiar şi după 1926, când a fost întocmit un dispozitiv legal pentru exploatarea, folosirea şi administrarea păşunilor comunale din România, *Regulamentul de aplicare* a acestuia, a menţinut referitor la păşuni, în principiu, toate dispoziţiile legii maghiare din 1913.

Lipsa unei legislaţii coerente, a dus la constatarea faptului că în 1921, în Gai, deşi existau numeroşi cetăţeni fără pământ, aceştia erau proprietari a 100-150 de oi, care păşunau clandestin, producând mari pagube. Şeful Circumscripţiei II Gai, prin adresa 1932/1922 propunea Senatului oraşului, emiterea hotărâri care să permită identificarea şi impozitarea acestora, cel puţin, cu 50 lei/oaie[91].

Cu ocazia Reformei Agrare, legea din 1921, prin articolul 24, se ocupă şi de păşunile comunale, pentru care se destină din pământul expropriat, atât cât este nevoie pentru întreţinerea contingentului normal de vite. Pământul astfel expropriat, era destinat pentru folosinţa tuturor locuitorilor, proprietari de vite, îndiferent dacă aveau sau nu teren agricol. Statul oferea în felul acesta o soluţie pentru renunţarea la stabulaţia permanentă, în grajduri devenite pepiniere de microbi, pentru generaţii de animale. Noile cercetări, venite în sprijinul crescătorilor de animale, susţineau că atmosfera caldă şi umedă din adăposturi, chiar dacă predispun vitele la îngrăşare, le sensibilizează la boli, în special la tuberculoză. Sistemul a fost extins şi pentru alte specii.

---

[89] Alte uscătorii importante erau: *Industria Agrară Arădeană*, cu o capacitate de 50 tone/24 h – cărbune; *Palfi – Chişineu Criş,* cu o capacitate de 10 tone/24 h – lemne; *Ghizela – Pecica*, cu o capacitate de 20 tone/24 h – lemne; *Hattman – Sântana*, cu o capacitate de 10 Tone/24 h. –lemne.

[90] **Alexandru, Mihalca**,2001, op. cit. p. 71.

[91] *AN Arad, Fond PMA,* 1921-1924, D 13/1922, fila 35

În 1926, *Ioţa Ferician*, în numele plugarilor din Gai, a solicitat Primăriei, o suprafaţă de teren comunal, pentru a fi folosită ca păşune de porci, în locul celei vechi, numită parcela 3, care a fost dată, în baza Legii din 17 octombrie 1921, invalizilor şi văduvelor de război, funcţionarilor de stat judeţeni şi comunali, precum şi demobilizaţilor sub forma loturilor de case. Vechea suprafaţă, alături de păşunea porcilor, era folosită şi ca arie pentru treierat. Comisia Interimară a primăriei, a aprobat folosirea de către locuitorii din Gai, pe durată nederminată, a terenului comunal, Cismadia, comunicându-li-se obligaţiile speciale şi anume: încadrarea în programul de păşunat, care începea la răsăritul soarelui şi se termina după apus; interdicţia vătămării vitelor cu băţ, măciucă, piatră sau orice alte obiecte; în caz de îmbolnăvire a unui animal, să anunţe la expoziturâ; să supravegheze asupra obiectelor de artă şi instalaţiilor din imaş; să stârpească spinii cu ajutorul unei sape; să controleze asupra achitării de către persoanele private, a preţului de păşunat; să interzică accesul măcelarilor, etc.[92]

Până în 1926, când a fost întocmit de către Comitetul Agrar, primul Regulament, islazurile, nu au fost guvernate de nici-o lege. Totuşi, prin tradiţie, era oprită, desfundarea şi cultivarea pe aceste suprafeţe a cerealelor, sau a altor culturi, decât cele furajere.

În 1927, pentru a-i mulţumi pe crescătorii de oi, Primăria a emis decizia 14849, preluînd contractul lui *Şipoş Mladin*, domiciliat în Calea Aurel Vlaicu 181. În felul acesta, cele 120 jugăre din Câmpul Aviaţiei, administrate de Divizia I Cavalerie, au fost închiriate crescătorilor, celor peste 1700 de oi ale Aradului, majoritatea din Gai[93]. În şedinţa Delegaţiei permanente din 9 aprilie, 1927, a fost elaborată decizia pentru numirea paznicilor de vite (păstori), la cirezile Gaiului, pntru sezonul de păşunat, care începea la 15 mai şi ţinea până la 31 octombrie. Până la deschiserea păşunatului, vitele trebuiau înscrise pentru păşunat şi înfierate pentru a fi recunoscuţi proprietarii. Taxele de păşunat din Gai, erau mai mici decât în alte cartiere, deoarece, aici proprietarii, î-şi plăteau singuri paznicii[94]. Au fost numiţi de către Primărie: văcari - Rus Vasile, str. Hatman Arbore 51 şi Simulov Vasile, str. Bisericii 49, la cireada din Gai, cu o leafă de 6.000 lei, lunar, fiecare, cu obligaţia, ca aceştia, să mai angajeze pe spesele lor 3 auxiliari (boitari) şi fiind îndreptăţiţi fiecare, să ţină pe păşune, gratuit, câte o vacă ; Iorgovan Iefta, str. Anton Pann,1, la cireada Gulea Mare, din Stupini, cu o leafă lunară de 7500 lei, cu obligaţia de a angaja pe spese propri 3 boitari şi îndreptăţit de a păşuna gratuit, o vacă şi un cal ; Alexin Petru, str. Bisericii, 165, la cireada din Gulea Mică-Ghelin, cu o leafă de 4500 lei şi obligaţia de a angaja 2 boitari şi să păşuneze gratuit, un cal şi o vacă ; Gheorghe Truţa, str. Tribunul Corcheş 40 şi Gherman Nicolae, str. Ioan Creangă 36, la stava cailor şi a mânjilor,din Câmpul Sft Petru, cu o leafă lunară de 8000 lei şi obligaţia să angajeze 2 boitari şi dreptul de a paşte geatuit o vacă şi un cal. Au mai fost angajaţi: purcarul Ioan Cerna cu 5000 lei /lună şi purcarul Milancovici Mihai, cu 6000 lei /lună, leafă care trebuia suportată de proprietarii porcilor[95]. Au mai fost angajaţi în diferite perioade: Crişan Gheorghe, la stava cailor şi mânjilor, cu un salar de 7000 lei şi dreptul de a angaja pe spesele lui, 2 ajutoare şi păşunare gratuită a uniu cal şi a unei vaci proprii (1932), Matei George, îngrijitor de tauri, la cireada Şega-Gai (1932) Aceştia puteau doar persoane majore, cu bună conduită şi aptitudini potrivite unui îngrijitor de animale, care prezentau garanţie morală şi materială. Paznicii, au prestat jurământ în faţa şefului Expoziturei din Gai[96] de la care au primit o legitimaţie, pe păşune a taurilor, armăsarilor mânzilor armăsari sau viţeilor tauri trecuţi de un an; să adape la timp animalele cu multă grijă. De asemenea ei trebuiau să fie atenţi şi să nu admită inspecţii din partea măcelarilor sau a altor persoane neautorizate. Stăvarul şi paznicii

[92] Idem, D. !08/1926, fila 152.
[93] Idem, D 6/1927 fila 15.
[94] Idem, D 101/1926, fila 15
[95] Idem, D. 38/1927, fila 15
[96] Conţinutul Jurământului a fost formulat astfel: *Mă oblig în mod sărbătoresc, că vitele puse sub paza mea, le voi îngriji cu credinţă, pe locuri oprite nu le voi păşuna, voi ţinea sub pază numai vitele admise la păşunat, orice boală se va ivi voi denunţa-o proprietarului şi patronului meu, iar animalul bolnav îl voi separa de celelalte vite sănătoase.*

vitelor (văcarii), trebuiau să răspundă de faptele ajutoarelor (boitarilor), inclusiv de daunele produse de aceştia, în timpul activităţii lor.

5/V. Păşunea oilor

În 1928, printr-o petiţie colectivă, semnată de 41 crescători de animale din Gai şi adresată Primăriei, a fost cerută, destituirea păstorului Iefta Iorgovan, de la Cireada mare din Stupini, pentru neîndeplinirea atribuţiilor sale. Se reclama faptul, că învinuitul, nu adapă vitele, le ţine închise în ocoale, iar, fiindcă masculii nu au fost îngrijiţi şi hrăniţi corespunzător, vacile au rămas sterile[97].

Legiferarea coerentă a materiei, s-a făcut însă abia în 1928, când prin Regulamentul aprobat la 7 februarie, primăria fost investită, cu mari atribuţii şi responsabilităţi, inclusiv includerea acestei activităţi în buget[98]. Prin acest act normativ, se identifică şi inventariază, păşunile, Aradului, în suprafaţă totală de 1695 jugăre şi 1322 stânjeni pătraţi, din care cea mai mare parte se afla, pe teritoriul administrativ al Gaiului. Ea se compunea din: Izlazul Mare al vacilor din Gai şi Şega, (408 j).; Păşunea stavei cailor din Izlazul Mare (94 j); Păşunea din Stupini-Gulea Mare (121 j); Păşunea porcilor din Gai (34 j.), Păşunea oilor din Câmpul Cirezilor (98 j); Păşunea Balta Mică (53 j), Păşunea Dobrău (59 j); Păşunea Friedman (47 j); Păşunea Kristyori (33 j), Păşunea Ghilin (273 j); Păşunea Guthjahr (54 j), Păşunea Fericean (20 j.); Păşunea Măcinic (10 j.), Păşunea Cantonului 3 (14 j); apoi: Râtul Iosif (22 j), Păşunea din Câmpul Spitzer (155 j), Păşunea Bircaş de la Hipodrom (191 j), Păşunea porcilor din Şega (48 j); Izlazul Pârnevenilor (70 j.) [99]

Organizarea tehnică, îndrumarea şi controlul exploatării, precum şi administrarea izlazului a fost asumată de Consiliul comunal, prin organele sale. Era specificat, însă, faptul, că dreptul de folosinţă, putea fi exercitat, exclusiv, de locuitorii cu domiciliul în Arad şi doar, pentru vitele proprii. Preţul păşunatului, era stabilit anual de către Primar şi Delegaţia permanentă, bugetul, constituindu-se ca un capitol special, care putea fi folosit, doar pentru interesele izlazului: exploatare, plata paznicilor de vite, lucrări de îmbunătăţire, etc. Primăria era obligată să execute toate lucrările aferente: fertilizare, scoaterea spinilor, întreţinerea fântânilor şi adăpătoarelor, plantarea de pomi pentru umbrare, etc. Păşunatul, era învoit pentru vite mari cornute, cai, oi şi porci, pe suprafeţe delimitate şi destinate special, doar unei singure specii, corespunzător numărului de animale. Astfel, pentru un jugăr, se socotea, că masa verde poate hrăni, într-un an, 2 vite mari, 2 cai, 4 porci sau 4 oi. Dacă erau mai multe animale raportat la suprafaţă, aveau prioritate, micii producătorii, proprietari a mai puţin de 10 animale. Era interzis păşunatul, concomitent, a întregii suprafeţe, loturile fiind introduse la păşunat alternativ, cu cele lăsate pentru refacere. Perioada de păşunat începea la 1 – 10 mai şi ţinea până la 31 octombrie, fiind oprit în timpul ploilor abundente, când pământul se desfunda[100].

O atenţie deosebită se acorda sănătăţii vitelor, care puteau fi trimise pe islaz, doar cu avizul organelor sanitare veterinare. Fiecare proprietar era obligat să facă cunoscută primăriei apariţia unei boli, în vederea luării, prin organele sale specializate a măsurilor necesare, pentru ca aceasta să nu se răspândească. În ceeace priveşte mersul epizootiilor animalelor domestice, în 1923 şi anii următori, au fost semnalate în cartierele oraşului: morva (Malleus morve), febra aftoasă (Aphtae epizooticae), râia (Scabies)[101]

6/V. Taur Ziementhal 1937

Veniturile la bugetul izlazului, proveneau din învoielile cu locuitorii, arendarea pământurilor pentru culturi de nutreţ, fânaţe, exploatarea carierelor, bălţilor, pădurilor, arborilor de pe aceste suprafeţe, vânzarea seminţelor, sau alte venituri întâmplătoare. În 1928, suprafaţa păşunilor pentru animalele locuitorilor din Gai, era de 1425 jugăre şi 1323 stânjeni pătraţi, fiind folosită de 5961 animale, din gospodăriile populaţiei[102].

---

[97] AN Arad, Fond PMA D 6/1929 fila 591

[98] În 1927, în municipiul Arad, suprafaţa păşunilor comunale a fost de 1184 jug. cad., fiind anunţate pentru păşunat: 85 cai, 2000 bovine, 761 oi, 816 porci (Idem, D.5/1927 fila 692).

[99] Idem, D. 39/1928, fila 10

[100] Idem, D 39/1928, fila 18-23

[101] Idem, D/1924-1925, fila 5

[102] Idem, D37/1928 fila 51

Deoarece, numărul vitelor era în creştere, iar Aradul a pierdut prun expropriere, 3000 jugăre de teren agricol, primăria, a solicitat Ministerului, Agriculturii şi Domeniilor, aprobarea completării suprafeţei izlazurilor din Gai şi Şega, prin transformarea a 200 jugăre, din terenurile improprii agriculturii, în locuri pentru păşunat[103].

Regulamentul, mai prevedea sancţiuni severe, pentru cei care vor încerca, prin fraudă, să introducă animale străine în păşunea comunală, pentru cei care vor încerca să strămute hotarul izlazului, distrugând semnele, pentru hoţi, distrugători de bunuri, lucrări de arhitectură sau drumuri.

Dezvoltarea efectivelor de animale în celelalte cartiere ale Aradului, a determinat, modificarea căilor de acces din sistemul pastoral. Prin cumpărarea în 1928, de către primărie, *prin bună învoială şi evaluare corectă*, a unei suprafeţe de 2860 stânjeni pătraţi din proprietatea a 22 gospodari găieni, în scop de utilitate publică, a fost înlesnit accesul crescătorilor de vite din Grădişte, spre păşunea comunală Ghelin. Astfel, a fost achiziţionată cu suma de 100.500 lei o suprafaţă de 2680 stânjeni pătraţi din proprietăţile: Verişan Petru-1424 st.p.cu 53.400 lei; Mocuţa Ilie-50 st.p. cu 1875 lei; Cherich Milan-52 st.p. cu 1950 lei; Ilin Dimitrie-29 st.p. cu 1067,5 lai; Drecin Eva-30st.p. cu 1125 lei; Toszer Gheorghe-235 st.p. cu 8812 lei; Biserica Sârbească-65 st.p. cu 2437,5 lei; Constantin Ioan-108 st.p. cu 4050 lei; Catici Milivoi-25st.p. cu 937,5 lei; Orga Sava-61 st.p. cu 2287,5 lei; Semlecan Lazăr-62 st.p. cu 2325 lei; Tirity Miloş-40 st.p.cu 1500 lei; Sovitz Iosiv-43 st.p. cu 1612,5 lei; văd. Semlecan Nicolae-42 st.p. cu 1575 lei; Orga Simion-33 st. p. cu 1237,5 lei; Măcinic Corneliu-42 st.p. cu 1575 lei; Semlecan Vasile-17 st.p. cu 637,5 lei; Dzjubek Vladimir-98 st. p. cu 3675 lei; soţia lui Munteanu Sava-78 st. p. cu 2925 lei; Fericean Arsa-98 st. p. cu 3675 lei; Fericean Gheorghe-33 st.p. cu 1237,5 lei; Ilin Mitru şi soţia 15 st.p. cu 562,3 lei[104]. În felul acesta, fiind deschis un drum nou, direct peste câmp, primăria a eliminat, în beneficiul oraşului, calea ocolită al vitelor din acest cartier, spre izlaz, peste viaduct, evitând traversarea străzilor oraşului, devenite între timp centrale.

Pentru a mări suprafaţa păşunii, devenită insuficientă datorită marilor suprafeţe de teren solicitat, în aprilie 1929, primăria a interzis unităţilor militare din garnizoana Aradului, de a mai face exerciţii pe câmpurile din apropierea municipiului, cu destinaţia de păşune, folosite îndeosebi de vitele populaţiei din Gai. De asemenea, printr-un memoriu binemotivat, s-a intervenit la Ministerul de Interne, pentru a fi suplinită lipsa de păşune, prin arendarea pe timpul, liber de instrucţie, a Câmpului Aviaţiei, exclusiv crescătorilor de vite, pentru aceasta, administraţia arădeană fiind dispusă să încheie contracte, favorabile ambelor părţi[105]

Taxele de păşunat stabilite de Prepozitura din Gai pentru 1931, erau următoarele: un porc mascure – 40 lei; o scroafă – 60 lei; o oaie – 65 lei; o vacă – 30 lei; un cal – 300 lei; un măgar – 150 lei. Au fost afişate şi taxele pentru montă: vacă – 120 lei; scroafă – 50 lei; iapă –200 lei.[106]

În 1935, osată cu înfiinţarea Eforiilor păşunatelor, taxele au fost mult mărite, fiind chiar dublate, fără ca izlazurile să fie îmbunătăţite, în vreun fel. Astfel, pentru 400 de vaci ale locuitorilor din Gai, învoite la păşune, s-a încasat 104.000 lei, adică 260 lei pentru fiecare vită. La fel pentru porcii mascuri, învoiţi să păşuneze la Izlazul Mare, se încasa câte 35 lei, pentru scroafe 50 lei, pentru fiecare mânz învoiţi la stavă câte 200 lei, iar pentru cai 300 lei.[107]Preţurile, considerate a fi exagerate, au dus la numeroase nemulţumiri, din partea proprietarilor de vite, măsura riscând să determine, scăderea numărului de animale. Pentru reglemetarea acestei situaţii cu efecte, inclusiv politice, Comisia Interimară a Primăriei, a hotărât, ca diferenţa de preţ, să fie suportată din bugetul public, sub forma furajelor, care vor fi asigurate gratuit crescătorilor de animale[108].

---

[103] Idem, D 37/1928, fila 84
[104] Idem, D., 54/1927-1930, fila. 261)
[105] Monitorul Oficial al Municipiului Arad, anul VIII nr 15/15 apr. 1929
[106] Idem nr 21 / 25 mai 1931
[107] Buletinul Municipiului Arad, nr. 21 din 20 mai 1935.
[108] *Ştirea* 9 mai 1935

Nu a fost indiferentă, nici situaţia efectivelor şi raselor de animale[109]. Încă în 1901, prin Hotărârea 17.325, a Ministerului ungar al agriculturii, pentru aprobarea Regulamentului privitor la prăsirea vitelor, Comunitatea oraşului, avea obligaţia să se îngrijească de existenţa unui număr corespunzător de masculi: tauri pentru vite şi vieri pentru porci şi animale materne, obţinute prin cumpărare şi ţinute pe cheltuiala primăriei. Pentru taurii de rasa Siementhal, se va plăti o taxă de gonire. Taurii şi vierii particulari, se vor examina anual, până la sfârşitul lunii martie, de către comisia agricolă. Competenţa în apreciere a acesteia, se extindea, asupra defectelor de construcţie corporală, vârstă, sănătate, soi. Masculii găsiţi inapţi, se eliminau prin castrare. Cei apţi, se ştampilau, taurii pe cornul stâng, vierii pe urechea stângă, fiind eliberat şi un certificat pentru aceasta.

7/V. Verificarea reproducătorilor masculi

În baza articolului 3 din Regulamentul general pentru aplicarea Legii privind creşterea şi îmbunătăţirea animalelor, s-a constituit Comisia de expertiză a reproducătorilor masculi[110], alcătuită din: dr. C.A. Ionescu, medic veterinar –preşedinte, Dimitrie Raicu, crescător de animale, expert aprobat de Ministerul agriculturii şi domeniilor, V. Luca, sub-şeful serviciului economic, Erdoş Ignatie – medic veterinar. În 8 octombrie 1927, Comisia s-a deplasat în Gai, unde au fost convocaţi, la Expoziţură, toţi proprietarii de armăsari, tauri, vieri, berbeci. Animalele, au fost examinate, în aceeaşi zi fiind autorizaţi pentru montă publică: 4 armăsari (2 ai primăriei, 2 particulari), 14 tauri (12 ai primăriei, 2 particulari), 9 vieri, ai primăriei, 2 berbeci particulari. În final, s-a pus în vedere proprietarilor animalelor respinse (4 armăsari, 7 tauri, 15 vieri), scoaterea acestora de la monta publică. Cele admise, au fost trecut într-un registru special, fiind eliberate certificate în acest sens[111] şi invitate la Târgul şi Expoziţia de tauri, organizat de către Primărie, la Oborul de vite, în toamna acelui an. În anul următor, comisia alcătuită din Consilierul municipal N. Păuşeşti – delegat al Primăriei, dr. David Popovici – medic veterinar primar şi Dumitru Raicu, au autorizat pentru montă 4 armăsari - 2 ai Primăriei şi 2 ai unor proprietari particulari: Ştefan Molnar, Câmpul Cioban, armăsar rasa Muran, de 5 ani, negru, 175 cm înălţime şi Nicolae Fericean, armăsar rasa Muran, 7 ani, roib, 170 cm înălţime [112], din 18 prezentaţi; 14 tauri din 19 prezentaţi; 20 vieri din 21 prezentaţi şi 2 berbeci de rasă ţigaie, din cei 3 prezentaţi de proprietarii: Gheorghe Neţin, P-ţa Sf. Ioan 3 şi Teodor Julan - Câmpul Hemeilor 2). Alţi selecţioneri şi crescători de animale, din Gai prezenţi, fără a fi admişi au fost: George Neţin, P-ţa Sf. Ioan 24, cu armăsari, rasa arab, 2 ani (piept îngust) şi rasa Ghidran, 2 ani (prea tânăr); Francisc Varga, Câmpul Liniştei 2 armăsar Muran, 2,5 ani roib (copite defecte); Petru Pâncotan, Câmpul Ineluş 16, armăsar Ghidran, roib (falange prea lungi), Pavel Gall, Câmpul Bărbus 7 armăsar Nonius, 2,5 ani (disproporţionat); Petru Fericean, Bogdan Voievod 70, armăsar metis, 2 ai (disproporţionat) şi armăsar ghidran, vânăt (copite defecte); Mihai Farşang, Câmpul Cioban 2, armăsar Nonius 3 ani, negru (deformat), Ştefan Kocsik, Câmpul Bărbus 2, armăsar metis, 4 ani, sur (deformat) şi un armăsar murg, 5 ani; Dumitru Cuzman Sf. Ilie- armăsar; Simion Ferician Câmpul Liniştii 5; Albert Heder, str. Grădinarilor 2-6 armăsar Nonius

Alţi crescători de animale de rasă au fost: Andrei Ostoin, Anton Pann 72- berbec ţigaie; Iosif Genies, Izlazul Mare - taur Bălţata românească, Francisc Kiss, Câmpul Bărbus 9 - vier Mangaliţa[113].

Comisia, a atras atenţia, asupra lipsei reproducătorilor masculi, necesari la efectivele de femele din fermele şi gospodăriile populaţiei din Gai, care erau următoarele: 1273 – vaci, tauri necesari 20, autorizaţi 14; iepe – 870, armăsari necesari 5, autorizaţi 4; scroafe – 418, vieri necesari 24, autorizaţi 20, oi – 560, berbeci

---

[109] În 1927, în Arad, existau 2611 cai (englez-61, ghidran-83, nonius-2199,ardenez-268); vite-2133 (toate de rasa Simenthal), din care 18 tauri; oi-1761 (merinos-480, ţurcană-1281), porci-6178 (carne-1055, grăsime-5123); măgari-18; catâri-11;capre-66; iepuri de casă-375; păsări-15955 (găini-13806; gâşte-1285, raţe-773,curci-91); stupi cu albine-202; câini de pază-2955. (*AN PMA*, D 5/1927, fila 692).

[110] Idem, D 37/1928, fila 246

[111] Idem, D 6/1927, fila 19.

[112] Idem

[113] Idem, D. 39/1928, fila 66)

necesari 10, autorizaţi 2. De asemenea, s-a încurajat, crearea Sindicatului Crescătorilor de Bovine, al cărui rol principal era înfiinţarea unor depozite pentru genetice pentru rasa Siementhal, promovată din Elveţia, prin Ferma de Stat Ceala[114].

Aceste măsuri au determinat o evoluţie ascendentă a numărul de animale din gospodăriile populaţiei, care păşunau, după cum urmează[115]:

Specia	Păşunea	Suprafaţa	1924	1925	1926	1927	1928
Vaci cu lapte	Izlazul Mare	234 j	316	359	395	427	430
Vite sterpe	Gulea Mare	95 j	121	138	109	138	174
Viţei sub 2 ani	Gulea Mică	44 j	84	93	100	82	89
Stava de cai	Izlazul Mare[116]	188 j	67	80	85	140	201
Oi	Câmpul cirezilor	102 j	864	962	899	1020	1072
Oi	Câmpul Sâmpaul[117]	70 j	902	869	1040	942	1030
Porci	Izlazul Mare	41 j	161	182	216	194	203

Pentru a veni şi mai mult în sprijinul crescătorilor de animale, au fost acordate scutiri de taxe la societăţile economice pentru îngrăşarea porcilor în vederea vânzării. De această înlesnire, au profitat mai ales fermele de pe lângă Intreprinderea fraţilor Neuman, Ferma Birtolon Aurel din Ceala, dar şi alţi fermieri[118]

8/V. Familia Ioan Constantin crescător de porci Bazna

În preajma şi în timpul celui de al Doilea Război Mondial, efectivele de animale au atins cel mai scăzut nivel, datorat în parte lipsei forţei de muncă, furajelor, dar şi a rechiziţiilor.[119]

Apicultura şi sericicultura

Albinăritul are vechi tradiţii pe aceste locuri, în 1888, existând aici chiar o Asociaţie a Apicultorilor[120], condusă de preşedintele Milig Joszef, din care, mai făceau parte: Preisinger Joszef, Somogyi Agoston, Csik Janos, Zaray Odon, Szilagyi Gyorgy, Schrodt Gyorgy, Wlacsil Karoly[121]. Îndeobşte era cunoscut faptul că în Gai, exista multă miere, aproape că nu exista sălaş fără stupi de albine. De aceea limita gospodăriei, care cuprindea locuinţa şi acareturile, era înconjurată cu câteva rânduri de salcâmi. Mierea se mai scotea din florile de trifoi, floarea soarelui sau din cele de câmp.

În perioada, 20-30 iulie 1892, la invitaţia episcopului Ioan Meţianu, preotul Nicolae Martinovici, din Topolovăţ, a susţinut în Arad, prelegeri, despre foloasele creşterii albinelor,la care au participat preotul Nicolae Olariu şi învăţătorul Nicolae Zabbu, din Gai. Scopul acţiunii, era înfiinţarea de cât mai multe stupine, în cadrul Şcolii Confesionale şi la gospodăriile unor enoriaşi români[122]

Este cunoscut, de asemenea, interesul protopopului Moise Bocşan, care în repetate rânduri atrăgea atenţia ca în toate parohiile să existe preocupări privind mătăsăritul şi creşterea albinelor.

---

[114] AN Arad, Fond *Serviciul Agricol al Judeţului Arad*, D. 22, fila 85

[115] AN Arad, Fond, Fond PMA D 37/1928, fila 51

[116] În apropiere de Sânpaul

[117] Pentru oile sălaşelor din Gai

[118] AN Arad, Fond *PMA*, 1925-1930, D., 104/1926, fila 1

[119] Situaţia cumulată a animalelor, din: Gai, Duca, Bujac, Şega, Cadaş, conacele de hotar la 25 iun. 1940: cai-1125 (rechiziţionaţi 108), tineret cabalin-187, boi şi bivoliţe-28, tauri-17, vaci şi bivoliţe-977, tineret bovin, până la 2 ani-192, oi-2393, tineret ovi, 2 ai-26, capre-67, tneret caprin-24, porci 639, tineret porcin-3676 (AN Arad, Fond, *Camera pentru agricultură* D. 31/1940, fila 28

[120] Prima Asociaţie apicolă pe teritoriul actual al României, a fost Asociaţia stuparilor din Banat, preşedinte, A. Jager, secretar N. Grand, înfiinţată în 1872.

[121] Vezi *Procesele Verbale ale ale Asociaţiei apicultorilor, din Gai*, 1888, 22 file, A.N. Arad, Fond PMA D.54 fila 8 şi următoarele..

[122] AN Arad, Fond Protopopiatul Ortodox Român, Arad, D. 129/1892, fila 130

Aceste preocupări, erau în consens, cu politica oficială a statului maghiar,prvitor la dezvoltarea albinăritului şi creşterea viermilor de mătase[123]

În Regulamentul pentru arendarea şi exploatarea loturilor constituite, în 1925, ca Rezerve de Stat, Ministerul Agriculturii şi Domeniilor[124], atrăgea atenţia primăriilor, ca pe aceste suprafeţe, să se organizeze cu prioritate exploatări agricole care să promoveze cultura viermilor de mătase şi a albinelor. Suprafeţele acestor loturi vor fi de până la 5 ha, iar arendaşii, să aibe de la început, cel puţin 15-25 stupi sistematici de tip Dadant[125], număr care trebuia sporit an de an. Aceştia erau obligaţi să cultive plante melifere şi pomi roditori, iar după 2 ani să posede întreg inventarul apicol.

La 2 martie 1928, 11 crescători de albine din cartier, printre care au fost: preotul Nicolae Ionescu, Elemer Bartha – profesor de stat pensionar, Negrescu Teodor, Ştefan Fazekaş, Marton Iştvan, Petru Mladin, Szekereş Ştefan, Costa Florea, Pomlenyi Joszef, Ietvanffy Gabor, au solicitat Primăriei, 1000 puieţi de tei, pentru a fi sădiţi pe străzile Gaiului. Se motiva prin faptul că *primăvara apicultorii din Gai se bucură de înflorirea rugilor, ce sunt sădiţi pe străzi, vara însă albinele noastre, se lipsesc de o astfel de pajişte abundentă denectar. Ele sunt condamnate a lenevi, din care cauză, numai arareori, avem an de belşug. Această lacună, ar suplini-o teiul, care chiar vara înfloreşte.. Sădirea lui, prin comuna Aradgai, ar ajuta foarte mult la o recoltă medie, care e importantă nu numai din punct de vedere apicultor, ci şi din cea a medicinei, a mirosurilor e foarte folositor*[126]. Primăria a aprobat cumpărarea teilor, înalţi de 2 m de la cultivatorul Grada Teodor din Şiria, la preţul de 8 lei bucata, asigurând şi transportul. Localnicii se obligau să execute săparea gropilor, să-i planteze, să-i ude şi să-i întreţină, sub îndrumarea grădinarului şef al Aradului, Ştefan Raskovits[127].

În 1941, Camera pentru Agricultură, a vândut apicultorului Iosif Ciobanu, o suprafaţă de 11 jugăre cadastrale, în Câmpul Lebedei, cu scopul înfiinţării primului lot apicol din judeţul Arad. Acest lucru, a fost stipulat de altfel şi în Contractul comercial încheiat cu prilejul negocierii preţului terenului. Cu toate acestea, chiar de la început, datorită împrejurărilor generate de război, lotul nu a fost exploatat pentru creşterea albinelor, decât parţial, deoarece, o mare parte din suprafaţă, a fost ocupată şi folosită de armatele operative, române, apoi de cele sovietice. Totuşi, în 1945, Camera agricolă, propunea Ministerului Agriculturii şi Domeniilor, menţinerea şi încurajarea lotului, care în viitor, urma să fie cultivat cu plante melifere şi populat cu noi familii de albine, cele vechi fiind în mare parte distruse. De asemenea, se atrăgea atenţia, că anul 1945, fiind secetos, stupii erau expuşi pieirii, dacă nu li se administra de urgenţă hrană sub formă de zahăr, nerafinat. Se aprecia, că în întregul judeţ, existau 7560 de stupi, lipsiţi de hrană[128]

Stuparii individuali, sau în asociaţii, au fost încurajaţi prin oficializarea în 1948, a stupului sistematic RA 101[129] şi prin HCM 896/1955, prin care, se prevedea, că cei care contractează cu cu unităţile comerţului de stat cel puţin un kg de miere, sunt scutiţi de impozitul pe stupărit, primesc credite, se pot aproviziona prin unităţile de stat cu materiale: scândură, faguri artificiali, inventar şi material apicol, vor putea transporta stupii pe câmpul statului, se anula taxa de păşunat pentru stupii pastorali.

Creşterea viermilor de mătase, s-a practicat, mai ales prin şcoli, aceasta fiind o problemă de stat. În 1888, veniturile populaţiei, obţinute din vânzarea gogoşilor viermilor de mătase, a fost în Ungaria de 724.260

---

[123] AN Arad, Fond Chestura Poliţiei Municipiului Arad, 1907-1913, D. 34/1911, D. 55/1913.
[124] Monitorul oficial, nr 46 din 27 februarie 1925
[125] **Ch. Dadant** (1817-1902), crescător de albine american, inventatorul stupului vertical, cu 10-12 rame, în cuib şi magazine. A stat la baza oficializării, în 1948, a stupului sistematic românesc RA 101, cu magazine.
[126] AN Arad, Fond PMA D. 7/1928, fila 5.
[127] Ibidem
[128] AN Arad, Fond *Camera de agricultură*, D.273/1945, fila 15.
[129] În 1948, existau în România 472.312 familii de albine din care 33%, erau întreţinute în stupi primitivi (**Constantin Antonescu,** *Albinele şi… noi, Bucureşti*, 1979, p.34)

florini[130]. De aceea, se depunea, multă stăruinţă, în cultivarea duzilor necesari, asigurării, prin frunzele sale, a hranei acestei insecte.

În perioada interbelică, cei care intrau în municipiu, cu gogoşi de mătase, erau scutiţi de vamă, fiind însă interzisă vânzarea lor pe piaţa liberă[131]. Arendaşii loturilor din rezerva de stat, destinate acestui scop, erau obligaţi să planteze duzi şi să crească viermii, rezultaţi din cel puţin 25 grame de sămânţă. Aceasta se obţinea gratuit, fiind repartizată de Petru Ardelean, str. Constantin Brâncoveanu 77 (Şega), producătorii înscrişi, fiind anunţaţi prin baterea tobei, aşa cum s-a întâmplat în Gai, la 3 mai 1930. Uscătoriile, din Grădişte, Chişineu Criş şi Sebiş, au fost construite de către stat. În 1943, s-a realizat inventarierea duzilor, făcându-se recomandări pentru cultivarea compactă a lor[132]. An de an, se emiteau dispoziţii, prin care se interzicea oprirea culegerii frunzelor de dud, de pe domeniul privat şi public al statului, de către producătorii de gogoşi de mătase. De asemenea, în vederea asigurarea bazei furajere a viermilor de mătase, prin Decizia Comitetului Executiv a Sfatului Popular al Regiunii Arad, nr 11039/1951, s-a interzis *cu desăvârşire tăierea şi scoaterea duzilor sub orice formă*[133]

Grădinile de zarzavaturi

În 1833, deşi, în registrele conscripţiilor dicale (de impozite), exista rubrica referitoare la suprafeţele de pământ cultivate cu tutun, varză şi grădini, la sfârşitul registrului, ele nu conţin nici un fel de date Este de presupus, că aprovizionarea oraşului cu legume şi fructe, era făcută de către satele din jur[134].

În preajma Primului Război Mondial şi în anii, imediat următori, cultura zarzavaturilor pe aceste suprafeţe, era practicată, pe suprafeţe mici şi doar în grădinile de lângă casă. În general exista o opoziţie făţişă din partea sătenilor, ca legumele să fie cultivate pe scară largă, afară, în câmp, în gospodării comunale, sau specializate. Rezultatele erau considerate bune, mai ales în grădinile şcolare, pe loturile primite prin Reforma Agrară, conduse de învăţători, sub supravegherea şefilor Ocoalelor agricole. Şi acestea adesea stăteau necultivate, neîngrădoite şi invadate de buruieni. În general, pentru şcoli, dar şi pentru grădinile localnicilor, răsadurile, erau asigurate gratuit de către Camera Agricolă, prin ferma din Ceala

În zona de munte rezultatele erau minore, fiind nevoie de multă propagandă.

Cel mai important bazin legumicol, al Aradului, era recunoscut ca fiind cel al Ocolului Agricol Aradul Nou, urmat de Gai, care ocupa, locul al doilea[135]. Acest lucru se datora mai ales Grădinilor de zarzavaturi ale Primăriei, care se întindeau pe o suprafaţă de 20 jugăre, în sectorul Nagy Legelo (Izlazul Mare) şi Libaş (Poetului), culturile, fiind irigate cu apa extrasă dintr-o fântână, cu un motor Lister de 16 HP[136]

[130] AN Arad, Fond Protopopiatul Ortodox Român Arad, D 101/1889, fila 119

[131] AN Arad, Fond, *PMA* D 6/1927, fila 5

[132] AN Arad, Fond, *Camera de agricultură*, D 75/1943, D 26/1945 fila 28.

[133] Buletinul Oficial al Sfatului Popular al Regiunii Arad, anul II, nr. 3/1 febr. 1951

[134] Anca Băieţoiu, 2006, op. cit. p.52

[135] În 1947, suprafeţele Ocolului Agricol Aradul Nou, ocupate, cu grădini, au fost: ardei (30 ha), castraveţi (10 ha), ceapă, arpagic (57 ha), ceapă de apă (5 ha), cartofi de grădină (50 ha, fasole (18 ha), mazăre (15 ha), morcovi (30 ha), păstârnac (5 ha), roşii (50 ha), vinete (5 ha), pătrunjel (20 ha), praz (1 ha), ridichi de iarnă (5 ha), ridichi de lună (5 ha), sfeclă roşie (10 ha), ţelină (2 ha), Varză timpurie (30 ha), varză de toamnă (84 ha), usturoi (2 ha), diverse (123 ha). (AN Arad, Fond, Camera de agricultură, D. 65/1947, fila 18)

[136]În toamna anului 1947, de pe această suprafaţă au fost recoltate: pătlăgele roşii – 26.650 kg, varză – 12.000 kg, morcovi – 3725 kg, zarzavat – 3307 legături, arpagic – 67 kg, pepeni verzi – 3790 kg, pepeni galbeni – 1462 kg, ridichi – 748 kg, salată – 480 kg, mazăre păstăi – 461 kg, castraveţi – 6717 buc., dovlecei 3535 kg, ardei 15.000 buc., vinete – 1608 buc., ceapă – 3921 kg, gulii 7310 buc., usturoi 30 leg., fasole verde – 819 kg, sfeclă furajeră – 700 kg, porumb – 1820 kg. (AN Camera de Agricultură, d 65/1947)

Rezultate bune, erau obţinute şi de Grădina Regimentului 1 Roşiori, pe un teren arabil de 9 jug. arendat de la Primărie, în acest scop.[137].

În 1927, pe o suprafaţă de 4 ha, asociaţii Mihai Schuster şi Hristov Cristov, zis Ştefan, au pus bazele unei *Grădini bulgăreşti*, pentru cultivarea legumelor. Conform contractului de asociere, primul, Mihai Schuster, *dădea pământul, în Gai, pe Câmpul Episcopiei nr.1, riveran cu un canal plin cu apă, pompă şi motor, potrivit pentru irigaţii, gunoi suficient, car cu jug şi boi, sămânţă, avansuri băneşti*. Cel de al doilea, bulgarul Hristov Cristov, se angaja să lucreze pământul şi să răspundă pentru pagubele produse din neglijenţă.

Un eveniment deosebit, s-a întâmplat, la 17 mai 1938, când toţi cultivatorii de zarzavaturi au intrat în grevă, lăsând populaţia Aradului fără produse. Motivele invocate, au fost, măsurile severe luate de primărie pentru *înfrânarea speculei şi nimicirea comerţului clandestin, prin reglementarea comerţului în pieţe*[138].

Alţi cultivatori de legume din Gai, grădinari şi proprietari de grădinării, în 1947, au fost: Ferma de Stat Ceala (3ha), Ferma lui Aurel Birtolon –Ceala (6 ha, motor Yanto, 6 HP), Federaţia Zorile (1 ha), Cooperativa Solidaritatea (2 Ha, cu irigaţii improvizate), la care s-au adăugat: Regimentul 1 Roşiori (2 ha, motor Yanto, 6 HP), Intreprinderea Teba (6,5 ha, motor Yanto, 6 HP), Intreprinderea Astra (7 ha motor Lister, 16HP) Cooperativa Solidaritatea (2 ha, irigaţii improvizate)[139], Nicolae Păcurar, str. Bogdan Voievod 58; Rista Calciu, str. Câmpineanu 6. La ferma de stat Ceala, se cultiva mai ales arpagic, ceapă (Zitaor şi Macău), dovlecei, fasole verde, răsaduri şi utilaje pentru producerea acestora, cartofi (Rose), varză timpurie şi de toamnă, morcovi, pătrunjel, păstărnac, ţelină, ridichi de lună, salată, ceapă, pătlăgele roşii, castraveţi, ardei spanac[140]. Munca era prestată de femei din Gai angajate sezonier alături de copii, ziuaşii pentru plivit şi irigat răsadurile. Surplusul de produse, era trimis la uscătoriile de legume şi fructe din Baraţca – Şcoala Miniş, Sebiş – 8 cuptoare, Chişineu Criş, Gurahonţ, unde funcţionau cuptoare, cu o capacitate zilnică de 25-30 kg. legume uscate.[141]

Plantele textile: cânepă, in, bumbac

Cânepa (*Canabis sativa* L.) este una din cele mai vechi plante industriale, fiind atestată pe teritoriul României, încă din neolitic. Până în 1960, în aproape toate localităţile judeţului Arad, cânepa se cultiva, pentru uz personal. Ţesăturile realizate, din fibrele acestei plante, erau folosite la confecţionarea sacilor, prelatelor şi pentru unele piese de îmbrăcăminte.

În gospodării, semănatul cânepii se făcea din aprilie până în luna mai, iar tulpinile se recoltau cu rădăcini cu tot, în mănunchi, la sfârşitul treierişului. În apele din apropiere, prin scufundare, se realiza topitul, după care se extrăgeau fibrele, printr-un sistem arhaic, obţinându-se fuiorul.

O schimbare în culturaacestei plante, s-a produs în perioada interbelică, odată cu începerea cultivării şi prelucrării ei industriale. Dezvoltarea a fost încurajată de stat, prin Ministerul Agriculturii, care asigura seminţe, sfaturi, informaţii şi asistenţă tehnică. S-a trecut la semănatul mecanic şi extinderea suprafeţelor cultivate, întreaga recoltă fiind preluată pe bază de contracte, cu Fabrica de Cânepă din pusta Domeniului Nadasdy, de la Iratoş.

Printr-un contract, încheiat în 1928, Primăria Aradului, se angaja să cultive cu cânepă, 16 jugăre, în grădina proprie de zarzavat din Libaş. Partenerul, fabricantul de funii, Firma B. Reich - Fiul & comp., urma să asigure gratuit, sămânţa de provenienţă italiană, asistenţa tehnică pe perioada de vegetaţie, să cumpere

[137] AN Arad, Fond PMA, D 37/1928, fila 63
[138] Ştirea, 18 mai 1938
[139] AN Arad, Fond Camera de agricultură, D. 65/1947, fila 15
[140] Idem, D 278/1945 fila 32.
[141] Idem, D 128/1942.fila 15

întreaga recoltă la preţul zilei, alătuir de 2 kg. funii diferite, pentru fiecare jugăr cultivat cu această plantă. La 25 octombrie, a fost predat, fabricii din Iratoş cantitatea de 19.890 kg[142].

În 1942, cultivatori de cânepă din Gai, au fost: Gheorghe Cismaş-9 jug, Szalay Coloman-17 jug, Vasile Ivanov-3 jug, Nicolae Fericean-9 jug, Anton Matuşinca-10 jug, Gheorghe Anghelina-1 jug, Petru Morodan-1,8 jug, Melania Ferician-1 jug, Teodor Neagu-1jug, Ludovic Barta-1,8 jug. Ştefan Bran-3 jug, Mihai Horvath-1,8 jug, petru Morodan-1 jug, Gheorghe Anghelina, 1 jug[143].

Preluată la naţionalizare de statul comunist, cultura şi procesarea cânepii, a cunoscut o dezvoltare spectaculoasă. Dacă în 1989, se cultivau 359.000 ha, în 1989, cu cele 439 ha semănate, România era a patra ţară producătoare de cânepă din lume, după CSI, India şi china, fiind urmată de Polonia, Ungaria şi Jugoslavia.

În anii care au urmat, dintr-o confuzie, însoţită cu exces de zel, s-a interzis cultivarea acestei plante, pe baza unor contracte, fiind considerată ca psihotropă. Mediatizarea a produs efecte negative, determinând intervenţia brutală a poliţiei, distrugerea unor câmpuri cultivate pe bază de contracte şi un regres important în industria cânepii din România.

Pe suprafeţe mici s-a cultivat în extravilanul Gaiului, **inul** (*Linum usitatissimum* L.) pentru fibre şi pentru ulei. Se alegeau terenurile umbroase şi umede, fibrele fiind prelucrate în casă pentru confecţionarea unor ţesături rezistente.

Referitor la cultura **bumbacului**, (*Gossypium hirsutum* L.) în anul agricol 1933, cultivatorii au fost descurajaţi, mai ales de timpul nefavorabil, astfel că în 1934, s-a semănat puţin. Până la 30 aprilie 1935, Camera agricolă a judeţului, a distribuit gratuit sămânţa de bumbac produsă de intreprinderile Ştirbey – Buftea, estimându-se că în întreaga ţară cultura va ocupa 1800 ha adică o suprafaţă de peste trei ori mai mare decât în anul precedent. Se estimează o recoltă de 12.000 tone, adică o producţie de 20 milioane lei. Organele agricole intenţionau, ca în judeţul Arad, bumbacul să fie încercată, pe loturi mici de 1000-5000 m.p. pe loturi şcolare, sau pe terenurile unor gospodari receptivi, toate însumând însă, 100 ha. semănutul se recomanda în cuiburi, cu câte 10-12 boabe[144]. A fost cultivată şi pe loturile şcolare din Gai, fără nici o şansă pentru a fi preluată în cultura mare.

Cultura orezului

Se crede că această cereală, *Oryza sativa*, a fost introdusă pe teritoriul românesc, la sfârşitul secolului al XVIII-lea, de către turci, mai întâi în lunca Dunării şi a Timişului, de unde, ulterior, a fost dezvoltată pe suprafeţe mai întinse. Deoarece are nevoie de temperaturi ridicate în perioada de vegetaţie şi de umiditate abundentă, tehnologiile include irigaţiile abundente. Căzută în desuetudine, cultura a fost reluată, cu mult interes, în 1935, de către Ferma Topalia, din Administraţia Domeniilor Banloc, pe terenurile din regiunea Lacului Brateş şi ale Eforiei Spitalelor Civile din Chirnogi. În 1938, s-au semănat în România 376 ha cu o producţie totală de 962.560 kg, adică 2560 kg / ha. După succesele Fermei Topalia - Timiş au urmat alte încercări de extindere, a zonelor cultivate cu orez, în Moldova şi în Muntenia.[145]

În anul 1940, cultura orezului a fost introdusă, pentru prima dată şi în judeţul Arad, prin experimentul realizat, pe o suprafaţă de 0,5 ha, la ferma Camerei Agricole de la Dohangia. Un an mai târziu, gospodarul *Octavian Ardelean*, din Socodor a extins cultura la 7 jugăre cadastrale (4 ha), pentru ca în 1942,

---

[142] AN Arad, Fond PMA 1925-1930 D 37/1928, fila 387
[143] AN Arad, Fond *Camera de agricultură*, D 132/1942, fila 15
[144] Ştirea 9 mai 1935
[145] **Silvia C. Boldescu**, *Orezul şi arpacaşul* în, *Analele Institutului de Cercetări Agronomice al României* Vol. XII, anul XI/1940, p.173

suprafaţa cultivată să ajungă, în părţile Aradului, la 43,5 ha, din care, mai mult de jumătate să fie din proprietatea lui *Octav Ardelean* (23 ha) şi a lui dr. *Sever Ispravnic* din Iermata (4 ha).

Deoarece, planta are nevoie de umiditate abundentă şi de temperaturi ridicate, într-o perioadă vegetativă, relativ lungă, de 3,5 – 5 luni, suprafeţele, cultivate, trebuiau amenajate corespunzător, mai ales, pentru a putea fi irigate, cu apă din belşug, până la băltire.

În anul 1942, la solicitarea mai multor potenţiali cultivatori, îndeosebi, riverani ai Canalului Morilor, ing. Gheorghe Furtunescu, inspector-specialist în îmbunătăţiri funciare, din Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, Direcţia de Geniu Rural, a fost delegat pentru a întocmi şi executa, în acea zonă, încă câteva proiecte de orezării. Specialistul a găsit în martie 1942, corespunzătoare pentru această cultură, terenurile a 17 proprietari a 136 jugăre cadastrale adică 78,27 ha, printre care au fost nominalizaţi: Moşia din Gai a Primăriei Municipiului Arad, cu 10 jugăre cadastrale (5,75 ha, irigate cu ajutorul pompelor), Moşia mr. *Aurel Birtolon* din Ceala, (14,40 ha, amenajate pentru irigare printr-un stăvilar), Ferma preotului *Liviu Aconiu,* din Turnu, (1,15 ha irigate cu pompa). Au mai realizat culturi de orez, în Gai, pe suprafeţe mai mici: *Iacşici Milan* (1 jug)[146], *Pop Emil* (1Ha), *Radu Emil* (1 Ha), *Traian Cibian*, domiciliat în Arad, str. Praporgescu 27, împreună cu asociaţii *Simion Stana, Gheorghe Şulea, Ion Marin* (1jug), pe un teren arendat în Câmpul Islazul Mare[147].

În anul 1943, organele agricole judeţene au planificat, să se ajungă la o suprafaţă de 300 ha, iar în 1944 la 400 ha. Pentru aceasta, Camera Agricolă i-a încurajat pe producători, acordându-le diferite facilităţi ca: obţinerea de credite avantajoase, contracte ferme pentru preluarea imediată a recoltei, asigurarea gratuită a seminţei etc. În 1945, în judeţ, existau 160 cultivatori, cu o producţie totală de 6990 kg.

Greutăţile întâmpinate de cultivatori şi riscurile compromiterii recoltei, erau numeroase, cu efecte directe asupra rentabilităţii. Cultura orezului, fiind de dată recentă, în judeţul Arad, se simţea lipsa de experienţă, iar, posibilităţile de extindere, erau limitate, de cantitatea de apă şi capacitatea de inundare. La pornirea culturii, se solicita, un capital iniţial pentru investiţii important, necesar amenajării terenului, prin nivelări, parcelări, instalaţii de pompare. Se recomanda ca însămânţarea să se facă după data de 25 aprilie când apa pentru irigat cultura, era călduţă, iar parcelele, nu trebuiau să depăşească 8000 mp. Alte indicaţii tehnice, se refereau la înălţimea optimă de 0,4 m a digurilor dintre parcele şi lărgimea platformei de 0,35 m. Lucrările de întreţinere de 300-400 zile de lucru, pentru un singur hectar, sunt esenţiale pentru dezvoltarea plantelor. Producţiile scăzute, se datorau mai ales, lipsei unei cantităţi suficiente de apă pentru irigat, defectarea pompelor şi lipsa pieselor de schimb, atacului intens al raţelor sălbatice şi al scoicilor, invaziei de costree, care năpădesc culturile şi lipsei mijloacelor financiare pentru efectuarea plivitului. În luna mai, imediat după însămânţare, culturile erau atacate de raţele sălbatice. Iluminatul terenului pe timp de noapte, cu lămpi de petrol, deşi dădea rezultate, prin reflexia flăcărilor pe luciul apei, care speria păsările, a fost interzis, din cauza regulilor privind camuflajul, pe timp de război. După scurgerea apei, în preajma recoltării, produsele mai puteau fi distruse de hârciogi, şoareci, raţe. Datorită acestor câţiva factori nocivi, cultivatorul, Milan Iacşici, nu a putut recolta în 1945, de pe suprafaţa re 1 jug, doar 200 kg orez. În 1947 mai erau înregistraţi în Gai ca şi cultivatori de orez: *Gheorghe Munteanu*, 16 ha irigate cu un tractor de 35 HP ; *Nicolae Popescu*, 25 ha irigate cu un tractor de 25 HP, *Radu Emil*, 11 ha irigate cu un tractor de 35HP, *Jacsici Milan*, 1 ha, fără instalaţie de irigat *Pop Emil*, 1 ha, fără instalaţie de irigat.

Sindicatul cultivatorilor de orez, a protestat în 1945, considerând că preţul de achiziţie a orezului, neschimbat de doi ani, este atât de mic, încât cultivatorii, dacă î-l respectă, lucrează în pierdere. Datorită acestor preţuri derizorii de 800–1000 lei/kg, producătorii, sunt obligaţi sau să-şi valorifice produsele pe piaţa liberă, sau dacă nu, să compromită producţia anului viitor. De aceea solicitarea majorării preţului la achiziţie măcar la 2000 lei/kg, comparabil cu cel al zahărului, este pe deplin justificat[148].

---

[146] AN Arad, Fond *Camera pentru agricultură,* D., 277/1945, fila 15

[147] Idem D. 71/1943, fila 28.

[148] Idem D 277/1945, fila 354

După război, interesul iniţial, pentru această cultură, a scăzut, astfel că, în 1949, la GAS Dohangia, lângă Chişineu Criş, au fost sărbătoriţi pentru ultima dată, în judeţul Arad, muncitorii agricoli, evidenţiaţi la însămânţarea orezului[149].

În judeţul Arad, orezul, a fost scos din cultură, după1950[150].

3. Ferme şi fermieri

Societatea Anonimă pentru Îngrăşarea Porcilor şi Industria de Morărit din Arad

Constituirea societăţii a avut loc, în Sala mică a Primăriei la 9 martie 1910, în prezenţa celor 42 acţionari, posesori a 786 acţiuni, care reprezentau 288 voturi. Au fost prezenţi: Kindzig Janos (10), Gutzjahr Mihaly (10), dr. Koof Janos (10), Schleiffeder şi organizaţia Kokenyessy I. (10), Hunyadi Jozsef (2), Erdos Ignacz (5), Verzar Marton (10) Vasarheyli Jozsef (10), Braun Mor (11), Ottinger Lazslo (2), Eles Geza (10), Nicolics Geza (5), Kadar Jozsef (5), Salgo Pal (1), Lanyi Marcsel (1), Gluck Karoly (5), Dobro Pal (10), Stojakovics Milan (5), Csillag Lajos (10), dr. Barabas Bela (5), Leopold Zsigmond (10), Magyari Ferencz (2), soţia baronului Nopcea Elek, reprez. prin Gerbert Karoly (10), Oblat Beni (3), Baumgartner Fischof & comp. (10), Prokopezt Jozsef (10), Hasz Antal (10), Goldmidt Sandor (10), Becsei Miclos (10), Dreichlinger Sandor (1), Kristyori Janos jun. (2), Recsei Miclos (10), Voros Henrik (10), Adler Andor 85), Vertan Erno (10) Szida Lazar (5), Wittman Antal jun. (5), Neubauer Mano (2), Istvanffi Bela (10), Wittman Janos (5), Szantay Bela (5), Tenner Laszlo (2), Fraţii Szoke Artur (7), dr. Fabri Sandor (5)[151].

În şedinţa, condusă de Fabry Sandor, au fost discutate actele premergătoare înfiinţării firmei, semnate de băncile care au asigurat capitalul social necesar activităţii. De asemenea, acţionarul Kopf Ianoş, a făcut cunoscut statutul şi modalităţile de distribuire a dividentelor, stabilindu-se ca întreg capitalul social, să rămână intact, timp câţiva ani, capital necesar, pentru constituirea a două fonduri, unul de risc şi celălalt pentru dezvoltare. A fost ales şi primul Consiliu de Administraţie, alcătuit din şase membri: Kintzig Janos – director, Gutzjahr Mihaly, Voros Henrich, Verzar Marton, Recsei Miclos, Vasarhely Joszef. La propunerea lui Goldschmidt Janoş, Comisia de control financiar a fost alcătuită din: Nemess Geza, Fodor Gyula şi Istvanffy Bela. În continuare, Leopold Zsigmond a subliniat rolul esenţial al lui Kingzig Janos pentru înfiinţarea societăţii, propunând ca în cazul în care acesta se va retrage din firmă, să i se aducă mulţumiri speciale[152].

Activitatea economică propriu zisă, cu un preponderent profil agro-alimentar, a început la 4 iunie 1910, pe o suprafaţă apreciabilă de teren, în apropierea Aradului, cunoscută ca Duleul Miniş (Meneş Volgy)[153], sub numele: *Prima Îngrăşătorie de Porci din Arad. Societate pe Acţiuni (Elso Aradi Sertes Hizlato Reszveny Tarsasag).* Făcând mari investiţii în adăposturi pentru animale şi depozite uriaşe pentru furaje, societatea, şi-a dezvoltat permanent activitatea de bază, *prin cumpărarea de porci, vânzarea şi îngrăşarea acestora, atât, pe cont propriu cât şi în comision, cumpărarea, vânzarea, mijlocirea şi valorificarea în natură sau prin prelucrare a acestora şi a produselor în legătură cu aceasta*. Firma, mai avea ca obiect de activitate preluarea şi prelucrarea cerealelor de orice fel a altor produse agricole, a articolelor alimentare şi furaje, efectarea operaţiunilor pecuniare şi de credit, în legătură cu acestea. Prin

---

[149] *Patriotul*, 9 iunie 1949

[150] În 1950, mai era înregistrată în judeţul Arad, doar o singură orezărie.(**Alexandru, Mihalca**, 2001, op. cit. p. 72)

[151] AN Arad, Camera de Comerţ şi Industrie, D 50/1924-1948, fila 28

[152] Ibidem

[153] Locul, se află în partea de N-V a Gaiului, pe stânga şoselei spre Nădlac, cunoscut sub numele de Ferma de porci Ceala

hotărârea Adunării Generale din 29 august 1917, societatea şi-a schimbat numele în *Îngrăşătoria Arădeană de Porci şi Morărit SA (Aradi Sertes Hizlalo es Malomipar Rezveny Tarsosag).* Au urmat la conducere în calitate de directori şi procurişti: Mangold Sandor (1910), Nemess Geza (1911), Vamos Antal (1912, Ritter Imre (1915), Kopf Janos (1918), Ludovic Adler (1922), Iuliu Fodor (1923), Raijz Eugen (1924), iar din 1927 - Gavril Fejer, Andrei Adler, Tiberiu Adler, Eugen Racz (1930)

Începând cu 1 ianuarie 1922, prin modificarea articolului 1, din Statut, firma şi-a continuat activitatea, sub numele său românesc: *Societatea Anonimă de Îngrăşare a Porcilor şi Industrie de Morărie din Arad*, iar după un an, în 1922, prin modificarea art. 4 din actul său fundamental de funcţionare, au fost emise noi acţiuni, cu valoare nominală de 1000 lei, capitalul social fiind astfel majorat la 1,6 milioane lei. Noi modificări ale statutului, au fost înregistrate în 1923. Conform legislaţiei, s-a prevăzut în articolul 5, ca 2/3 din acţionari, să fie cetăţeni români, alături de alte clarificări privind atribuţiile, Consiliului de administraţie şi Direcţiunii.

În 1926, capitalul social, a ajuns la 2,4 milioane lei, iar în 1929, s-a majorat, la 3,2 milioane lei, firma simţind şi primele semne majore ale declinului economic. Drept urmare, Adunarea generală din 1931, a aprobat noile statute şi un nou Consiliu de conducere, format din Rajz Eugen - str. Meţianu nr.2, Gaal Iosif - str. Luther nr.2, Fenyo Eugen - P-ţa Catedralei nr. 5. Deşi societatea exploata un capital social subscris şi vărsat de 3,2 milioane lei, încorporat în clădiri, animale, furaje şi cantităţi însemnate de cereale, dând dovadă de prudenţă, societatea a numit un lchidator, în persoana lui Rajz Eugen. Activitatea mai era supravegheată şi de colectivul de cenzori din care făceau parte: Emil Guld - str. Tribunul Axente, nr.14, Iuliu Kiszeli - str. Ghiba Birta, nr. 44 şi Varga Aladar - Oradea. De asemenea, a fost instituit un control sever asupra conducerii firmei, bilanţurilor şi distribuirii profitului. A fost constituit chiar şi un fond special, alimentat cu 2% din profit, pentru despăgubirea funcţionarilor, care după un serviciu conştiincios de peste 10 ani în slujba societăţii, deveneau concediaţi, fără a avea vre-o vină.

Cu afacerile în scădere, firma nu a rezistat crizei economice. La 25 august 1934, a fost înregistrată calitatea de lichidator a lui Albert Maresch, care l-a înlocuit pe Eugen Rajz, de curând decedat. Crescând foarte mult pierderile, la 15 ianuarie 1938 a fost convocată, în localul societăţii din Str. Berthelot nr.2, Adunarea Generală Extraordinară, la care au participat acţionarii: Societatea bancară Românească, sucursala Arad, reprezentată prin Ionel Friedland, proprietarul a 3.150 acţiuni, Ionel Friedland, Iosif Kell, Adalbert Maresch, Emil Guld, Eugen Fenyo, fiecare cu câte 10 acţiuni. În numele lichidatorilor, Eugen Fenyo, a depus bilanţul firmei, încheiat la 15 decembrie 1937, cu o pierdere de 9.610.584 lei. S-a mai comunicat faptul că toată averea mobiliară şi imobiliară s-a valorificat, creanţele au fost încasate în întregime, fiind plătite şi datoriile, cu excepţia celei faţă de Societatea Bancară Românească, în valoare de 6.410.584 lei. Anunţaţi creditorii, de intenţia de lichidare, prin anunţuri repetate publicate în ziarul *Ştirea,* nu s-a prezentat nimeni, pentru revendicare. În felul acesta considerându-se îndeplinite toate formalităţile prescrise de legislaţie, pentru asemenea situaţii, s-a solicitat părerea celor prezenţi. Adunarea generală, luând act de raportul prezentat, a aprobat bilanţul şi pierderea anunţată, declarând încheiată lichidarea societăţii[154]. Registrele au fost depuse la Bancă pentru a fi păstrate timp de 10 ani, iar la 9 august 1938, Eugen Fenyo, a solicitat radierea firmei din Registrul arădean al Comerţului.

Fermele Primăriei

Cu intravilanurile, construcţiile şi suprafeţele extravilanului său agricol, aflate în proprietate, Primăria Aradului, putea fi considerată un *moşier important*. Cele mai întinse suprafeţe de arabil, ale sale, se aflau în nordul oraşului, ele intrând mai ales în perimetrul Gaiului. Aste adevărat că de-a lungul timpului, acestea au fost sistematic diminuate, terenurile fiind înstrăinate, ca urmare a unor interese

[154] AN Arad, Fond*, Camera de Comerţ şi Industrie*, D 50/1924-1948 fila 15

politice, sociale sau chiar economice, aşa cum au fost: exproprierile prin Reforma agrară, lotizări pentru construcţii de locuinţe, amenajări de obiective social –culturale, vânzări.

Exproprierile Reformei agrare, au înjumătăţit suprafaţa comunităţii oraşului Arad, aceasta fiind redusă cu 2939 j şi 558 st.p. Corespunzător măsurătorilor realizate în 1923, de Aurel Florescu, situaţia moşiilor primăriei, arătau în felul următor:

Felul terenului	Suprafaţă expropriată	Suprafaţă rămasă
Arătură	2455j şi 1107 st.p.	133 j şi 931 st.p.
Fâneaţă	169 j şi 810 st.p.	222 j şi 1402 st.p.
Păşune	14 j şi 492 st. p.	1343 j şi 1124 st.p.
Pădure	- 1583 st.p.	2 j şi 1128 st.p.
Grădină	- -	76 j şi 1187 st.p.
Vie	- -	18 j şi 470 st.p.
Trestiş	35 j şi 112 st. p.	100 j şi 1562 st.p.
Intravilan	126 j şi 1338 st.p.	133 j şi 202 st.p.
Neproductiv	136 j şi 516 st.p.	132 j şi 956 st. p.
TOTAL	2939 j şi 558 st.p.	2164 j şi 962 st.p.

Dintre acestea, cele mai întise moşii, se aflau în extravilanul Gaiului: Libaş, Gulea, Spitzer, Aviaţiei, Grădina de zarzavat, Ciszmadia, Ghelin, Krystiori Altele, rămase în proprietatea primăriei, se aflau în intravilan, pe străzile: Ion Creangă (1 j), Pârâul sec (100 st p), Anton Pann (300 st p), Anton Pann (2 j), Faurilor (1,745 j), Ion Creangă (1 jug şi 156 st p), Şanţul Neuman (550 st p), Colţul străzii Orovil cu str. Nouă (156 st p), Faurilor (1,745 st p), Faurilor - colţ cu Fântânii, Păcurarilor (2 j), Anton Pann (2 jug şi 300 st p), precum şi cele din duleele: Crivabora (1 j şi conac), Gulea (1 j şi conac), Kristiori (1 j şi conac), Bazinul Sec (100 st p), Gutjahr (300 st.p.), Mişcuţa (20 st.p.)

Pentru exploatarea pământului, în 1921, Şeful Circumscripţiei II Gai, a făcut propunerea ca doar suprafeţele agricole mici şi izolate ale primăriei să fie arendate, prin licitaţie publică, iar cele mari, să fie lotizate, la dimensiuni de 5-10 jug, pentru a fi exploatate în regie proprie. Se spera că în felul acesta, primăria va avea venituri mai mari. Caietul de sarcini pregătit pentru licitaţii, prevedea faptul că durata arendei să fie de un an, pentru o suprafaţă de cel puţin 1 jug. şi 455 stânjeni pătraţi, la preţul de 1000 lei / jug. Ofertele erau în exclusivitate verbale, iar preţul arendei se plătea anticipat, o singură dată, la faţa locului. Arendaşul era obligat să retrocedeze pământul, după un an, în starea în care l-a preluat. Se interzicea pe suprafeţe agricole închiriate, sub ameninţarea unor amenzi substanţiale, să fie săpate gropi, extras pământ pentru arderea cărămidei, exploatarea nisipului sau a gliei, sub formă de pajişte. Dezastrele naturale elementare, nu scuteau locatorul de plata arendei[155].

De asemenea arendaşul era obligat, să gunoiasă înainte de arat, să cultive alternativ păioasele cu prăşitoarele, iar dacă pe suprafaţa respectivă, se aflau edificii, ele trebuiau îngrijite. Dacă construcţiile dispăreau prin incendiu, neglijenţă sau furturi se plăteau despăgubiri. De asemenea se menţiona, că oraşul, poate anula unilateral contractul, pentru interesul public, dar, după recoltarea produselor[156].

În 1926, din Comisia de licitaţii, a primăriei, pentru terenurile din Gai, făceau parte: Vasile Dârlea, Consilier economic – preşedinte, Drecin Pera, Ferician Ioţa, Radovan Milivoi, Zaslo Alexandru, Stan Teodor.

Beneficiile obţinute de primărie, mult mai uşor, doar din arendarea moşiilor sale, au născut ideia, desfiinţării gospodăriei în regie proprie a Municipiului. Totuşi raportul Comitetului economic, prezentat

[155] AN Arad, Fond PMA D 5/1927, fila 15
[156] Idem, D 6/1924-1925, fila 110

Consiliului Comunal, la sfârşitul anului 1927, în opoziţie cu această idee, susţinea, însă, necesitatea menţinerii fermelor proprii, exploatate în regia primăriei, cel puţin datorită a două motive. În primul rând, deoarece, au fost scutite de expropriere 300 jugăre, teren arabil şi 683 jugăre fânaţe, tocmai pentru a se asigura întreţinerea vitelor de reproducţie şi a animalelor necesare diferitelor servicii ale Primăriei: pompieri, curăţenie publică, spital, sanatoriul de tuberculoză, dezinfecţie, grădini, cimitire, etc. La acea dată, primăria avea: 72 de cai, din care 10 erau pentru paradă, 6 pentru incendii, 22 cai de ham lucrau pentru gospodăria comunală (curăţenie), 26 cai de ham în agricultură, 4 cai de ham la grădinărie, 2 cai de ham la spital, 2 cai de ham la spitalul TBC, 9 mânji, 3 armăsari pentru reproducere, 10 tauri, 24 vieri

În al doilea rând, se demonstra, că prin licitaţie publică, nu se pot, totişi, obţine venituri similare producţiei directe. În plus, dacă întregul teren se arenda, trebuia lichidat întregul inventar, viu şi mort al fermelor. Exista pericolul, ca în următorii ani, toate terenurile să fie degradate, intrându-se în deficit, ştiut fiind că arendaşul, dacă nu e propietar, nu le îmbunătăţeşte.

Mai mult, decât atât, Ioţa Fericean, în numele unor locuitori din Gai, a solicitat chiar, scăderea arenzilor primăriei, în proporţie cu starea preţurilor cerealelor pe piaţa liberă, propunere, susţinută de consilierul Iuliu Borneas, prin aceea că, agricultura se află într-o situaţie gravă. Drept urmare, s-a considerat echitabil ca arenzile asupra terenurilor primăriei, să fie scăzute cu 30%[157] .

În acelaşi timp, Serviciul tehnic al Primăriei, sesiza Consiliul Comunal, încă din 1926, că la conacele şi păşunile oraşului, sunt mari stricăciuni care trebuiau remediate. Raportul, se referea la starea clădirilor, fântânilor, împrejmuirilor, podurilor şi căilor de acces, la starea deplorabilă a drumurilor[158]. De asemenea, deoarece, doi ani la rând, 1925-1926, recoltele au fost compromise de grindină şi alte calamităţi, pentru a putea fi hrănite animalele fermei, primarul, a aprobat înlocuirea stocurilor de grâu, cu orz şi ovăz, faptă, care, a determinat, declanşarea unei anchete penale.

În urma licitaţiei din primăvara anului 1929, o suprafaţă de 133 jug. din terenurile disponibile ale primăriei, împărţite în 53 de parcele au fost închiriate, pentru o perioadă de 2-3 ani, până la 31 octombrie 1931, de către gospodari cu domiciliul în Gai **(Anexa 11)** [159]..

Parcelele 52 şi 53, au fos arendate familiilor Fericean George, senior şi junior, doar în condiţiile, folosirii unei suprafeţe, ca şi câmp pentru treierat. De asemenea, primăria a mai arendat fâneţele lui Ilie Mişcuţa (Câmpul Cirezilor, 4 j), Ioţa Fericean (Râtul Cismadia, 8 j), Matei Lazăr (Fânaţa, fost Dobrău, Ghelin, 52 j), Mihai Jivanelov (Fânaţa Friedman, 20 j), Măcinic Ilie (Fânaţa Măcinic, 10 j Câmpul Pierzaniei şi Fânaţa Balasz), Matei Lazăr (Câmpul Gutjar 46 j şi Iosza 48 j), Regimentul I Roşiori (Balta Mică, 50 j şi Sptzer 55 j), Spitalul Judeţean (Râtul Stupini 5 j), Farkas Emerich (Domeniul Mocsay 80 j) Zâuaşii Primăriei de la Conacul 1 (Câmpul Starei şi Râtul Gulea) [160], precum şi suprafeţele acoperite cu trestie din livezi, râturi, bălţile Ghelin şi Sânpaul.

Au fost reţinute pe mai departe, pentru cultivarea în regie proprie, Grădina de zarzavat (76 jug.), din care 12 jug. a arendat pentru aceleaşi culturi, grădinarului Ilie Forgaci, Cismadia (85 jug), Spitzer (40 j) şi alte terenuri, pe care au fost cultivate culturi de grâu, orz, ovăz, porumb, porumb pentru nutreţ (ciolomadă), mohor, borceag (bicău), lucernă.

La licitaţiile Primăriei, participau, în mod frecvent şi diferitele comandamente ale Garnizoanei militare din Arad, cu deosebire Divizia 1 Cavalerie dar şi altele.

După câţiva ani, în urma *raportului* întocmit de: ing agronom Tiberiu Adler, Virgil Economu-şeful Pepinierei Ceala şi Vladimir Ieşanu-şeful depozitului de fermentare a tutunului, din 10 septembeie 1931, privind exploatarea bunurilor municipiului, atitudinea municipalităţii, s-a schimbat din nou. În memoriu, se

[157] AN Arad, Fond PMA D 54/1927-1930, D180 1928 fila 263
[158] Idem,, D181/1926, fila 5
[159] Idem, D.37/1928, fila 63)
[160] Idem, fila 133.

arăta că, la acea dată, *terenurile de cultură, păşunile, conacele, se găseau într-o stare deplorabilă, în cea mai vitregă gospodărire astfel că nici la cel mai nevoiaş agricultor, nu se observă ceea ce se poate vedea pe moşia primăriei. Terenurile arabile arendate, au fost lucrate mizerabil, nu au fost gunoite, rămânând, aproape, înţelenite. Contractele nu au fost respectate de arendaşi, din cauza lipsei de supraveghere a primăriei. Păşunile şi fâneţele, se prezintă rău, pline degropi, scaeţi şi spini, fără să li se fi acordat cele mai elementare îngrijiri. Conacele, sunt în stare de părăginire, cu grajdurile şi localurile fără tencuială, bocsele animalelor stricate, ferestrele cu geamurile sparte, iar gardurile cârpite cu bucăţi de tablă. Starea de murdărie şi neigienă este greu de închipuit, aşa cum rareori se poate constata. Animalele, cumpărate abia anul trecut, pe bani grei sunt în general neapte pentru reproducţie. Ele, în general, trebuie vândute pentru măcelărie, sau tracţiune. S-au comis greşeli de neiertat în alegerea lor, cumpărându-se de la acelaşi proprietar mai multe exemplare, sau de la unul, care avea prăsilă înrudită cu vitele locuitorilor şi taurul. Nu există nici un vier de altă rasă decât Mangaliţa,cumpăraţi ani în şir de la acelaşi proprietar, deşi se recomandă Edelahweun sau York. Caii de muncă nu dau nici un randament aplicânduli-se un program necorespunzător. Hrana animalelor este defectuoasăşi în general, nu există nici un program în executarea lucrărilor şi îngrijirea vitelor. Personalul inferior, este nepregătit şi de rea credinţă*[161].

Pentru remedierea acestei situaţii, s-a propus, administrarea de către Primărie, a tuturor terenurilor sale, în regie proprie, fără a mai fi închiriate. Punerea în valoare a pământurilor urma să se facă *prin cultivarea suprafeţelor din jurul oraşului, cu plante de nutreţ, uşor de vândut apoi, birjarilor şi posesorilor de animale din oraş şi suburbii.* Pe cele mai îndepărtate, se vor cultiva cereale. În felul acesta, s-ar asigura şi hrana pentru cele 116 animale (42 cai, 11 armăsari şi mânji, 27 tauri, 36 vieri), din proprietatea oraşului, prisosul urmând a fi vândut. Referitor la conacurile, cu câte 1 jugăr cadastral, se propune, vânzarea acestora, deoarece, nu au fost găsite soluţii viabile pentru rentabilizarea lor.[162]

În 1944, Primăria Arad, exploata în regie proprie, 355 jug. teren arabil din care: 83 jug.-grâu ; 32 jug-orz ; 46 jug-ovăz ; 112 jug –porumb ; 11 jug – sfeclă furajeră ; 31 jug-borceag ; 9 jug- licernă ; 20 jug-grădină de zarzavat. Mai existau: 42 cai, 10 boi, 8 vaci, 80 porci. Pentru reproducere: primăria dispunea de 14 tauri, 4 armăsari, 14 vieri. Administrator ul fermei era Vasile Chezan[163]

Ferma Ceala, a Camerei Agricole Arad

În cadrul acţiunii *Ofensiva agricolă*, din 1935, o mare parte din suprafaţa agricolă a fermei, a fost lotizată, în vederea cultivării experimentale a bumbacului, sfeclei de zahăr, roşieşi oliv, porumbului (varietăţile Bankut TD, Flischman, Bankut D, Varadi, Bănăţean), cânepei pentru sămânţă (varietăţile Bănăţean, Dumbrăveana, Baranya), plantelor uleioase (lupin, ricin, linte,in, mazăre de nisip). Aceste culturi, în caz de reuşită, urmau să facă din Ferma Ceala a Camerei Agricole arădene, una din bazele semincere, ale gospodarilor din întregul judeţ.

În 1940, Ferma Ceala, avea o suprafaţă de 571,1209 ha teren agricol organizate pentru cultura cerealieră, loturi experimentale şi semincere, livadă, viţă de vie, grădină de zarzavat, clădiri şi construcţii, adăposturi pentru animale, toate, în valoare de 5.046.349 lei. Inventarul viu compus din cai, porci, vite valora 373.000 lei, inventarul mort -1,2 mil. lei, furajele şi productele - 737.000 lei, diverse alte materiale - 648.000 lei). Exploataţia, aflată în subordinea Camerei Agricole din Arad (director Emil Pop), era condusă de un colectiv de specialişti, din care făceau parte: ing. agr. Teodor Blaga – director, Dimitrie Pascal – sub şef de exploatare, ing. Ştefan Ciuta (livada), Adrian Ştirbeţiu – conductor agricol, Ioan Cârnaru – agent de culturi, Ioan Roventa – administrator de culturi, Carol Şandor – mecanic şi I.D. Popescu – secretar general.

[161] Idem, fila 15-16
[162] Idem fila 12
[163] AN Arad, Fond, Fond Camera pentru agricultură, D 40/1944, fila 15

Cei 28 angajaţi permanenţi, erau specializaţi pentru cultivarea a 7 jug vie, pepinieră de arbori şi arbuşti cu rol silvic şi ornamental (glădiţă, salcâm etc), pepinieră de pomi fructiferi, cultura cerealieră, grădinărie, culturi de cânepă pentru sămânţă şi ferma de animale. De asemenea, unitatea, mai dispunea de 34 cai de tracţiune, 1 autocamion, 1 tractor, 17 căruţe şi o trăsură cu arcuri, pentru transportat persoane.

În 2-4 ianuarie 1941, ferma, cu întregul său activ şi pasiv, a fost predată Facultăţii de Agronomie din Timişoara, fiind numit administrator, inginerul agronom Mircea Moru[164]. Nu au fost predate vacile Siementhal, importate din Elveţia, motivându-se de către Emil Pop, că acestea, erau cuprinse, în inventarul direct al Camerei Agricole judeţene.

Fermele Instituţiilor de Învăţământ Superior (cu profil agrozootehnic)

Prin Decretul-Lege nr. 4150 din 21 decembrie 1940[165] Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, a tranferat Ferma *Ceala*, cu întregul său inventar, în folosinţa Facultăţii de Agronomie din Timişoara. Astfel, toate terenurile şi clădirile, acestei vechi exploataţii, au fost preluate de la Camera Agricolă din Arad, cu scopul de a fi folosite în scop didactic, pentru pregătirea practică a studenţilor.

În octombrie 1948, a fost înfiinţat, la Arad, *Institutul de Zootehnie şi Medicină veterinară, cu Facultăţile de Zootehnie* (studii 3 ani) şi *Medicină veterinară* (studii 4 ani)[166]. Se împlinea astfel, o idee mai veche, a administraţiei locale şi a ministerului de resort, pentru înfiinţarea unui institut de învăţământ agricol superior, Ferma *Ceala* fiind solicitată în acest scop, încă din 1944. Terenurile experimentale şi fermele de animale, necesare activităţilor practice, au fost asigurate, pe aceste suprafeţe[167].

Ferma *Aurel Birtolon* Ceala

Unitate de producţie din sectorul agricol, profilată pe creşterea animalelor, foarte cunoscută în zonă, a fost considerată, prin Procesul - verbal, al Comisiei, formate din Istrate Fulviu – Subprefect, ing. agr. Gheorghe Rahoveanu, Subdirector al Camerei pentru Agricultură, dr. Gheorghe Popa, medic veterinar primar, încheiat în 12 iulie 1945, conf. Ord. 83574/15 mai 1945, ca Fermă model[168]. Se întindea pe o suprafaţă agricolă de 93 jugăre cadastrale, din care, 9 jugăre, erau acoperite cu construcţii: clădiri administrative, moară pentru cereale, adăposturi pentru creşterea şi îngrăşarea a peste 3000 de porci, fătătoare pentru scroafe, grajduri, lăptărie, crescătorie de iepuri Angora, păsări şi oi, şoproane pentru utilaje, ateliere. Suprafeţele terenurilor agricole, erau organizate, pentru culturi şi producţii intensive. Astfel pe 10 jugăre cadastrale din Câmpul *Dumbrava Roşie,* au fost amenajate, cu diguri şi şanţuri, parcele pentru orezărie, cultură nou introdusă în judeţul Arad. Alte 20 jugăre, au fost pregătite pentru grădină de zarzavaturi irigată, iar în apropiere, pe 2 jugăre, a fost deschisă o carieră de nisip. De asemenea 62 jugăre erau cultivate în mod sistematic, cu plante furajere care asigurau hrana animalelor. Ferma, mai cultiva în arendă, cu cereale, încă o suprafaţă de 130 jugăre, tot pentru nevoile zootehniei.

La moşia din Conop, avea 200 de scroafe, ai căror purcei, după ce erau vaccinaţi, populau îngrăşătoria din Ceala, care, înainte de septembrie 1944, avea o capacitate de 4500 de porci. În grajduri existau tauri şi 60 de vaci, de rasă Siementhal al căror lapte, era comercializat pe piaţa Aradului. A devenit

[164] Idem, D. 15/1941, fila 15.
[165] MO (Partea I), nr 302, 23 decembrie, 1940.
[166] Patriotul 16, 22, 31 octombrie 1948
[167] Idem, 30 noiembrie, 1944
[168] AN Arad, Fond Camera pentru Agricultură, D. 5/1945, fila 15

renumită şi ferma de iepuri Angora[169], rasă specializată pentru producţia de păr, căutat pentru fabricarea îmbrăcămintei călduroase, folosită în sporturile de iarnă, aviatori, etc. Activitatea acestui sector, deosebit de rentabil, cu 800 de iepuri, a fost înfiinţată, în 1941 şi îndrumată de Eugen Schlanger, calificat în creşterea animalelor pentru blană. Procesele tehnologice, deosebit de complexe, pe cicluri de producţie anotimpurale, erau realizate cu ajutorul unui tractor agricol Hanomag, 12 boi, 12 cai de tracţiune şi utilajele aferente. În mod permanent, avea 14 angajaţi, dintre care marea majoritate, având locuinţa direct în fermă, aşa cum au fost: Gavrilă Varga-îngrijitor la cai, Şofron Oniga-văcar, Ioan Rus-boar, Ioan Crăciun-porcar, Fekete Emerich-cioban, Adamovici Iosif-om de serviciu, şi alţii[170].

Întreaga activitate, a acestei importante unităţi economice, era condusă de maiorul Aurel Birtolon (n. 1889, Zăscud, Târnava Mică), militar în retragere, cu domiciliul pe str. Ştefan Cicio-Pop, nr 3. Acest om, cu o mare capacitate organizatorică, în afară de ferma conacului din Conop, moştenită de la socrul său, ilustrul om politic arădean, Ştefan Cicio-Pop, mai coordona muncile de pe 43,214 ha vie din hotarul comunei Păuliş[171]. De asemenea, a fost Preşedintele Sindicatului Exportatorilor de Vite, organizaţie profesională, cu rol important în peisajul economic arădean.

Datorită războiului, a lipsei de furaje şi forţă de muncă, după 1944, efectivele de animale au scăzut. Ferma dispunea, totuşi, de 200 scroafe, 450 porci la îngrăşare, 9 vaci, 4 viţei, 1 taur, 200 de oi de rasă merinos şi caracul.

În urma unui proces sumar, în 1948, a fost condamnat, în absenţă, la 5 ani închisoare, pe motiv că nu a predat statului, 41 diferite piei brute, provenite de la animalele tăiate în ferma lui de la Ceala[172]. Argumentul că *a fost bolnav şi că nu a ştiut*, iar tăierile de animale, s-au făcut în absenţa lui, nu a fost luat în considerare.

Ferma *Neszmera Geza* din Sântoma

Nesmera Geza (n. în 1911) domiciliat, pe Bd-ul Regele Ferdinand 13, absolvent al Şcolii Superioare de Agricultură din Hohenheim (Germania), şi-a condus singur afacerile fermei sale, din Câmpul Sfântul Toma nr 3. Proprietar a 180 ha, teren arabil, dispuse în jurul unui conac, exploataţia, se baza, în 1944, pe culturi ceraliere (160 ha), viţă de vie (1 ha), grădină de legume (3 ha), o suprafaţă apreciabilă (16 ha), fiind destinată păşunatului. Mai dispunea de un tractor, marca Internaţional, pe care-l conducea personal şi care acţiona o batoză pentru treierat cereale păioase. Grajdurile, adăposteau, 4 boi de tracţiune, 4 cai, 3 mânji, 16 vaci cu lapte, 10 tineret bovin. Ferma, era în apropierea căii ferate pe linia Arad-Pecica care printr-o haltă CFR, din apropiere, deservea şi locuitorii satului Bodrogul Nou.

Alte ferme şi fermieri din Gai, până în 1950

Isekutz Ladislau, domiciliat în Rovine (Pecica), era proprietarul unui conac şi a 50 ha, în Câmpul Sfântul Toma 5, pe care le muncea, personal şi exclusiv.

Farago Iuliu, absolvent a Şcolii de Agricultură din Debrecen, avea în proprietate, 10 vaci mulgătoare[173]

---

[169] Rasă, de animale(capre, iepuri, pisici),cunoscute după numele oraşului Angora, azi Ankara, capitala Turciei. Iepurii, au greutatea de 2-4 kg şi fată de 3-6 ori pe an, câte 6-8 pui, la o fătare. Dă anual, 200-500 g. păr, folosit în industria textilă.

[170].AN Arad, Fond Camera pentru agricultură a jud. Arad, d. 40/1944-1945, fila 15.

[171] Idem, D. 40/1944, fila21.

[172] Patriotul 1 august, 1948

[173] AN Arad, Fond Camera de Agricultură a judeţului Arad, D 40/1944, fila 15

Schuster Mihai, a preluat în arendă, pentru administrare, 100 ha, din care 96 ha arabil şi 4 ha grădină, în Câmpul Episcopiei, proprietar şi conducător de tractor Fordson.[174]

Szalay Geza – Inginer agronom, a fost proprietarul unui conac şi a 265 j. în Câmpul Lebedei, unde ferma de animale, cuprindea 14 cai şi 12 vaci mulgătoare

Costea Romulus şi *Julean Teodor*, arendaşi ai moşiei din Câmpul Lebedei, compusă din 88,1258 j. în proprietatea lui Mihai şi Aurora Mărcuş. Ferma de animale, cuprinde: 7 cai, 20 boi, 10 vaci, 60 scroafe, 150 purcei.

Lupsity Iosif, n. 16 iulie 1901, fiul lui Radu şi Emilia Vlaicov, domiciliat pe str. Nouă, nr. 71-73, absolvent de 3 clase primare, a fost arendaşul Grădinii de zarzavat, în suprafaţă de 3 ha, din proprietatea lui Ivanov Vasili.

Ostoin Ioan, domiciliat pe str. Bisericii, nr 168, absolvent a 3 clase primare, proprietar şi cioban la 200 oi.

Cosma Alexandru, proprietarul fermei din drumul Şimandului, unde creştea, în vederea valorificării, pe piaţă, 80 scroafe, 400 porci, 10 vaci.

Heim Iuliu, a fost arendaşul fermei lui Petcu Ştefan, pe hipodromul din Ceala, în suprafaţă de 6,986 j, amenajată grădină de zarzavat..

Protopop Stana Simeon, str. Episcopiei 60-62, proprietar şi administrator al fermei, cu 61 j, din Câmpul Islazul Mare 12, populate cu 200 oi de rasă merinos.

Lăpuşcă Teodor, Calea Aurel Vlaicu, comerciant şi proprietar al unui conac, fermă cu 10 vaci mulgătoare în Câmpul Sfântul Toma 2.

Szalay Andras, proprietarul fermei din Duleul Bitto 3, unde îngrăşa, peste 200 porci. În 1925, organele sanitare veterinare, au descoperit aici, un focar de pestă porcină, care a determinat moartea a 6 scroafe şi îmbolnăvirea altor 4. Datorită măsurilor energice luate, boala nu s-a extins.[175]

Ferician Florea, Piaţa Sfânta Sofia, n. 1905, absolvent a 4 clase primare, proprietar, arendaş a 53 ha, teren arabil, 4 cai, 5 vaci.

Ivanov Arsenie, str. Ioan Creangă 83, n. 1906, 3 clase secundare, proprietar a 52 ha arabil, 4 cai, 6 vaci.

Kelemen Ştefan, n. 1893, 2 clase secundare, proprietar în Câmpul Cioban nr 9, a 57 ha arabil, tractor, 2 cai, 4 vaci.

Molnar Ştefan, n. 1909, 4 clase primare, proprietar în Câmpul Cioban nr. 3, a unui tractor, 3 cai, 7 vaci mulgătoare

Tirsin Slavomir, str. Nouă 79-81, 4 clase primare, proprietar, arendaş a 46 ha arabil, 4 ha grădină de zarzavaturi irigată, 6 cai, 4 vaci.

Gall Ludovic, n. 1908, 5 clase, proprietar şi arendaş în Câmpul Cioban 7, a 52 ha arabil, 5 cai, 5 vaci mulgătoare

Gall Ştefan, n. 1906, 5 clase, proprietar şi conducător de tractor marca Fordson-Diesel, în Câmpul Bărbuş 6,

Varga Francisc, n. 1902, Şcoala de ucenici, proprietar şi conducător de tractor marca Deutz – Diesel, în Câmpul Liniştei

Jurik Mihai, n. 1913, 4 clase primare, proprietar şi conducător de tractor marca Fordson-Diesel, în Câmpul Ineluş,

Verişan Romulus, , n. 1910, str. Petru Maior 12, absolvent a Şcolii de ucenici, proprietar de teren în Gai şi conducător de tractor marca Buik.

---

[174] Idem, D40/1944, fila 320

[175] AN Arad, Fond PMA, acte adm 1925-1930, D 5/1925, fila 183

Gall Pavel, n. 1900, 2 clase secundare, proprietar şi conducător de maşină de treierat în Câmpul Bărbuş 7

Ostoin Ioan, n. 1906, 3 clase primare, proprietar şi cioban a 210 oi adulte.

Fraţii Matyoc, fermă cu 5 scroafe şi 60 porci graşi

Ştefanov Andrei, n. 1904, str. Faurilor 127, 4 clase primare, proprietar şi cioban a 215 oi adulte.

Farago Iuliu, n. 1898, Câmpul Izlazul Mare, nr. 17, absolvent al Şcolii Superioare de agricultură, proprietar, mulgător a 10 vaci.

Lungu Teodor, n. 1905, Câmpul Episcopiei 1, 4 clase primare, conducător de tractor la moşia arendată de Schuster Mihai.

Hristov Cristea zis *Ştefan,* n. 1902, grădinar la 4 ha de grădină administrată de Schuster Mihai în Câmpul Episcopiei nr. 1

Becan Uroş, n. 1901, 6 clase, paznic agricol public pentru 7637 ha[176].

4. Unităţi agricole socialiste

Intreprinderea Agricolă de Stat (IAS) *Ceala*

Unitatea de producţie agro-alimentară, a luat naştere, sub denumirea de *Gospodăria Agricolă de Stat* (GAS), pe fondul funciar al unei suprafeţe expropriate, la Reforma Agrară, din 1945 şi a fostelor ferme de stat din vestul Aradului. A fost specializată, pe de o parte, prin sectorul său vegetal, pe cultura cerealelor şi furajelor, iar pe de alta, în creşterea şi îngrăşarea animalelor, cu deosebire a porcilor. Sediul şi principala unitate de producţie se afla, în parte stângă a drumului naţional Arad – Nădlac, lângă Complexul comercial *Shopping Park Armonia* de astăzi. Se foloseau în parte vechile suprafeţe de teren comasate şi construcţii ale *Fermei de stat a Camerei Agricole,* ale *Societăţii anonime pentru îngrăşarea porcilor şi industria de morărit din Arad,* falimentată în 1938 şi preluată de Ferma *Aurel Birtolon.*

La preluare, baza materială, respectiv adăposturile pentru animale, erau într-o fază de avansată de uzură şi decapitalizate. În decembrie 1948, prin munca voluntară a peste 300 salariaţi de la Prefectură, Primărie, Poştă, Sindicatul bucătarilor, Comcar, cooperativa *Solidaritatea* şi altele, au fost descărcate câteva vagoane de nisip, din balastierele Mureşului, pentru a fi folosit ca aşternut pentru porci. Activitatea s-a desfăşurat, atunci, sub faldurile drapelelor roşii, prin intonarea unor cântece muncitoreşti şi în acordurile fanfarei Căminului de ucenici nr. 2 din Arad.[177]

9/V. Fabrica de Nutreţuri Combinate (FNC) - Ceala

În 1962, în incinta GAS-ului, s-a construit o Fabrică de nutreţuri combinate, folosită, atât pentru nevoile proprii, cât şi pentru alte unităţi.

Baza producţiei, o constituia, sectorul vegetal, care dispunea, în 1964,de o suprafaţă de 3545 ha teren arabil, cultivat cu: grâu (440 ha, cu 2500 kg/ha), orz (750 ha, cu 2500 kg/ha), porumb (1360 ha, 3765 kg boabe/ha), porumb pentru siloz (133 ha, 28.000 kg/ha), masă verde (165 ha, 18.000 kg/ha), fân (727 ha, 4000 kg/ha). Sectorul zootehnic, cuprindea, încă, în mare măsură vechile grajduri şi adăposturi pentru animale, înfiinţate de Societatea pentru îngrăşarea porcilor şi morărit, lichidată în 1938, precum şi cele din sălaşeele apropiate. Acestea erau populate cu 230 vaci, 812 scroafe, 1000 oi şi 1790 găini ouătoare, 800 curci, 8000 pui de găină pentru carne, fiind obţinută din producţia de bază 1.355,5 t carne de porc şi 12.374

[176]AN Arad, Fond *Camera Agricolă Arad*, D 40/1944, fila 15

[177] *Patriotul*, 17 decembrie, 1948

purcei. La îngrăşătorie, sporul mediu zilnic al greutăţii unui porc era de 481 gr. În sfârşit, prin sectorul mecanic al unităţii se realizau, construcţii şi reparaţii de utilaje agricole în valoare anuală de 3.520 lei.

Conducerea unităţii, era sub controlată de organizaţia PMR, al cărui Birou, era alcătuit, în 1964 din următorii: Francisc Drăgan – secretar, Petru Taşcă – locţiitor şi preşedinte al organizaţiei sindicale, Pandek Francisc – propagandă. Au mai făcut parte din Comitetul de partid al organizaţiei: Oneţ Dumitru, Lăzureanu Petru, Tosici Miodrag, Varga Ştefan, Guttman Iosif, Cora Gheorghe, Miski Andrei, Gândac Toma, Mateuţ Mihai, Raţiu Nicolae, Stoianov Augustin, Gheorghe Jebeleanu, Gheorghe Pleşu.

În 1965, prin desprinderea ca unitate de sine stătătoare, a GAC Dumbrava, al cărui principal obiect de activitate, era creştera bovinelor şi cultura cerealieră, GAC Ceala, a rămas cu îngrăşătoria de porci şi Fabrica pentru producerea furajelor combinate. Începând cu acel an, au fost alocate, investiţii substanţiale, care au constat din, lărgirea spaţiilor de depozitare a furajelor, creşterea numărului adăposturilor pentru porci, construirea locuinţelor pentru muncitorii fermelor şi altele. Principalii indicatori economici, ai unităţii, în 1965, au fost, realizarea şi livrarea de carne de porc – 3163 t, furaje combinate – 24.691 t., obţinerea unui spor mediu zilnic, la porci graşi – 534 g. la tineret – 330 g, consum specific pentru 1 kg. spor în greutate, porci graşi – 4,7 unităţi nutritive, iar la purcei 3,9 u.n., purcei înţărcaţi – 14.054[178].

Datorită faptului, că la îngrăşătoria de porci, s-au derulat numeroase construcţii, nu s-a putut organiza o carantinizare corespunzătoare efectivului mult sporit de animale. Se făcea simţită mai ales lipsa unor încăperi auxiliare, necesare din punct de vedere sanitar ca: vestiarele, spălătoarele, filtrele pentru dezinfecţie, împrejmuirile. Această situaţie, ca şi calitatea proastă a furajelor, nepăsarea îngrijitorilor, lipsa personalului calificat, a dus la moartea în 1965, a 3.142 porci graşi şi a făcut ca planul de livrare a cărnii să fie diminuat cu 420 t. Diferenţele mici dintre preţul de achiziţie a cerealelor şi cel de desfacere a furajelor combinate a determinat şi în acest sector, o pierdere de 1,7 milioane lei. În consecinţă, la sfârşitul anului, unitatea a înregistrat o pierdere de 135 milioane lei[179].

Mari sume de bani, au fost investite în ferma de la Sântoma, unde a început, în 1972, construcţia unui complex de porci cu o capacitate de 60.000 de animale. Costul lucrării, care cuprindea printre altele, hale de montă pentru vieri, de gestaţie, fătare, creştere şi îngrăşare, drumuri interioare şi de acces, rampă de expediţie, sisteme de alimentare cu energie electrică, termică,reţele de apă – canal, staţie de epurare şi deversare, alte obiective auxiliare cu filtre sanitare, magazii de furaje etc, a fost estimat la 49 milioane lei, cu termen de predare în anul următor. Deşi au existat unele întârzieri, datorate greutăţilor în aprovizionarea cu materiale de construcţie: ciment, balast, nisip, noul obiectiv, a început să producă, începând din 1973. În cele 9 ferme ale unităţii, existente în Ceala, Nădlac, Lipova, Sântoma, erau 49.108 porci din care: vieri – 255, scroafe – 4634, purcei sugari – 8044, tineret porcin –9885, masculi de tineret porcin pentru prăsilă – 437, scrofiţe – 3508, porci la îngrăşat – 22345. Din 1673 fătări, au fost născuţi 14.250 purcei vii, adică 8,5 purcei la fătare şi înţărcaţi 15959 purcei. Cu toate acestea şi în acest an, unitatea a lucrat în pierdere, care a atins suma de, 17,3 milioane lei. Acest lucru, s-a datorat, în principal, mortalităţilor ridicate, la toate categoriile şi care a ajuns la 7665 porci, îndeosebi din rândul purceilor sugari (5141 buc) şi a tineretului porcin (1634 buc), care au suferit de febră aftoasă. Neîndeplinirea sporurilor medii zilnice la greutate (tineret - 264 g., la un consum de 3,7 kg furaj; porci graşi – 387 g., la un consum de 5 kg. furaj) şi a consumurilor planificate de furaje, calitatea inferioară a acestora, lipsa echipamentului de protecţie, a personalului medical, a încăperilor pentru carantină, medicamentelor şi lipsei de control a influenţat în rău această situaţie.

Socializarea cooperatistă a agriculturii

[178] AN Arad, Fond Comitetul Municipal PCR, D 556/1966, fila 42
[179] Idem, PCR, D501/1965

Gospodăriile Agricole Colective (GAC), care s-au înfiinţat în primii ani, după *Plenara CC a PCR din 3-5 martie 1949*, s-au bucurat de o atenţie deosebită din partea statului. Pentru a nu fi compromisă ideia de asociere, înscrierea membrilor, urma să se facă doar pe baza liberului consimţământ, astfel ca media de suprafaţă a unei unităţi, să fie cuprinsă între 100-200 ha, iar cea socotită pe familie, de cel puţin 3 ha. În cazul, când aceasta era mai mică, urma să fie completată prin donaţii, din terenurile statului, sau al comunelor. Înzestrarea tehnică precară, constituită, prin aportul în natură, al membrilor, nu putea satisface desfăşurarea corespunzătoare a activităţii, însă corespunzător uzanţelor vremii, în documentele de constituire a GAC, primau obiectivele politice, iar în subsidiar cele economice[180].

De asemenea li se mai asigurau sedii proprii, din locuinţele confiscate, de la persoanele arestate, sau strămutate în alte părţi. Ele, au fost scutite, timp de doi ani, de impozite, iar recolta obţinută, era distribuită în totalitate sătenilor asociaţi, în funcţie de munca prestată. În plus, prin comasarea pământurilor[181], noile administraţii, au intrat în posesia celor mai bune terenuri, situate în apropierea localităţii, spre marea nemulţumire a celor deposedaţi, care au primit loturi fărâmiţate şi de mai proastă calitate.

Întovărăşirile agricole

Cu toate acestea, creşterea numerică a GAC-urilor s-a produs lent, mai ales că industria naţională, nu era capabilă să susţină cu utilaje agricole, stocurile necesare acestui sector. De aceea, în septembrie 1951, s-a renunţat la soluţia colectivizării accelerate, în favoarea *Întovărăşirilor agricole*, cooperative care se bazau pe menţinerea, în continuare, a proprietăţii private asupra pământului.

---

[180] Cererile de înregistrare a acestora se făcea după un model conceput de autorităţile politice şi administrative ale vremii. Iată textul integral al Cererii de constituire a GAC Mihai Eminesci din cartierul Gai-Sălaşe, adresat Comitetului Executiv al Sfatului Popular Orăşenesc Gai, în 8 aprilie 1961:

Noi ţăranii muncitori din Cartierul Gai-Sălaşe, oraşul Arad, Regiunea Banat, Republica Populară Română, ne unim de bună voie, în Gospodăria Agricolă Colectivă, cu denumirea Mihai Eminescu, având sediul, în Gai-Sălaşe, Oraşul Arad.

Scopul urmărit este ca prin munca organizată în comun, cu mijloace comune de producţie

Să clădim o Gospodărie Agricolă Colectivă.

Să asigurăm victoria deplină asupra chiaburilor, asupra tuturor exploatatorilor şi duşmanilor celor ce muncesc.

Să invingem complet întunericul precum şi starea înapoiată a gospodăriilor mici individuale.

Folosind tractoarele şi maşinile agricole puse la dispoziţie de stat, prin SMT, cât şi animalele noastre de tracţiune şi aplicând metode agrozootehnice înaintate să obţinem o producţie sporită în agricultură şi în creşterea animalelor,, producţie care să întărească gospodăria colectivă şi să ne asigure nouă şi familiilor noasre o viaţă îmbelşugată şi un viitor fericit.

Membri Gospodăriei Agricole Colective se obligă să depună toate eforturile pentru a întări gospodăria colectivă să muncească cinstit, să apere şi să dezvolte proprietatea obştească, să repartizeze veniturile gospodăriei după cantitatea şi calitatea muncii depuse, să asigure o cât mai bună îngrijire a animalelor de muncă şi de producţie, să se îngrijească de tractoarele şi maşinile puse la dispoziţia gospodăriei colective de către stat prin SMT, să îndeplinească la timp şi în bune condiţiuni obligaţiile pe care le au faţă de statul nostru, statul oamenilor de la oraşe şi sate. Urmează semnăturile indescifrabile ale familiilor solicitante. (AN, *Fond CAP Mihai Eminescu*-Gai, D 1 fila 1)

[181] Comasarea bunurilor agricole, a constituit una din condiţiile esenţiale în transformarea socialistă a agriculturii. Aceasta a constat în esenţă, în strângerea în trupuri mari a suprefeţelor agricole. Ea s-a desfăşurat în trei faze: Faza I – executată 1n 1949 a fost de identificare a posesorilor şi de stabilire a perimetrului fiecărui trup ce va rezulta din comasare; Faza II cuprinde măsurătorile efective de suprafeţe şi identificarea terenurilr pentru schimb; Faza III – aplicarea comasării

Deşi primele unităţi agricole cooperatiste în judeţul Arad, au fost create în anul 1949[182], în Gai, noile forme de exploatare a pământului, s-au introdus abia după 1956. În acel an, a fost înfiinţată în cartier prima *Întovărăşie Agricolă*, denumită *7 Noiembrie*, următoarele 3, botezate: *Mihai Eminescu, Szabo Arpad şi 30 Decembrie,* fiind organizate după un an, adică, în 1957. Prin această nouă structură agricolă, au fost desfiinţate haturile între parcele, toate lucrările, mai puţin recoltarea produselor, fiind executate în comun. Deoarece, nu au avut rezultate economice semnificative, au funcţionat foarte puţin timp.

Pe terenul agricol, din vestul Aradului, deţinut de mici proprietari, cu domiciliul, în toate cartierele oraşului, s-a înfiinţat în ianuarie 1958, *Întovărăşirea agricolă, pentru cultivarea laolaltă a pământului*, "*Libertatea"* Pârneava. Consiliul de conducere al acesteia a fost alcătuit din: Nicolae Pintea – preşedinte, Iosif Vuia – secretar, Gheorghe Măcinic – membru, iar Comisia de revizie din: Ilie Oponta, Gheorghe Micălăcean şi Fodor Ştefan. Au fost comasate astfel, alte 619 ha, fiind cuprinse 281 familii (36 – fără pământ; 185 cu gospodărie mică; 61 cu gospodărie mijlocie) cu 361 membri, din care capabili de muncă 228 persoane. Asociaţii, conform statutului, deşi rămâneau proprietari ai terenului, se angajau *să lucreze pământul în comun*, cu tractoarele SMT (arat, semănat, recoltat, treierat), *să folosească raţional vitele de muncă şi inventarul agricol al Întovărăşirii.* Pentru aceasta, după comasarea scriptică a terenurilor aduse, au fost desfiinţate haturile, prin arare, în vederea aplicării unitare a asolamentelor şi îmbunătăţirilor funciare. Preşedinte a fost ales Ştefan Şiclovan. În 12 februarie 1960, Întovărăşirea *Libertatea* Pârneava, s-a transformat în GAC *Victoria* Arad-Pârneava, cu sediul pe str. Dorobanţi nr 41. Consiliul de conducere, a unităţii a fost alcătuit din: Ioan Bartha – preşedinte, Ilie Pintea, Ştefan Şiclovan, Gheorghe Mihailovici, Ioan Mihoc, Gheorghe Marcu, Ianoş Lazar – membri. În 1963, unitatea s-a unit prin absorbţie cu GAC Partizanul Gai-Bujac.

GAC (CAP) *Partizanul,* Gai-Bujac

Câţiva găieni, din categoria celor săraci, au aderat însă, la GAC *Partizanul* Bujac, înfiinţată la 30 iulie 1950. Deoarece, cele 48 familii înscrise la acea dată, domiciliate în Pârneava, Bujac, Şega, Gai, Poltura, SF. Toma, Ferma Ceala şi Centrul oraşului, au adus împreună, abia 89,4 ha, Consiliul Popular, a înzestrat unitatea, din rezerva proprie, cu încă 146,41 ha. Până la sfârşitul anului s-au mai înscris 3 familii, fără pământ, numărul lor, ajungând la 51, cu 180 de membri, dintre care 122, cu vârsta cuprinsă între 14 şi 60 de ani. Deoarece, dintre acestea, 42 familii proveneau din categoria ţăranilor săraci şi doar 6 din a celor mijlocaşi, aportul lor social a fost redus.

La constituire, în 1950, GAC Partizanul dispunea de 238,17 ha, cu următoarea structură a terenului: 230,45 ha - arabil, 1,08 ha - grădini de zarzavat, 1 ha - livezi, 1,62 - curţi şi terenuri clădite, 4 ha - suprafaţă neproductivă. Membri au mai adus ca părţi sociale: 14 cai, 6 pluguri cu o brazdă, 1 plug din lemn, 2 prăşitoare din fier cu 3 sape, 4 prăşitoare din lemn cu trei sape, 4 grape din fier, 4 căruţe pentru 2 cai în stare de funcţionare, 7 căruţe pentru 2 cai, uzate. În cursul anului au mai fost procurate: un selector şi un vânturător marca Hoffer. Au mai fost amenajate şi dotate cu scule, două ateliere, de fierărie şi rotărie, o cocină pentru porci, grajd şi magazie. Intreprinderea de Spirt şi Drojdie *7 Noiembrie* a asigurat mobilierul pentru birouri, instalaţia electrică a clădirilor şi 500 kg fân, iar Sfatul Popular – 5 porci, rasa York.

Planul de producţie, în primul an, a cuprins doar 4 culturi vrgrtale: grâu (66,51 ha), orz (6 ha), borceag (8 ha) şi secară (2 ha), suprafeţele respective, find lucrate cu SMT Aradul Nou. Din primul Consiliu

[182] Prima Gospodărie Agricolă Colectivă, din judeţul Arad, a fost înfiinţată la Zăbrani, în 24 iulie, 1949.(*Îndrumător Arhivistic*, vol. II, Arad, 2009, p.52, ; AN, Arad, fond CAP Zăbrani, dosar. 2, 1949, fila, 1-3)

de conducere al unităţii, au făcut parte: *Venczel Iosif*– preşedinte iar membri: *Gheorghe Nicula, Armaţchi Duşan, Panin Axente, Vigh Maria*[183].

La 13 august 1950, a fost constituită organizaţia PMR a GAC *Partizanul* şi numit un *Birou*, format din şapte membri: *Vlaicov Aurelia* – secretar, *Menţel Andrei* – organizatoric, *Armanschi Duşan* – propagandă-agitaţie, *Nicola Gheorghe* – cadre, *Vigh Ilie* – administrativ, *Szilaghi Francisca* – Comisia de femei şi *Olah Ecaterina- membru*. Noul organ, s-a angajat în întrecerea socialistă provocând în acest scop, unitatea similară din Aradul Nou. Pentru aceasta, fost scris un articol şi afişat, la Gazeta de perete, de curând înfiinţată.

În primăvara anului 1951, au fost obţinute şi primele credite bancare, pentru investiţii în construcţii, iar, în ianuarie 1953 , grajdul a fost populat cu vite, amenajată lăptăria şi construit silozul pentru nutreţ.

La alegerile din 12 ianuarie 1952, conducerea gospodăriei a fost schimbată, membri noului Consiliu fiind: Petru Săbău – preşedinte, Mancsel Ioan, Bercsenyi Gheorghe, Kiss Ioan, Mihai Pilan, Szilaghyi Francisca, Kasa Andrei – membri. Comisia de cenzori a fost alcătuită din: Ilie Rus, Anton Olay, Emerich Fekete. Brigadier a fost numit Kunszabo Mihai, iar contabil şef – Ioan Varga. Numărul familiilor înscrise în gospodărie a ajuns la 60, care au mai adus în unitate, 238 ha teren agricol. În afară de teren, capitalul social, mai era compus din: 20 cai, 21 vaci cu lapte, 15 porci, 43 păsări, 10 viţei şi 4 familii de albine.

În anul următor, 1953, numărul familiilor înscrise a ajuns la 142, iar suprafaţa agricolă a crescut la 500 ha. Existau 102 cai de muncă, 64 pluguri, 60 căruţe, 57 grape, 14 semănători, 36 prăşitori, 7 sănii. Comasarea terenurilor şi dezvoltarea bazei materiale, a permis diversificarea culturilor, după cum urmează: porumb – 55 ha, orz de primăvară – 15 ha, ovăz – 12 ha, mazăre – 6 ha, fasole – 2 ha, cânepă pentru fuior – 2 ha, floarea soarelui – 5,75 ha, mac - 1 ha, sfeclă de zahăr - 5 ha, tutun – 1,5 ha, lucernă – 1 ha, porumb pentru siloz – 1 ha, sfeclă furajeră – 2 ha, sorg pentru mături – 1 ha. Au fost create trei brigăzi de câmp, o brigadă legumicolă şi una zootehnică. S-au pus bazele sectorului legumicol, prin pregătirea specială a unei suprafeţe de 10 ha, din care 3 ha, au fost amenajate pentru irigare. Fiind la început, rezultatele în legumicultură, au fost slabe, deoarece pe *această suprafaţă lucra o singură echipă formată din 11 oameni, iar brigadierul Ioan Filimon, pe lângă faptul că nu avea pregătire de specialitate, a dovedit şi lipsă de preocupare, lăsând nesemănată cu morcov o suprafaţă de 1 ha iar răsadurile nu au rămas neprotejate împotriva îngheţului*. În anul următor, după înlocuirea lui Ioan Filimon, cu Milutin Ostoin, situaţia în legumicultură s-a îndreptat. Dar descoperindu-se, că acesta, a fost chiabur, cu toate rezultatele pozitive obţinute, a fost exclus din GAC. Au fost cultivate cu oarecare rezultate: roşii varză, ardei, gulii, castraveţi, vinete, fasole verde, mazăre, dovlecei, gogonele, fiind valorificate în pieţele Aradului.

În această perioadă, fiind sesizată absenţa, în mod sistematic, a pe piaţa oraşului a legumelor, zarzavaturilor şi cartofilor timpurii, Sfatul Popular al Regiunii Arad, împreună cu Comitetul Regionalei PMR, au hotărât[184] organizarea în jurul oraşului, a unei zone legumicole, planificată pentru 1953-1954, să cuprindă, o suprafaţă de 2682 ha din care irigate 818 ha. În acest scop, trebuiau identificate şi declarate, toate pompele, electromotoarele, roţile şi alte utilaje de irigaţie. Se recomanda tuturor unităţilor agricole colective să treacă la organizarea brigăzilor şi echipelor legumicole permanente, să şcolarizeze brigadieri pentru aceste sectoare prin unităţile de învăţământ create special de Ministerul Agriculturii.

---

[183] *AN Arad, Fond CAP Partizanul Bujac* D 3/1950-1952, fila 11-13, D 4/1950

[184] Hotărârea Comitetului Executiv al Sfatului Popular al Regiunei Arad şi a Comitetului Regional PMR Arad, cu privire la crearea zonei legumicole în jurul oraşului Arad, în vederea aprovizionării populaţiei muncitoare cu legume şi zarzavaturi (Buletinul Oficial al Comitetului Executiv al Sfatului Popular al regiunei Arad, anul IV nr. 6-7-8-9/15 martie – 1 mai 1953.

În acest timp, dând dovadă de *clarviziune politică*, Lacsan Alexandru, noul secretar al organizaţiei PMR, împreună cu Gheorghe Bunaciu, Şeful Sectorului Agricol din Gai i-au demascat pe Fericean Nicolae, Kelemen Ştefan, Molnar Ştefan, Nenadov Milan, ca fiind *chiaburi sabotori, ai însămânţărilor de toamnă*. Cei nominalizaţi, alături de alte elemente duşmănoase au fost excluşi, cu mare zarvă din GAC. De asemenea, s-au propus măsuri severe, împotriva celor care au permis accesul în curtea gospodăriei, a chiaburului Polonyi, care a venit în unitate fiind solicitat să revizuiască uneltele agricole, *cu toate că există mecanici ai SMT, care se pricep la reparaţii*. A fost criticată de asemenea, atitudinea lui Ardelean Ioan, *care vine rar la adunările generale, dar este prieten cu chiaburul Ferician Ioţa, căruia îi divulgă chiar, secretele de partid*. Totodată a fost dzvăluit faptul că Ioan Ardelean, *este şi şovinist, deoarece s-a exprimat la Birtul lui Gavriş, că vor veni iar popii la putere şi va fi vai şi amar de unguri*[185]. Au mai fost analizate aspecte privind participarea membrilor de partid la învăţământul politic, activitatea celor 27 agitatori, a *Gazetei de perete, Colţului roşu* şi *Bibliotecii* care deservea, cu 500 de volume pe *cei 75 cititori colectivişti*.

Darea de seamă prezentată la 6 septembrie 1953, cu ocazia împărţirii avansului şi a Aniversării a trei ani, de la înfiinţarea GAC, a constituit un prilej de etalare a succeselor strategiei exploatării agricole şi a eşecurilor. Se aprecia că deşi, pe ansamblu au fost obţinute rezultate bune, fiind amenajate, 24 ha de grădină irigată, iar în adăposturile de curând construite există 26 de vaci, 18 tineret bovin şi 74 oi, participarea la muncă a fost slabă. În primăvară au rămas nearate 430 ha, iar culturile nu au fost întreţinute bine. Astfel păioasele nu au fost plivite, la brigada I-a de câmp, s-au compromis 2,5 ha sfeclă furajeră, la brigada II-a de câmp, 4 ha porumb şi 3 ha fânaţe, iar la brigada a III-a 1 ha sorg şi 2 ha sfeclă furajeră. De asemenea, datorită faptului, că perimetrul gospodăriei a fost comasat prea târziu, defalcarea terenului pe brigăzi nu s-a realizat conform planului.

Cu toate acestea nemulţumirile colectiviştilor, erau mari, iar numărul celor excluşi, sau care solicitau părăsirea unităţii, creştea. Lipsa forţei de muncă, ofertele mai avantajoase de angajare în industrie, comerţ, servicii şi alte domenii economice ale statului, erau tentante. În plus, interesele politice şi suprimarea oricăror manifestări democratice care primau asupra rezultatelor economice, alături de intrigile mărunte şi neînţelegerea unor realităţi locale, au produs convulsii, greu resimţite în activitatea gospodăriei. A fost mult comentată, situaţia lui Ostoin Milutin, care, deşi, a avut rezultate bune, ca brigadier, în sectorul legumicol, a fost exclus din GAC *ca fost chiabur*, alături de nedreptatea făcută lui Semlecan Lazăr, str. Hatman Arbore nr 13, în vârstă de 73 de ani, pentru că, deşi era bolnav nu s-a prezentat mai multe zile la muncă. În 1954, au mai fost excluşi ca *duşmani ai gospodăriei*: Buza Francisc, str. Faurilor nr 125 cu 2,30 ha; Dumitru Lupşici, str. Kalinin (Dunării) nr 127, cu 2,30 ha, M. Jivanelov, str. Ion Creangă nr. 6, cu 2,30 ha, D. Docmanov, str. Kalinin (Dunării) nr.130, cu 4,30 ha, Docmanov M., str. Kalinin (Dunării) nr 130, cu 2,30 ha, Ostoin Ioan str. Ion Creangă, cu 2,90 ha, Arsenov Ivan, str. Kalinin (Dunării), nr. 139. Aceştia, alături de mulţi alţii, au fost obligaţi să părăsească GAC-ul deoarece *erau pătrunşi de ură şi duşmănie, încearcă să facă vrajbă între membri, nu vin la muncă, sunt corupţi şi alcoolişti, lucrează numai când şi unde vor sau au intrat în Colectiv, din interese meschine, ca să scape de obligaţiile faţă de stat.* Printre cei îndepărtaţi era şi fostul preşedinte al GAC *Partizanul*, Venczel Iosif, membru fondator, încă din 1950, cu 2,3 ha. Excluderaa din partid şi gospodărie, s-a făcut în februarie, 1954, la propunerea lui Petru Săbău, succesor la conducere, preşedintele în funcţiune al gospodăriei şi Armaţki Duşan, noul secretar de partid. Gestul a fost motivat, *prin lipsa de interes* (a lui I. Venczel) *pentru dezvoltarea şi consolidarea GAC*, (acesta) *fiind un element duşmănos, care nu se bucură de încrederea membrilor colectivişti, şi care a căutat prin diferite maşinaţiuni să submineze bunul mers al GAC. A executat doar munci uşoare, pretinzând să se falsifice normele lui de muncă pentru a câştiga cât mai mult în detrimentrul GAC,* etc.[186] Tot atunci au mai

[185] AN Arad, Fond *Comitetul Municipal PCR, 1950-1967*, D 85/1953, fila 112.
[186] AN Arad, Fond *GAC Partizanul Bujac*, D. 7/1952-1959,f. 14

fost excluşi din partid şi GAC: Lacsani Alexandru, fost secretar al Organizaţiei PMR, Şerban Florian, fost membru al Biroului PMR, Busch Ioan, Tatai Petru.[187]

În acelaşi timp, şi-au cerut ieşirea din gospodărie: Vasile Ostoin str. Kalinin (Dunării) nr 148 cu 2,30 ha, Ioan David, str. Nouă nr 25 cu 4,33 ha, Bara Ştefan str. Faurilor nr 119 cu 2,30 ha, Lole Estera cu 2,30 ha, Iovanov Lazăr str. Faurilor nr 36, Knapic Ioan II str. Nouă nr 59, cu 2,30 ha, Kasa Matei str Zoia Kosmodemianskaia (Bogdan Voievod) cu 0,92 ha, Meşter Iosif str Ion Creangă nr 75, Kiss Iosif şi soţia, str Faurilor nr 38, Arsenov Andrei (rotar) şi mulţi alţii. Cei mai mulţi, motivau acest gest prin aceea, că se simţeau dezamăgiţi de rezultate şi că preferă să se angajeze ca salariaţi, deoarece situaţia în GAC se înrăutăţeşte de la o zi la alta. Alţii explicau că nu mai pot lucra în unitate, datorită vârstei înaintate şi sănătăţii precare, sau fiindcă, doresc, să-şi scumbe domiciliul din Gai. Printre cei dezamăgiţi şi revoltaţi de situaţie, se afla şi Ioan David, str. Nouă nr 25/27, membru şi activist PMR, lăcătuş mecanic şi tăietor de pile, care într-un memoriu adresat conducerii PMR, din oraş, deşi *a dezvăluit* starea încordată de lucruri din GAC Partizanul Bujac, nu s-a luat nici o măsură, Ostoin Daniţa, care considera, că a fost înscrisă în gospodărie, ilegal, peste voia ei. În 1957, Nicolae Fericean, str. Tribunul Corcheş nr. 30, a reclamat faptul că, deşi a predat GAC-ului, începând cu 30 august 1953, localul restaurantului propriu, compus din două camere, în suprafaţă de 75 mp, fiind transformat în depozit de cereale, nu a primit până la acea dată nici un fel de chirie, nici în bani, nici în produse, imobilul fiind însă degradat printr-o întrebuinţare neadecvată. Exodul a fost atât de puternic încât, în august 1952, au mai rămas în GAC Partizanul Bujac doar 7 familii de găieni: Armaţki Duşan, str. Matrozov nr. 19, Arsenov Andrei, str. Nouă, nr 69, Kiss Ioan, str General Doda nr 20, Kiss Matilda str General Doda nr 20, Kiss Iuliana str General Doda nr 20, Kovacs Alexandru, str Zambilelor nr 22, Strati Iuliana str. Zambilelor nr 22[188].

La alegerile din 2 martie 1954, Petru Sabău a fost reconfirmat în funcţia de preşedinte al GAC, dar a fost schimbată, o parte din membri Consiliului de conducere. Componenţa acestuia a fost următoarea: Ştefan Barta, Laza Pain, Andrei Kasa, Gheorghe Bercsenyi (vicepreşedinte din 1955), Ioan Luţă şi Gheorghe Lăescu. În Comisia de revizie au fost aleşi: Milivoi Burnaţ, Ignat Hegedus şi Iosif Riesz. De asemenea au fost numiţi noii brigadieri: Ioan Barta – Brigada I-a Câmp, Alexandru Muntean – Brigada a II-a de Câmp, Angelco Baty – Brigada a III-a de Câmp, Alexandru Kovacs – Zootehnie, Ioan Barna – Legumicultură. Noul consiliu se confrunta mai ales cu lipsa forţei de muncă, fapt care a determinat renunţarea la o parte din suprafaţa terenului agricol. Astfel, în 1955 s-a cedat GAC –ului din Dorobanţi, 200 ha, iar în 1956, se predă statului 91 ha, care a intrat în patrimoniul Gostat-ului (IAS) Ciala. Suprafaţa rămasă, de 509 ha a fost semănată cu grâu (205 ha), porumb (105 ha), plante tehnice: cânepă (15 ha), rapiţă (29 ha), sfeclă de zahăr (15 ha), legume (6 ha), cartofi (3 ha), pepeni (8 ha), plante de nutreţ (29 ha). Mai erau administrate terenuri acoperite cu plantaţii pomicole (3 ha), fâneţe naturale (4 ha), păşuni (6 ha) şi neproductive (16 ha).

În Biroul organizaţiei de bază PMR au fost aleşi: Armaţchi Duşan – secretar, Poşa Andrei şi Bercseny Gheorghe - membri.[189] La propunerea acestora Adunarea generală care a avut loc, în decembrie 1956, a exclus din gospodărie, 61 de familii, care *nu participă la muncă de mai mulţi ani, cu toată stăruinţa depusă de conducere, în lămurirea lor*. Deoarece această situaţie trebuia confirmată de Comitetul Executiv al Sfatului Popular Orăşenesc, după o anchetă efectuată la faţa locului de către Serviciul Agricol, chiar dacă motivele, au fost găsite ca fiind întemeiate, Hotărârea[190] de excludere a fost nuanţată, în sensul, că au fost excluşi doar 37 de membri, care au intrat în GAC, doar cu braţele de muncă, fără pământ şi inventar. Cei în

[187] AN Arad, Fond *Comitetul Municipal PCR, 1950-1967*, D. 111/1954.
[188] AN Arad, Fond *CAP Partizanul Bujac*, D 7 /1952-1959 , fila 222
[189] AN Arad, Fond *Comitetul Municipal PCR, 1950-1967*, D. 145/1955, fila 49.
[190] Hotărârea Comitetului Executiv al Sfatului Popular Orăşenesc, nr.18/23 februarie 1957(AN Arad, Fond *PMA*, D 1/1957, fila 109

cauză în majoritate, aveau domiciliul în Bujac, Pârneava, Şega, Cadaş, din Gai, fiind 5 familii: Nicolae Petran –Justinian 100, Alexandru Szoke –Fântânii, Emilia Gheorghevici – P-ţa Sft. Ioan 51, Ana Cucerean – Kalinin (Dunării) 162. Se mai avea însă în vedere şi faptul că, nu mai exista posibilitatea de a li se atribui pământ, din perimetrul GAC sau din rezerva de stat celor care au intrat în unitate cu diverse suprafeţe Astfel 24 familii dintre cei excluşi, nu puteau fi scoşi din gospodărie, până când nu li se clarifica situaţia funciară. Din Gai, în asemenea situaţie au fost: Nagy Gheorghe – Faurilor (2,3 ha), Iosif Meşter – Ion Creangă 75 (4,27 ha), Laza Pain - Justinian 77 (4,05 ha), Iosif Chiş – Faurilor 128 (2,20 ha), Kocsis Ioan – Nouă 67 (5,20 ha), Risz Iosif – Nouă 31 (3,60 ha), June Gheorghe (Poetului 107 (2,30 ha), Floare Lucuţa – Kalinin (Dunării) 150 (2,30 ha), Burnaz Daniţa – Matrozov (Ştefan Tenetchi) 2 (0,97 ha).

Anul 1958, a fost apreciat de Organizaţia de partid a GAC *Partizanul* din Gai-Bujac, drept o perioadă *caracterizată prin lupta hotărâtă a lagărului socialist, iubitor de pace, cu cel imperialist care uneltea pentru un nou război*. A fost criticată starea de odihnă a Biroului, care nu a făcut nimic pentru creşterea numerică a membrilor organizaţiei, şi atitudinea preşedintelui Petru Săbău, *care mai mult se plimbă prin oraş, decât să rezolve problemelr gospodăriei, cum ar fi săpatul gropii pentru siloz. Nu s-a ocupat nimeni de orizontul politic al candidaţilor de partid: Ioan Varga, Frugina Iustina, Kunszabo Mihai, Kovaci Alexandru, a căror perioadă de încercare a expirat, fără să le fi fost dat un verdict. Grav a fost şi faptul că în urma analizei financiare a unităţii, s-u constatat abateri grave, de la etica comunistă. Astfel, fără nici un fel de legalizare din partea Sfatului Popular, au fost efectuate câteva cumpărături din sectorul privat. De asemenea, unii colectivişti, şi-au decontat deplasările făcute, e drept, în interesul gospodăriei, dar nu aveau delegaţiile vizate. Cu de la sine putere, preşedintele Petru Sabău a înapoiat lui Bayth Anghelco, suma de bani imputată de Adunarea generală, pentru lipsă în gestiune.* Au mai fost semnalate, evidenţe greşite în contabilitate, lipsa situaţiilor de consum a furajelor, acestea fiind scăzute doar pe baza bonurilor de ieşire, împrumuturi de bani din casierie acordate unor cooperatori şi altele.[191] De asemenea a fost aspru criticată *atitudinea Consiliului de conducerea a GAC-ului care s-a lăsat coruptă de merceologul Kiss Cornel, ajutându-l cu 600 kg. cereale drept răsplată că a făcut rost, în condiţii legale de altfel, de materiale de construcţii care erau deficitare pe piaţa socialistă.*[192]

Producţiile agricole raportate au fost: grâu – 2277 kg/ha, orz de toamnă – 3000 kg/ha, orz de primăvară – 1600 kg/ha, porumb boabe – 2750 kg/ha, cânepă 6350 kg/ha, floarea soarelui - 2143 kg/ha.

În 1961, cele 469 familii rămase în Gospodăria *Partizanul* Gai-Bujac, dispuneau de o suprafaţă agricolă de 1213 ha, producţiile obţinute fiind următoarele: grâu-2200 kg/ha, orz de toamnă - 2686 kg/ha, ovăz - 1390 kg/ha, porumb boabe - 2100 kg/ha, floarea soarelui -1570 kg/ha, cânepă - 1600 kg/ha, rapiţă 712 - kg/ha, sfeclă de zahăr - 20.000 kg/ha. În sectorul zootehnic, existau: 246 bovine, 310 porci, 432 oi şi 21.000 păsări.[193] Biroul organizaţiei PMR, era alcătuit din Posa Andrei – secretar, Veraszto Emerich – locţiitor şi Dan Teodor –propaganda. În anii care au urmat au ocupat diferite funcţii în Comitetul d partid al GAC-ului: Ştefan Trif (secretar), Dumitru Unguranu, Luţai Ioan, Pop Elisabeta, Buţiu Mihai, Baity Anghelco, Demeter Ecaterina, Duşan Ioan, Butaş Adrian, Suciu Maria.

În 6 februarie 1963, conform Deciziei nr.89/1963 a Comitetului Executiv al Sfatului Popular Regional Banat, GAC *Victoria* Arad – Pârneava, s-a unit, prin absorbţie, cu GAC *Partizanul* care i-a preluat: membri, pământul şi întreg inventarul agricol. La adunarea de unificare au participat 690 de membri ai celor două GAC-uri din 820 convocaţi[194]. Noul Consiliu de conducere al GAC *Partizanul,* a fost alcătuit din nouă membri, după cum urmează: Petru Sabău – preşedinte, Mihai Vagner – vicepreşedinte, Sinesie Crişan – inginer agronom, Maria Nedea, Ştefan Triff, Ştefan Caşa, Veraszto Emerich – secretar PMR, Ioan

[191] Idem, D71957, fila 85
[192] Ibidem
[193] AN Arad, *Fond Comitetul Municipal PCR*, D. 361/1961.
[194] AN Arad, Fond CAP Bujac, D 25/1961-1965, fila 66 şi urm.

Duşan. Membri Comisiei de revizie au fost: Iosif Puiu, Ioan Mencsel şi Ilie Pintea. Din conducera unităţii mai făceau parte: Ioan Varga – Contabil şef, Ioan Dehelean – brigadier Zootehnie, Dimitrie Petreanu – brigadier Construcţii, Adrian Butaş – brigada I Câmp, Angelco Baity – brigada II Câmp, Vasile Ponta – brigada III Câmp, Alexandru Munteanu – brigada Legumicolă[195], iar din Biroul organizaţiei PMR: Trif Ştefan – secretar, Veraszto Emerich – locţiitor, Duşan Ioan – probleme organizatorice, Mihailovici Miloş responsabil cu activul fără de partid, Butaş Adrian – propagandă[196]. Anul fiind secetos, majoritatea culturilor au fost distruse, fapt care a determinat scăderea nvalorii zilei de muncă de la 8 lei la 5 lei. Unitatea continua însă să se dezvolte sub aspectul mijloacelor de producţie şi diversificării economice.

În 1966, activitatea gospodăriei, care dispunea de o suprafaţă totală de 1915 ha cu 423 cooperatori, era coordonată de un Consiliu de conducere experimentat: ing. Mihai Buţiu – preşedinte, ing. Sinesie Crişan – vicepreşedinte, Iova Milancovici, Ecaterina Demeter, Maria Nedea, Ana Mateaş, Ioan Bodu, Vasile Costineanu, Gheorghe Budău, Constantin Păcurar, Gheorghe Marcu, [197] şi administrată de un corp tehnic financiar - agricol format din 15 specialişti. Unităţile de producţie, organizate pe cinci ferme, cinci brigăzi (3 de câmp cu 204 membri, 1 legumicolă cu 83 membri şi 1 zootehnică cu 60 membri) patru ateliere cu 22 meseriaşi: fierărie, rotărie, tâmplărie, mecanic şi compartimente financiar contabile. Gospodăria, deţinea 1688 ha - teren arabil, din care 92 ha erau amenajate pentru irigat, 162 ha ocupate cu păşuni naturale, 21 ha - fâneţe naturale, 4 ha – livezi. O parte din suprafaţă mai era ocupată de ape (4 ha), drumuri (14 ha) curţi, clădiri (18 ha). Cele mai mari suprafeţe din arabil, mai mult de jumătate au fost însămânţate cu cereale (997 ha) fiind obţinută în acel an 2.258,4 t grăunţe cu producţii medii la: grâu de 2200 kg/ha (465 ha), orz – 2000kg/ha (80 ha) şi porumb 2400 kg/ha (420 ha). Planul de producţie, mai cuprindea, culturi de leguminoase –21 ha, floarea soarelui 40 ha, sfeclă de zahăr – 60 ha, sorg – 1 ha, cartofi şi pepeni 84 ha, legume 49 ha din care 30 irigate, masă verde pentru nutreţ – 30 ha. Ferma zootehnică era populată cu 537 vaci şi juninci, 141 porci, 137 cai şi 1069 păsări, din care 1000 erau găini.

GAC *Unirea* Gai

În Gai, Comitetul de iniţiativă pentru înfiinţarea GAC Gai, a avut următoarea componenţă: Sava Sandici – preşedinte, Nicolae Ugleş, Gheorghe Ardelean, Ştefan Viragoş, Ioan Holochi, Halasz Emeric, Zoriţa Duma, Halasz Andrei, Olga Rusu, Uivari Ştefan, Toth Mihai, Dumitru Jivan, Csato Emeric, Iosif Tirban. Au mai fost evidenţiaţi pentru contribuţia adusă în această activitate: Vasile Munteanu, Gheorghe Ardelean, Ilie Gherman, Lucreţia Tulucan, Bathoryi Rozalia, Bekesyi Maria, Ecaterina Nădrău, Ioan Coroi, Eugen Tudose, Iuliana Lascu, din Organizaţia PMR a cartierului[198]

La 19 februarie 1959, în prezenţa 35 locuitori, a unor autorităţi politice şi administrtive locale: Iosif Ribiţa, delegat al Comitetului orăşenesc PMR, Kogler Carol, Secretarul Organizaţiei de bază PMR Gai, Mihai Popovici, tehnician agricol al sectorului Gai, la propunerea lui Kogler Carol, secretarul organizaţiei PMR a cartierului Gai, a fost ales un comitet pentru unificarea şi transformarea în GAC a două din cele patru Întovărăşiri: *7 Noiembrie* şi *30 Decembrie*, format din*:* Nicolae Dabu – preşedinte, Vasile Ivanov – secretar, Ioan Havram, Miloş Docmanov, Duşan Ivanov – membri; Comisia de revizie: Dragomir Nedanov, Miroslav Stoianov, Augustin Ferician. Pentru sprijinirea activităţii acestei forme noi de socializare a agriculturii, Sfatul Popular al Oraşului Arad, i-a pus la dispoziţie, în mod gratuit, pe timp de un an, două birouri, în imobilul de pe strada Grădinarilor, nr. 3 ocupat de Sectorul Agricol Gai. Cu acest prilej, a fost prezentat şi Raportul Comitetului de iniţiativă asupra muncii depuse, semnalându-se şi greutăţile

[195] Idem, D 27/1963, fila 3
[196] AN Arad, Fond Comitetul Municipal PCR, D. 402/1963.
[197] AN Arad, Fond CAP *Partizanul* Bujac D. 31/1966-67.
[198] AN Arad Fond *Comitetul Municipal PCR*, D. 250/1959

întâmpinate. Astfel, *Mihai Pecican, fost legionar, l-a atacat pe ţăranul întovărăşit Nagy Ioan, pentru că a făcut cerere de intrare în Întovărăşire, încercând să-i intimideze şi pe alţi tovarăşi, iar Ferician Gheorghe, zis Ghiorghioc, agita spiritele împotriva Colectivului, în spirit naţionalist-şovin, spunând la Birtul lui Gavriş, că românii şi sârbii să nu se înscrie în colectiv, fiindcă pământul, oricum, va fi folosit în întregime de către unguri*[199]. De asemenea, a fost analizată cererea celor 57 de familii cu 87 braţe de muncă, pentru a deveni membri ai GAC, aducând un capital social alcătuit din 188 ha teren agricol şi un inventar constituit din: 31 cai, 24 căruţe, 16 pluguri, 16 grape, 16 prăşitoare, trei maşini de semănat păioase şi 2 ateliere de fierărie. Dintre aceştia, 37 erau cu gospodării mici, iar 23 cu gospodării mijlocii. După aprobarea acestei solicitări de către Consiliul Popular Orăşenesc Arad şi cel Regional din Timişoara, la 5 martie 1959, în sala Căminului Cultural *Mihai Eminescu*, a avut loc şedinţa de constituire a *GAC Unirea Gai*. Articolul 2 al Actului de înfiinţare al unităţii definea scopul urmărit, preluat de către toate unităţile şi anume, *ca prin munca organizată în comun, cu mijloace comune de producţie, să clădim o gospodărie agricolă colectivă, să asigurăm victoria deplină asupra chiaburilor, asupra tuturor exploatatorilor şi duşmanilor celor ce muncesc, să învingem complet întunericul precum şi starea înapoiată a gospodăriilor mici, individuale*[200].

Numărul cererilor de înscriere în GAC, a ajuns în câteva zile, la 80 de familii, cu 253 ha. În 5 martie 1959, cu prilejul constituirii GAC Unirea din Gai, au mai depus cereri de înscriere: Milorad Jivanelov, Vasile Tirsin, Nicolae Bodrojan, Nagy Ioan, Jatko Carol, Gheorghe Bulboacă, Matei şaghi, Csato Ladislau, Toth Veronica, Etelca Debeleac, Mihai Fekete, Milan Petrovici, Şaghi Rudolf, Halasz Ştefan, Lupşici Ivanca, Maria Iuhasz, Ioan Kiss, Ioan Bonca, Romulus Şiclovan, Ioan Băneşiu, Gheorghe seculici, Demian Ioan, Ioan Andea, Adam Beke. La 8 martie 1959, Adunarea generală, după discutarea Regulamentului de ordine interioară, a mai primit ca membri, pe: Mihai Polonyi, Ştefan Juhasz, Ştefan Buggyi, Ecaterina Kiss, Halasz Emerich II, Tifon Stana, Lidia Kelemen, Pavel Csasi, Elisabeta Szabo.[201] Organele administrative au fost propuse Adunării Generale, de către o Comisie constituită special, alcătuită din: Dumitru Jivan – preşedinte, Viragoş Ştefan, Toth Mihai, Vasile Tirsin, Sava Sandici.

Astfel, Consiliului de Conducere a proaspetei unităţi agricole cooperatiste a avut următoarea componenţă: Csato Emeric – preşedinte, Sandici Sava – str. Anton Pann nr. 62, Ardelean Gheorghe – str. Grădinarilor nr 51, Nicolae Bodrojan – str. Faurilor nr. 114, Jivanelov Milorad – str. Ion Creangă nr. 6, Debeleac Etelca str. Zoia Kosmodemianskaia, nr. 55, Halasz Emeric – str. Ion Creangă nr. 24, iar membri Comisiei de revizie: Mihai Kiss, Nicolae Ugleş şi Vasile Tirsin. Brigadier a fost numit Andrei Balasz iar contabil Zorița Duma. Unitatea şi-a stabilit sediul administrativ în imobilul de pe strada Grădinarilor nr. 3, iar ulterior s-a mutat pe str. General Doda nr. 22 şi str. Grădinarilor nr 22 (1966) Adunarea Generală a mai hotărât să solicite autorităţilor, ca terenul arabil să fie comasat în trei trupuri, pe suprafeţele numite: *Micloşi* sau *Câmpul Islazul Mare* (tarlalele 91, 90, 81, 87, 86), *Câmpul Mic* sau *Spiţer* şi *Balta Mică*[202]. Animalele de muncă, urmau să fie adăpostite, într-o fostă cramă (24 cai) şi în 2 grajduri ale unor membri din cartier. De asemenea, au fost prezentate obligaţiile fiecărui membru cooperator, proprietar de vaci, să predea statului, pe bază de contracte ferme, câte 200 l lapte anual, *condiţie obligatorie pentru a fi admişi cu vitele pe păşune.*[203] La scurt timp, a fost atribuit GAC-ului şi sălaşul Kristyori din Câmpul Izlazul Mare la care a renunţat IAS-ul.

Producţiile cerealiere, în 1960, au fost: grâu – 1900 kg/ha, ovăz – 1627 kg/ha, orz – 1386 kg/ha.

În octombrie 1960, a fost constituită organizaţia PMR, în componenţa Biroului fiind aleşi: Lucreţia Tulucan – secretar, Ioan Coroiu – locţiitor, Martin Zakai – organizatoric, Vasile Munteanu – propaganda,

---

[199] AN Arad, Fond CAP *Unirea* Gai, D 1 /1960-1961, fila 33
[200] Idem, fila 29
[201] Idem, Dosar 3/1959.fila 15
[202] Acţiunea de comasare, p. 160 din Chiaburimea….A. Ţărău.
[203] AN Arad, Fond CAP *Unirea* Gai, D 6/1960-61, fila 14

David Elisabeta – preşedinta Comisiei de femei. La puţin timp a fost creată şi organizaţia UTM, în funcţia de secretar, fiind aleasă - Wenczel Ana[204]. În perioada care a urmat în componenţa Biroului organizaţiei de partid din GAC Unirea cu diverse funcţii au mai fost următorii: Ardelean Gheorghe, Bekeşi Adam, Sturz Ana, Jivanelov Milorad , Pojar Matei, Andea Maria, Jivan Dumitru, Sârb Dumitru, Eidner Magdalena, Kozma Gheorghe, Ardelean Aurel, Beliat Vasile, Iovanov Rozalia, Băneş Gheorghe, Blejan Maria, Hubert Magdalena, şi alţii.

La 7 septembrie, 1962, unitatea, a preluat activele GAC Mihai Eminescu, din Gai – Sălaşe, care, a fost astfel, desfiinţată.

În anii care au urmat, lună de lună au fost înregistrate noi cereri de intrare în GAC, astfel că în 1963, suprafaţa agricolă de care dispunea unitatea, a ajuns la 546 ha, în 1965 la 1957 ha, iar în 1967, aceasta a crescut la 2279 ha cu 693 membri cooperatori.

La Adunarea generală din 16 februarie 1965, ţinută la sediul de pe strada General Doda nr 22, preşedintele, Csato Emerich, a fost înlocuit cu Dumitru Sârb (1934-2010). Noul Consiliu de conducere, alcătuit din: Vasile Ostoin, Dumitru Dodean, Maria Halasz, Livia Crucean, Ioan Koronkai, Cornel Băneş, Dumitru Cosmoabă şi ing. Ioan Hălmăgean. Componenţa Comisiei de revizie a fost următoarea: Gheorghe Şiclovan, Dumitru Jivan, Alexandru Durmeş. Contabil şef – Ivan Neţin . Membri Biroului Organizaţieide Bază al PCR au fost: Milorarad Jivanelov – secretar, Gheorghe Kozma, Magdalena Eichmer, Dumitru Jivan, Dumitru Sârb [205].

10/V. Dumitru Sârb 1970

De la această dată, s-a schimbat şi strategia unităţii, care şi-a propus, diversificarea producţiei vegetale şi animale, dezvoltarea în continuare, a sectoarelor de producţie necesare consumului direct a populaţiei şi anume: roşii timpurii, pepeni, cartofi, lapte şi produse lactate, carne de pasăre şi ouă. S-a impus o mai eficientă cuprindere şi organizare a activităţilor devenite din ce în ce mai complexe. Astfel, în 1967, numărul membrilor Consiliului de conducere a fost mărit la 15: Dumitru Sârbu – preşedinte, ing. Ioan Hălmăgean – vicepreşedinte, Dumitru Ghilea, Vasile Beleat, Cornel Băneş, Friederich Orth, Aurel Ardelean, Gheorghe Farago, Nicolae Păcurar, Rozalia Iovanov, Martin Vitcos, Dumitru Creţa, Pavel Marcu, Gheorghe Băneş, Dumitru Coşarbă, iar a Comisiei de revizie, la 5 membri: Gheorghe Şiclovan, Ivan Băneş, Livia Crucean, Vasile Ostoin, Pavel Kovacs. S-a înfiinţat şi o comisie de judecată compusă din: Elena Ţigan, Mihai Kiss, Alexandru Kovacs, Romulus Imbroane şi Teodor Ilin.

În 1969, suprafaţa de 2275 ha a terenului GAC *Unirea* din Gai, cuprindea: 1771 ha pământ arabil, din care 167 ha erau în folosul membrilor, sere şi răsadniţe, culturi legumicole – 271 ha, din care 50 ha erau irigate cu apă din canalul Ier, păşuni naturale – 93 ha. La acestea se adăugau suprafeţele ocupate de lacuri, bălţi, necultivabile – 34 ha, clădiri, drumuri, curţi, spaţii verzi – 106 ha. Activitatea forţei de muncă în număr de 560 cooperatori şi angajaţi, era organizată pe 9 brigăzi, sectoare şi ateliere, care cuprindeau 14 echipe de lucru, după cum urmează. Cultura cerealieră şi a plantelor tehnice, dezvoltată pe 1967 ha, era deservită de majoritatea cooperatorilor, în număr de 263, organizaţi în 3 brigăzi de câmp conduse de brigadierii: Toth Ludovic, Vasile Beleat şi Cornel Băneş, cu câte 2 echipe fiecare. Cele mai mari suprafeţe, 1200 ha, au fost cultivate cu cereale şi anume grâu - 460 ha, cu o producţie medie de 2365 kg/ha, porumb – 700 ha, cu 3200 kg/ ha, orz de toamnă 40 ha cu 2200 kg/ha, urmate de cultura plantelor tehnice, pe 170 ha, din care: cânepă pentru fuior – 25 ha cu 4260 kg/ha, floarea soarelui – 80 ha cu 1500 kg/ha, Sfecla de zahăr – 65 ha cu 24.000 kg/ha. Un alt domeniu era legumicultura, care cuprindea, o brigadă condusă de Aurel Ardelean cu 2 echipe şi 51 membri, care îngrijeau cele 271 ha amenajate cu sere, solarii şi legume de sezon, mare parte irigate prin pomparea apei din canalul Ier. Brigada zootehnică, era deservită de 2 echipe cu 65 membri care asigurau lucrările aferente întreţinerii şi exploatării a 686 bovine, din care 362 vaci cu lapte,

[204] AN Arad, Fond Comitetul Municipal PCR, D 288/1960,
[205] AN Arad, Fond CAP *Unirea* Gai, Dosar 9/1965, fila 33

158 cai, din care 58 iepe, 13188 păsări diferite, din care 3347 găini oătoare. Unitatea mai dispunea de o echipă de construcţii, formată din 17 membri, care executau parte din investiţiile unităţii, dar şi pentru deservirea populaţiei, alături de cei 13 meseriaşi care lucrau în ateliere. Administraţia era deservită de 17 persoane, specializaţi în contabilitate şi gestionarea materialelor. Pentru alte lucrări, sezoniere sau chiar permanente, GAC-ul mai folosea munca a 134 oameni, organizaţi în 3 echipe şi angajaţi pe bază de contracte, mai ales în perioada recoltărilor, sau pentru lucrări speciale.

Începând din 1963, întreaga suprafaţă, s-a arat, semănat şi prăşit mecanic, fiind obţinute următoarele producţii: grâu - 1800 kg/ha (300 ha), porumb – 2097 kg/ha (395 ha), sfeclă de zahăr 16.000 kg/ha (25 ha), cartofi 7000 kg/ha (10 ha), Floarea soarelui 1422 kg/ha (45 ha). În grajduri, mai existau 490 bovine (214 vaci pentru lapte), 663 porci (60 scroafe), 25.000 păsări pentru carne şi ouă[206]. Începând din 1967, întreaga suprafaţă cultivată cu cereale păioase s-a recoltat cu combinele, renunţându-se la munca istovitoare a echipelor de cosaşi angajaţi an de an din judeţul Cluj. Înafară de îndeletnicirea de bază, cultivarea pământului, unitatea mai realiza câteva activităţi anexă, care constau din procesarea laptelui, morărit pentru cereale, realizarea unor servicii în atelierele de tâmplărie, fierărie, transporturi şi construcţii.

Deşi, pe ansamblu, patrimoniul gospodăriei creştea de la un an la altul, unitatea, se confrunta, cu mari greutăţi. Astfel în 1965, conducerea unităţii, a raportat faptul că din diferite motive, au fost compromise culturile de pe 85 ha, iar în 1971, lipsa forţei de muncă şi oranizarea defectuoasă au determinat imposibilitatea introducerii plăţii în acord global la toate culturile, fără nici o excepţie. La însămânţare, în prima parte a lunii aprilie, terenul fiind prea rece, iar în lunile următoare temperatura solului ajungând la 52 grade Celsius, o mare parte din culturi au fost distruse. Tot în acel an, ierbicidarea a două sute de hectare nu a avut nici un efect, varza nu a putut fi irigată, iar roşiile de toamnă şi fasolea, au fost atacate masiv de boli criptogamice.[207]

GAC *Mihai Eminescu* Gai - Sălaşe

La 29 martie, 1961, în prezenţa lui Simion Cojocaru - Preşedintele Comitetului Executiv al Sfatului Popula Orăşenesc, Arad a avut loc şedinţa extraordinară a Comitetului Executiv al Sfatului Popular al Oraşului Arad, care a analizat solicitarea a 53 de familii din sălaşele Gaiului, pentru unificarea şi transformarea în GAC a celorlalte două Întovărăşiri: *Mihai Eminescu* (Consiliul de conducere: Gheorghe Băneş – preşedinte, Iuhasz Ştefan – secretar-casier, Kirly Iosif, Ordodi Gabor, Lenard Ioan; Comisia de revizie: Dorner Francisc, Detari Francisc, Cseri Ştefan) şi *Szabo Arpad* Gai Sălaşe (Consiliul de conducere: Alexandru Kovacs - preşedinte, Ştefan Igaz, Iosif Haios) ai căror membri erau. Corespunzător referatelor prezentate de Iosif Ribiţa – activist PMR şi Francisc Tamaşovici - vicepreşedinte al Comitetului Executiv, aceste gospodării, erau răsfirate, în vestul Gaiului, la o distanţă minimă de 8 km de oraş, pe şoseaua Arad-Pecica, întinzându-se pe o suprafaţă de 1832 ha. Terenul, o lăcovişte cernoziomică cu ochiuri sărăturate, se întindea spre nord până la hotarul Variaşului Mare şi a satului Sâmpaul, spre sud, până la cartierul Pârneava, iar vecinii din spre vest erau proprietăţile comunei Pecica. Cea mai mare parte din teren (1017 ha) era deţinut de IAS Ceala, diferenţa aparţinând celor două Întovărăşiri, GAC Sederhat, unor GAC-uri şi particulari din oraş. Doar 1613 ha constituia terenul arabil, diferenţa, de suprafaţă, fiind formată din fâneţe (63 ha), păşuni (52 ha), terenuri neproductive, pe care băltea apa (71 ha), în timp ce 33 ha, erau acoperite cu clădiri şi curţi. Aproape în totalitate, fermele familiare, numite sălaşe, locuite de 71 familii, erau izolate, lipsite de drumuri şi cele mai elementare utilităţi. În formă imprecisă, era cunoscută adresa domiciliului acestora, ea fiind înscrisă lapidar, sub forma unor Câmpuri: Crivabora, Speranţei, Freamăt, Cioban, sau localităţile Pecica, Sederhat, Pârneava, Gai. Locuitorii sălaşelor, erau instabili, în perioada de iarnă,

[206] AN Arad, Fond Comitetul Municipal PCR, D 402/1963, fila 29.
[207] Idem, D 18/1971

schimbându-şi în mod frecvent domiciliul. Familiile înscrise în GAC, proprietari a 199,32 ha[208], cereau comasarea terenurilor pe două trupuri : Câmpul Crivabora cu 164,71 ha şi Câmpul Speranţei cu 60,84 ha, înzestrarea de la stat cu 26,23 ha şi asigurarea sediului, în sălaşul din Câmpul Crivabora, nr.2, proprietatea Sfatului Popular. Cele 255,55 ha (4,25 ha/famile; 2,45 Ha/membru apt de muncă) lucrate în comun încă de anul trecut, fără ca animalele să fie comasate, se compunea din teren arabil – 194,45 ha, fâneţe - 4,87 ha, livezi - 1,30 ha, grădini - 15,90 ha, curţi şi grădini – 1,25 ha. În afară de pământ ei mai aduceau în gospodărie un inventar compus din: 32 cai, 25 vaci, 1 capră, 2 oi, cu furajele necesare, 21 căruţe, 20 pluguri, 19 grape, 20 prăşitori, 5 semănători pentru cereale păioase, 2 trioare manuale şi un atelier. Pentru comasarea animalelor de muncă, s-a propus cazarea a 26 cai la viitorul sediu, din Câmpul Crivabora nr 2, iar 5 cai la sălaşul unuia din membri. Se mai propuneau investiţii pentru construirea unui grajd, o matermnitate pentru 10 scroafe, un pătul pentru porumb şi o puierniţă, sprijinul IAS Ceala, urmând ca viitoarea unitate să aibe un profil agricol, bazat pe cultura cerealieră şi un sector tehnic[209].

Cei doi referenţi, mai informau administraţia oraşului, că în teritoriu, nu existau *manifestări făţişe ale duşmanului de clasă,* atrăgându-se însă atenţia că în Întovărăşirea *Szabo Arpad,* s-au infiltrat şi unii chiaburi, fără a fi însă nominalizaţi.

Prin Decizia nr.31/29 martie 1961 Comitetul executiv, al sfatului Popular din Arad, a avizat înfiinţarea GAC *Mihai Eminescu* din Gai-Sălaşe, şi comasarea terenului corespunzător solicitărilor[210]. Conducerea organizaţiei de partid a fost formată din Kozma Gheorghe – secretar, Pogai Iosif şi Băneş Gheorghe[211].

Noua unitate, nu a rezistat decât un an, deoarece la 7 septembrie 1962, s-a unificat prin absorbţie cu GAC *Unirea,* care şi-a păstrat numele, conducerea şi sediul[212]. De altfel şi ulterior, cele mai mici producţii din agricultura oraşului, se obţineau din aceste suprafeţe, culturile fiind compromise de către porci, vite şi păsări de curte, crescute de locatarii sălaşelor şi lăsate libere la păşunat.

Ferma Asociaţiei Intercooperatiste pentru Creşterea Puilor de Carne

În 1972, Trustul de Construcţii industriale ICIM Timişoara, a construit, pe Drumul Iratoşului, şase hale profilate pentru creşterea puilor de găină. Capacitatea de producţie a acestora era de, 1,2 milioane păsări anual, pe serii de câte 200.000 pui.

11/V. Ferma de păsări a Asociaţiei

După două luni, lotul de păsări, era livrat, la abatoarele din Pecica şi Gai. Unitatea zootehnică, condusă de Ioan Pozderie, aparţinea de Asociaţia Intercooperatistă (preşedinte Ioan Pagu – CAP Aradul Nou), special constituită în acest scop, prin contribuţia celor şapte CAP-uri din municipiul Arad

5. Agricultura după 1990

Asociaţia Agricolă *Mihai Eminescu*, Şoseaua Câmpurilor 2 – 4

[208] Din cele 53 familii înscrise în GAC, (10 români, 39 maghiari, 3 germani, 1 altă naţionalitate) cu 98 membri apţi de muncă, 23 familii erau de ţărani săraci, 30 mijlocaşi şi 5 salariaţi.
[209] AN Arad, Fond CAP *Mihai Eminescu* Gai-Sălaşe, D1/1961, fila 2
[210] Idem, Dosar 1/1961, fila 3; AN Arad, Fond PMA, 1957-1966, Dosar 2 /1960, fila, 366.
[211] AN Arad, Fond Comitetul Municipal PCR, D 402/1963
[212] AN Arad, Fond CAP Unirea, D 9/1962-1965, fila 7

A fost înfiinţată, în 1991, pe structura fost CAP Unirea. Suprafaţa de 714 ha, adusă de membri asociaţi, sau luată în arendă de la proprietari conf. L 36/ şi este profilată pe cultura cerealieră. Exploatarea pământului, se face cu utilaje, proprietate personală.

Preşedintele Asociaţiei, Nicola Mihailovici (n Gai 1956), este fiul lui Ranislav şi al Corneliei (Bran). Studii: Şcoala Generală nr. 10 din Gai, Şcoala Profesională Vasile Roaită – frezor, Liceul industrial nr. 2, Facultatea de Management în Agricultură, Bucureşti 2002. Activitate profesională: Frezor – Strungul, Tehnolog. În 1990, a înfiinţat firma ALCAZ de taximetrie, cu 62 autoturisme, iar în 1992 Societatea Mihai Eminescu . Soţia Maria Mihailovici, conduce SC *Maia Agroserv* SRL.

.

VI. Industria

1. Începuturile şi dezvoltarea activităţii industriale

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, activitatea industrială arădeană era încă relativ modestă, fiind reprezentată, în 1825, doar printr-o fabrică de maşini unelte. După 10 ani, în 1836, Anton Dangl, a început să construiască orgi, fiind producător singular, în această parte a Europei. În acelaşi deceniu, alături de activitatea care se derula prin atelierele meşteşugarilor, grupaţi în bresle, alţi intreprinzători, s-au lansat în domeniul pielăriei, al producţiei de chibrituri, alcool, morărit, cherestea, materiale de construcţii. Printre factorii importanţi, care au determinat dezvoltarea economică a Aradului, au fost căile ferate şi sistemul financiar, bazat pe emiterea de acţiuni şi formarea societăţilor anonime. De asemenea, sectorul bancar arădean, flexibil şi receptiv la dezvoltare, a pus la dispoziţia comerţului, industriei şi agriculturii, sumele necesare investiţiilor şi afacerilor economice.

În 1840, cu un capital de 349 forinţi, încasat de la 183 deponenţi, a luat fiinţă *Casa de păstrare din Arad*, care a constituit de fapt, prima bancă de credit pentru populaţie. În 1844, aceasta a fost transformată în societate anonimă pe acţiuni, iar din 1868, instituţia financiară, a devenit *Prima Casă de Păstrare din Arad* SA, cu depuneri în valoare de peste un milion de forinţi.[1]

Până în jurul anului 1895, industria arădeană a fost dominată de sectorul alimentar şi de prelucrare a lemnului. În Arad, drumul spre marea industrie, a fost deschis şi prin inaugurarea în 1851, de către fraţii Neuman, a Fabricii de Spirt şi Drojdie, la care s-au adăugat, Morile *Fraţii Wagner* - Fântânele, *Edmund Kolb* - Sânicolaul Mic, *Veronica* - Pâncota, *Adolf Braun* – Micălaca, topitoriile de cânepă, fabricile de zahăr, pentru procesarea tutunului, lichior *Zwack,* etc. Un avânt important l-a luat şi industria materialelor de construcţii, prin deschiderea carierelor, ridicarea cuptoarelor de ars cărămida, cherestea, etc. O parte din marea ridicătură, aflată în plină câmpie, din sud- vestul Gaiului, a fost aleasă pe la finele secolului al XVIII-lea ca loc de extracţie a nisipului, necesar impresionantelor construcţii militare şi civile, care erau în plină dezvoltare. În 1925, încă mai funcţiona o linie ferată îngustă de 0,76 m, a căror vagoane cu tracţiune animală, transportau acest material, până la arena de aviaţie militară, pe o distanţă de 870 m. Linia a fost concesionată de primărie, în 4 mai 1917, de la firma Fodor şi Reisinger din Arad[2].

Dezvoltarea industriei arădene, a fost caracterizată şi prin apariţia unor ramuri economice noi, intreprinderi metalurgice, constructoare de maşini, chimice şi altele. În structura lor, s-au produs permanente schimbări, un rol esenţial revenindu-le unităţilor cu peste 20 de salariaţi. Acestea, se confruntau cu probleme numeroase şi diverse, care izvorau pe de o parte din procesul de producţie (aprovizionarea cu materii prime şi energie, formarea forţei de muncă, obţinera de capital, etc.), dar pe de altă parte, trebuia să facă faţă crizelor economice şi concurenţei, în desfacerea mărfurilor.

Astfel, în anii 1890-1891, Fabrica de spirt a *Fraţilor Neuman* şi alte unităţi similare arădene, au pierdut temporar pieţele lor tradiţionale din Austria, reuşind să supravieţuiască doar prin orientarea mai puternică a produselor sale spre România. Economia arădeană, avea de asemenea, nevoie de materiile prime româneşti: lemnul şi cerealele.

Prin această dezvoltare economică, a luat proporţii munca salariată, provenită atât din migraţia masivă a sărăcimii satelor, cât şi din utilizarea suprapopulaţiei agrare a cartierelor oraşului sau a meşteşugarilor ruinaţi. Creşterea numerică a muncitorimii, a creat condiţii favorabile înfiinţării unor asociaţii, la început cu scop de autoeducare şi ajutorare, apoi cu un pronunţat caracter revendicativ. Astfel la sfârşitul anului 1903, în Arad, s-a constituit o organizaţie socialistă românească, deosebit de activă, mai ales prin adunările organizate, sub forma unor serbări câmpeneşti. Asemenea adunări, au avut loc, în 1903, la Arad, cu

---

[1] **Alois, Weil,** *op. cit* p. 81

[2] AN Arad, Fond PMA 1925-1930, D 24, Fila 79

participarea a 25.000 de oameni, apoi în Gai, Micălaca, Curtici, Macea şi alte localităţi. La *Congresul Partidului Social – Democrat Reorganizat,* ţinut la 8 mai 1904, în sala de şedinţe de la Casa Oraşului, au participat şi trimişii din Gai, alături de participanţii a 37 comune. Tot în Gai, sub influenţa ideilor socialiste, s-a constituit, la începutul anului 1907, a unei grupe a Sindicatului muncitorilor de pământ[3]. Cu acest prilej, a fost adresat Dietei de la Budapesta, un protest la *Proiectul Legii cu privire la argaţi*, care urma să fie dezbătut, începând cu ziua de 13 mai 1907. O impresionantă adunare populară, a avut loc în Gai, la 24 mai 1908, la care au vorbit, în limba română, liderii social – democraţi arădeni: Sava S. Demian şi Emanuil Iapa, iar Csilag Bela, în limba maghiară[4]. Mişcarea revendicativă, a muncitorilor agricoli, s-a manifestat cu putere, mai ales în timpul Primului Război Mondial, prin declanşarea unor greve. Astfel, în ianuarie 1919, lucrătorii viilor din Gai, au pretins hotărât, nu numai majorarea retribuţiilor ci şi reducerea zilei de muncă cu două ore.[5]

Legislaţia promulgată după 1919, a dus la schimbări esenţiale în structura social politică a ţării, cu efecte directe în viaţa economică. Între acestea se regăsesc, actele normative care au avut drept scop, crearea unor structuri unice, în măsură să pună în valoare bogăţiile naturale şi potenţialul uman sporit al ţării. Începând din 1920, se întrevăd în realitatea arădeană, primele semne ale stabilităţii economice şi o dezvoltare a producţiei industriale, favorizate de lărgirea pieţei interne şi măsurile protecţioniste ale barierelor vamale. În 1921, se făceau propuneri, Consiliului Comunal, pentru efectuarea unor prospecţiuni geologice, în vederea exploatării, în zona Gaiului, a gazului metan, ţiţeiului şi apelor termale[6]

Reconstrucţia economiei ruinată de război, s-a prelungit până în anii 1923-1924, după această perioadă, constatându-se un avânt neîntrerupt al producţiei industriale, până în 1928.

În mod corespunzător, treptat, s-a îmbunătăţit şi aprovizionarea populaţiei. Fără îndoială şi muncitorimea dorea o viaţă mai bună, şi condiţii corespunzătoare de muncă. Începând din 1920, mişcările sociale au cuprins numeroase intreprinderi arădene. Semnificativ, în această privinţă, este conţinutul unui raport, prin care prefectul judeţului Arad, a fost informat că la periferia oraşului, în cartierele Gai, Şega, Pârneava, *toată săptămâna şi mai vârtos joia şi sâmbăta,…se adună muncitorii din fabrici cu câţiva dintre conducătorii lor şi acolo, nu pertactează altă temă, decât, cea mai perfectă organizare, pentru orice eventualitate*[7].

Unul dintre aceştia a fost militantul socialist şi apoi comunist, din Aradul perioadei interbelice, **Gheorghe Pâncotan** (1892-1965). Fiul lui Ioan şi al Elisabetei Pâncotan, **s**-a născut şi a trăit în Gai, pe strada Faurilor. După absolvirea şcolii primare, s-a angajat ca ucenic la Fabrica de vagoane şi motoare *Johann Weitzer*, calificându-se în meseria de lăcătuş mecanic. Fiind atras de mişcarea socialistă, tânăra calfă, a participat, alături de muncitorii metalurgişti, la mişcările sindicale din iunie, octombrie, noiembrie 1912 şi la greva din februarie 1913. Curând după aceea a fost încorporat, iar după izbucnirea războiului, trimis în armata operativă. Reîntors la Arad, încă în uniforma militară, s-a căsătorit în iunie 1915, cu Florica Bodea, împreună având un băiat, decedat prematur şi trei fete.

1.VI. Gheorghe Pâncotan în mijlocul familiei sale

Făcându-se cunoscut pentru atitudinea sa revendicativă, în martie 1919, Gheorghe Pâncotan, a fost ales în fruntea organizaţiei sindicale de la Fabrica de vagoane şi motoare. Aceasta, împreună cu Sindicatul muncitorilor feroviari, cuprindea 4400 membri, fiind cea mai puternică din Arad. În această calitate, a făcut parte din delegaţiile arădene la Conferinţele succesive ale Partidului Social - Democrat de la Sibiu (10-11 mai

[3] Organizaţia, era afiliată la Uniunea muncitorilor agricoli, înfiinţată, la Budapesta, în 1906 (Eugen Gluck, Alexandru Roz, *Aradul muncitoresc*, Bucureşti, 1982, p.53.

[4] *Glasul Poporului*, anul II, nr. 6 din 5 iunie, 1908.

[5] Eugen Gluck, G.Kovach, *Mişcări revoluţionare în părţile Aradului, în anii 1917-1918*, în *Studii şi articole de istorie, vol. 5* Bucureşti, 1963, p.341

[6] AN Arad, Fond PMA 1921-1924, D 10/1921, Fila 1

[7] Andrei Caciora, Eugen Gluck, *50 de ani de la greva generală a muncitorilor din Romania*, în ziarul *Flacăra Roşie,* 17 octombrie, 1970.

şi 7-8 septembrie, 1919) şi la Congresul sindicatelor din Ardeal şi Banat ţinut la Cluj (17-18 august 1920). De asemenea, a candidat la Pecica, pe listele Partidului Social - Democrat fără succes însă, la alegerile parlamentare din 25-27 mai 1920.

Acţiunile sindicale din acel an, au culminat cu greva generală, începută la Arad, în zorii zilei de 21 octombrie, de către muncitorii feroviari, urmaţi de cei de la Fabrica de vagoane, Fabrica de automobile şi Industria textilă.

Mereu prigonit şi urmărit de autorităţi, la 29 de ani Gheorghe Pâncotan, liderul sidicatului de la Intreprinderea de vagoane, a fost delegat să participe la Congresul de constituire al Partidului Comunist din 8-9 mai 1921[8].

Arestat în Bucureşti la 12 mai 1921, alături de majoritatea delegaţilor, a fost deţinut la închisoarea din Jilava, şi deferit justiţiei, ca inculpat, în aşa numitul proces din Dealul Spirii.

La 1 noiembrie 1921, Direcţiunea Poliţiei şi Siguranţei Generale, din cadrul Ministerului de Interne, sub semnătura lui Eugen Cristescu, comunica Prefectului, că: *mai mulţi locuitori din Arad-Gai, printr-o cerere adresată acelui Minister, solicită eliberarea numitului, Gheorghe Pâncotan, maistru mecanic, aflat actualmente deţinut într-un arest din capitală.*

Întrucât sus-numitul este aderent al Internaţionalei a III-a ruse, întrebuinţând toate mijloacele pentru propagarea ideilor comuniste, ceea ce rezultă din alăturatul referat, nu se poate aproba cererea.

Avem onoarea a vă comunica cele ce preced, cu rugămintea să binevoiţi a le aduce la cunoştinţa petiţionarilo[9]*r.*

Memoriul de eliberare prezentat autorităţilor de către familie, colegii de muncă şi unii locuitori ai Gaiului a fost respins pe baza următorului referat:

Numitul Pâncotan Gheorghe, muncitor, de fel din comuna Arad-Gai, a fost membru activ al Partidului Socialist Român şi aderent al Internaţionalei a III-a ruse, întrebuinţnd toate mijloacele pentru a propaga ideile comuniste.

A luat parte la toate mişcările muncitoreşti din sus-numita comună, având rol de conducător.

La ultimul congres socialist din Bucureşti, fiind trimis ca delegat al muncitorilor din comuna Arad, a fost arestat de d-l comisar regal, major Cernat, la clubul socialist din str. Ionică şi depus la închisoarea Jilava

Direcţiunea siguranţei generale, primind două petiţiuni înainte de Preşedenţia Senatului, cu adresa nr. 1767 din 1.VI. 1921 şi iscălite de mai mulţi săteni din comuna Arad, prin care, se cere eliberarea susnumitului, a cerut relaţii Inspectoratului general de poliţie şi Siguranţă Cluj şi Serviciului special de siguranţă Arad. Din ambele răspunsuri reiese că numitul este un element periculos, având mare influenţă asupra consătenilor săi…[10]

Procesul, marcat de numeroase proteste ale muncitorilor, la care a compărut ca martor, în apărarea inculpaţilor şi Vasile Goldiş, s-a încheiat printr-un decret guvernamental de amnistiere, emis în iunie 1922.

În anii care au urmat, Gheorghe Pâncotan, s-a retras discret din scena sindicală şi politică, găienii trăind amintirea unui om dârz, fără teamă, urmărit de autorităţi, pentru ideile sale socialiste. Nu a ocupat nici o funcţie în regimul comunist postbelic.

Începând din 1926, s-au întrevăzut însă şi primele semne ale crizei economice (1929-1933). Aceasta, s-a manifestat în esenţă, prin scăderea catastrofală a producţiei, devalorizarea mărfurilor, îndeosebi a celor agricole şi creşterea masivă a şomajului. Înrăutăţindu-se situaţi, presiunile asupra primăriei, creşteau de la un an la altul. Deşi, în 1929, au fost cumpărate din bani publici, 88 m.c lemne de foc pentru familiile şomerilor,

[8] Din Arad, alături de Gheorghe Pâncotan, la Congres au mai participat arădenii: Alexandru Hustya, Geza Bathari şi Nandor Thurzo, care avea mandat din partea Organizaţiei Socialiste din Banat.

[9] AN Arad, Fond, *Prefectura Judeţului Arad*, Dosar 5 /1921, fila 1-2

[10] Ibidem

la solicitarea acestora, în loc de combustibil s-a distribuit pâine.[11] Inundaţia pustiitoare a Mureşului din 1932, a adăugat celor 4790 capi de familie, fără lucru, încă 1.180 sinistraţi.

Plină de durere, este în acest sens, *Scrisoarea deschisă*, adresată primarului, la 12 februarie, 1927, de *muncitorimea fără de muncă*[12], sau, demersurile, făcute un an mai târziu, în Consiliul municipal, de reprezentantul muncitorilor, tipograful Gheorghe Voştinar[13]. Drept urmare, la 7 august 1930, Primăria, a aprobat obligativitatea vinderii biletelor, cu o supratxă de 1 leu, la cinematografe, strandul Neptun şi la toate spectacolelor restaurantelor şi cafenelelor, sumele încasate, fiind folosite, pentru ajutarea şomerilor. De asemenea, Administraţia oraşului, a hotărât, ajutarea şomerilor, prin executarea de către aceştia, a diferitelor lucrări de utilitaste publică, care cădeau în sarcina statului, pe timpul iernii[14]

Între anii 1934-1938, economia arădeană cunoaşte, din nou, o vizibilă înviorare, dezvolându-se mai ales activitatea industrială, din sctoarele metalurgice, chimice, materiale de construcţie, energetice şi textile. Bunăoară, *Astra*, a devenit principala unitate producătoare de vagoane din ţară, Fabrica de spirt a Indagrarei, asigura 10% din întreaga producţie a ţării, iar ITA, cea mai mare fabrică textilă a României.

Războiul, a determinat însă, din nou, reducerea şi chiar sistarea producţiei, mai ales datorită lipsei de materii prime. Situaţia s-a agravat şi prin distrugerile cauzate de bombardamente, lipsei forţei de muncă şi a alimentelor. Războiul a afectat de fapt, întreaga structură economică a ţării. Multe unităţi, nu-şi puteau relua producţia, fiind ruinate sau distruse, lipsite de conducere, materii prime şi energie. Nivelul de viaţă scăzut al muncitorilor, ajuns la limita suportabilului, a determinat căutarea unor soluţii pentru aprovizionarea familiilor, cu minimul necesar. Astfel, corespunzător legii, toate intreprinderile, chiar şi cele cu mai puţin de 500 angajaţi, au înfiinţat *economate proprii*, conduse de împuterniciţii salariaţilor . Ele puteau fi create şi prin asociere, afiliere, unele cu altele, autorităţile civile şi militare, fiind obligate, să sprijine această acţiune. Comitetele pe intreprinderi, de curând constituite, au numit câte 2 reprezentanţi ai salariaţilor, cu rolul de a controla modul de aplicare a legii. De la 1 aprilie 1945, fiecare salariat a primit alocaţie de scumpete, în sumă

---

[11] AN Arad, Fond PMA, D49/1930, fila 28

[12] *În urma crizei financiare şi economice provocată de interesele capitaliste, peste 2000 muncitori, suntem lăsaţi pe drumuri, fără nici un sprijin şi ajutor. Mulţi dintre noi, mai bine de un an de când – cu toate că am bătut la porţile fabricilor şi atelierelor de nenumărate ori, nu am putut măcar o zi să lucrăm. Hainele şi ghetele avute până acum, parte le-am vândut pentru a cumpăra pâine pentru noi şi copilaşii noştri, parte s-au rupt cu timpul – şi ne mai având câştig pentru a cumpăra altele, acum, în cel mai mare frig – umblăm rupţi şi dezgoliţi. Soţiile şi copilaşii noştri, stau în camere neîncălzite, expuşi tuturor boalelor, iar când sunt bolnavi, pieirei. Iar dacă nu putem primi împrumuturi sau ajutoare, pentru a plăti chiria, proprietarii de case, ne dau afară în stadă.*

Domnule primar, nu noi suntem vina acestei mizerii! Noi voim a lucra, şi vedem aceea, că până noi tânjim viaţa în mizerie şi suferinţi, alţii trăiesc în desfrâu şi îmbuibări. Însă noi nu cerem decât muncă. Nu voim a fi nici hoţi, nici criminali. Însă nu mai avem nici puterea de a muri de foame şi frig, sau chiar dacă am avea această putere, faţă de noi înşine, nu o avem faţă de soţiile, copiii şi părinţii noştri neputincioşi.

Chiar de aceea ne adresăm On. Consiliul a Municipiului Arad, cu următoarele:

Ca primăria să înfăptuiască de urgenţă toate muncile de interes obştesc, pentru a se putea angaja muncitorii fără de lucru. Iar până atunci, Consiliul comunal să ajutoreze cu bani, alimente sau lemne de foc, muncitorii fără de lucru, precu cerem şi aceea de a se interveni ca muncitorii fără de lucru să nu fie evacuati.

Credem că atât Mult. Stim Domn. Primar, cât şi On. Consiliu vor înţelege suferinţele noastre şi aşa precum ştim că au ajutorat, acţiunile culturale, trupele de teatru, etc. – va veni şi în ajutorul muncitorilor fără de lucru, ajunşi în situaţia aceasta fără de vina lor… (AN Arad, Fond PMA, D 54/1927, fila 20)

[13] În februarie 1928, consilierul comunal Gheorghe Voştinar, a înaintat în scris, în baza articolului 37 al Legii Administrative a urgenţei, pentru acordarea către şomerii din Arad, care sunt lipsiţi de mijloace şi muritori de foame, a unui ajutor de un milion lei, din partea municipalităţii.. referitor la această chestiune, primarul a solicitat autorizare Consiliului, pentru a informa pe Ministrul de Interne şi pe cel al muncii, probleme fiind de interes general, de stat, iar nu local, lucru pe care l-a şi realizat printr-o audienţă la I.G. Duca. (Idem, fila 34)

[14] AN Arad, Fond PMA, D 53/1930, fila 18

fixă, diferenţiată totuşi, în funcţie de tipul localităţii. Finanţarea economatelor s-a făcut de către intreprinderi[15].

În aceste condiţii, de nemulţumire, generată mai ales de sărăcie, începând chiar din 1944, mulţimea încurajată de unele partide şi coaliţii dezvoltate după război, solicita naţionalizarea intreprinderilor, care în acea perioadă, nu însemna socializarea mijloacelor de producţie şi a capitalurilor lichide, adică etatizare, în sensul preluării de către stat a patrimoniului, ci *exercitarea controlului, îndrumarea producţiei şi a repartiţiei mărfurilor fabricate, îndrumarea creditelor financiare, în direcţii potrivite*[16] .

Noile structuri, radicalizate, şi-au propus, de fapt, ca obiective, lichidarea proprietăţii private asupra mijloacelor de producţie, alături de industrializarea socialistă, devenit fundament al politicii economice, lucru care s-a şi realizat în linii generale, până în 1962.

2. Unităţi industrial –agricole din Gai

Moara, Fabrica de Spirt şi Drojdie

În 1851, fraţii Ede (Eduard) şi Alfred Neuman, la care se va adăuga ulterior şi Daniel[17], au edificat, în partea sud-estică a Gaiului, pe Calea Aurel Vlaicu nr. 274-276, o mică fabrică de spirt[18], firma extinzându-se ulterior şi în alte domenii economice[19]. Proprietarii, descindeau dintr-o familie de evrei imigranţi,[20] săraci, cu mai mulţi copii, originară din Buzinka, judeţul Abauj – Ungaria, care s-a stabilit în Arad, prin 1840[21]

Deşi, la început, cu o producţie zilnică modestă, de doar 20 hl alcool, cererile crescânde ale pieţei şi abundenţa materiilor prime au determinat, în scurt timp, mărirea capacităţii intreprinderii. Astfel, după un deceniu, în 1862, clădirilor iniţiale, dezvoltate şi modernizate pentru producţia de spirt şi drojdie, li s-au adăugat o moară cu aburi. În urma unui incendiu devastator, din 1881, care a distrus-o parţial, în doar şapte luni, fabrica a fost reconstruită. Grupurile de clădiri, apropiate de forma cunoscută astăzi, cu subsol, parter şi

---

[15] Patriotul, 7 mai 1945

[16] Patriotul, 13 noiembrie 1944

[17] În acea perioadă, **Daniel Neuman**, fiind elev de liceu, a lucrat ca muncitor. După absolvire, a urmat studii economice la Institutul Rotter, apoi Politehnica la Karlsruhe. Pentru documentare, s-a angajat la diferite fabrici din Viena, la uzina de vagoane din Buda, iar în final, pentru un an şi jumătate, în unităţi industriale din SUA. **(Gheorghe Lanevschi,** *Rolul familiei baron Neuman în viaţa Aradului*, în Complexul Muzeal Arad, Colecţia minorităţi, 4, *Interetnicitate în Europa Centrală şi de Est, Arad,* 2002, p. 428)

[18] Fabrica este o formă particulară a intreprinderii, caracterizată prin utilizarea unui număr mai mare de lucrători şi a unor ateliere adecvate, care să poată asigura o producţie continuă şi uniformă. Ea cuprinde patru elemente: materialul de prelucrat, forţa mecanică, omul şi capitalul (**Gheorghe Manea,** Elemente de amenajarea, organizarea şi exploatarea fabricilor, Bucureşti, 1944, p. 19.)

[19] La 4 mai 1876, s-a înfiinţat *Societatea Fraţii Neuman – administrarea imobilelor şi cumpărarea de acţii* SNC, cu un capital social de 100 milioane lei.

[20] Prezenţa primelor 2 familii de evrei în Arad, este semnalată după 1717. La recensământul din 1743, sunt semnalate 6 familii din care 4, aveau case proprii. În 1754, sunt înregistrate 24 familii, iar în 1785, numărul acestora ajunge la 41. Până în 1770, singurul mod de existenţă al evreilor din Arad, era *fiertul ţuicii*, preocupare pentru care plăteau arendă. După această dată, sunt întâlniţi evrei, comercianţi şi meşteşugari. În perioada următoare, numărul evreilor a crescut simţitor, cuprinzând o paletă largă de profesiuni, de la cea de profesor, avocat, doctor, farmacist, la cea de inginer, arhitect, pictor, sculptor, muzician, cu studii terminate la Budapesta, Viena sau chiar la Paris. În Gai, cele câteva familii de evrei, se preocupau exclusiv de comerţ.(**Gheorghe Lanevschi** , *Comunitatea evreilor din Arad, de la izolare la integrare, secolele XVIII-XIX*, în Complexul Muzeal Arad, Colecţia minorităţi, 2, *Modele de convieţuire în Europa Centrală şi de Est,* Arad, 2000, p. 308-324.

[21] *Arad almanachja*, Arad, 1914, p. 196; **Gheorghe Lanevschi**, 2002, op. cit., p. 428.

4 etaje, din zidărie de cărămidă tencuită, planşee din bolţişoare, pe traverse metalice, şarpantă din lemn cu învelitoare din tablă, au fost construite în perioada 1882-1885. Încă de atunci, unitatea industrială care avea deja, o capacitate anuală de 85.000 hl spirt, a devenit mândria imperiului, asigurând întregii zone o dezvoltare semnificativă şi un venit sigur pentru câteva sute oameni. Intreprinderea, şi-a edificat o cale ferată proprie, până la Gara Mare, dispunea de două locomotive şi vagoane cisternă, material rulant, abilitat pentru export. Un generator de curent electric acţionat de motoare termice, asigura energia mecesară proceselor tehnologice şi iluminatul întregii suprafeţe ocupate de intreprindere. Produsele fiind de bună calitate, erau în mod sistematic premiate, în expoziţiile europene, contribuind la continua dezvoltare a pieţelor de desfacere, care s-au extins, în zece ţări. Drept urmare, intreprinderea *Fraţilor Neuman,* a ajuns să fie cotată, *drept cea mai mare şi importantă fabrică de spirt şi drojdie din regat şi printre cele mai de seamă din imperiu*[22]. Vânzările, erau organizate, începând din 1861, printr-o agenţie specială, deschisă înViena, condusă de Alfred Neuman. Moara, construită, mai târziu, lângă fabrica de spirt, producea făină de calitate superioară, fiind exportată pe pieţele din: România, Anglia, Germania, Italia şi Franţa[23].

Tot din acea perioadă, reziduurile din producţie, au început să fie folosite în ferma proprie de animale. În grajdurile intreprinderii, se îngrăşau permanent, aproximativ 3.000 vite şi 5000 porci, animale care erau valorificate prin abatoarele din Viena. Gunoiul de grajd şi resturile menajere ale fermelor, transformate în îngrăşământ uscat şi brichetat, era, de asemenea, exportat în Austria şi Germania.

Devenind renumită în întreg imperiul austro-ungar, fabrica a fost vizitată în 1884, de împăratul Franz Iosef şi *pentru contribuţia adusă la dezvoltarea economiei judeţului*.[24] *Familia* a fost înobilată cu titlul de *baron,* prin atribuirea numelui *de Vegvari*. Evenimentul a fost întâmpinat cu un fast deosebit, în faţa intreprinderii, pe şosea fiind ridicat din saci de făină, o impresionantă poartă triumfală, pe sub care treceau toate vehicolele, în drum spre Pecica. Înobilarea şi medaliile care le-au fost acordate, cu acest prilej i-au determinat să creeze, în 1885, *Fundaţia Neuman*, cu un capital de 20.000 de coroane, sumă destinată sprijinirii elevilor săraci. În 1891, familia Neuman, a încurajat construcţia unei grădiniţe şi a unei şcoli în Gai, pentru copiii angajaţilor firmei. Date în folosiţă, în anul şcolar 1891-1892, cele două unităţi de învăţământ, au fost frecventate de copiii din apropiere.

Afacerile familiei Neuman, au urmat un curs ascendent şi după fuziunea firmelor de spirtoase arădene, care a avut loc în 1890. În noua structură creată, au intrat alături de Intreprinderea Fraţilor Neuman, fabricile *Herrl* şi *Gutyhahr,* prima fiind profilată pe producţia de drojdie, cea de a doua păstrându-şi producţia de spirt.

<u>2.VI. Intreprinderea Fraţii Neuman (litografie, începutul secolului XX)</u>

În anul 1909, Intreprinderea *Fraţii Neuman*, condusă de Daniel, a investit în crearea societăţii anonime *Hungaria. Fabrică textilă* SA, devenită ulterior ITA (UTA) În această perioadă, au intrat în afaceri, Adolf junior şi Alfred, iar Carol, fiul lui Daniel, a preluat conducerea morii.

Averea şi prestigiul de care se bucura familia Neuman în Arad, a făcut, ca unii dintre componenţii ei, să fie numiţi în diferite funcţii comunale, fapt care le-a permis implicarea în conducerea unor societăţi culturale ale oraşului. Astfel Maria Neuman – Furst, soţia lui Daniel, a fost preşedinta *Societăţii arădene a femeilor evreice*, Adolf junior, a devenit vicepreşedinte al *Partidului Muncitoresc,* Alfred (n. Viena 1871 - m. Arad 1930), pasionat fotograf, a susţinut artele, iar întreaga familie, în anul 1905, a donat 80.000 coroane pentru construirea Spitalului de boli contagioase şi a Spitalului de copii.[25]

---

[22] *Arad, Csanad es bekes megye Album naptara*, 1898, Arad, 1897, p. 58.
[23] **Alois Weil**, Op. cit, p. 135
[24] Arad almanacja, 1914, op. cit, p. XXIV
[25] **Gheorghe, Lanevschi**, *Familia Baron Neuman, în viaţa Aradului, în perioada 1918-1948,* în Complexul Muzeal Arad, Colecţia minorităţi, 5, *Minoritarul Imaginar, Minoritarul real* Arad, 2003, p. 428.
2002, op. cit. p.430.

În timpul Primului Război Mondial (1914-1918), când o serie de intreprinderi arădene şi-au încetat activitatea, sau au fost militarizate şi intreprinderea Neuman a fost afectată, producţia industrială, scăzând de la o lună la alta, astfel că, la începutul anului 1917, cea mai mare intreprindere de spirt din Transilvania, şi-a încetat temporar activitatea, suferind, ca multe altele, de lipsa materiei prime, energiei şi combustibilului[26].

Moara de aburi, Fabrica de spirt şi drojdie SA, Industrială

În 1921, Fraţii (Edmund) Neuman, erau proprietarii a două unităţi agro-alimentare: Fabrica de spirt – Drojdie şi Moara, intreprindere cu un capital social de 10 miloane lei, 120 muncitori, o capacitate zilnică de 24 hl - spirt şi 8o vagoane de drojdie anual. Moara, cu un capital social de 10 milioane lei, 220 muncitori, avea o capacitate zilnică, pentru măcinat 35 vagoane de cereale. În anii următori, numărul angajaţilor firmei, muncitori şi funcţionari, a crescut la 500. Conducerea a fost asigurată prin, directorul general – Horan Emanuel, directorul economic - Herman Gyula, secondaţi de Arnold Fux şi directorul tehnic, Specht.[27] Pentru desfacerea produselor în România, Fraţii Neuman, au înfiinţat o reprezentanţă la Bucureşti, fără a renunţa la cea din Viena. Produsele intreprinderii, care constau din mai multe sortimente de spirt, drojdie, griş, făina, tărâţe, erau comercializate, în continuare, pe întreg cuprinsul ţării, prin intermediul reţelei de depozite şi agenţii, înfiinţate în întraga ţară, mai importante fiind: *Agentura Comercială Generală* SA – Cluj; *Wersz Ignatie* – Oradea; *Argus* – Deva; *Szimany R.* – Arad; *Producta Fischer Dezideriu* – Timişoara; *Mayer Dremer* - Cernăuţi; *Victor Seifert* – Braşov; *Schauer Jaques* – Arad, *Reitter J.& Fiu*l – Satu Mare; *Fraţii Ceres & I. Kranner* - Bucureşti, *Albert E. Cohen* - Ploieşti; *Fodor Ludovic* – Timişoara; *Globus SA* – Brad; *Elvira* – Timişoara; *Centrala A. Deutsch* - Mediaş; *N. Petrescu Hotar* – Ploieşti; *Sevici Sava* – Arad, *Fischer Desideriu* – Timişoara.[28] De asemenea au fost lărgite relaţiile comerciale externe, printre cei mai fideli clienţi, fiind firmele: *A Schleimer* – Trieste, *Scholler &Co.* – Viena, *H. Gellert* – Insbruck, *Heller & Csalan* – Budapesta, *dr. Max Fejer* – Bratislava, *Fritz Wondrusch* – Karlsbad[29].

La 20 august 1921, morii i s-au acordat înlesnirile şi foloasele *Legii pentru încurajarea industriei naţionale* care au constat din: scutire de vamă pentru maşini, părţi ale acestora, accesorii etc. necesare producţiei, care nu puteau fi procurate din ţară, alături de reduceri pe transportul CFR.

În 1922, în vederea modernizării, a fost majorat capitalul social, la 50 milioane lei. Pentru aceasta, au fost emise, pe piaţa de capital, acţiuni, fabrica fiind transformată în societate anonimă. În mod corespunzător, intreprinderea, şi-a schimbat şi denumirea, devenind *Fraţii Neuman, Moară cu aburi, Fabrică de spirt şi drojdie SA, Industrială*.

3.VI. Acţiune Fraţii Neuman (1926)

Cu toate acestea, investiţiile acestei perioade au fost mici, cuprinzând doar câteva achiziţii de noi dispozitive, necesare modernizării instalaţiilor. Astfel moara a fost dotată cu un *Aparat pneumatic pentru transportul grâului* (1924) şi un *Aparat Sprinkler* (1925). Pentru fabrica de spirt, au fost cumpărate, două cazane *Babcoek-Wilkox* (1926), iar pentru fabrica de drojdie, un *Dispozitiv pentru aerisirea lichidului şi a extracţiei* (1937).[30] În domeniul construcţiilor, atenţia a fost îndreptată, doar spre eficientizarea spaţiilor existente, prin compartimentări şi consolidări de planşee, lucrări realizate, atât în regie proprie, cât şi de către Banca Imobiliară, prin Intreprinderea de Construcţii SA, Timişoara.[31]

---

[26] Alexandru Roz, *Aradul în timpul Primului Război Mondial*, în MJA *Ziridava X*, Arad, 1978, p.371.
[27] Gheorghe Lanevschi, 2003, op. cit. p. 428
[28] AN Arad, Fond Intreprinderea de Spirt şi Drojdie Arad, D. 12/1940, fila 67.
[29] Idem, D 12/ 1939, fila 44
[30] Idem, D. 12/1939, fila 15

Consiliul de administraţie era alcătuit din: Daniel Neuman, Alfred Neuman, Carol Neuman, Ioan M. Tauber şi Eduard Neuman. Pe parcursul anilor, revizia contabilă a fost îndeplinită, în conformitate cu statutele firmei, de către o Comisie de specialişti compusă din: Tiberiu Zima – preşedinte, Iuliu Fodor, Rozemberg Micşa (Max), Traian Trâmbiţioni, Iosif Tener, Nicolae Costache, Geza Issekutz, Gheorghe Mărăcine, Ion Vasilescu, Ionel Pop (1943), Liviu Tămăşdan (1943). În acţiunile comerciale, întocmirea contractelor şi alte chestiuni juridice, Intreprinderea era reprezentată de: Salgo Maximilian (Arad), Henry Stern (Bucureşti), Herman Dumitru (Cluj), Kopf & Issekutz (Arad), Buber Lwow (Arad), Moga Romulus (Arad), Păuşeşti Nicolae (Arad), Emil Otulescu (Bucureşti), Sârbu Gheorghe (Arad).

Lipsa materiilor prime, rezultat al producţiilor cerealiere slabe, a avut efecte importante asupra morilor, fapt care a determinat, aplicarea şi în Arad, a regimului de reglementare a consumului. Astfel, în 1924, guvernul a instituit, înfiinţarea pe lângă Ministerul Agriculturii şi al Domeniilor, a unei Comisii pentru aplicarea regimului făinei şi pâinii. Corespunzător acestei structuri, a fost impus standardul pâinii, de 22%, pentru făina neagră, în extracţie. De asemenea, de la această dată, s-a îngăduit brutarilor, posibilitatea aprovizionării cu făină, de la orice moară, dar, Primăria, era obligată să ţină o evidenţă precisă stocului de grâu din mori, raportat la necesarul populaţiei din Arad. Într-un raport al primarului, din 9 aug 1924, către Ministerul Industriilor şi Comerţului, se prezinta faptul, că de două săptămâni, pe motivul reparaţiilor, dar mai ales a lipsei de grâu, care încă nu a fost secerat, în Arad, nu mai funcţiona nici o moară. Spre toamnă, după seceriş, în noiembrie 1924, în depozitele Morii Neuman, se aflau următoarele produse: grâu – 420 t., făină lux – 1480 t., făină pentru fiert – 400 t., făină semineagră - 280 t., făină neagră – 230 t.

4.VI Moara Fraţilor Neuman

Pentru a rezista concurenţei, Societatea anonimă industrială a Fraţilor Neuman, a solicitat primăriei, la 4 mai 1925, aprobarea majorării preţului făinei *care nu mai corespunde cu preţul real, de pe piaţă a grâului*. Se motiva prin faptul că, deşi *aprovizionarea populaţiei şi a garnizoanei militare din Arad, se face de către această firmă, pe preţurile practicate, afacerile merg în pierdere. Dacă se va merge în continuare pe aceleaşi preţuri scăzute, apare riscul, ca aprovizionarea fabricii cu grâu să înceteze, cu consecinţe grave pentru muncitori, care vor rămâne fără lucru.* De asemenea se atrăgea atenţia asupra concurenţei neloiale, practicate mai ales de către fermierii din Pecica, *care vând grâul de acasă, la preţuri ridicate fără nici un fel de contribuţie pentru stat*[32].

În acelaşi an, capitalul social al firmei, a fost din nou mărit, antrprenorul Daniel Neuman, argumentând necesitatea acestei acţiuni, prin nevoia de a extinde intreprinderile şi diversifica produsele, dar şi prin creşterea preţului la materiile prime.[33]

Mărirea spaţiilor construite a permis, depozitarea în magaziile Neuman a cerealelor recoltate de pe suprafeţele agricole ale primăriei, începând cu 1926.[34] În septembrie 1927, Intreprinderea *Fraţii Neuman,* împreună cu *Moara SAS Andrei Adler* şi *Societatea Anonimă pentru Îngrăşarea Porcilor şi Industrie de Morărit Arad -Ceala,* apreciau, că *preţul maximal stabilit de primărie, pentru făină, este prea mic, deoarece: grâul este puţin şi scump, aprovizionarea se face de la distanţă mare, iar Taxa pentru cifra de afaceri cu făina, a fost urcată de la 1% la 2%. Pe aceste considerente*, se propunea *ca preţul făinei, să crească cu 0,50 lei./kg*[35]. Aprobarea modificării preţului, făinei, (de lux, fiert, semialbă şi neagră) este solicitată, din nou, în

---

[31] AN Arad, Fond PMA, D 4/1925, fila 15

[32] Idem, Dosar 2/1925, fila 15.

[33] Mihaela Vizental, *Economie şi societate în Aradul primei jumătăţi a secolului al XX-lea. Rolul baronului Neuman,* în, volumul: *Neuman Victor, Identitateşi Cultură, Studii privind istoria Banatului*, Bucureşti, 2009, p.116.

[34] AN Arad, Fond PMA 1925-1930, D 18, 1926, fila 13

[35] Idem, D. 10/1927, fila 111

decembrie, *deoarece, stocurile de grâu sunt epuizate pe piaţa Aradului, drumurile sunt rele, iar grâul se aduce de la mari distanţe cu preţuri mari*[36]. În acelaşi timp, profitul intreprinderii conform bilanţului din 26 aprilie 1926, a fost de 9.194.338 lei.

Diminuarea investiţiilor, a avut loc mai ales în timpul crizei economice din 1929-1933, restricţiile din acest domeniu, continuînd, până după război. Scandalurile de corupţie şi fraude, ale acelei perioade, au atins nu numai instituţiile statului dar şi Societatea Anonimă Fraţii Neuman, fapt dezvăluit printr-un articol încriminator publicat în presa locală[37]. Cercetările ulterioare, desfăşurate pe parcursul mai multor luni, deşi, au infirmat ştirea de presă, au menţinut totuşi, o oarecare îndoială asupra onestităţii afacerilor firmei.

O nouă linie ascendentă a Intreprinderii, denumită: *Moară cu aburi, Fabrică de Spirt şi de Drojdie SA Industriala,* se înregistrează după 1935. Crescând cererile de produse, Consiliul de administraţie format din fraţii Carol şi Eduard Neuman, alături de care se afla Tauber M. Ioan din Viena, iar din 1936, mai tânărul Alfred Francisc Neuman (n. 20 oct. 1910), supravegheat de cenzorii: Zina Tiberiu, Fodor Iuliu, Traian Trâmbioni, Nicolae Costache, a fost nevoit să mărească producţia peste posibilităţile normale. Pentru a face faţă solicitărilor pieţei, s-a recurs la închirierea altor fabrici şi depozite din ţară, printre care: *Colentina* SA – Bucureşti, *Ripiceni, Fabrica şi Rafinăria de zahăr* – Bucureşti, *Maximilian Wertheimer* – Cluj, *Cişmea, Fabrica de bere* – Botoşani, *Banca Crissoveloni* SA – Bucureşti, *Fabrica de Spirt şi Drojdie* - Lenceştii de Jos, *Timotei Moldovanu* – Luduş, *Neustadter* - Prejmer (Braşov), *Grigorcea* - Carapciu (Siret) SA, *Administraţia Domeniilor Regale* – Banloc (Banat), *Fermentul, Fabrica de Spirt* - Iaşi[38] Această organizare determinat creşterea cifrei de afaceri, care, la 31 decembrie 1936, a ajuns la 281.505.974 lei şi anume: spirt – 13.201968 lei, borhot – 915.000 lei, morărit – 82.261885 lei, drojdie 41.865551 lei, vânzarea cerealelor – 143.261.570 lei.[39]

În aprilie 1939, Consiliul de administraţie format din: Carol Neuman, Nicolae Budurescu, Nigel Law, Eduard Neuman, Francis Neuman, Ionel Pop a schimbat denumirea firmei, în: *Industria Agricolă Ardeleană* SA[40]. Un an mai târziu, în 1940, Ministerul Economiei Naţionale, a aprobat solicitarea de înfiinţare, a unei secţii pentru fabricarea uleiului necomestibil.[41] Pentru aceasta, în Consiliul de administraţie au mai fost cooptaţi: Caius Brediceanu, Romulus Coţioiu, Aurel Şterca-Şuluţiu, Liviu Tămăşdan, Geza Issecutz, Ionel Pop (1943), Ilie I. Voina (1943). La scurt timp, cererile pe piaţă pentru acest nou produs, au ajuns să fie foarte mari, generate, mai ales, de iminenta participare a României în război.

Dar lipsa acută de cereale, principala materie primă, în producţia de spirt, a făcut ca producţia să scadă mult. În 1940, pe porţile fabricii, au mai intrat totuşi 6113,4 t porumb, 558,8 t orz, 180,7 t ovăz, 79, 2 t secară, 2.823,3 t melasă.

Preocupat de afaceri, în noul context generat de război, Consiliul de administraţie, şi-a continuat actele de caritate, săvârşite de-alungul întregii existenţe a firmei. Astfel, în 1941 au fost sprijinite cu sume importante de bani, prin Consiliul Parohial Ortodox şi preotul Nicolae Ionescu, familiile din Gai ale soldaţilor căzuţi pe front, mai multe şcoli primare din oraş, Corul Academiei de Muzică şi Teatrul comunal, refugiaţii, răniţii, Institutul obstretic arădean, Societatea Invalizilor de război, Regimentul de Grăniceri, familiile concentraţilor, răniţii, familiile soldaţilor căzuţi în timpul rebeliunii legionare, populaţia din Basarabia, şi alte numeroase instituţii, comunităţi şi persoane.

Al Doilea Război Modial, a determinat militarizarea intreprinderii, rechiziţionarea magaziilor, în condiţiile înregistrării unor mari dificultăţi în ceea ce priveşte aprovizionarea cu materii prime şi combustibil.

---

[36] Idem,, D 13/1927, fila 177
[37] Ziarul *Ştirea* din 10 martie 1932
[38] AN Arad, Fond, *Fabrica de spirt şi Drojdie*, D 6/1936, fila 68.
[39] Idem, fila 24
[40] *Monitorul Oficial* nr. 87, din 15 aprilie 1939
[41] MihaelaVizental, 2009, op. cit. p.116

Deteriorarea vechilor relaţii comerciale, generate de cauze politice, a influenţat, de asemenea, negativ producţia, care a fost mult diminuată. Greutăţile nu s-au oprit aici, deoarece la 11 ianuarie, 1943, dintr-o eroare umană în manevrarea instalaţiilor, fabrica de uleiuri, a fost distrusă de o explozie, urmată de incendiu. Catastrofa a provocat moartea a trei, dintre cei patru muncitori prezenţi la muncă atunci.

Conform inventarului din 31 decembrie 1943, activele intreprinderii erau de 354.770.995 lei, ele constând din clădiri, maşini şi instalaţii, stocuri de marfă, materii prime, combustibili, animale, furaje, alte materiale, conturi în bancă, debitori şi alte materiale. Terenurile şi clădirile, evaluate la 4 milioane lei, erau: imobilele de pe Calea Aurel Vlaicu nr. 21, 22, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 148 (moara cu aburi, fabrica de spirt, case de locuit, şi alte construcţii sociale, curtea, garajele, etc.); P-ţa Sfânta Elena, nr. 14, 15, 16, 16 (fabrica de drojdie, terenuri virane); str. Făt Frumos nr. 4,5,6; Şega (terenuri virane). Lista maşinilor şi instalaţiilor tehnologice în valoare de 23.897.785 lei, era defalcată pe cele trei fabrici. Dotările morii, cuprindeau: locomobilă, cazane cu aburi, dinam, purificator de apă, motor cu gaz metan, pompă de alimentare a cazanului, aparat pneumatic pentru transportul cerealelor, instalaţiile *Sprinkler* şi de morărit. În inventarul fabricii de spirt şi drojdie, se aflau: locomobile, pompe de apă şi *Punger*, motor de gaz metan, dinam, cazane cu abur *Babcoc – Wilcox*, cazane cu aburi şi pompe de alimentare, pompe cu aburi purificator de apă, aparate de distilare şi rafinare a spirtului, demfere, zaharificatoare, răcitoare, linuri de fermentaţie, aparate *Barbet* şi de control, cisterne. Stocurile de materii prime, în valoare de 147.787.415 lei erau formate din: grâu – 2865,6 tone; orz – 707,5 t; secară – 107,6 t; ovăz – 363,1 t; porumb 1011,6 t; mei – 377,9 t; cartofi – 1045,1 t; sămânţă de sorg – 17,3 t; mazăre 274,6 t; melasă 966,7 t. În stoc existau şi alte materiale necesare producţiei, depozitării şi transportului, ca: amonsulfat, superfosfat, diamonfosfat cu o valoare, care se ridica la 4.069.784 lei, combustibil (9.510.253 lei), diferite unelte (8.679259 lei), butoaie (400.000), saci pentru cereale (70.000), animale de muncă (600.000 lei), furaje (656.160). Din activele intreprinderii mai făceau parte: contul de casă (2.523.825 lei), debitorii (37.002.722 lei), contul de efecte (1.856.035 lei) şi stocul de marfă finită: spirt (41.386.451 lei), spirt de drojdie 1.787.283, borhot uscat (10.381.074), produse de morărit (43.452.052 lei)[42]. Alcătuirea pasivului intreprinderii, de aceeaşi valoare cu activul, adică 354.770.995 lei, era următoarea: capital în acţiuni (50 milioane lei), fondul de rezervă (35,6 milioane lei), fond amortisment (25,8 milioane lei), fond de rezervă pentru creanţe dubioase (2 milioane lei), credite (203.614.300 lei), beneficii (21.502.681 lei). Deoarece Societatea de Asigurări *Vatra Dornei*, nu a despăgubit integral pagubele incendiului de la Fabrica de uleiuri vegetale, din 11 ianuarie 1943, pentru reconstrucţie a fost creat un fond special, în valoare de 16,2 milioane lei.

În 1943, cifra de afaceri a unităţii a fost de 824.669.013 lei, cea mai mare fiind a fabricii de drojdie (431.933.675 lei), urmată de moară (202.647.299 lei) şi producţia de spirt (202.647.299 lei). Pentru a fi obţinute aceste valori, în 1940, Moara a măcinat: 5.123,7 t grâu şi 282,3 t fasole, Fabrica de spirt a procesat: 1.652, 4 t porumb, 152,3 t secară, 490,7 t orz, 319 t ovăz, 827,5 t mei, 18,2 t grâu defect, 8.365 t fasole, 3.966 t cartofi, 284,2 seminţe de sorg, 187,4 t ceminţe de mohor, 413,8 t mazăre, 307 t melasă, iar Fabrica de drojdie şi spirt a folosit: 2.815,2 t melasă, 144,2 t amonsulfat, 126,4 t superfosfat, 2 t diamonfosfat, 55,9 t sodă amoniacală, 17 t acid sulfuric şi 29,1 t ulei fermentat. Consumul de combustibil înregistrat a fost de: 16.625 t cărbuni, 93,2 t păcură şi 4,2 t motorină.

5.VI. Automobilul Intreprinderii

În septembrie 1944, a fost înfiinţat *Comitetul de Fabrică*, condus de preşedintele Teodor Teaha, cu rolul de a supraveghea activitatea conducerii intreprinderii şi de a încheia, Contractul colectiv de muncă. Corespunzător acestui act, unitatea trebuia să asigure, activitatea economatului, structură socială menită să asigure aprovizionarea muncitorilor, cu produse alimentare de primă necesitate şi combustibil, pentru sezonul rece. Deoarece, din lemnele puţine şi sosite cu întârziere, Directorul General, Ioan Zaciu, care *şi în trecut a dat dovadă de mentalitate fascistă*, a trimis 3000 kg tatălui său, Adunarea muncitorilor, convocată de

[42] AN Arad, Fabrica de Spirt şi Drojdie, D. 16/1943, fila 1-5

Comitetul de fabrică, a hotărât, la 21 noiembrie 1944, îndepărtarea sa din funcţie în locul rămas vacant, urmând să fie numită *o persoană cu mentalitate democrată*[43].

În 1946, Intreprinderea, a donat Guvernului, un vagon de drojdie, realizată, prin ore suplimentare , de muncă.

La 10 august 1947, au avut loc alegerile noului Comitet sindical al fabricii, compus din: Teodor Martin, Mihai Ţârlea, Laurenţiu Bosch, Blaj Ioan, Nanu Gheorghe, Şopron C-tin, Macavei Gheorghe, Redici Emilia, Silaşi Ştefan, Gruber Emerich, Grosu Ecaterina, Traian Zeldes, Ana Fodor, Petru Dobre, Andrei Papp, Ana Cosma.

Intreprinderea Industrială de Stat, Industria Agrară *7 Noiembrie (Indagrara)*

La 11 iunie 1948, Industria Agricolă Ardeleană, a fost naţionalizată[44], iar Francisc Neuman, a plecat în Ungaria, stabilindu-se ulterior în SUA. Grupul de fabrici, vechi de aproape 100 de ani, a primit numele *Intreprinderea Industrială de Stat, Industria Agrară 7 Noiembrie.*[45] Noul director Dan Oskar, a fost schimbat după scurt timp, cu Irimie Şimăndan, iar din 1950 la conducerea unităţii a fost instalat Vasile Goguţă – mecanic CFR, membru al PCR din 1946, absolvent al Universităţii Serale de Marxism Leninism (USML). Ingineri şefi ai Intreprinderii, au fost: Tiberiu Metzner, Andrei Altman, Petru Cristea. La Naţionalizare, din cele 3 unităţi, funcţiona doar Fabrica de drojdie, cea de spirt, fiind oprită, încă din 12 mai 1948, după 30 de ani de activitate neîntreruptă, fără investiţii şi reparaţii capitale.

În urma publicării Legii pentru Organizarea judecătorească, din noiembrie 1947, din rândul muncitorilor, au fost recrutaţi în perioada 18-20 decembrie 1947 şi 1 octombrie – 31 decembrie 1948, asesorii populari[46] pentru Tribunalul din Arad, Parchetul Tribunalului şi Judecătoria Mixtă. Astfel au fost numiţi ca asesori la Tribunalul din Arad: Ioan Muscă, Elisabeta Crăciun, Ioan Formanek, Ioan Zbâtcea, Petru Rotaru, Etelca Baba, Ştefan Szeidt, Nicolae Jurjuc, Ilie Turcaş, Constantin Armanschi, Mihai Ţârlea, Agneta Olteanu, Ioan Păcuraru, Petru Poenaru, Fabian Ludovic, Ioan Domocoş, Gheorghe Mihuţa.; supleanţi: Ioan Păcurar, Iosif Ghiţă, Gavril Mihoc, Cherecheş mihai, Ana Sasu, Nicolae Ponta, Dumitru Măcean, Mihai Farcaş, Popity Dumitru, Lucreţia Tirpek, Andrei Pop, Ludovic Fabian, Ion Daomocoş, Maria Werszenpek, Cseny Ludovic; la Parchetul Tribunalului: Aurel Mânzat, Ioan Pop; supleanţi: Jilovan Sidonia, Gheorghe Faur, Ana Axente, Nicolae David; La Judecătoria Mixtă: Mihai Crişan, Marcu Persida; supleanţi: Kilda Mihai, Gheorghe Bica, Ioan Uscă [47] Această nouă instituţie, era definită, ca *fiind esenţa de clasă a justiţiei populare, chezăşia poziţiei juste a instanţelor de judecată în lupta de clasă de la oraşe şi sate.*

6. Curtea Intreprinderii

Pentru intreprindere, perioada imediat următoare actului naţionalizării, care a dat posibilitatea smulgerii unităţii, din mâinile vechilor proprietari şi includerii ei în *Sectorul socialist*, a fost una extrem de grea. La acea dată, fabrica aproviziona cu drojdie, jumătate din populaţia ţării iar distilăriile de spirt erau considerate ca fiind cele mai mari din Balcani. Lipsa de experienţă managerială a noii conduceri,

---

[43] *Patriotul*, 23 noiembrie, 1944

[44] În prevederile Legii adoptate de Marea Adunare Naţională, în 11 iunie 1848, intrau şi morile sistematice, cu cel puţin un valţ dublu, pentru porumb sau grâu,, cu o capacitate teoretică de peste un vagon măciniş pe zi, intreprinderile de spirt, cu o capacitate de peste 100 de tone pe an , etc. (Gheorghe Dobre, *Naţionalizarea principalelor mijloace de producţie în industrie*, în volumul, *Politica Partidului Comunist Român de industrializare socialistă a ţării,* Bucureşti, 1978, p.143.

[45] Ziua de 7 noiembrie,

[46] Asesor popular-persoană aleasă, la propunerea organizaţiilor oamenilor muncii, pentru a participa la activitatea de înfăptuire a justiţiei. Au intrat în Completele de judecată de la 1 martie 1948, păstrându-şi locul ocupat în producţie.

[47] Patriotul 24 septembrie 1948

echipamentele şi utilajele neperfomante, vechi, unele de peste 50 de ani, situaţia financiară dezastruoasă, lipsa forţei de muncă calificate[48], dezorganizarea sistemului de aprovizionare cu materii prime şi comercializare, au determinat scăderea drastică a producţiei şi a calităţii produselor.

Situaţia era gravă şi prin faptul că, în august 1948, pentru cele 840 vite ale îngrăşătoriei, nu mai existau furaje, riscând, ca animalele să moară de foame.

Cu toate acestea, printre cei 116 muncitori care au primit în 1949, *Medalia Muncii,* la festivităţile de la Palatul Cultural, cu prilejul Zilei de 1 Mai, 17 au fost de la Intreprinderea Industrială de Stat 7 Noiembrie : Pavel Ştefan, Hohagi Ioan, Perei Francisc, Dronca Ana, Garda Mihai, Bujie Ştefan, Juhasz Andrei, Iov Ioan, Simionov Petru, Polgar Elisabeta, Mermet Maria, Nagy Carol, Fodor Ana, Mangă Iosif, Kotroczo Ştefan, Hruch Şefan, Szigeti Margareta[49].

Un eveniment important, l-a constituit, în aprilie 1949, alegerea unui nou Comitet Sindical al Intreprinderii. Desemnarea membrilor acestei structuri, alcătuită din: Toth Martin, Alexandru Covaci, Ioan Deaco, Andrei Scheer, Ioan Egger, Ioan Moga, Ludovic Hughel, Bos Laurenţiu, a fost însoţită de un amplu program artistic, la care au participat toţi salariaţii. Din Comisia de Asigurări Sociale, numită tot atinci, au făcut parte: Petru Abrudan, Radu Barniciu, Maria Savinescu, Iuliu Gheorghiu, R. Sevay, Maria Cotroczo.

În 1950, existând 302 membri ai PMR, Biroul organizaţiei de bază a fost dizolvat, iar secretarul Ştefan Szilaşi a fost eliberat din funcţie, fiind instalat un Comitet format din: Andrei Papp – secretar, Dumitru Ardelean – resortul organizatoric, Ştefan Szilaşi – resortul propagandă şi agitaţie, Iuliu Formanek, Vasile Goguţă, Szabo Iosif, Ana Fodor (muncitor necalificat, preşedinta Comitetului de Femei pe intreprindere.) – membri. Au fost înfiinţate 7 Organizaţii de bază şi 18 Grupe de partid: Fabrica de spirt (53 membri), Fabrica de Drojdie (49 membri), Moara (44 membri), Ateliere (38 membri), Paza-pompieri (26 membri), Administrativ (42 membri), Transport – grajduri (58 membri)[50] La acea dată, sub conducerea partidului, funcţionau şi alte structuri, ale organizaţiilor obşteşti. Astfel, au fost înfiinţate 4 grupe UTM, care cuprindeau un total de 60 membri, secretar al comitetului fiind Ioan Teaha, iar Organizaţia de Cruce Roşie, condusă de I. Căruntu, cuprindea 122 membri. Mai erau citate în rapoartele politice, cercurile ARLUS cu 219 membri conduse de Constantin Nădrău şi Czibrik Ana, Comitetul de Luptă pentru Pace[51], Comisia pentru Femei, Colectivele de propagandişti şi agitatori, repartizaţi pe străzile Gaiului, Colectivul Gazetei de perete, Comisia de învăţământ, Organizaţiile sindicale, Consiliul de conducere al Clubului Muncitoresc, Comisia de sprijin CEC, Comisia FGMA şi GMA, *Prietenii cărţii,* etc.

De asemenea, în 1949, a fost înfiinţată, Şcoala profesională de Morărit şi Panificaţie, cu sediul, la Moara de pe str. Aurel Vlaicu, nr. 274.

În 1950, Intreprinderea Industrială de Stat, Industria Agrară *7 Noiembrie*, cu 1433 salariaţi, se întindea pe o suprafaţă totală de 184.320 metri pătraţi, teren fără denivelări, elemente de alunecare sau băltire, cu o uşoară pantă pe direcţia sud-nord. Deoarece, înainte de ridicarea primelor construcţii, locul era mlăştinos, terenul a fost înălţat cu umplutură, în grosime de 1,5 m. Stratul de bază, este argilos, de 2 m, iar mai în adâncime, se află nisip şi pietriş. Din această cauză, nivelul apelor freatice, cu un debit constant, este aproape de suprafaţă, la doar 2-3 m sub nivelul solului. Locul nu e inundabil, iar adâncimea de îngheţ, este de 0,6 m.

---

[48] Un anunţ publicitar din ziarul local *Patriotul* anunţa cu insistenţă, în august – septembrie 1948, că *Moara Industrială de Stat 7 noiembrie, angajează pentru şcolarizare 60 de ucenici morari-brutari* (*Patriotul,* august-septembrie 1948)

[49] *Patriotul 3 mai 1949*

[50] AN Arad, Fond, *Comitetul Municipal PCR, 1950-1967*, D 2/1950, fila 55

[51] La 19 aprilie 1950, în Intreprindere, a început, după o scurtă festivitate, activitatea de semnare a Apelului Comitetului Permanent, al Congresului Mondial al partizanilor Păcii. După, ce a fost semnat de director şi ceilalţi membri, ai Conducerii, au fost constituite şapte Comisii, care au strâns, mergând pe secţii, semnăturile, tuturor muncitorilor (*Flacăra Roşie*, 22 aprilie 1950)

Clădirile fabricilor, atelierele, birourile administrative, laboratoarele, depozitele şi anexele, ocupau la acea dată, o suprafaţă de 37.767 metri pătraţi. În interior, erau amenajate pentru transport, 3575 m cale ferată normală şi 3000 m drumuri rutiere, distanţa până la gara CFR fiind de 3000 m. Maşinile de forţă, unele din ele, mai vechi de 50 de ani, au constat, în principal, din: 1 motor cu explozie Deutz, model 1928, cu cilindru orizontal, alimentat cu gaz, de 60 HP; 1 motor Diesel Deutz, model 1928, cu 4 cilindri verticali, alimentat cu motorină, de 200HP; 1 maşină cu abur Prager MAG model 1882, cu contrapresiune, 0,5 atmosfere, alimentat cu cărbuni, de 200 HP; 1 maşină cu abur Erste Brunner, model 1912, cu contrapresiune de 0,5 atmosfere, alimentată cu cărbuni, de 250 HP; 2 maşini cu abur Brand L'hulliere, alimentate cu cărbuni, de 350 HP şi 1200 HP. Mai erau în funcţiune cazanele cu abur: Babcook Wilkox Oberhausen, model 1926 (2 buc.); Erste Brunner model 1916 (2 buc.), model 1913 (2 buc), model 1917 (3 buc), motoare electrice F. Siemens, Brown&Boweri, Ganz, Skoda, SSW, AEG, Britisch Hauston şi altele.

Apa industrială extrasă, la un debit de 650 metri cubi/oră, din 13 fântâni, forate la mare adâncime, era folosită atât în instalaţiile de forţă cât şi pentru procesarea cerealelor. Ele funcţionau pe baza *Hotărârii* de folosire a apelor, prin *puţuri arteziene,* emisă în 1927, pentru o perioadă de 50 de ani. Apa extrasă din puţurile 3/a, 5, 6, 7, 8, era dirijată pentru alimentarea cazanelor de forţă, cu o capacitate de 1650 HP, iar cea din puţurile 1,2,3,4 se folosea pentru extragerea gazului metan, aflat sub formă dizolvată. Intreprinderea se obliga, să menţină puţurile în stare de curăţenie, apa să nu fie comercializată, fiind folosită doar în limitele aprobării, pentru care, se plătea o taxă anuală de 8250 lei.[52] A mai fost construit un turn şi un lac de răcire cu o suprafaţă de 2500 metri pătraţi. Pentru evacuarea apelor reziduale, au fost amenajate două sisteme de canale. Primul, a fost săpat pentru apele impurificate tehnologic, printr-un şanţ deschis care traversa imaşul din sudul Gaiului, continua, pe lângă Pavilioanele Aviaţiei, până la Ceala. Deoarece străbătea un teren de absorbţie natural, o parte din apă, se infiltra direct în sol până la Mureşel. Din cauza mirosului neplăcut pe care-l emanau reziduurile, canalul era cunoscut sub numele de *Bidoş arok* (Canal puturos), prescurtat – Bidi. Cel de al doilea canal era folosit pentru apele curate şi cele pluviale. Curăţirea lor se făcea şi prin decantare, pe ciment, în bazinele din curtea fabricii.

În intreprindere lucrau 1482 salariaţi: 14 - personal de conducere, 103 - personal administrativ, 1068 - muncitori, 41 - ingineri şi tehnicieni, 30 - elevi ai şcolii profesionale, 95 - personal de serviciu, pază, pompieri, 36 - muncitori în transport, 53 - personal social-cultural, 42 - gospodărie anexă. Unitatea mai dispunea, pentru personalul propriu, de 31 locuinţe sociale, cu 183 locatari, cămin permanent cu 35 locatari, cantină, creşă, băi pentru muncitori şi un club, cu sală de spectacole, bibliotecă şi săli pentru diverse activităţi culturale. Cu un capital social de 132.458.884 lei (125.015.739,30 lei noi), Intreprinderea avea, printre unităţile sale de producţie, fabrici şi îngrăşătorii de animale. Obiectul său de activitate, era profilat, în cea mai mare parte, pe sectorul alimentar şi anume, producţia de: spirt, drojdie pentru panificaţie, derivate din grâu, vite îngrăşate, licheururi, ghiaţă, sirop, oţet, depozit de bere, borhot lichid şi uscat. În afară de aceasta se mai fabricau, instalaţii de cazangerie, aramărie, carbonat de potasiu, necesar fabricării sodei calcinate şi sticlei de laborator, ulei nealimentar[53].

<u>7.VI Instalaţii de forţă ale Intreprinderii</u>

Materiile prime folosite pentru procesare erau: cerealele (porumb, grâu, orz), cartofii, melasa, iar după război, au fost introduse sorgul şi ţuica. Lista produselor de bază obţinute cuprindea: griş, făinurile albe, integrale şi dublu grişate, spirtul (alcool etilic) rafinat, industrial, denaturat pentru ars şi medicinal (din cereale, cartofi, melasa, sorg, ţuică), drojdie comprimată şi uscată, ulei necomestibil, lichioruri, vermut, coniac, bere îmbuteliată, ghiaţă alimentară şi utilaje tehnologice pentru industria alimentară.

[52] AN Fond PMA D 1/1927, fila 10.
[53] AN Fond Intreprinderea de Spirt şi Drojdie, Arad, D.1 1950.

Unităţile sale de producţie erau compuse din: Fabrica de spirt, Fabrica de drojdie, Moara cu abur, Fabrica *Flora*, Ateliere de cazangerie şi aramărire, Îngrăşătoria de bovine, Ferma de porci, Ferma de câmp cu 25 ha teren arabil şi Grădinăria cu 5 ha.

În cele 15 încăperi ale ***Fabricii de spirt*** din cereale şi cartofi, lucrau 413 muncitori, care manipulau şi supravegheau, utilajele compuse din: trioare, maşini de spălat cartofi, înmuietoare, germinatoare, fierbătoare, zaharificatoare, coloanele de distilare, aparatele de rafinare etc. În mare parte la data respectivă, instalaţiile şi utilajele pentru prelucrarea cerealelor erau uzate şi demodate. Cantitatea de spirt rafinat, produsă anual, a evoluat de la 68.170 hl. în 1947 la 3.957.000 în 1948, 5.027.700 hl. în 1949 şi 6.804.000 hl. în 1950.[54] Schema tehnologică, desfăşurată pe mai multe faze, era oarecum diferită, în funcţie de materia primă folosită. Pentru cereale, ea începea prin descărcarea manuală din vagoane de cale ferată, căruţe ori camioane, depozitarea şi însilozarea în magazii, după ce porumbul era trecut prin aspirator, iar orzul prin trioare. Urma *slătăria*, unde se desfăşura procesul de zaharificare, a amidonului din cereale, în vederea alcoolizării. Asesta consta, din înmuierea în apă şi încolţirea boabelor, timp de mai multe zile, în funcţie de materia primă folosită. În continuare slatul era măcinat, în mori cu valţuri, şi fiert sub control, în amestec cu apă, timp de 2-3 ore, la o presiune de 2-3 atmosfere. Produsul astfel obţinut, după ce era răcit sub 60 grade Celsius, se zaharifica, cu *lapte de slad*[55] şi se însămânţa cu drojdii, preparându-se astfel, în vederea fermentării. Materia, fiind trecută prin coloanele de distilare, se obţinea, pe de o parte, spirtul brut, care era rafinat şi îmbuteliat iar pe de altă parte, borhotul lichid, care prin uscare era comercializat, sau folosit în fermele proprii.[56] Pentru uscare, acesta, era pompat într-un rezervor, de unde este trecut prin presele cu filtre. Produsul era dus în continuare, cu roabele, la uscătorele cu fum şi abur, de unde, după ventilaţie, era sortat şi ambalat.

Utilajele şi instalaţiile *Lindner cu drojdie cuib*, pentru prelucrarea melasei, prefermentatoarele, linurile de fermentare, aparatele de distilare şi rafinare, erau în stare mai bună. Spirtul se depozita în recipiente montate prin 1890 în două magazii.

Fabrica de drojdie comprimată şi spirt, a cărei producţie a crescut de la 2425 tone în 1947, la 4000 tone în 1950, folosea ca materie primă melasa. În cele18 hale, construite din beton armat şi cărămidă, lucrau 243 muncitori. Încăperile erau dispuse într-un circuit tehnologic raţional şi denumite: sala de cazane, sălile de maşini, fermentare, fierbere, pentru presat şi ambalat, depozite. Principalul instrumentar şi utilaje din unitate erau: vasele de diluare a melasei, separatoarele de drojdie, filtrele, instalaţiile de răcire şi pentru calupare, etc.

Melasa sosită cu vagoane - cisternă, după o uşoară încălzire, pentru a deveni mai fluidă, era pompată în rezervoarele de depozitare. Procesarea ei începea cu sterilizarea prin fierbere, diluarea cu apă, în căzi speciale şi adăugarea sărurilor nutritive, preparate din soluţie superfosfat şi sulfat de amoniu, la o temperatură de 100 grade Celsius. Fermentarea, aerobă, avea loc, prin suflarea continuă a aerului, la o temperatură de 29-30 grade Celsius. Drojdia separată, după spălare, filtrare, şi presare era ambalată. Plămada rezultată, se folosea, în continuare, pentru distilare rezultând spirt şi borhot lichid.[57]

Timp de peste două decenii, fabrica de drojdie, a fost condusă de ing. Guido Kandler (n.1910), fiul inginerului agronom Ernest, cultivator de orez şi al Violei din Mânerău-Bocsig. Absolvent al Facultăţii de Chimie Alimentară din Brno şi Praga (1930), a fost angajatul acestei intreprinderi, până la decesul său cauzat de infarct în 1968. După căsătoria cu Iolanda Keisinger (1939), fiica unui colonist din Şilindia, s-a ocupat împreună cu soţia de creşterea şi educarea celor doi copii: Erica (medic la Sântana) şi Eric (inginer constructor în Arad). Estecunoscut în literatura de specialitate, drept cel care a introdus pentru prima dată în România, a sistemului de fabricare a drojdiei uscate.

---

[54] Idem, D.1/1950 fila 15

[55] Slad, preparatele speciale, care zaharifică amidonul din cereale, în vederea alcoolizării.

[56] AN Intreprinderea de Spirt şi Drojdie Arad, D.2/1953, fila 44

[57] Idem, D.2/1953, fila 45

În 1950, ***Moara cu aburi,*** cu o capacitate de măcinare anuală de 80.000 tone grâu, era considerată una din cele mai mari din ţară. Clădirea, reconstrută în 1912, are subsol, parter şi şase etaje. Numeroasele elemente de rezistenţă, stâlpi şi grinzi, precum şi planşeele, sunt din lemn.

8.VI. Depozitul de făină

Cei 434 angajaţi, munceau în 9 încăperi, care purtau diferite denumiri: sala cu valţuri, pod, sala de maşini, sala de cazane. Muncitorii, lucrau ca, operatori ai valţurilor duble tip Ganz, manipulau pulverizatoarele duble *AGK*, Trioarele *Heid*, răcitoarele *Pauksch* şi alte utilaje. Cele mai multe maşini şi instalaţii tehnologice, au fost montate, în 1912, când moara a fost instalată pentru o producţie zilnică de 240 t, cu *măciniş înalt de tip unguresc*. Produsele sale finite, erau compuse din: griş – 2%, făină dublu grisată – 12%, făină albă – 16%, făină integrală – 52%. În zootehnie, erau valorificate, pentru hrana animalelor mari, tărâţele, iar corpurile străine din grâu, la crescătoriile de păsări.

Un act normativ al Primăriei, privind noul regim al pâinii şi făinei, emis în 1948, prevedea obligaţia tuturor morilor comerciale să extragă, din grâul de 75 kg greutate hectolitrică – 85%, făină integrală şi 15% tărâţe, iar din secară, la 68% greutate hectolitrică, 80% făină integrală şi 20% tărâţe. De asemenea a fost interzisă admiterea la măciniş a grâului cu greutatea hectolitrică mai mică de 75%[58].

Grâul, depozitat în pivniţă şi magazii sistem hambar, era transportat cu aspiratoare pneumatice, elevatoare cu cupe, transportoare elicoidale şi tuburi de curgere, la curăţătorie, unde boabele erau sortate. Grăunţele erau trecute apoi prin maşina de spălat şi depuse în coloanele de condiţionare şi odihnă. După 8-10 ore, procesul tehnologic continua cu decojirea, perierea şi zdrobirea boabelor. Acţionarea maşinilor, se făcea printr-un sistem de transmisie, de la un motor cu abur, de 1200 CP. Prin sortare se obţineau grişurile (2% din măciniş), făina albă (28% din măciniş), făina integrală (50% din măciniş), şi ocazional, în funcţie de cereri, făina dublu grişată pentru paste făinoase. Produsele, ambalate în saci, se depozitau în magazii, aflate la distanţă apreciabilă, de locul producerii, transportul făcându-se cu ajutorul unor cărucioare acţionate manual. Şroturile rezultate în urma măcinării grâului, se prelucrau în continuare şi se ambalau separat în vederea comercializării.[59]

Un sector important, dezvoltat după 1948, a fost secţia ***Lichioruri –Ghiaţă*** şi ***îmbuteliat bere***, preluate de la fosta intreprindere *Flora*[60]. Aici se produceau băuturi alcoolice îndulcite preparate pentru consum direct, două sortimente de siropuri: cu esenţă şi cu aromă de zmeură (60.132 l), vermuth (75 l), coniac (50 l) şi ghiaţă artificială (2390 t), în blocuri de 12,5 kg. Secţia, era dotată cu evaporatoare, compresoare cu amoniac, frigorifere, generatoare de ghiaţă, rezervoare de diferite mărimi, aparatură de control şi altele. Deşi transportul intern al tuturor lichidelor se realiza mecanizat, spălarea sticlelor şi etichetarea lor, se făcea manual. Din spirt rafinat, se obţinea o largă sortimentaţie de lichioruri, cu o concentraţie alcoolică de 30-45 grade, care purtau diferite denumiri: *Unic, Aperitiv, Chimion, Plante aromate, Cafea, Caise, Nucă, Amar, Sulfină, Fernet, Portocale speciale, Portocale roşii, Migdale, Pere, vanilie, Mastica, Cireşe amare, Vişine naturale, Extra, Cremă, Cremă de ouă, Cocktail ciocolată, Triple sec, Schery Brandy, Superior.*

---

[58] Patriotul 30 septembrie 1948

[59] AN Intrprinderea de Spirt şi Drojdie Arad, D 2/1953, fila 150

[60] Fabrica de rom şi lichioruri, Flora, a fost înfiinţată la 16 octombrie 1921, cu sediul pe Bd. Ferdinand nr. 33. Pe parcurs, obiectul de activitate, a fost diversificat, producând în afară de rom , lichioruri şi spirt galic, alte produse alimentare ca: vinuri licoroase, coniacuri, rachiuri speciale, siropuri de fructe, ape gazoase, ghiaţă artificială, oţet şi îmbutelierea berii. Înainte de naţionalizare, în 1947 acţionarii intreprinderii erau: Camil Beleş, Cornel Burza, Ioan Gavra, Aurel Lazăr, Lia Popescu, Reusz Andrei, Reusz Gheorghe, ing. Reusz Nicolae, dr. Reusz Nicolae, Vuia Salvator, iar directori: ing. Reusz Nicolae şi Reusz Andrei. (AN Camera de Comerţ şi Industrie Arad, D. 160/1931-1948). În octombrie 1948, au fost comasate şi înglobate la *Flora*, intreprinderile naţionalizate *Zwack, Lichtwitz, Gessler şi Miron Belea*. A început să îmbutelieze bere şi să fabrice ghiaţă artificială în aprilie 1947. Comercializarea produselor sale a fost nîncredinţată Societăţii comerciale de Stat, *Mureşul* (*Patriotul* 10 octombrie 1948)

Ghiaţa alimentară, se fabrica tot aici, cu ajutorul unui motor *Diesel* de 80 CP şi două compresoare *Linde*, în funcţie de 40 de ani.

Gospodăria anexă, folosea 35,45 ha teren agricol, pe parcelele: *Kalmar* (2,87 ha), *Vama* (2,86 ha), str. Faurilor (2,3 ha), *Tihanyi Lippert* (2,87 ha), *Cazarma* (1,72 ha), *Grădina Papp* (1 ha), *Câmpul Liniştei* (14,55 ha), *Braun* (1,50 ha), *Jenei (*5,78 ha)[61] Culturile au constat din legume folosite la catine, cartofi, cereale şi nutreţuri pentru cele 27 bovine şi 150 de porci, ale fermei zootehnice.

9.VI. Îngrăşătoria de tauri (1950)

În primii ani după naţionalizare, intreprinderea nu a reuşit să se redreseze din punct de vedere economic şi să realizeze un buget echilibrat. Planurile de producţie impuse de forul tutelar, Ministerul Industriei Alimentare, nu ţineau cont de realităţile specifice unităţii, astfel că fabricarea celor 11 produse, printre care: drojdia, ghiaţa, spirtul sanitar, lichiorurile, au devenit nerentabile. *Măsurile politice* luate de regim, au fost exprimate prin *întrecerile socialiste*[62] *între muncitori, brigăzi, ateliere şi secţii, cu numeroasele sale forme de stimulare, stahanovismul*[63]*, gazetele de perete*[64]*, învăţământul politic, agitatorii, munca sindicală şi UTM, fanioanele, drapelele de producţie, steagurile roşii, diplomele de onoare etc*., însoţit de festivităţi şi spectacole artistice nu erau suficiente. Astfel, deşi, în 1951 au fost antrenaţi în *Întrecerea socialistă*, 116 muncitori, în *echipele de calitate* – 8, au fost formate 3 echipe în *întrecerile pe economie*, cu 28 de salariaţi etc., situaţia în plan economic nu s-a remediat. Acordarea în 1951, a 2 titluri de *stahanovişti*[65], din cei 16 *fruntaşi în producţie, afişarea fotografiilor la gazeta de perete şi popularizarea prin staţiile de amplificare,* nu a determinat entuziasmul scontat. Nici măcar recompensarea individuală a muncitorilor cu bani, abonamente la ziare şi reviste, cărţi, locuinţe, bilete de odihnă în staţini balneo-climaterice şi sanatorii, etc., nu au remediat situaţie, iar anunţurile repetate, prezentate în chenar de ziarele locale, cu textul *Fabrica 7 Noiembrie Naţionalizată. Mărim producţia în slujba poporului,* au rămas fără efect. Nici criticile aduse ing. Kandler Guido, singurul inginer, membru de partid din intreprindere, că nu a depus eforturi suficiente pentru mecanizarea muncii în expediţie şi că nu dă suficientă atenţie muncitorilor meseriaşi şi propunerilor lor nu au îmbunătăţit situaţia economică. Era evident faptul că *întreaga muncă de propagandă şi agitaţie* dusă în rândul salariaţilor, în vederea folosirii *la maxim, cu pricepere, a timpului de lucru şi a metodelor economicoase pentru realizarea producţiei şi a economiilor* a fost un eşec din punct de vedere financiar.Trebuiau luate măsuri energice într-o altă direcţie, cea care să vizeze o nouă organizare a fluxurilor tehnologice, modernizarea instalaţiilor şi calificarea muncitorilor.

La Adunarea generală a organizaţiei PMR din 29 iulie 1951 a fost ales secretar, Szilassi Ştefan, iar membri ai Comitetului: Uitz Petru, Mechenie Ioan, Varga Francisc, Andea Ioan, Polgar Elisabeta, Goguţă Vasile, Druck Ştefan, Chisăliţă Traian, Korodi Marton, Gyure Matei, iar în 8 august 1953, Gheorge Blaga – secretar, Ana Fodor, Vasile Rusz, Formanek Iuliu, Gruber Emerich, Kotroczo Ştefan II.

În 1955 din colectivul de conducere al Intreprinderii, făceau parte, oameni deja cu experienţă în intreprindere: Vasile Goguţă – director; Metzner Tiberiu – inginer şef, ing. Gheorghe Ispravnic – şeful

---

[61] AN Arad, Fond *Intreprinderea de spirt şi Drojdie*, D 4471956, fila 22

[62] vezi, Hotărârea Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român şi a Consiliului de Miniştri al RPR,din 1951, cu privire la stahanoviştii şi fruntaşii în producţie şi stimularea lor morală şi materială

[63] Denumirea de stahanovism vine de la minerul sovietic Alexei Grigorievici Stahanov , care, în noaptea de 30 spre 31 august 1935, a depăşit planul de muncă de peste 7 ori, extragând 102 tone de cărbune din mina Tentralnaia Irmino, faţă de norma obişnuită de 14 tone/schimb. De atunci propaganda comunistă l-a folosit drept exemplu. În istoria şi iconografia sovietică , un stahanovist este cel care urmează exemplul lui Alexei Grigorievici Stahanov: angajarea la o muncă foarte grea, cu o înaltă eficienţă la locul de muncă, depăşirea cu mult a normei de producţie

[64] În luna noembrie 1948, în Arad a fost organizată Expoziţia Gazetelor de Perete cu participarea a 123 de obiecte de acest fel. (Patriotul 13 noiembrie 1948)

[65] ANArad, Fond Intreprindere de Spirt şi Drojdie, D.9/1951, fila 12.

Serviciului Mecanic Şef, Iosif Allerhand – Şeful Secţiei Inventare, Petru Abrudan – Şeful serviciului Plan, Gheorghe Şerban – Şeful serviciului Producţie, ing. Kandler Guido – Responsabilul sectorului Fabrica de drojdie şi fabricaţie secundară de spirt, ing. Rusu Vsevolod – Şeful serviciului Fabrica principală de spirt, Matyok Iosif – Responsabilul sectorului Moară, Gruber Emerich – Responsabilul sectorului Lichior-Ghiaţă. Demersurile lor către organele locale ale PMR şi Minister, se refereau permanent la necesitatea investiţiilor masive, dar intreprinderea lucra încă sub normativele de plan. În intreprindere lucrau, 878 muncitori, 76 ingineri şi tehnicieni, 49 funcţionari, 5 personal de serviciu şi 30 la pază şi pompieri. Conform rapoartelor, Planul producţiei globale a fost depăşit în proporţie de 103,77%, fiind îndeplinit şi cel de productivitate a muncii. La obţinerea acestor succese, se menţiona în dările de seamă, au contribuitîntrecerile socialiste, în cadrul cărora s-au evidenţiat brigăzile UTM de la *Ambalat drojdie, Calitate – moară*, condusă de Gall Gavrilă, *Economic* condusă de Varga Francisc şi *Băuturi spirtoase* condusă de Kollar Gizella. S-a apreciat şi contribuţia pozitivă a aplicării la secţia de drojdie a unor metode sovietice de organizare a producţiei. Astfel la secţia Drojdie au fost aplicate metodele sovietice: Zelinin-Plevacov, Kudreanţev şi Ghivartovschi, la Spirt, metodele: Perov, Gladilin, Graţianov, Bulgacov şi Berenda, la moară: Korabelnicova, iar la ateliere – Kuznețov[66] fără ca cineva, să cunoască, în ce au constat acestea. Se aprecia, însă, că aceste metode, au determinat pozitiv, mărirea volumului de fermentare, reducerea consumului de combustibil scurtarea perioadei de încolţire, creşterea calităţii spirtului şi a randamentului de rafinare.

Tot în acel an, au fost prezentate, Comiei tehnice, 201 propuneri de inovaţii, din care au fost acceptate 116, aşa cum au fost, cele formulate de: Gall Gavrilă – *Îmbunătăţirea procesului tehnologic de curăţare a grâului*, Simion Petrilă – *Îmbunătăţrea alimentării curăţătoriei de grâu cu materii prime, uniforme, continui, fără întreruperi şi salturi*, Varga Francisc şi Simion Petrila – *Mărirea randamentului la maşina de rifluit,* etc. Au fost declaraţi fruntaşi în producţie: Rozenberger Andrei, Czibric Carol, Ciumpilă Floarea.

Darea de seamă prezentată în organizaţia de partid, ilustrează şi mai bine aspectele activităţii politice, sociale şi economice ale intreprinderii anului 1954. Primau preocupările de organizare a verificărilor membrilor de partid şi de preschimbare a carnetelor, încasarea cotizaţiei şi participarea la şedinţe, care lăsa de dorit. Era urmărit atent zelul propagandiştilor şi a colectivului de agitatori, gazetele de perete, şi agitaţia vizuală prin aşezarea în locuriintens circulate, începând cu poarta de intrare în fabrică, a unor lozinci. Un alt grup de probleme se referea la îndrumarea organizaţiilor de masă, politice, culturale şi sportive, pentru ca acestea să-şi îndeplinească proiectele propagandistice.

În 1954, a fost înfiinţată Asociaţia Voluntară pentru Apărarea Patriei (AVSAP), primul ei preşedinte fiind Andrei Iuhasz. O atenţie deosebită a fost acordată Comitetului de luptă pentru pace, fiind organizată o şedinţă cu participarea a peste 400 salariaţi, în cadrul căreia, s-a prelucrat *Apelul Biroului Permanent al Consiliului Mondial al Păcii* pentru interzicerea armelor atomice şi de distrugere în masă. A fost un prilej de înfierare a încercărilor *imperialiştilor americani* de a ratifica acordurile pentru înarmarea Germaniei Occidentale şi de a pregăti astfel, un nou război mondial.. Apelul a fost semnat, cuentuziasm, de 916 salariaţi.

Nu au fost neglijate nici problemele economice ale intreprinderii, fiind antrenaţi în întrecerea socialistă 1117 muncitori, în inovaţii şi raţionalizări fiind implementate metode sovietice de muncă: Zelenin, Plevocov, Kivatovski, Voroşin, Korabelnicova etc. Întreg raportul a fost înserat cu nume de salariaţi, apreciaţi pozitiv, în activitatea lor, în opoziţie cu alte nume, a celor cu apucături burgheze, infatuaţi şi leneşi, lipsiţi de spirit revoluţionar, etc. În final, a fost ales Biroul organizaţiei PMR, compus din: Ştefan Laudis – secretar (zidar, membru PCR-1946, curs de partid de 6 luni), Gheorghe Blaga – organizatoric, Traian Chisăliţă – agitaţia şi propaganda, Fodor Ana – comisia de femei (muncitor necalificat), Gruber Emerich, Zakai Martin (originar din Semlac), Iambor Iosif, Lagsaghi Alexandru, Hollander Ioan[67].

[66].Idem, D 38/1955, fila 3.

[67] AN Arad, Fond Comitetul Municipal PCR, D. 132/1955, fila 283 –292.

10.VI. Curtea Intreprinderii

La o analiză mai atentă, pe domenii de activitate, se constata însă, că intreprinderea se confrunta cu probleme majore, care marcau însă-şi raţiunea de existenţă a unităţii. Unul dintre acestea, era indicele ridicat de fluctuaţie al muncitorilor care a juns la 42%, aproape jumătate din personalul executiv, fiind schimbat permanent, de la un sezon la altul. Această situaţie, a fost în oarecare măsură remediată, prin apariţia Decretului 207/1951, care reglementa posibilitatea transferului sau a părăsirii unităţii de către angajaţi, doar cu acordul conducerii. Lipsa muncitorilor şi a gravelor defecţiuni tehnice, a determinat, ca planul la borhot uscat să fie îndeplinit în proporţie de doar 16,5%, existând rămâneri în urmă şi la germenii de porumb, producţia de spirt frunţi – cozi de rafinat, spirt denaturat pentru ars şi cel industrial. Unul din principalii indicatori, aducători de profit şi anume, preţul de cost, nu a fost îndeplinit decât în proporţie de 95,9%, minusuri serioase înregistrându-se la producţia de spirt rafinat din porumb 20,3%, secară 17%, melasă şi corpuri străine 9,1%, drojdie comprimată 5,75%. Cauzele invocate erau numeroase, cu referiri la costul exagerat al transportului, preţurile mari de achiziţii al cărbunelui, calitatea inferioară a unor materii prime ca: melasa, grâul şi timpul geros de afară, care a determinat consumuri suplimentare de energie[68]. Au fost efectuate reparaţii capitale la ascensoare, vagoane şi canalul exterior, în valoare de 1.831.000 lei, iar prin investiţii s-a forat un nou puţ de apă şi s-au modificat cazanele de energie pentru a fi alimentate cu motorină, în loc de cărbuni.[69]

Alegerile de partid din 1959, au instalat Comitetul intreprinderii alcătuit din Mateuţ Victoria (muncitor necalificat, activist la municipiul de partid din 1955) – secretar, Alexandru Moldovan (electrician) - locţiitor, Teaha Ioan (cantaragiu) – organizatoric, Ştefan Laudis (zidar) – propaganda, Fodor Ana (muncitor necalificat), membru, iar cele din 1960, pe: Alexandru Moldovan – secretar, Ioan Teaha – locţiitor, Petru Bălaj – organizatoric, Ioan Ioja – propaganda, Ana Fodor, Ecaterina Groşan, Buracsik Ludovic, Ioan Kovacs, Armanschi Mladin – membri. În anii următori, au mai fost membri ai Comitetului de partid al intreprinderii, ocupând diverse funcţii: Gyure Matei (secretar), Jambrik Francisc, Siminiuc Maria, Szucs Alexandru, Zbârcea Petra, Sfâra Ioan, Ungar Iacob, Balaş Petru, Pintek Alexandru, Voştinar Mihai, Danciu Alexandru (secretar), Andreescu Pompiliu, Chawillier Alexandru, Dăescu Ana, Ioja Vasile, Lovasz Ştefan, Jambrik Francisc, Mihailov Maria, Pavel Ioan, Stanciu Ioan, Teaha Ioan, Ardelean Emilia, Balla Ştefan, Epure Gheorghe, Miculan Aurel, Pucea Vasile, Popa Gheorghe, Popovici Magdalena, Szucs Alexandru, Tapangea Iulian, Truţa Andrei, Wolf Augustin

Într-un memoriu, adresat Ministerului tutelar în 1960, se sublinia faptul că descărcarea, depozitarea, pregătirea şi alimentarea morii cu materii prime se face rudimentar, nefiind condiţii pentru formarea poverilor cantitative şi calitative necesare alimentării morii cu o cantitate suficientă de materii prime omogenizate, astfel ca indicele de utilizare a utilajelor să fie folosite integral. Astfel, capacitatea morii nu e determinată de utilajul conducător ci mai ales de calitatea şi cantitatea materiilor prime cu care este aprovizionat. Se reclama mai ales lipsa unor silozuri corespunzătoare şi a mijloacelor de evacuare a produselor finite. Se mai menţiona, că în vederea creşterii capacităţii de producţie, imperativ major, stabilit de Minister prin cifrele planului annual, în afara unor raţionalizări şi inovaţii, nu s-a făcut nimic, iar calitatea materiilor prime, este necorespunzătoare. Intreprinderea se ma confrunta cu lipsa stocurilor tampon, a sacilor textili, a sticlelor, grâul de calitate proastă, cu un conţinut mic de gluten, lipsa spaţiului de depozitare şi a mijloacelor de transport pentru melasă, greutăţile în aprovizionarea cu superfosfat. Deşi maşinile pentru decojit au uzură înaintată, producţia lor fiind sub 15% din capacitatea morii, înlocuirea acestora, nu a fost aprobată.[70]

[68] AN Arad, Fond Intreprinderea de Spirt şi Drojdie, D.38/1955, fila 15
[69] Idem, D. 44/1956, fila 31.
[70] Idem, D. 64/1960, fila 12.

În 1960, Fabrica de spirt, nu a funcţionat în trimestrul III. În programul conducerii erau incluse preocupările susţinute pentru realizarea de economii la consumabile de orice fel: materii prime, energie, combustibil, ambalaje din sticlă, alături de o verificare atentă a tuturor aparatelor de măsură şi control.

Producţia celor 928 angajaţi ai intreprinderii în 1960, a fost: Utilaj tehnic pentru industria alimentară – 729.000 lei; Făină integrală – 40751, 84 t; Făină albă – 21.230 t; Griş – 1280,32 t; tărâţe – 10.715,58 t; Sirop fructe – 47.757 t; Spirt brut din melasă – 349.263, 2 dal alc. abs.; Alcool etilic tafinat – 331.712 dal.alc.abs; Drojdie comprimată – 4.797,305 t; Lichioruri – 14.781 dal. Alc.abs.; Spirt sanitar – 35.140 dal. Alc.abs.; Bere - 153 mii l; Ghiaţă – 1636 t; Diverse – 14.943.204 lei (măcinarea corpurilor străine-1.830 t, spirt frunţi-12.977 mii gr.dal., spirt cozi-8.675 mii.gr.dal., ulei fuzel-6.440 kg, drojdie uscată-171,451 t, drojdie furajeră-101.90 t)

În 1962, conducerea I.I.S. *7 Noiembrie*, a trimis organului tutelar, Ministerul Industriei Alimentare, Direcţia Generală a Industriei Băuturilor şi Tutunului, ample propuneri pentru *Tema de proiectare*, privind lucrările de sistematizare şi dezvoltare ale fabricilor sale[71]. În referat se aprecia că nivelul tehnic al *Morii*, nu mai corespundea, sistemul transporturilor interne şi de transmitere a energiei, fiind demodat şi complicat, drept pentru care Intreprinderea, funcţiona neeconomic şi fără siguranţă suficientă. Actuala, dispoziţie a utilajelor, impusă de poziţia transmisiilor şi transportoarelor, nu permitea folosirea eficientă a suprafeţelor de producţie, care prezentau astfel, un permanent pericol de accidente, explozii şi incendii. Lipsa amenajărilor anexe, silozurilor de grâu şi depozitelor de făină şi melasă, nu permiteau mecanizarea transporturilor şi nuputeau asigura indicatorii de calitate, solicitate de beneficiari. De asemenea, se propunea, ca odată cu sistematizarea morii, să se dezvolte aici unităţi prelucrătoare ale făinurilor, prin fabrici de pâine şi paste făinoase.

Referitor la *Fabrica de spirt*, se menţiona că, deşi existau procedeie continuie la toate fazele de fabricaţie (diluarea melasei, prefermentarea, fermentarea, distilarea şi rafinarea), datorită faptului că, unitatea a fost proiectată iniţial, doar pentru procesarea cerealelor, aceste instalaţii nu erau dispuse pentru un flux tehnologic raţional. Ele presupuneau, prea multe pompări intermediare, cu trasee complicate ale conductelor, situaţie care îngreuna menţinerea sterilităţii instalaţiei, evitarea infecţiilor şi lucrările de aromatizare şi de valorificare a produselor finale, considerate deşeuri, aşa cum sunt: borhotul şi bioxidul de carbon.Ele, la fel ca tărâţele, praful alb şi negru, zoana, etc. provenite de la moară, urmau să devină materie primă pentru viitoarele fabrici de furaje combinate, drojdie furajeră pentru animale şi bioxid de carbon alimentar. Propunerile mai vizau, mecanizări la Fabrica de drojdie, mutarea Fabricii de lichioruri din centrul oraşului, pe spaţiul intreprinderii din Gai, unde să se înfiinţeze şi o secţie de preparare a esenţelor naturale, alături de modernizarea instalaţiilor energetice, de apă, canalizare, a transportului rutier şi pe calea ferată.

Un prim pas în această direcţie, s-a făcut, abia în 1965, când s-a montat o nouă instalaţie frigorifică, realizată de Trustul Regional de Construcţii Banat, Grupul de Şantiere de construcţii nr. 4, Str. Dobrogeanu Gherea nr. 14. Producţia globală în acel an, a ajuns la 315,359 milioane lei, rezultaţi din livrarea a 28914 t făină albă, 49.998 t. făină integrală, 77.998 mgd alcool etilic rafinat, 83.863 mgd spirt brut, 8640 mgd spirt sanitar, 5280 mgd spirt tehnic, 6901 mgd diverse băuturi, 4900 t drojdie, 1089 t acid carbonic şi 112 t. utilaje pentru industria alimentară, în valoare de 3,935 milioane lei.[72]

În 1975, intreprinderea a fost înglobată în Combinatul Industriei Alimentare: condus de: Director general – Traian Moţiu, Gheorghe Popescu - director tehnic, Gheorghe Miculescu - director comercial, Traian Ujupan – director economic, Ioan Martonoşi – directorul Fabricii de Spirt; Negoiţescu Grigore – directorul Morii. Mai făceau parte din Combinat, alături de unele unităţi economice mai vechi, dar modernizate ca: Frigoriferul, Fabricile de lactate, Conserve, Tutun, Vinalcool, etc, noi clădiri, bine utilate şi de mare productivitate, construite, în perioada 1981 – 1984, de Antrepriza din Arad, a Trustului de Construcţii Industriale Timişoara, condusă de ing. Gheorghe Cinah – director şi Alexandru Danciu Stănoiu – inginer şef.

[71] Idem, D 24/1962, fila 132-139

[72] AN Arad, Fond Comitetul Municupal PCR, d. 520/1965, fila 148.

Astfel, au fost construite, pe platforma industrială a Indagrarei sau în Gai: Fabrica de bere (1981), Fabrica de Pâine (1981), Abatorul de păsări (1981, director Ion Moholea), Abatorul de porci (1984, director, Andrei Uşvat), Fabrica de zahăr (1984, director Ion Micluţa).

După, 1990, toate şi-au închis porţile fiind dezafectate iar utilajele vândute.

Fabrica de Cânepă, Iratoş

Printre unităţile industriale naţionalizate, la 11 iunie 1948, a fost şi Intreprinderea *Crişana - Ţesătorie de In şi Cânepă*, din Drumul Iratoşului. Vechiul proprietar, Bocsanschi Ladislau, a avut sediul, succesiv, în Arad, Bd. Dragalina nr. 16 şi str. Cloşca nr.11, aflată în proprietatea lui. De-alungul timpului numeroşi găieni, în special cei din sălaşe, au avut legături însemnate cu acest stabiliment, construit de contele Nadasdy, în 1930[73]. Relaţiile erau consolidate, atât în calitatea lor de cultivatori ai inului şi cânepii, cât şi în cea de angajaţi sezonieri sau permanenţi ai fabricii.

În 1942, unul din proprietarii fabricii, George Roxin fiind invinuit de către organele de control ale statului, *de fraudă*, a solicitat sprijinul Camerei agricole. I se imputa faptul, că nu scoate un randament suficient, la producţia de *fuior*[74] stabilit arbitrar, de acesta la 24 %. Ori, în mod real, aşa cum confirma şi literatura de specialitate, din cea mai bună cânepă *netopită,* a cultivatorilor arădeni din Curtici, Macea, Iratoş, Variaş, rezulta doar 10% *fuior lung* şi 5% *câlţi*[75]. Şi aceste date erau, de fapt, aproximative, deoarece, cantitatea fibrelor, se schimbă anual, în legătură cu soiul seminţei, variaţia timpului, grindină, etc.

Pentru asigurarea intreprinderii cu materie primă, au fost încheiate contracte cu 401 cultivatori de cânepă, pe 1050 jugăre cadastrale, cea mai mare parte din ei, fiind locuitori ai Gaiului[76] şi din comunele învecinate: Dorobanţi, Iratoş, Macea, Sânleani, Şofronea, etc. Printre cultivatorii, tradiţionali, din Gai, în 1942, au fost: Gheorghe Cismaş-9 jug, Szalay Coloman-17 jug, Vasile Ivanov-3 jug, Nicolae Ferician-9 jug, Anton Matuşinca-10 jug, Gheorghe Anghelina-1 jug, Petru Morodan-1,8 jug, Melania Ferician-1 jug, Teodor Neagu-1jug, Ludovic Barta-1,8 jug, Ştefan Bran-3 jug; Mihai Horvath-1,8 jug, Petru Morodan-1 jug, Gheorghe Anghelina-1 jug. Intreprinderea, punea la dispoziţia acestora, sămânţa selecţionată, avansuri băneşti, fără dobândă şi asistenţă de specialitate. Materialul semincer, din soiul Carmagnola, era produs în mare măsură de către ferma din Ceala a camerei agricole (1000 kg), diferenţa fiind adusă, pe baza repartiţiilor de la Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, de la Şcoala de Viticultură din Miniş. Se mai cultivau soiurile Fleischmann şi cel românesc – Dumbrăveni.

Activitatea intreprinderii a fost perturbată major, în urma aplicării Reformei agrare din 1945, atât prin exproprierea suprafeţelor proprii ce depăşeau 50 ha cât, mai ales prin tulburarea relaţiilor contractuale cu producătorii tradiţionali de cânepă. Schimbul de telegrame între Comisia Centrală pentru Reforma

---

[73] Preocupările privind cultivarea şi industrializarea cânepei sunt însă mult mai vechi. La expoziţia de produse industriale şi agricole organizată la Arad, în 1925, este anunţată în presă (*Nădejdea*, anul IV/1925, nr 193, Bucureşti, 10 aug. 1925 ; AN PMA 1925-1930, D17/1925), prezenţa Industriei Cânepei şi fabricaţiunei frânghiei reprezentată prin *renumita firmă* **Carol A Reich, Fiul & co**, înfiinţată în 1874 şi condusă de fiii fondatorului Carol B. Reich, Pavel Alexandru şi Antoniu Reich. Firma expune la expoziţia din Arad, cânepă brută şi piptănată, provenită din diferite părţi din ţară şi străinătate, tot felul de fabricaţii proprii ca: frânghii, funii, ştrenguri şi sforărie, articole de sport. Afară de aceasta, mai expune, odgoane pentru transmisiuni, chingi pentru mori şi alte articole de acest soi. Această firmă furnizează statului şi particularilor din ţară, produsele sale care rivalizează cu cele din străinătate, dovedind că importul fabricatelor sale este de prisos şi este menit doar să deprecieze valuta statului.

[74] Fibrele lungi, ale vaselor liberiene, obţinute prin zdrobire (meliţare).

[75] Material fibros din cânepă, constituit din fire scurte şi impurităţi.

[76] AN *Camera de Agricultură a jud. Arad*, D 132/1942, fila 15).

agrară şi Camera agricolă arădeană, releva intenţia, Ministerului Agriculturii de a prelua, la stat, încă din 1945, întreaga moşie a Societăţii Crişana, *doar că, încă nu a fost găsită forma legală*[77].

La Naţionalizarea intreprinderii, din 11 iunie 1948, nici proprietarul – Bocsanschi Ladislau şi nici directorul unităţii – Gheorghe Teleki, nu au fost de faţă. În absenţa lor, Comisia de expropriere, formată din: Ilie Rusu – reprezentantul Ministerului de resort, Ioan Tapangea, angajat al Intreprinderii, Martin Farcaş membru al Comitetului pe Intreprindere şi Gheorghe Tapoş, primarul Iratoşului, au preluat inventarele, documentele şi monetarul din casă. Clădirile erau într-o avansată de degradare, instalaţiile vechi, iar drumul, impracticabil în sezoanele ploioase. Fabrica avea o datorie de 32 milioane lei, la *Creditul Naţional Agricol*.

Imediat după Naţionalizare, a fost arestat Victor Kriseszky, fostul administrator al Intreprinderii *Crişana*, deoarece a sustras, din unitate, o batoză Hoffer, nr. 6, un tractor Hoffer de 35 HP, două grape, plug, căruţă, alte piese agricole, pe care voia să le transporte, la Satu Lung, lângă Baia Mare[78].

În 16 noiembrie 1948, noul director, Ilie Rusu, un pauper refugiat la Arad, din Vaslui, a înscris fabrica la Camera de Comerţ şi Industrie, cu numele Intreprinderea Industrială de Stat *11 iunie* Iratoş, cu un capital social de 91.611 lei[79]. Conducătorul tehnic al unităţii, *Martin Farcaş*, coordona activitatea cu o productivitate de 4 tone, fuior şi câlţi, în 24 ore. Ciclul de producţie, de fapt, se întindea pe aproape trei săptămâni, adică, 7-18 zile necesare topitului cânepii şi 4-5 zile, pentru uscare.

Fabrica era socotită din punct de vedere al capacităţii industriale, deosebit de importantă, situându-se imediat, după cea din Timişoara. În 1947, lucrau 187 muncitori, dar numărul lor a scăzut, după 1950, la 69 salariaţi[80]. În perioada 1961-1962, în Intreprindere, s-a desfăşurat o vastă anchetă sub aspectul săvârşirii unor fraude, finalizată cu condamnarea a 16 inculpaţi. Totuşi, în anii următori, a devenit una din cele mai importante din România, directori ai unităţii fiind Alexandru Benczik (1961 – 1966)[81] urmat de Ion Paulescu. Dintre dotările tehnice, ale acelei perioade, se pot aminti, forarea, în 1964, a unui puţ cu apă termală, care a redus operaţia de topit la 3-4 zile. În cincinalul 1966-1970, unitatea şi-a sporit capacitatea de producţie cu 1000 t/an, în afară de punerea în funcţiune a Topitoriei din Nădlac[82].

În 1995, la SC *Carin*, lucrau, în trei schimburi, 300 de angajaţi, privatizarea din 1997, fiind considerată o reuşită, deoarece, se produceau 4000 t fibră, iar muncitorii aveau locuinţe de serviciu şi cantină. În urma cumpărării, pachetului majoritar de acţiuni, *Mathias Schillo* şi *Anton Holles*, patronii firmei germane Tren Hane, declarau în 1998: *suntem bucuroşi că am găsit cea mai bună fabrică din lume şi că am făcut o afacere bună*[83]. Tot atunci, î-şi dezvăluiau în mod public intenţia de a retehnologiza, culturile lşi procesul de producţie, prin investiţii masive. În 1999, SC *Carin* SA Iratoş, avea cu cele 448 ha, cea mai extinsă plantaţie de cânepă din ţară. Lucra însă cu aceleaşi utilaje sovietice, montate în 1975. În anul 2003, deşi suprafaţa cultivată ajunge la 760 ha, începe declinul intreprinderii. Schimbarea conducerii administrative, preluarea intreprinderii de către o altă firmă româno-germană, care a vândut stocurile de materii prime, fără să mai producă fuior, a dus la acumularea de datorii, care a determinat

---

[77] Idem, D. 5/1945, fila 159

[78] *Patriotul*, 15 iunie, 1948.

[79] AN *Camera de Comerţ şi Industrie*, 1924-1950, D. 10/1948, fila 5.

[80] **Alexandru Mihalca**, 2001, op. cit p. 228

[81] **Alexandru Benczik** (n.1929, Ghiorac –Bihor) fiul familiei de agricultori, Alexandru şi Terezia. Studii primare la Ghiorac şi Chişineu Criş, angajat la ferma zootehnică a lui Bagosi Alexandru din Ghiorac, se califică ca şi croitor la firma Huppert şi Goda, muncitor la Cooperativa Meşteşugărească *Artex*, absolvent al Studiilor Speciale Muncitoreşti, din Bucereşti şi Facultatea de Română Istorie a Universităţii din Iaşi (1959). Ocupă diferite funcţii în cadrul organizaţiilor de tinerert de partid şi stat, Bibliotecar pricipal la Biblioteca Judeţeană (1966-1968), Inspector la Comitetul de Cultură şi Educaţie Socialistă (1968- 1990).

[82] **Eugen Gluck, Alexandru Roz,** 1982, op. cit. p.259

[83] **Elena Rodica Colta, Emilia Martin, Elena Csobai**, *Cânepa de la etnologie la ecologie. Un program transfrontalier de revitalizare a culturii cânepii*, Complexul Muzeal Arad, Arad, 2007, p.51.

AVAS[84], să o vândă la licitaţie, fiind cumpărată de SC Crimatex, o firmă de transporturi rutiere şi de mărfuri din Variaş. Noul proprietar, a vândut o parte din utilaje, unităţii similare din Nădlac, altele fiind comercializate ca fier vechi. Asrăzi, din fabrica care a preluat şi procesat timp de decenii, trei sferturi din producţia naţională de cânepă, n-au mai rămas decât zidurile fostelor hale, fostul câmp de uscare a tulpinilor de cânepă, fiind invadat cu bălării.

Moara *Fraţii Matyoc* SNC

Moara cu vamă, cu o putere de 60 HP, a fost pusă în funcţiune la 21 august 1931, pe str. Bisericii (Dunării) nr. 35-37, ca proprietate comună a fraţilor *Friederich şi Iosif Matyoc.* Unitatea a devenit repede cunoscută datorită calităţii făinurilor măcinate, astfel încât, de la capitalul iniţial de 10.000 lei, a ajuns în 1947, la 2 milioane lei. În 1946, arendaşul morii, dr. Pop Baldi Nicolae, a fost dat în judecată pentru încălcarea dispoziţiei cu privire la măcinişul grâului, fiind prins că lua uium, 19% în loc de 12 %, cât era permis. Inspectorii, au descoperit acest lucru, în timp ce se măcinau cele 116 kg de grâu, ale lui Hollaki Ioan din Gai.

În 11 iunie, 1948, moara a fost naţionalizată de către o comisie, formată din Ioan Dan şi Alexandru Bogdan, salariaţi ai morii.[85]

Alte unităţi industriale cu profil alimentar (1924 - 1950)

Morile de cereale, de mărimi deferite, şi presele de ulei, au fost frecvente în Gai, ele pierzându-şi din importanţă odată cu *Naţionalizarea* din 1948. Ele, au fost trecute în patrimoniul statului, prin Legea 119, din 11 iunie 1948, care prevedea să vor fi naţionalizate: morile sistematice, cu cel puţin 1 valţ dublu pentru grâu sau porumb şi o capacitate teoretică de măciniş de peste 1 vagon în 24 de ore, presele mecanice de ulei care aparţineau proprietarilor acestor mori, brutăriile cu instalaţii mecanice de frământare a aluatului şi abatoarele cu o capacitate mai mare de 100 bovine sau 150 porcine. Ele au fost preluate, în administrarea administraţiilor locale[86].

Acestea, au fost următoarele:

Industria de ulei arădeană SA – Moară de ulei, Calea Aurel Vlaicu, nr. 72-73

Moara Andrei Titiczer & co. str. Bisericii

Moară de abur, Ambrosie Koncsek & co. str. Grădinarilor nr. 78

Moara Aurel Birtolon, Ceala, cu 152 HP. A fost naţionalizată în 2 octombrie 1948, şi trecută în administrarea lui Tecici Ludovic. După naţionalizare, nu a mai funcţionat

Moara din Gai cu abure (Setes hizlalo) autorizată în 1926.

Moara Matyok Iosif, str. Bisericii nr. 51. Naţionalizată şi administrată de Ştefan Bercea

Moara lui Gabor Teodor din Gai, str. Poetului 72, a fost naţionlizată la 13 octombrie, 1948[87]

Pe strada Bogdan Voievod nr. 33-35, mai funcţiona, *Fabrica de ape gazoase, Gartner Zoltan,* unitate autorizată în 18 aprilie, 1927, pentru o capacitate anuală, de 19.800 sticle,

3. Unităţi industriale neagricole

---

[84] *Agenţia de Valorificare a Activelor Statului*, instituţie cu rol important în activitatea de privatizare postcomunistă.

[85] AN Camera de Comerţ şi Industrie, 1924-1950, D.62/1931-1948.

[86] Legea nr 119/1948, privind *Naţionalizarea principalelor mijloace de producţie*, în, *Monitorul Oficial*, nr. 133 bis din 11 iunie 1948

[87] AN Arad, Fond Prefectura judeţului Arad, d. 123/1948 fila 59

***Polychrom,* Fabrică de vopsele, lacuri şi produse chimice SA**

Societatea *Polychrom* –fabrică de vopsele, lacuri şi produse chimice, cu sediul pe str. Poetului nr. 52, a fost înfiinţată, în baza statutelor fundamentale şi a Adunării generale de constituire, ţinută la 26 martie 1924. Capitalul iniţial de 6 milioane lei, a fost asigurat prin achiziţionarea întregului pachet de 12.000 acţiuni cu valoare nominală de 500 lei, de către: Aurel Demian – Inspector General sanitar Arad, Ştefan Anghel – Primarul Aradului, Iuliu Arsenovici – Inspector financiar Timişoara, Virgil Bogdan, Miron Iustin – avocaţi în Arad, Cornel Keleti, Geza Horvath, Pavel Maghiar - fabricanţi din Budapesta, Tiberiu Zina – deputat din Arad, Rudolf Farago, Gavril Feier – directori de bancă Arad, Armin Meer, Leopold Meer – fabricanti Arad, Andrei Schulhof – comerciant Arad. Aceste persoane, au constituit şi primul Consiliu de administraţie a Intreprinderii. S-a respectat în felul acesta, legislaţia vremii, care stipula ca cel puţin 2/3 din proprietari şi ¾ din membri conducerii fie cetăţeni români, raport care urma să se respecte pe parcursul anilor, în situaţia majorării capitalului social.

Se preconiza ca întreaga activitate economică să fie realizată prin achiziţionarea şi vânzarea pe cont propriu, sau în comision a tuturor materiilor brute, semifabricate, unelte sau instalaţii, necesare fabricării articolelor chimice. În scurt timp, au fost montate liniile tehnologice necesare fabricării şi comercializării a unei diverse sortimentaţii de vopsele, lacuri şi alte produse chimice, domeniu, în premieră, pentru Arad.

În 1932, membri Consiliului de adminstraţie au fost: Virgil Bogdan – preşedinte, Ştefan Anghel, Eugen Beleş, Aurel Demian, văduva lui Ştefan Albu, Cornel Keleti, Eugen Bleyer, Arminiu Meer, Leopold Meer, Emeric Meer.

11.VI Antet publicitar Polychrom.

La adunarea generală ţinută la 7 octombrie 1942, la sediul Băncii Ardeleana, au participat: Ilie Barbul (5000 acţiuni), Aurel Demian (1800 acţ.), Eugen Beleş (260 acţ.), Ştefan Anghel (740 acţ.), Iulia Hulea (1000 acţ.), Petru Halic 1481 acţ.), Leopold Meer (200 acţ.), Emerich Meer (100 acţ.), Martin Weisz (400 acţ.), Eugen Sugar (10 acţ.), Wlhelm Paris (5 acţ.), Irina Bartoc (1 acţ.), Iuliu Mihalic, Ştefan Hantschel, Mauritziu Iritz (câte o acţiune fiecare). Deoarece, avocatul Virgil Bogdan, director şi membru fondator al firmei, a murit pe front a fost înlocuit cu Ilie C. Barbul. De asemenea a primit funcţie executivă Meer Leopold (n. Arad 1874), specializat în industria chimică, la Fabrica Keleti & Muranyi din Budapesta. Au mai fost aleşi în conducerea firmei: Valeria Barbul, Ştefan Anghel şi Aurel Demian. De fapt, în vara anului 1944, cele două familii Barbul şi Demian, refugiate din Nordul Ardealului, deţineau majoritatea voturilor în firmă, cu 24.000 de acţiuni.

În ziua de 11 iunie 1948 comisia de expropriere, în frunte cu Zsatesz Ioan (n. Arad 1896), fiul lui Ştefan şi Ana (n. Gyure), grădinari de tutun din Livada şi Utviniş, a revocat dreptul lui de proprietate asupra fabricii *Polychom* a lui: Valeria (Lazin) Barbul, văduva lui Ilie C. Barbul, Alexandru Barbul, Adrian Demian, Maria Demian, Aurel Demian Cornelia Toma, Ioan Toma, Meer Emerich, Barbara Hollander, proprietari a 24.000 acţiuni. Conform inventarelor, realizate de cenzorii Francisc Mayerhofer, Ioan Nicolescu şi Weisz Martin, valoarea investiţiilor era de 4.998.552 din care în imobile 2.648.152 lei. La 14 ianuarie 1949, noul director, Zsatesz Ioan, împreună cu Toma Ioan – conducător tehnic şi Meer Marta – contabil şef, au înregistrat unitatea la Camera de Comerţ şi Industrie cu numele: Intreprinderea Industrială de Stat *Polychom*[88].

Alte unităţi industriale, până în 1950

[88] AN Arad, Fond *Camera de Comerţ şi Industrie*, 1924-1950, D. 29/1949

Fabrica de Vopsele – Iosif Mayer şi fiul , cu sediul, în Duleul Libaş

SA Arădana - Mare magazie de producţie, mărfuri şi comerţ cu lemne, în Duleul Libaş nr. 1

Fabrica de Cărămidă – Iosif Frick, în Duleul Nyomas

Hungaria SA Arădana – Fabrica de textile, în Duleul Libaş nr.1

Fabrica de oglinzi - Bela Bercovits , în Calea Aurel Vlaicu nr. 17

Prima Societate Română pentru Oxigen şi alte Gaze – Fabrică de oxigen, în Calea Aurel Vlaicu nr. 124-128[89]. A fost construită de arhitectul Mihai Probst.

Fatma - Fabrică de lămpi de benzină, lămpi CFR, folosite în activitatea minieră şi diverse articole din tablă, proprietar, ing. Alexandru Doman, Calea Aurel Vlaicu nr. 67[90]

Intreprinderea de Prelucrare a Lemnului – înfiinţată de Samuilă Salamon, în 1927, pe Calea Aurel Vlaicu nr.136/142, lângă Libas Dulo. A funcţionat cu un motor de 10 HP

Fabrica de Cărămidă - Abraham Simion, inaugurată la 12 martie 1927, în intravilanul perimetrului dintre străzile Poetului şi Meşterul Manole, cu o capacitate anuală de 2 milioane de cărămizi. Pământul folosit a fost extras prin decopertarea terenului, care era sub forma unei imense movile, cu o înălţime de 1,4 m faţă de nivelul obişnuit. A funcţionat până la nivelarea solului, arderea făcându-se pe loc, în cuptoarele construite special, în acest scop, cu o capacitate de 50.000 cărămizi/la o ardere[91].

Fabrica de Cărămidă şi Ţiglă - Braun Augustin, domiciliat în Str. Ghiba Birta 46. Cuptoarele, cu o capacitate anuală de 3 milioane unităţi şi depozitul, se aflau Câmpul Liniştei, nr 1,.

Fabrica de Cărămidă şi Ţiglă - Pollak Alexandru, domiciliat în str. Tudor Vladimirescu. Unitatea aflată în Câmpul Liniştei nr. 2, avea o capacitate anuală, de 2 miloane bucăţi.

Societatea Concordia - Sonda de petrol, Gai. Instalaţiile au fost montate, în urma săpăturilor, la o adâncime de 1015 m.Conform unui Raport, a mai rămas de străpuns un ultim strat, pentru a se ajunge la petrol. După ce au fost montate şi capurile de erupţie, mai trebuiau remediate unele stricăciuni, produse de armata americană, fiind a doua sondă, după cea din Zădăreni, aparţinătoare societăţii româno-americane[92].

Zona industrială Nord – Vest (După 1995)

Începând cu 1995, o suprafaţă de 150 ha, din partea de vest a Gaiului, fostă păşune comunală şi loc de instrucţie a unităţilor militare, a fost parcelată şi vândută unor companii economice, creindu-se astfel, prima zonă industrială a Aradului, de după anul 1990. În timp, ea s-a dovedit a fi principala bază de dezvoltare a potenţialului economic arădean, care asigura, în prima fază, peste 2.500 locuri de muncă. Investiţia organizată de Primărie, în valoare de 19,13 miliarde lei, a cuprins ample lucrări de extindere a reţelei electrice, cu putere instalată de 40 MW, apă curentă (D 200; 160; 125; 110 mm) cu reţea de incendiu (D 200 mm), canalizare menajeră şi pluvială, gaze, asigurate prin SRMS 2200 Nmc/h de către E ON Gaz România, fiecare în lungime de 4000 metri liniari, reţea de căi rutiere şi o nouă linie de tramvai, trotuare. Infrastructura de drumuri de categoria a III-a, modernizate în întreaga zonă, a fost legată la şoseaua E 68 (Bucureşti – Deva – Arad – Budapesta – Viena), cu centura de ocolire a oraşului, care traversează Gaiul de la est la vest prin strada Tribunul Corcheş şi Teneţchi, amenajată deja în 1994. De asemenea, investitorilor le-au fost asigurate planurile urbanistice şi toată documentaţia necesară lansării construcţiilor. Pe lângă aceasta, în

[89] AN Arad, Fond PMA, Acte administrative, 1921-1924, D fila 53.

[90] Idem, 1925-1930 D 2/1925

[91] Idem D.3/1927, fila 332

[92] *Patriotul,* 15 august, 1945.

octombrie, 2005, a fost dată în folosinţă şi linia de tramvai care face legătura cu centrul oraşului şi celelalte cartiere.

În 2011, Zona Industrială Vest, era cea mai dezvoltată din punct de vedere al spaţiilor de producţie, acoperind o suprafaţă de 15 km.p. cu peste 100 ha construită. Se aprecia, că această zonă industrială, alături de cele din Micălaca şi Aradul Nou, spre Zădăreni, au reuşit să relanseze economia din municipiul Arad, după închiderea marilor uzine[93]

Principalele activităţi ale celor 35 unităţi care ocupă în prezent, integral zona, sunt cele din domeniul industriei textile, electrice, a ceramicii, componentelor auto, comisionărilor vamale, depozitării de mărfuri şi altor diverse servicii. Zona industrială deţine de asemenea, un punct vamal intern şi un modern Centru de afaceri. Pe cele patru străzi paralele orientate pe direcţia est-vest sunt amplasat şi î-şi desfăşoară activitatea, firme ale unor investitori din: Germania, Japonia, Franţa, Austria, Italia, Polonia, Belgia, Elveţia.

Astfel pe strada I se află firmele:

Leoni Wiring Systems Arad SRL, este prima companie care a investit aici, într-o fabrică de echipamente electrice şi electronice, pentru vehicole şi motoare. Dispune de 2.500 de angajaţi, principalul beneficiar al produselor sale, fiind firma *Rover*. În 2011, firma şi-a dublat capacitatea de producţie, din Gai, cu încă o hală de 5.288 m.p., devenind în felul acesta, una din cele mai complexe din grupul Leoni, prezent în 37 de ţări. La Arad, se produc 2400 tipuri diferite de instalaţii electrice şi componente, pentru 18 clienţi. Se produc cutii de siguranţe şi relee pentru industria automotive, fapt care necesită aplicarea unei tehnologii de vârf[94].

Systronic, specializată în domeniul circuitelor de mare fiabilitate pentru aeronautică şi industrii medicale. Baza de cercetare a firmei, se află în sudul Parisului, prin laboratoare care se desfăşoară pe o suprafaţă de 2000 m.p.

Euroimobiliare SRL, realizează lucrări de construcţii a clădirilor rezidenţiale şi industriale, care constau din hale industriale, birouri, sedii de firmă etc.

Sysmec, execută operaţiuni de mecanică generală şi aşchiere metale.

Silmet Romania, înfiinţată în 2004, se ocupă în atelierele sale de metalurgia pulberilor şi fabricarea unor piese metalice prin deformare plastică.

Sylmet Tehnology, firmă care oferă servicii din domeniul cercetării şi dezvoltării în ştiinţele naturale şi inginerie.

Autogrupm Ro SRL, unitate al cărei principal obiect de activitate, este fabricarea şi comercializarea de maşini, utilaje, pentru ridicat şi manipulat.

Global Display Solutions (GDS) Manufacturing Services SA, reprezintă filiala din România a firmei britanice, specializate în producerea de echipamente electronice. *GDS* este lider mondial, în producţia de monitoare industriale, pentru domenii cum ar fi: comerţul retail, sectorul bancar, publicitate şi transport. Compania mai are unităţi de producţie în Italia, SUA, Brazilia şi Taiwan. În fabrica din Arad, deschisă în septembrie 2004, cu o investiţie de 2 milioane Eur., se ansamblează manual componentele realizate în Italia, printr-o producţie automatizată, fiind apoi exportate în diferite state din Europa, America, Orientul Îndepărtat şi Asia.

T&P Plastic, înfiinţată în anul 2006, depozitează şi comercializează diferite sortimente de granule din plastic şi materiale din fibră lungă, necesare prelucrării.

N.D.B. Logistica Arad, reprezintă combinaţia dintre profesionalismul a două companii: *Norbert Dentressangle* şi *DB Group*, cu profilul principal: depozitare şi activităţi auxiliare transporturilor. Corpul clădirii firmei, este format din şapte panouri, cu dimensiunile de 12/27 m şi două panouri, la faţadă, de 13/17,2 m. Suprafaţa construită este împărţită în două încăperi, cuprinzând un depozit de 26.000 mp, în timp

[93] *Glasul Aradului*, 8 iunie, 2011.
[94] *Jurnal Arădean*, 24 iunie, 2011.

ce birourile şi încăperile sociale, se întind pe 865 mp. Pe cele două faţade, se deschid 50 de porţi, echipate cu rampe hidraulice şi parcări pentru maşini grele şi uşoare.

Direcţia pentru Accize şi Operaţiuni Vamale

Express Interfracht specializată în operaţiuni de transport feroviar, rutier, maritim, servicii de depozitare şi comisionariat vamal.

Rowo, Satcom Plus, International Alexander, Transexim'96 SA, Buffa Logistique International Romania SRL, firme specializate în transporturi de mărfuri, depozitare şi comisionariat vamal.

Delfingen intreprindere specializată în fabricarea echipamentelor electrice şi electronice pentru autovehicole, remorci, semi remorci şi motoare.

H.U.F. Romania, instalată în 2006, este specializată în inginerie şi producţie de subansamble pentru industria auto. Activă în industria automotive, *HUF Husbeck & Furst,* furnizează soluţii pentru accesul în autoturisme şi securitate, prin imobilizarea acestora.

VDL Rotech SRL, înfiinţată în anul 1997, produce, cu doar 5 angajaţi, o largă gamă de piese mici, subansamble pentru industria de autoturisme şi alte prelucrări mecanice.

Safilar, companie care importă, promovează şi distribue în România, branduri din categoria bunurilor de larg consum. Acestea, sunt adevărate simboluri de producţie, care se constitue într-o garanţie sigură a calităţii, deoarece, dau posibilitatea găsirii sursei de provenienţă a bunurilor necorespunzătoare. Cu 150 de angajaţi şi un parc propriu de 50 autovehicole, *Safilar*, reprezintă brandurile: *Toffly, Frisbi şi Sensitive* – produse din hârtie, *Ambi Pur* – odorizante de interior, *Ambi Pur Car* – odorizante auto, *Genera* – produse de îngrijire personală, *Kiwi* – produse pentru îngrijirea încălţămintei, *Maxi Lux*- cosmetice auto.

Strada II, este ocupată de unităţile:

Incotro Prefabbricati, face parte din *Grupul Lombardia Prefabbricati SPA Montichiari (BS),* lider italian în domeniul construcţiilor industriale şi civile. În acest sens firma execută proiectări în construcţii, instalaţii, structuri metalice, urbanism, arhitectură, asigură asistenţă tehnică şi dirigenţie pe şantiere, studii expertize şi diagnoze, antreprenoriat, trepte şi scări metalice, schele, izolaţii termice şi fnice, învelitori, etc.

Advantage Hema Innovation Tehnologies SRL, este o filială a firmei *Hema Maschinen und Apparatenschutz Gmbh.*, cu sediul în Germania, la Selingenstadt. Programul de producţie, extins în mod consecvent, cuprinde un portofoliu larg de produse din cele trei domenii principale ale sistemului de protecţie: culisante, pneumatice şi discuri, ferestre rotative, folosite de peste 30 de ani în protecţia maşinilor unelte, necesare prelucrării lemnului, producătorilor de aparate de măsură şi control, aparaturii medicale şi a celei din domeniul sanitar.

Tot pe strada II, se mai găsesc firmele:

Tehnopainng & MVM Co., Maşini - Unelte

Gica Impex, SRL, înfiinţată în anul 1996 î-şi propune prin cei 25 angajaţi să ofere potenţialilor clienţi achiziţionarea prin import a unei game variate de compresoare, sisteme de tratare a aerului, unelte pneumatice şi hidraulice. De asemenea asigură proiectarea şi execuţia instalaţiiilor de aer comprimat cu caracter industrial.

Pe strada III î-şi desfăşoară activitatea societăţile :

Takata Petri Romania, firmă japoneză, care şi-a început activitatea în România, prin două firme înfiinţate la Arad, în anul 2001. Ulterior, *Takata* s-a extins printr-o a treia fabrică construită la Sibiu. Cu o echipă formată din 5000 angajaţi, specializaţi în domeniul producerii de volane şi centuri de siguranţă pentru automobile, societatea se prezintă ca fiind a treia producătoare de componente auto pe piaţa locală, cu o cifră de afaceri, în 2007, de peste 245 milioane Euro. În 2011, firma şi-a extins spaţiile de producţie, cu 1500 m.p.

Porta KMI Romania SRL, din Arad, este cea de a cincea fabrică, a grupului polonez *Porta,* specializată în activităţi de prelucrare a lemnului şi plutei, fabricarea articolelor din paie şi alte materiale împletite, producătoare de uşi pentru interior.

Aries Textile , profilată pe fabricarea articolelor de lenjerie de corp.

Jumo, unitate, care, din declaraţiile directorului dipl. ing. Dan Petrişor, produce aparate de măsură şi control care sunt utilizate pe toate continentele. Ele se aplică în diferite domenii, măsurând, reglând şi înregistrând mărimi fizice, din cele mai diferite domenii şi aplicabilităţi.

JRL Edition SRL, firmă înfiinţată în 2001, pentru distribuţia apei plate de izvor, biroticii, papetăriei şi alte servicii

Yazaki Component Tehnology, firmă japoneză, a doua sosită cronologic în zona industrială de vest din Arad. Este lider, în furnizarea de cablaje şi producătoare a instrumentelor de bord, pentru industria de automobile.

Laguna Light Industries SRL, a fost înfiinţată în anul 2002, cu un efectiv de 50 salariaţi. Produce o gamă largă de corpuri de iluminat, constând din: veioze, lustre, aplice, spoturi, etc.

Virglass SRL, înfiinţată în anul 2000, cu 40 salariaţi, realizează în serie mare abajururi pentru corpuri de iluminat.

ProElectric SRL, înfiinţată în 1994, cu 50 angajaţi, realizează servicii de întreţinere a echipamentelor electrice auto, alte cablaje şi şi plăci electronice. Deosebit de căutate sunt paratrăznetele cu dispozitive de amorsare *Trazor,* cu rază mare de acţiune şi design deosebit.

Nord Electronica East SRL, specializată în fabricarea altor tipuri de fire decât cele obişnuite şi cabluri electrice pentru utilaje casnice.

VDS Balcan Trade, intreprindere profilată pentru prelucrarea maselor plastice.

Ditre International, produce mobilă, accesorii şi tapiţerie, din domeniul amenajărilor interioare a locuinţelor.

Manitoba Tex., înfiinţată în 1994, cu 890 angajaţi, este recunoscută pe scară largă ca furnizoare de tricotaje decorate, printre clinţii importanţi, fiind firmele de desfacere: *Reebok, Quiksilver, Tony Hawk, ASIC, Magazine Disney,* etc.

Elcoteq. Producătorul finlandez de componente pentru industria telecomunicaţiilor, şi-a deschis fabrica în anul 2006, cu 400 de angajaţi.

Coficab Eastern Europe, este unul din principalii producători de cabluri pentru industria auto din Europa şi nordul Africii, deţinând fabrici în Tunisia, Portugalia, Maroc, unităţi care produc în special pentru firmele Ford, BMW, WV, Opel, Audi; Daimler, Crysler, Renault, Peugeot, Citroen, Fiat, etc. La Arad, fabrica are 140 de angajaţi, şi o suprafaţă totală de 13.444 m.p., fiind unul din principalii furnizori de cabluri din regiune.

Pe strada IV, se află:

Imotrust, societate economică, membră a grupului de firme cunoscut sub numele de grup Codlea, reprezentând viziunea unitară de a crea o unitate puternică care să activeze cu succes pe piaţa imobiliară.

Danke Romania, Perplastic Romania, Dasre, Total Plus

Group Crişan SRL, intreprindere, care, cu doar 15 angajaţi, dar cu o experienţă îndelungată, realizează, în condiţii de competitivitate, accesorii şi consumabile pentru sudare tradiţională şi oxiacetilenică, alături de echipamente de protecţia muncii.

Jurgen Schlosser Armaturen Romania SRL, a fost înfiinţată în 2001 cu 16 angajaţi. Firma are ca principal obiect de activitate, efectarea serviciilor de ansamblare a robineţilor termostaţi pentru calorifere, cu desfacerea produselor mai ales în vestul Europei.

Woodcote Romania, intreprindere specializată în construcţii, mobilier, şi materiale aferente, fiind distribuitoare de şindrile bituminoase. Aici se confecţionează uşi de garaj tip *Horman* dotate cu telecomandă

Nuova Neon Bassano Romania SRL, firmă înfiinţată în 1997, ca filială a lui *Neon Bassano SpAO,* societate economică italiană cu o vechime de peste 40 ani, care are ca principal obiect de activitate, realizarea de construcţii industriale, amenajări de hale şi depozite, staţie de carburanţi. Întreaga tehnologie de producţie necesară, a fost primită din Italia, fiind amplasată într-o hală cu o suprafaţă de 6000 mp. Echipamentul modern şi complet al sistemelor pentru structuri metalice: aparate de sudură MIG-MAG, cu plasmă CNC, pentru tăiere şi ossigas, strunguri, freze, burghiuri, matrice, fierăstraie, benzi şi foi metalice, ghilotine etc. Firma mai dispune de utilaje pentru tehnologia de transport, moto-elevatori şi poduri rulante.

În 28 aprilie 2010, a fost inaugurat în această zonă, noul sediu al firmei *Textile Medicale Arad*, componentă importantă, atât prin dimensiune cât şi prin competenţă, a grupului francez *Thuhazne*[95]. Unitatea, şi-a început activitatea în anul 2003, are în prezent la Arad, 195 angajaţi, având ca obiect de activitate, fabricarea de ciorapi medicinali, centuri şi orteze ortopedice.

Tot printre companiile noi, dezvoltate în ultimii doi ani, se află: *J.R.L Edition* cu o hală de 990 m.p.*, Grup Crişan*, cu o suprafaţă de 1645 m.p., *Dasre* cu trei corpuri de clădire, *Nuova Neon Bassano, Giga Import-Export, Jurgen Schlossen Armaturen* şi *Cooper Industries.*

1.VI. Gheorghe Pâncotan în mijlocul familiei sale
2.VI. Intreprinderea Fraţii Neuman (litografie, începutul secolului XX)
3.VI. Acţiune Fraţii Neuman (1926)
4.VI Moara Fraţilor Neuman
5.VI. Automobilul Intreprinderii
6. Curtea Intreprinderii
7.VI Instalaţii de forţă ale Intreprinderii
8.VI. Depozitul de făină
9.VI. Îngrăşătoria de tauri (1950)
10.VI. Curtea Intreprinderii
11.VI Antet publicitar Polychrom

[95] Grupul francez de firme, *Thuhazne*, este lider pe piaţa europeană în dezvoltarea, fabricarea şi comercializarea dispozitivelor medicale cu destinaţie ortopedică şi flebologică din farmaciile şi spitalele de pe toate continentele. Are 1200 de angajaţi şi o cifră de afaceri de 120 milioane Euro. Preşedintele Consiliului de administraţie al Textile Medicale Arad, este Laurent Martinet (*O nouă fabrică a grupului Thuhasne Franţa*, în *Jurnal Arădean*, 27 aprilie, 2010, p. 6)

VII SERVICIILE

Acest sector, care, pe plan mondial, a crescut rapid în ultimele decenii, s-a dezvoltat în Gai, mai ales prin activitatea cooperativelor de credit, a practicanţilor meseriilor liberale sau prin ofertele instituţiilor guvernamentale ale statului şi ale unor organizaţii profesionale. Activitatea, a început să deţină o şi mai mare pondere în economie, mai ales după 1990, când, prin automatizare, crescând productivitatea, o forţă de muncă mai mică, poate produce mai multe bunuri. În felul acesta, serviciile pentru consumatori, au devenit mult mai importante, cu largi posibilităţi de diversificare.

1. Creditul agricol şi comercial

Asociaţiunea de Credit din Arad-Gai, ca membru al Alianţei Cooperativelor de Consum şi Credit.

La 4 martie 1899, în prezenţa a 45 membri fondatori, deţinători a 115 acţiuni, din totalul de 407 existente, a fost înfiinţată, în baza articolului 5, din Legea XXIII, *Asociaţia de Credit din cartierul Gai*. La şedinţa de constituire, au participat: Madarasz Antal (4 acţiuni), Nagy Ioan (2), Vuici Gheorghe (4), Lucuţia Mihai (5), Tabor Iuliu (2), Gyomber Petru (2), Reich Albert (2), Meşter Ioan (2), Meşter Iosif (2), Holik Pavel (2), Ordog Andrei (3), Illin Nicolae (2), Şimon Ioan (2), Hangrad Mihai (2), Zsiroş Gyorgy (2), Kiss Petru (3), soţia lui Kiss Petru (2), Bănar Pavel (2), Pop Andrei (5), Farkaş Izsak (2), Matyaş Nicolae (2), Toth Ioan (5), Vantasz Ioan (3), Menczi Andrei (5), soţia lul Menczi Andrei (5), Kocs Sandor (2), Harz Imre (5), Magyar Ştefan (2), German Emanuel (2), Kovacs Tezes (1), Szanda Francisc (1), soţia lui Szanda Francisc (1), Goczo Tamaş (2), Goczo Mihai (3), Nagy Ştefan (2), Nagy Iosif (2), Forgacs Nicolae(1), Forgacs Illes (1), Hanga Ioan (1), Versko Gheorghe (2), Sinetz Ioan (59, Anghel Ioan (2), Posta Gheorghe (1), Mihailovici Dome (2), Catici Mladin (5)

Adunarea generală, condusă de Onodi Zsigmond, a ales Consiliul de conducere, format din opt directori: Vuici Gheorghe, Lucuţa Mihai, Babici Iosif, Ferician Dimitrie, Papp Andrei, Kernacs Lajos, Kiss Janos şi Ostoin Mihai. De la înfiinţare, până în 19o1, au mai fost procurişi şi lichidatori : Madarasz Antal, apoi Vidai Marton (1901).

Din 1902, conducerea Asociaţiei, a fost asigurată de Papp Andrea, Osztoin Mihai, Lucuţia Mihai, Meneşi Andraş, Katony Mladen (1903), Ramer Istvan (1905), Sikora Lenard (1908), Polyac Andraş (1908), Kiss Ianos (1911), Ferician Dome (1911), Popian Teodor (1911), Tatarek Bela (1913), Savin Gyuca (1915), Kovacs Antal (1917) Somogyi Horga (1918).

Adunarea generală din 29 octombrie 1919, a sistat calitatea de director a lui Eugen Viday, Ioan Kiss şi Andrei Menesi, fiind înlocuiţi cu Gustav Şomogyi, Sava Orga şi Ştefan Cismadia. După 14 octombrie 1921, numele organizaţiei economice devine: *Asociaţiunea de Credit a Muncitorilor din Suburbiul Arad-Gai,* condusă de Antoniu Kovacs, Teodor Popian şi Ştefan Cismadia. În anul următor, directorii Asociaţiei, au fost: Ioan Nagy, Mihai Neţin şi Nicolae Ionescu. În 1923, la Camera arădeană de Comerţ şi Industrie a fost notată noua ei denumire şi anume: *Cooperativa de Credit din Arad-Gai, ca membru al Alianţei Cooperativelor de Consum şi Credit*. În noul statut, din 13 mai 1923, vizat şi de Alianţa Cooperativelor de Economie şi Credit din Cluj, la 18 mai 1923, scopul declarat al organizaţiei a fost *îmbunătăţirea stării materiale a membrilor săi, satisfacerea trebuinţelor lor de credit acordarea de ajutor în eventualele lor intreprinderi şi afaceri comerciale prin procurări comune şi mijlociri.* Consiliul de administraţie, numit şi Direcţiune era alcătuit din şapte membri, din care, şase aleşi: Mihai Ostoin, Doka Szavin, Sava Orga, Mihai Neţin, Andrea Poliak, Nagy Ioan şi unul numit de Alianţă, în persoana protului Nicolae Ionescu, parohul ortodox român din Gai. Actele erau valabile doar cu două semnături, iar anunţurile se publicau, doar la

sediu. A fost revocat din funcţie directorul Augustin Somoggyi şi sistată, de asemenea, această calitate, lui Dimitrie Ferician. La 6 martie 1929, prin numirea lui Vasile Sârb, în Consiliul de administraţie, a fost radiată calitatea de director a lui Mihai Ostoin, iar în 1931, în urma demisiei lui Nicolae Ionescu, Alianţa, şi-a numit noul reprezentant, în persoana lui Ioan Nagy.

Referitor la membri, în statut s-a introdus, obligaţia acestora, de a răspunde material, până la concurenţa sumei valorii nominale, a părţilor sociale.

1.VII. Sediul Asociaţiei de Credit de pe strada Bisericii (Dunării), nr. 16, azi Casa Parohială a Bisericii Reformate

La 7 septembrie 1931, Cooperativa cu sediul în str. Bisericii nr. 16 a fost reînscrisă în registrele Camerei de Comerţ şi Industrie de către preşedintele Mihai Neţin, domiciliat în P-ţa Sf. Ioan 4. A fost notificată, alături de denumirea în limba română, neschimbată şi denumirea maghiară: *Aradgaj Hitelszovetkezet mint a Gazdasagi es Hitelszovetkezetek Szovetsege Tagja.* Noul statut, armonizat cu reglementările Legii Cooperaţiei din 1929[1], definea mai clar, drepturile şi îndatoririle membrilor (cap. II). Afacerile cooperativei se concretizau, prin acordarea de împrumuturi şi sprijinirea membrilor, la cumpărarea seminţelor, a maşinilor economice şi a unor produse (cap III) Statutul mai definea, organele cooperativei: Adunarea generală, Consiliul de administraţie, Comisia de cenzori, funcţionarii (cap.III), atriuţiile acestora, modul de întocmire a bilanţurilor, folosirea lichidităţilor şi alte detalii administrative. Din Consiliul de Administraţie, la acea dată făceau parte: Andrei Poljac, Sava Orga, Vasile Sârb, Gyoca Savin, iar ulterior au fost cooptaţi: Matyoc Frederich, Schauer Bernath, Somogyi Gustav şi Vasile Zab. Director şi contabil al cooperativei, a fost desemnat Nagy Ioan, schimbat în 1932 cu Incze Alexandru.

La 31 decembrie 1931, cei 690 membri ai Asociaţiunii, deţineu 816 acţiuni, cele mai multe, în număr de 40, fiind în proprietatea lui dr. Fenyeş Laszlo, urmat de Nicolae Muntean cu 6 acţiuni, în timp ce majoritatea, deţinea 1-4 acţiuni. Erau înregistraţi, cu 2 şi mai multe acţiuni următorii: cu câte 4 acţiuni - Gautner Lajos, Illa Ioan, Lado Pall, Nagy Ianoş Meneşi Peter; cu 3 acţiuni: Birka Iştvan, Farkas Herman, Hollaki Istvan, Hollaki Lajos, Hubert Ştefan, Paiu Maria, Viday Iosif, Komives Mihai; iar cu 2 acţiuni: Alexiu Petru, Beke Heurkne, Beke Ianos, Bura Ferncz, Cselecz Gabor, Covacevici Ivanne, Covacevici Ivan, Docmanov Axente, Feher Gyorgy, Gall Istvan, Illin Sava, Illin Gheorghe, Illin Dimitrie, Ivanov Petru, Iovin Sava.

După câteva convocări eşuate, din cauza lipsei de cvorum, sub preşedenţia lui Mihai Neţin, a avut loc, în 12 februarie 1933, cea de a XXXIII-a Adunare generală la care au participat doar 33 de membri, cu 42 părţi sociale. A fost comunicat un beneficiu de 9.598 lei şi demisia din conducere a lui Orga Sava şi Mihai Neţin. A fost instalată noua direcţiune formată din: Vasile Sârb, Savin Gyoka, Andrei Ostoin, Toth Ioan, Pâncotan Arsa. În noul comitet de cenzori au fost aleşi: Matyok Frederich, Schauer Bernath şi dr. Vuia Tiberiu, iar Nagy Ioan a fost numit delegat care să reprezinte organizaţia arădeană la Conferinţa de la Cluj[2]. Cooperativa a avut un rol important în dezvoltarea gospodăriilor ţărăneşti din Gai, şi împrejurimi.

Cooperativa de Credit Muncitorească (Arad-Gaj kulvarosi muncas hitelszovetkezet)

A fost înfiinţată, în 1899 şi a funcţionat, până în 1915, fiind cu cei pesre 700 membrei (716 în 1908), cea mai mare cooperativă de credit din Gai[3]

Cooperativa Economilor (Agricultorilor) Sârbi din Arad-Gai

---

[1] Conform art 137 din Lege, Cooperativele din ţinuturile alipite, vor putea să funcţioneze în baza vechilor statute până la 1 septembrie 1938 *(Legea Cooperaţiei din 1929*, Bucureşti, 1929, p.59)

[2] AN Arad, Fond*, Camera de Comerţ şi Industrie*, D. 102/1931-1938, fila 15

[3] AN Arad, Fond *Tribunalul Judeţean Arad, Secţia a III-a, 1867 – 1950*, D.4 / 1899-1915, volumul I şi II

Un Comitet de iniţiativă, alcătuit din Neţin Andreia, Katity Mladin, Bosniac Pera, Docmanov Duşan, Neţin Svetozar, Neţin Dfetozar, Stevanov Zica, Tirsin Vlada, Ghiucovici Stevan, Docmanov Duşan, Stvanov Svetozar, în numele a 26 membri fondatori, au înregistrat, la 4 martie 1905, *Cooperativa Economilor Sârbi din Arad – Gai,* fiind aprobat şi primul statut

De-alungul timpului Cooperativa şi-a adus o contribuţie esenţială în promovarea intereselor agricole ale membrilor săi. Înlesnindu-le creditul, instituţia, procura în condiţii avantajoase, capitalul necesar gospodăriei, meseriei, sau comerţului, înlesnind astfel cumpărarea de utilaje, aprovizionarea şi desfacerea.

La data înfiinţării, Cooperativa, avea sediul social, pe str. Bisericii (Dunării), nr. 116, şi un capital social subscris şi vărsat de 16.357 lei. Era condusă de un Consiliu de administraţie, compus din: Ştefanov Svetozar, str. Ion Creangă nr. 22, Armaţchi Duşan, str. Tribunul Corcheş, Neţin Nicolae str. Bisericii şi Ştefanov Ioan sen. Str. Ion Creangă, cenzori fiind: Popity Sava, str. Bisericii, Ostoin Andrei, str. Anton Pan şi Catity Dimitrie, str. Anton Pann.

Corespunzător statutului, calitatea de membru al Cooperativei, putea fi obţinută, doar de cetăţenii majori, oneşti, care dispuneau, independent de averea lor proprie, nu sunt membri, în altă cooperativă de acest fel şi sunt locuitori au Gaiului. În 1910, erau 42 membri, iar în 1923, numărul lor, a crescut la 52 : Stevan Neţin (rotar), Hristofor Coici (Învăţător), Milan Ostoin (Faur), Duşan Armaţchi (Faur), Calcia Ristov (Grădinar), Petru Caravaci (Grădinar), Ioan Rujici (Ţăran, idem în continuare), Ioan Rujici, Svetozar Stefanov, Duşan Docmanov, Vlada Tirsin, Zica Stefanov, Petru Ostoin, Gheorghe Lechin, Ioţa Ostoin, Gheorghe Seculici, Mişa Secianschi, Vasa Gulaş, Teodor Savin, Duşan Pain petru Cuzmanov, Dimitrie Vlaicu, Gheorghe Timotici, Ioan Stefanov, Nicolae Neţin, Sava Popici, Nicolae Simulov, Svetozar Docmanov, Andria Ostoin, Ioan Stefanov, Milentie Rus, Petru Docmanov, Petru gheorghievici, Costa Arsenov, Simion Jivanielov, Milan Jivanielov, Aron Sandici, Mladin Petrovici, Neţa Rus, Toşa Ostoin, Mita Catici, Milivoi Catici, Milutin Secianschi, Niculae Ostoin, Liubiţa Neţin, Niculae Simulov, Sava Arsenov, Timotei Rus, Ioan Ivanov, Costa Pain, Duşan Docmanov, Vasilie Neţin, Dimitrie Rus.[4]

La 23 noiembrie 1931, Sfetozar Ştefanov domiciliat pe strada Ion Creangă, în calitatea sa de preşedinte a înmatriculat la Camera arădeană de Comerţ şi Industrie, societatea de ajutor mutual şi operaţiuni de credit, cu numele Cooperativa Agricultorilor Sârbi din Arad-Gai.

La 26 martie 1933, Consiliul format din: Ştefanov Svetozar, Ştefanov Jică, Docmanov Duşan Vladimir Tirsin şi Petre Docmanov, au propus Adunării generale, care a aprobat, punerea cooperativei în lichidare, operaţiune, înregistrată, în 19 decembrie 1933. Cooperativa, a funcţionat însă în continuare, până în 27 februarie 1947, când a fost radiată din Registrul comerţului, conform Legii cooperaţiei.[5]

Cooperativa de Aprovizionare şi Desfacere în Comun *Găiana*

Societatea cooperativă, a fost înfiinţată, prin *Adunarea generală* din 15 noiembrie 1920, în prezenţa a 51 membri fondatori: Alexiu Puticiu–Faurilor 17, Vasile Zab-Faurilor 17, Nicolae Ionescu-Sfântul Ioan 20, Gheorghe Pâncotan-Faurilor 42, Savu Panaiot-Nevtel 12, Gheorghe Faur-Hatman Arbore 2, Ilie Păcurar-Poetului 21, Gheorghe Neţin-Poetului11, Gheorghe Hăbălic-Faurilor 8, Duşan Docmanov-Fântânii 25, Frona Tirsin-orovil 6, Nicolae Vlad-Nouă 11, Timotici Arsa-Tribunul Corcheş 7, Sava Neşcovici-Tribunul Corcheş 21, Nicolae Sălăgean-Tribunul Corcheş 30, Savu Ilca- Nouă 2, Emanuil Gherman-Tribunul Corcheş 12, Pera Stefanov -Szerb 27, Nicolae Ilin Hatman Arbore 36, Iova Secianschi-Serb 35, Antonie Raţi-Szerb 36, Ilie Nichici-Faurilor 45, Nicolae Ferician-Justinian 32, Milentie Rus-Orovil 38,

[4] AN Arad, Fond Tribunalul Judeţean Arad, Secţia a III-a 1867-1950, D.2/1905-1933, fila 129
[5] *AN Arad, Fond Camera de Comerţ şi Industrie*, D 439/1931-1947, fila 28

Tima Rus-Orovil 38, Savu Oargă-Justinian 21, Vasile Sârb-Justinian 22,Iosif Nagy-Grădinarilor 8, Gheorghe Dodean-Faurilor 36, Mircu Cădaru-Câmpul Gulia, Ioan kelemen-Justinian 11, Mihai Jivanelov-Bisericii 38, Mihai Jovin-Ocskai 13, Neţa Rus-Bisericii 23, Gheorghe Tirsin-Bisericii 22, Nicolae Neţin-Bisericii 14, Gheorghe Truţa- Szerb 40,Gheorghe Toth-Fântânii 28, Ivan Ivanov-Szerb 17, Petru Raţ-Szerb 24, Gheorghe Pâncotan-Sfântul Ioan 8, Ştefan Bălaj-Sfântul Ioan11, Gheorghe Oargă-Sfântul Ioan 18, Dimitrie Barbu-Ret I, Vasile Bran-Sfânta Elena 26, Emanuil Văcar-Justinian 74, Lazăr Matei-Ret 7, Ilie Ardelean-Hatman Arbore 30, Iosif Jurjuc-Ret 29, Ilie Ponta-Grădinarilor 10[6].

2.VII. Recipisă Găiana

A fost aprobat statutul şi aprobat capitalul social, în valoare de 2652 lei, suma, urmând a fi vărsată integral, prin încasarea cotizaţiilor lunare. Primul Consiliu de administraţie, format din nouă membri, a fost ales, în următoarea componenţă: Nicolae Ionescu – preşedinte, Alexiu Putici, Vasile Zabbu, Dimitrie Barbu, Ilie Păcurar, Emanuil Gherman, Antoniu Raţ, Milan Jivanelov şi Ioan Secianschi, iar cenzorii, din trei membri şi anume: Mihai Jovin, Duşan Docmanov şi Gheorghe Pâncotan. Supleanţi, au fost aleşi:Vasilie Sârb, Gheorghe Oargă şi Savu Ilca. Adunarea Generală, i-a împuternicit pe asociaţii: Nicolae Ionescu, Alexiu Putici, Mihai Jovin şi Gheorghe Pâncotan, să înregistreze Societatea, la Judecătoria din Arad[7]. Pe parcurs, Cooperativa, s-a afiliat la Banca Federală Zorile, din Arad, B-dul Regele Ferdinand 29

e. Asociaţia de Consum şi Valorizare a Economiilor de la Sălaşele din Arad

A fost înfiinţată, la 27 iunie 1920, de către un grup de iniţiativă, alcătuit din:Polonyi Pall, Marjalaki Ladislau şi Lenarth Mihai, cu scopul, facilitării posibilităţilor de aprovizionare cu articole bune şi ieftine, pe agricultorii din sălaşe. De asemenea, se urmărea, mijlocirea optimă a vânzării produselor obţinute[8].

2. Practicanţi ai profesiilor liberale

a. Biroul avocaţial – *Ioan Fericean,* Str. Bisericii (Dunării), nr 20

Ioan Fericean (n. Gai, 21 noiembrie 1910), face parte din generaţia tinerilor găieni, licenţiaţi în România de după 1918. Fiul agricultorului Dimitrie şi Ana (Cozman) Fericean, familie de gospodari înstăriţi, din Gai, după absolvirea Liceului *Moise Nicoară* din Arad (1931) şi a Universităţii din Cernăuţi (1936), la propunerea lui Tiberiu Vuia şi a dr. Liviu Puticiu, s-a înscris ca stagiar, în Baroul Avocaţilor din Arad. După patru ani de practică în cunoscutele birouri avocaţiale: dr. Iuliu Borneas, dr. Liviu Puticiu, dr. Petru Şandor, dr. Simion Demian, la 15 iunie 1940, prin susţinerea lui dr. Dămian Simion şi dr. Sabin Suiaga, a devinit avocat pledant definitiv. Diploma sa, înregistrată cu nr. 9202 / 2 septembrie 1940, a fost recomfirmată la 30 martie 1948. Deschizându-şi, Biroul avocaţial în Gai pe str. Dunării nr. 20, a obţinut succese importante, mai ales în procesele civile.

3. VII. Ştampila Avocat Ioan Fericean

Deşi a fost concentrat şi mobilizat militar, în mai multe rânduri ca ofiţer *TR (Termen Redus),* în Regimentul 93 infanterie, nu a fost pe front, dar a participat la evenimentale militare arădene deosebite, aşa cum au fost cele din august şi septembrie 1944. Aşa cum se cunoaşte, în Arad, dezarmarea unităţilor germane, a început în 26 august. Iniţiativa unei, acţiuni, şi-a asumat-o plutonierul major *Ştefan Budiu,* care însoţiţi de 4 elevi *TR: dr. Ioan Ferician,* avocat din Gai, *Ioan Savu,* învăţător, din satul Toc, *Duşan*

[6], Idem, D 20/1920 fila 1-3
[7] Ibidem
[8] Idem D 107/1920, fila 2-5

Pavlovici şi *Ioan Bogdan*, înarmaţi cu puşti vechi, de tip *Mosiganan*, iau dezarmat, fără incidente violente, pe cei 60 soldaţi germani, de la Şcoala Germană, care erau dotaţi, cu pistoale automate şi grenade.

De asemenea, încă student fiind, şi apoi ca avocat, a participat, la toate manifestările culturale şi religioase – ortodoxe din Gai, susţinând conferinţe, oferind donaţii şi consultaţii juridice. Prezenţa şi cuvântul său autorizat, prestigiul familiei din care se trăgea, ridicau calitatea manifestărilor şi întrunirilor postbelice. S-a pensionat, la 1 iulie 1972.

A fost preşedintele fondator, al Asociaţiei spotive *Găiana,* înfiinţate în 1938

3. Instituţii şi Organizaţii de Servicii pentru consumatori

a. Cinematograful

La 13 ianuarie 1897, timp de 12 zile, în Salonul festiv al hotelului *Crucea Albă*, au fost proiectate, pentru prima dată în Arad, opt filme de scurt metraj, în total 20 de minute*: Sosirea unui tren în Gară, Domnişoara Tiller, Cearta pasagerului cu birjarul, Scenă din parc, cu copii şi o capră, Dans scoţian, Dentistul extrage o măsea, Luptătorii, Înotători, într-un bazin.* Spectacolul a avut loc, la doar 13 luni de la reprezentaţia inaugurală a acestui nou gen artistic, desfăşurată la Paris în 28 decembrie, 1895. În continuare, timp de câţiva ani, pe baza unor autorizaţii emise de primărie, au fost prezentate în aşa numitele *case electrice ambulante* – corturi, cafene, restaurante, teatre de vară, producţiile Caselor de Filme: Pathe şi Melies. În acest context, antreprenorii arădeni: Adalbert Eles, Iosif Kalmar şi Tiberiu Zina, au concesionat *Teatrul Vechi* de pe strada Gheorghe Lazăr, interiorul clădirii, fiind transformat de arhitectul Ladislau Steiner, într-o sală de cinematograf pentru 500 locuri. Astfel, la 30 noiembrie 1907, primul cinematograf arădean stabil, şi-a deschis porţile, fiind prezentate atunci, 13 filme de scurt metraj[9]. Presa vremii prezenta faptul, că în 1911, la cinematograful din sala Teatrului Apollo, unde rulau filmele: *Lucrul orbilor* (instructiv), *Cadoul mamei* (dramă americană), *Numai cu nevastă-mea biciclez* (comedie), *Oul roşu* (legendă franceză, film colorat), *Prăsire de struţ în Africa, Lemke cea şireată* (umoristic), *Din ţărancă – diva operei* (dramă senzaţională), *publicul era aşa de numeros, încât localul spaţios nu-l mai putea cuprinde*[10].

În perioada anilor 1910 –1912, primăria acorda cu destul de mare uşurinţă, concesiuni cu drept de cinematografie licenţe de spectacole, pentru o durată de 4 luni. Cu toate acestea, Chestura poliţiei a respins solicitarea din 19 martie 1912 a unui grup de români, pentru deschiderea în Gai a unui cinematograf, motivând că în Arad, funcţionează încă cinci. Cererea a fost fost formulată de avocatul Romulus Veliciu şi Dimitrie Raicu, împreună cu: Sava Orga, Mitru Fericean, Arsa Fericean, Petru Fericean, Gheorghe Bragea, Ioţa Vlad, Mladin Şipoş, Gheorghe Timar, Ioţa Ardelean, Mihai Cincean, Gheorghe Radeş, Nicolae Fericean, Nicolae Ardelean, Dimitrie Ilie, Nicolae Drăgan, Lazăr Semlecan, Gheorghe Ban, Trifon Iovin, Ştefan Cismaş, Ioan Fericean, Lazăr Cismaş, Ioţa Fercean, Gheorghe Fericean[11].

La 14 decembrie 1921, Jacob Klieger, comerciant de curând sosit în Gai din Sighetul Marmaţiei, a solicitat acordarea de către Congregaţia oraşului, a uneia din cele 6 licenţe pentru cinematografe, la care avea dreptul primăria Aradului, pentru prezentarea filmelor în restaurantul Alle. În motivarea cererii, Jacob Klieger menţiona faptul că, *fiind comerciant de peste 20 de ani, cunoaşte tainele acestei profesii şi corespunde moral pentru această activitate*. Asumându-şi obligaţia ca în cel mai scurt timp, să construiască pe str. Bisericii nr. 1, un local cu destinaţie specială pentru cinematograf, se obliga, să plătească oraşului,

---

[9] **Gheorghe Săbău**, *Cinemarad, viaţa cinematografică arădeană din 1858 până în anul 2000*, în Museum Arad, Studii şi comunicări, 7 Arad, 2001-2002, p.328.

[10] *Românul*, nr. 171/1911

[11] AN Arad, Fond *Chestura Poliţiei Municipiului Arad, 1907-1913*, D 31/1913, Fila 3

pentru fiecare reprezentaţie, ţinută după amiaza, câte 25 lei, iar pentru cele oranizate, seara, câte 30 lei[12]. În aceeaşi lună, licenţa a fost aprobată, pentru o perioadă de un an, adică, până la 31 decembrie 1922. În actul respectiv, se menţiona, că se pot ţine câte două reprezentaţii săptămânal, una duminica, iar cealaltă în oricare zi a săptămânii cu obligaţia de a plăti primăriei, pentru fiecare din ele, câte 40 lei. Proprietarului Jacob Krieger, i s-a atras însă atenţia, să se îngrijească, conform promisiunii, ca în cel mai scurt timp, să prezinte, planul tehnic, necesar *construirii a unui local corespunzător cerinţelor igienice, siguranţei publice şi focului*. Deoarece acest lucru nu s-a realizat, deşi somat, Jacob Kliger, şi-a văzut în continuare, de afaceri, nestingherit, prezentând filme în vechiul restaurant, fără a mai respecta nici un fel de program.

Abia în vara anului 1922, după o verificare la faţa locului, Circumscripţia II Gai a Primăriei, a comunicat susnumitului, prin Hotărârea 1774/1922, permisiunea construirii, pe suprafaţa Oborului, de pe str. Bisericii nr. 1 a unui nou cinematograf, cu o capacitate de 250-260 de locuri, cu respectarea următoarelor condiţii de ordin tehnic. *Din camera de unde se dă lumină* (cabina de proiecţie*), toate lucrurile ce sunt periculoase pentru foc, sunt a se delăturaşi pe găurile din perete* (vizoarele pentru proiectarea filmului*), sunt a se aşeza uşiţe din pleu* (tablă). *În această localitate* (încăpere) *nu poate altul ca să susţină, decât numai manipulantul maşinăriei. În localul acesta nu poate fi decât numai filmul care e desgnat pe una reprezentaţie. Una vadră* (găleată) *de apă şi o procoviţă* (pătură) *udă, sub durata reprezentaţiunei, are să fie în acel local. Pe uşa acestui local, să fie una tăbliţă pusă, cu inscripţia: "Intrarea pentru străini este strict oprită". În camera (vetito kamara) numai lumina electrică să poate folosi. Localul pentru public, să stavereşte, pentru 250 persoane dă şezut şi 60 locuri de stat. Scaunele sau laviţele dă şezut, să fie de 65 cm depărtare în lărgime şi 50 cm locul de şăzut, unul de altul. Intrarea să ficsează dă către strada Bisericei, ieşirea însă de către strada Grădinarilor. Clozet are să fie, separat pentru bărbaţi şi separat pentru femei, are să fie, cu inscripţie şi prevăzut cu luminat. Contra acestei hotărâri, de la înmânuare, în termen de 15 zile, se poate însinua recurs, adresată, către Consiliul Oraşului Municipiului Arad şi înaintat Oficiului meu* (este vorba de Andrei Puticiu, şeful Circumscripţiei II Gai). *Totodată, deoblig pe Jacob Klieger, ca în termen de trei zile, să solvească spesele comisiunei şi anume: prim-inginerului 50 lei diurna, 30 lei trăsura, dr. Teodor Popp, 50 lei diurnă, 30 lei trăsura şi în fine, comandantului pompierilor, Mihailovici, 30 lei diurna. Despre ce se încunoştiinţează: Consiliul Oraşului Municipal, Priminginerul orăşenesc, dr. Teodor Papp – medic, Iuliu Mihailovici – comandantul Pompierilor, Arad-Gai, 28 iulie 1922, Andrei Puticiu – şeful Circumscripţiei II Gai*[13].

Clădirea promisă de Jacob Klieger, nu a fost, însă, construită niciodată, spectacolele fiind în continuare organizate, timp de mai mulţi ani, în restaurantul său, de pe strada Bisericii nr. 20, cu o capacitate de 40 –50 persoane şi cu un ecran mult prea apropiat de spectatorii primelor rânduri de scaune. Situaţia era ceva mai bună în grădina din curtea casei sale, care a fost amenajată pentru acest scop, în sezonul cald.

Deşi avea licenţă pentru prezentarea filmelor, în 1926, la presiunile Primăriei, Jacob Klieger, şi-a suspendat totuşi spectacolele pentru o perioadă de timp, motivând localnicilor că, în scurt timp, va amenaja o nouă sală, mai încăpătoare, pe str. General Doda nr. 22, colţ cu str. Bisericii.

Deoarece titularii licenţelor, întârziau în solicitarea sau reînoirea acestor documente, ele fiind folosite peste termenul pentru care au fost eliberate, în 1926, Consilierul dr. Emil Micloşi, a propus Comisiei Permanente a Primăriei, ordonarea unei anchete, care să releve situaţia reală din acest domeniu cultural. De asemenea, recunoscându-se că cinematografia a devenit o necesitate socială, se considera că proprietarii acestor stabilimente, aplicau preţuri exagerate, fără ca acestea să fie controlate de către administraţie[14]. În luna noiembrie a acelaşi an, pe baza anchetei realizate de către comisia compusă din dr.

[12] AN Arad, Fond PMA 1925-1930, D. 79/1926, fila 145
[13] Idem, D 79/1926, fila 182
[14] Idem, D.108/1926, fila 243.

Emil Micloşi, dr. Alexandru Nagy şi dr. Sever Miclea, Primăria a menţinut doar şase licenţe pentru cinatografe şi acestea, doar în localuri special amenajate[15].

O altă cerere pentru licenţă, a fost solicitată în 2 martie 1925, de către Szelezsan Petru, din Gai, str. Faurilor nr 30-32. cu propunerea ca filmele să fie prezentate, la început, într-un spaţiu, amenajat doar pentru sezonul de vară,în grădina proprie de pe str. Bisericii nr 28. În sprijinul solicitării sale, petentul arăta, că deşi în Gai, mai există un cinematograf, acesta este *proprietatea unui cârciumar, care funcţionând în localul birtului, nu corespunde mai ales din punct de vedere etic.* Aceasta, deoarece, *publicul, în cea mai mare parte tânăr, după terminarea filmului, se dedă la băute, a cărei urmare este căderea morală a populaţiei. Pentru a feri publicul de o astfel de boală, care îl conduce numai la ruină şi sărăcie, în localul pe care-l înfiinţează nu se vor servi băuturi alcoolice.*[16]

În vara anului 1926 şi comerciantul Andrei Marton, a cerut primăriei, eliberarea unei licenţe *pentru amenajarea unui teatru – cinematograf,* în locuinţa sa de pe strada Bisericii nr. 28. De data aceasta, se menţiona că *în Gai nu exista un asemenea local şi crede în utilitatea lui, pentru a oferi distracţie morală locuitorilor, susträgându-i de la alte distracţiuni vătămătoare din punct de vedere moral şi al sănătăţii.* La 3 septembrie 1926, Expozitura din Gai, a certificat faptul că solicitantul, Andrei Marton, dispunea în edificiul său, de o sală lungă de 18 m, lară de 6,5 m şi înaltă de 3,5 m. În interior, au fost aşezate, atât în centrul încăperii, cât şi lateral, bănci, oferind astfel o capacitate pentru aproape 100 spectatori.[17]. Localul, construit din cărămidă, era dotat cu uşi corespunzătoare, separate, pentru intrare, de cele pentru ieşire şi patru ferestre[18].

4.VII. Schiţa Cinematografului lui Andrei Marton de pe strada Bisericii (Dunării), nr.28

Deşi, în februarie 1927, printr-un nou Regulament, au apărut *Normele unitare, referitoare la cinema,* după 2 ani, în 1929, Primăria, printr-o Hotărâre, a abrogat licenţele proprietarilor particulari, preluînd cinematografele existente, în administraţia sa, cu intenţia de a construi altele noi, amenajate şi dotate corespunzător. În acest context, a fost edificat, în acelaşi an, cinematograful din Gai, o clădire modernă, cu parter şi balcon, pentru 320 locuri. Sala de spectacole, cu dimensiunile de 19/8 m, avea mobilier modern, scenă şi ecran de mari dimensiuni[19].

A urmat un lung şir de spectacole, din perioada filmului mut, iar după 1930, câteva din sălile de cinema au fost echipate cu aparate pentru filmul sonor[20]. De asemenea, s-au diversificat iniţiativele pentru îmbunătăţirea spectacolelor, prin completarea lor cu alte activităţi culturale. În acest sens, în 1930, Traian Mager, profesor la Şcoala Normală de la Pavilioanele Aviaţiei, a solicitat Primăriei aprobarea organizării în clădirea cinematografului din Gai, contra unei taxe de 300 lei, a unui program de conferinţe cultural-turistice, însoţite de diapozitive şi film, cu o durată de două ore şi jumătate[21]. Deşi, formal, propunerea a fost respinsă, pe motivul, că elevii pot viziona filmele, cu preţ redus, la matineele duminicale, de la ora 17, activităţile de felul acesta au fost numeroase.

---

[15] Cinematografele acestei perioade au fost: *Urania (*înfiinţat în 1907), *Apollo* (înfiinţat în 1910), ambele în proprietatea lui **Adalbert Eles, Iosif Kalmar** şi **Tiberiu Zina**; *Elisabeta* – proprietar, **Schwartz Adolf;** Edison - Şega (str. Obedenaru) proprietar**, Lăpuşcă Teodor**; *Malul Mureşului* – proprietar, **Banca Centrală Arad**; *Gai*-proprietar **Klieger Iacob**.

[16] AN Arad, Fond PMA D 79/1926, fila 223

[17] Schiţa, în AN Arad, Fond PMA, D.79/1926, fila 121.

[18] Idem, fila 173

[19] Idem, D 30/1930, fila 9

[20] Primele spectacole ale filmului sonor, din România, au fost prezentate, la Bucureşti, în decembrie 1929. În Arad, firma *Emericus Fil* Oradea, a experimentat, aceste spectacole, prin instalarea, în martie 1930 Cinematograful Centrala unui aparat *Biophone,* care putea rula filme sono nu conţineau părţi vorbite ci se mărgineau la muzică. În decembrie 1930, Primăria a închiriat pentru cinematografele *Central* şi *Select* aparate *W Electric,* respectiv *Klangfilm,* marcând deschiderea drumului pentru spectacolele cinematografice sonore. În 1933, şi-a făcut apariţia pe ecrane color şi tridimensional, vizionat cu ochelari speciali. (Idem D 54/1927-1930, fila 269)

[21] Idem, D 31/1930, fila 58, 59

Printr-un Ordin al Ministerului Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale, emis la 10 februarie 1930, filmele, nu mai puteau fi prezentate, decât producţiile realizate după 1927, însoţite de Cartea de autorizare, emisă de o Comisie de control al peliculei şi timbrul sec aplicat de Direcţia Educaţiei Poporului. Proiecţiile trebuiau să conţină cu titlul şi textul în lumba română, maghiară sau germană, fiind excluse filmele care conţineau uniforme ale armatei austro-ungare sau ruseşti[22].

În acea perioadă programul, cinematografului din Gai, cuprindea filmele: *Saltimbancii, Atlantic, Răzbunarea, A doua patrie, Prizoniera şeicului, Nopţi princiare* şi altele.

Cu toate acestea, *după o scurtă bâlbâială sonoră*, menţiona cu maliţiozitate ziarul *Ştirea* într-un număr din martie 1933 , *acesta* (cinematograful n.n.) *a devenit mut, aşa cum zace şi astăzi. Înregistrăm eşecul acestei intreprinderi şi paguba pe care a pricinuit-o municipiului. Aveam desigur, nevoie de cinematograf în Gai, tocmai acum, când drumurile sunt peticite de gropi, când bălţile puturoase şi insalubre, veştejesc viaţa locuitorilor*[23].

Investiţiile, în cinematografie, continuau, însă. Sălile de spectacole au fost dotate cu scaune noi şi aparate *Triumphator*, furnizate de firma *AEG, Compania Generală de Electricitate* din Timişoara[24]. În aprilie 1933, conform unui Ordin al Ministerului de Finanţe, a fost desfiinţat în toate cinematografele, tariful diferenţiat, pe scaune: rezervat, stal I, stal II etc., preţurile fiind uniformizate, în funcţie de categoria unităţii. În 1934, în cinematografele arădene, a fost prezentat primul film sonor de producţie românească întitulat *Insula Şerpilor.*

Rentabilitatea cinematografelor, era mică, mai ales din cauza numeroaselor impozite şi taxe percepute de stat. În 1935, se plătea, pentru fiecare reprezentaţie: 4,60 – taxă pe spectacol, 2 lei pentru aviaţie, 1 leu fond pentru cinematografie, adică 7,60 lei. La acestea se mai adăugau: chiria filmului, chiria localului, iluminat încălzit personal, etc.

În 1939, în urma unui studiu realizat de primărie, clădirea cinematografului din Gai, cu o valoare de 906.300 lei, modernă pentru acea vreme, cu un etaj şi terasă exterioară, a fost tranformată, alături de cinematograful din Grădişte în baie publică, fiind dotată cu cabine, vane, duşuri, garderobă şi chiar un bazin de înot. În subsolul clădirii, funcţionau motoarele electrice, hidroforul şi cazanele alimentate cu lemne şi cărbuni, necesare extragerii şi încălzirii apei. Instalaţiile erau folosite, contra cost, atât de către muncitorii Intreprinderii de Spirt şi Drojdie din apropiere, cât şi ca serviciu public.

Pe parcurs, băile devenind nerentabile, în anul 1939, Primăria a cedat printr-o decizie, edificiul pentru a fi transformat, din nou, în cinematograf. Deoarece, din cauza războiului, în acel an nu mai existau fonduri, lucrările de modernizare şi amenajare urmau să se realizeze în anul următor. Totuşi, bazinul de înot a fost înfundat cu pământ, redevenind sală de spectacole, a cărei capacitate a fost extinsă. Instituţia a fost redată publicului cinefil, astfel că, în 1942, încă se mai organizau aici şi spectacole ale filmului mut, pe fundalul sonor al unui pian.

La 3 noiembrie 1948 fiind naţionalizate intreprinderile şi studiourile cinematografice,[25] în Arad, fiind preluate, de către Intreprinderea de stat, nou creată sălile Corso, Popular, Victoria, Savoy, Urania şi unitatea din Gai, care a primit numele *Cinematograful UTM*[26].

În 1949, numele cinematografului de pe strada Codrului nr 1, din Gai, s-a schimbat, în *Solidaritatea*[27], inaugurat, în luna august cu Cenuşăreasa, un film pentru copii, de mare succes

---

[22] Idem, D 31/1930, fila 55

[23] Ştirea, anul III, nr 321, 31 martie, 1933

[24] AN Arad, Fond PMA, D 29/1930, fila 3

[25] Decretul nr. 303 pentru naţionalizarea industriei cinematografice şi reglementarea comerţului cu produse cinematografice, în MO, nr. 256/3 noiembrie, 1948. În aceeaşi zi au frost naţionalizateinstituţiile sanitare particulare.

[26] Patriotul, 3 noiembrie, 1948. În judeţ, au mai fost preluate cinematografele din: Curtici, Chişineu Criş, Apollo – Ineu, Scala Nădlac, Apollo Pâncota, Astra – Rovine, Dacia Rovine, Apollo – Radna, Sântana, Şiria (ibidem).

Spectacolele, aveau loc, după următorul program: Sâmbăta de la ora 8 seara (20) şi duminica de la 3 (15), 5 (17), 7 (19) şi 9 (21).

În 1958, a fost lărgit holul cinematografului şi cabina de proiectare, aceasta, fiind adaptată pentru două aparate de proiecţie.

În perioada 1960-1995, cinematograful a fost condus de Ioan Roman (n. Şeitin, 1940) care a îndeplinit funcţiile de administrator de operator, timp de 35 ani. S-a calificat în domeniu, ca operator proiecţionist, categoria I-a, prin studii de specialitate, organizate de RADEF. În perioada 1992-1994, cu aparatură proprie, a organizat videotecă, fiind şi specialist autorizat pentru înregistrări muzicale

Deşi au fost organizate în perioada respectivă numeroase activităţi culturale consacrate în acest sector ca: procese cinematografice, recenzii, spectacole speciale pentru şcoli, vitrine, panouri, au fost distibuite afişe, fluturaşi, la începutul activităţii sale, nu au fost îndeplinite obiectivele aferente spectacolelor, obligatorii organizate *cu filme sovietice*[28], Astfel, în 1961, cinematograful şi-a îndeplinit planul de încasări şi spectatori, stabilit de *Intreprinderea Cinematografică,* în proporţie, de doar 76%.

În anii care au urmat, modernizarea şi extinderea sălii de spectacole la o capacitate de 340 locuri, dotarea cu aparatură de calitate, buna administrare şi colaborarea excelentă cu unităţile şcolare, a determinat obţinerea unor succese meritate. Astfel, timp de 9 ani consecutiv (1972-1980), unitatea a obţinut locul I la *nivel naţional*, mai ales, pentru *modul exemplar în care au fost prezentate şi gestionate prin proiecţii cinematografice, filmele artistice, din producţia românească*. Cinematograful din Gai şi-a marcat prezenţa în numeroasele acţiuni de cultură cinematografică iniţiate la nivel naţional sau local, ca: *Săptămâna filmului agrotehnic, Zilele filmului pentru copii şi tineret, Decada filmului medical, Zilele filmului patriotic*, etc. De asemenea, se cuvine menţionat faptul că, începând din 1970, cu un aparat portabil, pe bandă îngustă, Ioan Roman, cutreiera, grădiniţele şi clasele şcolilor primare, din întregul oraş, prezentând filme adecvate vârstei, cu deosebire, desene animate, sau alte spectacole pentru copii. Acest lucru a determinat îndeplinerea, an de an, până la desfiinţarea sa, survenită în 1995, a indicatorilor profesionali, stabiliţi de *Intreprinderea cinematografică*.

5.VII.Ioan Roman (2010)

Printr-o decizie a Consiliului Local, clădirea fostului cinematograf din Gai, ajunsă într-o stare avansată de degradare, în ianuarie 1911a fost din nou preluată de către primărie. Urmează, ca în perioada următoare, să fie racordată la utilităţi, apă, canal, astfel încât, după modernizare, să poată fi folosită la orice activitate.

b. Băile Termale Gai (CARP)

În extremitatea sudică a străzii Dunării, mijlocul unui teren viran, care se întindea ca un brâu, în prelungirea Căii Aurel Vlaicu spre şoseaua Arad – Nădlac, era brăzdat de cursul şerpuit al *Bidoş Arok*-ului adică *Canalul (Şanţul) Puturos,* numit prescurtat de localnici - *Bidi*. Prin acesta se scurgeau apele reziduale, din interiorul *Fabricii de spirt şi drojdie*, spre vest, care după ce ocoleau Pavilioanele militare, şi hipodromul, intra în sistemul hidrografic Ier (Szaraszer).

Canalul, rău mirositor şi sursă de poluare a întregii zone, a fost timp de decenii reclamat de localnici. În 1923, Primăria a somat Fabrica de Spirt şi Drojdie *Fraţii Neuman*, ca în termen de 60 de zile, să înainteze, proiectele privind *curăţarea apei murdare, pe întreg cuprinsul stabilimentului din Gai,* în caz contrar, fiindu-i înterzisă deversarea în canalul Szaraszer (Ier)[29] De asemenea, conducerea intreprinderii,

---

[27] **Solidaritate**: comunitate de interese, idei şi unitate de acţiune, ca principiu ideologic fundamental al partidelor comuniste, în relaţiile internaţionale, care şi-a găsit reflectarea în lozinca *Proletari din toate ţările uniţi-vă!*

[28] AN Arad, Fond, Comitetul Municipal PCR, D 316/1961.

[29] AN Arad, Fond PMA, 1921-1924, D2/1923, fila 22

trebuia să ia măsuri de epurare a apelor reziduale din interiorul intreprinderii şi a mirosului de drojdie, emanat prin procesul de fermentare a cerealelor, din care se producea alcoolul. Problema a fost reluată, în anul următor, cu propunerea *Oficiului Hidraulic,* privind concesionarea interimară a conducerii apelor freatice din fabrica fraţii Neuman, în hotarul comunei Arad-Gai.

În urma unei noi anchete, care a avut loc în 16 ianuarie 1924, s-a constatat că apele murdare se scurg în Ungaria, *fapt care poate conduce la proteste şi neplăceri internaţionale. De aceea, s-a hotărât, ca Fraţii Neuman, să construiască, lucrările aferente, concentrării apelor pluviale, din fântânile arteziene, cele uzate, spre bazine de decantare în vederea conducerii lor ulterioare, din fabrică, până la Mureşel, canalul urmând să fie curăţat periodic*.[30]

6.VII.Strandul Termal – Bazinul de înot (1970)

După trei ani, din Raportul Medicului şef, prezentat în şedinţa Consiliului arădean de Igienă şi Salubritate Publică, din 17 iunie 1926 a, rezultat faptul, că nici până la acea dată, *nu au fost luate încă, măsuri eficiente referitor la canalul de scurgere a apelor stabilimentului industrial amintit.* De aceea, corespunzător ordinului Inspectoratului General Sanitar, nr.3186/1926 şi raportul Serviciului Sanitar 9387/1926, reprezentat prin dr. Cucu, s-a propus delegarea unei Comisii, alcătuite din Medicul şef, chimistul dr. Neszlenyi, ing. Mureşan, medicul veterinar Ionescu, un delegat al locuitorilor Gaiului şi un delegat al firmei Neuman, *pentru a constata gradul de nocivitate al apelor şi mirosul urât al canalului asupra sănătăţii vecinilor şi animalelor sălbatice şi să facă un raport cu prpuneri detaliate prin care firma amintită să facă lucrările necesare, oricare ar fi acestea, pentru ca în viitor, canalul să nu mai răspândească nici un miros neplăcut.*

În 1939 organele sanitare ale municipiului, au atenţionat din nou administraţia oraşului, asupra existenţei unui *canal care porneşte de la Fabrica Neuman, care nu este asanat şi ar trebui acoperit.*[31] Ochiurile de lichid termal, acoperite permanent de un abur uşor, emanau un miros specific, determinat atât de procesul de eliberare a gazelor dizolvate în apă, cât şi prin descompunerea resturilor organice, rezultate din procesele tehnologice ale fabricii cu profil agricol din preajmă.

Cu toate acestea, pe suprafaţa limitată de străzile Dunării şi Meşterul Manole, canalul, a fost amenajat rudimentar, pentru perioada estivală, un loc de scaldă pentru copiii cartierului. Lărgit şi adâncit pe o mică porţiune în spre principala stradă a Gaiului, ochiul de apă, atrăgea cetele de băieţi, fetele fiind excluse de pe malurile sale.

Strandul Termal – Plaja (1970)

Se vorbea însă şi de efectele curative, miraculoase ale izvoarelor apelor sale, astfel că, de prin anii ’48, locul a început să fie din ce în ce mai cunoscut şi căutat, pentru tratamente externe, neautorizate însă oficial. Ele constau din simple băi în apa vâscoasă, însoţite de ungerea pielii cu nămolul gras, aflat din belşug în preajmă. Malurile sale, mai ales în preajma podului uriaş de lângă fabrica Fraţii *Neuman*, devenită după Naţionalizarea din 1948, Intreprinderea Industrială de Stat *7 Noiembrie* au început să fie din ce în ce mai populate, cu suferinzi, afectaţi de boli neuro-motorii, reumatice şi dermatice. Localnicii nu prea aveau încredere în miracolul oferit de *Bidi,* nu foloseau locul pentru îmbăiere sau tratament fiind îngrijoraţi doar formal de condiţiile igienico-sanitare precare. Nu au fost însă niciodată luate măsuri ferme nici de către găieni, dar nici de instituţiile sanitare, pentru interzicerea sau limitarea folosirii canalului ca loc de agrement pentru copii şi tratament al unor vârstnici suferinzi. O ştire din ziarul local, prezenta în 1948, că muncitorii de la Indagrara, au adus 200 t piatră brută de la Păuliş, pentru a construi în Gai un bazin popular[32], dar lucrări, pentru acesta, nu au fost executate. Cert este faptul, că în sezonul cald, după

---

[30] AN Arad, Fond Serviciul Agricol al Judeţului Arad, D35/1924, fila 52

[31] **Coţioiu Romuald**, *Monografia sanitară a municipiului Arad şi campania sanitară din august-septembrie 1938,* în Bul. Of. al Munic. Arad, anul XVII/1939, nr 7 /13 febr 1939.

[32] Patriotul 28 iunie 1948

orele de şcoală sau în vacanţe, grupuri de copii, foloseau *Bidi*, ca şi loc de zbenguială în apa mocirloasă şi pe suprafeţele din jurul malurilor sale. Despre calităţile curative ale apei şi nămolului, localnicii spuneau chiar în derâdere, că *la Bidi dacă mergi cu o cârjă, pleci fără ea… deoarece ţi-o fură.*

În prezent, vechiul Bidi nu mai există, peste el fiind construite clădirile firmei *Verbiţă*. Urmele canalului, se mai observă însă, în capătul din spre vest al străzii Bogdan Voievod, un şanţ colmatat, fără scurgere, alimentat doar cu apele pluviale.

În 1963, Casa de Ajutor Reciproc a Pensionarilor Arad (CARP)[33], au început, prin efectuarea a peste o mie ore de muncă neplătită (patriotică), amenajările Băilor termale, numite atunci, *7 Noiembrie*[34]. Alegerea locului, nu a fost deci întâmplătoare, ele fiind determinat de afluenţa crescândă de public, de renumele câştigat în timp, în special din rândul a celui de vârstă mai înaintată. Au apărut deja şi primele certitudini privind efectele curative ale apelor termale din zonă.

Inaugurarea primelor amenajări, a avut loc la 15 august 1965, preşedinte al organizaţiei fiind Mihai Groşan. Ulterior, investiţiile s-au desfăşurat în perioada 1965-1981, în mai multe etape, fiind folosite în exclusivitate, fondurile organizaţiei şi munca benevolă a membrilor şi colaboratorilor. Începând din 1981, preşedintele CARP – Vasile Paulescu, împreună cu întreaga conducere au asigurat prin investiţii, ca apa să fie extrasă prin antrenare naturală, de la peste 700 m adâncime, printr-o fântâna, la o temperatură, iniţială, este de 34 grade Celsius, şi un volum de 20 l/sec. Pentru asigurarea debitului necesar, din patru în patru ani, se execută la puţul de extracţie a apei termale, lucrări de decolmatare a izvoarelor.

Apa termală conţine 16 elemente, printre care se întâlnesc dizolvate, săruri de clor, brom, iod, carbon, fosfor, arsen, potasiu, litiu, azot, calciu, fier, mangan, cobalt şi altele. În urma analizelor efectuate de P. Ionescu, în anul 1952. Ea este uşor iodurată, bicarbonatată, clorurată, calcică, sodică, bromată şi hipotonă, având o mineralizare totală de 1,4 g/l., cu o radioactivitate la sondă de 0,12-0,14-0,11, iar la scurgere de 0,15-0,038-0,0049. Formula Cuiasov: 1,0.0009 M.1,4 – H.003 0,62.01.06; temperatura 38 gr. C. Na.85. C.a.9; Deoarece exploatarea apei, este însoţită de emanarea unor gaze combustibile, acestea sunt captate printr-o instalaţie, cu degazor tip cisternă, realizată în 1970 de către Institutul de Cercetări Gaze din Mediaş. Purificate şi uscate, ele sunt condusespre focarul unei baterii de cazane, care ridică temperatura apei la 60 grade Celsius. În felul acesta temperatura din bazine şi a celor 37 duşuri aferente, poate fi menţinută la 36 grade Celsius. Datorită acestor posibilităţi şi compoziţii minerale bogate, soluţia complexă, existentă în mod natural, are efecte curative, chiar sub formă sub formă de băi. Este recomandată pentru tratarea bolilor reumatice cronice, degenerative ca: traumatismele articulare, artritele, spondilozele, colicistitele, sau articulare, muscular, tendinos. Băile mai sunt indicate şi în terapeutica afecţiunilorale nervilor periferici (nevrite, perinevrite, sechele pospoliomelitice) afecţiuni ale căilor urinare (diureză, litiază), ginecologice (metrite, perimetrite, exudate cronice, adnexite) şi sechelele post traumatice ale extremităţilor.

7.VII. Punctul termic (1965)

Ştrandul termal, se întinde azi pe o suprafaţă de 2 Ha (20.000mp), cu un volum total al apei, în cele cinci bazine, de aproape 4000 m.c. şi o participare medie anuală de 65.000 vizitatori. Există trei bazine exterioare, amenajate diferenţiat: pentru copii, adulţi şi pentru sportivi, alături de două bazine, cu apă termală, acoperite. Volumul util total, se curăţă în fiecare noapte, apa fiind dezinfectată cu clorură de var. De asemenea, unul din pavilioane, este dotat cu vane individuale şi spaţii amenajate corespunzător pentru saună umedă, cu abur, servicii de masaj, manichiură şi pedichiură. Cabinetul de fizioterapie, care funcţionează în tot cursul anului, asigură servicii medicale de infiltraţii ale ţesuturilor moi şi intraarticulare,

[33] Organizaţia **CARP Arad**, a luat fiinţă, la 4 august 1952, în baza Decretului 204/1951 şi a Deciziei 2700/4 august 1952 a Sfatului Popular al Oraşului Arad. Funcţionează în conformitate cu prevederile Legii 540/27 sept 2002, privind casele de ajutor reciproc a pensionarilor (conf. Statut, 2009, p.7). Primul ei preşedinte a fost **Axente Mişcuţa.**

[34] Ziua Marii Revoluţii din Rusia.

puncţii, ionizări, magnetoterapie, parafină, galvanizări, curenţi interferenţiali[35]. Semnificativ este faptul că membri Casei de Ajutor Reciproc a Pensionarilor (CARP), beneficiază de preţuri reduse, atât pentru accesul în ştrand, cât şi la majoritatea serviciilor prestate aici

c. Expo Arad Internaţional

În partea de vest a Gaiului, pe Drumul European 68 (DN 7), care se deschide în preajma Zonei Industriale Vest ca o continuare a Căii Aurel Vlaicu, se află pavilioanele *Expo Arad Internaţional*. Edificate începând cu 1993, de către *Camera de Comerţ Industrie şi Agricultură Arad* (CCIA), oferă azi, pe o suprafaţă de 6,2 ha, un spaţiu expoziţional modern, de calitate şi în conformitate cu cele mai recente norme europene[36]. Investiţiile începute în anul 2002, din surse financiare proprii, au fost finalizate parţial, după un an, prin edificarea primului pavilion expoziţional, cu o suprafaţă de 1500 metri pătraţi[37]. În anul 2005, a fost inaugurat cel de al doilea pavilion, identic cu primul, construit însă din Fonduri Europene, de tip Phare CBC 2002. Drept urmare, suprafaţa expoziţională interioară, a ajuns la 3000 metri pătraţi, iar cea exterioară, cu trei zone, la peste 12.000 metri pătraţi[38]. Structura din aluminiu, de tip Mezzo-Germania, uşoară şi sveltă, permite firmelor participante la târguri şi expoziţii, amenajarea standurilor de expunere, prin folosirea unui design computerizat. Alături de aceasta, calitatea serviciilor, a determinat creşterea prestigiului şi activităţilor, de la o arie regională, la una internaţională, de largă dimensiune. Pe parcurs, evenimentele organizate, au fost diversificate, fiind oferite anual, în modernele suprafeţe de expunere, peste 20 târguri şi expoziţii tematice. Numărul firmelor expozante, care-şi etalează produsele şi serviciile din România, Ungaria, Italia, Germania, Austria, Serbia etc, se apropie de 1000, iar a vizitatorilor, depăşesc cifra de 100.000.

Astfel, Târgul internaţional de construcţii şi instalaţii - *Confort construct & instal.,* care a debutat în 1995, ca urmare a dezvoltării acestui sector al serviciilor, a reunit în 2009, sub egida acestei instituţii, 170 de firme europene. Salonul tehnic al expoziţiei, unde au fost prezentate: maşini unelte de ultima generaţie, angrenaje şi transmisii mecanice, echipamente pneumatice şi hidraulice, electronică şi automatizări, metalurgie, echipamente de sudură, a fost vizitat de 9.500 persoane. În paralel cu acesta, începând cu 1998, sub genericul *Protect*, se derulează, *Salonul de echipamente şi servicii pentru protecţia muncii, sisteme de pază şi protecţie.*

Pentru pasionaţii de grădini, profesionişti şi amatori, expoziţia *Gardenia,* devenită, cea mai mare din vestul ţării, oferă an de an, primăvara: flori, seminţe şi material săditor, îngrăşăminte, gazon, maşini şi

---

[35] **Victor Roşu**, administrator, inf., în A.P. Băile termale Bidi, se deschid la sfârşitul lunii, Observator, 5 mai 2010, p.4 ; C. **Untaru,**. *Băile termale din Gai, ar putea fi deschise după data de 15 iunie,* în *Glasul Aradului,* 8 iunie, 2010, p. 4.

[36] Camera de Comerţ Arad, instituţie a cărei activitate cuprinde prioritar, organizarea de târguri şi expoziţii, a luat fiinţă în anul 1871.Una din primele activităţi de anvergură, a fost Expoziţia Universală a Ţării de Jos, din Sudul Ungariei, organizată în anul 1890, în spaţiul de pe malul Mureşului, azi Parcul Copiilor. În august 1925, Camera de Comerţ, a organizat la Arad, Târgul de mostre, cu participarea a 250 de firme din ramurile: textile, mpielărie, papetărie,galanterie, chimicale, industria alimentară, mijloace de transport, mobilier, etc. Refondată î 1990, împreună cu Primăria din Arad, a oranizat, în acelaşi an primul Târg de toamnă pentru bunuri de larg consum. În 1991,în cadrul instituţiei, a fost creat un departament specializat pentru organizarea de târguri şi expoziţii,care devin tematice începând din 1993. Evenimentele de acest fel s-au desfăşurat la Sala Sporturilor, care oferea cel mai mare spaţiu interior din municipiu. În 2011, Târgurile şi expoziţiile, de la Expo Arad International, din Gai, au fost organizate de către: Directorul Relaţii Externe – **Andrea Kranowszchi Nagy**, Directorii de program:**Cimi Enache, Mihaela Crivăţ, Simona Hăprian** şi Managerii de proiecte: **Gabriela Bora, Simona Văcaru, Aurelia Albu, Doina Vasilescu**

[37] Date tehnice a Pavilionului A: Dimensiuni: L-52m, l-36m, h-12m; Suprafaţă: brută-1500m.p., netă-800m.p.; Utilităţi la etaj: Sală de conferinţă, cu 160 locuri dotată tehnic, aer condiţionat, etc.

[38]Date tehnice a spaţiilor exterioare: Zona 1 şi zona 2, identice: Suprafaţa cu pavele, brută-7000m.p., netă-5000m.p., iluminat exterior, sonorizare; zona 3: Suprafaţa cu pavele, brută-3000m.p., netă-2000 m.p.

aparate de stropit, ghivece, jardiniere, pavaje pentru alei, piscine, mobilier pentru spaţiile verzi, parasolare, dar şi servicii de proiectare, amenajare şi întreţinere a acestor suprafeţe.

De succes se bucură şi Târgul de mobilă şi echipamente pentru prelucrarea lemnului, organizat sub genericul: *Mobil-Ar,* care oferă potenţialilor cumpărători, sortimente de mobilă şi echipamente pentru prelucrarea lemnului. În cadrul ediţiei din 2009, atracţia a produs-o câteva produse extravagante, aşa cum au fost, dormitorul din aur şi cristale *Swarowski,* sau dormitorul poleit cu aur, tip *Leopold.* În 2010, la expoziţia organizată, la sfârşitul lunii mai, au expus l30 de firme, printre cele mai admirate obiecte, fiind, o masă de şah, din lemn de măslin, cu tabla şi piesele din nuc, în valoare de 1.500 euro, sau biroul cu bibliotecă, evaluat la peste 10.000 euro. Din cadrul târgurilor nu au lipsit expozanţii care propuneu clienţilor soluţii şi materiale, pentru ca ei înşişi să-şi construiască mobila.

Alte expoziţii sunt organizate prin: *Târgul internaţional de transporturi rutiere,* feroviare, servicii conexe, logistică şi salon auto – *Transport-Ar*, a cărei primă ediţie a avut loc în anul 1994, sau *Ar-Medica,* pentru aparatură medicală, stomatologică, farmacie, ortopedie, optică şi servicii conexe.

Ca urmare a semnalelor şi cererii crescânde a pieţei, începând din 1990, în fiecare toamnă, se organizează *Târgul internaţional de agricultură, industrie alimentară şi ambalaje – Agromalim,* bucurându-se în prezent de mare popularitate. Astfel la ediţia din 2009, peste 250 de firme importante din România, Ungaria, Austria, Germania, Italia, Spania, Serbia, Marea Britanie, Bulgaria, au prezenat maşini şi utilaje agricole de mare randament alături de produse alimentare. Sectorul zootehnic a fost reprezentat print-o expoziţie de taurine al cărei succes, i-a determinat pe organizatori, să o permanentizeze, ba mai mult, să devină începând din 2004, de interes naţional, fiind extinsă prin cuprinderea oilor, cailor şi animalelor de însoţire şi agrement.

Anual, Expo Arad Internaţional organizează şi Târgul internaţional de textile, îmbrăcăminte, încălţăminte - *ArContex,* care cuprinde confecţii textile, din piele, blănuri, tricotaje, marochinărie, pasmanterie-galanterie, mercerie, lenjerie intimă şi de pat, ţesături, împreună cu accesoriile acestora.

Începând cu anul 2002, pe întreaga suprafaţă interioară şi exterioară, sub genericul *Ecomediu,* sunt prezentate echipamente moderne, utilaje, aparate, necesare investigării, analizei şi controlului calităţii apei, solului şi aerului, aparate de salubritate şi igienă urbană, energii neconvenţionale şi regenerabile.

Un eveniment important pentru industria turistică arădeană, îl constitue Târgul *Estival,* care îşi propune să reunească operatori profesionişti în promovarea activităţilor de petrecere a timpului liber.

Pentru elevi se organizează *Târgul Universitas* iar publicului larg, *Târgul de înfrumuseţare şi fitnes.* Primul prezintă oferta liceelor şi universităţilor româneşti, iar următorul, este specializat în produse şi tratamente cosmetice, pentru manichiură alături de aparatura profesională necesară saloanelor de întreţinere, saune şi căzi de hidromasaj, echipamente şi articole sportive. Dacă la *Petreceri de vis,* pot fi întâlnite, cele mai noi tendinţe, în domeniul amenajărilor de nuntă şi petrecerilor, a decoraţiunilor florale şi ţinutelor de ocazie, bijuteriilor, tehnicii foto, cosmeticelor, la *Daruri de Crăciun*, se iveşte prilejul oferirii cadourilor şi regăsirii farmecului sărbătorilor de iarnă. În felul acesta, anul se încheie în bucuria specifică acestui anotimp când se schimbă şi anul.

8.VII. Expoziţie a Camerei de Comerţ şi Industrie

Alte expoziţii, se desfăşoară sub genericul: *Target Show* (târg militar, pentru situaţii de urgenţă, apărare civilă şi hobby), *Salonul Internaţional Auto* (SIA), *Termoinstal* (târg cu echipamente pentru încălzire), *Vin fest* (festival de vinuri nobile), *Târgul copiilor, Enreg* (expoziţie pentru promovarea energiilor regenerabile), *Salonul tehnic* (inginerie mecanică, angrenaje şi transmisii mecanice, echipamente pneumatice şi hidraulice, electronică şi automatizări metalurgie, echipamente de sudură, inovare, transfer tehnologic).

În afară de construcţia standurilor pentru expoziţii şi organizarea în sine a acestora, serviciile oferite de organizatori, sunt diverse, ele constând din: conferinţe, prezentări de produse, demonstraţii practice,

concursuri cu premii sau alte activităţi culturale, sportive, sociale de agrement, sau care vizează dezvoltarea afacerilor comerciale. Aici se mai desfăşoară, în condiţii optime: Congrese, seminarii, conferinţe, recepţii, nunţi, petreceri, botezuri, evenimente politice şi religioase, întâlniri de afaceri sau diplomatice, competiţii, spectacole etc, cu o largă participare. Este posibil acest lucru, deoarece complexul expoziţional dispune alături de posibilităţi de transport facile şi spaţii de parcare, suficiente[39], acces la internet, staţii de sonorizare, sistem de traducere simultană în două limbi străine, scene interioare şi exterioare, restaurant, bar, servicii de catering, etc.

Registrul Auto Român – Regie Autonomă (RAR-RA)

Este organismul tehnic de specialitate, desemnat de Ministerul Transporturilor, în 1991 ca autoritate competentă în domeniul vehiculelor rutiere, siguranţei acesteaia şi protecţiei mediului înconjurător.

Reprezentanţa din Arad, a luat fiinţă, după un an într-un spaţiu pus la dispoziţie de Compania de Transport Auto din Arad, primele Cărţi de identitate, fiind eliberate începând cu 1 iunie 1992. După schimbarea unor sedii provizorii, improprii de pe strada Poetului, la sfârşitul anului 1997, instituţia s-a mutat în noile edificii, moderne, de pe Calea Aurel Vlaicu nr. 267-269, construite pe un teren concesionat de Primărie.Ansamblul de imobile, proiectat de arh Chişbora şi construit de ICIM Timişoara (director Faur, diriginte de şantier, Sava Mitrici) cuprinde, un pavilion administrativ cu trei nivele, o hală cu trei linii de verificare a autovehicolelor, bine dotată din punct de vedere tehnic şi construcţii auxiliare.

La 1 iulie, 2005, s-a încercat implementarea, în premieră pe ţară, a proiectului VERA (Verificare, Evidenţă şi Registrul Auto), un proiect de creştere a calităţii serviciilor către populaţie în domeniu omolog şi înmatricularea autovehicolelor. Acest sistem, urma să reducă timpul acestor greoaie operaţiuni, la doar patru ore. Pentru aceasta, s-a încercat concentrarea tuturor activităţilor aferente adică serviciile Poliţiei, Administraţiei financiare şi în funcţie de necesităţi, comisionarii vamali, într-un singur punct, adică la sediul acestei instituţii. Sistemul preconizat, a fost îndeplinit, însă, doar parţial, Reprezentanţa arădeană, reuşind să reunească doar Serviciul de Înmatriculări şi Ghişeul Finanţelor Publice.

De la înfiinţare, unitatea a fost condusă, de Vintilă Petrugan (1992-2000), Nicolae Aaniţei (2000-2004), Voicu Şandru (2004-2007), Ulici Ioan (după 2007) În toată această perioadă, adjunct al şefului reprezentanţei, a fost Octavian Gliga, bun profesionist în domeniu.

Atribuţiile Instituţiei, cuprind activităţi multiple, de mare răspundere, care solicită, alături de aparatură de mare performanţă, un corp de specialişti, cu înaltă calificare. Aici se fac toate demersurile tehnice, care duc, în final, la eliberarea Cărţii de identitate a autovehicolului, aşa cum sunt: Identificarea vehicolului şi a provenienţei, autentificarea documentelor, etc. De asemenea se ealizează supravegherea şi controlul, magazinelor de specialitate, a unităţilor de service şi a staţiilor de inspecţii tehnice.

Verbiţă

La ieşirea din Arad, pe Calea Aurel Vlaicu nr. 282, de-alungul Drumului European 68, pe partea dreaptă, se întinde firma Verbiţă, înfiinţată după 1990 şi specializată în diverse servicii aferente vastului domeniu auto. Dealer autorizat pentru vânzarea autoturismelor marca Dacia şi Renault, pentru care asigură service-ul şi comercializarea pieselor de schimb prin magazine proprii, unitatea s-a diversificat şi dezvoltat activitatea, an de an, atât prin deschiderea unor noi puncte de lucru, la Ineu, Chişineu Criş, Micălaca, UTA, dar şi prin înglobarea unor domenii noi, cum sunt: serviciile de închiriere şi utilitare, transport de mărfuri uşoare, până la 3,5 t, activităţi de leasing, asigurări, vânzarea de maşini noi şi a celor de ocazie, companie

[39] Pe întreaga perioadă a expoziţiilor se acordă vizitatorilor, transport gratuit cu autobuze

de taxi, service, şcoală de şoferi. În prezent, firma bine utilată din punct de vedere tehnic realizează în atelierele sale lucrări de întreţinere şi reparaţii auto, indiferent de tipul maşinii, care cuprind: mecanica, partea electrică, tinichigerie, vopsitorie, inspecţii tehnice oblogatorii de tip ITP, geometrie, vulcanizare, spălătorie, echiparea cu instalaţii de gaz (GPL) şi altele. Compania de taxi, una din cele mai puternice din Arad, asigură permanent pe străzile oraşului şi în împrejurimi, peste 200 de autoturisme.

În noiembrie 2005, firma a înfiinţat şi Şcoala de şoferi, asigurând 4 instructori calificaţi în toate categoriile de autovehicole. Încă de la început, unitatea de învăţământ, a avut la dispoziţie, autoturisme Dacia, o motocicletă performantă de tip Yamaha, un camion Iveco Euro 3 şi un autobus Mercedes. De asemenea şcoala, a beneficiat de o sală de curs mobilată şi dotată cu material didactic corespunzător, simulator performant pentru iniţierea începătorilor în conducerea auto şi calculatoare dotate cu monitoare touch-screen, care se folosesc în sălile de examinare ale poliţiei.

Motortec

În anul 2006, a fost înfiinţată firma Motortec, dealer autorizat pentru autoturisme Skoda, fiind construit pe Calea Aurel Vlaicu, nr. 281, un modern sediu de firmă, magazin de expunere şi vânzare, alături de atelierul service-ului.

Corespunzător Raportului privind Starea Economică Socială şi de Mediu prezentat de autorităţile locale, în apropierea Gaiului, se vor deschide până la sfârşitul acestui an, noi centr comerciale, rezultat al unor investiţii de anvergură. Astfel, pe fostul stadion Strungul, urmează să fie inaugurat complexul comercial Mercury, cu o suprafaţă construită de 22.287 mp., cu parcare subterană şi o suprafaţă desfăşurată de 106.505 mp. Tot în această perioadă se lucrează intens pentru inaugurarea reţelei de magazine Dedeman, cel mai mare retailer de materiale de construcţii şi amenajări interioare de tip DYI. Situat, în apropierea cazarmei şi a fostului hipodrom, la Dedeman, se vor găsi peste 50.000 de articole din grupa de materiale necesare instalaţiilor electrice, termice, sanitare, gaz, canalizări, materiale de construcţii, scule şi unelte, echipament de protecţie, materiale pentru curăţenie, articole de grădină, mobilă.

Marmorex

Începând din anul 1991, pe Calea Aurel Vlaicu nr. 271, s-a dezvoltat *Marmorex,* o unitate de servicii specializată în prelucrarea marmurei, granitului, travertinului şi a altor sortimente de piatră naturală. Cei patru salariaţi, meşteri pietrari, confecţionează în atelierele firmei, diferite placaje pentru clădiri, trepte, pardoseli, glafuri, fântâni arteziene, balustrade, monumente funerare religioase sau de for public. Patronul firmei, Gheorghe Ioniţă (n. 1948 Bucureşti), absolvent al Şcolii Populare de Artă, s-a specializat în sculptură ornamentală, la Combinatul Fondului Plastic din capitală. Edificiile firmei, au fost proiectate de arh. Chişbora (ateliertul) şi arh. Rodica Feier (sediul administrativ). Gheorge Ioniţă, este autorul Fântânii decorative de la Bodrog şi al *Monumentului Soldaţilor Români* din Gai (1994), ridicat în preajma Bisericii Ortodoxe române

4. Specialişti din domeniul tehnic

Marin Vădăsan (n 1940, Cermei – m, 1996 Arad)

Fiul preotului Cornel Vădăsan, după absolvirea Liceului Moise Nicoară din Arad, a lucrat, în cadrul CFR, muncitor necalificat (Gurahonţ), elev practicant (Sântana), impiegat de mişcare (Săvârşin, Câmpuri

Surduc, Ilteu, Vărădia, Bătuţa, Bârzava, Păuliş, Ghioroc). În perioada 1962-1968, a urmat cursurile Facultăţii de Transporturi Feroviare a Institutului Politehnic din Bucureşti, după care a fost încadrat la Direcţia regională CFR Timişoara, ca inginer la formaţia tehnică din Arad. În 1971, s-a căsătorit cu Maria Gurban – educatoare, din Almaş. A locuit în Gai, împreună cu părinţii, iar după căsătorie, cu familia sa, atât în casa parohială, cât şi în casa de pe str. Tribunul Corcheş, nr 35. În anul a fost numit şeful Staţiei CFR din Arad, unitate pe care a condus-o până în 1990, fiind apreciat pozitiv de toţi colegii, subordonaţii şi şefii ierarhici.

Pasionat şahist, a obţinut rezultate remarcabile, în competiţiile organizate prin corespondenţă, fiind unul din sportivii redutabiliai Aradului.

A decedat în 1996, fiind înmormântat în cimitirul Eternitatea din Arad.

Erich Kandler (n. 1944, Arad-Gai)

Fiul inginerului Guido Kandler, director al Fabricii de Drojdie, componentă al Indagrarei, Erich Kandler, a urmat şcoala generală din Gai, Liceul Moise Nicoară, fiind licenţiat al Facultăţii de Construcţii din Timişoara (1968).În 1971, s-a căsătorit cu Lucia Panea. A fost angajat al Direcţiei Judeţene de Drumuri şi Poduri, ocupând funcţia de inginer-şef. În această calitate, a condus şantierele pentru construcţia şi modernizarea şoselelor. Seleuş-Moneasa ; Sebiş-Buteni-Vârfurile ; Arad-Curtici-Macea, Drumul Vinului Păuliş – Şiria, ridicarea podurilor peste Crişul Alb, de la Bârsa, Dieci ,Rostoci şi alte obiective majore. În ultima perioadă, a fost inspector la Inspectoratul pentru Construcţii şi delegat din partea Primăriei arădene, pentru urmărirea lucrărilor de modernizare a infrastrucurii cartierului Bujac.

5. Meseriaşi, până în 1950

Fierari (Fauri, Covaci): *Gheorghe Pop*, str. Bisericii 43 ; *Gheorghe Olah*, Bisericii 41; *Carol Berkecz*, str. Grădinarilor 39; *Iosif Brutyo*, str. Grădinarilor 33; *Alexandru Hajdu,* str. General Doda 8; *Ştefan Ujvari*, str. Tribunul Corcheş 7; *Ioan Orvos*, str. Hatman Arbore 45;

Maşinişti, tractorişti (Mecanici): *Gheorghe Secară*, str. Bisericii, 151 ; *Puşkaş Emerich* str. Faurilor 23; *Savu Panaiot*, str. Alexandru cel Bun 21; *Adalbert Rosenberger*, str. General Doda 30; *Gheorghe Ardelean*, str. Grădinarilor 49; *Francisc Takacs*, str. General Doda 14 (strungar în fier); *Francisc Morocz*, str. Tribunul Corcheş 19; *Mihai Madi*, str. Poetului 15 (lăcătuş); *Petru Hoch*, str. Făt Frumos 19-21; *Pavel Sechereş*, str. Bogdan Voievod 3 (lăcătuş), *Ioan Kovacs* str. Bogdan Voievod, 25-30;

Electricieni: *Axente Moţ,* General Doda 16

Tinichigii: *Vekszeller Adalbert* str. General Doda 23; *Iosif Maruja*, Piaţa Sfânta Elena 93;

Lemnari, Dulgheri (Rotari): *Petru Mihailovici* str. Bisericii ; *Elekeş Laurenţiu*, str. Măgurele 13/a; *Toth Alexandru* str. Alexandru cel Bun 20; *Constantin Şopron*, str. Grădinarilor 30; *Francisc Micderock*, str. Tribunul Corcheş 15; *Mihailovici Petru*, n. 1900, absolvent al Şcolii de ucenici, rotar, lemnar şi rotar, care, deservea 400 gospodării.

Vopsitori: *Andrei Papp*, str. General Doda 30

Zidari: *Melloik Martin*, str. Laptelui 5; *Pavel Beke*, str. Păcurarilor 95;

Căldărari: *Pavel Lădău*, str. Faurilor 43

Frizeri (Bărbieri**):** *Muller Zacharias*, str. Bisericii 90 ; *Ioan Ardelean*, str. Bisericii 57 ; *Klieger Leo*, str. Bisericii 20; *Milorad Giurchici*, str. Hatman Arbore 52; *Iosif Zsoter*, str. Bisericii 50;

Patron cu ucenici : *Lacsan Alexandru*, Bisericii 84. Ucenicii: *Vidican Petru şi Szabo Andrei.*

Croitori: *Ilie Kovacs*, str. Bogdan Voievod 44; *Siia Silberman*, str. Bisericii 84;

Cojocari: *Rada Tosity*, str. Hatman Arbore 52;

Pantofari: *Dionisie Năescu*, str. Bogdan Voievod, 35 (pantofărie de lux) ; *Mihai Berar*, str. Bisericii 25 ; *Mihai Burnaţ*, P-ţa Sf. Ioan 21 ; *Emanuel Noachi* str. Hatman Arbore nr 52-54 ; *Iosif Erdelyi*, str. Grădinarilor 29; *Ludovic Buza*, str. Bisericii 36; *Ioan Mohacs*, str. Bogdan Voievod 10; *Alexandru Lacsan*, str. Bisericii 84; *Ludovic Halo*, str. Faurilor 30.

Spălătorese : *Molnar Elisabeta (Tereska)*, căsătorită cu *Mihai Vince*, str. Grădinarilor 7.

6. Comerţ şi comercianţi

a. Pieţe, Târguri, (Bâlciuri), Oboare [40]

Găienii , participau cu produse proaspete, la toate pieţele târgurile şi oboarele din oraş.

Piaţa, ca centru public de desfacere, cu participarea preponderentă a producătorilor, se organiza, în fiecare zi de miercuri şi sâmbătă, pe spaţiul , dn sudul Bisericii Ortodoxe Sârbe. Chiar dacă sub aspect strict comercial, era definită ca târg, găienii, îi spuneau piaţă[41], mărfurile fiind etalate, la umbra duzilor din preajmă, direct pe platoul pietruit, în căruţe, sau cărucioare. Se prezentau pentru comercializare, cu preponderenţă: lapte, produse lactate de vacă şi oaie, preparate în oale din lut, ouă, păsări, zarzavaturi, legume, fructe, pepeni, lubeniţe etc. Alături de localnici, soseau, producătorii de la sălaşe, din cartierele şi localităţile învecinate, meşteri olari, iconari, comercianţii de mărunţişuri, turtă dulce, sucuri, zaharicale. În vederea protejării micilor comercianţi, Primăria, printr-o Hotărâre, permitea participarea la târguri, cu mărfuri, doar a comercianţilor, care aveu magazine cu licenţă, sau a producătorilor, acest lucru nu s-a putut respecta. Interdicţia, era încălcată, mai ales, de către unii invalizi de război, care vindeau diverse mărfuri, fără a se putea lua vre-o măsură, împotriva lor[42]. De asemenea, în Gai nu era respectată, nici interdicţia de a nu se intra şi staţiona căruţele în Piaţă. Produse agricole, ca lubeniţele, pepenii, roşiile şi alte legume, în perioada de vârf al sezonului se vindeau direct din vehicole.

Fiind centru comercial mai mic, la o zi de piaţă mixtă, din Gaiul anului 1952, se tăiau doar 231 chitanţe, faţă de 8147 Piaţa Mare (Catedralei) 4295 Mihai Viteazul, 3196 Meresiev (azi, Parcul Reconcilierii). Dar producătorii din Gai, erau prezenţi în toate cele opt terenuri, folosite ca centre publice de desfacere, autorizate de Primărie, în 1940.

Ca peste tot şi în zona Aradului, **târgurile** (bâlciurile), funcţionau, la anumite date, de regulă primăvara, la începutul muncilor agricole, sau toamna, la încheierea lor. În perioada interbelică, Târgul de primăvară, se ţinea în Arad, în venerea celei de a doua duminici din martie, cel de vară, în vinerea următoare Sfinţilor Petru şi Pavel (începutul lui iulie), iar cel de toamnă, înaintea datei de 5 noiembrie[43]

Deşi, au fost reglementate, prin Ordinul Ministrului maghiar al comerţului, nr 60848, abia în 1915, numărul târgurilor, fiind limitat la trei într-un an, cu o durată de maximum cinci zile, vechimea lor, este considerabilă. Bâlciurile, sunt cunoscute, în Arad, încă din perioada medievală, ele punând la îndemâna societăţii, produsele ce nu erau cu putinţă, a fi găsite pe loc. S-au dezvoltat şi cu sprijinul bisericii, care le binecuvânta şi a nobilimii feudale, care instituiau, pe pământurile lor, un drept de ocrotire a lor.

Un asemenea eveniment, a fost descris, de Evliya Celebi, ca desfăşurându-se în 1660, lângă cetatea de baltă a Aradului. *Acolo, pe malul fluviului Mureş*, prezintă vestitul călător turc, *colibele tristeţii, făcute din trestie şi scânduri, au dughene pentru bâlci, unde o dată la an, se adună, la aceste dughene 70-80.000 de raiale şi beraiale, ghiaure şi fac vânzări şi cumpărări aşa de îmbelşugate, că nu se pot descrie,*

---

[40] Sub aspect strict comercial, folosim definirea, Ministerului Comerţului Interior, comunicată prin adresa nr. 50251/1 decembrie 1951 (AN Arad, Fond Sfatul Popular al Regiunii Arad, D 8/1951, fila 92)

[41] Piaţa, este centrul public de desfacere, din mediul urban, care funcţionează zilnic, iar târgul, periodic. (Ibidem).

[42] AN Arad, Fond PMA, 1925-1930 D 8/1925, fila 17

[43] Idem D 22/1926, fila 60

societatea aceasta, este condusă, cu multă grijă, timp de zece zile şi zece nopţi, de administratorii stăpânirii[44]

Bâlciurile funcţionau şi la oraşe, dar aveau succes, mai ales, la periferii, în zonele agricole şi în mediul rural, bucurându-se, de participarea producătorilor agricoli din mai multe localităţi, chiar mai îndepărtate. În numărul din 30 octombrie 1899, Tribuna Poporului, menţiona că: *duminica trecută, târgul de la Arad, şi-a ajuns culmea. Au venit mulţi din comitatele vecine, fiind timp frumos. Românii au vândut, ca de obicei mere şi alte poame aduse cu căruţele, pe banii câştigaţi, cumpărându-şi legume sau produse meşteşugăreşti. Î-şi lasă banii la străini. Românii nu-şi dau copiii la învăţatul meseriilor considerând o ruşine acest lucru*[45].

În Gai, târgurile se organizau, cu prilejul unor serbări religioase, aşa cum erau Hramurile Bisericilor, ortodoxe şi catolică. Pitorescul şi atracţia era asigurată şi de prezenţa parcurilor de distracţii, a localurilor de consum, fiind însoţite de spectacole şi petreceri populare.

Prin 1950, erau încă frecvente, instalaţiile şi jocurile mecanice, unde se puteau câştiga premii. Principala atracţie, era caruselul înalt, acel Ringenspiel, îmbrăcat în pictură naivă, ralizată cu stângăcie. Scaunele, pentru o singură persoană, din lemn erau asaltate de tineri, zburau, suspendate în lanţurile lungi care se răsuceau şi se ridicau inegal, într-un cerc, ce se tot mărea, vizând fantasticul. Imensa roată orizontală, ridicată în vârful unui catarg, cu spiţele sale imense, se rotea, prin energia risipită voluntar, de copiii căţăraţi pe o platformă înaltă. Din mulţimea de ofertanţi, într-un vacarm general, patronul selecta, la prima vedere, băieţi voinici, de 10-12 ani, care tropăind cu paşi mărunţi, în cerc, puneau în mişcare, întreaga instalaţie, fiind recompensaţi cu un tur gratuit.

Priveliştea era încărcată de corturi improvizate, ţarcuri şi tarabe cu oameni gălăgioşi, îmbrăcaţi bizar şi înfăţişare neobişnuită, însoţiţi de ciudăţenii ale naturii, indivizi dotaţi cu o forţă neobişnuită, prestidigitatori, iluzionişti, pitici cocoţaţi pe picioroange, sau care-şi ţineau echilibrul pe o sârmă, întinsă între doi stâlpi, la mare înălţime şi multe altele.

9. Bâlci la Hramul Bisericii (2006)

Lumea forfotea de la un *atelier* la altul, tablou după tablou, ameţită de vinul ieftin, monopolul cu dulce, sau berea caldă, luată din lăzile de sârmă. Cete de băieţi, grupuri de fete, sau perechi însingurate, treceau prin faţa grătarelor cu mici sau a pulturilor improvizate, încercându-şi îndemânarea, prin aruncarea unor mingi de pluş, umede de transpiraţie, în bidonaşe din tablă, sau ţintind cu arma în bulinele roşii, fixată pe maşinăriile din tablă. Premiile constituiau adevărate surprize: strecurători, pâlnii, păpuşi din pluş, flori din plastic, ace de siguranţă, bascuri pentru bărbaţi, ochelari de soare, etc. De fapt, nu valoarea conta, ci premiul în sine, izbânda datorată iscusinţei, îndemânării, forţei sau norocului.

Zăbovind la unele, trecând nepăsători la altele, lumea se simţea bine, zgâindu-se la patronii zgomotoşi, care-şi atrăgeau clientela, prin ţipete, vaiete, chiuituri, bătăi de tobă, semnale de trompetă, amplificate prin pâlnii argintii din metal. Unele numere sau nume au devenit chiar foarte cunoscute, fiind aşteptate cu interes, aşa, cum au fost spectacolele, din *Turnul morţii*, cu *Femeia şarpe, Femeia fără mâini*, *Femeia cu gât de şarpe*, reprezentaţiile de sugestie şi telepatie susţinute de *Korosladanyi* sau cele, în care pieptul musculos al lui *Kovacs*, rupea lanţurile. Nelipsiţi erau, *Husein Ramadan*, zis *Turcul*, cu căruciorul de îngheţată, comercianţii ambulanţi de ochelari din celofan colorat, mingi cu elastic, umplute cu rumeguş, pistoale cu capse, podoabe ieftine, oglinzi, iconiţe, trompete, fluiere, piepteni, cârâitori, parfumuri, rumenele, etc Dulciurile completau oferta comercianţilor, specializaţi pentru astfel de ocazii: turtă dulce, înşirată pe sfoară sub forma unor mărgele, altele, sub formă de păpuşă, erau ornate cu cioburi de oglindă sau ilustraţii religioase, vată de zahăr, adunată pe un băţ în zumzetul fin al maşinii din tablă zincată,

---

[44] **Aurel Decei**, *Oraşul şi judeţul Arad, în sursele istorice turceşti,* în revista, *Aradul cultural,* Periodic al Inspectoratului pentru cultură al judeţului Arad, Arad, decembrie, 2000, p.91.

[45] *Tribuna Poporului* 30 oct 1899

bomboane răsucite şi lise colorate în dungi inegale, ţucur-crumpe, ţucur-rudă, şi alte bunătăţi pentru copii. Din ciuberele, pline cu apă, se scoteau, sticlele cu craclă, o băutură răcoritoare, de culoarea zmeurei, cu gust nedefinit. Deşi dopurile ceramice, se eliberau cu uşurinţă din chingile legăturilor de sârmă, lichidul dulceag, se scurgea anevoie, fiind împiedecat de mărgica din gâtul sticlei. Era de fapt, o măsură suplimentară, pentru protejarea gâtului copiilor, transpiraţi de zbenguială, şi cărora, băutura rece le putea dăuna sănătăţii.

Mai încolo, pe măsuţe improvizate, papagali şi şoricei, scoteau bileţele, cu texte lapidare, bune pentru naivii, care doreau săşi cunoască viitorul.

După 1945 şi aceste manifestări, s-au organizat şi la comandă politică, cu prilejul sărbătorilor oficiale, sau în preajma alegerilor. La reuşita lor, î-şi aduceau contribuţia, fanfarele, formaţiile corale, ansamblurile artistice sindicale, din intreprinderile arădene. O asemenea *Mare serbare câmpenească*, a fost organizată, la 2 iunie 1946, pe Arena sportivă din Gai (Piaţa Sânta Elena), de către *Frontul Unic Muncitoresc (FUM)*, de la Fabrica ITA şi Indagrara. Au fost adresate invitaţii către întreaga populaţie a cartierelor Aradului, prin ziarele locale.[46]

Suprafaţa de teren rămasă, de la capătul dinspre sud al străzii Dunării (Bisericii), până la canalul Neuman, a fost destinată, organizării **oborului, de** vite şi cereale, cu activitate săptămânală**.** Proprietarii de vite, erau obligaţi, să-şi asigure, uneltele negcesare legării animalelor, find permis şi accesul comercianţilor de cereale, a rotariloe, curelarilor, croitorilor ţărăneşti şi a turtarilor să-şi vândă produsele[47] Fiind desfiinţat, în 1925, comerciantul Jakob Klieger, a propus edificarea pe spaţiul respectiv, a unui cinematograf, proiect, care, însă, nu a fost îndeplinit.

b. Comercianţi până în 1950

Brutari şi Brutării (Pecari**):** *Bernath Gall*, str. Bisericii 39, cu un singur cuptor care lucra în trei schimburi, având o capacitate de 120 de pâini, pe schimb, adică 360 pâini în 24 ore ; *Farkaş Adalbert* str. Bisericii 26 ; *Lengyel Iosif*, str. Anton Pann 14 ; *Petru Mihuţa*, str. Bisericii nr. 35, cu un cuptor, a cărui capacitate, era de 600 kg. pe zi ; *Eftimie Secianschi*, preşedinte şi administrator al Cooperativei de producţie a muncitorilor brutari ; *Martoşik Arpad*, str. Faurilor 36-38.

Măcelari şi Măcelării : *Pavel Papp*, str. Bisericii 41; *Iosif Valdec*, str. Bisericii 45; *Ioan Boar*, str. Bisericii 9; Merksamer Iuliu, str. Bisericii 13.

Referitor la carnea de vită, aceasta se putea vinde în măcelării cu amănuntul către populaţie, numai dacă animalele erau sacrificate în abatorul comunal, unde se făcea analiza medicală a animalelor şi se executa marcarea cărnii, prin aplicarea ştampilei de către primărie şi consorţiul măcelarilor[48]. Acest lucru era valabil şi pentru tăierile forţate de împrejurări: accidente urmate de fracturi, răniri grave, etc.

În 1937, Primăria, a emis o Hotărâre prin care măcelăriile trebuiau să menţină doar o singură intrare în unitate şi anume, pe cea din spre stradă, celelalte urmând a fi închise. Se considera, că în felul acesta, nu se va mai putea introduce, în magazin, prin spate, carne obţinută în mod clandestin[49].

Bucătari: Rusz Mihai, str. Câmpineanu 30;

---

[46] Anunţurile, au apărut, în ziarul *Patriotul*, din luna mai 1946

[47] Corneliu Pădurean, Pieţe, târguri şi oboare, în Aradul interbelic în Complexul muzeal arad, Ziridava XXIV, Arad, 2005, p.227-236

[48] Consorţiul măcelarilor, organizaţie economică înfiinţată în 15 iulie 1922, în scopul de a prelua şi valorifica cota de produse din vită, care revenea oraşului, în baza ordonelor Ministerului Industriei şi Comerţului, nr. 11360 şi 12546 din 5 respectiv 11 mai 1922. Membri consorţiului erau: Banca Victoria – Instituţie de credit şi economii, Arădana – Societate industrială şi comercială, proprietarii: Teodor Stan, Dimitrie Raicu, Geza Neszmera, Dezideriu Halmos.(ANArad, Fond PMA, 1921-1924, D 15/1924, fila 58)

[49] Ştirea 15 ianuarie 1937

Localuri publice (restaurante**):** *Cooperativa Găiana*, str. Bisericii[50]; *Hanul Turai Csarda* (spre Pecica, dincolo de fabrica de Sirt şi Drojdie Neuman), *Hanul de la Răscruce*

Preţul mâncărurilor servite în restaurante, până la naţionalizarea din 1948, era cel stabilit prin Ordonanţele periodice ale Primăriei, la care se adăuga 10% - remiza chelnerilor. Mâncărurile mai scumpe trebuiau indicate pe liste separate, iar servitul în restaurant era obligatoriu, doar între orele 11,30 ziua şi 19-22 noaptea. Bacşişul era interzis şi acest lucru trebuia afişat în locuri vizibile.

Proprietarii restaurantelor erau obligaţi să acorde funcţionarilor de stat, de la nivel judeţean, orăşenesc sau comunal, cu domiciliul în Arad, precum şi tuturor militarilor, o reducere de 20% din preţurile tuturor mâncărurilor de pe listă[51]. Dotările minime obligatorii ale acestor stabilimente, constau din: mese cu scrumiere, scaune, pahare pentru bere numerotate, scuipătoare umplute cu lichid, afişe de interdicţii a *scuipatului pe jos* şi a *cântatului în local*, un lavoar complet pentru spălarea mâinilor oaspeţilor cu săpun şi prosop[52].

Conducător Comercial de Ligă, Sucursala 3: *Iosif Valdec*, str. Bisericii 45

Negustorie en Gros: *Matei Haubrich*, str. Faurilor 14 ;

Negustorie – Ospătărie (crâşmă cârciumă, birt): *Jakob Klieger*, str. Bisericii nr. 20. În acest local, Jacob Klieger, a prezentat, în 1921, primele proiecţii de filme din Gai. În 1926, a obţinut brevetul de industrie, necesar, pentru a face, comerţ comerţ, cu vânzare zilnică a bomboanelor şi zaharicalelor, în stradă, pe o măsuţă[53].

10.VII.Schiţa Prăvăliei lui Leon Klieger

În decembrie 1926, prin maestrul zidar Sztautz Ioan, a obţinut autorizaţia, pentru construcţia prăvăliei, de pe str. Bisericii, nr 22[54] ; *Milan Jivanelov*, str Bisericii nr. 101; *Iakob Elias*, str. Bisericii nr. 84 ; *Ştefan Schnelko*, str. Bogdan Voevod nr. 4 ; *Aron Mandl* str. Faurilor 102; *Iosif Farkaş*, str. Anton Pann, 40; *Văduva lui David Mandl,* str. Tribunul Corcheş, nr. 24; *Adalbert Farkaş*, str. Bisericii 25; *Mihai Able*, str. Bisericii 28 ; *Alexandru Emerich*, str. Bisericii 51 ; *Soţia lui Herman Farkaş*, str. Bisericii 34 (radiată, în 1946, din lipsă de activitate)[55]; *Silbereisz Alois*, Bisericii 28 ; *Incze Alexandru*, str. Bisericii 51 ; *Farkaş Leopold*, str. Bisericii 84 ; *Molnar Ştefan*, str. Bogdan Voievod 4 ; *Farkaş Iosif*, str. Anton Pann 38 ; *Ştefan Melko* str. Bogdan Voievod 4 - cârciumar; *Mandl Aron*, Fântânii 3 – mixtă ; *Kaşa Ioan*, Tribunul Corcheş 70 – mixtă *Ştefan George Nagy*, Duleul Peşti 8 ; *Ladislau Marialaki*, Duleul Szeregyhaz 1.[56]

11.VII. Prăvălia lui Iakob Elias (2010)

Comercianţi, băcani: *Vidai Iosif*, str.Bisericii 43 ; *Lendler Rudolf*, str. Tribunul Corcheş 99; *Bernath Samuil*, str. Bogdan Voievod 54 ; *Godberger Martin* str. Tribunul Corcheş 67

c. Piaţa de Maşini

d. Armonia

Investiţii în zone comerciale: *Shopping Park Armonia* : *Carrefour*, *Bricostore*, *Mobexpert*, *Media Galaxi*, inaugurat în 28 mai 2008. În 2010, în complexul comercial, au fost deschise magazine noi: *Kinder* şi *Iana* - specializate în haine şi jucării pentru copii, *Ariana's* şi *Surprise*, cu îmbrăcăminte, haine de gală, accesorii, Lexa, magazin de îmbrăcăminte clasică pentru dame[57].

---

[50] Idem, D 14/1927
[51] Idem, D 39/1928, fila 29
[52] Idem, D 54/1928 fila 173
[53] Idem, D 105/1926, fila 36
[54] Idem, D 169/1926, fila 15
[55] Patriotul, 23 mai 1946
[56] AN Arad, Fond PMA, Acte administrative 1921-1924, D/12, 1923, fula 4.
[57] *Jurnal Arădean*, 27 mai 2010, p. 12.

e. Dedeman

În ziua de 28 mai, pe Calea Aurel Vlaicu, a fost inaugurat retailerul de materiale de construcţii şi amenajări interioare de tip do-it-yourself, cu capital integral românesc şi primul din vestul ţării – *Dedeman.* Spre deosebire de alte spectacole de acest fel, s-a renunţat la festivităţi tradiţionale, cu oficialităţi, optându-se pentru varianta afluenţei de public încă din primul moment al deschiderii magazinelor.

Intrată pe piaţă în 1992, firma Dedeman, este controlată de Dragoş şi Adrian Paval. În cei 18 ani de activitate, compania şi-a dezvoltat o reţea de 19 magazine cu peste 4000 de angajaţi, vizând în prezent poziţia de lider pe piaţa retailerului de materiale de construcţii pentru amenajări interioare de tip *Do-it yourself*. Prezent la inaugurarea magazinului din Arad, Dragoş Paval, aprecia, că gama de produse ale firmei, este structurată şi adaptată nevoilor clienţilor, la preţuri competitive, iar personalul angajat este dedicat valorilor tradiţionale.

Construcţiile amplasate pe o suprafaţă de 46.000 metri pătraţi, cu 14.000 metri pătraţi spaţiu de vânzare, au implicat o investiţie de 12 milioane euro[58]. Oferta Dedeman, prin cele 45.000 produse, acoperă cererea pentru materiale de bază în construcţii, constând din sortimente de gresie şi faianţă, instalaţii termice, sanitare şi electrice, mobile, decoraţiuni interioare, electrocasnice, electronice, utilaje, scule, accesorii, produse pentru grădină şi altele. De asemenea, firma oferă soluţii complete pentru construirea şi amenajarea locuinţelor, birourilor, în funcţie de dorinţele clienţilor. Cu cei 190 salariaţi, se asigură atât livrarea, transportul mărfurilor cât şi soluţii de finanţare, consultanţă,service în garanţie şi postgaranţie, proiectare, mixare de vopsele, ajustare de perdele, etc. Totodată, firma dezvoltă online un complet *site DIY* comunicând potenţialilor clienţi, esenţialul despre ofertele de produse, servicii.

Grupul Dedeman mai cuprinde firmele: *Dedeman automobile* – dealer *Dacia, Renault, Nissan* şi *Dedeman camioane* – dealer *Renault Trucks*

f. Romstal

Una din cele mai dinamice companii de pe piaţa românească, în comercializarea echipamentelor de instalaţii, pentru construcţii, a inaugurat, în iunie 2011, pe Calea Aurel Vlaicu, nr. 275 B, *conceptul propriu de magazin*. Oferta, include, peste 20.000 de produse, din care 9.000, sunt accesibile direct la raft, prin autoservire, pe o suprafaţă de 2.600 m.p. Portofoliul *Romstal*, este grupat în şase categorii de interes, gestionate de divizii specializate în instalaţii termice, de climă, hidrotehnice, sanitare, ceramice, corpuri de iluminat şi echipament electric. Firma reprezintă nucleul grupului Romstal, în care s-au dezvoltat, timp de 17 ani, ca entităţi importante, cu cifre de afaceri proprii, *Valrom Industrie, Valplast, Belform, Autoclass, City Garden, Loss Software, Central Service Instal*

După 1990

b. Str. General Doda, nr. 28 A: CMI Ontos RMN, Cabinet medical, medicină dentară, dr. Teodor Mihail Remus.

[58] **Anca Păşcuţiu**, al 19-lea magazin *Dedeman*, inaugurat ieri la Arad, în ziarul *Observator*, 29-30 mai 2010.

Pensiunea San, Str. Gen Doda nr 39

1.VII. Sediul Asociaţiei de Credit de pe strada Bisericii (Dunării), nr. 16, azi Casa Parohială a Bisericii Reformate

2.VII. Recipisă Găiana

3. VII. Ştampila Avocat Ioan Fericean

4.VII. Schiţa Cinematografului lui Andrei Marton de pe strada Bisericii (Dunării), nr.28

5.VII.Ioan Roman (2010)

6.VII.Strandul Termal – Bazinul de înot (1970)

7.VII. Punctul termic (1965)

8.VII. Expoziţie a Camerei de Comerţ şi Industrie

9. Bâlci la Hramul Bisericii (2006)

10.VII.Schiţa Prăvăliei lui Leon Klieger

11.VII. Prăvălia lui Iakob Elias (2010)

VIII. VIAŢA RELIGIOASĂ

Fiind un cartier multietnic, viaţa religioasă, din Gai, se desfăşoară, în jurul Bisericilor creştine, care grupează, două comunităţi ortodoxe, română şi sârbă, comunitatea maghiară de confesiune romano – catolică şi reformată, alături de care s-a dezvoltat cultul baptist. În Gai se mai află Mănăstirea *Sfântul Simion Stâlpnicul*, ansamblu monumental, de mare valoare istorică şi ecleziastă.

Deşi în cadrul lor, se săvârşesc acte, forme şi rânduieli bisericeşti diferite, toate îl cinstesc pe Dumnezeu şi împărtăşesc credincioşilor săi Harul Sfinţitor. Întinderea administrativă a parohiilor, numărul enoriaşilor, bunurile, forma şi modul de implicare a bisericii, în viaţa comunităţii, au suferit transformări, de-a lungul timpului.

1. Ansamblul Monahal *Sfântul Simion Stâlpnicul*

În extremitatea nordică a străzii Bisericii, se află, unul din cele mai reprezentative monumente ortodoxe din secolul al XVIII –lea, fosta Reşedinţă de vară a Episcopului Sinesie Jivanovici. Ansambul ecleziastic, edificat în mai multe etape, începând din 1761, cuprinde astăzi, vechea biserică şi conacul, care adăposteşte un muzeu de artă medievală românească, o biserică din lemn, o nouă biserică, din zid, poartă monumentală, paraclis în aer liber, unitate de cazare, cu anexe gospodăreşti, suprafeţe agricole, grădină decorativă, cimitir.

1/VIII/1. Mihai Takacs: Ansamblul Monumental Sfântul Simion Stâlpnicul (Pictură în ulei, 2009)

Patronul aşezământului, *Sfântul Simion Stâlpnicul*, şi Hramul Bisericii vechi se sărbătoreşte la 1 septembrie, când este şi praznicul Anului Biblic.

Cuviosul Simion, cunoscut ca *Simion Stâlpnicul* (Sfântul) sau *Simion Stilitul*[1], s-a născut în Antiohia Siriei. Încă din tinereţe, s-a consacrat sihăstriei, ca ucenic al egumenului Ioan, de la care a deprins obiceiul rugăciunii şi privegherii neîntrerupte, într-un regim deosebit de aspru. În anul 526, s-a urcat pe o mică platformă, ridicată în vârful unui stâlp, unde nu putea sta decât în picioare, sau, cel mult, rezemat de îngrăditura confecţionată. S-a rugat fără încetare, în această poziţie, timp de 66 ani, devenind astfel, primul şi cel mai cunoscut *stâlpnic.* A murit în anul 592, la vârsta de 85 ani.

Viaţa aspră pe un stâlp, este un act, care trebuie înţeles în funcţie de momentul istoric în care a apărut. Creştinii, ieşiţi din catacombe şi persecuţii, foloseau cele mai spectaculoase mijloace, care corespundeau aspiraţiilor ascunse, ale sufletului ascetic şi care îi apropie de Dumnezeu. Însingurarea ,este una din formele care oferă un asemenea program. Potrivit unei liste, întocmite în 1975,[2] stâlpnicii nu au fost puţini la număr, dar printre cei mai reprezentativi au fost, alături de, *Sfântul Simion Stâlpnicul,numit şi Simion Stilitul* sau *Simion cel Bătrân*, considerat, întemeietorul stâlpniciei, sărbătorit la 1 septembrie, *Daniel* - 11 decembrie, *Alipie* - 26 noiembrie, *Simion* din Muntele Minunat - 24 mai, *Luca* din Olimpul Bitiniei - 11 decembrie. În anii următori, numărul stâlpnicilor s-a mărit, ajungând la, 6 - în secolul al V - lea, 29 - în secolul al VI - lea, 16 - în secolul al VII - lea, 10 - în secolul al VIII - lea, 19 - în secolul al IX - lea, 15 - în secolul al X - lea, 10 - în secolul al XI - lea (dintre care şi două femei), 8 în secolul al XII - lea, 3 - în secolul al XIII - lea, 2- în secolul al XIV -lea, 4 - în secolul al XV - lea, 2 - în secolul al XIX - lea, ultimul fiind lângă mănăstirea ortodoxă de la Tismana.

Simion Stâlpnicul, reprezintă totodată o divinitate în Panteonul cultural românesc. Conform tradiţiei populare**,** Simion Stâlpnicul, ar sta într-un picior, pe un stâlp înalt, pentru a ţine cu mâinile, Cerul

[1] În limba greacă ,stylos, înseamnă – stâlp

[2] Ignace Pena, *Martyres du temps de pays: les stylites în Les Stylites syriens,* Publications du Studium Biblicum Franciscanum, Collection minor n. 16 Milano, 1975, p. 27

şi Pământul, ferindu-le de prăbuşire, oprind bătaia vânturilor, pentru a nu răspândi molimele. Ziua de 1 septembrie, se considera favorabilă observaţiilor şi prorocirilor meteorologice şi climatice. Bătrânii satelor, apreciau, dacă anul va fi secetos sau ploios, sărac sau îmbelşugat, după stadiul de dezvoltare a unei insecte, în aşa numitele *gogoşi* sau *mere,* formate pe faţa inferioară a frunzelor de stejar. În Ziua Sfântului Simion Stâlpnicul, păsările, în special vrăbiile*, merg pe măsură, să-şi facă boerescul*, adică să transporte cu ciocul, la împărăteasa lor, grăunţele care li se cuvin, din fiecare holdă, umplându-i cămările pentru iarnă[3].

Eclectismul de azi al construcţiilor ansamblului monahal, este evident, prin aceea, că aici, mai mult ca în altă parte, apar elemente romanice, gotice, renascentiste şi baroce. Prin urmare şi punerea în proporţie a monumentelor de arhitectură, nu este riguroasă, ci urmează normele şi procedeele stilurilor arhitecturale respective, cu specificul impus de meşterii locali.

Reşedinţa Episcopală

Ctitoria, compusă dintr-un conac, biserică şi anexe gospodăreşti, aparţine celui de al şaptelea episcop (sârb) al Aradului[4], Sinesie Jivanovici (1751-1768), care le-a edificat, în perioada 1761-1763, *spre veşnica lui pomenire şi pentru folosul urmaşilor săi în scaunul episcopal, precum şi pentru trebuinţele obştei credincioşilor*[5]. Prin tot ceea ce a realizat, chiar şi după atâţia ani, astăzi, Sinesie Jivanovici, este pomenit, ca unul dintre cei mai străluciţi ierarhi, care au păstorit Ortodoxia Aradului.

Sinesie Jivanovici, s-a născut în 1711, la Sântandrei, lângă Buda, a fost vicar al mitropolitului Arsenie IV Ioanovici Şacabent, stareţ al Mănăstirii Frugşoara, arhimandrid al Mănăstirii Racovăţ, iar din 1751, episcop al Aradului. În actuala colecţie a Muzeului de artă medievală, amenajată în fosta sa reşedinţă din Gai, figura sa domină într-un portret de epocă. Un trup mărunt, pierdut sub amploarea odăjdiilor, cu o frunte înaltă şi senină, ochi vii, încărcaţi de o lumină lăuntrică, iar mâna dreaptă strânge cu o uimitoare energie, cârja pastorală. Întreaga atitudine, degajă hotărâre, îndârjire chiar, în slujba crezului său, care i-a îndrumat viaţa şi anume, biruinţa Ortodoxiei în Bihor şi Hălmagiu. Om cu o cultură vastă, cunoscător al limbilor: sârbă, română, slavonă, greacă, latină, germană, franceză, maghiară, a fost caracterizat ca unul din cei mai rafinaţi ortodocşi care există[6]. A urcat în scaunul episcopal, într-o perioadă de incertitudini, când se discuta chiar desfiinţarea Episcopiei Aradului, atât din cauza mijloacelor financiare, insuficiente susţinerii ei dar şi pentru că nu era nominalizată în Diploma lui Leopold I, din 1795, privitoare la eparhiile Imperiului[7]. În timpul său, patrimoniul bisericii, s-a organizat, prin noi inventare şi îmbunătăţit, prin recuperarea unor bunuri pierdute, administrare corectă şi donaţii. Memorabile rămân vizitaţiile canonice, intreprinse în perioada 1754-1755 şi 1759, timp în care a reuşit să ajungă în aproape toate localităţile Bihorului, miruind şi binecuvântând mii de bărbaţi, femei şi copii,

---

[3] Ioan Ghinoiu, *Obiceiuri populare de peste an, Dicţionar,* Bucureşti 1997, p.183

[4] De la înniinţarea Episcopiei (1708), până la Sinesie Jivanovici, au fost episcopi ai Aradului: Isaia Diacovici (1708), Ioanichie Martinovici (1710-1721), Şofronie Ravanicean (1722-1726), Vichentie Ioanovici (1726-1731), Isaia Antonovici (1731-1748), Pavel Nenadovici (1748-17499)

[5] Gheorghe Liţiu*, Mănăstirea Sfântul Simion Stâlpnicul, din Arad-Gai*, în *Mitropolia Banatului*, nr 7-8, 1983, p. 489; Horia Medeleanu, *Valori de artă veche românească*, Arad, 1986, p. 7.
Veronica Crişan, *Mănăstirea Sfântul Simion Stâlpnicul*, Bucureşti, 1995, p.35; Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie.Cultură. Mentalităţi (1706-1918)*, Cluj-Napoca 2006, p. 226.

[6] Pavel Vesa, *Episcopii Aradului 1706-1906*, Arad, 2007, p.44

[7] Ljubivoje Cerovic, *Sârbii din România, Din evul mediu timpuriu până în zilele noastre,* Timişoara, 2005, p.113.

biserica înregistrând astfel, un adevărat triumf. Există suficiente mărturii, care atestă faptul că în timpul vizitaţiilor canonice, episcopul Sinesie Jivanovici, a primit, mai ales din Bihor, multe daruri în bani şi produse. Prin satele pe unde trecea, episcpului i se aşterneau chiar, valuri de pânză, pe care le-a valorificat, banii obţinuţi, fiind folosiţi pentru Ctitoria din Gai. Episcopul Sinesie, a mai dovedit în cursul lucrărilor sale, o deosebită disponibilitate pentru hirotonirea candidaţilor la preoţie din Ardeal şi Maramureş şi chiar, dincolo de Carpaţi.

2/VIII/1. Sinesie Jivanovici - Pictură în ulei, de Atanasovici Tenetchi (Muzeul mănăstirii)

Pe aceeaşi linie, se situează relaţiile sale întru ortodoxie, cu Episcopia Râmnicului. În acest renumit Centru tipografic din Ţara Românească, a editat, în 1761, cu sprijinul direct al episcopului Grigore Socoteanu, primul Srbljac, *Pravilele de rugăciuni ale sfinţilor luminatori sârbi (Pravila Molebnaia),* carte de rugăciuni, însoţită de gravuri. Neaşteptat este şi mesajul episcopului Climent al Râmnicului, care-l înştiinţa, în 2 decembrie 1752, despre Oprea Legătorul, însărcinat să aducă în Eparhia Aradului, 200 cărţi româneşti[8]. A fost atras şi de arta vremii, comandând icoane, unui gravor din Viena, atât pentru reşedinţele sale din Arad şi Oradea, cât şi pentru a fi distribuite în eparhie. Din unele mărturii istoriografice, se mai ştie, că episcopul Sinesie, avea şi o bibliotecă bogată, printre volume, putând fi enumerate: Iosif Flaviu, Lexiconul german, Corneliu Agrippae spre Liban, Pravila Sfinţilor Sârbi, alte cărţi slavo-sârbe, româneşti, mai multe mari bucvare, mici bucvare, evanghelii şi prăznicare.[9] A mai rămas de la Sinesie Jivanovici, lucrarea în versuri *Opisanije sela aradske eparhije* (Descrierea satelor din Eparhia Aradului)[10].

După o bogată activitate, desfăşurată pe parcursul a aproape două decenii, la numai 57 de ani, în ziua de 14 martie 1768, episcopul Sinesie Jivanovici, a trecut la cele veşnice. Cu două luni înainte, şi-a întocmit testamentul, împăcat cu sufletul că, prin activitatea sa, a pus temelie solidă vieţii bisericeşti din eparhia sa, ţinând piept prozelitismului religios al vremii.

L-a ales ca patron şi hram al zidirilor sale, din Gai, pe *Sfântului Simion Stâlpnicul,* deoarece, sărbătoarea, ţinută la 1 septembrie, este pe de o parte, ziua numelui său, iar pe de alta, este data alegerii sale ca Episcop al Aradului - 1 septembrie 1751. Terenul făcea parte dintr-un domeniu mai vechi al Episcopiei, cumpărat încă în 1706, de Isaia Diacovici (1706-1708)[11]*, din veniturile sale,* de episcop al Aradului, de la fostul căpitan împărătesc, contele Attomus. Deşi prin diploma din 15 aprilie 1706, Isaia Diacovici, a obţinut confirmarea tranzacţiei şi prin aceasta, asigurarea drepturilor de proprietate şi de liberă dispunere asupra moşiei, compusă din *agri, livezi, păşuni, câmpuri, fânaţe, văi, păduri, promontiere*, ea a fost delapidată, în 1722, de monahul Şofronie Albici. Pentru recâştigarea terenurilor, ajunse în mâinile puternicilor regimului, s-a purtat un îndelungat proces, în urma căruia episcopul Vichentie Ioanovici (1726-1731) a dobândit în 1728 moşia din Şega şi Pil iar episcopul Isaia Antonovici (1731-1748) a obţinut suprafaţa din Ceala. În acelaş an, a fost cumpărată moşia lui Giurchina Baştina, numită ulterior Szalla (Sălaş), ipotecată apoi oraşului Arad.[12] Referito la această proprietate, Sinesie jivanovici, a cerut anchetatorului, ca după terminarea cercetării, să-i trimită un exemplar de pe actul constatator, hotărând ca pe această suprafaţă, să amenajeze Reşedinţa Episcopală de vară, alcătuită dintr-o fermă cu anexe gospodăreşti şi paraclis, pe al cărui turn baroc să fie aşezat un ceas.

Au fost prevăzute sume importante şi pentru înzestrarea acestor edificii, cu mobilier şi toate cele necesare unei Reşedinţe Episcopale de vară. În jurul conacului, urma să fie amenajată o grădină decorativă, drept pentru care Sinesie Jivanovici, a apelat la reprezentantul său din Viena, să-i trimită un

[8] Horia Medeleanu, 1986, op. cit. p.8
[9] Pavel Vesa, 2007, op. cit. p.63
[10] Ljubivoje Cerovic, 2005, op. cit., p.113.
[11] Isaia Diacovici, întemeietorul Eparhiei şi primul episcop al Aradului (1706-1708)
[12] Pavel, Vesa , 2007, op cit., p.56-57.

horticultor. Aşa cum erau uzanţele vremii, presupunem, că parcul urma să fie amenajat, prin prelucrarea unei păduri naturale.

De ce a ales Sinesie Jivanovici acest loc pentru edificarea reşedinţei de vară a Episcopiei ? Ipotezele pot fi numeroase, fiecare, fiind susţinută prin argumente, raportate la situaţia din vremea respectivă, aşa cum ar fi:

a. Condiţiile fizico-geografice şi peisagistice favorabile scopului propus. Cu siguranţă, în acei ani, Canalul Ier (Foişor, Szaraszer) sau cel puţin o parte din el, aflat în sudul moşiei şi pe al cărui mal drept, a fost amplasat ansamblulepiscopal, era încă un braţ, cel puţin temporar activ, al Mureşului, bogat în peşte. Locul, dominat de vegetaţie arbustiferă, cu stejar şi ochiuri de apă, care, sub forma unor iazuri, oferea un peisaj pitoresc şi sănătos. Aşa cum se observă în hărţile *Iosefine*, din 1770, suprafaţa era acoperită cu unul din numeroasele pâlcuri de pădure, dezvoltate pe solul reavăn, înconjurat de ape, de unde, probabil, deriva şi numele cartierului – Gai, adică, în limba sârbă, *dumbravă,* pădure tânără, stejăriş.

b. Căile de acces, la moşia de curând dobândită, erau altele, decât cele care sunt folosite astăzi. Deşi locul părea izolat şi greu accesibil, prin mlaştinile din preajmă, exista un drum, pentru trăsură, practicabil în tot cursul anului, indiferent de anotimp şi anume: traseul poştalionului, care pornea din Centrul oraşului, spre Variaş - Tornea (Turnu) - Bătania. Aşa cum este prezentat în hărţile vremii, drumul, urma itinerarul, identificat astăzi, prin arterele: Calea Aurel Vlaicu – Făt Frumos – Poetului (Poltura) – Câmpurilor - DJ 709C, spre Iratoş. După ce erau traversate două poduri succesive, unul peste un alt vechi braţ al Mureşului, care se desfăşura spre vest, prin sudul străzii Hatman Arbore, paralel cu Ştefan Teneţchi, iar celălalt peste Canalul Foişor. Ajuns pe malul său drept, drumul episcopului, părăsea traseul poştalionului şi cotind spre vest, urma în aval firul apei iar după ce trecea pe lângă un trup de pădure, ajungea la moşie, în partea ei de răsărit. Încă din depărtare, printre ramurile crângului, putea fi descoperită Reşedinţa Episcopală, cu spectacolul baroc al faţadei şi ornamentaţia cochetă a turnului, ce străjuia paraclisul. Exista probabil şi un al doilea drum, prin actualul cartier – Gaii, mai scurt, dar impracticabil, pe timp ploios. Nefiind amenajat şi lipsit de poduri, cu siguranţă că se desfunda în locurile joase şi veşnic umede. Este posibil, ca pe structura acestuia, să se fi trasat ulterior principala arteră a Gaiului, strada Dunării (Templom Ut., str. Bisericii), al cărei cap de perspectivă este azi, tocmai vechea Reşedinţă de Vară a Episcopului Sinesie.

c. Momentul politic, nu era unul dintre cele mai favorabile investiţiilor imobiliare, în oraşul propriu zis. Începând din 1750, conducerea din Viena, a armatei, a dispus interzicerea ridicării de noi construcţii, în incinta cetăţii vechi (Calea Romanilor, General dragalina), fapt care a întărit îngrijorarea şi chiar spaima arădenilor, întărită de zvonul că oraşul va fi mutat în Pusta Zimandului. Investiţia episcopului Sinesie, era lipsită însă de riscul demolării, iar locul ales pentru reşedinţa episcopală de vară nu-şi pierdea din importanţă. Rămânând în intravilanul oraşului, suprafaţa era însă în afara zonei de interdicţii. De asemenea, reţeaua de drumuri existente în acea parte a localităţii, putea satisface, în aceeaşi măsură, accesul la moşie. Un crochiu din anul 1859, reprezintă limitele intravilanului oraşului Arad, ca fiind mărginit la sud de sinuozităţile Mureşului Mort. Între Mureş şi acest canal, săpat pe un alt braţ al său, se înşirau, de la est la vest, edficiile Cartierului central, denumit pe atunci Oraşul Interior, legat de trupul de hotar sau duleul *Bircaş* (Pârneava*)*, cunoscut astfel datorită păşunilor populate cu cornute mici, până la Pădurea Ceala, care aparţinea satului cameral Pecica. Mai departe, la sud-vest, perimetrul intravilan al oraşului, se învecina cu Pusta Sântoma, la vest, marginile sale erau la Pusta Variaş, iar spre nord, cu Pusta Sânpaul şi domeniul Utviniş. Spre est, intravilanul se întindea, peste Mureş, până la hotarul Satului Cameral Micălaca. Această descriere, constituie şi un argument, că în acea perioadă, Gaiul, făcea parte din intravilanul oraşului.

3/VIII/1. Mihai Takacs: Mănăstirea Sfântul Simion Stâlpnicul (Pictură în ulei)

d. Fieful ortodoxiei se afla aici. Locul ales de Sinesie Jivanovici era populat de iliri, sârbi şi români ortodocşi. Se presupune că în zonă, mai spre nord, în locul numit Târsciara (Stufăriş) se aflau casele acestora, o mică grupare de sălaşe, formată spontan, ale căror construcţii modeste erau risipite haotic şi legate organic de mediul natural, invadat de ape, dar şi de oraş. Tradiţia aminteşte şi de existenţa, pe această întinsă suprafaţă, a unei Biserici Ordodoxe construită, din materiale perisabile: nuiele, lut sau stuf şi a unui cimitir.

e. Situaţia juridică a terenului era deja clarificată, după ce procedurile de recuperare a acestora au durat mai bine de 35 de ani, pe mandatul a cinci episcopi. Odată lămurită situaţia moşiei, episcopul Sinesie Jivanovici, conştient de valoarea terenului, a încheiat în cel mai scurt timp actele de edificare a complexului ecleziastic din Gai.

Lucrările au fost încredinţate în 1761 maestrului zidar, german Egidiu Ienowein (Genowein), stabilit în Arad, cu un deceniu înainte, proprietarul unui han la intrarea în oraş[13], alături de care î-şi avea şi locuinţa. Cluzele contractuale, dintre cele două părţi, au fost stabilite cu multă claritate, fiind reproduse integral în continuare[14].

Astăzi, cu data de mai jos, s-a încheiat între S. Schivanovich, Episcopul Aradului şi Gew. Egidius Ienowein, meşter zidar civil, următorul contract:

1. *Eu, E. Ienowein, mă oblig a executa o clădire conform planului anexat şi semnat – fără sacristie – complect gata, cu toate materialele necesare, până la predarea cheilor, în perfecte condiţiuni – excepţie o formează lemnele de foc necesare pentru arderea cărămizilor care se vor procura de demnitatea episcopală.*
2. *Clădirea conform planului anexat, dimensiunea zidului longitudinal exterior va fi de 15 stânjeni şi 1 picior, dimensiunea zidului transversal exterior va fi de 7 stânjeni, iar înălţimea interioară a zidurilor va fi de 2 stânjeni şi 1 picior.*
3. *Sub primele 4 camere anterioare se va construi o pivniţă cu boltă integrală.*
4. *Clădirea va avea în total 16 ferestre de 5 picioare înalte şi 3 picioare late, cu fierărie (lăcătuşerie) decorativă. Fiecare fereastră de la reşedinţie va fi prevăzută cu un aşa numit grătar – coş, pe când la capelă, ferestrele vor avea grătare (gepflannte Gitter)*
5. *Întreaga clădire va avea 8 uşi duble cu zăvoare franceze cositorite, 2 uşi ordinare, idem 1 uşă pt. pivniţă.*
6. *În camere vor trebui să fie montate 3 sobe (mellirte Kuppelofen) similare cu cea din cabinetul Demnităţii sale Episcop.*
7. *Toate cele 5 camere vor fi pardosite cu duşumele, iar capela, antreul, bucătăria, cămara de alimente şi coridorul vor fi pardosite cu cărămizi.*
8. *La partea posterioară a capelei, deasupra corului, se va construi un turnuleţ, identic cu cel al I.P. Minoritis de aici, crucea şi globul însă se vor procura de demnitatea episcopală.*
9. *Eu, S. Schivanovich, voi plăti la data specificată în bani gata ca avans, Domului E.I. 4900 Fl. Rh. precum şi lemnele de foc necesare. Imediat după semnarea contractului 1000 Guldeni. La târgul annual Sf. Dumitru a treia 1000 Guldeni. A*

[13] Hanul se afla pe locul actualului restaurant Mc Donald's, din centrul oraşului. Egidius Ienowein, a mai construit, în 1758, la comanda preotului minorit Szmolnik Angyel, Biserica romano-catolică *Sf. Anton de Padova*, cu o capacitate de 1200 de locuri, azi demolată

[14] Horia Medeleanu, 1986, op. cit., p. 78-79.

patra 1000 de guldeni, când şarpanta acoperişului va fi complect gata, iar restul de bani, 900 Guldeni, când clădirea va fi complect gata şi voi primi cheile.

În 2 Expl., Arad, 15/26 Maji 1761

N.B. Sanctuarul, la cererea Demnităţii sale Episcop, să fie construit cu 1,1/2picior mai lung decât este prevăzut în plan
L.S. Synesius Schivanovics, Episcopul Aradului şi Grs.
L.S. Egidius Ienowein, meşter zidar civil.
13/30 Maja, 1000 fl. 8/19 aug. 1000 fl. 28/marta/8apr.1761
Akonto 1000 fl. 21 ian/1 febr.
În total cu cea de 100 fl. care a fost dat meşterului cărămidar, noi am dat 1000 fl. la 13 oct. 1763. Mi s-a plătit restul de 858 f. în bani gata. Idem pt. Sobe conform contractului a 14 f. total 42 fl.
Prin prezenta certific că am primit în realitate 900 fl.
Egidius Ienowein
Meşter zidar

Clauzele contractului, nu au fost, însă, respectate în totalitate[15].

Astfel, deşi comanditarul, a preconizat iniţial o clădire dreptunghiulară, cu dimensiunile exterioare ale zidurilor de 15 pe 7 stânjeni, şi înălţimea de 2 stânjeni, dezvoltată pe beciuri boltite, cu parter şi etaj, edificiul este cu un singur nivel. O dovadă a conceperii etajate a clădirii centrale, o constituie, mica încăpere alungită cu acces direct dinspre faţada vestică, rezervat casei scărilor. Adosată clădirii, spre sud se detaşează biserica, cu un turn clopotniţă, în stil baroc, imitaţie după cel al Bisericii Minoriţilor din Arad, iar în latura opusă, fost amenajat un paraclis.

În capătul curţii în suprafaţă de 16 pe 9 stânjeni, urma să se construiască un grajd, de 9/2 stânjeni, necesar adăpostirii a 11 cai. Contractul mai prevedea, că episcopul Sinesie, urma să pună la dispoziţie, lemnele pentru ardera cărămizilor, iar pentru restul materialelor şi manoperă, să achite suma de 4.900 florini renani, plătiţi în rate de câte 1000 florini. Ultima rată a fost achitată în 13 octombrie 1763, când au fost predate cheile construcţiei.

Conacul

Din dorinţa lui Sinesie Jivanovici, ca un act de fidelitate pentru imperiu, exteriorul edificiilor sale, a fost construit în stilul baroc, oficial, al vremii. Conacul face corp comun cu biserica, marcând prin absidă şi un alt paraclis interior, un plan orizontal de forma literei U, cu deschiderea spre est. Aspectul de conac este subliniat atât prin forma faţadelor, orientate spre est şi vest, cât şi prin şarpanta din lemn cu învelitoarea din ţiglă solzi. Faţada dinspre răsărit, este prin ornamentaţia sa bogată, cea mai impunătoare. Uşoara undă de spectacol specific barocului, este dată de abia perceptibilul decroş, din partea sa centrală, împodobit cu volute şi amplificat prin pilaştri, care flanchează ferestrele. Întreaga suprafaţă este dominată de un fronton, cu o fereastră circulară în mijloc. Este împodobit cu un motiv decorativ format din aceleaşi elemente spiralate, care susţin o mitră arhierească. Deasupra ferestrelor, se desfăşoară o cornişă bogat profilată, care estompează înălţimea, scoţând şi mai mult în evidenţă detaliile decorative spiralate şi mitra episcopală.

[15] Gheorghe Liţiu, 1983, op. cit, p.488-493.

Faţada de vest, cu excepţia turnului bisericii, este tratată prin cinci arce în plin cintru, sprijinite pe stâlpi masivi şi care se deschid larg spre un coridor cu specific mănăstiresc[16].

Faţada de nord, este cea mai săracă în ornamentaţie. Monotonia este perturbată de patru ferestre prevăzute cu cornişă în segment de cerc şi intrarea la pivniţă, închisă cu uşă metalică..

Toate ferestrele, au fost prevăzute, spre exterior, cu grilaje din fier forjat, întregind astfel, efectul estetic şi nota de securitate a ansamblului de clădiri.

4/VIII/1. Conacul , azi Muzeul de artă religioasă medievală

În interior, conacul a fost conceput, cu opt încăperi spaţioase dispuse pe două rânduri, care comunică între ele, fiind orientate, în mod egal, spre răsărit şi apus. Acestora li se adăuga, în colţul de nord-est, un alt paraclis, de mici dimensiuni. Două încăperi centrale mai ample, alăturate, aveau rol de reprezentare, cea din spre răsărit fiind destinată chiar, ca şi sală de consiliu, sau mese oficiale. Alte încăperi erau destinate, dormitorului, camerei de lucru şi pentru a asista la slujba religioasă, folosind fereastra-balcon, practicată în zidul paraclisului[17]. Astfel, se presupune, că încăperea pentru odihna episcopului, era cea din nord-vest, precedată de camera de lucru (birou). Pardoseala din podele de brad, zidurile groase zugrăvite simplu, pe bază de var, ofereau locatarilor, un oarecare confort, în toate anotimpurile anului. Toate încăperile, au fost boltite şi decorate din stucatură, cu elemente decorative baroce, care le conferea un plus de eleganţă, potrivite importanţei clădirii.

Pivniţa boltită, se întinde sub întreaga suprafaţă a conacului, oferind un spaţiu suficient şi o temperatură constantă, necesară păstrării alimentelor.

Paraclisul – *Sfântul Simion Stâlpnicul*

Asimetric faţă de corpul conacului, în partea de sud-est, se ridică turnul bisericii, în axul căruia, sub un ancadrament dreptunghiular, cioplit din gresie, se află uşa de intrare. Deasupra ei, se deschide o fereastră, cu arc în plin cintru, uşor evazat în partea inferioară. Golul ferestrei, este marcat de o cornişă, cu profil triplu, ondulată, realizându-se astfel, rudimentar, dar în scop ornamental, *motivul scoicii*. Pe verticală, construcţia prezintă, în spirit baroc, două registre suprapuse, delimitate de o cornişă bogat profilată. Deosebirea dintre ele, este subliniată de capitelurile pilaştrilor de la colţuri, ionice la registrul inferior şi corintice la cel superior, care-i dau robusteţe şi echilibru. Sub acoperişul, de forma unei farfurii întoarse, cu învelitoare din tablă, se desfăşoară două cornişe, al căror trasee înscriu la mijloc, printr-un joc al curbelor, *motivul ceasului*. În ambele registre, pe cele patru feţe ale turnului, sunt practicate câte o fereastră, cu arc, în plin cintru, surmontate de cornişă de aceeaşi formă. Linia ondulată a acestora, preluată de volutele capitelurilor şi celelalte cornişe, de sub acoperiş, generează elanul calm, ascensional al turnului, făcând din ele podoaba arhitectonică a întregului ansamblu[18].

Faţadele din spre est şi sud sunt tratate simplu. În porţiunea care corespunde naosului, monotonia peretelui, de formă poligonală, este întreruptă printr-o uşă, cu ancadrament dreptunghiular, ce are deasupra o fereastră cu deschidere în arc şi o cornişă decorată cu motive fitomorfe. O altă deschidere, asemănătoare, este practicată în dreptul stranei .Pe suprafaţa exonartexului, se află o fereastră dreptunghiulară, de mici dimensiuni

5/VIII/1. Paraclisul

Planul bisericii, prezintă structura bazilicală, caracteristică lăcaşurilor de cult ortodoxe. Spre răsărit, masa altarului, cioplită în marmură roşie, cu picioarele în formă de baluştri, sculptate cu figuri decorative, este adăpostită în absida circulară din spatele iconostasului. Tot aici, pe latura de nord a zidului

[16] Acelaşi element arhitectonic se mai poate întâlni la mănăstirea Bezdin, Maria - Radna,

[17] **Pavel Vesa**, *Episcopia Aradului, Istorie. Cultură. Mentalităţi (1706-1918)*, Cluj-Napoca 2006, pag.226

[18] **Horia**, **Medeleanu**, 1986, op. cit. p.11.

interior, proscomidierul, încastrat în zid, este executat din aceeaşi marmură roşie. Sub nişă, a fost incizat, numele ctitorului: *PREOSVECENII GOSPODIN SINESII JIVANOVICI EPISCOP ARADSCHI VELICO VARADSCHI, HALMAJSKI I PROCIA*, adică *Presfinţitul Domn Episcop Sinesie Jivanovici, al Aradului, Oradiei Mari, Hălmagiului şi al celorlalte*. Stilul rococo, cu motive ornamentale în formă de scoică, contrastează cu nota austeră a incintei, dominate de prezenţa unor pilaştri, încadraţi în zidul de nord şi de sud. Pe ei se sprijină bolta, care spre răsărit, coboară în semicalotă. Aici o nişă, în plin cintru, marchează locul tronului arhieresc, iar spre nord-vest, sculptat din acelaşi material, în formă de scoică, aşezată pe un picior, se află spălătorul[19].

În faţa prestolului, au fost depuse rămăşiţele pământeşti a patru episcopi arădeni, reînhumaţi aici, în 1861, după demolarea vechii catedrale, cu hramul Naşterea Sfântului Ioan Botezătorul, aflată, pe locul ocupat astăzi de Liceul Moise Nicoară[20]. Sub o lespede de marmură roşie, prinsă la cele patru colţuri cu sigilii de plumb, îşi dorm somnul de veci: Pahomie Knejevici (1770-1783)[21], Pavel Avacumovici (1787-1815)[22], Nestor Ioanovici (1829-1830)[23] şi Gherasim Raţ (1835 –1850)[24].

Suprafaţa cea mai mare, îi revine naosului, mononavat, fără abside laterale, fapt motivat prin destinaţia sa, de paraclis al unei reşedinţe episcopale. Zidurile laterale sunt flancate, atât în partea din spre altar, cât şi spre naos, de pilaştri cu profil simplu, care susţin arcele corespunzătoare. Încăperea este în felul acesta împărţită, printr-un arc *mâner de coş,* în două travee boltite, decorate, fiecare, cu câte un medalion în stucatură. Pe peretele din stânga al bisericii, aproape de altar, a fost practicată o fereastră, folosită de Sinesie Jivanovici, pentru a asista, în perioadele de slăbiciune trupească, din reşedinţa sa de alături, la slujbele religioase.

În faţa altarului, sub o lespede însemnată cu o cruce în interiorul unei stele şi fixată în cuie mari din fier, se află mormântul ctitorului lăcaşului, episcopul Sinesie Jivanovici.

Pronaosul are o formă aparte, prin curbura largă a absidei din spre nord. Construcţia greoaie a cafasului destinat corului, este târzie, probabil, din secolul al XIX-lea, după ce construcţia a devenit Biserică de cartier[25]. Spaţiul de sub turn, de formă pătrată, este construit din trei fragmente boltite separat,

---

[19] Ibidem

[20] **Gheorghe Ciuhandu**, *Hotarul*, anul II/1935, nr. 7; **Horia Medeleanu**, 1986, op. cit. p. 12

[21] **Pahomie Knezevici** (1770-1783), fiul primarului ortodox al Budei, Petru şi al soţiei sale Sara. A abolvit studii umaniste la Universitatea din Halle. Ca episcop al Aradului, a continuat iniţiativele lui Sinesie Jivanovici, în apărarea Ortodoxiei în părţile Bihorului, fiind iniţiatorul, unui puternice opinii favorabile zidirilor şi renovărilor de biserici, inclusiv repararea Reşedinţei de vară a Episcopiei, din Gai. După o scurtă boală, a trecut în cele veşnice, la 8/19 mai 1783, averea sa intrând, în totalitate, în proprietatea Episcopiei Aradului (pentru detalii, vezi Pavel Vesa, 2007, op. cit., p. 65-74.

[22] **Pavel Avacumovici** (1787-1815), egumen de Bezdin, a fost ultimul ierarh sârb în scaunul eparhial al Aradului. A desfăşurat o puternică activitate pentru stimularea interesului românilor în jurul soborului. A celebrat în Catedrala din Arad, Sfânta Liturghie, deschiderea Preparandiei de la 3/15 noiembrie 1812, fiind considerat de mulţi un Mecena al literaturii române, iar de alţii, un corupt. (Idem, p.78-82)

[23] **Nestor Ioanovici** (1829-1830), Primul episcop român al Aradului, originar din Făgăraş, egumen al mănăstirii din Carloviţ şi Bezdin (1816-1824). Deşi a luat măsuri energice pentru disciplinarea clerului de mir, a fost dorit şi iubit de credincioşii eparhiei (Idem, p. 83-89)

[24] **Gherasim Raţ** (1835-1850), preot şi protopop la Peşteş (Bihor), profesor la Institutul Teologic din Arad, a fost cel mai devotat episcop al Aradului,din secolul al XIX-lea, dedicat cauzei românilor, militând pentru emanciparea naţională şi bisericească, disciplinarea clerului şi suprimarea abuzurilor. A sprijinit acţiunile pentru separarea de ierarhia bisericească sârbă de la Carloviţ, opunând rezistenţă şi presiunilor, pentru introducerea limbii maghiare în administraţia bisericească. A organizat cu succes, primul Sinod Eparhial, convocat din iniţiativa liberă românească (Idem, p. 90-130)

[25] **Horia, Medeleanu**, 1986, op. cit., p. 13; Existenţa cafasului, adăugat ulterior construcţiei, care se sprijină pe stâlpi mai puternici, nu reprezintă un argument suficient pentru a demonstra că a fost conceput un pronaos, distinc de naos **; Veronica, Crişan**, op. cit, p.42, nota 12.

secţiunea centrală asigurând accesul în pronaos. În tinda bisericii se află o cruce mare de marmură, adosată de zidul susţinător al turnului. În urma lucrărilor de restaurare din 1986, a apărut ipoteza că iniţial, turnul a fost construit liber, dezvoltându-se în decroş faţă de ansamblul bisericii şi conacului, spaţiul de sub el, ca un pridvor, fiind deschis spre nord, sud şi vest[26]. Acest lucru i-a conferit o şi mai mare impozanţă, care a fost diminuată prin adausurile ulterioare care au dus la înglobarea lui în ansamblu.

Iconostasul, realizat din lemn de tei, evocă vag stilul neoclasic. Intrările în altar, sunt flancate de patru coloane iar pe cele 3 registre sunt fixate 22 icoane. Uşile împărăteşti, de inspiraţie rococo, cu ornamentică fitomorfă, constând din vrejuri şi flori de trandafir, presărate cu scoici, în tehnica trafor, sunt superior realizate artistic faţă de uşile diaconeşti, mai simple.

În descifrarea iconografică, calea revelaţiei merge de sus în jos. În registrul superior înălţimea este dominată de *Cruce*, cu chipul răstignit al *Mântuitorului*, flancată de *Maica Domnului* şi *Sfântul Apostol Ioan,* sub care erau prezentate portretele celor 12 apostoli, având în centru *Deisis.* În registrul din mijloc apar: *Maica Domnului, Izvorul Tămăduirii, Cina de taină, Pogorârea Duhului Sfânt*. Registrul de jos este cel al personajelor venerate sau icoanele împărăteşti: *Sf. Ioan Botezătorul, Maica Domnului cu Pruncul deasupra norilor, Isus Hristos cu cruce deasupra norilor* şi icoana de hram, *Sfântul Simion Stâlpnicul*[27]. Icoanele sunt mult mai mari şi aşezate la o înălţime potrivită, pentru a putea fi cinstite direct de către credincioşi, prin sărutări, plecăciuni şi semnul crucii. Pe lângă pictura de pe iconostas, în biserică existau atârnate pe peretele de la strana stângă, două icoane, una reprezentând pe sf. Ierarh Nicolae, datată 1792, iar cealaltă reprezentând pe Maica Domnului, datată 1837.

Pictura, realizată de *Ştefan Teneţchi* (?-1798)[28], nu a fost semnată, dar datată cu anul 1767, pe icoana de hram, dreapta jos. Stabilit la Arad, ca simplu chiriaş, în anul 1748, tânărul *Ştefan Teneţchi*, un pictor iconar deja format, şi-a cumpărat după puţin timp, în acest oraş, o casă în care şi-a întemeiat familia. Prin studiile de la Kiev şi Academia de Pictură de la Viena, alături de simţul său artistic deosebit pentru culoare şi modelare, a devenit, în scurt timp, un reprezentant de frunte a expresiei baroce. Arta sa, realizată timp de cinci decenii în centre bănăţene importante, Podgoria Aradului şi Munţii Apuseni, i-a adus suprema împlinire, bunăstare şi prestigiu, astăzi fiind considerat primul şi cel mai reprezentativ pictor al Banatului acelor vremuri. Opera lui, este rezultatul folosirii, în pictura eccleziastă de rit răsăritean, pe lângă elementele tradiţionale şi o deschidere spre arta apuseană, pe care a asimilat-o şi adaptat-o la canoanele erminiilor bizantine.Ea poartă, de fapt, amprenta tuturor caracteristicilor artei de tranziţie de la arta tradiţională bizantină, la cea barocă. Modul de tratare al volumelor, modelul rafinat al chipurilor, cărora le dă expresie, atmosfera de lirism a peisajelor de fundal, se constitue într-o formulă stilistică aparte[29]. Nepotul său de frate, Gheorghe Teneţchi, pictor baroc, portretist cunoscut în epocă, după ucenicia făcută în atelierul unchiului său, şi-a desăvârşit studiile la Viena.[30]

Lucrarea nu a fost plătită atunci, suma de 200 fl. fiind achitată artistului, în 1773, adică, după moartea lui Sinesie Jivanovici.[31] Ampla lucrare din Gai, cunoscută ca fiind cel de al patrulea iconostas, pictat în ordine cronologică, după Galşa (1749), Bezdin (1753) şi Blaj (1765), este apreciată, atât sub aspectul concepţiei cât şi în privinţa iconografiei, ca fiind cea mai *occidentală* din întreaga sa operă. Comanditarul, legat prin privilegii de Casa Austriacă, receptiv stilului oficial al vremii a îngăduit pictorului o manieră renascentistă a înfăţişării icoanelor. Tipul de înger cu înfăţişare feciorelnică, Maica

---

[26] **Horia**, **Medeleanu,** op. cit. 1986, p. 13

[27] Pavel Vesa, 2006, op. cit. p.226

[28] **Horia, Medeleanu**, *Pictorul. Ştefan Teneţchi, Viaţa şi opera*, în CCES-MJA, Ziridava XV-VI, Arad 1987, p. 357-378.

[29] Icoana nu este legată de arta portretului. Dacă există vreo asemănare, aceasta nu este decât de natură ideală, icoana fiind, înainte de toate, o reprezentare a realităţii transcendente şi suport al meditaţiei.

[30] **Liubovije Cerovici**, *Sârbii din Arad şi de pe Valea Mureşului*, Novi Sad, Arad, 2007, p.373.

[31] **Horia, Medeleanu,** 1987, op. cit. nota 148, p.372

Domnului în chip de mamă atentă şi iubitoare, forma apuseană, drapajul veşmintelor, detaliile feţei unor personaje, ies din canoanele practicate până atunci. Din repertoriul său atât de bogat, se mai desprinde, sfântul cu înfăţişare virilă, cu părul lins despicat prin cărarea din creştetul capului, înveşmântat într-o mantie largă cu învolburare neliniştită. Un alt element novator al pictorului, este peisajul de fundal: râul, copacul cu frunziş bogat, dealul, care sunt redate în volum, cu emergenţe la pictura apuseană tridimensională.

Din păcate, în ultimii ani, iconostasul pictat de Ştefan Tenetchi, a fost înlocuit cu altul nou, iar biserica repictată, încât, nu se mai armonizează cu vechiul edificiu ecleziastic.

Destinul Ctitoriei lui Sinesie Jivanovici

Biserica, încă de la început, nu a îndeplinit doar rolul de paraclis episcopal, ci şi lăcaş de închinăciune pentru enoriaşii de rit greco-ortodox, risipiţi prin smârcurile Gaiului. Matricolele secolului al XVIII-lea, pentru botezaţi şi morţi, ale bisericii *Naşterea Sfântului Ioan Botezătorul din Arad*, confirmă acest lucru. Astfel, până în 1870, paraclisul a ţinut locul bisericii parohiale atât pentru ortodocşii sârbi cât şi pentru cei români, din Gai, iar, după această, până în 1936, doar pentru români.[32]

După moartea episcopului Sinesie Jivanovici, survenită la doar 57 de ani, în 1768, ctitoria sa din Gai, a traversat o perioadă plină de lipsuri. Primele reparaţii au fost organizate de episcopul Pahomie Cnezevici (1770-1783), care a renovat Ctitoria lui Sinesie Jivanovici, numai din banii, cărăuşitul şi palmele preoţimei, la anul Domnului 1783. Sub episcopul Pahomie, fiecare preot contribuia cu câte 12 florini pe an pentru întreţinerea reşedinţei[33]

La 13 septembrie 1815, un grup de preoţi, a reclamat Adunării Comitatului Arad, că episcopul Pavel Avacumovici (1786-1815) a ruinat reşedinţa episcopiei din Gai, i-a vândut obiectele aparţinătoare şi clopotul din turnul bisericii. Deşi a încasat veniturile pământurilor episcopale, nu a reparat paraclisul şi conacul, deoarece a vândut materialele de construcţie pregătite în acest scop, iar o parte din ele, le-a folosit pentru edificarea unei clădiri din curtea sa şi pentru plata arhitectului[34].

În anul 1835, când, Gherasim Raţ, a ajuns episcop al Aradului, aşezământul din Gai era fără îngrăditură şi aproape părăsit. Se pare că în timpul Revoluţiei de la 1848 şi moşia arendată Judelui suprem al districtului Arad, Ioan Vank, a avut de suferit[35]. Corespondenţa dintre acesta şi Patrichie Popescu, administratorul episcopiei, zugrăveşte la nici un veac de la ridicarea ei, jalnica stare în care se afla ctitoria lui Sinesie Jivanovici. Lucrările de reparaţii ale clădirilor, au început, abia după 1857, sub episcopul Procopie Ivaşcovici[36] (1853-1873), odată cu exproprierea vechii Reşedinţe Episcopale de pe Malul Mureşului din Arad.

La solicitarea, preotului paroh Vasile Olaru, Comitetul Parohial Ortodox Român din Arad (centru), a aprobat, în 1891, transferarea de la Biserica Catedrală, în Gai a policandrului vechi din lemn, care, la acea dată era scos din folosinţă[37].

În 1895, preotul-paroh al ortodocşilor români din Gai, Mihai Lucuţa, raporta Protopopiatului, că biserica (capela) Sfântul Simion Stâlpnicul, se afla într-o stare foarte slabă.

---

[32] În 1870 a fost sfinţită Biserica Ortodoxă Sârbă cu hramul *Schimbarea la Faţă*, iar în 1936, a fost sfinţită Biserica Ortodoxă Română, cu hramul *Naşterea Maicii Domnului*

[33] **Pavel Vesa,** 2007, op. cit. p.70, 71.

[34] Idem, p.81

[35] Idem p. 227

[36] De numele episcopului **Procopie Ivaşcovici** se leagă clădirea vechii Catedrale din Arad, cu hramul *Naşterea Sfântului Ioan Botezătorul*. În 1873, l-a urmat în scaunul mitropolitan, pe Andrei Şaguna.

[37] AN Arad, Fond Protopopiatul Ortodox Român Arad, D.117/1891, fila 72

După exproprierea a 109 jugăre şi 1035 stânjeni pătraţi, suprafaţă dată în arendă forţată, în 1924, moşia Episcopiei s-a redus la 100 jugăre (aprox. 50 ha.), fermă organizată în cinci sole.

Reparaţii sumare, la biserică, au mai fost executate şi în 1926, de către preotul ortodox român Nicolae Ionescu, împreună cu enoriaşii săi[38]. După construirea, în 1936, a Bisericii Ortodoxe Române din Gai, viaţa religioasă a reşedinţei ctitorite de Sinesie Jivanovici, a încetat pentru două decenii.

În perioada anilor 1944-1945, domeniul episcopal, fiind situat în apropierea vechiului drum Arad – Variaş – Domegyhaza – Oroshaza – Budapesta, a fost pe direcţia invaziilor şi acţiunilor militare, care aveau ca ţintă Aradul. Din septembrie 1944, în aceste edificii, s-au instalat pentru patru luni, trupele unei unităţi sovietice. La plecarea armatei de ocupaţie, în ianuarie 1945, toate clădirile au rămas ruinate, iar recolta anului 1943/1944, a dispărut din depozite. Dacă, pentru distrugerea edificiilor, poartă răspunderea trupele sovietice, furtul produselor, vitelor, instrumentelor şi maşinilor agricole, a fost opera locuitorilor din Gai, care în scurtul timp de la plecarea militarilor, până la sosirea Administraţiei episcopale au jefuit în totalitate vechea reşedinţă episcopală. Au dispărut: uneltele de grădină (foarfeci, fierăstrie, greble, sepe, etc.), uneltele de grajd şi vitele, alte diferite unelte şi matriale pentru construcţii (roabe, cântare, scări, găleţi, căldări, etc.), mijloace de tracţiune şi harnaşamente (trăsuri, hamuri, scripeţi, etc.), diverse obiecte gospodăreşti (lanţuri, jghiaburi, adăpătoare, curele etc.) şi maşini unelte (prăşitoare, pluguri, grape, batoze pentru sfărâmat porumbul, nicovale şi alte piese de fierărie, cultivatoare, etc.).

Asupra clădirilor, deteriorate, trebuiau să se realizeze intervenţii majore, pentru a putea fi salvate şi redată funcţionalitatea. Devizul întocmit la 10 martie 1945, de arh. Ioan Marinca din Arad, str. Sarmisegetuza nr. 34, a apreciat că valoarea lucrărilor se ridica la suma de 1.610.000 lei. S-a constatat că pridvorul reşedinţei, a fost distrus de maşini, iar geamurile vechiului conac sparte, cu tocurile ferestrelor smulse, feroneria de pe mobilier demontată, iar instalaţia electrică distrusă. Au dispărut vechile sobe din teracotă, burlanele, jghiaburile pentru apa de ploaie şi numeroase ţigle de pe acoperiş. Deteriorări importante au fost constatate şi la paraclis. Trebuiau înlocuite scaunele şi celelalte piese de mobilier, iconostasul reparat şi fixat pe vechiul loc, iar lemnăria ferestrelor turnului baroc refăcute. Lucrările trebuiau extinse şi asupre locuinţei servitorilor, grajdului şi magaziei, pătulelor, coteţului pentru porci şi păsări, împrejmuirilor, fântânilor, etc. necesare activităţilor economice ale episcopiei.[39]

În acelaşi an, Episcopia, a predat întreaga moşie din Gai, cu o suprafaţă de 100 jugăre, pentru a fi lucrată în sistem de dijmă, Penitenciarului din Arad, care s-a angajat în schimb, să păzească terenul şi bunurile preluate.

După 1975, pe cheltuiala Episcopiei, au fost organizate importante lucrări de consolidare restaurare şi modernizare a întregului spaţiu construit, care au continut pe parcursul mai multor ani. În vara anului 1986, au început ample lucrări de restaurare a întregului ansamblu ecleziastic. A fost adusă de la Selişte şi instalată, în apropiere Biserica din lemn Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel, s-au construit Paraclisul de vară, Poarta monumentală cu turn şi amenajate curţile interioare. Un nou corp de chilii şi o trapeză s-au edificat începând cu 1999, iar la sfârşitul anului 2002, cu binecuvântarea episcopului Timotei Seviciu, s-a pus piatra de temelie a unei noii biserici, cu trei hramuri, fiecare fiind în legătură cu Maica Domnului.

Biserica din lemn, *Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel*

[38] AN Arad, Fond PMA, 1926-1930, D.47/1926, fila 57.

[39] Vezi: Adresa **dr. Andrei Mageru**, episcopul Aradului, către Primărie, prin care solicită recalcularea taxelor şi impozitelor comunale asupra moşiei din Gai, Inventarul cu maşini şi unelte dispărute, Devizul arh. Ioan Marinca din 10 martie 1945, în AN Arad, Fond PMA, 1918-1947, D 35/1945, fila 1-15.

În partea de sud a conacului-biserică, a fost strămutată în anul 1986, de pe dealul cimitirului din Selişte (de Mureş), Biserica de lemn *Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel*. Satul, este situat în comuna Petriş din estul judeţului, pe Valea Mureşului, în apropierea şoselei Deva - Arad. Aici s-a născut, şi-a petrecut copilăria şi adolescenţa, compozitorul şi folcloristul, Sabin Drăgoi (1894 - 1968). Autor de opere, lucrări simfonice, corale şi colinde, Sabin Drăgoi, este unul din promotorii şcolii naţionale de muzică contemporană, inspirată din folclor.

Deşi, pe stâlpul din stânga al ancadramentului uşii din sud a bisericii este cioplită cu litere chirilice, inscripţia: *SCRISAM EU POPA PETRU D(in) SELIŞCE MES…APR. 1775*, lăcaşul de cult este mai vechi, acest an reprezentând probabil data unei reparaţii sau a sfinţirii sale. Aceasta, deoarece, în urma vizitaţiei canonice efectuate în acelaşi an, episcopul Sinesie Jivanovici, a menţionat, că la Selişte, existau 33 de case şi o biserică din lemn nouă, nesfinţită, cu hramul Sf. Apostoli Petru şi Pavel, paroh fiind Petru, pomenit încă din anul 1745[40]. De altfel, rolul şi meritele acestui preot, sub a cărui păstorire s-a închegat însăşi comunitatea din Selişte[41], este menţionat şi în Pisania de la proscomidier aflată sub icoana *Punerea în mormânt*. Ea are următorul text: *P(omeni) G(ospodi KT(titori) PETRU EREI, MĂRINKA IOAN, IOSIF GHEORGHE, GROZAV, P(etru?) MĂRIE, BORIŢA, EREI IOSIF, EREI VASILIE, P(omeni) G(ospodi) ZUGR(avul FILIP, EREI PĂRĂSCHIE, NICOLAE ZUGR(av), RĂVECA*, adică *Pomeneşte, Doamne ctitorii preotul Petru, Mărinka Ioan, Iosif, Gheorghe, Grozav, Petru? Măries, Boriţa, preotul Iosif, preotul Vasile, pomeneşte doamne zugravul Filip, preotul Paraschiva, Nicolae Zugravul, Raveca* (soţia zugravului)[42]. În 1937, după edificarea în Selişte a actualei biserici din cărămidă, clădirea din lemn, veche de aproape două secole, a fost dezafectată cultului şi părăsită. După aproape 60 de ani de uitare şi nepăsare, de acolo, din cimitirul satului, biserica din lemn, a fost adusă în Gai, restaurată şi aşezată pe locul actual[43].

6/VIII/1. Biserica din lemn Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel

Un amănunt extrem de interesant referitor la proporţiile edificiului, îl constituie faptul că, faţadele sale laterale, sunt construite în *stil românesc*, cu o turlă, care se înscrie într-un pătrat. Fenomenul, ne aminteşte de Vitruviu[44], care prezintă în această formă geometrică, omul cu braţele întinse[45]. Nu se poate şti, dacă această metodă aproape generală, de punere în proporţie a volumului bisericii, are o semnificaţie simbolică sau a devenit, pur şi simplu, o regulă, aplicată de meşteri, prin tradiţie sau rutină profesională. S-ar părea însă, că nu este vorba, doar de un simplu procedeu practic, deoarece, la o analiză mai profundă, sub aspect volumetric se constată că, cea de-a a treia dimensiune, adică lăţimea bisericii, nu se află cu latura pătratului din faţada laterală, într-un raport întâmplător, ci de 1:1,5. Aceste proporţii, exprimă în mod repetat, atât simbolul crucii, cât şi elementele geometrice specifice: pătratul în plan şi în secţiuni, iar în spaţiu – cubul. Aşadar, întregul volum al bisericii aşezat pe pământ, este dimensionat pe baza ideii de pătrat, peste care se înalţă patratul (cercul tamburului) turlei şi emisfera cupolei, într-o fericită şi ingenioasă îmbinare cu crucea greacă[46].

---

[40] **Pavel Vesa**, *Bisericile de mir arădene între tradiţie şi modernitate*, Arad, 2000, p. 201**; ID Suciu**, R. **Constantinescu,** *Caiet de dări bisericeşti (defter), al Episcopiei de Arad*, în *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. II, Timişoara, 1980, p. 170**; Ioan Godea, Horia Medeleanu,** *Biserici de lemn din judeţul Arad,* Timişoara, 2009, p.136;

[41] În anul 1728, în Selişte exista o singură casă, iar în 1743, nouă familii.

[42] **Ioan Godea, Horia Medeleanu,** 2009, op. cit. p.138; **Pavel, Vesa**, 2000, op. cit. p. 662

[43] Din nefericire, amplasarea, la umbra turnului baroc, înalt şi impunător, nu a fost cea mai potrivită, iar restaurarea a lăsat mult de dorit (**Ioan Godea, Horia Medeleanu**, 2009, op. cit p. 139

[44] **Marco Polio Vitruvius,** arhitect roman, (sec I Î. Cr.), autorul lucrării *De arhitectura*, cel mai vechi tratat de specialitate păstrat, în care compară proporţiile din arhitectură cu cele ale corpului omenesc.

[45] **H.R.Radian,** *Cartea proporţiilor,* Bucureşti, 1981, p.170

[46] Idem, p. 165

Pereţii sunt alcătuiţi din trunchiuri de gorun, ciopliţi în patru feţe şi dispuşi orizontal[47]. Tălpile masive ale edificiului, au fost aşezate pe o fundaţie din piatră, la colţuri, bârnele fiind îmbinate în sistemul *coadă de rândunică*. Conturul exterior al bisericii, reprezintă un dreptunghi, terminat spre est, în locul ce corespunde altarului, printr-o absidă nedecroşată, sprijinită pe trei din laturile unui poligon, care-i dă, o formă relativ circulară.

Acoperişul, din şindrilă, unic pentru toată clădirea, cu excepţia turnului, este orientat în mai multe ape. Decorul de creastă, compus de regulă din şindrile cioplite, lipseşte, dar pe coamă, deasupra altarului este fixată o cruce. La absida exterioară, capătul bârnelor iese treptat în afară, sub streaşină, formând chiotoarele, o consolă dublă asemănătoare aripilor unui fluture. Ele sprijină streaşina largă, servind în acelaşi timp ca decor.

Turnul, a cărui înălţime de la sol până la baza crucii din vârf, este de 11,15 m, are la bază forma prismatică, cu lemnul fasonat aşezat vertical. Pe fiecare latură a paralelipipedului, sunt practicate câte două ferestre dreptunghiulare, fără sticlă. Deasupra unui trunchi de piramidă care serveşte ca acoperiş, se ridică coiful, alcătuit, sub influenţa barocului, din doi bulbi suprapuşi, de forma cepei, inegali, ca mărime, realizaţi din şindrilă. În vârful turnului pe un trunchi de con, este montată crucea metalică (fier). Acesta nu servea de clopotniţă, deoarece aceasta, deşi exista, nu făcea parte din corpul clădirii, ci era alături, ca o construcţie separată. Atât pentru acoperiş cât şi la turn s-a folosit tehnica construcţiilor în paiantă, importată din vestul Europei[48].

Dimensiunile bisericii, deşi modeste, de 11,10 m lungime şi 4,90 lăţime, conferă construcţiei echilibru, astfel încât, la locul ridicării iniţiale, pe dealul cimitirului din Sălişte, domina întregul spaţiu. Monumentalitaea îi este asigurată nu prin dimensiune ci prin respectarea ideii arhitectonice şi proporţii.

Lumina interioară, semiobscură, este asigurată prin patru ferestre: două în naos, în dreptul stranei cantorilor şi două în altar, pe laturile N-E şi S-E. Cele vechi, erau cu sticle mici, cu transparenţă redusă, montate pe benzi de lemn verticale şi orizontale care se întretăiau.

Spaţiul interior este împărţit în pronaos (tindă), despărţit de naos (navă), printr-un perete incomplet, cu înălţimea de un metru şi iconostasul, cioplit grosolan, din scânduri groase de gorun. Pronaosul, este acoperit cu tavan drept, construit pe patru grinzi încrucişate, care formează şi baza turnului. Bolta semicilindrică de deasupra naosului, este mai joasă deasupra soleii. Din punct de vedere tehnic, acolo unde începe bolta, pereţii interiori au fost consolidaţi prin câte o bârnă orizontală, care trece prin navă şi leagă pereţii de la nord la sud şi pe care se sprijină câte un semicerc din lemn. Plafonul altarului este drept, dar boltit semicilindric în partea centrală şi ceva mai jos decât naosul.

În partea de vest a navei, a fost ridicat ulterior un balcon pentru cor[49].

<u>7/VIII/1. Iconostasul Bisericii din lemn Sfinţii Apăostoli Petru şi Pavel</u>

Intrarea în biserică, se face prin cele două uşi, cu înălţimea redusă, plasate pe latura de vest, spre pronaos şi spre sud cu deschidere direct în naos. Cele vechi, aveau probabil un zar primitiv de lemn, care, se deschidea cu o cheie confecţionată din acelaşi material

---

[47] Este vorba de sistemul *Blockbau*, mai vechi, cu bârnele aşezate orizontal, prin care se consuma o mare cantitate de material lemnos În Europa s-a folosit până în secolul al VI-lea (vezi: **Paul Petrescu,** *Consideraţii asupra raporturilor, dintre arhitectura rurală şi cea urbană în sud-estul Europei în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea,* în: *Studii şi cercetări de istoria artei*, Seria artă plastică, tomul 17, nr. 2, Bucureşti, 1970, p.219-245).

[48] Sistemul **Fackwerc**, sau al construcţiilor în paiantă, constituie o expresie a economiei lemnului şi creării unor edificii mai uşoare şi suple. În Europa a început să se folosească după secolul al VI-lea. (vezi**, Paul Petrescu**, op. cit. 1970, p.219-245.)

[49] În general, la bisericile din lemn, construcţia corului este de dată recentă, nu înainte de secolul al XIX-lea (**Coriolan Petranu**, *Monumentele istorice ale judeţului Bihor*, Sibiu, 1931, p.13)

Doar altarul şi iconostasul bisericii sunt pictate, fără a se cunoaşte cu precizie data realizării acesteia, dar în mod cert, de zugravii Filip din Lugoj şi Nicolae din Lupşa Mare, în timpul păstoririi preotului Vasile (Popovici), ultimul citat, în pisania amintită. Filip este menţionat în Catastiful bisericii Adormirea Maicii Domnului din Lugoj (1759), ctitoria obercnezului Gavrilă Gurean, el fiind trecut printre cei care au contribuit la ridicarea acestui lăcaş de închinare din Banat. Lucrarea de la Selişte este una de final a carierei sale artistice. Ea dovedeşte să autorul avea cunoştinţe temeinice, în ştiinţa caligrafierii formelor, tipologia, stilizarea drapajului, redarea figurii lui Iisus, a tronului său, cu soclul decorat în forma crucilor alcătuite din triunghiuri unite prin vârfuri şi frunze de acant. De asemenea, siguranţa desenului, care surprinde complexitatea barocă a veşmintelor, constituie un argument solid, că preotul – zugrav Filip, era familiarizat cu cu pictura brâncovenească, pe care a aplicat-o în lucrările sale.

Cel de al doilea zugrav, Nicolae de la Lupşa Mare, sau Nicolae Bădău, provine dintr-o zonă a Munţilor Apuseni, care a demonstrat, prin meşterii formaţi aici, excelenta fuziune a tradiţiei artistice locale, cu barocul brâncovenesc. Marile teme abordate în pictura sa: *Ciclul Patimilor, Sfânta Treime, Coborârea în Iad,* surprind cu fineţe trăsăturile psihologice umane, atitudini şi ipostaze, cunoscute dar redate într-o viziune accentuat decorativă. Desenul are supleţe, prin contururile sale clare, chiar dacă culoarea este aplicată în tente plate. Din punct de vedere cromatic, atenţia lui s-a îndreptat spre obţinerea pe suprafeţe mari a unor luminozităţi, necesare unor interioare, de regulă, mai întunecoase. În ultima parte a vieţii se pare că s-a stabilit în satul Juliţa, pe valea Mureşului.[50]

Munca acestora s-a desfăşurat separat şi anume: Filip a zugrăvit iconostasul şi icoana *Punerea în mormânt* de la proscomidier, iar Nicolae – friza Ierarhilor şi icoana Deisis[51] de pe pereţii absidei altarului. Conlucrarea celor doi pictori bisericeşti, relevă atât elementele specifice din zona Munţilor Apuseni, cât şi influenţa zugravilor de formaţie postbrâncovenească. Astfel, preotul Filip, foloseşte, cu predilecţie roşul permanent, ocrul, negrul şi verdele păstăii de mazăre, preferat de postbrâncoveni, în timp ce Nicolae, a lucrat în special cu albastru, verde cald şi roşu adânc ce tinde spre roşu englezesc[52].

Bolta bisericii a fost descrisă în anul 1856 de protopopul Ioan Cefan al Vărădiei de Mureş[53] astfel: *Ceritul[54] bisericii e de lemn, cu scânduri de brad, cercuite şi vopsite cu farbă vânătă, cu nenumărata mulţime a stelelor, pre care se află şi o icoană de căpetenie cu chipul Mântuitorului nostru[55], privind spre noi, din lăcaşul său prea înalt.*

Pictura iconostasului se desfăşoară pe două registre. Primul redă şirul celor 12 apostoli, întrerupt la mijloc de icoana care-l reprezintă pe *Isus Hristos pe tron*, în ipostază de învăţător şi judecător, iar al doilea, prezintă, în medalioane, pe cei 12 proroci, având în centru, pe un fundal arhitectural, scena Răstignirii şi anume *Iisus pe cruce*, cu Maica Domnului, însoţită de una din sfintele femei[56], în stânga, iar în dreapta pe Sf. Apostol Ioan şi un soldat cu suliţa. Icoanele împărăteşti, pictate de zugravul Filip, nu s-au păstrat, deşi ele existau în 1925, când Coriolan Petranu[57] fotografiind iconostasul, le-a reprodus în cartea sa.[58]

---

[50] **Ioan Godea , Horia, Medeleanu**, op. cit., 2009, p.204.

[51] Deisis, (rugăciune), reprezentarea lui Iisus pe tron, în chip de judecător, între Maica Domnului şi Sf. Ioan Botezătorul, ca mijlocitori, care se roagă pentru iertarea păcătoşilor.

[52] **Ioan Godea, Horia Medeleanu**, 2009, op. cit. p.139

[53] Cele mai vechi cunoştinţe despre protopopiatul de la Vărădia de Mureş, există din anul 1728 şi trebuie pusă în legătură cu grănicerii de pe valea Mureşului şi privilegiile ilirice. În anul 1890, este desfiinţat.

[54] Ceritul, adică bolta, asemănătoare cerului.

[55] Iisus Hristos Pantocrator (**Ioan Godea, Horia Medeleanu**, 2009, op. cit. p. 137)

[56] Maria Magdalena, sau Maria din Magdala

[57] **Coriolan Petranu** (1893-1945), fiul profesorului Ion Petranu de la Preparandia din Arad. Doctor în Filozofie la Universitatea din Viena (1917), Conferenţiar (19222) şi apoi profesor, la Catedra de Istoria artei a Universităţii din Cluj. A fost un mare specialist al istoriei arhitecturii româneşti din Transilvania şi luptător pentru ocrotirea patrimoniului muzeistic transilvănean. Lucrările sale *Bisericile de lemn ale*

În altar, se mai observă *Punerea în mormânt pictată de* Filip şi pictura de bună calitate a zugravului Nicolae. Acesta îi prezintă în picioare, pe un fond albastru ceruleum, sub un şir de arcade, pe ierarhii: *Sf. Ierarh Petru din Alexandia, Sf. Vasile cel Mare, Sf. Ioan Gură de Aur,* neidentificat, *Sf. Nicolae, Sf. Arhidiacon Ştefan*. Deasupra ferestrei din spre nord a altarului, este înfăţişată tema *Iisus în potir*, iar deasupra celei din sud, *Sfânta Năframă*. De asemenea, este importantă scena *Deisis*, reprezentată printr-un tron înalt, flancat de volute ornamentale, cu frunze mari de acant care evocă somptuozitatea decorativă a unor icoane similare celor brâncoveneşti de peste munţi.

În iunie 2011, o echipă de dulgheri – tâmplari din Gârda (judeţul Alba), condusă deValentin Dig, din care mai făceau parte: Marin Dobra şi Alin Lazea, a efectuat lucrări de reparare a bisericii, care au constat din, schimbarea acoperişului, turlei şi a altor elemente din lemn, ale construcţiei degradate.

Biserica nouă: ***Veşmântul, Brâul şi Acoperământul Maicii Domnului***

La 1 decembrie 2002, se punea Piatra de temelie a noii biserici, care la recomandarea arhiepiscopului Aradului Timotei Seviciu, are trei hramuri: *Veşmântul Maicii Domnului* (2 iulie)[59], *Brâul Maicii Domnului* (31 august)[60] şi *Acoperământul Maicii Domnului* (1 octombrie).[61]

Impozantul edificiu, desfăşurat pe o suprafaţă de peste 1000 m.p., a fost proiectat, în anul 2000 de către un colectiv de specialişti, de la SC *Renovatio Nova* SRL Arad, alcătuit din arhitecţii Şandor Ştefan, Sergiu Dinulescu, Felfoldi Tunde şi sing Liviu Hanţiu, pentru rezistenţă. Societatea, înfiinţată în 1993, este binecunoscută în Arad, mai ales ca autoare a studiului cultural Hist Urban, referitor la conservarea patrimoniului istoric şi arhitectural arădean. În cei 18 ani de activitate, firma a executat în Transilvania şi Banat, lucrări de proiectare în diferite domenii: locuinţe familiale, hoteluri, restaurări de monumente istorice şi altele.

---

românilor ardeleni (Sibiu 1934), *Noi cercetări asupra bisericilor din Ardeal* (Bucureşti 1936) şi valoroasele studii despre *Bisericile de lemn din judeţul Arad* (1927) sau *Monumente istorice ale judeţului Bihor*. *Bisericile de lemn* (Sibiu 1931, au fost deschizătoare de drumuri pentru cunoaşterea patrimoniului bisericesc din Eparhia Aradului (*Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică (1918-1948*), Arad 2006, p. 373).

[58] **Coriolan Petranu**, *Bisericile din lemn din judeţul Arad*, Sibiu, 1927, fig. 24, (Ioan Godea , Horia Medeleanu, 2009, op. cit., pag.194).

[59] Data depunerii de către fraţii Galvie şi Candid, a Veşmântului Preacuratei Fecioare, Născătoare de Dumnezeu, în Biserica Vlaherniei din Constantinopol, obţinut de cei doi, de la o bătrână dintr-un sat din apropierea Nazaretului – Galilea. (Proloagele, iulie, Craiova, p. 6)

[60] Pomenirea punerii în Sfânta Raclă, a cinstitului Brâu al Preasfintei de Dumnezeu Născătoarei, la Biserica din Halcopatria şi a minunii realizate de acesta, asupra împărătesei Zoe, soţia lui Leon cel Înţelept (886-912) *(Proloagele, august, Craiova, p.85)* Cinstitul Brâu, ţesut de Maica Domnului şi dăruit Sfântului Apostol Toma, s-a păstrat la Ierusalim, apoi în Capadochia şi Constantinopol. În anul 458, a fost depus la Biserica din Vlaherne. După vindecarea miraculoasă prin puterea Cinstitului Brâu, a împărătesei Zoe, soţia lui Leon cel Înţelept (886-912), aceasta l-a cusut cu fir de aur şi l-a aşezat în Raclă, moment consemnat la 31 august. Apropierea de români, a acestui odor, este deschisă de Neagoe Basarab, prin ridicarea la Mănăstirea Kato Xenias din Athos, a unui paraclis, cu hramul Brâul Maicii Domnului, reparat în 1794, tot cu bani româneşti şi întregită prin racla de argint, confecţionată în Ţara Românească în secolul al XVIII-lea, în care se păstrează un fragment din odorul sfânt. În 1813, Brâul Maicii Domnului de la Vatoped, a fost adus în Ţara Românească, pentru îndepărtarea ciumei, readus în 2001 şi 2008.

[61] Sărbătoare creştină, ţinută la 1 octombrie, în amintirea Arătării Sfintei Fecioare, în Biserica Vlahernelor din Constantinopol, unde, după tradiţie, i se păstrau: Veşmântul, Omoforul şi o parte din Brâul Său (*Proloagele, octombrie,* Craiova, p. 4.)

8/VIII/1. Biserica: Veşmântul, Brâul şi Acoperământul Maicii Domnului

Biserica, cu lungimea de 47,9 m şi lăţimea de 20, 8 m, a fost ridicată, pe un teren slab, care a impus, ample lucrări de consolidare. Fundaţiile, continui, au fost turnate din beton şi izolate, pe întreaga lungime. Clădirea, cu o capacitate de 800 persoane, se compune din pridvor, nava şi altar. Planşeul, care este sub forma unei bolţi cilindrice şi cupole sferice, din beton, a fost acoperit de şarpantă, cu învelitoare din tablă, la înălţimea de 24,5m. Structura turlei centrale, înaltă de 48,1 m, este mixtă: cadre de beton armat la naos şi zidărie din cărămidă

În octombrie 2007, o echipă tânără alcătuită din Cora Botezatu, Mihuţ Adrian, Ola Ionuţ, Oanţă Mihai, Rad Ioana, Anteraş Alexandra, a început amplele lucrări de împodobire a suprafeţelor interioare. În paralel, Cornel Benjamin Ţica, împreună cu Vasile Ţica, au realizat din piatră naturală, scările, pardoseala şi brâul lăcaşului de cult.

Conducerea amplelor lucrări artistice realizate, în tehnica frescă, pe o înălţime de până la 30 m, a fost asumată, de pictorul bisericesc *Petru Botezatu* (n. la Focşani – Galaţi, la 18 iulie 1940). Născut la Focşani-Galaţi, în 18 iulie 1940, după absolvirea Institutului de Arte Plastice din Bucureşti în1968, a fost timp de zece ani, profesor, la Şcoala Generală din Vălenii de Munte. În 1977, a debutat în pictura religioasă, după o specializare, sub auspiciile Patriarhiei Române, având ca şi conducător artistic pe Ion Taflon. Sunt remarcabile din această perioadă lucrările realizate în bisericile din Bucea –Cluj (1980), Ieud – Maramureş (1981), Capela *Seminarului Teologic* din Cluj-Napoca (1984). Dupăun deceniu, în 1987, s-a refugiat în Austria, unde în scurt timp, a obţinut aprecieri depline, încredinţându-i-se lucrările de repictare a frescelor istorice de la *Maria Alm* – Salzburg. În 1989 s-a stabilit în Ottawa – Canada, unde şi-a continuat activitatea artistică, impunându-se printr-o expoziţie de mare succes. Reîntors în România, în 1994, a pictat frescele capelei *Mănăstirii Neamţului*. Câteva luni mai târziu, a fost invitat în SUA pentru a împodobi muralele, unei biserici cu arhitectură renascentistă, de curând construită, la Facultatea de Teologie a Universităţii *Samford* din Birmingham – Alabama. În acest mediu spiritual, a rămas să lucreze în următorii cinci ani, concepând noi cicluri de sculptură şi pictură cu tematică religioasă. În 2001 revine în România, pentru a picta noua Catedrală *Sfânta Vinere* din Zalău – Sălaj şi pentru a restaura frescele vechiului Aşezământ Episcopal cu hramul *Adormirea Maicii Domnului* din acelaşi oraş[62]. Prin întreaga sa creaţie Petru Botezatu, dovedeşte marea artă pe care o promovează, impozantele sale ansambluri murale, icoanele şi celelalte lucrări, remarcându-se prin prospeţime şi originalitate.

Pictura ce decorează interiorul, este organizată pe patru registre. Mijlocul cert de punere în proporţie a compoziţiei picturii, este şi în acest caz, inegalitatea înălţimii acestora. Aceasta, deoarece, în artele plastice, ca şi în arhitectură, două egalităţi suprapuse, produc un efect vizual foarte neplăcut. În marea majoritate a cazurilor, ele se află într-un raport care variază între 1/radical din 2 sau 1/radical din 3 adică 1/1,618.

Se prezintă o amplă desfăşurare, de acţiuni, întâmplări şi portrete, asemenea unei frize, mai evidentă decât oriunde în altă parte, compoziţiile fiind concepute sub semnul unei robuste monumentalităţi. În scenele din Legenda Sfântă, răzbat vii pasiuni umane şi puternice impulsuri sufleteşti. Maniera de lucru, se caracterizează şi ea printr-o libertate rar întâlnită. Dimensiunile neobişnuit de mari ale scenelor biblice, au fost gândite în raport cu suprafeţele foarte ample ale monumentului, înlesnind realizarea unor compoziţii complexe, cu multe personaje dar cu păstrarea riguroasă a sensului naraţiunii biblice. În altar sunt prezentate scenele: *Maica Domnului cu Pruncul, Isus binecuvântând, Înălţarea domnului, Jertfa lui Cain şi Abel, Cina cea de Taină, Cina din Emaus, Împărtăşirea apostolilor.* Alte scene biblice se desfăşoară, într-o armonie deplină, pe pereţii naosului: *Răstignirea Domnului, Naşterea Domnului, Întâmpinarea Domnului, Închinarea Magilor, Fuga în Egipt, Rugăciunea din Grădină, Biciuirea lui Isus, Intrarea în Ierusalim* etc.

[62] Calendar, 2010**,** Petru Botezatu**,**. Note biografice. Icoane şi fresce

În portrete, centrul de greutate al compoziţiei, adică centrul geometric al ovalului feţei, a fost aşezat, pe axa verticală a tabloului, dar la distanţe inegale de marginile lui orizontale. Figurile sunt conturate printr-o linie suplă şi plină de vitalitate, iar culorile luminoase sunt aşternute uşor, creind o atmosferă imaterială. Sunt prezentate Sfintele Cuvioase şi Mucenice : Marina, Natalia, Livia, Teofana, Paraschiva, Filofteia etc, Sfinţii Mucenici şi Cuvioşi: Cosma, Adrian, Miron Isidor, Şofronie Victor, Anghel, Samson, Andrei, Marcel, Damian etc

Întreaga lucrare, dezvăluie calităţile limbajului artistic, desenul ferm, predilecţia pentru forme clare, aproape geometrice. Având ca punct de plecare canoanele bizantine, printr-o distribuţie echilibrată a suprafeţelor şi o gândire unitară, *Petru Botezatu*, a reuşit să le adapteze, într-un raport armonic, la particularităţile arhitecturale ale construcţiei. În felul acesta, mesajul scenelor fundamentale, cu înaltă valoare simbolică, se descifrează cu uşurinţă. În consens cu aceasta, unele scene şi personaje se individualizează, prin renunţarea la hieratism, în folosul umanizării personajelor şi exaltării sensului monumental.

9/VIII/1. Biserica Veşmântul, Brâul şi Acoperământul Maicii Domnului (interior)

Tâmpla, este structurată pe patru registre, cuprinzând portetele lui Isus Hristos, al Sfintei Maria, Arhanghelilor Mihai şi Gavril, Sfinţilor Apostoli, Sfânta Treime, Cina cea de Taină.

Potrivit Dogmelor iconografice statuate de Erminiile ortodoxe, turla a fost rezervată reprezentării bisericii cereşti, având pe boltă imaginea lui Isus Pantocrator, iar pe pereţii tamburului, în registre inelare, se află serafimii, îngerii, profeţii şi apostolii. Bolta este ilustrată cu portretele Sfinţilor Evanghelişti, Isus Hristos şi Maica Domnului

Poarta monumentală

Accesul în curtea mănăstirii, se face azi prin partea de sud, a aşezământului, ca o continuare a străzii Dunării. Dincolo de Ier, peste podul vechi din beton, se deschide cu un arc larg, gangul boltit, un semicilindru, ritmat de două dublouri. Acesta traversează central, de la nord la sud, parterul înalt al unei clădiri paralelipipedice, pe mijlocul căreia este supraînălţat un turn. Întreaga construcţie, evident contemporană, realizată din zidărie, acoperită cu tencuială albă, a fost edificată în două etape. Clădirea parterului, a fost construită în prima fază, de arhiereul – vicar Gherasim Hunedoreanul. Ea este ornată în partea superioară, printr-un brâu de ocniţe dreptunghiulare, practicate în zid şi arcuite în partea superioară. Cea mai nouă parte, este Turnul, care, prin coiful său svelt, piramidal este de influenţă gotică. Conform tradiţiei, a fost ridicat pe o bază octogonală, suprapusă peste pătrate. Prin valoarea simbolică pe care otodoxia o atribuie aspectului exterior al construcţiilor de biserici, el are un rol esenţial. O singură turlă înseamnă credinţa într-un singur Dumnezeu, stăpân al Bisericii. Dar ea mai semnifică şi năzuinţa spre înalt a Bisericii pământeşti, spre cea cerească, aşa cum focul lumânării, î-şi trimite flăcările în sus. Turla are în vârf o cruce, ca simbol al suferinţelor lui Cristos[63]

10/VIII/1. Poarta monumentală

Turnul, se sprijină pe o bază pătrată, de formă prismatică, conceput în patru registre, care se succed pe dimensiuni volumetrice din ce în ce mai reduse. Acest lucru a fost realizat atât din raţiuni constructive cât şi din considerente estetice. Primele două, sunt de formă dreptunghiulară iar cel de al treilea este octogonal. Fiecare delimitează câte un nivel, cărora le corespunde, o încăpere. Ultimul de formă conică, evazat la bază şi învelit în tablă de aramă, montată în fâşii verticale, întinse de sus în jos, constitue acoperişul.

Iluminarea încăperilor, se face prin ferestre, aliniate pe verticală, unele sub altele, fiind de formă circulară –sus, şi dreptunghiulare dedesubt. Conturul lor este subliniat prin ancadramente profilate elegant

[63] **Faensen Hubert, Ivanov Vladimir**, *Arhitectura rusă veche,* Bucureşti, 1981, p.80

şi arcuite, vizibile mai ales la cel de-al doilea segment şi la tamburul superior. Ele împlinesc, împreună cu coiful înalt, plastica decorativă a turnului.

Expoziţia permanentă: ***Valori de artă veche românească***

Încă din 1925, episcopul Grigorie Comşa, de curând instalat, a propus, organizarea într-o sală a Palatului Cultural a unei expoziţii permanente, chiar a unui muzeu, prin care să se prezinte publicului, obiecte de artă bisericească[64]. Ideea a fost reluată în 1930, prin invitaţia adresată Consiliului Eparhial pentru întocmirea tuturor demersurilor birocratice, necesare înfiinţării Muzeului, adunându-se chiar în localul arhivei instituţiei, numeroase obiecte de preţ din parohii, în localul arhivei[65]. În 1932, se amână pe timp nedeterminat din lipsă de spaţiu adecvat[66].

După câteva decenii, din iniţiativa episcopului Teoctist Arăpaşu (1962-1973), în anul 1964, în spaţiile vechii reşedinţe ecleziaste, au început lucrările de de amenajare a unei Expoziţii permanente de artă veche bisericească. Inaugurată la 23 octombrie 1967, aceasta cuprindea exclusiv, obiecte de cult cu valoare istorică şi artistică, din Colecţia Episcopiei Ortodoxe arădene. În luna mai, 1972, obiecte vechi bisericeşti, de mare valoare culturală, au fost prezentate publicului arădean, sub forma unei Expoziţii de manuscrise şi cărţi rare, organizate împreună cu Muzeul Judeţean, şi Biblioteca Judeţeană[67].

Încurajaţi de succesul acestor manifestări, episcopul dr. Visarion Aştileanu (1973-1984), secondat de arhierul - vicar Gherasim Hundoreanul (1975-1985), au dezvoltat şi mai mult activitatea muzeală. După reparaţiile capitale efectuate la vechile clădiri şi dezvoltarea ansamblului monahal, începând din 1980, în vechiul conac al episcopului Sinesie, s-a constituit *Depozitul de Concentrare a Patrimoniului Naţional*, pentru Eparhia Aradului. După 1989, numărul exponatelor a crescut, creindu-se astfel, o colecţie autentică şi valoroasă, care cuprinde azi, vechi lucruri bisericeşti: icoane, cărţi, obiecte de cult, documente, selecţionate din întreaga Eparhie. Se urmărea, în felul acesta, pe lângă valorificarea lor culturală, măsuri suplimentare de securitate şi conservare a unui segment deprezentativ din creaţia artistică arădeană. Pe baza unei selecţii riguroase, cele mai semnificative obiecte, sunt prezentate şi azi, sub forma unei Expoziţii permanente cu valoare muzeală, deschisă publicului, încă din acel an. Ea cuprinde: carte veche, manuscrise, icoane, mobilier, obiecte de cult şi alte obiecte cu valoare istorică.

11/VIII/1. Expoziţia permanentă: Valori de artă veche românească

O activitate deosebită, a desfăşurat în acest domeniu Veronica Rujiţa Crişan (n. în Gai, la 2 aprilie 1957) După absolvirea învăţământului primar, la Şcoala de Jos, a celui gimnazial, la Şcoala de Sus şi a Liceului Pedagogic *Dimitrie Ţichindeal*, Veronica R. Crişan, s-a angajat, în 1977, ca învăţătoare în comuna Felnac, judeţul Arad. În 1980, a trecut la viaţa monahală, devenind maică rasoforă, la Mănăstirea din Gai. Aici, iniţiindu-se în domeniul istoriei şi artei religioase din eparhia Aradului, a contribuit alături de specialiştii Muzeului Judeţean, la constituirea Expoziţiei permanentă: *Valori de artă veche românească,* fiind numită, custode-gestionar şi ghid pentru vizitatori.

Primind binecuvântarea episcopală, în 1988, Veronica Rujiţa Crişan, s-a înscris la Institutul Teologic Universitar din Sibiu, pe care l-a absolvit în anul 1992, întocmind, sub îndrumarea P.C. preot dr. Mircea Păcurariu, membru al Academiei române, lucrarea de licenţă: *Monografia Mănăstirii din Arad-Gai: Sfântul Simion Stâlpnicul,* studiu, tipărit în volum trei ani mai târziu[68]. Din anul 1993, se află în

---

[64] AN Arad, fond PMA, 1925-1930, D 17/1925 fila 15

[65] ****Episcopia Aradului, în vremuri de răscruce istorică, 1918-1948, Arad, 2006,* p.366, 368

[66] Ibidem, p. 397

[67] **Pavel Vesa**, Episcopii Aradului, 1706-2006, Arad, 2007, p. 341.

[68] **Veronica, Crişan**, 1995, op. cit.102 pagini.

SUA, unde a fost trimisă pentru a sprijini şi supraveghea lucrările de construire a Bisericii Sfânta Maria, pentru românii ortodocşi din New York.

Cartea este reprezentată prin vechi tipărituri româneşti, sârbeşti şi slavone: *Cazania de la Bucureşti* (1768), *Noul Testament* (de la Bălgrad, 1648), *Cartea românească de învăţătură* (Cazania lui Varlaam, Vasile Lupu, Iaşi 1643), *Evanghelie învăţătoare* (Mănăstirea Dealu 1644), *Triod* (Râmnicu Sărat, 1746), *Penticostar* (Bucureşti, 1743), *Antologhion* (Râmnic 1737), *Molitvelnic* (Râmnic, 1758), *Psaltire* (Bălgrad-Alba Iulia, 1651), *Liturghier* (Târgovişte, 1713), *Triodin* (1726), *Psaltire* (Alba Iulia, 1751) sau cele transferate de la Centrul Eparhial Arad: *Chiriacodromion* (Bălgrad-Alba Iulia, 1699), *Tâlcul Evangheliilor* (Coresi-Braşov, 1567?), *Învăţături (*Câmpulung, 1642), *Îndreptarea legii* (Târgovişte, 1652), *Pravila Sfinţilor sârbi* (Râmnic, 1761), *Evanghelie* (Bucureşti, 1862), *Octoih* (Râmnic, 1712), *Evanghelie* (Snagov, 1697), *Evanghelie* (Lvov-Polonia, 1690), *Octoih* (Lvov- Polonia, 1700), *Arghir şi Anadan* (legende hagiografice şi texte apocrife, 1775). Evangheliile sunt ferecate cu argint aplicat pe catifea, realizate fie în diverse ateliere transilvane de la începutul secolului al XVIII-lea, sau la mănăstirea Prislop.

Printre cele mai valoroase manuscrise, se remarcă: *Evangheliar, Apostol, Molitvelnic* (1542), *Sbornic românesc* (Ţebea, 1705), *Ceaslov (*sec. al XVI-lea), *Acatistier* (Isaia de la Cozia, 1558).

Icoanele, în număr de 111, din care 15 de mari dimensiuni şi 12 prăznicare, sunt pictate pe suport din lemn şi sticlă şi semnate de maeştri iconari ai vremii: Ştefan Teneţchi, Ştefan Raetschi sau Dimitrie Bocorovici[69], Popa Simion din Piteşti, Zugravul Stan, etc şi zugravi anonimi din Munţii Apuseni, din părţile Aradului. Pictura se înscrie în tema tradiţională religioasă, fiind reprezentată prin portrete: (Sfântul Nicolae, Sfântul Ioan Botezătorul, Isus Hristos Pantocrator, Cuvioasa Paraschiva, Arhanghelul Mihai, Sfântul Evanghelist Ioan, Sfântul Mucenic Gheorghe), Deisis, Maica Domnului în diferite ipostaze, sau Scene biblice (Punerea în mormânt, Adormirea Maicii Domnului, Răstignirea, Bunavestire, Schimbarea la faţă, Sfinţii 40 de mucenici din Sevastia, Naşterea Domnului, Soborul Arhanghelilor, Înălţarea Domnului, Naşterea Sfântului Ioan Botezătorul)[70]

Muzeul mai cuprinde alte obiecte de cult (cruci sculpate şi filigranate, cădelniţe, cruci pentru masa epitropilor, potire), textile (veşminte, prapori, antimise), mobilier (scaune, uşi împărăteşti şi diaconeşti, chivoturi, etc)

Întreaga colecţie, se constituie într-o mărturie vie şi argument solid asupra bogăţiei şi rafinamentului, producţiilor artistice din părţile Aradului, în epoca feudală.

Obştea Mănăstirii

La 13 aprilie 1955, episcopul Andrei Mageru (1936-1960), cu aprobarea Sfântului Sinod, a acordat Aşezământului Ecleziastic statutul unei mănăstiri de maici. Vechiul aşezământ, îşi găseşte astfel o nouă împlinire. Un an mai târziu, arhimandritul Ilie Cleopa (1912 – 1998), a pus bazele organizării sale din punct de vedere spiritual şi tipiconal.

Născut la Botoşani, dintr-o familie de oieri, Constantin Ilie, devenit Ilie Cleopa, a fost rasofor la Schitul Sihăstria (1929 – 1937), călugăr (1937 – 1941), locţiitor (1941 – 1944) şi egumen al Sfintei Mănăstiri Sihăstria (1945 – 1949), stareţ al Mănăstirii Slatina (1950 - 1956), povăţuitor duhovnicesc al

---

[69] **Irma Ferencz,** *Date cu privire la dezvoltarea picturii în oraşul Arad şi împrejurimile sale în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea,* în Muzeul Judeţean Arad, *Ziridava, Studii şi Cercetări*, Arad, 1968, p.48 ; **Olga Dimitrievici**, în lucrarea *Ştefan Teneţchi*, din *Rad Voivodanski Muzeia*, 1957, p. 13, îl prezintă pe **Mihai Bocorovici,** ca elev al lui Ştefan Teneţchi. Pictura *Fecioara şi pruncul*, semnată de **Dimitrie Bocorovici**, aflată la Muzeul Judeţean Arad, e datată în 1775, semn, probabil, că în familia Bocorovici, au fost mai mulţi pictori.

[70] Detalii, vezi : **Horia Medeleanu**, 1986, op. cit, ; **Veronica Crişan**, 1995, op. cit.

mai multor mănăstiri din Moldova. Arhimandridul Ilie Cleopa, este autor a numeroase: *Predici pentru monahi* (filocalice), *Îndreptare de spovedanie pentru arhierei*, *Convorbiri duhovniceşti, Predici la praznice împărăteşti şi la Sfinţi, de peste an,* lucrări de *Învăţătură dogmatică pentru Biserica Ortodoxă, Versuri către Maica Domnului,* etc. La începutul anului 1956, retrăgându-se din ascultarea de Stareţ al Mănăstirii Slatina, a participat într-o misiune religioasă la Timişoara şi Arad. Cu acest prilej, a stat o perioadă de timp, în Mănăstirea din Gai, unde a pus bazele rânduielii duhovniceşti. Chiar în prima zi, a sosirii sale, trăgând clopotul de Utrenie, credincioşii din preajmă, nefiind deprinşi cu slujba de miezul nopţii, crezând că este un semnal de incendiu, au chemat pompierii să stingă focul. Fiind invitaţi în biserică, arhimandridul Cleopa, a adus urarea, ca *focul care s-a aprins aici, la Mănăstirea din Gai, să nu se mai stingă până la sfârşitul lumii*.[71]

Din 1975, prin purtarea de grijă şi cu cheltuiala Episcopiei Aradului, s-au executat vaste lucrări de reparaţie, reconstrucţie, conferind aşezământului religios, o înfăţişare nouă, modernă, cu edificii destinate să adăpostească stăreţia, chiliile, camerele oficiale, trapeza şi bucătăria. Au fost adăugate trei clădiri, în partea de nord, pentru ateliere, magazii, garaj şi alte dependinţe gospodăreşti necesare.

Odată cu dezvoltarea Sfintei Mănăstiri, în 1999, după un proiect, realizat de SC *Renovatio Nova* SRL Arad, au fost construite şi amenajate 22 chilii, dotate cu instalaţii sanitare şi mobilier confortabil locuirii De asemenea există posibilitate găzduirii a 10 oaspeţi, în oricare perioadă a anului. Trapeza (sala de mese), cu o capacitate de 100 de locuri a fost pictată, în 2011, de Adrian Mihuţ şi Onuţ Mihai, cu scene şi personaje biblice conform Erminiei Ortodoxe. Astfel, pe suprafeţele pereţilor şi a boltei, se desfăşoară, în culori plăcute, întâmplări din Noul Testament, ca: Cina cea de Taină, Samarineanul Milostiv, Hristos trecând prin semănături, Cina din Emaus, Hristos arătându-li-se apostolilor în Marea Tiberiadei, alături de portretele lui Isus Pantocrator, Maica Domnului sau ale unor sfinţi ca: Nicolae, Spiridon, Iosif cel Nou de la Partoş, Ioan Botezătorul şi alţii

Programul Monahal al Obştei Mănăstirii, începe zilnic, la ora 7, cu slujba Acatistului, Ceasurile Trei şi Şase, continuă cu Sfânta Liturghie, Panahida (Pomenirea Morţilor). Seara slujba, care începe la ora 18, cuprinde: Ceasul Nouă, Vecernia, Pavecerniţa, apoi, după o scurtă pauză, continuă, până la orele 11, cu Mezonoptica, Utrenia şi Ceasul Întâi. Săptămânal, , miercurea, creştinii, pot participa la Sfântul Maslu, iar vinerea, începând cu orle 18, la Slujbele de Dezlegări

Stareţele Sfintei Mănăstiri au fost: *Patricia Codău* (1955-1959), *Semfora Judele* (1959-1970, perioadă, în care viaţa monahală a fost restrânsă), *Heruvima Iacob*, sosită de la mănăstrea Remeţi-Alba (1970-1980), *Erofteia Avram* (1980-1984; 1991-2009), *Beniamina* (1984-1986), *Emanuela Erima* (1986-1991), *Magdalena Borteş*, din Vladimirescu (2009 şi în prezent).

Obştea mănăstirii, este alcătuită în prezent din: protosingelul Cleopa Jurj, ieromonahul Porfirie, monahia Avram Ierofteira (n. 1928)– proinstareţă şi stavrofor (purtător de cruce), monahiile: Iustina Hărdălău – econom, Suciu Serafima, Filofteia Istrate, Polixenia Jarda, Onufria Bâscă – custodele Muzeului, Heruvima Ciobanu, Sebastiana Cameniţă, Paisia Timiş, Eufrosina Mârzea, Mihaela Giurgi, Ioresta Velciev, Anisia Avram, Varvara Oancea, Anastasia Bulzan, Macrina Dârlea, Eufimia Mihai, Ecaterina Matei, Lucia Roşca – rasofor, Serafima Roşca, surorile: Maria Oanea, Lucia Briciu, Claudia Pleş.

Sub oblăduirea Ierarhilor de azi ai Aradului, ctitoria episcopului Sinesie Jivanovici, dezvoltată şi modernizată, a devenit o vatră duhovnicească iradiantă. Obştea de călugăriţe şi surori, menţine cu sârg rolul aşezământului pe linia tradiţională a Bisericii Ortodoxe Române, oferind vizitatorilor, un document viu, larg şi cuprinzător asupra vieţii spirituale din părţile Aradului, de-a lungul a trei veacuri.

Grădina decorativă

[71] **Ioanichie Bălan**, 2002, op. cit. p.130

Întreaga suprafaţă a Ansamblului Monahal, este împrejmuită şi organizată sub formă de spaţiu verde. Începând din 2008, prin contribuţia Simonei Paşca, spaţiul a fost gazonat, organizat prin alei şi plantat cu specii decorative de arbori şi arbuşti. În parcul Ansamblului monahal, au fost identificate, 95 specii de arbori şi arbuşti[72], mare parte din ele fiind exotice, cultivate, pentru aspectul lor estetic, după cum urmează - **Gymnosperme** (28 specii) : *Abies alba* Mill (brad), *Abies nordmanniana* (Steven) Spach (Brad de Caucaz), *Cedrus spp*. (Cedru), *Chamaecyparis lawsoniana* (A.Murray bis) Parl. (Chiparos de California), *Chamaecyparis Lawsoniana* (A. Murray bis) Parl *"Aurea"* (Chiparos de California auriu), *Chamaecyparis lawsoniana* (A.Murray bis) *"Columnaris*", *Chamaecyparis lawsoniana* (A.Murray bis) *"Ellwoodii*", *Chamaecyparis pisifera* (Siebold & Zucc) Endl. *"Boulevard"*, *Cupressus arizonica* Greene (Chiparos de Arizona), *Juniperus x media* Van Melle *"Pfitzeriana Glauca"*, *Juniperus chinensis* L. (Ienupăr chinezesc), *Juniperus horizontalis* Moench (Ienupăr orizontal), *Juniperus horizontalis* Moench *"Blue Chip"*, *Picea abies* (L) H. Karst (Molid), *Picea glauca* (Moench) Voss *"Conica"* (Molid conic), *Picea omorika* (Pancic) Purk (Molid sârbesc), *Pinus mugo* Turra (Jneapăn), *Pinus sylvestris* L. (Pin silvestru), *Platycladus orientalis* (L.) Franco (Tuia, arborele vieţii), *Taxus baccata* L. (Tisă), *Taxus baccata* L. *"Fastigiata"*, *Thuja occidentalis* L. (Tuia), *Thuja occidentalis* L. *"Danica"*, *Thuja occidentalis* L. *"Fastigiata"*, *Thuja occidentalis* L. *"Globosa"*, *Thuja occidentalis* L. *"Rheingold"*, *Thuja occidentalis* L. *"Smaragd"*, *Xanthocyparis nootkatensis* (D.Don) Farjon & Harder *"Pendula"* ;

12/VIII/1. Parcul

Angiosperme (67 specii) : *Acer platanoides* L. (Paltin de câmp), *Acer platanoides* L. *"Crimson King"*, *Acer pseudoplatanus* L. (Paltin de munte), *Acer pseudoplatanus* L. *"Atropurpureum"*, *Actinidia chinensis* Planch. (Kiwi), *Artemisia abrotanum* L (Lemnul Domnului), *Betula pendula* L.f. pendula, *Betula pendula* Roth (Mesteacăn), *Calluna vulgaris* (L.) Hull (Iarbă neagră), *Carpinus betulus* L. (Carpen), *Carpinus betulus* L. *"Fastigiata"* (Carpen fastigiat), *Catalpa bignonioides* Walter. (Catalpa), *Catalpa bignonioides* Walter *"Nana"* (Catalpa cu coroană globulară), *Cornus mas* L. (Corn), *Cornus colurna* L. (Alun turcesc), *Cotinus coggygria* Scop. *"Royal Purple"* (Scumpie cu frunza roşie), *Crataegus monogyna* Jacq. (Păducel), *Cytissus ssp.*, *Elaeagnus angustifolia* L. (Sălcioară), *Euonymus fortunei* (Turcz) Hand-Mazz "Emerald Gaiety", Euonymus japonicus Thunb. (Salbă japoneză), *Euonymus japonicus* Thunb "Aureomarginatus", Forsythia suspensa (Thunb) Vahl. (Forsiţie, Ploaie de aur), Fraxinus excelsior L. Heterophilla Pendula" (Frasin monofil pendul), Fraxinus ornus L. (Mojdrean), Fraxinus ornus L. "Meczek" (Mojdrean cu coroană globulară, Gleditsia triacanthos L. "Sunburst" (Glădiţă), Hedera algeriensis Hibbert "Gloire de Marengo", Juglans regia L (Nuc), Koelreuteria paniculata Laxm., Magnolia soulangeana Soul-Bod (Magnolia mov), Magnolia kobus DC (Magnolia), Malus domestica Borkh. (Măr), Malus floribunda Siebold ex Van Houte, Morus Alba L. (Dud alb), Morus alba L. "Globosa", Platanus acerifolia (Aiton) Willd (Platan), Populus nigra L. (Plop nrgru), Prunus armeniaca L. (Cais), Prunus avium (L.) L (Cireş), Prunus cerasifera Ehrh. "Nigra" (Corcoduş roşu), Prunus cerasifera Ehrh. "Pisardii" (Corcoduş roşu), Prunus cerasus L. (Vişin), Prunus domedtica L. (Prun), Prunus laurocerasus L. (Laurocireş), Prunus serrulata Lindl. "Kazan" (Cireş japonez), Pyrus communis L (Păr), Quercus rubra L. (Stejar roşu), Rhododendron catawbiense Michx (Rododendron), Rhododendron dauricum L. (Rododendron), Rhododendron japonicum (A. Gray) Suring. (Rododendron japonez), Rhus typhina L. (Oţetar), Robinia x margareta Ashe., Robinia pseudoacacia L. (Salcâm), Robinia pseudoacacia L "Bessoniana" (Salcâm cu coroană globulară), Rosa ssp. (Trandafir), Salix alba L. (Salcie albă), Sorbus aucuparia L. (Scoruş de munte), Spiraea ssp. (Cununiţă), Syringa vulgaris L. (Liliac, Iorgovan), Tamarix tetrandra Pall. Ex M. Bieb. (Cătină roşie), Tilia cordata Mill (Tei pucios), *Tilia platyphyllos* Scop (Tei cu

[72] Identificarea a fost realizată, în 2011, de către dr. Ioan Don, Directorul grădinii Botanice din Macea

frunza mare), *Tilia tomentosa* Moench (Tei argintiu), *Ulmus pumila* L. var. *arborea* Litv. (Ulm de Turkestan), *Weigela florida* (Bunge) A.DC., *Weigela florida* (Bunge) A.DC. "*Variegata*".

În partea de sud est, se află, o baltă cu peşte, un mic iaz format prin decopertarea şi escavarea pământului. Este alimentat cu apă pluvială, în curs de colmatare, fiind invadat cu vegetaţie acvatică. Alături se află, un volier pentru păsări decorative, populat, cu exemplare indigene şi exotice de: fazan auriu, raţe mandarine, porumbei, piţigoi, turturele, papagali.

Alte lucrări de artă monumentală

În perioada anilor 1960 - 1995, în curte, a fost adăpostită şi expusă ***Crucea Martirilor Arădeni*** *de la 1918-1919*. Monumentul a fost dezvelit la 17 mai 1936, în memoria victimelor ripostei vechii puteri, la aspiraţia de Unire, exprimată la Alba Iulia, la 1 Decembrie 1918. Iniţiativa construcţiei a avut-o Filiala din Arad a Ligii Antirevizioniste Române. Aşezată la capătul principalului bulevard al Aradului, aproximativ în sensul giratoriu din faţa Noii Catedrale Ortodoxe, în spaţiul numit astăzi, *Piaţa Drapelului*, *Crucea*, pe al cărei trunchi, au fost înscrise numele a 90 de eroi arădeni, s-a constituit atunci într-un simbol al jertfei, al izbânzii, dar şi al iertării. La Arad, însă, ea se constituia, aşa cum aprecia, episcopul Andrei Magieru şi *într-o piatră de hotar, care vesteşte celor ce nu cunosc trecutul, că aici începe o ţară zidită pe moaşte de martiri.*

13/VIII/1. Crucea Martirilor Arădeni

Cheltuielile au fost suportate prin contribuţia Societăţilor *Înfrăţirea*[73], *Cultul Eroilor*[74] şi *Despărţământul din Arad al Astrei.* Lucrarea înaltă de 5 m. (2,5/2.5/5 m.), a fost cioplită din andezit de Deva în atelierele Fraţilor *Rosa Adalbert* (1890-1958) şi *Ferdinand*[75] (1897-1985) după planurile arhitectului *Silvestru Rafiroiu*[76].

---

[73] Asociaţia culturală *Înfrăţirea*, a luat fiinţă în anul 1928, sub preşedinţia lui **Policarp Moruşca**, stareţul Mănăstirii Hodoş Bodrog. Scopul Societăţii, corespunzător statutului era, organizarea propagandei cultural-naţionale, antirevizioniste, prin conferinţe publice, organul de presă *Aradul*, alte manifestări culturale : muzică teatru, cinematografe, etc. Acestea erau destinate în special tineretului, pentru formarea de personalităţi româneşti. .(**Virgil Valea**, *Cultură şi spiritualitate românească în Arad, în perioada postbelică (1919 – 1940)*, Arad, 2005, p.224-229)

[74] Societatea *Cultul Eroilor*, filiala Arad, s-a înfiinţat în anul 1927, în frunte cu generalul **Anton Ioanovici.** Activitatea era orientată în principal pe cinstirea sub diferite forme a memoriei eroilor căzuţi în Primul Război Mondial.(**Virgil Valea**, 2005, op. cit. p. 223-224)

[75] **Fraţii Rosza**: Cioplitori în piatră, firmă de monumente funerare. Este vorba de cei doi fraţi Rosa: Adalbert (1890-1958) şi Ferdinand (1897-1985), fiii italianului *Fabio Rosa* (1850- 1923) cioplitor în piatră, stabilit în Arad din localitatea Magnago la sfârşitul secolului al XIX-lea. Specialişti în construcţia monumentelor funerare aveau atelierul, pe Bd. Regele Ferdinand (Revoluţiei) nr.14, pe locul unde astăzi se află Oficiul Poştal Central. Firma, întitulată Rozsa şi Horvathh – Intreprindere de piatră mormântală şi pietrărie, a fost creată, la 15 mai 1921Aici a fost continuată cu succes meseria de pietrar, din tată în fiu, timp de patru generaţii, devenind în timp, o *Marcă* de înalt prestigiu în lumea meşterilor pietrari**.** În judeţul Arad şi împrejurimi se regăsesc numeroase monumente realizate în atelierul **Fraţilor Roza**, (Rosza) (AN Arad, Fond Tribunalul Judeţului Arad, D 33/1921)

[76] **Silvestru Rafiroiu**, (n. Araci, Trei Scaune, 28 nov. 1903, fiul lui Gheorghe şi Maria - Cioflec), Absolvent al Şcolii Superioare de Arhitectură din Bucureşti, după îndeplinirea stagiului militarla Regimentul 7 Pionieri, trecut în rezervă cu gradul de sergent TR (Termen Redus), a fost numit ca arhitect la Serviciul Tehnic al Primăriei arădene. După demisia sa din 31 august 1932, şi-a deschis un atelier de arhitectură, pe str. Mureşului nr. 7, fiind autor a numeroase, clădiri de referinţă şi monumente publice: Bisericile Ortodoxe Române din Micălaca Nouă, Vladimirescu, Agrişul Mare, Bata, Şofronea, imobilele de pe Strada Bălcescu nr. 2, Grigorescu, nr. 1. A realizat şi câteva proiecte de amenajare urbanistică, mai cunoscut fiind cel referitor la *Crângul Orăşenesc* (Păduricea), *o relicvă a naturii* care trebuia păstrată cu multă grijă. Mai mult chiar, el propunea extinderea spaţiului verde de-a lungul Mureşelului, pe lângă

În anul 1960 monumentul a fost demolat şi depozitat la Mănăstirea *Sfântul Simion Stâlpnicul* din Gai. În locul lui s-a amenajat o fântână arteziană, construcţie ieftină, fără mari pretenţii arhitecturale. Şi aceasta a fost demolată în 1980, realizîndu-se sensul giratoriu din P-ţa Drapelului de azi. În 1977, *Crucea* montată pe un soclu din beton, turnat la nivelul solului, putea fi văzută în grădina Mănăstirii din Gai, iar după doi ani, în 1979, a fost aşezată pe latura nordică a curţii principale. Ulterior, pentru a o scoate şi mai mult în evidenţă, sub conducerea ing. Ioan Olteanu, a fost ridicată deasupra unei construcţii, simbol al unui izvor, dominând astfel, întregul spaţiu.[77]

După 1990, s-au făcut numeroase propuneri de aducere şi instalare a Monumentului în centrul oraşului. Edilii oraşului s-au oprit asupra unei variante de reamplasare care să ofere momente de reculegere, rugăciune şi linişte, detaşat de vacarmul citadin. Astfel că în 1995, *Crucea Martirilor Arădeni*, sub forma ei restaurată de sculptorul *Dumitru Şerban*, a fost inspirat amplasată într-un Aranjament floral al Parcului *Mihai Eminescu* din preajma Primăriei .

Două monumente cruciforme din lemn, una în dreptul intrării în Vechea biserică şi a Stăreţiei, cealaltă în cimitir, marchează prezenţa lui Isus Cristos. Fiindcă acolo unde se află Crucea, implicit acolo se regăseşte şi Răstignitul. Dar aici, *crucea,* nu reprezintă doar o prezentare sumară, dar explicită a evangheliilor, ci şi un simbol al înţelepciunii, al unirii credincioşilor, întru Isus Cristos**.**

În vechea curte, în dreptul paraclisului, *Sfântul Simion Stâlpnicul,* a fost ridicată, după 1995, o cruce, din lemn de stejar . Pe trunchiul monumentului, este incizat, următorul text: *Cuvântul cru / cii pentru cei / ce per / este nebunie iar pen / tru noi cei ce ne mântuim es / te puterea / lui Dumnezeu.*

Un al doilea monument cruciform, cioplit din stejar, se află în cimitirul Mănăstirii. Pentru a i se conferi monumentalitate şi protejare, crucea a fost supraînălţată pe un soclu din beton, cu două trepte. Pe trunchi, a fost realizat în relief, imaginea contorsionată a lui Isus Cristos răstignit. Ca elemente decorative, se disting: funia, razele unui astru, literele alfa şi omega, inscripţiile INRI, ICXC, NIKA, un craniu, cu două oase încrucişate – simbol al morţii fizice, aripi de înger.

În extrema nordică a curţii, în faţa unităţii de cazare, a fost ridicat ***Paraclisul în aer liber,*** realizat, tot după un proiect întocmit de SC *Renovatio Nova* SRL Arad.

Cimitirul

A fost înfiinţat, după 1970, se întinde pe o suprafaţă de aproximativ 200 m.p. situat în sud-estul vechii biserici, lângă grădina de legume. Sunt 10 morminte, aliniate pe direcţia est – vest, cel mai vechi fiind al Polixeniei Faur (1927 -1976). Aici, mai î-şi mai dorm, somnul de veci: Andreia Ilie (1930 – 1922), Irina Popescu (1924 – 2004), Minodora Matei (1933 – 2000), Iacob Heruvima (1934 – 1980), Semfora Judele (1926 – 1987).

<u>14/VIII/1. Cimitirul</u>

Ferma agricolă

În prezent, Mănăstirea *Sfântul Simion Stâlpnicul*, este proprietara unei suprafeţe de 50 ha teren agricol, în extravilanul Gaiului, din care 40 ha, sunt arendate, pe bază de contract, unor fermieri localnici.

Cartierul Funcţionarilor până la Parcul de la Spitalul Judeţean mult mai extins în acea perioadă, iar Linia electrică îngustă Arad-Podgoria, ce trecea pe Calea Iuliu Maniu şi avea staţia finală la intersecţia acestei străzi cu Bulevardul Revoluţiei (Gara Electrică), să fie prelungită pe stăzile: Coposu, Banul Mărăcine, spre Spitalul Judeţean, până la Obor.

[77] **Horia Truţă, Dan Demşea**, *Monumente de for public, însemne memoriale, construcţii decorative şi parcuri din judeţul Arad,* Arad, 2007, p. 14.

Celelalte 10 ha, sunt cultivate direct, cu grâu porumb şi lucernă, produse care sunt folosite, ca hrană, pentru sectorul animalier, al gospodăriei proprii: 10 vaci, 4 scrofe cu purcei, porci pentru îngrăşat, găini. Gospodăria anexă dispune de adăposturi pentru animale, depozite pentru cereale, şură de fân, paie şi alte nutreţuri, utilaje (tractor, remorcă), două magazii, două garaje şi unelte de lucru. Mai există, un mic iaz, amenajat ca pescărie, grădină de zarzavaturi, dotată cu solarii, instalaţii de irigat şi şase camere pentru muncitorii zilieri. Sunt în curs de amenajare două ateliere, pentru confecţionat artizanat, broderie şi odoare bisericeşti.

Explicaţii poze:

1/VIII/1. Mihai Takacs-Ansamblul Monumental Sfântul Simion Stâlpnicul (Pictură în ulei, 2009)
2/VIII/1. Sinesie Jivanovici - Pictură în ulei, de Atanasovici Teneţchi (Muzeul mănăstirii)
3/VIII/1. Mihai Takacs: Mănăstirea Sfântul Simion Stâlpnicul (Pictură în ulei)
4/VIII/1. Conacul , azi Muzeul de artă religioasă medievală
5/VIII/1. Paraclisul
6/VIII/1. Biserica din lemn Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel
7/VIII/1. Iconostasul Bisericii din lemn Sfinţii Apăostoli Petru şi Pavel
8/VIII/1. Biserica: Veşmântul, Brâul şi Acoperământul Maicii Domnului
9/VIII/1. Biserica Veşmântul, Brâul şi Acoperământul Maicii Domnului (interior)
10/VIII/1. Poarta monumentală
11/VIII/1. Expoziţia permanentă: Valori de artă veche românească
12/VIII/1. Parcul
13/VIII/1. Crucea Martirilor Arădeni
14/VIII/1. Cimitirul

2. Parohia Ortodoxă Română

Ca unitate administrativ - bisericească, de sine stătătoare, parohia există din anul 1801, aşa cum reiese din matricola răposaţilor, predată Sfatului Popular al Oraşului Arad, în 1950. Se mai păstrează Registrele *Botezaţilor* din 1819 şi a *Cununaţilor*, din 1822[78]. La început, până în 1936, enoriaşii ortodocşi, români şi sârbi, au folosit Paraclisul Mănăstirii *Sfântul Simion Stâlpnicul* pentru întreaga viaţă bisericească. După 1872, an în care sârbii şi-au târnosit propria biserică, cea episcopească, a rămas în folosinţa exclusivă a românilor. În 1936, prin construira noii biserici *Naşterea Maicii Domnului* activitatea religioasă a ortodocşilor români din parohie, s-a mutat aici.

Într-un inventar din 1855, sunt menţionate 12 cărţi sârbeşti: *Evanghelie, Octoih-2exemplare, Penticostar, Apostol, Psaltire, Slubjenic, Ceaslov, Triod mare, Triod mic, Irmologhion, Trebnic mare şi 13 româneşti: Evanghelie, Minee pentru fiecare lună, Penticostar, Apostol, Polieleu Octoih mare, Octoih mic, Slubjenic, Ceaslov-2 exemplare, Triod mare, Trebnic mare, Cazanie*[79].

În 1882, Parohia Ortodoxă Română din Gai, cuprindea 150 de case, cu 877 enoriaşi (413 bărbaţi şi 464 femei), din care 160 perechi erau cununate. Atunci, au fost săvârşite, 6o botezuri (32 băieţi şi 28 fete),

[78] AN Arad, *Registrele de acte civile* din Gai.
[79] **Pavel, Vesa,** *Episcopia Aradului. Istorie, cultură, mentalităţi 1706-1918*, Cluj-Napoca 2006, p.572.

14 căsătorii şi 62 decese (32 bărbaţi şi 30 femei), şi-au mărturisit păcatele, 236 enoriaşi, iar în casieria Bisericii se aflau in numerar, 55 florini şi 75 creiţari[80].

Averea totală a comunei bisericeşti, în 1883, consta din următoarele: Capela episcopească, din str. Orovil nr. 46, evaluată, la 3000 florini, clădirea şcolii, din str. Ianoş Ter (Piaţa Sf. Ioan) cu locuinţă pentru învăţător, în valoare de 2400 florini, mobilier bisericesc – 1530 florini şi mobilier şcolar – 72 florini, obligaţiuni în valoare de 26 florini şi 44 creiţari, iar numerar, în casă – 105 florini şi 86 creiţari. Nu avea în proprietate, suprefeţe agricole, locuri de casă sau alte imobile[81]. În 1897 , exista, casa parohială, pe str. Templom (Dunării) nr. 30, în valoare de 900 florini[82], iar din 1911, Casa Naţională în Piaţa Sfântul Ioan[83]

În 1919, Parohia, avea 1391 enoriaşi, constituiţi în 293 familii, care locuiau în 171 case. Au fost cerebrate 2 căsătorii, din care s-au născut 23 de copii şi au fost înregistrate 30 decese.

În 1936, Parohia Gaiului, cuprindea, împreună cu Poltura (cartierul I.G.Duca) un număr de 1400 enoriaşi, având ca limite spre sud şi est: Calea Aurel Vlaicu, străzile Călăraşi, Ursului, Agricultorilor, Fabrica de Spirt şi Drojdie a Fraţilor Neuman.

În 1948, Parohia din Gai, despărţindu-se de Poltura, cuprindea 955 enoriaşi. Avea în proprietate o casă parohială şi o suprafaţă de 32 jugăre de grădină. În cartierul vecin, I.G.Duca, cu 695 enoriaşi, administrator parohial era C. Donos[84].

În prezent limitele Parohiei Ortodoxe române din Gai, sunt următoarele: spre est, cartierul Poltura, până la strada Munteniei, inclusiv, blocurile de locuinţe de pe Făt-Frumos, Intreprinderea de Spirt şi Drojdie, fermele Ceala, Dumbrava Roşie I şi II.

Demersuri pentru o nouă Biserică

În 1905, în timpul preotului George Bragea, enoriaşii ortodocşi români din Gai, i-au comunicat episcopului Aradului, Ioan Papp (1903-1924), intenţia lor de a-şi construi, o biserică nouă. Vechiul paraclis, aflat la marginea cartierului, nu mai corespundea, din nici un punct de vedere. Receptivă acestei solicitări, Primăria oraşului a donat parohiei, o suprafaţă de teren, situată în Piaţa Sfântul Ioan, dar, într-un loc mlăştinos şi ascuns, impropriu pentru un asemenea edificiu.. Din această cauză, data începerii construcţiei, a fost amânată[85].

După aproape zece ani, în 1914, s-a pus din nou în discuţie această problemă, reuşindu-se colectarea sumei de 100 coroane. Primul Război Mondial, a întrerupt continuarea strângerii de fonduri.

Sub păstorirea preotului Nicolae Ionescu, în 1922, iniţiativa construirii bisericii, a fost reluată. Deoarece nu exista un teren de construcţie propice, Nicolae Ionescu a comunicat în 11/24 ianuarie 1922, Consiliului orăşenesc, faptul că, Elena Hasz şi moştenitorii, proprietari ai intravilanului din str. Tribunul Corcheş, nr. 5, parcelându-l în loturi mai mici , în scopul vânzării *ca locuri de casă*[86], ar fi fost de acord să doneze parohiei, o suprafaţă de 442 stânjeni pătraţi, din colţul străzilor Tribunul Corcheş şi Bisericii,

---

[80] AN Arad, Fond, Protopopiatul Ortodox Român, Arad, 1877-1920, D 50/1883, fila 22
[81] Idem, D 102/1899, fila 28 ; D 136/1892, fila 23
[82] Idem D 183/1897, fila 85
[83] Idem D 318/1914, fila 4
[84] Calendar ortodox, Arad, 1948, p. 50
[85] AN, Fond, Primăria Municipiului Arad, D 25/1922, fila 3.
[86] Situaţia intravilanului **Elenei Hasz** şi moştenitorii, din Gai str. Tribunul Corcheş nr. 5, a fost discutată în şedinţa Comitetului de Construcţii al Primăriei, în data de 18 ian 1922. Acest organ de specialitate, alcătuit din: ing. şef **Herling Gyula, Szantay Lajos, Ioan Staicu, Emil Tabacovici,, Eozvay Pal, Vass Barnabas**, a aprobat parcelarea suprafeţei respective şi deschiderea a două străzi, urmând să plătească 3 stâlpi şi 15.000 lei, primind dreptul de folosire a curentului electric timp de 10 ani. (AN, Fond, PMA, D 25/1922, fila 4).

solicitând în schimb, scutirea de taxa de 15.000 lei, pretinsă de Primărie, în contul introducerii curentului electric[87]. În acest sens, a Comitetul parohial alcătuit din: Vasa Sârb – preşedinte, Mihai Huţ – notar, Ioan Ardelean, Ioan Jurjuc, Ilie Stana şi Ioan Jivan - membri, împreună cu preotul Nicolae Ionescu, conducătorul Oficiului Parohial, în şedinţa din 1/14 februarie 1922, a aprobat, în unanimitate, demersurile respective **(Anexa 12)**[88]**.** Răspunsul primăriei lăsându-se aşteptat, în acelaşi an, familia lui Nicolae Fericean şi Emilia Bugar au cumpărat această suprafaţă, din intravilanul Hasz, pe care au şi donat-o imediat parohiei, condiţionând, ca *Biserica, să fie construită în următorii zece ani*, în caz contrar, terenul revenind în proprietatea cumpărătorilor.

Prin adresa nr.961/5oct.1925, Şeful Antistiei Comunale a Circumscripţiei Administrative II, Arad-Gai, a comunicat primarului, faptul că: *majoritatea locuitorilor drept credincioşi ai Gaiului, pătrunşi de sentimentul religios, nu se bucură de o biserică potrivită situaţiei şi nivelului acestei suburbii. Credincioşii, având o singură mică capelă, la marginea satului* (este vorba despre Paraclisul *Sfântul Simion Stâlpnicul* n.n.)*, neîncăpătoare pentru numărul locuitorilor, sunt împiedecaţi în exprimarea sentimentelor religioase. Ba mulţi dintre ei, ne având posibilitatea de a lua parte la serviciul divin, î-şi caută altă ocupaţie sau distracţie nepotrivită pentru repausul duminical.* Ei *au adunat o sumă de bani considerabilă, pentru zidirea unei biserici noi, insuficientă însă, pentru realizarea scopului propus. Se solicită prevederea în bugetul Primăriei pentru 1926, a sumei de 150.000 lei în acest scop*.[89]

La 20 mai 1926, preotul Nicolae Ionescu, printr-o scrisoare expediată primarului, după ce reamintea faptul că *la art. 68 din Bugetul oraşului, s-a alocat suma de 150.000 lei, ca ajutor pentru edificarea în Arad-Gai a unei noi bisericii ortodoxe române, cu acest sprijin şi cu suma adunată până acum de la credincioşii parohiei noastre, vom putea procura încă de pe acum o parte din cărămida necesară la edificarea bisericii noi. De aceea* – se prezintă în continuare – *cu tot respectul Vă rugăm să binevoiţi a dispune să ni se ordonanţeze această sumă în cel mai scurt timp posibil, cu atât mai vârtos, că preţurile materialelor, încontinuu se urcă.*

În 1926, credincioşii Petru Pâncotan şi soţia Ana Anghel, au donat, tot în scopul ridicării noului lăcaş de cult, folosinţa, cu drept de proprietate, după moartea ambilor, a 12 jugăre şi 1440 stânjeni pătraţi, teren agricol, condiţionând-şi gestul, prin organizarea de către Biserică, la sărbătoarea Sfinţilor Petru şi Pavel, a unui parastas *pentru odihna sufletelor lor.* Această destinaţie a donaţiei, a fost modificată, odată cu întocmirea Regulamentului, stipulându-se, că terenul nu a fost dăruit pentru construirea noii biserici ci în scop de binefacere [90].

În 29 august, 1929, în numele enoriaşilor din Gai, Nicolae Ionescu a adresat Preşedintelui Comisiei interimare din Arad (Primarului), următorul mesaj: *Necesitatea existenţei unei biserici ortodoxe române în comuna Arad-Gai, este inerentă, mai ales, când credincioşii celorlalte confesiuni, romano-catolici şi greco-ortodocşi sârbi, au lăcaşuri sfinte. Chiar şi baptiştii, au capiste încăpătoare şi impozante, faţă de noi românii. Noi, în lipsa, altor locaşuri, la serviciul divin, umblăm în biserica – capelă episcopească, situată în afara comunei şi prea puţin încăpătoare, faţă de numărul mare, al credincioşilor şi al elevilor, circa 400 al şcoalei normale de băieţi, fapt care contribue mult, de o parte, la reducerea numărului credincioşilor, care cercetează sfânta biserică, de altă parte, la rătăcirea unor suflete, care sunt ademenite să asculte învăţături. Greşite. Am încercat, a duna fondurile necesare edificării unei biserici noi, de la parohieni, dar, până în prezent, aceasta, nu atinge, nici măcar o jumătate de milion. Ca să ne apropiem de realizare, în numele comunei parohiale, ortodoxe române, din arad-Gai, Vă rog, să binevoiţi, precum, în anul 1928, aţi ordonat şi achitat, din partea primăriei, suma de 600.000 lei, pentru Biserica din Şega, tot aşa să procedaţi*

[87] Ibidem, fila 15
[88] Ibidem
[89] Idem, D 17/1925, fila 15
[90] Arhivele Bisericii Ortodoxe din Gai, Fond Nicolae Ionescu

şi pentru Gai, luând în considerare, numărul mult mai mare de credincioşi, iar bugetul primăriei este acelaşi[91]. Drept răspuns, Municipalitatea, a contribuit, prin primarul Ioan Robu, cu suma de încă 150.000 lei, fondul ridicându-se astfel la 500.000 lei[92].

Ridicarea şi Sfinţirea Bisericii *Naşterea Maicii Domnului*

Înainte de deschiderea şantierului de construcţie a noii biserici, comunitatea ecleziastică din Gai, prin parohul Nicolae Ionescu, l-a încunoştiinţat pe episcopul Grigorie Comşa, despre dorinţa lor de a începe lucrările. În 13 septembrie 1931, Consilierul eparhial administrativ, Mihai Păcăţan, împuternicit al Episcopului, împreună cu Traian Văţian[93], protopopul Aradului, însoţiţi de un sobor de preoţi, au pus piatra de temelie a noului lăcaş de cult[94]. În partea din spre altar a fundamentului, într-un tub de sticlă închis ermetic, s-a aşezat un pergament, în care au fost înscrise, momentele importante ale zidirii, iscălită de cei care au contribuit într-un fel sau altul la începerea lucrărilor, împreună cu o sumă de bani, constând din monedele vremii. Ceremonia religioasă a acestui moment, considerat ca fiind deosebit în viaţa colectivităţii, a fost urmărită de o mulţime de oameni, oficialităţi, enoriaşi dar şi participanţi, de alte naţionalităţi şi confesiuni. În urma acestui moment, spaţiul bisericii s-a delimitat de cel profan, funcţiile acestuia urmând să deservească exigenţele slujirii liturgice şi exercitării deplinătăţii sacerdotale.

Foto 1şi 2.IX.2.Punerea Pietrei Fundamentale (1931)

Lucrările au fost încredinţate, Biroului de arhitectură *Dan Gheorghe* şi Companiei antreprenorului arădean *Francisc Eberlein*, cu sediul în Arad, Calea Andrei Şaguna nr. 160. În prima etapă, a fost folosită, întreaga sumă, de 550.000 lei fiind ridicate zidurile bisericii, în dreptul turnurilor, până la înălţimea de 9 metri, iar restul zidăriei, la 8,5 metri. În continuare, din cauza lipsei de bani, lucrările au fost sistate o perioadă de timp. Zidurile înălţate până la streaşină, au rămas descoperite, în iarna anilor 1932 şi 1933, riscând să se degradeze. Acest lucru a determinat conducerea ziarului *Ştirea* din Arad, să prezinte în coloanele numărului din 31 martie 1933, regretul, *că municipalitatea, deşi a investit sume importante pentru instalarea unui Cinematograf modern în Gai, care este un eşec, acelaşi municipiu nu a găsit o sumă infimă, necesară acoperişului bisericii, rămas astfel, bătut de vânt şi ploi*[95].

Foto 3.IX.2. Construcţia Bisericii (1932)

Ca urmare a unor solicitări insistente formulate în Sinodul parohial, în 1934, şantierul a fost redeschis, printr-o nouă donaţie, venită din partea Primăriei, în valoare de 230.000 lei, la care s-a adăugat, suma de112.000 lei, adunată, de la credincioşi[96]. Drept mulţumire, o delegaţie a enoriaşilor din Gai, s-a prezentat la dr. Mihai Mărcuş, Vicepreşedintele Camerei Deputaţilor, pentru a transmite autorităţilor

---

[91] AN Arad, Fond PMA, D 36/1930, fila 4

[92] Ibidem

[93] **Traian Văţian** (1864-1940), fiul mai mare al preotului Andrei Văţian din Hălăliş, absolvent al Institutului teologic din Arad (1887), arhivar şi cancelist eparhial (1888-1894), catihet al Şcolilor secundare din Arad (1895-1917), protopop (1917-1938), până la pensionare. Autor de manuale, membru în Consiliul de administraţie al Băncii Victoria, Delegat al protopopiatului Arad, la Marea Adunare Naţională de la alba Iulia. Din 1 Decembrie, 1918. A fost o figură prestigioasă a preoţimii arădene de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi prima jumătate a celui următor (Pavel Vesa, 2006, op. cit. p.547; Pavel, Vesa, *Clerici cărturari de altădată*, Arad, 2008, p. 249-253)

[94] La zidirea unei biserici, după săparea locului unde va fi temelia, se pregăteşte o piatră patrunghiulară, incizată cu semnul crucii, sub care se aşează sfintele moaşte, un mesaj, sau alte obiecte. De asemenea se înfige o cruce mare de lemn, pe locul unde va fi prestolul. Ceremonia religioasă a punerii pietrei de temelie, constitue un moment deosebit în viaţa comunităţii.

[95] Ştirea, anul III, nr. 321, 31 martie, 1933

[96] AN Arad, Fond PMA D 67/1934, fila 54, 56

arădene gratitudini. Au fost de faţă, dr. Ioan Ursu-primarul Aradului şi Alexandru Constantinescu-Vicepreşedintele comisiei interimare.[97]

Banii au fost folosiţi pentru învelitoare, lucrare realizată de arhitectul arădean Leonard Krai. În acelaşi an, la 4 noiembrie, au fost instalate pe turnuri şi sfinţite de episcopul dr. Grigorie Comşa cu suita sa, cele trei cruci de metal aurit şi trei clopote, turnate în atelierele firmei Friderich Honig din Arad. Clopotele au fost cumpărate pe banii familiilor Mitru (Dimitrie) Ferician, soţia Măriuţa şi fiii: Ioan, Arsa, Simion, Dimitrie, Lazăr (clopotul mare), Gheorghe Ferician cu soţia Iuliana (clopotul mijlociu) şi Gheorghe Ferician senior cu soţia Marica (clopotul mic).

Tencuielile interioare şi exterioare, s-au realizat, în 1935, printr-o nouă contribuţie a Primăriei oraşului în valoare de 300.000 lei, Prefectura donând şi ea, cu 15.000 lei. Sprijinul a mai venit şi din partea Uzinei Electrice, care a executat gratuit instalaţia electrică[98], iar Fabrica de Vagoane Astra, s-a angajat şă confecţioneze împrejmuirea din cărămidă şi fier forjat. În anul 1936, printr-o nouă donaţie a primăriei, de 120.000 lei, toate lucrările interioare au fost terminate[99]. În final cu ajutorul financiar al Camerei Agricole, Consiliului Eparhial şi al Camerei de Muncă, s-a realizat pictura murală, alcătuită din două scene, câte una pe fiecare perete lateral al Naosului: *Intrarea în Ierusalim* şi *Isus păşind pe mare.* Pictorul Ulbrich a ilustrat iconostasul, realizat din lemn de tei. A rămas doar gardul, promis de Uzina de vagoane Astra, amânat, din cauza grevei prelungite a muncitorilor. Totuşi, în urma unei vizite a colonelului Buiculescu, directorul de personal al fabricii, chemat cu insistenţă în Gai, de preotul Nicolae Ionescu şi Comitetul parohial, s-a realizat şi împrejmuirea[100].

Spre sfârşitul verii, au început pregătirile pentru festivităţile ocazionate de sfinţirea bisericii. Hramul a fost ales, din istoria biblică şi anume: *Naşterea Maicii Domnului*[101], sărbătoare cunoscută sub numele de *Sfânta Maria Mică*. (*Sântămăria Mică)*[102]. Sâmbătă 12 septembrie 1936 ora 17, preotul Nicolae Ionescu, însoţit de soborul delegat al Epscopiei, după ce a săvârşit Vecernia la Biserica *Sfântul Simion Stâlpnicul*, în cuvinte emoţionante şi-a luat rămas bun de la vechile ziduri, care timp de veacuri, i-au ocrotit pe creştinii ortodocşi din Gai. De aici, mulţimea de participanţi, a pornit cu toate obiectele sfinte şi sfinţite, într-o procesiune spre noul lăcaş de cult, unde s-a oficiat slujba Deniilor. Probabil că, atunci au fost aduse în noul lăcaş de cult, icoanele datate din 1828 şi cărţile de vechi rituale bisericeşti, existente în biblioteca parohiei,

---

[97] Ştirea, 8 august 1934.

[98] Gestul, a fost răsplătit, printr-o scrisoare de mulţumire adresată directorului Uzinei Electrice, general Mateescu şi inginerului şef Butoiescu (Ştirea, 24 februarie, 19 august, 14 septembrie, 17 septembrie, 1936)

[99] Cornel, **Vădăsan,** 1968, op. cit.

[100] Ştirea 19 august 1936

[101] Sărbătoarea, nu se întemeiază pe Scriptura canonică, ci pe Tradiţia Bisericii. Corespunzător acesteia, Maria a fost rodul rugăciunilor părinţilor ei, Ioachim şi Ana, aflaţi la vârstă înaintată şi sterpi. Distribuirea opţiunilor pentru sfinţii de hram, diferă de la o zonă la alta.(Proloagele, septembrie, Timişoara, p. 18);Conscripţia episcopului Sinesie Jivanovici din 1755, la un număr de 164 biserici menţionează 18 (10,9%) cu hramul Adormirea Maicii Domnului şi 3 biserici (1,8%), Naşterea Maicii Domnului. În *vechiul regat*, în 1924, din 500 de biserici, 105, adică 21%, aveau hramul Adormirea Maicii Domnului. În ţinuturile bănăţene, după o statistică din 1997, ponderea hramurilor este deţinută de Adormirea Maicii Domnului (21,4%) şi Naşterea Maicii Domnului (15,8%), urmat de Pogorârea Sfântului Duh, Sfântul Mucenic Gheorghe etc. (**Pavel, Vesa**, 2006, op. cit. p. 433, nota 253, p.5772); *Naşterea Născătoarei de Dumnezeu* (Arhiva Parohiei Gai, fond **Cornel Vădăsan,**. Fila .3)

[102] În Calendarul popular, Sântămăria Mică constituie o sărbătoare dedicată echinocţiului de toamnă (8 septembrie, stil vechi). Este hotarul astronomic între vară şi iarnă, marcat prin închiderea pământului pentru reptile şi insecte, plecarea păsărilor migratoare, scimbarea pălăriei cu căciula, procurarea din târguri produselor necesare sezonului următor. Marchează, de asemenea, desfăşurarea unor activităţi practice: culegerea unor plante de leac, bătutul nucilor, culesul viilor, jupuirea cojii ulmilor pentru legat etc. (**Ion Ghinoiu,** 1997, op. cit., p. 176)

până în 1980[103]: Evanghelie (Bucureşti, 1723), Mărgăritar (Bucureşti, 1746), Cazanie (Râmnic, 1748), Octoih (Râmnic, 1750), Penticostar (Bucureşti, 1768), Molitvelnic (Râmnic, 1782), Triod (Buda, 1816), Octoih (Buda, 1826), Liturghier (Sibiu, 1835), Evanghelie (Sibiu, 1844), Ceaslov (Buda, 1849)[104].

Foto 4.IX. 2. Procesiunea aducerii obiectelor sfinte la noua biserică (12 septembrie 1936)

Pentru a marca festivitatea, Gaiul şi-a aşteptat oaspeţii, ornat cu drapele, iar în faţa bisericii s-a ridicat, un Arc de Triumf vegetal. Din cartierele şi satele învecinate, au sosit în pelerinaj, sute de credincioşi, cu prapori, la care s-au alăturat, numeroase persoane oficiale: Mihai Mărcuş-vicepreşedintele Camerei, Ioan Ursu - preşedintele Comisiei Interimare, A. Constantinescu - vicepreşedinte, consilieri municipali, directori de şcoli, corpul didactic, elevi, etc. Şi-a adus contribuţia, corul din Gai, condus de teologul T. Farca, care a interpretat cu sensibilitate, răspunsurile din Serviciul religios.

Au luat cuvântul, rostind cuvinte pline de însufleţire, enoriaşul P. Putici şi preotul paroh Nicolae Ionescu. Spre seară, a fost organizat la Casa Naţională, un spectacol artistic, iar oaspeţilor, le-a fost oferit un banchet. În finalul reportajului, care consemna evenimentul, publicat în ziarul *Ştirea*, se sublinia, că: *pentru realizarea acestei opere măreţe, se cuvin laude părintelui Nicolae Ionescu, un preot model, care a găsit calea pe care să-şi conducă turma, purtând-o spre luptă creştinească, ortodoxă. Laudă lui*[105].

Praznicul de a doua zi, a început la ora 8,30 dimineaţa, când o ceată impresionantă de călăreţi şi un mare număr de credincioşi, format din primarul dr. Romulus Coţioiu, Iosif Vulpe –preşedintele Camerei de Muncă şi viceprimar, col. Buiculescu din partea Intreprinderii *Astra,* Traian Butoiescu din partea Uzinei electrice, Aron Petruţiu - preşedintele organizaţiei arădene a Ligii Antirevizioniste, Maria Botiş – preşedinta Societăţii arădene de Crucea Roşie, Kovincici – protopopul sârb al Aradului, Peter Herlo, din partea Bisericii greco-catolice, preotul Iovanov - parohul sârb al Gaiului, alţi oficiali şi intelectuali arădeni, au făcut o emoţionantă primire Părintelui Episcop Andrei Magieru, care, însoţit de suita sa, a păşit în fruntea convoiului, *pe sub poarta de verdeaţă*, inscripţionată cu un *Bine aţi venit.* În continuare, convoiul s-a desfăşurat pe strada Bisericii[106] împodobită sărbătoreşte. A urmat liturghia pontificală, realizată de episcopul Andrei, asistat de iconomul stavrofor dr. Gheorghe Ciuhandu[107], protopopul Traian Văţian, preoţii Virgil Mihulin, dr. Gheorghe Popoviciu[108], Sabin Ştefea, Gheorghe Pârvu, Nicolae Ionescu, Nicolae Ţandrău, Viorel Mihuţiu, ieromonahul Ilarie de la mănăstirea Hodoş-Bodrog, diaconii Ioan Darău şi Teodor

---

[103] În anul 1980, s-a constituit la mănăstirea *Sfântul Simion Stâlpnicul* din Gai, *Depozitul de concentrare a patrimoniului naţional,* pentru judeţul Arad, unde au fost predate obiectele cu valoare patrimonială din bisericile ortodoxe române din eparhie.

[104] **Cornel, Vădăsan**, op cit. p. 3-4. Cărţile, alături de alte obiecte de valoare, au fost predate în anul, Muzeului Mănăstirii *Sfântul Simion Stâlpnicul* din Gai.

[105] Ştirea, 7 noiembrie, 1934.

[106] Azi, Strada Dunării.

[107] **Gheorghe Ciuhandu** (1875-1947), născut la Roşia – Bihor, din părinţii preotului Petru şi Maria Ciuhandu.. După absolvirea gimnaziului greco-catolic din Beiuş, urmează studiile clericale la Institutul Teologic din Arad, după absolvirea cărora, fiind numit în 1898, învăţător la Şcoala confesională şi cântăreţ bisericesc în satul Căbeşti (Bihor), în anul următor transferându-se la Şiria (Arad). În perioada 1900-1902 îşi completează studiile teologice la Universitatea din Cernăuţi, după care este numit profesor suplinitor la Institutul Pedagogic-Teologic din Arad la Catedra de Istorie bisericească. Din 1905 până în 1939 desfăşoară o bogată activitate ştiinţifică, în domeniul literaturii teologice, istoriografice şi culturale, fiind considerat astăzi, ca unul din cei mai bine pregătiţi clerici ai timpului său (**Pavel, Vesa,** *Clerici cărturari de altădată,* Arad 2008, p. 298-347).

[108] **Gheorghe Popoviciu** (!889-1972), născut în Nerău (Judeţul Timiş) din părinţii Axente şi Emilia. Cursurile secundare la Liceul "*Andrei Şaguna*" din Braşov, iar cele de specialitate la Facultatea de Teologie a Universităţii din Cernăuţi, unde în 1916 şi-a luat doctoratul. Profesor de religie la Şcoala Normală din Arad (1916), Liceul "*Andrei Şaguna*" din Braşov, (1916-1927). În 1927, a fost numit profesor la catedra de *Studiu biblic al Vechiului Testament*, la Academia Teologică din Arad, iar din 1946, *Istoria bisericească*.. A fost colaborator permanent al revistei *Biserica şi Şcoala*.(**Pavel, Vesa**, 2008, op. cit. p. 356, nota 1076)

Frenţiu. În cursul sfintei liturghii, au fost tunşi şi hirotonisiţi, clericul Mircea Albu, întru ceteţ, tânărul Matei Domocoş, întru rasofor, părintele ieromonah Ilarion Iova, întru ecleziarh, iar diaconul Teodor Frenţiu, întru presbiter – duhovnic. Alături de cântăreţi, la slujba religioasă a participat Corul învăţătorilor din Arad, condus de preotul-învăţător Vasile Lugojan, o mulţime de credincioşi din Gai, din celelalte cartiere şi satele din jur.[109]

Raportul preotului Nicolae Ionescu, a cuprins date din istoricul clădirii, spiritul de jertfă al credincioşilor din Gai, autorităţilor politice şi administrative, precum şi a diverselor instituţii şi intreprinderi arădene. La ieşirea din biserică, oaspeţii au fost salutaţi de Vasile Ioanaş, şeful Curcumscripţiei administrative - Gai, ceremonia încheindu-se cu uralele mulţimii şi acordul imnului, adresat episcopului *Întru mulţi ani Stăpâne.*.

După încheierea lucrărilor, parohia a rămas cu o datorie de 150.000 lei, sumă care, în 1937, a fost solicitată primăriei, prin şeful antistiei comunale Vasilie Ioanaş[110].

Biserica a fost zidită din cărămidă, pe fundaţie din piatră, şi învelitoarea din tablă zincată. Cu o lungime de 40 m şi o lăţime de 8 m, construcţia dezvoltă, o suprafaţă utilă, de 320 metri pătraţi, structurată pe direcţia est-vest, după un plan dreptunghiular, terminat cu absida semicirculară a altarului. Înălţimea zidurilor sale, până la streaşină este de 10m. Acoperişul, în două ape, are înălţimea până la creastă, de 8,6 m.şi are învelitoarea din tablă. În dreptul altarului, pe culme, a fost fixată o cruce metalică.

5 şi 6. IX. 2. Schiţa de arhitectură a Bisericii

Stilul general este cel eclectic, cu decoraţiuni discrete, în linii simple, bizantin – balcanice, cu evidente influenţe de baroc. Partea dinspre apus, unde se află şi intrarea principală în biserică, este cea mai elaborată**.** Acest element, se observă mai ales, prin faptul, că, deasupra pronaosului, se înalţă cele trei turnuri inegale, simbol al Sfintei Treimi. Cel din mijloc, cu o înălţime de 31 m. serveşte drept clopotniţă, astfel că sunetul celor trei clopote se răspândeşte peste întregul cartier. El este încadrat de două turnuri mai mici. Îndreptate spre cer, ele atrag atenţia, conferind bisericii o impresie de soliditate, putere şi bogăţie. Ferestrele camerei de unde provine sunetul, clopotelor, sunt uşor de recunoscut, ele neavând sticlă, ci doar obloane, necesare, pentru a împiedeca pătrunderea păsărilor. Deşi ţin în mod esenţial de orice sărbătoare creştină clopotele, sunt folosite şi cu ocazia înmormântărilor, a nunţilor s-au chiar în scopuri laice, anunţând o anumită oră a zilei, sau unele pericole. În timpul războiului, sau în caz de incendii, clopotul se *trăgea într-o dungă,* alarmând populaţia, asupra unor pericole Soliditatea construcţiei, trebue să se opună vibraţiilor provenite de la tragerea clopotelor, care constitue dealtfel, una dintre principalele cauze ale avariilor structurale suferite de biserici. Baza turnurilor, care corespunde pronaosului, este alcătuită dintr-un pătrat, cu latura de 4,60 m. Interiorul este ocupat cu scările care duc la cor şi în camera de unde se trag clopotele**.**

Foto 7.IX.2.Schiţa Iconostasului

Decorul exterior al edificiului este auster, monotonia fiind întreruptă de golul ferestrelor şi câţiva stâlpi adosaţi, care dau şi impresia de soliditate a construcţiei. Proiectul, prevedea, elemente suplimentare, care constau din turnuleţe şi alte decoraţiuni adosate, care, însă, nu au mai fost realizate Un brâu realizat din tencuială înconjură biserica, la mijlocul pereţilor delimitând, în partea superioară, suprafeţe acoperite cu reliefuri geometrice. Zidăria este din piatră şi cărămidă, cu bolta semicirculară construită din rabiţ, cu mortar de var şi nisip. Peste Pronaos şi o parte din Naos este ridicat corul, care se desfăşoară pe o suprafaţă întinsă. Interiorul a fost pardosit cu plăci de mozaic. Biserica, are două intrări, una, spre vest, prin pronaos, folosită de femei, iar cea de a doua, folosită de bărbaţi, este prcticată, în partea de sud, la mijlocul navei.

Foto 8/IX.2. Biserica Ortodoxă Română

Ferestrele, cu geamuri transparente, din sticlă, de formă dreptunghiulară, sunt de mărimi diferite, mai înguste, spre vest şi în dreptul altarului, mai largi, în dreptul stranelor.. Cele de pe turle, se sfârşesc în arc

[109] *Biserica şi Şcoala* anul LX nr. 40 Arad, 4 octombrie, 1936, p.3-4 ; *Ştirea,* 17 septembrie, 1936
[110] Ştirea, 4 martie 1937

romanic şi au obloane din lemn. Pe turnuri se mai observă conturul unor ferestre oarbe şi conturul ceasurilor practicate doar sub aspect ornamental.

Noua înfăţişare a Bisericii

În anul 1961, vechea pictură murală, a fost înlocuită cu una nouă, în tehnica *tempera,* de către preoţii Andrei Mitroi şi Cornel Vădăsan - parohul bisericii din Gai. O nouă reparaţie care a cuprins doar zugrăveli exterioare, s-a realizat, sub păstorirea preotului Viorel Sasu, în anul 1976. Patru ani mai târziu, preotul Viorel Teaha, remarca faptul, că deşi, este construită de nici 50 de ani, biserica este într-o stare jalnică, impunându-se efectuarea unor reparaţii capitale. Unele din ele au fost executate în 1983.

Începând din 1990, preotul paroh Nicandru Cuţaru, împreună cu enoriaşii, au început ample lucrări de reparare şi modernizare a clădirii, care au îmbunătăţit radical aspectul interior şi exterior al bisericii. Ele au constat din: decaparea exterioară a tencuielii, până la cărămidă şi zugrăvirea în *terasit* (1990), înlocuirea jgeaburilor pentru apele pluviale la acoperiş (1997), realizarea instalaţiei termice, prin conectarea la reţeaua naţională de gaz metan (1999), înlocuirea învelitoarei din tablă degradată de rugină, cu una nouă din aluminiu (2002). De asemenea, vechea structură spaţială a bisericii a oferit, premiza ideală pentru aplicarea unui nou program iconografic ortodox, materializat, prin pictura murală realizată în frescă, de *Cornel Paşcanu* din Bucureşti.

O echipă, condusă de *Gligor Vlaş*[111], din Arad, a înlocuit şi iconostasul şi întregul mobilier: stranele, tronul împărătesc, mormântul, scaunul arhieresc, scaunele epitropilor, a enoriaşilor etc, cu elementele de sculptură şi suprafeţe pictate. Lemnul de paltin, folosit ca suport al lucrărilor artistice, a fost recoltat din zona Sebişului, în perioada anilor 2002-2004. Vechiul iconostas, a fost donat Bisericii din Gothateia, judeţul Hunedoara.

Iconostasul, este elementul de construcţie liturgic, care desparte obştea credincioşilor de *Sfânta sfintelor*, naosul de altar, şi totodată le uneşte prin cele trei uşi. Tâmpla sculptată în lemn, a fost realizată, cu elemente ale barocului european târziu.

Baza tâmplăriei, este susţinută prin patru perechi de stâlpi adosaţi panoului tâmplei. Picturile primului registru sunt ridicate pe socluri înalte, pătrate, decorate prin traforare, cu motive fitomorfe. Stâlpii, sculptaţi decorativ, în relief, se termină în registrul următor, fiind întrerupţi, şi delimitaţi de brâuri decorative, traforate, sau sculpate în relief, cu vrejuri de viţă de vie, simbol al lui Isus Hristos. În felul acesta se limitează câmpul pictural al icoanelor. Ramele şi ancadramentele arhitecturale ale acestora, sunt drepunghiulare în registrele inferioare şi ovale în celelalte nivele. Ele prezintă o dispoziţie centrală, câmpul pe care-l înrămează fiind înconjurat cu un ornament liber, care se dezvoltă omogen pe toate laturile, fără să ţină seama de sus sau jos. Ovele şi vrejurile vegetale din care sunt compuse ramele, au însă o orientare verticală precisă şi sunt astfel plasate încât să le dea înălţime. Vioiciunea modelului este dictată, mai degrabă, de necesităţile impuse de decorul pe care îl serveşte, decât de acelea, ale compoziţiei conţinutului. Şi aici, ovalul ca şi cercul, constituie doar un pretext de rotunjire a colţurilor, potrivindu-se astfel mai confortabil subiectului religios. Personajele sunt prezentate, până la brâu, în atitudini şi gesturi diferite, unii purtând suluri de manuscrise, care vestesc sosirea lui Cristos ca Mântuitor al lumii

[111] **Gligor Vlaş** (n. 18 ian. 1957, Vălanii de Beiuş – Bihor), este tâmplar artistic, din a treia generaţie de sculptori în lemn. A lucrat ca subinginer la Combinatul de Prelucrare a Lemnului (CPL) Arad, iar din 1991, este proprietarul firmei, *Vlaş SRL*. A mobilat peste 40 de biserici, în întreaga ţară, la Hunedoara, Oradea, Avram Iancu (Vârfurile-Arad), Bucureşti, Marghita, Socodor – Arad, Chişineu Criş, Huedin, etc.

9. IX.2. Iconostasul

In descifrarea iconografică, Drumul Revelaţiei merge de sus în jos, din care prezentăm doar câteva scene. Astfel, sunt prezentate: alături de iconografia Vechiului Testament scene din viaţa şi minunile lui Isus Hristos, Patimile şi Pildele lui Hristos, Praznicele Maicii Domnului, portretele unor sfinţi mărturisitori ai credinţei, Mucenici, Pusnici sau părinţi ai Pustiului.

Iconostasul, este structurat pe cinci registre, fiecare rând fiind organizat simetric, în jurul icoanelor centrale: *Crucea, Cina de la Stejarul Mamvri, Maica Domnului, cu pruncul Isus Binecuvântând, Cina cea de Taină.*

Registrul superior este dominat de *Crucea cu Chipul răstignit al Mântuitorului*. De o parte şi de alta, în oval se află portretele întregi ale *Sfântului Evanghelist Ioan* şi *Maicii Domnului*. Formatul în medalion, pe înălţime, accentuiază verticalitatea lucrării. El face ca figurile reprezentate să pară mai înalte, indicând în acelaş timp imaterialitate, biruinţa asupra greutăţii gravitaţionale. Dealtfel spre deosebire de Renaştere, care a îndrăgit cercul ca fiind forma perfecţiunii cosmice, faza manieristă a barocului, în care se poate înscrie acest iconostas şi-a ales elipsa puternic încordată care contrapune ambivalenţa rotunjimii extensiei

Registrul următor, cuprinde portretele a doisprezece patriarhi şi proroci, în mijlocul cărora, domină prin mărime, tabloul *Cinei de la Stejarul din Mamvri.*

Registrul din mijloc, prezintă ci doisprezece apostoli (Filip, Vartolomeu, Iacob, Luca, Matei, Pavel, Petru, Ioan, Marcu, Andrei, Simon, Toma), ţinând în mâini hârtii înfăşurate şi icoana *Maicii Domnului cu Isus Binecuvântând*

Urmează registrul *Praznicelor Împărăteşti: Naşterea, Botezul, Înălţarea la Cer, Intrarea în Ierusalim, Schimbarea la Faţă, Floriile, Adormirea Maicii Domnului, Buna-vestire, Naşterea Maicii Domnului, Intrarea Mântuitorului în Biserică, Tăierea Împrejur a Mântuitorului Hristos, Coborârea Duhului Sfânt.* În mijloc, deasupra Uşilor Împărăteşti, este *Cina cea de Taină*

În registrul de jos, se află Icoana de Hram şi portretele personajelor venerate *Maica Domnului, Mântuitorul Isus Hristos, Sfântul Nicolae,* sunt mult mai mari şi aşezate la o înălţime potrivită, pentru a putea fi cinstite direct de către credincioşi, prin sărutări, plecăciuni şi semnul crucii.

O importanţă deosebită le revine *Uşilor Împărăteşti,* principala intrare spre *Altar,* prin care au voie să treacă doar preoţii, în anumite faze ale slujbei. În faţa acestei intrări, pe treapta altarului se face împărtăşania credincioşilor. De aceea deasupra ei este înfăţişată cuminecătura, *Împărtăşania apostolilor,* prin imaginea cunoscută sub numele *Cina cea de taină*. Pe canaturile acestui simbol al intrării în împărăţia lui Dumnezeu este ilustrată imaginea *Bunei-vestiri* şi cei patru evanghelişti (Matei, Marcu, Luca Ioan), în medalion. Pe *Uşile Diaconeşti* se află figura arhanghelilor *Mihail* (dreapta) şi *Gavril* (stânga), conducătorii cetelor cereşti.

Foto 10.IX.2.Noua înfăţişare a Bisericii.

După terminarea lucrărilor, întreg interiorul bisericii, apare decorat cu un impresionant covor de scene biblice şi figuri ale sfinţilor. Prima impresie este derutantă, dar încântătoare, o varietate nesfârşită de culori şi personaje, din care, numai după o profundă meditare, se pot desprinde o serie de unităţi : medalioane, pătrate, alte forme geometrice plasate pe mai multe registre, cadre vegetale complicate care separă, ajutându-ne să descifrăm scenele. Totul e dominat de o culoare liniştită, luminoasă. Conturele, puţin accentuate aduc mişcare şi viaţă în fiecare compoziţie. Normele bizantine cu figuri slabe şi rigide, au fost înlocuite cu personaje mai apropiate de realitate, cu expresie şi mişcări mai puţin încorsetate. Fiindcă scopul picturii bisericeşti nu este doar de a decora suprafaţa cu scene instructive şi moralizatoare, ci este însăşi *Biblia pauperum* pentru cei care nu ştiu, sau, nu au răbdarea şi timpul necesar să citească. Scopul moralizator reiese clar, mai ales din reprezentările *judecăţii de apoi* şi din unele detalii ale *pedepselor divine.*

Sfinţirea, s-a făcut în ziua de 8 septembrie 2006, de către P.S. dr. Timotei Seviciu, Episcopul Aradului, care însoţit de Nestor Iovan - stareţul mănăstirii Hodoş – Bodrog, Ilarion Tăucean - arhimandritul mănăstirii Feredeu, preoţii: Ioan Tulcan, Iov Orădan, Ioan Mierluşcă, a oficiat slujba de Vecernie. Apoi, soborul de preoţi, urmaţi de mulţimea credincioşilor prezenţi, au înconjurat în procesiune sfântul lăcaş, săvârşind ritualul de hram şi de binecuvântare a lucrărilor. În cuvântarea, P.S. dr Timotei Seviciu, au fost adresate, în cuvinte alese, aprecieri la adresa preotului paroh Nicandru Cuţaru, a familiei Nicola Mihailovici naşul bisericii, pentru donatori şi sponsori, pentru enoriaşii care au contribuit la noua înfăţişare a bisericii.

Pe unul din pereţii centrali ai pronaosului a fost înscris, cu majuscule, în aceeaşi tehnică picturală, următorul text explicativ:

Pisanie / Cu bunăvoirea Tatălui, cu ajutorul fiului şi cu Harul Sf. Duh, zidi-tu-sa acest Sf.lăcaş în anul 1935, iar la 13. 09. 1936 / a fost sfinţit de către Ep. Aradului Andrei Magieru, asistat de un sobor de preoţi şi diaconi, paroh fiind pr. N. Ionescu. Între / 1960-1961, Biserica a fost pictată în tehn. Tempera, de către pict. Pr. Andrei Mitroi, ajutat de pr. Paroh Cornel Vădăsan. În tim / pul păstoririi pr. Viorel Sasu şi Teaha Viorel, s-au făcut reparaţii curente. Însă reparaţii capitale s-au făcut în timpul / pr. Nicandru Cuţaru, respectiv: în anul 1990. Biserica a fost tencuită în terasit, în 2000 s-a introdus centrala termică, iar / în 2002 s-a schimbat acoperişul cu unul nou. Din 2004 până în aug. 2006 s-a pictat în tehnica "fresco" de către pict. Cornel Paşcanu. Sponsor principal al pictu / rii şi iconostasului fiind dl. Mihailovici Nicola. Sf. lăcaş s-a înoit cu mobilier sculptat. La 8. 09. 2006 P.S. dr. Timotei Seviciu, Ep. Al Aradului a oficiat slujba / de sfinţire, înconjurat de un sobor de preoţi şi numeroşi credincioşi / Primeşte Doamne jertfa robilor tăi.

Casa Parohială, Casa Naţională şi alte bunuri ale Parohiei

Casa Parohială, este menţionată, în inventarul din 1897, ca fiind o clădire modestă cu o valoare de 900 florini pe str. Templom (Dunării) nr 30.

În toamna anului 1919, Nicolae Ionescu, a comunicat Episcopiei, că nu se poate muta în Gai, deoarece edificiul amintit, este foarte deteriorat, propunând ca locuinţa preotului, să fie amenajată, în localul şcolii confesionale, din Piaţa Sfântul Ioan, instituţie care urma să se defiinţeze prin statificarea din 1920 Ultima reparaţie a clădirii, a fost făcută în 1907, de către mistrul zidar Milan Jivanelov În 1926, vechea clădire a şcolii, construită în 1876, pe locul actualei Case Parohiale a fost reparată şi modificată, servind ca locuinţă pentru familia preotului Nicolae Ionescu, formată din patru persoane şi sediu al parohiei[112]

Lucrările au constat din zugrăvirea a patru camere, în suprafaţă de 332 m.p., a coridorului, vopsirea a 8 uşi şi a tocului ferestrelor, completarea geamurilor lipsă, ridicarea unor ziduri despărţitoare pentru amenajarea unor încăperi mai mici. Alături de locuinţă, aici s-a amenajat, biroul, biblioteca, arhiva parohiei, asigurându-se totodată, spaţiul necesar repetiţiilor Corului bisericesc şi întrunirilor Consiliului parohial, epitropilor, etc.

Foto 11.IX.2. Schiţa vechii Case parohiale

Casa, cu aspect rustic, geamurile joase şi acoperişul în două ape, avea faţada şi uşa de intrare, spre Piaţa Sfântul Uoan. Construită din pământ bătut, încadrată în plan orizontal pe direcţia nord-sud, a străzii Dunării, clădirea de la nr. 99, era compusă, în final, din 8 încăperi, care comunicau între ele, iar cu exteriorul printr-un coridor, închis pe jumătate, delimitat cu stâlpi din cărămidă legaţi între ei printr-un zid ridicat la înălţimea de 1,4 m. Pardoseala din scândură, învelitoarea din ţiglă, şi încălzirea, în sezonul rece, cu sobe din fontă, alimentate cu lemne şi cărbuni, ofereau locatarilor un oarecare confort. Acareturile compuse din adăposturi pentru animale, depozit de cereale şi magazie de lemne, delimitau, spre nord, curtea spaţioasă umbrită de doi nuci. Fântâna zidită din cărămidă, se afla în grădină şi funcţiona cu o găleată metalică

[112] Familia preotului Nicolae Ionescu, a locuit în vechea Casă Parohială până la decesul preotesei Iulia Ionescu, (născută Raicu), survenită în anul 1973

acţionată manual. În partea opisă a fost construită haznaua din lemn. Spre vest, cuprinsă între străzile: Ştefan Tenetchi şi Călţunaş, până la clădirea *Casei Naţionale,* numită şi *Sala românească,* azi magazin comercial, se întindea grădina de legume şi livada, cultivate de familiile preoţilor, care s-au succedat în parohie. După 1950, o parte din clădire, a fost închiriată, unităţii militare din apropiere, care a folosit spaţiul, pentru găzduirea unor familii de ofiţeri.

În timp, vechea clădire şcolară, devenită Casă parohială, s-a degradat, devenind din ce în ce mai inospitalieră, astfel că trebuia demolată.

Primele donaţii pentru construirea noii Case parohiale, s-au făcut după 1975. O contribuţie substanţială, şi-au adus-o familiile Mihai Pălincaş, Hristodor Jalba, alături de alţi credincioşi. Construcţia, formată din parter şi două nivele a fost ridicată, în perioada 1979-1981, preot-parh fiind Viorel Dimitrie Sasu. Lucrările s-au executat, în regie proprie de o echipă de constructori condusă de zidarul Sabin Solomie din Gai. Edificiul, cuprinde: locuinţa preotului, biroul parohial, arhiva, biblioteca, sala de şedinţe şi încăperea pentru repetiţiile corului.

Casa Naţională, cunoscută sub numele de Sala Românească, a fost construită, în Piaţa Sf. Ioan, înainte de construirea bisericii, în 1911, ea fiind în proprietatea exclusivă a Comunei bisericeşti[113]. Aici se organizau: şezători, conferinţe, concerte, baluri, chermeze, spectacole şi serbări şcolare, sau cu ocazia unor evenimente prilejuite de anumite sărbători. Clădirea cuprindea, după 1936 şi locuinţa familiei crâznicului Gheorghe Horga, care era în felul acesta şi îngrijitorul aşezământului.

Alte bunuri din proprietatea parohiei**,** au fost obţinute, prin împroprietărire şi donaţii. Astfel, în noiembrie 1927, preotul Nicolae Ionescu a înaintat Ministerului Agriculturii, Comisiei Judeţene pentru Expropriere şi Împroprietărire, un apel împotriva Hotărârii Primăriei nr 45, privind împroprietărirea necorespunzătoare a Bisericii din Gai. Se considera insuficientă, suprafaţa atribuită, din moşia *Taganyi,* sub forma sesiei parohiale - 32 jugăre, a terenului pentru întreţinerea bisericii -10 jugăre şi a sesiei cantorale - 8 jugăre. Se motiva, prin aceea, că terenul primit e departe şi de proastă calitate iar Parohia din Gai, are 1400 enoriaşi. În consecinţă, se solicita, prin schimb, o altă suprafaţă din moşia Aradului şi încă 8 jugăre, sesie pentru al doilea cantor, cerere, corectă, dare a fost aprobată[114].

De-alungul timpului, nu puţini au fost enoriaşii, instituţiile, sau unităţile economice, care au spijinit Parohia şi implicit Biserica, prin lucrări, materiale, crearea şi susţinera unor fundaţii de sau prin donaţii de: terenuri, clopote, veşminte, icoane, prapori, bani etc. Numărul lor, este impresionant, dar o evidenţă precisă a acestora nu există , iar unii au preferat să-şi păstreze anonimatul. Amintim totuşi alte câteva familii şi instituţii, care au contribuit la dotarea şi bunăstarea parohiri ortodoxe române din Gai, până în 1940

Fundaţia Ana Manea, proprietară, în Gai, şi soţul ei Nicolae, cu un fond de 200 coroane, creat în 1895, pentru pomenire[115].

Fundaţia George Popovici, econom, în Micălaca – 580 coroane, în 1905, pentru pomenire şi parastas, în Gai[116]

Mitru Fericean, epitropul Bisericii, în 1908, o garnitură de ornate bisericeşti, în valoare de 70 cor.

Sava Oargă şi soţia, în 1908, au donat, în 1908, doi prapori –50 cor.

Văduva Fânău, a donat în 1908, 1 prapor – 25 cor.

Dimitrie Raica şi soţia Elena, au donat Bisericii, în 1911, o măsăriţă din pliş, pentru sfântul prestol şi două ştrgare, care au costat 80 cor.[117]

---

[113]*** *Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică*, Arad, 2006, p.410

[114] AN Arad, Fond PMA, D 1 /1886, 1892, 1908-1916, 1927, Fila 14

[115] AN Arad, Fond Protopopiatul Ortodox Român Arad, 1877-1920, D 324/1915, fila 83

[116] Idem, D 259/1905

[117] Idem, D 307, fila 2

Sava Ilca şi soţia Terezia Ilin, au donat, în 1914, o garnitură de odăjdii bisericeşti, în valoare de 245 coroane şi o cruce de metal, de 33 cor.[118]

Corul Bătrân şi alţi poporeni, au donat, în 1914, ripizi şi o cruce, în valoare de150 coroane[119]

Nicolae Marincovici, în 1918 – Evanghelie – 100 cor.

Ştefan Pleşca, prisonier, macedonean, în 1918 – Icoana Sfântului Ioan Botezătorul – 100 cor.

Simeon Păcurar, în 1918, Icoana Cina cea de Taină –50 cor[120].

Vasile Mezei, în 1919, dar în bani, 200 co[121]*r.*

Primăria şi Prefectura Arad – Donarea a unor importante sume de bani, pentru construcţia noii Biserici.

Nicolae Fericean şi *Emilia Bugar*, în 1924, au cumpărat şi donat Parohiei, din intravilanul Hasz, suprafaţa de teren pe care a fost construită Biserica.

Mitru (Dimitrie) Ferician, soţia *Măriuţa* şi fiii: *Ioan, Arsa, Simion, Dimitrie, Lazăr,* în 1935, au cumpărat clopotul mare, *Gheorghe Ferician* cu soţia *Iuliana* - clopotul mijlociu şi *Gheorghe Ferician* senior cu soţia *Marica* - clopotul mic.

Uzina Electrică – Montarea în 1936 a instalaţiei de cirent electric.

Uzina de Vagoane – Realizarea în 1936, a împrejmuirii

Crucile de Hotar

De-a lungul timpului, enoriaşii, împreună cu biserica au ridicat mai multe cruci de hotar, vizitate cu ani în urmă de întreaga comunitate sub forma de procesiuni şi pelerinaje. Ele erau legate mai ales de anumite sărbători, de hramul bisericii, pentru binecuvântarea holdelor, încetarea ploilor şi a secetei, sau îndepărtarea unor pericole iminente. De regulă, procesiunile se organizau imediat după săvârşirea Sfintei Liturghii, la care lua parte întreaga comunitate, înveşmântată în straie de sărbătoare, condusă de preot. Enoriaşii se deplasau cu prapori şi obiectele de cult, la troiţe şi la celelalte monumente cruciforme, care erau împodobite cu flori şi unde se rosteau rugăciuni, pentru paza de, *ciumă, foamete, potop, de venirea altor neamuri, de războiul cel dintre noi, recolte îmbelşugate*[122]. Astăzi, mai există, două *Monumente cruciforme* în extravilanul Gaiului, în parte degradate, cunoscute după numele familiilor donatoare. Astfel, pe drumul Iratoşului, în preajma Cantonului de Vânătoare, pe partea stângă a drumului de ieşire din spre Gai, dincolo de intersecţia spre Sâmpaul, se află *Crucea lui Branu*, iar, pe *Şoseaua de centură*, la ieşirea din Gai spre vest, la intrarea în Parcul Industrial, pe partea dreaptă, se află *Crucea lui Bibecu* (piatră). Un al treilea monument cruciform din lemn, se afla şi lângă podul din beton, care traversează Ierul, în preajma Mănăstirii *Sfântul Simion Stâlpnicul*, demontată, în prezent.

Preoţii Bisericii *Naşterea Maicii Domnului*

Şi în Gai, ca în orice altă parohie, rolul de căpetenie în promovarea progresului moral, cultural şi social îi revine Preotului de mir. Obligaţiile lui sunt în primul rând cele sacedortale, îndeplinite, după datina *Bisericii Răsăritene*, prin Utrenie şi Sfânta Liturghie**,** prin predică şi cateheze, ţinute mai ales în biserică, , dar şi în afara ei. El transmite cu toate ocaziile valorile creştine şi veghează asupra modului cum acestea sunt receptate în comunitatea creştină. Până în 1920, preotul a condus, în mod direct direct

[118] Idem, D 318/1914, fila 5.
[119] Ibidem
[120] IdemD 351/1919, fila 36
[121] Ibidem
[122] Pavel Vesa, op. cit. 2006, p509, 510

Şcoala Confesională, iar după statificare, au încurajat, întregul Sistem de învăţământ. Astfel, prin diverse Circulare trimise in teritoriu, atât cu prilejul deschiderii anului şcolar, cât şi cu alte ocazii din viaţa comunităţii, episcopii Aradului, cu deosebire, Ioan Meţianu şi Ioan I. Papp, atrăgeau atenţia preoţilor, despre importanţa învăţământului pentru viitorul naţiunii. Preoţii erau îndemnaţi *să cuvânteze poporului despre foloasele învăţăturii, după care îmbrăcaţi ornat-bisericesc, să meargă la şcoală împreună cu poporul unde vor face sfinţirea apei şi a şcolii, să meargă în casele poporenilor pentru a fi sfătuiţi şi admonestaţi să-şi trimită copiii la cursuri*[123]. În continuare, *se atrage atenţia ca încă din prima săptămână, preoţii să fie prezenţi în şcoală, unde vor observa, frecvenţa elevilor, propunerea tuturor obiectelor de învăţământ, dotarea unităţolor cu material didactic şi cărţi şcolare*[124]. Recomandările se refereau şi la alte aspecte ale activităţii, insistându-se ca *toate organele parohiale, dimpreună cu corpul învăţătoresc, să aibe toată purtarea de grijă pentru observarea ordinei şi curăţeniei în şcoală şi în preajma ei*[125].

La sfârşitul fiecărei Liturghii, preotul anunţa sărbătorile săptămânii sau perioadei următoare şi-i povăţuia pe enoriaşi despre modul cum trebuia întâmpinată aceasta. Din dispoziţia Sfântului Sinod, la 13 martie 1938 cu prilejul prăznuirii Zilei Ortodoxiei, în Gai s-a oficiat cu mare solemnitate Sfânta Liturghie, unde, preotul a citit în faţa Altarului şi a poporului îngenuncheat, *dezlegarea credincioşilor de toate jurămintele făcute, în afară de cele rânduite de legile Ţării*[126].

Dar, preotul, conduce parohia şi din punct de vedere administrativ, având obligaţia de a ţine cancelaria, arhiva şi gospodărirea corectă a averilor bisericeşti

La început, până în 1936, enoriaşii ortodocşi, români şi sârbi, au folosit Paraclisul Mănăstirii *Sfântul Simion Stâlpnicul* pentru întreaga viaţă bisericească. Aici au slujit preoţii români:

Axente Brădean (1847, 1849, 1855), **Ioan Raţ** (1849)

Dimitrie Misici (1855 - 1886), născut în 1819, absolvent al Institutului Teologic din Arad, a fost hirotonit ca preot, de episcopul Gherasim Raţ în 1845. A fost apreciat, an de an, ca având purtare bună, îndeplinind toate îndatoririle. Purta veşminte preoţeşti şi vorbea maghiara, sârba şi germana. În 1875, după moartea soţiei, s-a ocupat singur de creşterea şi educarea celor doi băieţi [127],

Vasile Olariu (1886- 1896), preot paroh şi catehet, s-a născut în Zărand (1851), a absolvit Liceul din Beiuş (1871) şi Institutul Teologic din Arad (1874), după care a slujit ca preot la Conop (1875-1878) Căpâlnaş (1878-1886), Arad-Gai (1886-1896) şi Zărand (1896-1901). În timpul cât a fost preot-paroh în Gai, o perioadă de timp, a ocupat şi postul de învăţător. Neavând calificarea necesară, pentru munca didactică şi dovedind dezinteres pentru această activitate, în această perioadă, rezultatele au fost apreciate de Consistor, ca fiind foarte slabe[128]. Cu toate acestea, *în urma decesului preotului Ilie Dogaru, paroh în Arad – centru, rămânând mai multe şcoli, fără catihet, în 1892, în locul răposatului, a fost numit Vasile Olaru, urmând ca ostenelile lui, să se recompenseze, la sfârşitul anului, în proporţie cu serviciul prestat. Pe baza acesta, a şi fost îndrumat, să se adreseze, Societăţii liniei de fier (tramvai), pentru a i se acorda un bilet de liberă călătorie*.[129] Deşi pe întreaga durată a activităţii sale ca şi catehet, care a ţinut până în 1895, a lucrat exmplar[130], nu a fost plătit pentru această muncă. După mai mulţi ani, ca preot la Zărand, ani în şir, şi-a cerut retroactiv drepturile cuvenite, care, însă, nu i-au fost acordate niciodată.

---

[123] Idem, D.2 /1878, fila, 15.,
[124] Idem, D.4 /1878, fila 119
[125] Idem, D. 7, fila 207.
[126] Ştirea, 14 martie 1938
[127] AN Arad, Fond, *Protopopiatul Ortodox Român*, D 5/1878, fila 219; D 15/1878, fila 149
[128] Mai pe larg, vezi la capitolul Învăţământul Confesional.
[129] Idem, D 130/1892, fila 158
[130] Idem D 182/1897, fila 87

În locul de catihet, rămas vacant, după plecarea lui Vasile Olaru, în 1895, a fost numit, tânărul preot Traian Văţian.

În anul 1901, Vasile Olaru, a fost ales de Consistoriul eparhial ca *exactor al socoţilor din parohiile eparhiei Aradului*, post în care a funcţionat până la pensionarea sa din 1931, timp în care, s-a mai ocupat însă şi de parohia din Gai. A trecut, în cele veşnice, în 1933, la vârsta de 82 ani, după 58 ani de preoţie[131]

Mihai Lucuţa (1896-1905) s-a născut în 1872, a absolvit 8 clase gimnaziale şi Institutul Teologic din Arad (1895), fiind hirotonit de episcopul Ioan Meţianu şi numit preot şi administrator parohial în Gai, de către episcopul Ioan Meţianu, la 6 august 1895[132]. Căsătorit cu un copil În 1905, a fost strămutat la Şiria.

George Bragea *(1906 - 1916),* s-a născut la Macea (1856), unde a urmat şi absolvit şase clase gimnaziale, apoi Preparandia şi Institutul Teologic din Arad (1886). Văduv cu un copil. A fost hirotonit ca preot, de către episcopul Meţianu (1886) şi numit ca preot, la Milova, Macea, Selişte (Sâc) şi Gai, unde a fost sancţionat de Consistoriu şi disponibilizat la 3/16 septembrie, 1916, din cauza unui proces judecătoresc. A făcut numeroase reclamaţii, considerându-se nedreptăţit aşa cum a fost cea din noiembrie 1919, adresată protopopului Traian Văţian şi pe care o reproducem mai jos, pentru pitorescul ei[133] S-a retras, la Turnu, unde fiul său, Valeriu Bragea, era învăţător. A murit la 11 aprilie 1933, în vârstă de 77 ani, fiind înmormântat în cimitirul din Turnu [134].

Iosif Tatulea (1916), preot refugiat din Ardeal, numit în 15/28 septembrie 1916, pe postul rămas liber, prin disponibilizarea lui Gheorghe Bragea. După două luni, de la instalare, în luna noiembrie, a plecat să-şi vadă, comuna natală, de unde nu s-a mai întors.

Romul Frateş *(1916-1920),* născut în 1876, absolvent de opt clase gimnaziale, şi Institutul Teologic. A fost hirotonit de episcopul Papp (1916) şi numit, la 22 decembrie şi introdus la post, în 24 decembrie 1916, la vârsta de 40 de ani, ca preot, în parohia vacantă din Gai. Din căsătorie, a avut două fete: Veturia (n. 1904) şi Felicia (n. 1911) [135]. Ca administrator parohial, a adunat în beneficiul său, sub formă de bir: de la fiecare casă, câte o măsură mică de grâu (30 litre), iar de la jeleri, câte 4 coroane, stolele uzuale pentru funcţie stabilite de credincioşi, taxa pentru sala de joc, păstrarea arhivei şi purtarea oficiului parohial. La preluarea arhivei, i-au fost predate, de către George Bragea, arhiva, aflată însă, în mare dezordine, 7 măsuri de grâu, 1 măsură de orz, 1,5 măsuri de porumb sfărâmat şi 3 măsuri de porumb pe coceni.

Nicolae Ionescu (1920-1950), este membrul unei vechi şi importante familii de intelectuali arădeni, care, prin descendenţi direcţi, sau prin căsătorie s-a făcut remarcată, în varii domenii de activitate: bisericească, şcolară, politică, economică şi administrativă. [136] O parte, din membri ei era, binecunoscută, în

---

[131] *Protopopul Vasile Olariu,* în, *Biserica şi şcoala*, anul LVII, nr 17, din 23 aprilie 1933, p. 4

[132] AN Arad, Fond Protopopiatul Ortodox Român Arad, D 180/1896, fila 23 ; Calendar Ortodox pe anul 1902

[133] Trei parochiene, erau, în 13/20 l.c.pe tramvaiul în care erau Ion Simu şi Vasile Miron, învăţători pensionaţi din localitate şi vorbeau următoarele: *Nu ştim ce să facem, avem de a boteza şi nu avem popă. Olaru, a zis una, în ziua Arch. Gavril şi Mihai a lăsat mortul (feciorul lui Ciupa), pe laviţă, după începutul prohodului şi desbrăcându-se de hainele de slujbă, s-a îndepărtat cu stola încasată şi cu prânzul (pomana) mai înainte mâncată de dânsul, sfădind şi înjurând poporenii, zicând: "că mai margă dracul la voi în biserică şi la slujbe". Cel din Tornea (preotul Ionescu n.n.), nu vine la noi şi tot satul tare ne bănuim după popa Bragea, că aşa popă ca dânsul, nici va mai fi*. De acest acord, sunt toţi poporenii de bine, ba şi străinii din Gai… De aceea, vin eu cu ofertul şi mă angajez la reactivarea şi remergerea mea în Gai, de a-mi continua acolo păetorirea rechemâîndu-mă poporenii. Ba propun, a se reactiva din oficiu, toţi preoţii pensionaţi care sunt încă apţi pentru păstorire. Semnează Gheorghe Bragea (Idem, D 350/1919, fila 31.

[134] *Preot Gheorghe Bragea*, în *Biserica şi Şcoala* an LVII, nr 17 din 23 aprilie 1933, p. 7

[135] AN *Fond Protopopiatul ortodox Român Arad*, D 332/1917, fila 15

[136] Fondul de documente Horia Truţă, Familia Ionescu - Raicu

mediile intelectualităţii arădene, încă în 1830, fiind trecută, pe *Lista bunilor naţionalişti*, întocmită de bănăţeanul Pavel Vasici Ungurean[137]

Originea familiei Ionescu, se pierde la începutul secolului al XVIII-lea. Se ştie, că prin 1720, o văduvă, Ionescu, din Ardeal, a sosit, la Semlac, împreună cu fiul său, Simion. Copilul fiind isteţ, a fost înfiat de un oarecare, Grozian, om cu stare, care l-a susţinut la şcoală, devenind astfel preot. A urmat prin fiul său Petru (1), răposat în 1812, a doua generaţie de preoţi, iar prin nepotul său, Teodor (1), cea de-a treia generaţie[138].

A patra generaţie, a Ioneştilor din Semlac, este marcată de cei patru copii ai lui Teodor (1) şi anume: Petru (2), Dumitru, Nicolae (1) şi Iulia.

Cel dintâi fiu, Petru (2), născut în 1807 şi absolvent al Institutului Teologic (1834), a fost capelan la Nădlac, ocupând locul devenit vacant, prin plecarea la Arad a lui Petru Varga, viitorul profesor al Seminarului Teologic. În 1835, Petru Ionescu (2), a fost hirotonit, de episcopul Gherasim Raţ, ca preot în Semlac, unde a rămas, timp de 32 de ani, până la decesul său din 1861. Pentru sârguinţa şi pietatea sa, episcopul Procopie Ivaşcovici, la distins cu brâul roşu. În 1831, s-a căsătorit cu Iuliana Caracioni din Pecica. Familia Karatson de Lona (Karacson, Crăciun), oameni înalţi, negricioşi, cu nasul coroiat, era originară din Macedonia din ţinutul Raşka. Fugiţi de groaza turcilor, s-au aşezat iniţial în localitatea Luona (Sasz Lona, Luna) apoi s-au stabilit în Pecica.[139].

Unul din fiii lor, avocatul Lazăr (1) Ionescu (1832 – 1892), a fost Deputat în Dieta Ungariei, făcându-se cunoscut, printr-un Apel, semnat alături de Vincenţiu Babeş, în care, îi îndeamnă, pe români, să participe, la alegerile din aprilie 1861, descriind şi însuşirile pe care trebuie să le întrunească reprezentanţii lor[140]. De asemenea, Lazăr Ionescu (1), a făcut parte, alături de fraţii Mocioni, Partenie Cosma, Vincenţiu Babeş, Mircea V. Stănescu şi alţii, din grupul de *anteluptători,* constitutiv al Partidului Naţional Român din Banat (1869) De asemenea, a participat, la Conferinţa de constituire a Partidului Naţional Român, desfăşurată la Budapesta, în 1884, fiind coautor al Apelului pentru înfiinţarea unui Teatru Naţional Român.

Teodor (2), cel de al doilea fiu al lui Petru (1), a fost jurasor al Comitatului Arad, cu Biroul şi locuinţa la Sebiş – judeţul Arad.

Cel de-al doilea fiu al lui Teodor(1), fratele lui Petru (2), a fost Dumitru (1). Om de mare cultură, cu studii juridice la Viena şi Budapesta, Dumitru Ionescu (Dimitrie Ioanescu), a lucrat ca şi cancelist la Pretura din Arad, profesor la Preparandie unde a predat Limba maghiară şi germană, gramatica Limbii române şi epistolografia. Plecând de la preparandie, a fost Consilier Regesc şi Inspector al Şcolilor naţionale româneşti din Bihor, în jurisdicţia căruia, intra şi Aradul, delegat de Pecica, în Dieta Ungariei (1865) comite al Comitatului Zărandului. A fostultimul român care a ocupat această funcţie, fiind numit tocmai pentru a fi sustras, de la o activitate politică susţinută, în plină ascensiune. Fiul său, Pavel Ionescu, a fost Inspector General în Ministerul Comunicaţiilor din Budapesta

Iulia, cel de-al patrulea copil al lui Teodor(1), s-a măritat cu preotul Ioan Russu (1816 – 1891), profesor, care, alături de Alexandru Gavra, Dimitrie Constantini şi Atanasie Şandor a făcut parte, din cea de a doua generaţie de cadre didactice ale Preparandiei. Prin munca lor, Aradul a devenit, centrul cultural naţional al românilor din Banat şi Crişana. Autor de studii privind istoria eparhiei Aradului Ioan Russu , a

---

[137] Virgil Birou, Un document românesc de la 1830, în Revista Institutului Banat – Crişana VIII, 27 ianuarie 1940, p. 73.

[138] *Fondul de documente Horia Truţă – Familia Ionescu , Raicu, Necrologul lui Ioan Russu, la înmormântarea preotului Petru Ionescu din Semlac(1871)*

[139] Fraţii Iulianei, erau Ghica (Grigore), păpucar în Pecica, s-a căsătorit cu Ana Bonţilovici, fiica notarului din Miniş având trei copii, Milca (Emilia), Saveta, Cata, Eliţa. Al doilea frate, a fost Dumitru (Mita), zis Negru, proprietar în Pecica, căsătorit cu sora preotului Teodor Popovici din Şeitin. Şi Maxim (Maxâm), preot, om de mare cultură (Detalii, vezi, Rodica Ţabic, Caietele Herminei, 2010, p. 83-91)

[140] AN Arad, Fond Protopopiatul Ortodox Român Arad, D /1861, fila 24, 25

fost primul director, al Institutului Teologic – Pedagogic. Om cu o conduită exemplară, avea studii de filosofie şi Teologie, vorbind fluient româneşte, ungureşte, nemţeşte, sârbeşte, şi cu solide cunoştinţe în latină şi slavonă. A ţinut discursul funebru, la înmormântarea cumnatului său, preotul Petru Ionescu, în Semlac (1871)

Foto Arborele genealogic al Familiei Ionescu (Semlac-Arad)

În sfârşit, Nicolae (1) cel de al treilea fiu, al lui Teodor (1) Ionescu, după absolvirea studiilor teologice, filozofice şi lingvistice, la Arad, Berlin şi Budapesta, a fost tot preot în Semlac, alături de fratele său Petru (2). A fost hirotonit, în 1845, de episcopul Procopie Ivaşcovici. A avut şase copii, 5 băieţi şi o fată. Unul din fiii săi, Gheorghe Ionescu (1), notarul comunei Ciuci (Vârfurile), a fost condamnat şi ucis prin împuşcare la Mezotur (Ungaria), în 25 aprilie 1919, numele său, fiind înscris pe Crucea Martirilor Arădeni[141]. Cele două fiice ale notarului martirizat, Melania şi Lucreţia, au fost celebre, prin frumuseţea, inteligenţa şi educaţia de care au avut parte.

Un alt fiu, Lazăr (2), născut la 10 septembrie 1858, după absolvirea şcolilor Primară şi Secundară, la Arad, a urmat şi încheiat, cursurile preparandiale, fiind numit în 1876 învăţător la Prăjeşti, unde a stat un singur an. În perioada 1878 – 1921, după susţinerea examenului de capacitate (1878), a funcţionat la Şcoala Confesională din Semlac. În 1883, Lazăr Ionescu (2), era învăţător la clasa I-a, cu 93 elevi. Avea un salar de 300 florini, fiindu-i asigurate de către comunitate, în mod gratuit, paiele necesare, pentru a încălzi, pe timpul iernii, şcoala şi locuinţa. În septembrie 1897, fiind reclamat că s-a exprimat în public că, *Comitetul parohial din Semlac e blăstămat şi prăpădit,* după o anchetă, ordonată de protopop, fost absolvit de sancţiune

Intelectual cu preocupări diverse, care vorbea bine maghiara şi germana, învăţătorul Lazăr Ionescu (2), încurajat şi sprijinit de verişorul său, avocatul Lazăr Ionescu (1), este cel care a pus *fundamentele Bibliotecii poporale* din Semlac, fiind citat ca atare, în literatura de specialitate.

În 1921, după statificarea învăţământului confesional, Lazăr Ionescu, a trecut la Şcoala primară de stat. La 16 decembrie 1920, la Revizoratul şcolar, a depus jurământul de credinţă Regatului României.

La 31 ianuarie 1882, s-a căsătorit cu Maria Precupaş din Nădlac, casnică

Copiii lor, viitorul preot din Gai *Nicolae Ionescu (2),* Sofia (Dima)[142], Ersilia (Brădean)[143], Melania (Suciu)[144]şi Gheorghe(2)[145], împreună cu fetele lui Gheorghe Ionescu (1) din Vârfurile, surorile, Melania

---

[141] **Traian Mager**, Contribuţiuni la istoria Unirii, 1918-1919, Arad, 1939, p.105-110 ; **Barbul, Lucreţia**, *De la Romania Mare la Romania ciuntită*, Magazin istoric, nr.1 – 8, (ianuarie-august), 2004

[142] ***Sofia Ionescu*** (n. 10 oct. 1887, în Semlac – decedată în 1938 la Pecica), a urmat cursurile Şcolii Confesionale din Semlac (1894-1898) şi două clase ale Şcolii Civile Medie de Fete din Arad (1901-1903). În perioada 10 iulie – 25 august 1925 a urmat *Cursurile de vară* organizate la Şcoala Normală din Timişoara, iar în 1927, a absolvit Şcoala Normală de Învăţători. Cunoştea bine limba română şi maghiară.

La 1 ianuarie 1921, a debutat în activitatea didactică, la început ca învăţătoare suplinitoare, apoi, din 18 martie 1922, conform Decretului 3992/1922, titulară, la Şcoala Primară rurală de Stat din Pecica, unde a funcţionat, timp de 9 ani. În 1928 a fost detaşată la Rovine, dar nu s-a prezentat la post, fiind transferată din nou la Pecica. La 15 iunie 1930, în vârstă de 44 ani, s-a pensionat, datorită *incapacităţii de serviciu pe motiv de boală. În ultima lună, a beneficiat de un salar de 3700 lei.* (Extras din Decizia emisă în Arad la 2 sept 1931)

La 10 octombrie 1907, s-a căsătorit cu Nicolae Dima (Duma) învăţător şi director şcolar la Odvoş, (19o4-1919), post obţinut prin concurs. Acolo, conform Decretului din 1904, beneficia de următoarele venituri: Bani gata – 700 coroane, bani pentru lemne – 160 coroane, dreptul de izlaz şi pădure după ½ sesiune de pământ, de la înmormântări mari, cu liturghii – 2 coroane, de la cele mici – 1 cor, cvartir (locuinţă) în natură cu 2 odăi şi culină, cămară de bucate şi grădină de legume. Spesele de conferinţă, le plătea comuna politică, iar *când plăţile se vor sista, din lipsă de bani, învăţătoriul, va primi 10 coroane de la comuna bisericească.* La 1 octombrie 1919 a fost trasferat, ca învăţător şi director la Pecica Română, unde a funcţionat, până la 1 aprilie 1938. La 18 februarie, 1922, ca director al Şcolii Primare Naţionale, Nicolae Dima, a cerut, primpretorului din Pecica Maghiară, Ludovic Fazekaş, să rechiziţioneze, pentru stat, de la Oficiul Parohial, sala de învăţământ, fostă a lui Russu, iar la 27 februarie, 1922, fostă a lui Bugarin. (Monografia Pecica, Arad, 2007, p. 213)

Ionescu[146] (decedată prematur) şi Lucreţia (Barbul)[147], fac parte din cea de a şasea generaţie arădeană, a acestei strălucite familii de intelectuali români din Semlac.

Nicolae Ionescu (1883-1959), s-a născut, în casa cu nr. 332 din Semlac, în 12 ianuarie1883. A fost botezat de Demetriu Ganea, capelan la Biserica *Sfântul Ioan Gură de Aur,* având ca naşi, doi preoţi: Dimitrie şi Vichentie Marcovici. După absolvire, la Semlac, a şapte clase gimnaziale, a urmat, cursurile Institutului Teologic Ortodox Român, din Arad, şi cu *Calificaţiunea II* (1905), a fost numit, prin concurs, în ianuarie 1906, preot şi administrator al parohiei din Turnu, pe postul eliberat, în urma pensionării, preotului Paul Moga (55 ani). Parohia, mai avea în administrare: cinci filii la Variaşul Mare, Pustele Sederhat, Nadasdy, Vizeş şi Ferma Forray din Iratoş. Emolumentele parohiei erau: venitul unei jumătăţi de sesie parohiale, care consta din 24 jug. cad., Birul preoţesc, uzual, Stolele legale, întregite de stat, conform legii. În acelaşi timp, văduva, răposatului preot, Pavel Moga, beneficia de jumătate din veniturile, obţinute, până în noiembrie 1905. În 1916, în urma concentrării învăţătorului Valeriu Bragea, l-a suplinit la catedră, obţinând rezultate remarcabile

La 2 noiembrie, 1905, Nicolae Ionescu, s-a căsătorit, cu Iulia Raicu (n.27 februarie 1881, Arad – deced. la 29 aprilie, 1973), fiica mai mică a agricultorului Mihai Raicu şi Elena Moisă, din Pârneava. Ceremonia, s-a desfăşurat la Biserica Naşterea Sfântului Ioan Botezătorul din Arad, având ca naşi, familia protopopului Vasile şi Ecaterina Beleş. Au avut trei fete, (Elvira n. 1905 şi decedată prematur), Felicia (n. 1908) şi Zoe (n. 1915).

La Turnu, împreună cu soţia şi familia lui Ioţa Barna, au donat, în 1913, clopotul mic, al Bisericii *Sfântul Evanghelist Luca*. La insistenţele sale, în 1908, au fost reparate atât biserica, cât şi şcoala, instituţie,

---

Deşi timp de 19 ani, a avut în administrare 4 şcoli cu 15 cadre didactice, în urma inspecţiilor, activitatea era notată, în mod sistematic cu *Foarte Bine*. Un asemenea, control, încheiat, cu laude, a fost efectuat la 12 aprilie 1937, de Inspectorul şcolar Lazăr Igrişan. (P/V 12 aprilie 1937, fila 77, coroborat cu P/V 1935). *Şcolile sunt administrate în mod demn şi onorabil* Nicolae Dima , *îngrijindu-se din timp de toate nevoile lor, ţinând raport de bună înţelegere şi colaborare cu toate autorităţile locale şi şcolare superioare. Întreg edificiul şcolar, precum şi mobilierul este complet reparat şi adus în bună stare. Combustibilul este procurat şi adus în curtea şcolii. S-a dovedit un harnic director şi bun gospodar căruia îi exprimăm mulţumirile noastre personale şi vom propune Onoratului Minister să I se aducă mulţumiri publice. AN fond Inspectoratul Şcolar Judeţean*, (AN Arad, Fond, Dosarele cadrelor inv. 100 19/D/11, Fila 3) . Drept urmare, a deţinut pentru o perioadă îndelungată, funcţia de preşedinte al subsecţiei Pecica a Asociaţiei Învăţătorilor din jureţul Arad. (Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică, 1918-1948, Arad, 2006, p.401)

În perioada 1938-1940, a fost detaşat la Arad, ca *Subrevizor de cancelarie* (AN Arad, Fond PMA D 17 1928 fila 15)

Fiica, Olimpia Dima *(n. Odvoş, 4 octombrie 1917 – decedată Arad, 29 ianuarie 1997), Şi-a petrecut copilăria şi adolescenţa la Pecica, unde a urmat Şcoala primară şi secundară, iar la Arad, Liceul Comercial. În 1938,* s-a căsătorit, cu avocatul Sabin Constantin Ciurba (n. 1912, Ursad), jurist la Primăriile din Pecica şi Arad, la Fabrica de Zahăr, CARP.

[143] **Ersilia Ionescu**, casnică, căsătorită cu notarul Gheorghe Brădean, au locuit în Arad. Băiatul, Vasile, a fost funcţionar

[144] **Melania, Ionescu** (n. Semlac 1897), casnică, căsătorită cu învpţătorul şi preotul greco-catolic Gheorghe Suciu, au locuit în Arad.

[145] **Gheorghe Ionescu**, căsătorit cu Elena Mihuţiu, a fost funcţionar CFR, la Arad şi Sibiu. Fata lor, Florica Anton a fost avocat în Sibiu

[146] **Melania Ionescu** (2), La intervenţia lui Octavian Goga şi a Marilenei Bocu, a fost primită, în 1909, la curtea regală română de la Sinaia, de către Regele Carol I, ca reprezentantă a Transilvaniei, la întâlnirea cu arhiducele Franz Ferdinad, moştenitorul tronului habsburgic. Acest eveniment, a constituit subiectul romanului *Îndrăgostirea unui Habsburg*, de Rusu Abrudeanu. .A murit de meningită, la 6 octombrie 1911 (Traian Mager, 1939, op. cit p.107).

[147] **Lucreţia, Barbul**, fiica lui Gheorghe Ionescu, notar la Vârfurile, împuşcat în 1919 la Mezotur, fiind acuzat de spionaj, în favoarea românilor, căsătorită, cu dr. Eugen Barbul ,Directorul Bibliotecii Centrale Universitare din Cluj , Deputat în Parlamentul României. Cei trei copii Nicolae, Eugen şi Gheorghe, au emigrat în străinătate Notele sale autobiografice, au fost publicate în revista Magazin Istoric nr 1-8 din 2004.

care fiind şi fără lemne, risca să fie închisă. Ca şi catihet, s-a ocupat de instruirea religioasă a elevilor, Şcolii confesionale şi a celei de Stat În timpul Războiului, a format şi condus, în cadrul parohiei, mai multe comisii de ajutorare a familiilor văduvelor şi a celor plecaţi pe front[148]

În 17/30 octombrie 1919, a preluat administrarea parohiei din Gai, mutându-se împreună cu familia, în Casa parohială, fostă Şcoală confesională. Cu sprijinul şi la dorinţa enoriaşilor, a ridicat, în 1936, Biserica Ortodoxă Română *Naşterea Maicii Domnului*, unde a slujit, până la pensionarea sa, din 1951. În această perioadă, îndelungată, a luat parte la toate bucuriile şi durerile cartierului, binecuvântând rostul ostenelilor enoriaşilor săi, săvârşind trecerile din viaţă: naşterile, căsătoriile, înmormântările, toate ierugiile şi serviciile care mijlocesc apropierea omului de divinitate.

12.IX.2. Familia preotului Nicolae Ionescu 1920

Îndelungata sa activitate, a fost marcată de numeroase împliniri, toate dedicate prestigiului şi prosperităţii parohiei. Acestă misiune, şi-a îndeplinit-o cu sârg, folosind cu destinicie întreita sa putere spirituală, primită prin hirotonie, aceea de a sfinţi, a învăţa şi a conduce enoriaşii. Prin vocaţie şi autoritate, Nicolae Ionescu, s-a implicat, în toate aspectele vieţii comunităţii ortodoxe din Gai, moderând activitatea Consiliului Parohial, a Sfaturilor şcolare, sau ca membru marcant al unor comisii de caritate, fundaţii culturale, ori asociaţii profesionale sau chiar în organizaţii economice bancare, înfiinţate special, pentru creditarea micilor producători. Oriunde sfatul său era bine venit, iar prezenţa sa, o certitudine de seriozitate şi competenţă. A făcut din Biserică, centrul spiritual al ortodoxiei româneşti şi a ridicat valoarea culturală a Casei Naţionale. A considerat întotdeauna că Biserica, trebuie nu doar să-i cuprindă pe toţi credincioşii ortodocşi din Gai, ci şi să-i păstreze unitatea dogmatică, canonică şi culturală

În toate demersurile sale, a avut sprjinul eficient al soţiei, preoteasa Iuliana născută Raicu. Spirit cultivat şi pragmatic, ea descindea din vechea familie a Răiculeştilor de pe strada Gyorgy (Sava Raicu, Clujului) din Pârneava. Tatăl său Mihai Raicu (1824 – 1908) a fost, comerciant (pilar) de vite, dar, mai ales, un cetăţean de frunte al românilor din Arad şi distins membru al fondatorilor Băncii *Victoria.* Este menţionat ca participant activ, alături de Florescu, Obărcnez, Dogariu, Alexandru Moldovan, Ilie Moisă, Ion Ianoşi, Florea Moşescu la activităţile Societăţii *Progresul,* conduse de fruntaşul naţionalist Mircea V Stănescu. De asemenea, Mihai Raicu, este cel care împreună cu plugarii Nicolae Pintea şi Ioan Colarov, cercetând târgurile din Lugoj şi auzind de rezultatele bune obţinute de învăţătorul Iuliu Moldovan, l-au invitat să se prezinte la concurs, pentru a ocupa postul rămas vacant, la şcoala veche din Pârneava, prin plecarea lui Petru Popovici

13.IX.2. Familia Preotului Nicolae Ionescu (1935)

Din căsătoria cu Elena Moisă (1837 – 1901), au avut 18 copii, din care au rămas în viaţă, doar 12, dar aproape toţi s-au integrat activ, în viaţa social-economică a comunităţii româneşti din Arad. *Sava Raicu,* s-a impus în domeniul financiar, devenind Directorul Executiv al Băncii *Victoria*, prima Instituţie financiară românească, Deputat Consistorial, membru în Comisia Epitropească, *Ioan Raicu*, agricultor înstărit, participant din partea Cercului Arad, la Adunarea Naţională de la Alba Iulia, *Dimitrie Raicu,* important om de afaceri, din domeniul agrar[149], important crescător de vite, membru fondator al consorţiului măcelarilor[150], *dr. Aurel Raicu,* deputat municipal, membru al Comisiei de înfrumuseţare a oraşului, sau

[148] AN Arad, *Fond Protopopiatul Ortodox Român Arad,* D 340/1918, fila 94.

[149] Virgiliu Bradin, Pârneava, suburbiul românesc al Aradului, Arad, 2008, p.195.

[150] La 15 iulie 1922, s-a înfiinţat, în Arad, Consorţiul măcelarilor, din care făceau parte: Banca Victoria – Instituţie de credit şi economii, Arădana – Societate industrială şi comercială, proprietarii Teodor Stan, Dimitrie Raicu, Geza Neszmera, Dezideriu Halmos. Scopul Consorţiului, era preluarea cotei de produse din vită, care revine oraşului în baza ordinului Ministrului Industriilor şi Comerţului, nr. 11360 şi 12546 din 5 şi 11 mai 1922. Conform Contractului de asociere, membrilor Teodor Stan şi *Dimitrie Raicu*, le revenea dreptul şi obligaţia de cumpărare, îngrijire, preluare şi predare a vitelor. Plata se făcea de către băncile amintite pe baza rapoartelor celor doi.(AN Arad, Fond PMA 1921-1924, D 15/1924, fila 58-60)

Luca Raicu – consilier municipal, membru, alături de Axente Secula (Şiria), Nicolae Adam (Sânicolaul Mic), Nicolae Popescu, Ilie Pap, al *Comisiei pentru constatarea îndeplinirii condiţiilor de practică agricolă,* înfiinţată la 28 august 1942[151]. Deosebit de energică, s-a ocupat cu abnegaţie de creşterea şi educarea celor două fete: Felicia (1908 – 1987) şi Zoe (1915 - 1991)

14.IX.2 Preotul Nicolae Ionescu (1940)

A încetat din viaţă, în vârstă de 76 ani, la 27 martie 1959, după 45 de ani de preoţie, o activitate rodnică, plină de împliniri, din care 32 de ani, ca parh în Gai. Portretul său, este întregit şi prin însemnările istoricului Liviu Mărghitan, care l-a cunoscut şi apreciat şi pe care le redăm, în **Anexa 13**[152]

A fost înmormântat în Cimitirul Pomenirea din Arad, lângă Biserică, împreună cu soţia şi fiicele sale[153].

Octavian Macovei (1951-1958), originar din Berhemeţi pe Siret – Storojineţ, a făcut parte din personalul clerical refugiat care a funcţionat în eparhia Aradului, în parohia Arad X, prin decizia 62614/1945 [154]

Cornel Vădăsan (1959-1976) La vârsta de 10 ani, în 1924, Cornel Vădăsan (n.18 septembrie 1914, în Cenadul Unguresc – Ungaria) s-a stămutat din locul naşterii sale, împreună cu părinţii (Ştefan şi Maria Mărgineanu) şi cei şase fraţi mai mari (Aurel[155], Remus[156], Hortensia, Cornelia, Sivia, Emilia), în Arad – Grădişte, pe str. Ion Budai Deleanu nr 26. După absolvirea Liceului Moise Nicoară şi a Academiei Teologice din Arad (1936), după căsătoria cu Papp Leontina, fiica parohului din Bocsig, a fost preot la Moţiori (Cermei), Donceni (Dezna), Bonţeşti (Gurahonţ), iar din 1964, în Gai, unde s-a mutat cu întreaga familie. O perioadă, a locuit alături de familia lui Nicolae Ionescu, în vechea casă parohială, iar din 1969, pe str. Tribunul Corcheş nr. 35. Încă din tinereţe, a început să picteze, având un deosebit simţ al echilibrului culorilor, aşternute calm, fără ostentaţie. Autodidact, fără să urmeze cursuri de specialitate, a început să realizeze în tempera şi ulei, peisaje, icoane, prapori, angajându-se, apoi, alături de preotul Mitroi, la lucrări de anvergură, iconostase şi pictură murală pe spaţiile largi, oferite de pereţii interiori ai bisericilor. Singur sau împreună cu vechiul său prieten Mitroi, a pictat bisericile din Revetiş, Almaş, Aciuţa, Pleşcuţa, Gai, sau biserica de pe strada Mihai Emunescu din Arad, apoi iconostasele din Almaş şi Măderat.

15.IX.2. Preotul Cornel Vădăsan

Ca preot –paroh în Bonţeşti, a ridicat împreună cu enoriaşii săi, o nouă biserică din zid, pe care a şi pictat-o în tempera, lăcaşul de cult fiind sfinţit, în 1955, cu hramul *Sfinţii Arhangheli.*

A trecut în cele veşnice, la 20 ianuarie 1987, fiind înmormântat în cimitirul Eternitatea.

Viorel Sasu (1979-1981),

Viorel Teaha (1982-1984), s-a născut în satul Slatina de Criş, comuna Dezna, în anul 1952 (Decedat în 18 iunie 1984)

Nicandru Cuţaru (1984 şi în prezent), fiul lui Victor şi Alexandra (Feodorov), s-a născut la 11 februarie 1951, în comuna Cezieni (jud Olt). După absolvirea Şcolii generale din Nadăş (1966), a urmat cursurile Seminarului Teologic din Caransebeş (1966-1975) şi Facultatea de Teologie din Sibiu (1971-1975). A fost preot în Parohiile din Nadăş (1972-1977), Măderat (1977-1984), iar din 7 octombrie 1984, este preot-paroh în Gai. De asemenea a fost lector-duhovnic la Institutul Teologic din Arad (1994-2008). Încă de la instalare şi investirea sa prin Sfânta Taină a Hirotoniei, Nicandru Cuţaru, şi-a îndeplinit cu sârg

---

[151] AN Arad, Fond Camera de Agricultură, D 37/1942, fila 23

[152] Textul, întitulat, Preotul ortodox Nicolae Ionescu (1883-1959), a fost publicat, în revista Calea Mântuirii, nr 47/2003, sub semnătura lui Liviu Mărghitan

[153] Fondul de documente Horia Truţă, *Familia Ionescu-Raicu*

[154] Episcopia Aradului, în vremuri de răscruce istorică 1918-1948, Arad, 2006, p.697.

[155] **Aurel Vădăsan** – notarul comunei Şimand

[156] **Remus Vădăsan** – sub notar al oraşului Lipova

obligaţiile preoţeşti, pastorale şi administrative, fiind credincios înaltei misiunii asumate. Bun gospodar, peste tot unde a slujit a întreţinut şi reparat sfintele lăcaşuri, casele parohiale şi avuţia parohiei.

16.IX.2. Preotul Nicandru Cuţaru

Au mai servit, episodic, preoţii: Aurelian Călinescu (1940-1941), din 1945, preot al parohiei bugetare, dar lipsite de sesie parohială din cartierul I.G. Duca (Poltura), Dimitrie Cuzman şi Todor Colţău.

Clerul inferior şi alţi slujitori ai Bisericii

Pentru buna desfăşurare a activităţii clericale, preotul se foloseşte de câţiva credincioşi laici, numiţi în Biserica veche – Cler inferior. Între preot şi auxiliari, de regulă, există raporturi de încredere, devotament şi colaborare, având conştiinţa exclusivă a slujirii bisericii. Între cei mai apropiaţi şi necesari preotului în desfăşurarea serviciului divin al înmormântărilor, botezului, parastaselor etc. sunt cântăreţii (cantorii) şi îngrijitorii (crâsnicii) bisericii.

Un bun cântăreţ, bine pregătit, înfrumuseţează serviciul divin, atât în biserică cât şi în afara ei, alimentând astfel, sentimentul religios al enoriaşilor. Începând cu locul unde sunt aşezaţi, adică între altar şi Naos, ei formează o legătură organică între preot şi credincioşi.

În 13 iunie 1923, Primăria oraşului cu drept de municipiu, a scos la concurs postul de cantor, vacant la Parohia din Arad-Gai şi-i invita*, pe toţi aceia ce doresc a ocupa acest post şi au calificare de cantor, să înainteze petiţiile însoţite de documente şi dovezi asupra serviciului. Elementele acestui post, în afară de stolă regulată de la casieria oraşului Arad, 150 lei lunar, 100 lei indemnizaţie de scumpete, 50 lei indemnizaţie de chirie şi anual 16 m. cubi lemne.*[157]

Printre cântăreţii (cantorii) bisericii din Gai, se regăsesc: Traian Ponta, Petru Fericean, Gheorghe Hădean, Pavel Vesa, Sava Huţ, Ioan Tolci, Nicolae Mornăilă, Crăciun Bogdan, Ilie Soimoşan, Ioan Trocin, Dumitru Ciurdăraş.

Modestul îngrijitor (crâsnic) al bisericii, ajută preotul în altar. De-a lungul timpului, îngrijitorii (crâsnicii) Gheorghe Horga, Nicolae Munteanu, Dumitru Onea, Augustin Fericean, Ioan Julan, Iosif Gavrilete, Teodor Avrămuţ, Andrei Seleş, Ionel Ardelean, aprindeau candelele şi lumânările, trăgeau clopotele, după ritual şi obiceiuri, se îngrijeau de jar pentru cădelniţă, vin şi apă pentru Sfânta liturghie, preocupându-se de starea odăjdiilor preoţeşti, a obiectelor de cult, de aspectul general al bisericii şi cimitirului.

Prescurăresele sunt femeile care fac pâinişoarele rotunde, din care se pregăteşte cuminecătura. De asemenea ele spală şi întreţin ordonate, odăjdiile şi stiharele preoţilor, amintind aici, pe: Marica Ardelean, Puşa Bran.

Consiliul şi Epitropia Parohială

Toţi membri majori ai cultului, din limitele administrative ale cartierului, formează parohia, care, periodic, se constituie în Sinodul Parohial. Acesta alege Corporaţiunile Bisericeşti, constituite din *Consiliul şi epitropia parohială*[158]. Conform vechilor regulamente acest for mai alegea preotul, capelanul, diaconul şi învăţătorii şcolilor confesionale. De asemenea alegea delegaţii pentru Sinodul Eparhial, aproba proiectele mari ale Consiliului parohial, pentru zidirea repararea sau înzestrarea bisericii, a Casei parohiale, Şcolii confesionale, sau a altori organizaţii şi instituţii bisericeşti, şcolare sau fundaţionale.

---

[157] Decizia nr 8775/1923, MO al Oraş Arad, nr 25/ iunie 1923 p. 250

[158] Vezi Circulara către toate oficiile protopresbiteriale şi parohiale din Eparhia Ortodoxă Română a Aradului, nr. 8321/1937, în *Episcopia Aradului*, 2006, op. cit. p. 577.

Consiliul parohial, ales de Adunarea parohială, se constituie din patru în patru ani, exclusiv din bărbaţi. Acesta, împreună cu preotul are atribuţia gospodăririi averii bisericeşti, întreţinerii şi înzestrării lăcaşului de cult şi a cimitirului. Fiind aleşi pentru evlavia şi buna lor purtare, ei constituie o pildă şi îndemn pentru ceilalţi enoriaşi, în ceea ce priveşte viaţa creştină.

În 1940, membri Consiliului Parohial, au fost: Nicolae Ionescu, preot paroh – preşedinte, Ioan Maier, str. Anton Pann nr. 30, Gheorghe Pop – fierar, str. Bisericii nr. 44, Arsenie Fericean – agricultor, str. Elena nr. 57, preot Vasile Drincu – învăţător, directorul Scolii de Stat, str. Grădinarilor nr. 6, Constantin Istrate – învăţător, directorul Şcolii de Stat Duca, str. Poetului nr. 54, Ioan Dinca - învăţător, Directorul Şcolii de Stat, str. Faurilor nr. 94, Ioan Maier – pensionar militar, str. Anton Pann nr. 30, Arsa Pâncotan - pensionar, str. Bisericii nr. 38, Ioan Matei – pensionar, str. Tribunul Corcheş nr. 57, Iovin Sava – pensionar, str. Alexandru cel Bun, nr. 44, Gheorghe Kiss – pensionar, cartierul Duca, str. Basarabiei nr.5[159].

În timpul războiului au mai fost cooptaţi, pentru a urmări, modul cum se împărţeau ajutoarele pentru familiile celor plecaţi pe front: Ioan Maier, str. Anton Pann, nr. 30 – delegat al FRN, ing. Ioan Popovici, Bd. Carol, nr. 16 – reprezentantul unei Societăţi de binefacere[160].

17.IX.2. Epitropul Dumitru Gligorescu

Fiecare membru al parohiei, este dator să contribuie la bunăstarea materială a Bisericii. În 1895, episcopul Ioan Meţianu, atrăgea atenţia, că, *cine se amestecă, la averea parohiei, dator este să dea socota, fie preot, fie învăţător, sau alt cutare credincios din comuna Din faptul că s-a amestecat în chiverniseala averii, urmează responsabilitatea de drept a aceluia, adică datoria să dee despăgubire, epitropiilor şi parohiilor în cazuri de lipsă*[161]. Dar responsabilitatea administrării le revine, în primul rând epitropilor. Aceştea, în număr de 2-3, se alegeau din rândul membrilor Consiliului Parohial, ca fiind bărbaţi maturi, *scriitori de cetire şi scriere şi care nu erau înrudiţi între ei până la al şaselea an de sânge şi al patrulea de cuscrie*[162]. Epitropii, trebuie, pe de o parte, să se priceapă la conducerea afacerilor, iar pe de alta să se poată apăra de amestecul nechemaţilor, oameni independenţi, care nu sunt datori la fundaţiile parohiei şi care nu au contracte de afaceri cu Biserica[163] Deşi erau aleşi pe o perioadă limitată de patru ani, ei puteau fi realeşi, acordându-li-se în felul acesta o mare încredere, deoarece primeau spre administrare toate fondurile şi averea bisericii, aşa cum au fost: Ioan Ban (1894), Sava Ilin, Gheorghe Hădean, Dumitru Gligorescu, Gheorghe Pop, Petru Păcurar, Teodor Bozgan, Dumitru Coşarbă, Gheorghe Fânău, Vasile Iluţ, Dumitru Crişan, Ioan Caba, Gheorghe Fericean, Ioan Constantin, Nicolae Şops, Dimitrie Creţa, Teodor Ilin, Grigore Munteanu, Vasile Terec, Vese-Gal Florin, Petre Lele, Pavel Chirilă. Anual, epitropii au obligaţia să întocmească bugetul, prezinte în faţa autorităţilor locale şi a întregii comunităţi, situaţia veniturilor, cheltuielilor şi a soldului financiar.

Consiliul Parohial, numeşte Comitetul Parohial, din care pot face parte şi femei, care se ocupă de problemele curente ale bisericii ca: înfrumuseţarea din preajma unor sărbători, săvârşirea unor acte de caritate, curăţenie etc.

Activitatea corală, alte preocupări culturale şi sociale ale Bisericii.

Slujitorii bisericii, alături de cei ai şcolii, chiar în condiţii materiale precare, au fost preocupaţi, ca prin diverse modalităţi, să contribuie la culturalizarea poporului. Astfel, corespunzător unor vechi tradiţii

---

[159] AN, Arad, *Oficiul Parohial Ortodox Român Arad-Gai*, Dosar 2/1940-1941, fila 30-31
[160] Idem,, Fila 30-31
[161] Idem, Protopopiatul Ortodox Român Arad, d. 166/1895, fila 192
[162] Andrei Şaguna, *Compediu de Dreptul canonic*, p. 365. Pavel, Vesa, 2006, op. cit, p. 296
[163] AN Arad, Fond *Protopopiatul ortodox Român Arad, D* 166/1895, fila 142

româneşti, este atestată, la începutul secolului al XX-lea, existenţa, în Gai, a unui *Cor bătrân*, care a donat, Bisericii *Sfântul Simion Stâlpnicul*, alături de alţi poporeni, ripizi şi o cruce, în valoare totală de 150 coroane[164].

Potrivit prevederilor art 12 din Statutul *Caselor culturale*, preşedintele de drept al acestei instituţii şi al Sfatului parohial, era preotul, conducător al Oficiului parohial. Acesta avea misiunea, într-o frumoasă solidaritate şi acţiune culturală, să organizeze toate forţele individuale din alcătuirea Comunei bisericeşti, atrăgând în această sferă, toată intelectualitatea ortodoxă locală[165].

De asemenea, în comunele bisericeşti, cu un singur preot, trebuiau să funcţioneze, în mod necondiţionat obligator, două societăţi şi anume, *acelea pentru care se întâmpină în localitate mai multă înţelegere*[166]. Una din aceste forme a fost înfiinţarea în Gai, Societăţii culturale şi sportive *Venus,* conduse de învăţătorul Vasile Zabu – preşedintele organizaţiei şi Gheorghe Popian - secretar. Corul mixt, a devenit cunoscut în părţile Aradului, pentru repertoriul său variat, ţinută şi frumuseţea interpretării vocale. În 1928, formaţia instruită şi dirijată de învăţătorul Vasile Zabu, cuprindea 19 membri: Aurel Popian, Gheorghe Bogăţan, Ludovic Bogăţan, Gheorghe Popian, Gheorghe Roşu, Ioan Roşu, Ioan Stoia, Felicia Zabu, Minerva Zabu, Hortensia Zabu, Paulina Popian, Vioara Popian, Marioara Stoia, Ilie Măgurean, Ioan Fericean, Dumitru Barbu, Ilie Bogăţean, Petru Măgurean, Ioan Ilin.

18.IX.2. Corul Bisericii (1932-1933)

Ca o consecinţă a unei activităţii corale bogate, desfăşurate sub auspiciile Bisericii, în noiembrie 1928, au fost aprobate Statutele *Reuniunii de cântări Aurora* din Arad-Gai **(Anexa 14)**[167]. Scopul acesteia, era cultivarea şi promovarea sub diferite forme, în timpul serviciilor divine a cântecelor bisericeşti, iar în spectacole publice a producţiilor muzicale *naţionale şi lumeşti.* Membri activi, sau coriştii propriu zis, selecţionaţi de dirijor, exclusiv pe baza aptitudinilor vocale, erau susţinuţi moral şi material, de membri ajutători, cotizanţi şi donatori, membri fondatori şi onorari. Conducerea operativă a Reuniunii, era asigurată de un Comitet compus din preşedinte, vicepreşedinte, diriginte, secretar, casier, controlor, arhivar, econom şi încă 12 membri, din care singurul retribuit era dirijorul (dirigintele) corului. Primul preşedinte al Societăţii a fost Gheorghe Roşu, secretar - Ioan Voia, urmat de Ioan Roşu, Gheorghe Ferician, iar verificatori şi casieri – Dimitrie Barbu, Ilie Bogăţean, Vasile Ferician. Sursele bugetului, erau constituite din: cotizaţiile membrilor simpatizanţi (ajutători), taxele încasate de la fondatori, încasările din spectacole, subvenţii şi donaţii. Statutul, mai prevedea faptul, că în caz de desfiinţare, toate bunurile vor trece în patrimoniul Bisericii Ortodoxe Române din Gai. Au mai activat în cadrul mişcării corale ca preşedinţi onorari: Iancu Popoviciu, Gheorghe Pâncotan, vicepreşedinte – Gheorghe Ferician, secretar – Ioan Roşu, casier – Simion Gherman.

În iarna anului 1932, din iniţiativa lui Nicolae Ionescu şi Petru Mladin, verişorii Ioan şi Tiberiu Farca, studenţi la Academia Teologică din Arad, după o riguroasă selecţie a coriştilor, au început repetiţiile, cu 17 fete, 8 băieţi şi 20 de tineri, cu vârsta cuprinsă între 17-21 ani[168].Activitatea, desfăşurându-se cu

---

[164] AN Fond *Protopopiatul Ortodox Român Arad, 1877-1920*, D 318/1914, fila 5

[165] *Episcopia Aradului,* op. cit p.467.

[166] Circulară către toate Oficiile protopopeşti şi parohiale din Eparhia Aradului, Arad, 27 sept 1934, în Episcopia Aradului, op. cit 2006, p. 469

[167] AN Arad, *Fond Tribunalul Arad, Secţia III,* Dosar 25, 1928.

[168] Nicolae Ionescu, Tiberiu Farca, Dochiţa huţ, Miliţa Cădaru, Letiţia Vlad, Eliţa Faur, Hermina Boşneac, Emilia Duma, Zorca Băneş, Florica Muntean, Minuş Redeş, Cornel Redeş, Iva Redeş, Ioan Nădăşan, Dimitrie Nădăşan, Gheorghe pâncotan, Petru Jivan, Gavra Ardelean, Ioan Precup, Gheorghe Dugău, Gheorghe Stoicău, Ioan Roşu, Aurel Fericean, Ioan Curetean, Gheorghe Blaga, Petru Păcurar, Gheorghe Roşu, Ludovic Bogăţan, Gheorghe fericean, Sava jovin, Dimitrie Gligorescu, Alexandru Cristea,Ioan Popovici, Petru Fericean, Gheorghe Pop, Sava Ostoia (Fondul de Documente, Parohia ortodoxă Română Gai, Corul Bărbătesc al Bisericii, Cartea de Aur).

intensitate, pe grupe de voci, a fost posibil ca, în luna aprilie, sub conducerea lui Athanasie Lipovan[169], răspunsurile liturgice ale corului, să impresioneze, prin acurateţea interpretativă, pe credincioşii care au luat parte la sfânta slujbă, de la Biserica veche. Repertoriul a cuprins, creaţii ale compozitorilor: Ioana Ghica-Comăneşti, Gavriil Muzicescu, Dim. St. Bortneanschi, Timotei Popovici şi Atanasie Lipovan. *Nu putem încheia această scurtă informare, fără să amintim şi pe neobositul, mult iubitorul de credinţă şi neam, preotul Nicolae Ionescu, ale cărui gânduri bune, animă sufletul credincioşilor, pentru înfăptuirea de lucruri şi pilde, care-i aduc cinste şi mult respect în rândul enoriaşilor săi.*[170] Corul condus de Ioan iar din 1935 de Tiberiu Farca a funcţionat până în, preajma războiului fiind prezent la slujbele duminicale şi sărbătorile religioase. În paralel, preotul Nicolae Ionescu, a mai instruit un cor pe două voci, alcătuit din elevi.

După o perioadă de stagnare a activităţii, în 1943, formaţia a fost reînfiinţată sub bagheta studentului teolog Gheorghe Căvăjdan, succedându-se ca dirijori: Mihai Iovin şi Nicolae Munteanu. În această perioadă, repertoriul formaţiei, a fost lărgit, cu prelucrări populare şi cântece patriotice, corul participând la câteva concerte şi concursuri muzicale.Activitatea sa fructuoasă a fost recunoscută şi răsplătită în 1952, prin premiul acordat în semn de apreciere şi încurajare, de episcopul Andrei Magieru

În acelaşi an conducerea corului, a fost preluată de Ilie Văcaru, directorul Şcolii din Macea, cunoscut pentru performanţele sale obţinute în acest domeniu, la Apateu, Macea şi Grădişte. Datorită prezenţei nesatisfăcătoare, la repetiţii, a vocilor feminine, în 1955, corul mixt, a devenit bărbătesc. În anii care au urmat, pe lângă răspunsurile liturgice, corul a susţinut, concerte de colinde, a participat la paratase onomastici şi aniversări. La 24 octombrie 1982, împlinindu-se 50 de ani de la înfiinţare, sub păstorirea preotului Viorel Teaha, formaţia a fost sărbătorită, fiind evocată activitatea fructuoasă, desfăşurată în această perioadă. Au fost pomeniţi şi comemoraţi, printr-un parastas fondatorii corului: preoţii Nicolae Ionescu şi Ioan Farca (Parţa-Timiş), protopopul Tiberiu Farca din Saravale, cei 22 corişti decedaţi. A mai fost apreciată, activitatea îndelungată, încă din 1912, a coristului Vasile Stana şi a dirijorului adjunct Nicolae Munteanu.

Din 1983, dirijorul Aurel Ghender, a pregătit răspunsurile liturgice, ale corului bărbătesc, organizat pe trei voci, din partiturile scrise de T. Popovici. S-a insistat pe omogenizarea formaţiei şi însuşirea nuanţelor specifice rugăciunilor şi o frazare adecvată. La Hramul din 8 septembrie, a fost prezentat un scurt concert coral, care a cuprins *Pricesne* şi piesele: *Pe tine te lăudăm* de T. Popovici, *Doamne unde voi să fug* de I. Lipovan, *Cu noi este Dumnezeu* de N. Bâra şi *Laudă Ţie* de L. Beethoven. Concertulul susţinut în 25 decembrie la Catedrală, a cuprins colinde şi alte cântece religioase compuse de Ilie Văcaru, Augustin Bena, Sabin Drăgoi, I.Givulescu, Brediceanu, Kiriac, Podoleanu. Spectacolul a fost întregit cu versurile semnate de Aurel Ghender, Vasile Voiculescu, recitate de actriţa Olimpia Didilescu şi un grup de copii.

Corul a mai fost dirijat de: Gheorghe Hădean, Vasile Gemănaru, Radu Stana, Valeriu Cordoneanu, Victor Şofrag (2002-2006).

În această perioadă, au activat, în diferite funcţii sau ca membri ai corului: Călin Ardelean, Ioan Ardelean, Ionel Ardelean, Mihai Ardelean, Viorel Băneş, Gheorghe Blaga, Dumitru Blajovici, Liviu Bodea, Ludovic Bogăţean, Gheorghe Butar, Teodor Caba, Ioan Ciorba, Florin Ciupertea, Vasile Cociuban, Gavril Creţa, Gheorghe Creţa, Liviu Creţa, Petru Creţa, Alexandru Cristea, Gheorghe Contraş, Ionel Dârlea, Aron Fânău, Gheorghe Fânău, Augustin Ferician, Aurel Ferician, dr. Ioan Ferician (preşedinte de onoare 1946-1956), Ioţi Ferician, Nicolae Fericean, Petru Ferician, Gheorghe Ferician (vicepreşedinte, epitrop), Florea Ferician, Vasile Ferician, Ioan Filon, Gheorghe Fulga, Simion Gherman (asistent dirijor 1946-1956), Ioan Gherman, Vasile Groza, Gheorghe Hădean, Vasile Huţ, Lazi Ila, Cornel Ilin, Mladin Ilin, Ştefan Ilin, Vasile Ilin, Sava Iovin, Ioan Julan, Gheorghe Lădău, Dumitru Mic, Teodor Micu, Nicola Mihailovici, Petru Mihăieş, Aurel Mogoş, Nicolae Mornăilă, Nicolae Munteanu, Nicolae (Doru) Munteanu, Petru Munteanu,

[169] Athanasie Lipovan, dirijorul Corului *Armonia* din Arad
[170] Ştirea, 5 aprilie 1933.

Sava Munteanu, Ioan Nădăşan, Dumitru Onea, Mihai Oneş, Maxim Ostoia, Sava Ostoia, Mladin Orga, Emanuil Nagy, Dumitru Ojiga, Pavel Orădean (Ţuţu), Octavian Orga, Traian Orga, Milan Pasc, Gheorghe Pavel, Gusti Păcurar, Gheorghe Pâncotan (preşedinte de onoare 1946-1956), Milan Ponta, Gheorghe Pop (epitrop), Simion Popa, Iosif Rafila, Gheorghe Roşu, Ioan Gheorghe Roşu (secretar 1946-1956), Dumitru Sălăjan, Mihai Sechereş, Sabin Solomie, Gheorghe Şimon, Ioan Trocin, Ştefan Tudor, Dumitru Vlad, Vasile Vlaicu, Agheorghe Vidican. Au fost membre ale corului enoriaşele: Ana Văcaru, Emilia Sărăndan, Hermina Cristea, Steluţa Ila, Lici Pop, Viorica Cucu.

În 1985, a avut loc şedinţa de constituire a noului Consiliu de conducere, în următoarea componenţă: Ştefan Ilin – preşedinte, Cornel Ilin, Vasile Fericean, Mladin Orga, Dumitru Blajovici, Petru Creţa. Cu acest prilej, în onoarea dirijorului Ilie Văcaru, formaţia a primit numele Corul *Sfântul Ilie.* În 1989, corul bărbătesc, cu 38 membri, era organizat pe patru voci, după cum urmează: tenor 1 – Petru Creţa, Vasile Groza, Nicola Mihailovici, Gheorghe Fânău, Ioan Julan, Dumitru Onea, Ioan Crişan, Ioan Faur, Gheorghe Volosciuc ; tenor 2 – Ştefan Ilin, Mladin Orga, Vasile Ilin, Ioan Iosif, Gheorghe Cociuban, Liviu Simon,Iuliu Bodea, Ioan Tolci, Dumitru Gemănaru ; bariton – Teodor Caba, Teodor Micu, Augustin Păcurar, Ştefan Tudor,Traian-Octavian Orga, Vasile Fericean, Sabin Solomie, Dan Caimacan, Petru Verşigan ; bas – Cornel Ilin, Petru Muntean, Florea Fericean, Florea Nădrău, Cornel Lădău, Ivan Dârlea, Valeriu Darie, Gligor Muntean, Cornel Ardelean, Ioan Igreţiu, Victor Octavian Putici.

În 10 septembrie 1989, Aurel Ghender, a condus pentru ultima dată răspunsurile la Liturghia din Gai, preluînd Corul Catedralei. A urmat Gheorghe Volosciuc, activitatea fiind întreruptă în 1995. După şapte ani, în 2002, la stăruinţa credincioşilor Vasile Terec, Ioan Roşu şi Petru Creţa, activitatea corală este revigorată de Victor Şofrag, în următoarea componenţă: tenor 1 – Petru Creţa, Milan Ponta, Nicola Mihailovici, Gheorghe Fânău, Lazi Ila, Liviu Şimon ; tenor 2 – Ştefan Ilin, Ioan Trocin, Aurel Mogoş, Vasile Cociuban,Vasile Terek, Nelu Ardelean ; bariton – Ioan Roşu, Ioan Ciorba, Petru Mihăieş, Simion Popa,Ioan Ardelean, Ovidiu Oprişa, Traian Orga ; bas – Florin Ciupertea, Cornel Ladău, Iosif Gavrilete, Mihai Stoiadin, Ştefan Turcanu, Petru Cociuba,Vasile Ciumpilă. Activitatea fiind meritorie, corul a fost învitat la liturghiile de Hram şi alte sărbători, la Catedrală, precum şi bisericile din mai multe localităţi ale judeţului: Sânicolaul Mic, Hăşmaş, Şiştarovăţ, Macea, Turnu, Moneasa, Şiria şi altele.

Mierită a fi consemnat de asemenea concursulde colinde organizat de Parohia Ortodoxă română din Gai, cu prilejul sărbătorilor de Crăciun, din 2003. Au participat corurile : Armonia al Catedralei, Şega I Şega II şi Aradul Nou. Repertoriul Corului din Gai, a constat din trei piese: *Cântec de Crăciun, Pogorât-a pogorât şi Măruţ mărgăritar.*

După sărbătoarea Hramului din 8 septembrie 2006, activitatea Corului bărbătesc, a fost din nou întreruptă pentru doi ani.

Începând din octombrie 2008, conducerea artistică a corului, devenit mixt, a fost preluată de prof. **Ioana Maria Irina Brânzeu**, fiica unui cunoscut compozitor, dirijor şi pedagog arădean[171].Absolventă a Liceului Moise Nicoară din Arad şi a Facultăţii de Muzică, Secţia Pedagogică (1978), Ioana Brânzeu, a funcţionat, până la pensionare (2008), ca profesor la Şcoala Generală *Avram Iancu* şi Liceul *Vasile Goldiş*, din Arad. Este căsătorită, cu Ernest Palfy Brânzeu, având trei copii: Janetta, Nicolae şi Nicoleta.

Corul mixt, al cărui preşedinte este Ştefan Ilin şi casier – Simion Popa are 47 membri, fiind constituit în următoarea componenţă: Sopran – Floriţa Ardelean, Denisa Blidar, Grorgeta Creţ, Mariana Crişan, Raluca Diaconu, Daniela Enache, Maria Gheza, Larisa Mitar, Delia Onişor, Felicia Oprea, Delia Oprişa, Sorina Paul ; Mezzosopran – Emilia Bălaj, Ana Cuţaru, Aurelia Lucan, Doina Sfâşie ; Alto – Lucia Bozgan, Livia Mateuţ, Florica Moise, Marinela Nagy ; Tenor – Călin Beg, Dumitru Cădariu, Ioan Crişan,

[171] Nicolae Brânzeu (1907-1983), Compozitor, dirijor şi profesor, muzician format la celebra *Schola Cantorum* din Paris, distins cu premiul naţional de compoziţie George Enescu, fondator al Filarmonicii Municipiului Arad (1 octombrie 1948)

Ioan Crişan (fiul), Florin Gui-Borz, Nicola Mihailovici, Aurel Mogoş, Mihai Oneş, Gheorghe Pavel, Bogdan Stan ; Bas – Ioan Ardelean, Nelu Ardelean, Ernest Brânzeu, Ştefan Ilin, Cornel Lădău, Florin Maier, Petru Mihăieş, Simion Popa, Ioan Roşu, Ştefan Toth, Ştefan Turcan[172].

În actuala componenţă, după, o pregătire de un an, formaţia a asigurat răspunsurile liturgice, pentru prima dată, la Slujba religioasă din 21 decembrie 2008.

Corul are un steag, donat în 2004, de către Petru Mihăieş, unul din cei mai vechi corişti ai Bisericii.

Parastasul de Obşte

Încă de la preluarea corului, în 1955, Ilie Văcaru, a introdus obiceiul, respectat şi astăzi, al orgănizării anuale a unui *Parastas de obşte*. Acesta era ridicat cu sprijinul unor familii de enoriaşi, în *Ziua Crucii,* cea de-a treia duminică din *Postul Mare*, cu respectarea tuturor obiceiurilor tradiţionale ale unor asemenea evenimente: colaci, colivă, vin, pomană, lumânări, prosoape. Evenimentul constituie şi azi, un prilej de aducere aminte şi pomenire a slujitorilor Bisericii Ortodoxe din Gai, decedaţi până la acea dată: preoţi, epitropi, corişti, ctitori, donatori, cantori, naşi, crâsnici, etc. Pentru acest eveniment, Maxim Stoia a scris şi recitat în 1972 poezia : *În veci să fie amintirea lor: Cade-se din când în când / Ca să ne aducem aminte, / Şi să-I amintim în gând / Şi pe-acei din morminte/ Pe cei duşi în veşnicie / Care şi ei oarecând / Cu mult zel şi hărnicie / Au existat pe pământ / Ei ne-au fost colegi iubiţi / Dumnezeu să-i odihnească / să-i aibe loc între cei sfinţi / acolo-n slava lui cerească.*[173]

După moartea dirijorului Aurel Ghender, în 1995, Consiliul parohiei şi alţi enoriaşi, i-au solicitat enoriaşului *Petru Creţa* să preia această această însărcinare. Născut la 21 iulie 1941, **Petru Creţa,** este fiul cel mic al lui Petru, zidar la Uzina de Vagoane şi al Evei, casnică, mamă a cinci copii: Liviu, Emilia, Maria, Gheorghe şi Petru. Născut în Gai, pe strada Ion Creangă nr. 12, Petru Creţa, este absolvent al Şcolii Generale din cartier (1954) şi a Şcolii Profesionale de Utilaj Forestier din Aradul Nou (1956) După absolvire, a lucrat timp de 38 de ani, până la pensionare, în 1994, ca lăcătuş în Siguranţa circulaţiei, la Uzina de Vagoane arădeană. La vârsta de 13 ani, a devenit membru al Corului Bisericesc *Sfântul Ilie* din Gai, unde, ca tenor I, a activat, fără întrerupere, până în 2010. Pasiunea pentru muzică şi viaţa religioasă, l-a determinat, ca episodic, să cânte şi în alte formaţii: Corul *Armonia* al Catedralei Vechi şi *Corul Veteranilor*, al Casei de Ajutor Reciproc al Pensionarilor (CARP)

Timp de 15 ani, până în 2010 Petru Creţa, s-a îngrijit de perpetuarea tradiţiei Parastasului de Obşte, alături de asumarea răspunderii de a conduce corul la parastase şi înmormântări din Gai.

<u>19.IX.2. Parastasul de obşte (2011)</u>

Sărbătoarea de Hram

Prin târnosirea Bisericii, Fecioara Maria a devenit, pentru românii ortodocşi din Gai, Patronul lor spiritual, religios şi moral. Astfel, hramul se constituie într-o *zi de venerare* a Maicii Domnului, căreia Biserica i-a acordat întotdeauna o cinstire mai mare, decât celorlalţi sfinţi, deoarece ea este de fapt, expresia bucuriei întâlnirii umanului cu divinul. Nădejdea deznădăjduiţilor, *Născătoarea de Dumnezeu*[174], este

[172] Fondul de documente al Bisericii Ortodoxe Române Gai, Carte de aur al Corului, 1970

[173] Ibidem

[174] **Maria,** a fost o femeie înţeleaptă, devotată, liniştită, meditativă, onorată de femei cel mai mult, regina mamelor, cu griji comune acestora**.,** a avut cel puţin şase copii, în afară de **Isus,** (Matei, 13:55-56) care însă, a fost *întâiul născut*. (Luca 2:7). La sugestia ei, **Isus** a prefăcut apa în vin la Cana, aceasta fiind prima sa minune (Ioan 2: 1-11) Cuvintele lui **Isus**, adresate ei (Matei 12:46; Marcu 3:31; Luca 8:19) indică în mod clar că relaţia de familie nu-i dădea însă nici un avantaj spiritual deosebit. A fost prezentă la răstignire

considerată, principalul personaj care intervine pentru iertarea păcatelor, cu autoritatea maternă şi cu duioşia feminină pe care le are. De aceea, icoana sa, se află pe iconostas, la loc de cinste, în registrul de jos, în rândul icoanelor împărăteşti, a personajelor venerate.

20.IX.2. Procesiune de Hram (6 septembrie 2000)

În urma dorinţei şi dispoziţiei Episcopului Andrei Mageru, zilele de hram bisericesc trebuiau să se serbeze în întreaga eparhie, cu mult fast, fiind reînviate, astfel, vechile tradiţii religioase şi naţionale. O asemenea activitate, a avut loc, în Gai, la 8 septembrie 1940, după un program stabilit de preotul Nicolae Ionescu. S-a desfăşurat sub semnul Colacului dospit, din cea mai bună făină, şi adus prinos, pe *Jertfelnicul bisericesc*, binecuvântatei munci ţărăneşti. Era o cinste deosebită, să fii naşul colacului tradiţional, onoare, care a fost conferită în acel an familiei Ilie Ştefan. În timpul festivităţilor, naşul a purtat pe cap, colacul împletit şi împodobit cu panglici naţionale, încadrat de tinerii numeroasei sale familii, care purtau făclii aprinse. Serviciul Divin, a fost susţinut de un sobor de preoţi, compus din, protopopul Caius Turicu – Consilier Eparhial, preoţii Nicolae Ionescu – Gai, A. Călinescu – Duca, A Chirilă - Glogovăţ (Vladimirescu), T. Zâmbrean – Săcălaz. După procesiunea de înconjurare a Bisericii, a urmat Parastasul, pentru *Eroii Naţionali, pe sângele cărora se zideşte România*[175]

Nu mai puţin importanţi, sunt şi azi, Naşii Bisericii, aleşi la 8 septembrie, pentru un an, în cadrul unei ceremonii speciale, organizate după slujba religioasă a hramului. Este o funcţie de încredere şi plină de răspundere ocupată exclusiv de către familiile de vază ale comunităţii, atât din punct de vedere moral cât şi material. În ultimii ani, au ocupat această funcţie: familiile Milorad şi Iuliana Creţa, Dumitru şi Catiţa Gligorescu, Ilie şi Pompilia Bran, Ioan şi Maria Iuhas, Petru şi Mariana Creţa, Mihăiţă şi Carmen Verbiţă, Florin şi Olga Torcoş, Nicola şi Mariana Mihailovici, Aurel şi Ana Purtan. Naşul pe lângă faptul că se implică în problemele majore ale parohiei şi bisericii, organizează întreaga serbare a Hramului, ornarea lăcaşului de cult, invitarea şi primira oaspeţilor, etc., fiind prezent la ceremoia tăierii colacului şi la spectacolele care urmează a fi derulate.

Explicaţii ilustraţii:

1şi 2.IX.2.Punerea Pietrei Fundamentale (1931)
3.IX.2. Construcţia Bisericii (1932)
4.IX. 2. Procesiunea aducerii obiectelor sfinte la noua biserică (12 septembrie 1936)
5 şi 6. IX. 2. Schiţa de arhitectură a Bisericii
7.IX.2.Schiţa Iconostasului
8. IX.2. Biserica Ortodoxă Română
9. IX.2. Iconostasul
10.IX.2.Noua înfăţişare a Bisericii.
11.IX.2. Schiţa vechii Case parohiale
11.a IX 2. Arborele genealogic al familiei Ionescu (Semlac – Arad)
12.IX.2. Familia preotului Nicolae Ionescu 1920
13.IX.2. Familia Preotului Nicolae Ionescu (1935)
14.IX.2 Preotul Nicolae Ionescu (1940)
15.IX.2. Preotul Cornel Vădăsan
16.IX.2. Preotul Nicandru Cuţaru
17.IX.2. Epitropul Dumitru Gligorescu

şi i-a fost dată în grijă de către Isus, lui Ioan. Creştinii o admiră, o cinstesc şi o iubesc, pentru că a fost mama Mântuitorului **(H. Halley**, *Manual biblic*, Oradea, 1995, p.418).

[175] Ştirea, 11 septembrie, 1940

18.IX.2. Corul Bisericii (1932-1933)
19.IX.2. Parastasul de obşte (2011)
20.IX.2. Procesiune de Hram (6 septembrie 2000)

3. Parohia Ortodoxă Sârbă

După pacea de la Karlowits (1699), când turcii s-au retras de pe cea mai mare parte a Câmpiei Panonice, iar Mureşul a despărţit cele două imperii Consiliul de război a Curţii de la Viena, a hotărât, înfiinţarea pe aceste locuri a unei *zone de graniţă.* Astfel, în anul 1702, de-a lungul malului drept al râului, pe o distanţă de 170 km şi circa 40-70 km în adâncime, spre nord, s-a format o organizaţie militară de pază. Urmând chemarea consiliului de război al Curţii de la Viena, şi încurajaţi de privilegiile acordate de împăratul Leopold I, obţinute la insistenţele patriarhului Arsenije Cernojevici, sârbii conduşi de Jovan Tekelija, eroul bătăliei de la Senta au părăsit Ţara de Sus, cu toată agoniseala lor şi s-au aşezat, pe Valea Mureşului. În afara acestora, au mai venit, ulterior, sârbi de pe alte meleaguri, formând un efectiv de 9000 grăniceri. Pe lângă reşedinţa statului major înfiinţat la Arad, ei au fost aşezaţi, împreună, cu familiile în 23 localităţi. Astfel, la vest de Arad au populat Gaiul, Pecica, Semlac, Şeitin, Nădlac, Cenad, iar în partea estică: Cicir, Glogovăţ, Mândruloc, Sâmbăteni, Păuliş, Şoimoş, Ostrov, Vărădia de Mureş, până la Săvârşin. Pe malurile Crişului Alb, din *Zona de graniţă*, mai făceau parte comunele: Hălmagiu, Ineu, Gyula, Szarvaş, iar între cele două râuri, Şiria şi Cuvinul. Pe malul stâng, al Mureşului, ca posturi avansate, ale sistemului de apărare, se aflau Sânicolaul Mic şi Felnacul.

Aşezarea sârbilor şi în aceste ţinuturi, a avut efecte importante şi asupra vieţii bisericeşti a românilor. Fiind tot ortodocşi s-a ridicat problema reorganizării ierarhiei religioase. Semnificativ, în acest sens, este faptul că începând cu 1690, în baza *privilegiilor ilirice*, patriarhul Arsenie al III-lea Cernoievici a trecut la reorganizarea Bisericii ortodoxe sârbe din monarhia habsburgică. În demersurile sale, i-a luat sub protecţia sa şi pe românii ortodocşi, întitulându-se *mitropolit al sârbilor şi românilor.* Mai târziu, arhipăstorii sârbi care au urmat pe scaunul mitropolitan, au avut, în continuare, un interes deosebit, faţă de cauza românească din Ardeal.[176]

În 1706 pe baza privilegiilor obţinute de la împăratul Leopold I, a fost însă înfiinţată Episcopia Aradului, în frunte cu episcopul Isaia Diacovici, cel care în 1708 a devenit mitropolit al Bisericii ortodoxe din Imperiul habsburgic, cu sediul la mănăstirea Cruşedol. Cu Isaia Diacovici, primul episcop ortodox al Aradului, a început seria vlădicilor sârbi, care a încetat după 123 de ani, în 1829, prin alegerea pe acest scaul al lui Nestor Ioanovici

În urma războiului austro-turc din 1716-1718 şi a păcii de la Passarovits, când turcii au fost izgoniţi din Banat, graniţa de pe Mureş a fost desfiinţată iar teritoriul a trecut sub jurisdicţia comitatelor. Militarilor sârbi li s-a pus să opteze, fie a se muta pe noua graniţă, mult mai spre sud, fie să devină iobagi pe moşiile nobilimii maghiare instalate aici. Mulţi dintre ei au acceptat atunci oferta ţarinei ruse Elisabeta Petrovna să emigreze în imperiul rus. Acest lucru s-a întâmplat în 1751, când sub conducerea lui Jovan Horvat din Pecica, aşezându-se în zona Ucrainei centrale, unde au întemeiat între Nistru şi Sudul Bugului, Noua Serbie cu centrul la Novomirgorod[177].

Conform tradiţiei orale, prima Biserică, în Gai, ar fi fost construită din lemn şi acoperită cu stuf, de sârbii răspândiţi prin sălaşe, imediat dupa aşezarea lor pe aceste meleguri, în locul denumit Trşciara.

---

[176] Pavel Vesa, 2006, op. cit. p.36

[177] Ljubivoje Cerovic, *Aradul şi Valea Mureşului, în anul marilor jubilee*, în volumul *Aradul de-a lungul timpului*, 4, Timişoara 2003, p. 80-87; L. C. *Sârbii din Arad şi de pe valea Mureşului*, Novi Sad – Arad, 2007, p.363-380

În 1780, erau înregistrate în Gai, 112 familii de sârbi[178].

Biserica Schimbarea la Faţă

Până la despărţirea arhierească din anul 1866[179], biserica de mir a creştinilor ortodocşi români şi sârbi din Gai a fost comună şi anume Paraclisul Reşedinţei de vară a episcopului Sinesie Jivanovici, ridicat în 1763, cu hramul *Sfântul Simion Stâlpnicul*. Deoarece, după 1866, aceste construcţii au revenit românilor, sârbii s-au constituit în 1870, într-o parohie proprie, în subordinea Eparhiei Ordodoxe Sârbe a Timişoarei. Din vechea reşedină, comunitatea sârbă, nou creată nu au luat nici un obiect. În acelaşi an, a început construcţia bisericii proprii, din zid, cu hramul *Schimbarea la Faţă,* antreprenor fiind arădeanul Wincler[180]. Materialele şi suma de 30.000 de coroane au fost donate de credicioşii sârbi.

Lucrările au pornit la 7 iunie 1870, prin sfinţirea temeliei de către preotul arădean Andrija Petrovici, în sobor cu alţi preoţi sârbi. Încheierea construcţiei şi ceremonia sfinţirii Bisericii, a avut loc, la 17 mai 1872, cu participarea preotului Leontie Petrovici din Bătania, locţiitor al protopopului Aradului şi împuternicit al episcopului Antoni Nako.

Clădirea cu ziduri din cărămidă arsă, este în formă de navă, dispusă pe direcţia est-vest, într-un cadru spaţios din centrul Gaiului, fără alte construcţii în apropiere. Cu toate că a fost ridicat în grabă, după un proiect tipizat, ce purta amprenta arhitectonică a vremii, edificiul, cu o suprafaţă de 181 m.p., este bine proporţionat şi solid.

Foto Biserica Schimbarea la Faţă

În turnul baroc au fost montate, în perioada 1914-1922, patru clopote, în greutate totală de 665 kg. Pe suprafaţa lor exterioară, au fost turnate în relif, chipul unor sfinţi şi inscripţii în limba sârbă cu date referitoare la donatori, după cum urmează : Clopotul mare, cu un diametru de 90 cm. şi înălţimea de 75 cm., este ornat în relief, cu chipul Sfântului Nicolae şi inscripţionat cu textul: *Dăruit de Nica Boşniac 1914 / Turnat de Friedrich Honig la Arad 1914.* Un alt clopot, mai mic, cu diametrul de 70 cm. şi înălţimea de 60 cm., poartă în relief imaginea Sfiţilor Trei Ierarhi şi textul *Clopotul acesta, a fost ridicat de Comunitatea bisericească Ort. sârbă din Arad-Gai, pentru Sf. Biserică cu hramul Schimbarea la faţă a Domnului, în locul clopotelor ridicate de Lazar Secianski şi Sava Savin şi care au fost rechiziţionate, în timpul Războiului I Mondial –1922.* Cel de al treilea, cu diametrul de 56 cm. şi înălţimea de 50 cm, poartă în relief chipul Sfântului Nicolae şi inscripţia: *Donat Sf. Biserici cu Hramul Schimbarea la Faţă a Domnului, de Iovan Rujici şi soţia sa Cristina, pentru odihna sufletului copiilor lor de timpuriu pierduţi, Marina, Duşan şi Milutin / 1922.* Cel mai mic clopot, în diametru de 40 cm şi înălţimea de 36 cm. are în relief figura lui Ioan Botezătorul şi inscripţia *Donat Sfintei Biserici cu Hramul Schimbarea la Faţă a Domnului, de Mihailo Neţin cu soţia Daniţa şi fiul Duşan / 1922*[181].

În interior, balconul corului este retras, peste pronaos.

Pictura murală, cuprinde scene biblice, a fost realizată de: Nikola Popovici, Duşan Aleksici, Aleksandar Evrici, Mita Pekurar (1924) şi Nicolaus Such (1988).

Spre răsărit, absida poligonală a altarului, este despărţită de navă, prin iconostasul modest (6m/6,8m), cu trei intrări Este de dată mai veche decât biserica (sfârşitul secolului al VIII-lea – începutul secolului al XIX-lea), sculptat în lemn de un autor necunoscut, adus din altă parte şi adaptat dimensiunilor

[178]Liubomir Sandici, *Monografija srpske şcole iz Arad Gaja*, Arad, 2009, p. 104.

[179] La 17februarie 1866, Consistorul eparhial arădean, a hotărât, ca românii ortodocşi, să se ţină de parohiile româneşti, de la biserica categrală, iar sârbii de parohiile de la biserica Sfinţilor Apostoli Petru şi Pavel (Pavel Vesa, 2006, op. cit. p.138)

[180] Stevan Bugarski, Ljubomir Stepanov, Bisericile şi mănăstirile sârbilor din Romania, Timişoara 2010, p. 16-17

[181] Fondul de Documente Biserica Ortodoxă Sârbă Gai, , Inventar 1973

bisericii. A fost pictat succesiv, de Ştefan Teneţki şi Nicola Alexici, care a ilustrat şi o mare parte din prăznicare. Icoanele sunt aşezate pe trei registre, după cum urmează:

Registrul superior, este dominat de o cruce din lemn (1,10/0,71 m.), cu raze în unghiul braţelor, cu bordură din bronz, aurită la mijloc. Crucifixul este fixat pe o icoană în medalion, reprezentând *Sfânta Treime cu Maica Domnului,* la mijloc în faţă, (Încoronarea Maicii domnului). Registrul din mijloc cuprinde scena biblică *Schimbarea la Faţă*, icoană flacată de la stânga la dreapta de *Sfinţii Apostoli: Luca, Simon, Andrei şi Ioan*, prezentaţi în medalioane egale ca mărime (60/40 cm.) În registrul de jos, se află icoanele împărăteşti: *Sfântul Nicolae, Sfântul Gheorghe, Maica Domnului încoronată cu pruncul Isus în braţe, Isus Cristos Binecuvântând, Sfântul Ştefan şi Ioan Botezătorul.* În mijloc, deasupra uşilor împărăteşti, se află icoana cu *Cina cea de Taină*, pictată pe pânză şi încadrată în ramă sculptată din lemn.

Uşile diaconeşti, sunt împodobite cu portretele *Sfintului Mucenic Dimitrie şi a Sfântului Arhanghel Gavril.* Pe uşile împărăteşti, sunt reprezentate chipurile : Născătoarei de Dumnezeu (stânga) şi Arhanghelul Gavril (dreapta), iar în unghiuri, ce patru evanghelişti: Matei, Marcu, Luca şi Ioan.

Interiorul Bisericii Schimbarea la Faţă

În altar, a fost ridicată Sfâna Masă, din cărămidă arsă, tencuită, vopsită în gri şi placată cu lemn. Chivotul pentru Sfânta Masă, a fost conceput cu o uşiţă, deasupra căreia este pictat un porumbel. În interior se află, o poliţă şi un pupitru.

Mobilierul bisericii este în întregime, simplu, realizat din lemn de esenţă moale, vopsit în gri şi albastru. El constă din: două strane pentru cântăreţi, cu poliţe în interior pentru cărţi şi scaunele cantorilor, analoghion pentru icoane, prăznicare şi Sfânta Evanghelie, Tron episcopesc, Tronul Maicii Domnului, Amvon, Scaune pentru credincioşi, cu spetează comună, tetrapod pentru lumânări şi altele

Cele patru drapele, aşezate în biserică, alături de prapori, constituie, importante semne distinctiv pentru comunitatea ortodoxă sârbă. Astfel la strana stângă, se află Steagul Corului *Sloga,* donat în 1936 de Ivanca Katici[182]. La strana dreaptă este expus Steagul Tineretului Ortodox Sârb confecţionat din brocart roşu, cu dimensiuniele de 125/100cm. Pe o parte a drapelului se află icoana lui Isus Hristos, pe cealaltă Sfântul Sava, ambii, în gest de binecuvântare a copiilor. Drapelul este decorat cu o bordură-panglică din fir auriu, cu ciucuri, fiind fixat pe o lancie din lemn, cu vârf din alamă. La balcon sunt expuse Drapelul Naţional Sârb şi Drapelul de doliu, de culoare neagră.

În inventarul întocmit de preotul Svetozar Naidan în 1973, este menţionată existenţa a 38 cărţi de cult, 67 icoane şi picturi murale, 93 obiecte bisericeşti şi de cult, mobilier, obiecte de uz gospodăresc şi de birou. Toate cărţile de cult, sunt în limba slavonă, fiind editate la: Moscova, Kiev, Petersburg, Lvow, Buda, Viena şi fac parte din Patrimoniul Cultural Naţional **(Anexa 15)**

Printre cele mai vechi cărţi de cult aflate în Biserică, enumerăm : Moltvelnicul (Euhologhion) mare (Moscova-1698), Psaltirea (Lvow-1699), legate în piele, Noul Testament (Petersburg – 1736), legată în catifea roşie, cu o cruce şi colţare din alamă, Sfânta Evanghelie, format mare, (Moscova 1741, volum legat în catifea cu o cruce, colţare şi nasturi metalici, Mineiele lunilor ianuarie-decembrie (Moscova 1758), legate în piele, Tipiconul Mare (Moscova 1755), Rânduiala pentru dumnezeiasca împărtăşire (Kiev 1755), Trodion (Moscova 1766), Liturghier (Moscova 1760). Marea majoritate, a cărţilor se află într-o stare de conservare mediocră, dar, nu au file lipsă[183].

Obiectele bisericeşti şi de cult, constau din: Antimisul cu Icoana punerii în mormânt a Domnului Isus Cristos şi alte scene din viaţa sa (gravură în tuş cu dimensiunile 67/73 cm.), donat de episcopul Timişoarei Gheorghe Letici ; Cruci de mână cu piedestal din alamă ; Ripizi din lemn sculptat, Litier din metal cositorit, trusă pentru botez-mruit, potire, sfeşnice, ornate şi stihare preoţeşti, acoperăminte pentru Sfânta masă şi analoghion, candele, clopoţei, cădelniţe, baldachin, cununi pentru cununie, prapori, policandre, chivot

[182] Vezi, la capitolul despre cor.
[183] Fondul de Documente Biserica Ortodoxă Sârbă Gai, , Inventar 1973

şi altele. Mormântul Domnului, este, de asemenea simplu, din lemn moale, vopsit în gri şi albastru fiind dotat cu o poliţă pentru giulgiu.Nu are nici un fel de elemente artistice[184].

În biserică se mai află, peste 50 de icoane, cele mai multe cu autori anonimi, cea mai veche fiind o pictură în ulei pe suport de pânză, realizată de Alexandru Evrici, în 1862, în care este reprezentat portretul Sfântului Ştefan Deceamschi. Alte portrete ale Sfinţilor Vasile Cel Mare, Nicolae, Ioan Botezătorul, Sava Sârbul, Gheorghe, Ilie etc au fost realizate în 1871-1872. Tot atunci au fost pictate scenele biblice: Naşterea şi Adormirea Maicii Domnului, Tăierea capului Sfântului Ioan botezătorul, Intrarea în Biserică, Învierea Domnului, Pogorârea Sfântului Duh şi altele. Toate sunt realizate în ulei, de mărimi diferite, fiind folosit ca suport, pentru pictură scândura, pânza, tabla, sticla. Starea lor de conservare, este în mare măsură, mediocră sau rea, fiind necesare lucrări de restaurare[185].

Modernizări şi reparaţii mai importante asupra clădirii, s-au executat succesiv începând cu anul 1885, când antreprenorul Rodici a turnat pentru 1000 de coroane, pardoseala din ciment cu mozaic, înlocuind cărămida arsă iniţială. Şindrila turnului, a fost înlocuită cu tablă galvanizată, de către acelaşi constructor, în 1898.

În 1906, firma lui D. Ristin, din Arad, pe baza devizului întocmit de arhitectul Milan Tabacovici, a realizat învelitoarea din ţiglă

După Primul Război Mondial, deşi la clădirea bisericii se observau forme avansate de degradare, în 1921, Consiliul local, a aprobat ca subvenţie, ridicola sumă de 50 de lei[186]. Totuşi, dun resurse propri, în 1924, Mita Pekurar, a făcut prima reparaţie capitală a clădirii, împodobind bolta bisericii cu opt ilustraţii biblice.

În 1959, lăcătuşul Ludovic Gartner din Arad, a înlocuit ferestrele vechi din lemn, cu altele din metal profilat .

Alte reparaţii interioare, constând din zugrăveli, au fost realizate în 1962, de către Cooperativa *Decorativa* din Arad. Pictura a fost restaurată nu tocmai inspirat, în 1988 de Nicholaus Such din Biled, completându-le cu noi scene din Cartea Sfântă[187].

La 12 martie 1963, o puternică furtună a avariat grav turnul bisericii, care a fost refăcut, în forma iniţială de către Cooperativa *Precizia* din Arad, în toamna aceluiaşi an.

Pe peretele nordic al zidului bisericii, lângă intrarea laterală, a fost fixată o placă din marmură albă, care cuprinde numele sârbilor din Gai căzuţi în Războaiele Mondiale, iar pe cel sudic, în 2011, a fost sfinţită placa

Încă de la început, Biserica, a fost împrejmuită, delimitând o curte cu suprafaţa de 700 m.p. În 1909, antreprenorul Eberlein a înlocuit vechiul gard din scânduri, cu o împrejmuire nouă, din zid de cărămidă, cu stâlpi şi grilaj din lemn. În 2009 şi aceasta a fost refăcută, iar curtea organizată cu dale din beton ornamental.

Preoţii

Dintre preoţii, care au slujit, parohia mai amintim pe: Iovan Dragoevici (1934), Iovanov (1936), **Voin Pasculovici (1940-1951)** Fiul lui Tănasie- lăcătuş mecanic şi Ielenei, s-a născut la 7 iulie 1908, în satul Mănăştur - Vinga. Fiind orfan de mamă de la vârsta de 4 ani, Voin Pasculovici (1908-1999) a fost îndrumat din punct de vedere spiritual de parohul din Comuna Gelu. După absolvirea Seminarul Teologic din Carlovits, la vârsta de 21 ani (1929), a fost hirotonit şi numit preot paroh la Nemat – Ivanda comuna Becicherecul Mic. În acelaşi an s-a căsătorit cu Ecaterina Zarici din Păuliş, având doi

[184] Ibidem
[185] Ibidem
[186] AN Arad, Fond PMA 1921-1923, D/13 /1921
[187] Stevan Bugarschi, Srpsko pravoslavlje u Rumuniji, Timişoara, Beograd Novi Sad, 1995, p. 92

copii Lenca şi Slobodan. În urma unui concurs, în 1940 a preluat parohia ortodoxă sârbă din Gai, unde a funcţionat până în 1951, când, fiind numit protopop, a fost transferat în Banat, la Moldova Nouă, lângă Dunăre.

În Gai, a fost bine primit de întreaga comunitate ortodoxă, sârbă şi română, fiind recunoscut pentru pioşenia şi corectitudinea sa. A trăit alături de enoriaşii săi, lipsurile generate de război, ajutând mai ales familiile nevoiaşe prin colecte de alimente şi îmbrăcăminte. Protestând în 1942, la rechiziţionarea abuzivă a cailor şi căruţelor din Gai, a fost ţinut sub oservaţie ca instigator, interogat şi ameninţat. S-a pus în primejdie şi în 1943, când în plin război, a oferit găzduire împreună cu Milivoi Burnaţ, 2 foşti partizani antifascişti sârbi evadaţi dintr-un tren pe Valea Mureşului. Deşi avertizat asupra riscurilor asumate, cei doi luptători, nu au fost abandonaţi, fiind transportaţi, cu acordul col. Aurel Birtolon, la una din colnele viilor din Baraţca unde au rămas până după 23 august 1944. Personalitatea preotului Voin Slobodan s-a făcut simţită şi în timpul invaziei horthiste din septembrie 1944, alăturându-se celorlaţi patrioţi români şi sârbi care au opus rezistenţă în Gai. În acele zile fierbinţi, a oferit chiar adăpost, comandantului Regimentului 2 Roşiori, care a locuit o perioadă la casa parohială Sârbă din Gai.

Arhimandridul Voin Pasculovici

Din 1961 până la pensionarea din 1981, a condus parohia din Variaş – Periam, după care, ca monah a fost arhimandridul Mănăstirii ortodoxe sârbe cu hramul *Sfântul Gheorghe* din Biled. A trecut la cele veşnice în 1999 la vârsta de 90 de ani, fiind înmormântat la cimitirul din Păuliş.

Dealungul întregii sale vieţi, preotul Voin Pasculovici, a avut preocupări literare susţinute, finalizate atât prin colaborări la diverse publicaţii cât şi prin volume de versuri şi proză A scris şi tipărit, pastorale, eseuri, cuvinte de învăţătură, într-o manieră agreabilă, destinată enoriaşilor ortodocşi sârbi. De asemenea, sunt cunoscute volumele sale de poezii patriotice şi lirice destinate copiilor, sau cele întitulate: Nedogledi ţvecia (Cât priveşti cu ochii flori.

Cei doi copii, ai familiei preotului Voin Pasculovici, profesorii: Lenca Mateş şi Slobodan Pasculovici, au fost crescut într-un mediu plin de armonie, educaţi cu multă atenţie, îndrumaţi spre şcoli superioare şi activităţi pline de răspundere civică.

Jiva Milovanov,

Neboişa Popov (n. 1955, la Satu Mare-Secusigiu) Fiul lui Ivan şi Vidosava, după absolvirea şcolilor primare, gimnaziale, în comuna natală şi a Liceului din Periam, a urmat studiile clericale la Seminarul teologic din Caransebeş (1972-1977). A fost hirotonit ca preot, de către Timotei - Episcop-Vicar al Timişoarei şi numit preot la parohia sârbă din Turnu (1978-2002), servind şi la bisericile sârbe din Pecica şi Nădlac. În 1977, s-a căsătorit cu Iuliana Duranka, ocupându-se împreună de creşterea şi educarea celor doi copii. Vesla (n. 1978) şi Ivan (n. 1982), în prezent preot la Peciul Nou din Protopopiatul Timişoarei.

Din anul 2002, este preotul parohiei din Gai şi membru în Consiliul Bisericii.

Preotul Neboişa Popov

Încă din primele zile s-a implicat activ în comunitatea sârbă a cartierului, atrăgând în jurul Bisericii, chiar şi pe enoriaşii care de-alungul timpului şi-au schimbat domiciliul dar erau originari din Gai. Bun gospodar, a făcut toate necesare, pentru o bună întreţinere a clădirii bisericii şi o administrare eficientă a Casei parohiale şi a celorlalte bunuri ale comunităţii ecleziaste. Astfel, a fost reparată zidăria exterioară a lăcaşului de cult, refăcută împrejmuirea şi organizată curtea (2009). În Biserică a fost introdusă o nouă instalaţie de încălzire (2002), iar pardoceala placată cu gresie. În 2008, a fost ridicată *Zborniţa,* o clădire modernă destinată întâlnirii enoriaşilor, dotată cu mobilier adecvat.

Clerul inferior şi alţi slujitori (Crâznic, cantor, prescurăreasă)

Milivoj Burnaz (n. 25 decembrie 1906-Gai), de ocupaţie agricultor, a fost Cântăreţul de Strană, cu activitatea cea mai îndelungată.La 11 februarie 1944,, a susţinut în faţa unei comisii de specialitate din

Timişoara, examenul de cantor bisericesc, obţinând calificativul *Foarte Bine*. Repertoriul său de examen, a constat din interpretarea unor cântece religioase, din Octoihul Mic, Octoihul Mare, Pravilele bisericeşti şi Tipicul, descifrarea după note muzicale din Zbornicul Mare. Pentru activitatea sa îndelungată, în sprijinul Bisericii, în 1992, Milivoj Burnaz a fost decorat se Episcopul Sava al Şumadiei, administrator al Eparhiei Timişoarei cu *Gramata Arhierească de Cinstire* (Anexa 17), iar în 16 martie 2003, Patriarhia din Beograd, i-a acordat înalta distincţie a Ordinului *Sfântul Sava* clasa a III-a.

Alţi cântăreţi în strană: Anghelco Sandici, Ivan Neducin

Sărbătoarea de hram

Începând din 1905, biserica este aniversată la hramul său, ţinut cu fast, la sărbătoarea Schimbarea la Faţă. Cu acest prilej, după tăierea colacului, şi alegerea Naşului dintre membri colegiului sârbesc, are loc serbarea populară cu o largă participare de public.[188]

Alegerea Naşului Bisericii – Dragutin Arsenov

Naşi ai Bisericii au au fost: Dragutin Arsenov, Liubomir Sandici

Parohia, Consiliul şi Epitropia parohială

La începutul secolului al XX-lea, în parohia sârbă din Gai, erau înregistrate 156 case, cu 744 enoriaşi din care, 379 bărbaţi, 413 femei şi 158 familii căsătorite. Referitor la evoluţia populaţiei timp de un deceniu (1899-1908), s-a constatat că sporul mediu annual este de 12 persoane. Referitor la condiţiile de viaţă ale poporului, în actele Eparhiei din Karlovits menţiona că: *starea materială a sârbilor* (din Gai) *este mulţumitoare, rar vreun cămin nu are pământ, fiind unii chiar cu proprietăţi de 100 ha. Poporul este harnic, sârguincios şi săritor. Casele sunt curate, văruite, curţile măturate şi îngrijite, iar în familii nu sunt neînţelegeri. Unde este înţelegere, este şi binecuvântarea lui Dumnezeu*[189].

În această perioadă, Comunitatea sârbească religioasă din Gai, a fost vizitată, în mai multe rânduri, de către Stanco Jupanschi, protopop şi inspector al Presviteratului arădean. Cu aceste prilejuri, au fost lăsate, aprecieri laudative, cu privire la starea Bisericii şi a Şcolii confesionale sârbe, a stării odăjdiilor preoţeşti şi ale diaconilor, a ţinerii evidenţei şi administrării întregului inventar. A mai fost menţionat faptul, că la Sfânta Liturgie, alături de învăţător, mai participă opt cântăreţi, iar copiii au cunoştinţe bune asimilate la orele de religie. Sărbătorile Sfântului Sava, constitue un moment festiv deosebit, pentru toţi enoriaşii, fiind marcate prin ample spectacole corale şi de poezie. Reînvierea şi în Gai a cultului Sfântului Sava, s-a făcut la insistenţele lui Sava Tekelia, sărbătoarea fiind marcată cu fast, pentru prima dată la Arad, în 1905, de către Biserica *Sfinţilor Apostoli Petru şi Pavel*

Activitatea comunităţii religioase, este condusă de un Comitet parohial, ales la patru ani.

Preşedintele Comitetului Bisericesc, a fost timp de 18 ani, Milivoi Jivanielov, lăcătuş la Strungul, urmat Arsenov Dragutin (1995-1999) şi Milutin Pain

Dragutin Arsenov (n.1936 – Gai), este fiul rotarului Andrei Arsenov şi al Elenei Crucean, care au domiciliat pe strada Nouă, succesiv, la numărul 59 şi 69. Bunicul său Iosif Arsenov, str. Ştefan Teneţchi proprietar a 5 ha de pământ, căsătorit cu Liubiţa, a fost timp de 25 de ani, în perioada 1930-1955, epitropul Bisericii. Clasele primare, le-a urmat în Gai, atât în limba sârbă cât şi în cea română, după care a absolvit Liceul şi Şcoala profesională Vasile Roaită – Rezervele de Muncă de pe strada Ludovic Szantay, calificându-se în meseria de frezor. Până la pensionarea sa din 1993, a lucrat la Intreprinderea Strungul, din Arad, pe diferite funcţii şi trepte profesionale: muncitor, controlor tehnic de calitate, tehnician principal la serviciul Personal – Învăţământ, maistru principal, la Turnătorie. Bine pregătit profesional, Dragutin Arsenov, a reprezentat intreprinderea, în activităţile de promovare a produselor sale, prin expoziţii şi service, atât în

[188] Liubomir Sandici, 2009, op. cit. p.105
[189] Liubomir Sandici, 2009, ibidem.

România, cât şi în Bulgaria, Italia, Grecia, Olanda, Croaţia. Spirit practic şi eficient, în perioada cât a fost preşedinte al Comitetului Parohial (1995-1999), a susţinut realizarea reparaţiilor capitale, la zidăria exterioară a Bisericii, fiind înlocuite şi jghiaburile uzate, de la acoperiş Deasemenea, a fost montată instalaţia de gaz metan la Casa parohială, s-a introdus apeductul la Sala culturală, a cărei suprafaţă construită, a fost dezvoltată şi alte lucrări.

În anul 2000, a fost ales Comitetul Parohial, în următoarea componenţă: Preşedinte-Milutin Pain, Consilieri: Miroslav Oprea, Zamfir Jitariu, Vladimir Tirsin, Petru Jivan şi preotul-paroh Neboişa Popov.

Tot atunci, a fost numit Comitetul de Sprijin al Bisericii, alcătuit exclusiv din femei: Elca Oprea, Viorica Sandici, Zeliţia Gornic, Iuliana Popov, Olga Vulpin.

Averea Parohiei, ctitori, binefăcători şi donatori

Bunuri mobile

Deşi, în 1866 la despărţirea parohiei ortodoxe sârbe de cea românească şi nici după aceea, sârbii nu au luat nimic, averea lor, s-a dezvoltat mai ales din donaţii **(Anexa 16)** şi gestionarea eficientă a imobilelor.

Inventarul gospodăresc şi de birou, cuprinde: mobilier, covoare de diferite mărimi, lămpi electrice, candelabre, dulapuri, mese, perdele, cearşafuri pentru botez, prosoape, draperii, etc.

În semn de recunoaştere şi apreciere a efortului material făcut de *Marii Donatori* ai parohiei din Gai, Liubomir Sandici şi soţia Angelica, au aşezat, cu prilejul Hramului din 2011, pe latura din spre nord a bisericii, o placă comemorativă din marmură albă, pe suprafaţa căreia au fost înscrise numele acestora: Nica Bosniac şi soţia Saveta, Iovan Rujici şi soţia Cristina, Mladen Docmanov, Uroş Neţin şi soţia Kata,, Ioţa Ilici şi soţia Cristina, Slavco Neţin, Mişa Neţin şi soţia Daniţa, Jovan Vlaicov şi soţia Sida,, Ivan Acimov şi Soţia Kruna

Bunuri imobile

Averea imobilă a parohiei, era constituită în 1878, din clădirea Bisericii şi Casa parohială, şi grădina, care se întindea pe o suprafaţă de 787 m.p. Prin construirea şcolii, în 1889, a Casei Naţionale (1925) şi donaţiile de pământ ulterioare, patrimoniul imobil al Bisericii, s-a îmbogăţit. Printre cei mai importaţi sprijinitori ai sfântului lăcaş, au fost donatorii: Joţa Vlaicov şi soţia Persida - 1 jugăr şi 1124 m.p. teren arabil; Mladen Docmanov - 3 jugăre şi 453 m.p. teren arabil; Iovan Acimov şi soţia Kruna (n. Docmanov) - 1303 m.p. de grădină;

Casa Naţională Sârbă (Sala culturală), cu sediul în Piaţa Sfântul Ioan (azi Hatman Arbore, nr 51) a fost inaugurată în noiembrie 1925, de către enoriaşii sârbi, fiind în subordinea Bisericii.

Clădirea, în suprafaţă de 124,47 m.p., a fost construită, pe terenul donat, în 1914, de familia Nenadov, domiciliat pe str.Hatman Arbore nr.55. Edificiul, ridicat din cărămidă şi învelitoarea din ţiglă, pe un acoperiş în patru ape, cuprindea, o sală de spectacole şi o anexă. În 1997, au fost executate lucrări de reparaţii capitale şi modernizare, mărindu-se suprafaţa construită, prin adăugarea unor anexe cu destinaţia de birouri, vestiare, depozite, magazii.

Timp de decenii, aici, se organizau activităţi culturale şi distractive pentru tineret, repetiţii ale formaţiilor de dansuri, tamburaşi, teatru popular, spectacole artistice şi serbări şcolare. În 1929, preşedintele Consiliului de conducere a fost Svetozar Ştefanov, iar secretar Ioan Raclit[190]

Mai târziu, la Casa Naţională, şi-a desfăşurat activitatea şi Societatea de cântări *Sloga*, înfiinţată în 1936, cu 40 membri. În cadrul acestei instituţii, au fost cultivate mai ales cântecele bisericeşti şi laice, de inspiraţie folclorică. Steagul societăţii a fost sfinţit cu prilejul unei festivităţi deosebite.

Casa Naţională sârbă a fost desfiinţată, în 1950, fiind reînfiinţată, sub egida Bisericii, după 1990.

[190] AN Arad, *Fond PMA*, 1925-1930, D 46/1929, fila 106

Casa Parohială, de pe strada Călţunaş nr 3 unde se află birourile şi locuinţa preotului, a fost cumpărată, împreună cu grădina, în anul 1878. Clădirea a fost construită, aproximativ în 1850, la vremea respectivă, fiind o casă ţărănească, din văiugă şi pământ bătut. În timpul preotului Voin Pasculovici, imobilul a fost modernizat, suprafaţa construită, a fost extinsă, prin construirea, în regie proprie, a unui grajd, şopron şi o spălătorie. Pe lângă Casa Parohială, mai există o curte (650 m.p.) şi o grădină de legume (2150 m.p.)

Conform unui registru înventar, din1948, Parohia ortodoxă Sârbă, mai poseda, sub formă de sesie, donaţii, cumpărare, clădiri, alte construcţii, terenuri agricole şi grădini, în suprafaţă de 33 ha şi 1440 m.p.terenurile agricole, provenite, în mare parte din donaţiile enoriaşilor, se întindeau, pe parcele mici, în Câmpurile: Izlazul Mare, Zorilor, Dumbrava Roşie, Balta Mică, Surduc, Murgului, Lăptarului, Episcopiei Liniştei, Hotar, Lebedei, Freamăt.

Crucile de hotar

Crucea lui Mihailo Neţin.

În Piaţa Sf. Ioan, la aproximativ 15 m spre vest de Biserica ortodoxă Sârbă, pe direcţia turnului, pe un teren viran, gazonat natural, se află o Cruce din marmură albă, cioplită de Fraţii Rosa, în anul 1925**.** Este formată din trei segmente de dimensiuni diferite, crucea propriu zisă (168/90/20 cm) cu braţele treflate, fiind fixată pe un soclu, inscripţionat în partea de vest. Textul incizat în limba sârbă, care în traducere, are următorul conţinut: *Pentru Slava lui Dumnezeu şi Mântuirea neamului sârbesc, pentru muncă solidară, ridică această Cruce, Mihailo Neţin, preşedintele Consiliului Parohial, împreună cu soţia Daniţa, copiii Zoran, Bosilca Lenca şi Duşan / anul 1925.* Este lipsit de elemente decorative

Monumentul este supraînălţat pe un postament din cărămidă tencuită cu ciment, în patru trepte şi protejat cu o împrejmuire metalică, din ţeavă şi fier forjat, formând un pătrat cu latura de 2 metri.

Crucea Sârbilor 1880

În estul Gaiului, pe strada Ovidiu, în dreapta pe câmp, se află *Crucea Sârbilor*. Monumentul, cioplit în gresie a fost ridicat în 1880. Suprafaţa din spre nord a soclului a fost inscripţionată, cu un text în limba sârbă, al cărui conţinuta devenit ilizibil, din cauza degradării.

Activitatea corală, alte activităţi culturale organizate de Biserică

Corul Sloga (Concordia), a luat fiinţă în 1936, cu 40 membri, la iniţiativa preotului Iovan Dragoievici. Încă de la înfiinţare, formaţia are propriul drapel, donat de Ivanka Katici, Naşa Hramului şi sfinţit la sărbătoarea Schimbarea la Faţă a Domnului, din 19 august. Este confecţionat din brocart de culoare albastru verzui cu dimensiunile 160/125 cm. Ţesătura gra de mătase are o bordură din fir auriu şi ciucuri. Pe una din feţe, în oval (47/57 cm), se află icoana Sfântului Gheorghe, iar pe verso, o harfă brodată cu mătase galbenă. Lancea, înaltă de 360 cm, se termină, în vârf, cu o harfă din alamă, înfiptă pe un glob-lentilă şi prinsă cu un manşon din acelaşi material. Însemnul corului este expus la strana stângă. Încă de la început, corul bisericii, s-a dovedit a fi extrem de important, în oficierea slujbei, fiind prezent în fiecare duminică şi la marile sărbători religioase. De-alungul timpului, Sloga s-a făcut cunoscută prin programele sale, fiind distins cu premii la numeroase concursuri şi concerte, cum au fost cele din Arad, Pecica, Turnu, Bătania, Sghed, Sremschi-Karlovţî, Novisad.

În prezent, corul bărbătesc, este format din următorii enoriaşi: Angelco Jivanielov, Liubomir Jivanielov, Pera Lolici, Milutin Pain, Miroslav Oprea, Vasica Strati, Dragan Voştinar, Dragan Milici, Bogdan Secianschi, Mladen Erdelean, Noviţa Ivanov.

Dirijorul formaţiei este Iovan-Bata Şandici (n. 1945-Gai), fiul lui Sava şi al Anghelinei. De meserie tehnician, a pătruns în tainele muzicii, ca autodidact, prin studii la Clasa de Canto a Şcolii populare de Artă din Arad. Din 1970, este căsătorit cu Eva Sandici, contabilă, împreună având un fiu – Zoran, medic în Timişoara.

4. Parohia Romano-Catolică

Imediat după alungarea turcilor şi ocuparea Aradului de către trupele imperiale, în anul 1702, preotul Kamil Hofflich, din ordinul religios al cavalerilor minoriţi de Lichtenstein, a înfiinţat în oraş, parohia romano-catolică, pusă sub ocrotirea Sfântului Anton. În 1705, a fost edificată în Arad, pentru enoriaşii acestui cult, o capelă şi o locuinţă modestă, ocupată de Kamil Hofflich, acoperită cu stuf, care se afla din belşug.

Piatra de temelie a Bisericii din Gai, a fost pusă în 1856, lăcaşul fiind sfinţit, după doi ani, la 10 mai, 1858, de către episcopul de Cenad Cseajagi Alexandru, cu hramul Sfânta Gyzela, sărbătoare ţinută, an de an , la 7 mai.

Născută în anul 985, Gyzela, prinţesa de Bavaria, a fost soţia regelui Ştefan cel Sfânt al Ungariei (997-1038), pe care l-a sprijinit în opera de creştinare a poporului. Izvoarele documentare, o atestă ca o credincioasă deosebită, care a dus o viaţă plină de evlavie, milostenie şi credinţă. Înconjurată de călugări, în pioşenie şi rugăciune, şi-a petrecut cea mai mare parte a vieţii, ajutându-i pe cei săraci şi înzestrând bisericile cu straie preoţeşti cusute şi brodate de ea însăşi, cu ţesături şi obiecte de artă. A fost mamă la 3 copii, feeca căsătorindu-se cu un împărat bizantin. După moartea soţului şi fiilor ei, s-a călugărit, conscrându-se până la sfârşit vieţii monahale. S-a stins din viaţă la Passau (Germania), la 7 mai 1060

În cinstea, ei spaţiul din spatele Bisericii, a primit numele Piaţa *Sfânta Gyzela (Ghizela),* denumire schimbată, în 1920, în Piaţa Sfânta Elena, iar ulterior, în strada Codrului

Biserica Romano-Catolică din Gai (Aspect general)

Clădirea, este o construcţie din zid, simplă, cochetă, lipsită de elemente decorative, chiar austeră, cu acoperişul în două ape. Pentru soliditate, la colţuri, au fost adosaţi stâlpi, care se ridică, până la jumătatea construcţiei. Deasupra intrării, practicate, în partea de sud, se înalţă, turnul, cu zidăria paralipipedică înălţată pe o bază pătrată. Peste straşina decorativă, din partea superioară, el se continuă, sub formă piramidală, sveltă, susţinând în vârf crucea latină. Acoperişul turnului este înscripţionat cu cifra anului construcţiei – 1858, încadrată, cu două ramuri de laur. Pe fiecare latură a turnului, este practicată, câte o fereastră dreptunghiulară, cu marginea superioară, arcuită.şi acoperite cu jaluzele din lemn. Sub acoperişul turlei pe toate cele patru laturi, au fost montate, în zid, ceasuri. Suprafaţa simplă a faţadei, este întreruptă de două ferestre suprapuse: una dreptunghiulară, care corespunde naosului, închisă cu vitralii, peste care este practicată o deschizătură circulară, necesară aerisirii podului.

Pictura mare a altarului a fost realizată de Alexius Szamosy . Alte lucrări, de artă vizuală, din biserică, sunt semnate de pictorul Such şi sunt realizate, probabil, în 1936

Pe hărţile de la începutul secolului al XX-lea, este figurată, alături de biserică, pe latura dinspre strada Meşterul Manole, existanţa Capelei Sfântului Florian – patronul şi ocrotitorul Pompierilor

În iunie 1923, Primăria *Oraşului Arad, cu drept de municipiu*, a scos la concurs postul de cantor, vacant de mai mult timp, invitându-i *pe toţi aceia care doresc a-l ocupa şi au calificare corespunzătoare, să înainteze petiţiile, însoţite de documente şi dovezi asupra serviciului, până la 30 iunie.* În afară de stolă regulată, de 150 lei lunar, care putea fi ridicată de la casieria oraşului Arad, se mai oferea: 100 lei indemnizaţie de scumpete, 50 lei indemnizaţie de chirie şi anual 16 m. cubi lemne de foc[191].

[191] Monitorul Oficial al Oraşului Arad, nr. 25/iunie 1923, p. 250

La 17 mai 1926, Serviciul tehnic al Primăriei a solicitat Comisiei Permanente, suma de 12.400 lei, raportând faptul că Biserica şi locuinţa preotului necesitau de urgenţă reparaţii, la acoperişul din ţiglă, pod, scocurile şi jghiaburile din tinichea, împrejmuiri şi cocina de porci

În 1934, preot paroh, a fost, Augustin Somogyi, care a organizat, pe lângă biserică, o formaţie corală

În anul 2008, terenul triunghiular, de la intersecţia Străzilor Codrului cu Meşterul Manole, unde se află de fapt, clădirea bisericii, i s-a atribuit printr-o decizie a Consiliului local denumirea Piaţa Sfânta Ghizela. Se aprecia astfel, ca necesară, actualizarea unei denumiri luate în urmă cu 150 de ani de Biserica Romano-Catolică din Gai, cu Hramul închinat acestei personalităţi sanctificate pentru virtuţile sale creştine. În *Expunerea de motive*, se considera, că *prin această schimbare de nume, se dă expresie dorinţei credincioşilor din zonă, de a se actualiza vechea denumire marcată de sărbătoarea împlinirii unui secol şi jumătate de la ctitorirea Bisericii cu acelaşi hram*.

La sărbătoarea care a avut loc în octombrie 2008, au fost predate bisericii, 6 tablouri secco, în care se prezintă aspecte din viaţa Sfintei Ghizela, semnate de Magda Hatzak-Lukacsovics din Germania. Tot atunci, au fost aşezate în noul altar, moaştele acestei Sfinte, extrase de preotul paroh Petru Teodor Şandor din din degetele mâinii sale drepte, la donaţia arhiepiscopului din Veszprem. Cu acest prilej, în faţa sfântului lăcaş de cult, a fost dezvelit bustul în bronz al Sfintei Gizela, operă a sculptorului Rudolf Kocsiş. La festivitate, a participat Szilvgyi Zsolt, vicarul Episcopiei Romano-Catolice din Timişoara. Pe soclu este înscris textul: *Sancta Gizela / aprox. 980 – aprox 1059.*

Sculptorul Rudolf Kocsiş, este cunoscut în lumea plasticienilor mai ales prin conceptele sale de sacralizare a spaţiului, prin capacitatea de a generaliza formele arhaice, a celor care poartă povara timpului. Artistul pătrunde ideatic, fără nostalgie, în lumea antică şi medievală fiind fascinat de simplitatea formelor, cărora le dă conotaţii noi, într-o reprezentare modernă. Preia istoria exclusiv printr-o viziune artistică neinteresându-l naraţiunea evenimentelor care au avut loc. În felul acesta obiectele vechi primesc o identitate nouă, într-o explozie de fantezie creatoare[192]. Pentru indeplinirea demersului său artistic, foloseşte din plin virtuţile sculpturale ale esenţelor lemnoase, folosindu-le atât în planurile sale tridimensionale cât şi în cele picturale[193]. În sculptura monumentală, Rudolf Kocsiş este cunoscut prin: *Pieta,* sculptură în piatră artificială, expusă în faţa Bisericii romano-catolice din satul Ţipari, comuna Sintea Mare (1992), bustul în bronz al lui *Moise Nicoară,* aşezat faţa Liceului omonim din Arad (2002) sau restaurarea şi reaşezarea în anul 2008 pe locul iniţial a *Monumentului Trinităţii,* demolat în anul 1972 şi a monumentului *Libertatea,* din Parcul Reconcilierii (2005).

În 2011, Parohia romano catolică cuprindea 900 enoriaşi, din Gai Poltura şi Bujac având ca preot, începând cu 20 martie 1985, Sandor Teodor-Petru (n 25 august 1947, în Pârneava, str. Sava Raicu). Este cel de al nouălea copil din cei unsprezece, născuţi din familia perceptorului financiar Şandor Francisc şi al soţiei sale Maria, născută Munich, în Macea. Studiile primare şi secundare, le-a urmat la Şcoala Elementară din Pârneava, Liceul la Alba Iulia, unde, în perioada 1965-1971, a urmat cursurile Facultăţii de Teologie Romano-Catolică. Imediat după absolvire, în 1971, a fost numit capelan, la Biserica din Timişoara – Iosefin, fiind tranferat apoi, într-un singur an, 1972, la Biserica Minoriţilor din Arad, Reşiţa şi Gai, alături de preotul Andrei Balint. Din 1975, a slujit ca preot, în parohiile din Sâmpaul, Şofronea, Curtici şi în Gai (1985)

La oficierea slujbelor, preotul Petru Şandor, este ajutat de cantorul – organist Rodica Eva Buţiu, abolventă a Şcolii de Cantori a Episcopiei din Timişoara. Pentru rezolvarea problemelor administrative ale parohiei, din rândul enoriaşilor, se alege, odată la trei ani Comitetul Bisericesc, format din 11 membri. În 2011, preşedintele Comitetului era Alexandru Ratz.

[192] Horia Medeleanu, 1996, p.131
[193] Judith Angel, 1991, p. 4

O contribuţie importantă, în parohie, şi-o aduce Fundaţia *Caritas,* înfiinţată în 1991 şi condusă de preotul Teodor Sandor - preşedinte şi Cecilia Pager - contabil Cu ajutorul celor 60 de membri activi şi 30 voluntari, Organizaţia se implică în rezolvarea unor probleme sociale, care constau din ajutoare, donaţii, sprijin moral şi material, acordate persoanelor, sărace sau bolnave, indiferent de confeşiune şi etnie. De asemenea, organizaţia, mai organizează, anual, în mai multe serii de câte 40 persoane, tabere pentru copiii enoriaşilor, folosind baza materială proprie, care constă din 5 case şi 8 ha de teren.

5. Parohia Cultului Reformat

Cultul şi-a croit propriul drum religios după 1517, în urma reformelor aduse Bisericii de către: Martin Luther[194], Jean Calvin[195] şi Huldrich (Ulrich) Zwingli[196], fiind păstrat şi astăzi conceptul puritan al iniţiatorilor lui. Dogmatica deşi se bazează, tot pe Sfânta Treime, este deosebită de a celorlalte biserici, mai ales prin forma de exprimare. Astfel este înlăturat fastul Bisericii Catolice din care de fapt s-a desprins, adorarea Fecioarei Maria şi a sfinţilor, închinarea la icoane şi la moaşte, iar Papa nu este recunoscut ca şi conducător spiritual. De asemenea este proclamată mântuirea indivizilor prin credinţă, limitând Sfânta Tradiţie la Biblie, tradusă în numeroase limbi. Liturghia constă din slujbe şi cântece bisericeşti, rugăciuni, un loc prioritar acordându-se *Cuvântului de învăţătură*, care constă din comentarea unui text biblic. Practica rugăciunii este exercitată duminica dimineaţa şi după amiaza, iar de 6-7 ori pe an, înaintea marilor sărbători creştine, se organizează *Săptămâna de rugăciune*. Adolescenţii de 13-14 ani, sunt pregătiţi pentru practicarea cultului, prin ore speciale de dogmatică destinate lor, sub numele de *Lecţia de Rugăciune* iar sâmbăta, prin activităţi speciale şi specifice fiecărei parohii, conform catehismului heidelbergian. După confirmare, tinerii primesc dreptul să participe la slujba de împărtăşanie.

Primele familii protestente, s-au stabilit în Arad, la sfârşitul secolului al XVIII-lea, când Keresztesy Pal, a înfiinţat primul nucleu al comunităţii. După un secol, parohia avea o filie în Gai, slujbele fiind săvârşita în localul şcolii primare. După Primul Război Mondial, s-a iniţiat o primă colectă pentru adunarea banilor necesari cumpărării unui imobil, în care să fie amenajată o capelă[197]. Nu s-a reuşit acest lucru decât mult mai târziu.

Comunitatea reformată din Gai, de sine stătătoare există încă din 1951. Preotul Csiha Kalman, capelan la Biserica Reformată Arad-Centru, oficia însă, Serviciul Divin, chiar mai înainte de această dată. Neexistând un lăcaş de cult propriu, slujbele se ţineau, bilunar, într-o sală de clasă a Şcolii Maghiare de stat de pa strada Grădinarilor, iar ulterior, într-o Casă de Rugăciune, amenajată pe strada Dunării nr 16, unde a fost ridicată şi o clopotniţă.[198]. Având studii de specialitate, atribuţiile preotului, în Gai, erau îndeplinite, în aceeaşi perioadă şi de Csiha Emese, soţia sa.

---

[194] **Martin Luther** (1483-1546), profesor la Universitatea din Wittenberg, reformator religios german, care constă în esenţă, în afirmarea mântuirii prin credinţă şi proclamarea autorităţii exclusive a textelor biblice. Prin traducerea Bibliei, a contribuit hotărâtor la crearea limbii literare germane.

[195] **Jean Calvin** (1509-1564), jurist, reformator religios francez, S-a stabilit în Elveţia unde a fost profesor de teologie şi conducătorul autocrat al Republicii de la Geneva create în 1541.

[196] **Huldrich (Ulbrich) Zwingli** (1484-1531), conducătorul Reformei protestante din Elveţia şi întemeietor al Bisericii Reformate din această ţară. Independent de Luther, care era doctor biblicus, H. Z. a ajuns la concluzii similare, prin studierea Scripturii din punctul de vedere al unui cărturar umanist. Doctrina s-a răspândit din Zurich în alte cinci cantoane elveţiene. A fost ucis la Kappel pe Albis într-o bătălie împotriva cantoanelor rămase catolice.

[197] Arad, monografia oraşului, de la începuturi, până în 1989, Arad, 1999, p.244-245

[198] În această clădire, a funcţionat, cea mai veche Bancă din Gai, *Asociaţiunea de Credit din Arad-Gai, ca membru al Alianţei Cooperativelor de Consum şi Credit*, înfiinţată în 1899

În 1957, după arestarea lui Csiha Kalman, pentru implicare, la evenimentele sângeroase din Ungaria, comunitatea, l-a ales ca preot, pe Sogor Gyula (1958- 1972), care, a slijit, Comunitatea Reformată, din Gai, timp de 14 ani. În această perioadă, a fost extinsă, cu o anexă, Casa de Rugăciune. Au mai fost preoţi: Bodor Laszlo (1972-1982), Balogh Andraş (1982-1991).

În 1992, a fost ales ca preot Csege Imre (n.în Gai, la 11 martie, 1958). Este fiul lui Iosif, electician la Indagrara şi al Jolandei, muncitoare confecţioneră, descendenţi ai unor vechi familii de creştini reformaţi, cu domiciliul, pe strada Măgurele nr. 30, din Gai. După absolvirea Şcolii generale nr. 10 din Gai şi a Liceului nr. 3 din Arad, s-a înscris şi a urmat cursurile Institutului Teologic Protestant, din Cluj (1977-1982). Neprimind însă repartiţie, în sistemul confesional, tânărul absolvent al studiilor teologice, Czeke Imre, a fost nevoit, să se angajeze, ca muncitor necalificat, la Fabrica de Zahăr din Gai. După un an, în 1983, a fost numit preot - capelan la Biserica Reformată din Timişoara-Centru, unde a slujit, alături de preotul - protopop Peuker Leo, iar după amiaza, la Casa de Rugăciune din cartierul Fabric. În 1986, a fost transferat, ca şi capelen al Parohiei Reformate Arad-Centru, îndeplinindu-şi *chemarea,* alături de protopopul Kovcs Joszef şi preotul Gonczi Jozsef. Slujea în acelaşi timp şi la Bisericile din Peregul Mic şi Mare, unde, în 1988, a fost ales ca preot al parohiilor respective. După renovarea lăcaşelor de cult, din aceste localităţi de câmpie, la 1 martie, 1992, Czege Imre, a fost numit preot, în Parohia Reformată din Gai.

Primele demersuri, pentru construirea unei biserici au fost făcute în 1956, când s-a dorit adaptarea vechiului imobil, dându-i un aspect corespunzător destinaţiei sale, prin construirea unui turn. În 1974, fiind dărâmată biserica din Gâlgău (judeţul Sălaj), *Bodor Laszlo,* preotul reformat de atunci, a hotărât strămutarea şi reconstruirea ei în Gai, dar deşi materialele au fost aduse, proiectul nu a putut fi îndeplinit, deoarece, nu a putut obţine Autorizaţia de construcţie necesară. Următoarele demersuri au fost făcute în anul 1991 de preotul Balogh Andras, nefinalizate însă datorită plecării sale din parohie. Din 1 martie, 1992, actualul preot paroh, Iosif Emeric Czege a reluat ideia ideia ridicării în Gai a unui lăcaş de cult, aşezând în acelaş an, la 12 iulie, piatra de temelie pe spaţiul viitoarei construcţii[199].

Edificiul a fost proiectat de arh Alexandru Madi, cu soluţiile inginereşti, de rezistenţă, propuse de ing. Czister Kalman. şi ridicat în Piaţa *Sfânta Ghizela*, lângă Biserica Catolică, Ştrandul termal, şi Şcoala generală.

Alexandru Madi (n. 1 martie 1942, Arad), om de mare cultură, a fost unul din intelectualii reprezentativi a Aradului. Absolvent al Institutului de Arhitectură Ion Mincu din Bucureşti, profesionist desăvârşit, şi-a lăsat semnătura pe numeroase proiecte de urbanism şi edificii emblematice, ca: Hotelul Parc, Banca Comecială, Biserica Reformată din Fântânele, Biserica Adventistă, alături de alte clădiri din cartierele Aurel Vlaicu, Micălaca, faleza Sud. S-a stins din viaţă, în plină activitate de creaţie.

Clădirea se remarcă arhitectura deosebită, modernă, spaţioasă, care respectă însă, unele elemente, preluate de la vechea biserică demolată, din Gâlgău.[200] De aceea, lucrările au fost concepute, pentru a fi executate, dintr-o structură metalică, îmbrăcată în zidărie, care trebuia sprijinită, pe o fundaţie cu o adâncime 2,5 m. În interior, lăcaşul de cult, este sobru, fără statui, ilustraţii şi cruce[201]. Clopotele, sunt de la Gâlgău şi Sintea , o altă Comunitate Reformată destrămată.

Fotografii:

Sfinţirea Bisericii, Piatra de temelie, exteriorul, interiorul, aspecte din interior în timpul unei slujbe religioase, vechea biserică, casa parohială

---

[199] Piatra de temelie, se află în prezent depusă în interiorul Bisericii Reformate din Gai.

[200] **C.H**. *Biserica reformată din Gai a trecut prin multe greutăţi până să ajungă lăcaşul de cult care este astăzi,* în ziarul Observator, Arad, 20 februarie, 2009.

[201] În Bisericile Reformate din România şi Ungaria, nu se face semnul crucii, iar aceasta nici nu există pe clădire sau în interior, dar în alte ţări, ca Germania, Elveţia, crucea este prezentă în lăcaşul de cult.

Biserica, a fost sfinţită în 29 octombrie 2005. La eveniment au participat 3 episcopi din culte creştine diferite: Laszlo Tokes, (Reformat), Timotei Seviciu (Ortodox român) şi Mozeş Arpad (Romano-Catolic), însoţiţi de un sobor de preoţi.

Slujbele religioase şi predicile, sunt ţinute în limba maghiară, fiind structurate după Biblia tradusă de Karoly Gaşpar, în 1590, şi adaptată formulărilor contemporane. Parohia cuprinde astăzi adepţi ai Cultului Reformat, din Gai, Bujac, Poltura, Vlaicu-Şega, Colonia UTA, Silvaş şi Cadaş. Cei peste 400 enoriaşi, fie că sunt copii, tineri sau vârstnici, participă activ şi constant la viaţa bisericească, fiindu-le oferite activităţi diverse pe ateliere şi interese. Astfel, în fiecare miercuri după masa, sâmbata şi duminica, înainte de masă, în sala mare are loc slujba religioasă. Anual se organizează *Săptămâna ecumenică de rugăciune,* femeile participă la *Ziua de rugăciune ecumenică*, iar grupe de câte 20 copii, sunt trimişi anual în *Taberele creştine* de la Lipova, Moneasa, sau Valea Leucii, din comuna Vârfurile. De asemenea, Comitetul de femei, cu ajutorul Fundaţiei Linquenda din Olanda, se implică atât în viaţa bisericii, a turismului ecumenic din România, Ungaria, Olanda, cât şi în problemele sociale. Astfel 150 de familii aparţinând unor culte diferite, sunt sprijinite sistematic, din punct de vedere material, cu alimente, mobilier sau îmbrăcăminte.

Pentru viitor, se intenţionează construirea în curtea bisericii a unui loc de joacă pentru copii şi amenajarea în vechea clădire a parohiei, a unui club pentru tineri.

6. Comunitatea Bisericească Baptistă *Harul*

Confesiunea Baptistă, este o ramură a creştinilor protestanţi, care se bazează pe Biblie, ca singura autoritate în materie de religie, Botezul adulţilor prin imersiune, mântuirea personală în Hristos, preoţia tuturor credincioşilor, autonomia bisericilor locale şi separarea acestora de stat.[202]

Bazele Bisericii Baptiste din Gai, au fost puse în anul 1909, de un grup de credincioşi, care condus Nica Ilin, a întemeiat în acest cartier arădean, cea de a cincea Comunitate din municipiu, după Micălaca, Şega, Pârneava şi Centru-Maghiară.

În 1924, filiala din Gai a Bisericii avea 45 membri şi anume: Nica Ilin senior (n.1873), Alexa Colarov (n.1873), Trifon Iovin (n.1852), Dimitrie Iovin (n.1858), Mihai Iovin (n.1884), Teodor Neţa, Constantin Armaţchi (n. 1891), Ioan Vidi (n. 1891), George Ilin (n.1899), Ioan Ilin (n. 1901), Petra Ilin (n.1907), Nica Ilin junior (n.1909), Ştefan Ilin (n. 1917), Vladimir Colarov (n.1908), Aurel Dodean (n.1908), Mihai Armaţchi (1910), Isaia Armaţchi (n. 1920), Simion Iovin (n.1917), Nicolae Iovin (n.1919), Beniamin Iovin (n.1921), Nicolae Ungurean (n. 1899), Floare Ilin (n.1875), Saveta Tirsin (n.1862), Ana Iovin (n.1855), Catiţa Iovin (n.1876), Teresca Iovin (n.1894), Catiţa Dodean (n.1879), Stela Felnecan (n.1862), Darinca Colarov (n.1875), Slavna Colarov (n.1902), Maria Ostoin (n.1855), Floare Vidi (n.1894), Iuliana Guga (n.1883), Iulian Armaţchi (n.1891), Eva Iovin (n.1887), Floare Ungurean (n.1898), Maria Ilin (n1903), George Iovin (1910), Felicia Iovin (n.1915), Vioara Iovin (n.1913), Catiţa Armaţchi (n. 1913), Maria Muntean (n. 1901), Maria Felnecan (n. 1910), Lidia Ilin (n.1919), Emica Neţa (n.1922) [203] funcţionarii ei fiind: Nica Ilin – diacon, Mihai Iovin şi Teodor Neţa – evanghelişti. În 1926, un grup de intriganţi, au solicitat Primăriei îndepărtarea lui Mihai Iovin din postul de custode al Palatului Cultural, pentru apartenenţa sa la Cultul baptist din Gai, unde era predicator şi dirijor al corului[204].

Prin Ordinul Ministerului Cultelor nr 17256 din 1933, pe frontispiciul Caselor de rugăciune, trebuia trecută inscripţia *Comunitatea Bisericească Baptistă.*

---

[202] Statutul Organizaţiei Bisericeşti a Baptiştilor, a fost adoptat în 1905, aprobat de Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice a Regatului Ungariei, prin 77.092/2 nov. 1905

[203].AN Arad, fond PMA. Acte adm. 1921-1924, D. 21/1924, fila 41-42

[204] Idem Fond PMA 1925-1930, D 77/1926, fila 32

În anul 1942, prin Legile 341 şi 927, fiind desfiinţate *Asociaţiunile religioase*, întrunirile baptiste au fost interzise, iar bunurile bisericilor au intrat în patrimoniul Ministerului Culturii Naţionale şi al Cultelor. A existat chiar un Ordin de expulzare al baptiştilor în Transnistria, dar care, datorită schimbărilor politice, nu a mai putut fi pus în aplicare[205]. În această situaţie în întreaga ţară, în perioada 1943-1945 Cultul Baptist şi-a întrerupt activitatea, clădirea Bisericii Baptiste devenind depozit de armament şi muniţie. Deşi activitatea a fost autorizată în 1945, an în care, între 29-30 octombrie, la Arad a fost organizat Primul Congres Liber, al Cultului Creştin – Baptist din Romania [206], după câţiva ani, în intervalul 1958-1969, activitatea a fost însă, din nou îngrădită, slujbele religioase fiind sistate, iar clădirea bisericii, propusă pentru a servi ca depozit de cereale.

În 1969, un grup de iniţiativă, compus din Ilin Nica, Teodor Morar, Ioan Catrinţu, Emil Harap şi Simion Medrea, a redeschis Biserica, pe baza semnăturii individuale a 43 credincioşi. La reînfiinţare, comunitatea religioasă din Gai, cuprindea 45 membri, dar până la sfârşitul anului, numărul lor a ajuns la 55, iar în 1970, existau 115 credincioşi. Întărirea numerică a Comunităţii Baptiste din Gai, se datora, mai ales imigrării din mediul rural, generat de industrializare. În 1972, a avut loc primul Botez, cu participarea a 12 persoane. Începând din 1971, câteva familii de baptişti din Gai, aşa cum sunt: Sferdian, Blăgăilă, Muscan, Harap, Neţa, Catrinţa, Pere, Gorgan, Lungu, Crişan, Sângerean, Daniel Avram, Redac, Simulov, Morar, au emigrat, stabilindu-şi domiciliul în străinătate[207].

În prezent, Biserica *Harul*[208], are 150 membri, din 1990, pastor fiind Beniamin Costea, ajutat de Cornel Gheorghiţă, absolvent în 2002, al Facultăţii Baptiste din Bucureşti, diaconi: Ambrosie Butar, Gheorghe Fizedean, Ovidiu Martin, Pastor misionar – Dorin Sârb şi secretar – Gheorghe Fizedean. Din 1995, la Ferma *Mureşul* din Ceala, în casa Vioricăi Ardelean, se desfăşoară activitatea unei filiale a Bisericii din Gai, misionar fiind Dorin Sârb.

Biserica

La început, membri familiilor Erdoş, Vărşendan, Dontoş, Taşcă, care erau, pricipalii aderenţi ai cultului, se adunau în casa lui Semlecan, de pe str. Hatman Arbore, nr 37. În 4 iulie 1922, preşedintele Teodor Netza, secretarul Mihai Jovin şi Constantin Armaţchi, au solicitat în numele Comunităţii baptiste, edificarea pe str. Bisericii nr 107 din Gai a unei Case de rugăciuni. Terenul de pe strada Dunării nr.107 a fost donat de văduva Victoria Savin originară din Chier[209]. În acelaşi an, la 22 octombrie, au fost încheiate lucrările bisericii, o clădire modestă, cu o suprafaţă de 70 metri pătraţi, concepută de arhitectul Mihai Probst. La solicitarea lui Constantin Armaţchi, o parte din materialele de construcţie a fost donată de baronul Neuman, şi transportată cu ajutorul credincioşilor ortodocşi.

Foto Schiţa Casei de Rugăciuni, construite în 1922

În 1987, sala Bisericii a fost dezvoltată şi modernizată, prin renovarea zidurilor anexei, peste care, s-a ridicat un balcon. În felul acesta, capacitatea sălii de închinare, a crescut cu 50 de locuri.

În perioada 1994-1998 proprietatea comunităţii a fost extinsă prin cumpărarea, în vecinătate, a unor suprafeţe de 451 m.p. şi 990 m.p., În 1996, pe baza unui proiect conceput de Gheorghe Seculici au început lucrările de construire a unei noi biserici. Rând pe rând au fost edificate.

---

[205] Colectiv, Arad, monografia oraşului, de la începuturi până în 1989, Arad, 1999, p.248

[206] *Patriotul* 29 octombrie 1945.

[207] ***100 de ani de mărturie baptistă în cartierul Gai , 1909-2009.

[208] Har-dar, ajutor spiritual, răsplată pe care divinitatea o acordă omului, în semn de bunăvoinţă sau ca o favoare deosebită.

[209] ***100 de ani de mărturie baptistă în cartierul Gai, 1909-2009.

Aici despre clădire

Sala de Închinare, din edificiul modern, mult mai încăpător, a fost dată în folosinţă, în anul 2003.

Lucrarea, coordonată de Virgil Neţa, Teodor Moraru, Gheorghe Fizedean, Beniamin Costea, a fost realizată în regie proprie, pe cheltuiala preponderentă a membrilor comunităţii. Şi-au mai adus contribuţia comunităţile americane: *Faith Baptist Church* din La Fayette-Indiana (pastor Steeve Viars), *Calvary Baptist Church* din Kansas (pastor Kent Holcomb), echipa de americani de la Heidelberg (pastor Erick Sipe), familia de misionari Richard şi Linda Redding, familiile Sferdian şi Pere, găieni stabiliţi în SUA şi alţii

Pastori şi Lucrători ai Bisericii

La 20 iunie 1969, în Adunarea generală a Bisericii, a fost ales primul Comitet, format din: Ioan Blăgăilă-diacon neordinat, Petru Sferdian-secretar, Teodor Morar-casier, Ioan Catrinţa şi Nica Ilin –membri, în 2009, exista un Comitet din 15 membri: 2 pastori, 3 diaconi, 1 pastor misionar şi 9 membri.[210]

Aici prezentare nominală a Comitetului

De la constituirea Cultului Baptist în Gai, au fost Pastori şi Lucrători ai Bisericii: Ilin Nica, Mihai Iovin, Ioan Truţa, Teodor Neţa (Lucrători cu Evanghelia 1909-1941), Erdoş, Gheorghe Vărşendan, Donţoş, Radu Taşcă, Gheorghe Şerban (1923-1941), Teodor Neţa, Gheorghe Şerban, (Lucrători cu Evanghelia 1944-1958), Silviu Cosma, Ioan Bodeanu, I. Olteanu (Fraţi care împărţeau Cina 1969-1973), Dumitru Ineovan (Pastor 1973-1976), Dragomir Stancu (Pastor1987-1990), Beniamin Costea (Ordinare Pastor 1990), Cornel Gheorghiţă (Ordinare Pastor, 2002), Ambrozie Butar, Gheorghe Fizedean, Ovidiu Martin (Ordinare Diaconi 1999), Dorin Sârb (Ordinare Misionar 2000)[211]

Activitatea culturală

Prima formaţie artistică înfiinţată, în perioada interbelică, a fost Corul mixt dirijat de Mihai Iovin. Activitatea formaţiei a fost reluată în 1966, sub conducerea lui Emil Harap, secondat de Cornel Catrinţa. După 1969, până în prezent, s-au mai ocupat de organizare, instruire şi dirijarea corului mixt: Alexandru Pantea, Petru Ardeoan, Gheorghe Luca, Ludovica Harap, Oliviu Neţa, Octavian Catrinţa, Daniel Catrinţa, Sorin Catrinţa, Claudiu Morar, Eunice Lucaci, David Buzgău, Alexandru Butar.În activitatea sa, corul mixt, a fost cu regularitate prezent la serviciile din biserică, misiuni, evanghelizări şi servicii ocazionale. Tot în 1969 Emil Harap şi Cornel Catrinţa, au înfiinţat corul bărbătesc, formaţie, care la serviciile de închinare în biserică, înmormântări, evanghelizări, misiuni la alte biserici, dă un colorit specific închinării. De-alungul existenţei sale, corul bărbătesc, în organizarea şi instruirea lui Alexandru Pantea, Ambrosie Butar, Octavian Catrinţa, Petrică Turcaş, Gheorghe Fizedean, Florin Lucaci, Ovidiu Martin, Alexandru Butar, Sorin Catrinţa. a trecut prin perioade de inactivitate, dar a obţinut şi succese meritate. În 1970, a fost înfiinţată, formaţia corală a tineretului şi revigorat după un deceniu, prin contribuţia lui Gheorghe Fizedean, Sorin Catrinţa, Daniel Catrinţa, Ovidiu Martin, Adrian Herman, Lidiana Butar, Claudiu Morar şi Eunice Lucaci.

Prima formaţie instrumentală, orchestra de mandoline, a fost organizată în perioada interbelică de Lajos Vilmos împreună cu profesorul de muzică Berthamer. După 1969, conducerea ei a fost preluată de Lajos Iosif, Octavian Neţa, Ludovica Harap, Octavian Catrinţa, Adrian Herman, Sorin Catrinţa. În 2003, orchestra, a participat la Congresul Cultului Baptist organizat la Arad, la Concertul Extraordinar al Orchestrelor de Mandoline de la Palatul Cultural (2006) şi la alte misiuni ale Bisericii.

[210] Ibidem
[211] Ibidem

După achiziţionarea instrumentelor, prin contribuţia lui Florea Burcă, Ioan Fizedean şi Ioan Buzgău, în 1976 a fost înfiinţată fanfara. Cursurile muzicale speciale şi instruirea formaţiei a fost realizată sub îndrumarea lui Marin Crăciunescu, Florea Burcă, Petrică Frunzău şi Ioan Pop din Cluj, cărora li s-au adăugat. Ambrosie Butar, Aurel Stoi, Petrică Turcaş, Gheorghe Fizedean, Florin Lucaci, Sorin Catrinţa, Alex Butar, Zaharia Ruben[212].

Alte activităţi

Există preocupări sistematice privind organizarea Studiului Biblic pentru copii şi familiile tinere, organizarea cursurilor de limba engleză şi pentru învăţarea limbajului semnelor destinate persoanelor surdo-mute. Lucrarea începută de Claudia Buzgău, a fost continuată de Cornel Gheorghiţă, Cornelia Simulov, Traian Moisi, Florentina Dochiţă, Alina Tuduce. De asemenea, din programul de activităţi nu lipsesc taberele de studiu biblic, desfăşurate la munte, în Delta Dunării sau la Marea Neagră, ieşirile misionare, la Zărand, Sântana, Ştefan Augustin Doinaş (Caporal Alexa), Cladova, Ferma Mureşului, Cârceni (Mehedinţi), Alba Iulia Braşov, Timişoara, Hunedoara, Aiud, Sighetul Marmaţiei, Nicolinci (Serbia)[213]

Începând din 1992, în Gai, funcţionează Institutul Biblic *Aron şi Hur*, care pregăteşte slujitori ai cultului. Drept urmare, din cadrul Bisericii din Gai, s-au ridicat pastorii baptişti: Ionel Truţa (Speranţa Arad), Marcel Cordoş (Alba Iulia), Cornel Gheorghiţă (Gai).

[212] Ibidem
[213] Ibidem

X. CULTURĂ ŞI PROPAGANDĂ

Întreaga mişcare culturală, desfăşurată în comunitatea Gaiului, deşi era încadrată în curentul general european al iluminismului, a stat sub semnul evenimentelor politice şi sociale locale, cu specificul naţional al etniilor componente. O lungă perioadă de timp, ea a fost marcată analfabetism, fiind sub influenţa exclusivă a bisericii şi şcolii. Societăţile culturale româneşti, înfiinţate, mai ales la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui următor, şi-au propus ca principale obiective, promovarea prin toate formele, a conştiinţei şi culturii naţionale, factori indispensabili, realizării şi consolidării României Mari. În Aradul interbelic, s-au creat însă condiţii şi motivaţii pentru dezvoltarea asociaţiilor şi societăţile culturale, ale tuturor etniilor existente aici. Din acest punct de vedere, este semnificativ e faptul, că din 92 organizaţii, consemnate după 1918, ca existente de către o statistică a primăriei arădene, 22 aveau un conţinut cultural şi doar 5 erau româneşti[1]. Propaganda culturală, se realiza, nu doar prin spectacole artistice, ci şi prin alte forme, în care personalul didactic avea rol deosebit de important: conferinţe, şezători, expoziţii, demonstraţii, cursuri, concursuri, etc. După, 1920, mişcarea culturală tradiţională, cu străvechi caracter popular, dirijată de către stat, s-a armonizat cu activitatea societăţilor culturale româneşti, care s-au dezvoltat, întărit reorganizându-şi activitatea, în spiritul noilor realităţi, socio-economice şi politice.

După cel de al Doilea Război Mondial, noile structuri administrative, Sfaturile Populare şi Comitetele Executive, alese la 2 decembrie 1950, au modificat conţinutul activităţii culturale tradiţionale, subordonându-le noilor imperative politice.Pentru aceasta, în Arad, la 2 martie 1948, a avut loc, Constituirea Comisiei Interimare a Căminului Cultural orăşenesc, al cărui preşedinte a fost numit, avocatul Ioan Pălincaş, om politic şi primarul Aradului, iar secretar - Ion Mara.

Foto1/X. Formaţia de tamburaşi (1956)

Au fost introduse alte reglementări, privind organizarea şi funcţionarea instituţiilor de stat şi asociaţiilor tradiţionale. Astfel, regulamentul întrecerilor între formaţiile culturale din regiune, prevedea ca în clasificarea echipelor să primeze criteriile economice şi ideologice în dauna celor estetice. Se urmărea parcurgerea cu stricteţe de către aşezămintele şi organizaţiile de cultură, a unor forme administrative şi politice unitare, corespunzător intereselor de partid. Au fost introduse, noi forme de propagandă, necunoscute înainte: *Chemări la intrecere*, iniţiate de comunitate, organizaţie, secţie, intreprindere şi adresate unităţilor similare, *Concursuri ale gazetelor de perete* sau stradale, inţiative muncitoreşti, *Cursuri de învăţare a limbii ruse* etc. Bibliotecile au fost dotate cu literatură sovietică, tradusă sau expuse în limba lui Lenin. Semnificativ era şi faptul că, în 1951, Căminul Cultural din Gai, era abonat la următoarele ziare şi reviste: *Komsomolskaia Pravda, Arta Sovietică, Carnetul Propagandistului, Partizanul Păcii, Prietenia Popoarelor, Ogoneok, Bibliotecarul*. Bineînţeles, că acestea erau adresate, cetăţenilor cartierului, pe jumătate analfabeţi.

Sub egida instituţiilor de stat, se foloseau alte forme ale propagandei: *Casele de citit*, amenajarea *Colţurilor roşii,* a *Panourilor Fruntaşilor în producţie, Cabinetelor de informare şi documentare etc.* Cluburile şi casele de cultură, erau obligate să participe, la diferitele etape ale *Concursurilor artiştilor amatori*, unde se prezentau dări de seamă sau se prelucrau documentele de partid şi de stat. Repertoriile formaţiilor artistice muzicale, trebuiau să cuprindă în mod obligatoriu, alături de noul *Imn de stat al RPR* de Matei Socor, piesele muzicale: *Cântece pentru Armata Roşie,* de A. Alexandrov, *Puterea noastră* de V. Zaharov, *Vania* de V. Popovici, *Cântece pentru pace* de Tulicov, *Partizanii păcii* de I.D. Chirescu *Steagul partidului* de Matei Socor, şi altele. De fapt, întregul Program*, trebuia să oglindească, dragostea oamenilor muncii pentru patria noastră, lupta pentru construirea socialismului şi apărarea păcii. Conform Regulamentului, la selectionarea echipelor, pentru etapele superioare ale concursului*

[1] **Virgil Valea**, 2005, op. cit. p.219

urma să se ţină seama de alcătuirea repertoriului, calitatea artistică, ţinuta, disciplina, costumul , prezentarea scenică, dar mai ales, *de activitatea politică desfăşurată*[2].

Au fost introduse genuri artistice noi ca: *Montajul muzical – literar, Brigada artistică de agitaţie, Dansul tematic, sau Obiceiurile folclorice*, un model, inedit, de operetă populară, gen: *Praznicul de pită nouă, Ieşitul în ţarină, Vara pe câmpie, urmate de serbări câmpeneşti.*

S-au dezvoltat, în această perioadă, bâlciurile, serbările populare însoţite de mici şi bere, competiţii sportive de masă, spectacole folclorice, prezentate de formaţii artistice muncitoreşti.

1. Cultura tradiţională

Teatrul popular

Deşi, sub aspect teoretic, *Teatrul popular*, pare o descoperire oarecum recentă, acest gen artistic, are în spate o existenţă, cel puţin, de două ori seculară. Ca formă de expresie a culturii populare, a intrat târziu în atenţia etnografilor, care până nu demult, nu i-au găsit locul şi denumirea. Astfel, originea spectacolelor religioase, poate fi găsită în Contrareforma occidentală, care, prin călugării ordinelor catolice, care au compus, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, un număr impresionant de piese, didactico-morale, concepute pentru a fi prezentate în lumea satelor, a târgurilor, sau în şcoli, cu prilejul marilor sărbători religioase. Actorii erau laici, îndeosebi copii şi tineri, care, însă, au făcut din acest act, o activitate liberă, neplătită, izvorâtă doar dintr-o împlinire sufletească. Deşi spectacolele erau construite pe motive biblice, unele piese aveau in profund caracter laic, fiind prezentate în cel mai curat spirit ţărănesc. Oricum, la români, biserica nu a jucat nici un rol, fiind străină de acest fenomen. În Gai, repertoriul teatrului biblic, era alcătuit din *Colind, Steaua* (Betleemul, Magii), *Vicleiul* (Vertepul) toate acestea fiind prezentate în Ajunul de Crăciun. Un loc aparte îl avea *Uratul,* prezentat la Anul Nou.

Foto2/X. Icoană de Cornel Vădăsan

Fiind generat de sărbătoarea Crăciunului, autorii, *Colindului,* care, desigur, nu au fost ţărani, l-au creat şi regizat pe motivul naşterii lui Iisus Cristos. Modelul, este mai mult ca sigur, unul străin, adaptat spiritului şi culturii româneşti[3]. Colindătorii, mai rar solitari, de regulă, organizaţi în cete, formate din 2-3 băieţi, erau ornaţi cu recuzită colorată din carton, hârtie, lemn, beteală şi cântau două sau trei colinde, cu subiect biblic, fără ca gazda să intervină în vreun fel.

Referitor la mersul cu *Steaua,* documentar, nu se cunoaşte nici o mărturie românească, care să pomenească, de prezenţa acestui obicei, la români, înainte de 1800, în nici o provincie[4]. Originea acestor spectacole, adaptate şi în Gai, trebuie căutate în practicile sărbătorilor catolice, ale etnicilor germani, din secolul al XVIII-lea, când cete de ostaşi, umblau printre ai lor, sau la ofiţeri acasă, unde cântau *Die Sternsinger* (Cântece de stea). Preluată de unguri, în forma cea mai frecventă, ceata cu cei trei Regi – Magi, a fost însuşită de români care i-au adăugat pe: *Irod, Îngerul* şi *Ciobanul (Bundaşul)* mascat[5]. Toţi erau costumaţi, aşa cum o cereau personajele: comănace din carton, cilindrice sau ţuguiate, brâuri şi diagonale, săbii şi buzdugane, împodobite cu hârtie colorată, steluţe şi alte ornamente. Ciobanul, avea mască pe faţă, bâtă , fiind înveşmântat în şubă, o pelerină, fără mâneci, cu lâna afară, purtată pe umeri.

---

[2] Regulamentul Concursului ediţiei a III-a a Concursului, în Buletinul oficial al Comitetului Executiv al Sfatului Popular al Regiunei Arad, anul IV, nr. 18/15 septembrie 1953.

[3] **Horia Barbu Oprişan**, *Teatrul popular românesc*, Bucureşti, 1997, p.228

[4] Ibidem, p.231

[5] Cel mai vechi text în limba română, cunoscut până astăzi, este al lui Ioan Thomici, *Scurte învăţături pentru creşterea şi buna purtare a tinerimii române*, Buda, 1827.

Dialogurile aveau loc, între cântece, fără ca textul rostit să aibe, în mod strict, vre-o legătură cu cel muzical. Vestirea gazdelor se făcea printr-un text simplu rostit de *Îngerul* care purta *steaua* şi un clopoţel: *Cinstiţi creştini / prea iubiţi / Doriţi ca să ne primiţi / Căci pentru asta am pornit / Şi cu Magii am venit / Să vă facem pomenire / Despre a lui Cristos sosire / Primiţi-ne* ? După încuviinţare, spectacolul se deschidea cu troparul *Naşterii Mântuitorului*, care se cânta: *Naşterea Ta, Hristoase, Dumnezeul nostru, răsărit-ai lumii*… apoi, piesa muzicală *Trei Crai de la Răsărit*.

3/X. Icoană de Cornel Vădăsan

Personajele se aşezau, în semicerc, cu *Irod,* în faţa *Regilor – Magi,* lateral fiind amplasat *Îngerul,* iar *Ciobanul,* retras în spate. În continuare, motivul simplu, prin care Regii-Magi, *Gaşpar, Melchior* şi *Balthazar* (Voltezar), se îndreaptă spre Ierusalim, călăuziţi de o stea, este tulburat de conflictul dintre personaje, generat de Irod. Acest om rău, cu gânduri ascunse, îi pofteşte şi iscodeşte pentru a şti, cine este şi unde se află, Împăratul care s-a născut. Regii-Magi, ajung la Bethleem, unde oferă darurile (aur, smirnă şi tâmâie), noului împărat – Isus Cristos. Dar sfătuiţi de Ingerul, purtătorul *Stelei,* nu se mai întorc pe la Irod cu informaţiile pe care le aştepta. Ciobanul care stătea în somnolenţă, retras, din spectacol, se trezeşte, la auzul *Vestei celei Mari* şi începe să joace de bucurie, ţopăind cu bâta, ţintuită cu bucăţi de lanţuri metalice, sau clopoţei. Pe acest tablou, în final este cântată bucata muzicală, *Lăudaţi şi cântaţi şi vă bucuraţi*. Distribuţia pe roluri, se făcea, odată cu constituirea cetei, cei mai râvnit, fiind Irod, în timp ce îngerul era interpretat de mezinul grupei.

Steaua se confecţiona din scheletul unei site de mărime potrivită, pe care se aşezau *coarnele piramidale*, adică razele. Totul era împodobit cu hârtie colorată, şi poze decupate din tipărituri religioase. Vârful coarnelor, ornate cu ciucuri multicolori din hârtie, erau legate între ele, cu unul sau mai multe rânduri de *lanţuri,* confecţionate din acelaş material. La mijloc, în obod se punea lumina (lumânarea), flacăra putând fi văzută prin geamul dreptunghiular, cu sticlă, practicat în faţă.

Când se întâlneau două grupe de stelari, exista obiceiul, mai vechi, ca cei mai mici, sau care se considerau ai slabi, sau străini de acel loc, să închine steaua, de trei ori, cu cornul din vârf, spre pământ, după care se despărţeau. Puterea grupului era dată de faima, făcută publică, a ciobanului (Bundaşului), un flăcău recunoscut ca bătăuş şi care avea rolul de a apăra trupa. Ceata, care a primit închinăciunea, pleca prima, încotro voia, cealaltă trebuind să se îndrepte, în direcţia opusă.

4/X. Steagul Fundaţiei sârbe Sloga.

Şi în Gai, prin 195o a fost promovat de Ion Ardelean şi Doru Munteanu[6], Atanasie Vlaicu[7], Viorel Constantin, obiceiul, cunoscut din secolul al XIX-lea, numit Vitleemul, Lada sau Vertepul. O altă trupă, era alcătuită din: Gheorghe Barbu, Dragutin Arsenov, Gheorghe Mălăieş, Gheorghe (Ghica) Demian şi păpuşarul Petre Crăciun şi păstorul (Bundaşul) Gheorghe (Ghica) Nagy. Spectacolul promovat, era mai complex, o curiozitate, un unicat[8], în care evoluiau, atât personaje vii, cât şi păpuşi. Acţiunea fiind purtată şi de unii şi de ceilalţi, cuprindea atât scene cu motive biblice cât şi laice, lumeşti, unele chiar mai deochiate. *Ştim că e datina, că în Vârtepu , să se joace şi păpuşile ce reprezintă mai multe scene din legende, iară jucătorul, făcând adeseori comedia, produce numai batjocură şi râs* [9]. Personajele vii sunt, în funcţie de alegerea şefului formaţiei: Irod, Soldatul, Gaspar, Melchior, Baltazar (Voltezar), Îngerul, Călăuza, Păpuşarul, Scroafa, Păstorul, pe lângă care, erau păpuşile: *Adam şi Eva, Păstorul, Soldatul, Rafila cu Pruncul, Maria cu Pruncul, Crâsnicul, Pungaşul, Jandarmul*. Când intrau în camera unde erau primiţi, după ce se punea lada pe două scaune, cu faţa la spectatori, personajele se aranjau astfel: în spate păpuşarul şi păstorul, în faţă, pe o parte Regii – Magi, pe cealaltă Irod, soldatul şi îngerul, Scroafa şi Călăuza, lângă uşă.

---

[6] **Doru Munteanu**, str. Justinian, învăţător la Iratoş

[7] **Atanasie Vlaicu**, str. Hatman Arbore, învăţător, la Caporal Alexa

[8] **Horia Barbu Oprişan**, 1997, op. cit.p. 110

[9] **Atanasie Marian Mărienescu**, *Steaua Magilor*, Biserica Albă, 1875, p.40

Spectacolul, se dădea simultan şi actorii şi păpuşile, într-o perfectă sincronizare. Păpuşarul, juca păpuşile ţinute într-un coş, iar personajele vii, asigurau fondul sonor, completat cu gestica fiecărui rol.

Lada vertepului, era confecţionată din şipci late de brad sau tei, cu dimensiunea laturilor: 80/60/50. În faţă se deschidea către public, câmpul scenei, cu pereţii pictaţi şi podeaua căptuşită cu blăniţă de iepure sau scoarţă de copac şi acoperită cu muşchi vegetal. Aceasta, era brăzdată de nişte şanţuri, sub forma unui desen geometric, un labirint simplu, care de fapt reprezintă traseele păpuşilor. În spatele lăzii, peretele se făcea numai pe jumătate, astfel încât să lase două spaţii libere, unul inferior prin care păpuşarul, vârându-şi mâinile, sub podeaua scenei, manevra păpuşile, iar celălalt, superior, necesar pentru ca mânuitorul să poată vedea spectacolul.

Uratul, practicat la Anul Nou, ca act social, are altă poziţie faţă de colind. Ultimul este legat de prăznuirea unui eveniment religios, iar colindătorii au obligaţia de a nu ocoli pe nimeni. Uratul, fiind o apariţie târzie, se interpreta în Gai, într-un cadru mai restrâns şi nespectacular, chiar solitar, fără jocuri şi alaiuri. Aceasta se limita la Ciuralexa, practicată de câte un copil, cu clopoţelul în mână ce alerga dând ocol gospodăriei, pentru a speria, spiritele malefice, sau forma mai cultă a Sorcovitului.

Alte obiceiuri tradiţionale de peste an

Paştele

În Joia Paştelui, după slujba religioasă a *Răstignirii*, nu se mai trăgeau clopotele, şi **se bătea toaca**, în turnul bisericii. Băieţi, de vârstă şcolară, se căţărau, în clopotniţă, pe scările aproape verticale, *pentru a bate,* într-un anume ritm*, mai tărăgănat decât la sârbi*, cu două ciocane din lemn, toaca, o palancă din paltin, lungă de 1,5 m şi lată de 0,5 m, pregătită din timp la rotăria lui Mihailovici. Programul se desfăşura până sâmbătă seara, doar pe zi. Odată cu înserarea, accesul în turn se oprea, biserica, fiind închisă peste noapte. În acest timp, se declanşau, adevărate întreceri, privind îndemânarea, greutatea ciocanelor, durata şi forţa de lovire a lemnului. Acestea se încheiau adeseori cu *spargerea toacei*, adecă crăparea şi despicarea scândurii, spre marea nemulţumire a crâznicului, responsabil cu înlocuirea ei

Tot în această perioadă, până seara târziu, cete de băieţi, detunau cu ajutorul unor cutii din tablă goale, vechi ambalaje pentru vopseaua de ulei şi a acetilenei obţinute din bucăţele de carbid şi apă.

În noaptea învierii, toaca se bătea jos, în curtea bisericii, de către un adult, concomitent, cu tragerea clopotelor, trosnetul teascurilor şi a cutiilor cu acetilenă.

În prima zi de Paşti, oamenii se salutau cu *Hristos a înviat* şi ciocneau ouă vopsite. În curtea bisericii, băieţii, făceau rămăşaguri, pe seama *ouălor care nu se spărgeau,* încercându-şi îndemânarea şi la *lovitul ouălor cu banul*, de la distanţa de 3-4 paşi. În aceste întreceri, se mai strecurau ouă din lemn, sau de bibilică, mai mici, dar cu coaja mult mai rezistentă, spre hazul sau dezamăgirea participanţilor la joc.

Sânjorzul

De Sfântul Gheorghe, se mergea cu udatul. Băieţii, de vârstă şcolară, se deplasau solitari, sau câte 2-3, la casele fetelor şi le stropeau cu parfum, din sticluţe, cumpărate, special pentru aceasta.

5/X. Ceata de udători (1940)

Sânzienele

La Sânziene (Solstiţiul de vară), se culegeau florile galbene, cu acelaşi nume, din care, ce împleteau coroniţe, rotunde, care se atârnau pe cuiul, bătut în perete, odată cu ridicarea casei. Suportul, coroniţei, se fixa, pe faţada imobilului, pe locul unde *lovea* pentru prima dată, lumina razelor solare, sau lângă intrarea principală.

Paparuda

În sezonul secetos al verii, în timpul arşiţei, invocarea şi chemarea ploilor se făcea, cu ajutorul unor fete, îmbrăcate în vrejuri vegetale, care erau stropite din belşug cu apă proaspătă, scoasă din fântână, spunându-se cuvinte de invocare a norilor.

Hramul Bisericii

Se organizează atât de bisericile ortodoxe cât şi de cea romano-catolică. Prima sărbătoare a Hramului Bisericii Ortodoxe Române din Gai a fost organizată la 8 septembrie 1937. Pentru ornarea lăcaşului de cult, se folosea, în interior, iarba proaspătă, aşternută pe dalele pardoselei, şi ramurile înfrunzite de stejar, sprijinite de pereţii exteriori.

6/X . Numirea lui Arsenov Dragutin ca Naş al Bisericii Ortodoxe Sârbe (2008)

La ortodocşii români şi sârbi, s-a instituit ceremonialul *Tăierii Colacului* şi alegerii *Naşului* Bisericii, pe baza candidaturii voluntare a unor familii înstărite. Naşii se ocupau de organizarea întregului şir de manifestări culturale, sub forma unui bâlci sau serbare populară. Obiceiul se practică şi în prezent.

2. Instituţii, aşezăminte, de cultură

Casele Naţionale

În Gai, în perioada interbelică, erau folosite, în scop cultural, trei clădiri, numite Case Naţionale, administrate de bisericile principalelor etnii, apoi de către stat. În mod curent, ele erau denumite *Săli*: *Românească* – Piaţa Sfântul Ioan, *Sârbească* –Piaţa Sfântul Ioan şi *Ungurească* – str. General Doda nr. 22. Aceasta din urmă, la înfiinţare, s-a numit, *Sala Iosif Feinchuchen* . Toate dispuneau de câte o încăpere mai mare, pentru spectacole, şi alte activităţi cu publicul, fiind amenajate, în acest sens, cu scenă şi mobilier adecvat, încăperi anexă şi grupuri sanitare în curte.

7/X. Fosta Casă Naţională Maghiară (Madosz)

La Casele Naţionale, se organizau: serbări festive şi şcolare, adunări cetăţeneşti, întruniri electorale, conferinţe, baluri, chermeze, spectacole artistice, etc. Astfel, la 10 iunie, 1934, între orele 9-15, în Sala Ungurească, a avut loc o serată, cu program artistic urmată de dans, în scop de binefacere, organizată de Societatea Reformată din Gai. Manifestarea a fost autorizată de primărie, conform art 3 din Legea pentru reglementarea şi controlul apelurilor la contribuţia benevolă a publicului. În final, a fost încheiat un proces verbal de către Constantin Popa, delegatul primăriei, despre realizările obţinute, în vederea impozitării. De asemenea, a fost încasat de la fiecare participant, câte 1 leu, în favoarea şomerilor din Arad. Taxa pentru compozitor, a fost plătită, d-lui Văideanu, la biroul din str. Episcop Ciorogariu 13.

Casa Naţională Română, din Piaţa Sfântul Ioan a fost construită în 1911, de către comunitatea ortodoxă română, fiind în subordinea Comitetului parohial. A fost ulterior asimilată şi supusă regulamentelor, aşezămintelor de cultură din proprietatea statului. Aici a fost asigurată şi locuinţa familiei crâznicului bisericesc Gheorghe Orga, care asigura şi curăţenia imobilului

Înainte de 1911, deşi, au fost încercări, de organizare a unor petrecerei şi serbări, în localul şi chiar favoarea şcolii, chiar dacă erau promovate de Comitetul parohial şi conducerea Oficiului Parohial din Gai, ele nu au fost aprobate. Protopopiatul, cel care era în măsură să le autorizeze, respingea toate cererile de acest fel, pe motiv, că, în urma lor, *rămâne dezordine în şcoală şi se vatămă pietatea creştinească*[10]

[10] AN Arad, Fond Protopopiatul Ortodox Român Arad, D 289/1908, fila 28

Într-un raport al Directorului Palatului Cultural, din 27 februarie 1943, se menţiona faptul că, în toate cartierele oraşului, după modelul Căminului Cultural din Grădişte, se vor înfiinţa Cămine Culturale, care vor fi înzestrate pe lângă o sală de reprezentaţii cu o bibliotecă poporală, cu sală de citire, baie poporală, dispensar medical şi asistenţă socială. În vederea bunei funcţionări a acestor cămine, se va alege un comitet de conducere pentru fiecareîn parte, compus din intelectualii cartierului, printre care va figura şi reprezentantul primăriei. Acest comitet va întocmi programul de activitate, al aşezământului. Ele vor avea strânsă legătură cu Palatul Cultural şi biroul de specialitate din cadrul primăriei, de unde vor primi tot concursul moral. În ceea ce priveşte activităţile şi manifestările de ordin cultural şi patriotic ele vor fi conduse pe plan local. Se mai menţiona, că în perioada 1943 - 1944, se va inaugura *Căminul Cultural* din Gai. La 2 aprilie 1943, Directorul Palatului Cultural, a raportat primăriei că în Gai, construirea căminului cultural a fost încheiată.

8/X. Fosta Casă Naţională Română (Sala Românească)

Baza materială precară, lipsa de combustibil şi a unor încăperi anexă, confortabile, nu permitea înjghebarea unor formaţii artistice proprii, sau realizarea activităţilor de club. Cu toate acestea, în 1958, organizaţia PMR de la nivelul cartierului, a raportat în adunarea generală de alegeri, confecţionarea prin muncă voluntară, a 18 perechi de costume pentru dansurile populare româneşti, maghiare şi sârbeşti, care au fost predate căminului cultural. De acest lucru s-au ocupat deputaţii Zakai Martin şi Boia Elena[11].

În 1963, conducerea Căminului cultural, denumit *Mihai Eminescu* era asigurată de învăţătorul Ioan Roşu - director, ajutat de un comitet, format din Dumitru Gligorescu, Gheorghe Gheorghevici, Neţa Roşu şi Hermina Ostoin - instructor. A funcţionat o orchestră, echipă de dansuri, solişti vocali şi cursuri de croitorie cu o durată de 6 luni la care au participat 35 persoane. Biblioteca dispunea de 1200 volume, televizor şi jocuri de interior[12].

Casa Naţională Sârbă, cu sediul în Piaţa Sfântul Ioan a fost inaugurată în noiembrie 1925, de către enoriaşii sârbi, fiind în subordinea Bisericii.

Timp de decenii, aici, se organizau activităţi culturale şi distractive pentru tineret, repetiţii ale formaţiilor de dansuri, tamburaşi, teatru popular, spectacole artistice şi serbări şcolare. În 1929, preşedintele Consiliului de conducere a fost Svetozar Ştefanov, iar secretar Ioan Raclit[13] Mai târziu, aici şi-a desfăşurat activitatea şi Societatea de cântări *Sloga,* înfiinţată în 1936, cu 26 membri. În cadrul acestei instituţii, au fost cultivate cântecele bisericeşti şi laice, de inspiraţie folclorică. Steagul societăţii a fost sfinţit cu prilejul unei festivităţi deosebite.

Foto 9 / X . Casa Naţională Sârbă (Sala Sârbească)

În 1934, la Timişoara a fost înfiinţat *Partidul Sârb Popular din Ţară,* care milita pentru *păstrarea dreptului la supravieţuire, la dezvoltarea paşnică a poporului sârb în domeniul bisericesc, educativ, social şi economic.* Scopul său special a fost, însă, *să păstreze avutul bisericesc şi şcolar în cadrul convenţiilor actuale româno-Jugoslave.* Partidul s-a ocupat de organizarea întâlnirilor culturale, prelegelrilor didactice, biblioteci şi societăţi de lectură în limba sârbă,, a societăţilor de cântări, de cultură fizică de editarea cărţilor şi ziarelor, cu activităţi specifice pentru tineret. Fără a atinge rezultate remarcabile, partidul a avut organizaţii locale, pe valea Mureşului şi în Arad, fiind interzis, după instaurarea guvernului condus de Mihai Antonescu

După încheierea celui de al Doilea Război Mondial, numeroşi sârbi din Gai au aderat la Secţia din Arad a Uniunii Asociaţiilor Culturale Slave din Romania, înfiinţată la Timişoara, la 30 septembrie 1945. Scopul organizaţiei a fost strângerea sârbilor într-o organizaţie unică, cultivarea şi propagarea culturii populare slave, prin activităţi culturale.

Foto Steagul Fundaţiei Sloga

---

[11] AN Arad, Fond Comitetul municipal PMR D.284/1958 fila 253.
[12] Idem, D 454/1964 , fila 38
[13] AN Fond PMA, 1925-1930, D 46/1929, fila 106

Dar, în urma acuzării Jugoslaviei de deviere spre capitalism, a urmat o campanie dură, materializată şi prin persecutarea minorităţii naţionale sârbe. A fost semnalul începerii proceselor judiciare împotriva titoiştilor, încheiată prin condamnarea la ani grei de închisoare şi transmutarea a numeroase familii în stepa Bărăganului, acţiune încheiată în 1955[14], iar Casa Naţională sârbă a fost desfiinţată. A fost reînfiinţă, sub egida Bisericii, după 1990.

Clubul Intreprinderii de Spirt şi Drojdie

În după amiaza zilei de 23 august 1946, a avut loc inaugurarea festivă a Clubului Intreprinderii *7 Noiembrie*. Clădirea, se afla alături de terenul de fotbal, în prejma Morii, pe Calea Aurel Vlaicu. La festivitate au participat autorităţile arădene, civile şi militare, în frunte cu prefectul Gheorghe Voştinar, primarul Ioan Pălincaş, directorul Intreprinderii *7 Noiembrie* - Dan Oscar, reprezentanţi ai partidelor politice şi mişcării sindicale. După slujba religioasă, oficiată de preotul Ioan Tătaru, fanfara a intonat *Imnul Regal* şi cel *Sovietic*, urmate de cuvântări şi un spectacol artistic[15].

În 1948, Clubul dispunea de o clădire proprie, cu sală de spectacole şi încăperi destinate bibliotecii, administraţiei şi pentru repetiţiile formaţiilor artistice.

Echipa culturală de amatori a Intreprinderii era alcătuită din Formaţiile de proză în limba română, cu nouă membri, grup de recitatori, teatru care pregătea, piesa *Toanta,* proză în limba maghiară cu 11 membri, fanfara cu 20 instrumentişti, brigada artistică de agitaţie, taraful, echipa de dansuri cu opt perechi (2 dansuri româneşti, 1 dans sovietic, 1 dans maghiar, 1 dans ţigănesc) şi un cor mixt cu 36 persoane (dirijor Nicolae Bilaus). Aceste echipe, s-au prezentat la 1 noiembrie 1948, în întrecere cu echipele Teba, Sindicatul salariaţilor comunali, UFDR, Sindicatul alimentar şi sanitar Spectacolul – concurs, a avut loc, în sala festivă a clubului. La întrecerile artistice organizate, în cinstea Zilei de 7 Noembrie, din toamna anului 1948, echipa culturală a intreprinderii 7 noiembrie a fost premiată cu Drapelul Consiliului Sindical Judeţean[16]

10/X. Felicia Ionescu: Flori, pictură în ulei

Activiştii culturali Karacsonyi Elisabeta, Bekeşi Adam, Bruckner Ladislau, Agoston Ioan, Negru Terezia, erau şi instructori şi interpreţi, atât în spectacolele ocazionale, prezentate, în faţa salariaţilor la club, pe scenele din aer liber, în cartier sau în alte localităţi la căminele culturale, cât şi cu prilejul unor zile festive. De fiecare dată, era prezentă, brigada artistică de agitaţie, un nou gen artistic de satiră, formaţie alcătuită din Tamara Neducin, Petru Talpeş, Rodica Gui, Maria Bara, Lucia Mixtici, Adriana Cornea. La faza regională a concursului, această formaţie a fost clasată pe locul III, criticând unele aspecte negative din intreprindere, în scopulremedierii lor. Astfel, la secţia de transport pe calea ferată, coloana de apă pentru aprovizionarea locomotivelor, era stricată de mult timp, fără ca cineva să o repare, iar o conductă pentru transportul acidului sulfuric, la secţia drojdie, a rămas, de cine ştie când, înfundată.

Dar, de fapt, singura formaţie artistică bine pregătită, era echipa de dansuri populare, instruită de Olga Petrovan care, la concursurile regionale, a luat an de an locuri fruntaşe, cu un bogat repertoriu de Jocuri Bănăţene. În rapoartele interne, erau citate ca bune interprete, muncitoarele: Adriana Cornea, Rodica Gui, Maria Kerekeş.

La *Schimburile de spectacole,* care au avut loc, între echipele artistice ale Intreprinderilor *30 Decembrie* şi *7 Noiembrie,* formaţiile Fabrica de la Spirt şi Drojdie, au avut un program bogat, alcătuit din 15 puncte. S-au remarcat recitatorii şi monologurile prezentate în limba română şi maghiară: Elena Constantinescu, Magdalena Bardoş, Halasz Magdalena, Ana Flueraş, duetul vocal: Olga Tătaru –

[14] Ljubivoje Cerovic, 2007, op. cit. p. 363 – 385
[15] *Patriotul*, 25 august 1946
[16] Idem, 9 noiembrie, 1948

Gheorghe Sandici, formaţia de dansuri populare. A fost observată *lipsa costumelor populare, care erau improvizate şi mult prea mici, faţă de statura interpreţilor*[17].

Sala de spectacole, spaţioasă, oferea posibilitatea, organizării şedinţelor festive, a unor spectacole artistice, susţinute de către diverse ansambluri aflate în turneu, ale organizaţiilor sindicale, de tineret, cooperatiste, organizaţii de pompieri, sportive, etc., desfăşurarea de baluri şi chermeze, alte activităţi distractive, ca nunţi, botezuri, aniversări.

Tot începând din 1948, a fost iniţiat Concursul *Gazetelor de perete.* Acestea, erau considerate, o formă importantă a muncii politice de masă din toate ţările socialiste. Pe un suport din lemn, tablă, etc, fixat pe un perete, în locuri circulate, se afişau, articole, ştiri, grafice, ilustraţii, caricaturi, etc., care cuprindeau aspecte din unitatea respectivă. Conţinutul lor trebuia să prezinte, aspecte privind: *Sărbătorirea zilei de 7 Noiembrie, Chemări la întrecere socialistă, Situaţia în producţie, rebuturile, economia de materiale şi energie, Aspecte ale vieţii culturale, Activitatea sindicală*. Regulamentul concursului, mai prevedea punctaje care se acordau pentru îndeplinirea unor obiective ca: dacă au apărut în mod sistematic sau nu, dacă prezentau aspecte din întrecerea socialistă, iar articolele erau scrise în spirit critic şi autocritic, oglindind lupta pentru pace şi popularizând realizările URSS, etc[18].

În cele 4 secţii ale Intreprinderii *7 Noiembrie* : Moara, Fabrica de Spirt, Fabrica de drojdie, Ateliere, au fost înfiinţate în 1949, câte un *Colţ Roşu*, spaţii pavoazate cu lozinci, portretele marilor Dascăli[19], membri Secretariatului CC al PMR, fotomontaje în care se prezinta, viaţa şi activitatea oamenilor muncii români şi sovietici. Fiecare dintre acestea, era condusă de câte un responsabil, care întocmea planul de muncă dispunând pentru aceasta, de o mică bibliotecă cu cărţi ideologice, tehnice şi literare. Pe lângă *Colţurile Roşii*, mai funcţionau şcoli de alfabetizare, în limbile română şi maghiară. În aprilie 1950, erau considerate un succes al activităţii de propagandă, propunându-se extinderea acestora, la fiecare loc de muncă, inclusiv, pentru muncitorii din curtea intreprinderii şi îngrăşătoria de animale[20].

11/X. Clubul 7 Noiembrie (1950)

Biblioteca, cu un fond de 6098 volume, în care dominau titluri semnate de *clasicii marxism leninismului* şi autori ai literaturii sovietice, raporta ca înscrişi, peste 200 de cititori, adică aproape toţi salariaţii Intreprinderii.Era mai puţin important faptul că dintre aceştia, 98, erau cuprinşi la cursurile de alfabetizare, cre se desfăşurau tot sub auspiciile ei. Cursurile erau însă frecventate în 1951, de doar 31 muncitori. De asemenea, prin bibliotecă, se organiza o mare parte din activităţile de propagandă ale organizaţiilor de partid, UTC şi sindicate. Programul său cultural, cuprindea aşa numitele: seri culturale, recenzii de carte, proiecţii de diapozitive pentru copii concursuri Cine ştie – câştigă, pe teme ca: *Din frumuseţile patriei, Comportarea în societate*. Ctitorii şi activiştii culturali erau răsplătiţi cu insignele *Prietenii cărţii*, diplome şi alte distincţii, excursii colective apariţii la *Panoul de Onoare,* etc. În Intreprindere, exista şi Biblioteca tehnică care era dotată cu 32 titluri de revistă, 1900 volume de cărţi tehnice, în mare parte semnate de autori sovietici. În registrele din 1951, au fost consemnaţi: 122 cititori, care au consultat, la sala de lectură, 176 volume. Strâns legat de bibliotecă era şi Cabinetul tehnic, în cadrul căruia, au fost organizate: 12 conferinţe cu 250 participanţi, 4 schimburi de experienţă, 2 cursuri pentru ridicarea calificării profesionale cu 14 cursanţi, 2 sesiuni de comunicări, emisiuni radiofonice, sub genericul *Cu microfonul, prin secţiile de producţie*.

Activitatea clubului, era coordonată de către Comitetul sindical al Intreprinderii, care numea, cu acordul organelor de Partid, directorul şi consiliul de conducere. În rapoartele Biroului PMR, se menţiona că

---

[17] Idem, 15 februarie, 1949.

[18] *Patriotul*, 13 noiembrie 1948, 22 Octombrie 1948, 31 octombrie 1948, 20 iunie, 1949;

[19] Cei petru mari dascăli ai ideologiei comuniste erau: Karl Marx, Friederich Engels, Vladimir Ilici Lenun şi Iosif Visarionovici Stalin

[20] *Flacăra Roşie*, 1 aprilie, 1950

în perioada anilor 1955, responsabilul clubului, Gheorghe Sandici, a fost găsit în mod repetat în stare de ebrietate, consumând băuturi alcoolice în timpul programului. De asemenea, s-a constatat că instituţia nu şi-a întocmit programele de muncă în anumite perioade, având deci o activitate discontinuă. Staţia de amplificare, a avut lungi perioade de stagnare, iar repetiţiile formaţiilor nu s-au ţinut sistematic.

Au mai fost responsabili culturali şi directori ai Clubului: Petru Talpeş, Kereji Florian, Sava Stoiadin şi alţii.

După 1970, în contextul dezvoltării cercurilor foto şi al cinecluburilor, se cuvine menţionată activitatea fructuoasă de la *Indagrara,* iniţiată şi condusă de Gheorghe Lupaş. Alături de Mihai Frangopol, Virgil Jireghie, Gheorghe Sabău, Gheorghe Miculescu, Gheorghe Roşu[21], cineastul autodidact, Gheorghe Lupaş, a preluat şi dezvoltat, în cadrul intreprinderii, creaţia artistică a unor predecesori ca: Victor Băbescu[22], Philipp şi Gott[23], dezvoltând o adevărată mişcare de operatorie cinematografică. Reportajele sale filmate, prezentate pe ecranele cinecluburilor sau ale televizoarelor, s-au constituit o lungă perioadă de timp într-o autentică cronică culturală şi civică a Aradului.

Clădirea clubului a fost demolată în anul 1965

Cluburile CAP

Sub masca activităţilor culturale, se desfăşura, o susţinută activitate propagandistică şi în unităţile agricole cooperatiste, înfiinţate, după 1960. Astfel Consiliul de conducere al GAC *Unirea* din Gai a numit ca responsabil sportiv, în persoana lui Mihailovici Ranislav şi a responsabil cultural în persoana lui Vantara Ghizela. Activitatea cultural - sportivă urma să se desfăşoare, într-un club comun cu Intreprinderea *7 Noiembrie*[24]. Ca un specific al acestora erau cursurile agro-zootehnice, unde, în 1961, erau cuprinşi 20 de membri cooperatori.

3. Organizaţii culturale

Cercul cultural al Despărţământului Astra

ASTRA, organizaţia cu o istorie atât de bogată, intrată după Primul Război Mondial, într-un declin evident, a fost revigorată, după promovarea în conducerea sa a lui Vasile Goldiş. La 5 noiembrie 1924, a luat naştere, sub preşedenţia lui Teodor Botiş, *Despărţământul din Arad al Astrei.* În 1932 direcţiunea asociaţiei a fost preluată de Ascaniu Crişan, urmat din 1936, până la sfârşitul perioadei interbelice de către Iustin Marşieu.

Foto 12/X .Formaţia de dansuri populare româneşti (1936)

Programul a cuprins: conferinţe, serbări, comemorări, concursuri de cântece, costume şi dansuri româneşti, şezători, şcoli ţărăneşti, etc., societatea angajându-se în activitatea de reconstrucţie a naţiunii prin răspândirea valorilor spiritualităţii româneşti[25].

În Tabloul Cercurilor culturale ale *Despărţământului Astra* din judeţul Arad, figurează, la poziţia nr. 1 existenţa unui asemenea Cerc şi în Gai, condus de avocatul Ioan Fericean, ca preşedinte şi învăţătorul Ion Dincă – secretar.

---

[21] Animatori ai cinecluburilor arădene, de după 1970, autori de filme de scurt metraj.

[22] **Victor Băbescu**, Directorul Gimnaziului Iosif Vulcan din Arad, este fondatorul primei, *Fabrice de film didactic* (1932), unde s-au realizat 12 filme cu tematică de istorie, geografie, etnografie.

[23]Philipp şi Gott, proprietarii cinematografului Urania (Teatrul vechi), au realizat filmele: *Mare serbare la Sânicolaul Mic* şi *Jubileul Societăţii Corale Gloria* (1934)

[24] AN Arad, Fond CAP *Unirea* Gai, D 6/1960-1961, fila 18

[25] **Virgil Valea**, 2005, op. cit. p. 223

Societatea Cultul Eroilor

Organizarea şi activitatea *Societăţii Cultul Eroilor*, a însemnat, implicarea armatei în ofensiva culturală, care nu dădea rezultatele scontate[26]. La Arad, Societatea *Cultul Eroilor,* s-a înfiinţat în 1927, la iniţiativa, primului său preşedinte, generalul Anton Ioanovici, comandantul Diviziei I Cavalerie şi Instrucţiei din Cetate. Activităţile urmăreau, mai ales dezvoltarea sentimentului patriotic, prin cinstirea eroilor naţiunii, căzuţi în Primul Război Mondial, pentru întregirea naţiunii. Sub girul acestei organizaţii, se organizau şi în Gai, manifestări evocatoare, mai ales cu prilejul, Zilei Eroilor, dar şi cu alte ocazii. O asemenea activitate a vut loc în 1936, când după terminarea serviciului divin, la cele trei biserici, ortodoxe şi catolică, elevii Şcolilor primare, nr 20 (director Vasile Drincu), nr 6 (director Constantin Trifu), Şcoala sârbă (înv. Nevenca Tomin), Grădiniţele nr. 10 (educatoare Florica Maier), nr. 9 (educatoare Valeria Vuia) au participat la Casa Naţională Română pentru Comemorarea eroilor. Au asistat preotul ortodox român - Nicolae Ionescu, preotul romano – catolic Andrei Şomogyi, preotul ortodox sârb – I. Dragoevici, şeful antistiei comunale - Vasile Ioaneş, Comisarul Circumscripţiei VI de Poliţie - Nicolae Popovici, avocatul Gheorghe Cosma, directorul şcolar pensionar - I Nagy, alte personalităţi locale, locuitori ai Gaiului. Spectacolul a cuprins piese corale conduse de Vasile Drincu, care a rostit şi cuvântul festiv. Dintre recitatori, s-au remarcat: Petco Athanasov, Florica Lăbău, Ovidiu Gligorescu, V. Neţa, T. Bernath, V. Bran, A. Ilin[27].

13/X. Troiţa Eroilor din Gai (1977)

O asemenea festivitate, a avut loc şi în 1935, cu prilejul, Zilei de 10 Mai. Conducerea Şcolii Primare de Stat nr. 20 şi a Grădiniţei nr. 9, în prezenţa publicului şi a oficialităţilor din Gai, au organizat in spectacol artistic, care a cuprins, piese corale (dirijor şi instructor-Vasile Drincu), sceneta *Gogoneaţă*, recitări patriotice, jocuri naţionale. S-au remarcat elevii Ovidiu Vuia, Ghiţă Tulcan, Ovidiu Mladin, Maria Gomoiu, Nicolae Atanasoff, Vasile Pârvu, Ştefan Clein, Gheorghe Felnecan. La reuşita spectacolului şi-au adus contribuţia învăţătorii: Vasile Drincu, Veturia Bicsa, Cornelia Halalay, Eliţa Şiclovan, Ioan Crivăţ, cadre didactice , ale unităţilor de învăţământ amintite.[28]

Liga Antirevizionistă

Liga Antirevizionistă, s-a constituit în Arad, la începutul lunii decembrie, 1933, sub patronajul episcopului Grigorie Comşa şi a marilor luptători naţionali: Ştefan Cicio-Pop, Vasile Goldiş, dr. Ioan Suciu. Preşedinte al organizaţiei, a fost ales dr. Teodor Botiş, directorul Institutului Teologic iar secretar, avocatul Aron Petruţiu.

În decembrie 1933, din iniţiativa şi sub conducerea preotului Nicolae Ionescu şi a învăţătorului Vasile Drincu, a avut loc la Casa Naţională, din Gai o amplă serbare antirevizionistă. La acţiune s-au ataşat teologul D. Barbu şi studentul jurist Ioan Ferician care au conferenţiat cu însufleţire. *Publicul, a remarcat cu deosebire, entuziasmul pledoariei lui Ioan Ferician, care pe un ton convingător a apărat ideie şi dreptul legitim al românilor pentru păstrarea actualelor graniţe*[29]. Spectacolul a cuprins alături de piese corale pregătite d înv. Vasile Drincu, recitări de versuri în care s-au remarcat elvii I. Tenczer, L. Păcurar, A. Neţin, I.Podrujek, I. Ferician, E. Bernath, A. Băneş, N Velicico. În final publicul din sală, împreună cu elevii şcolilor 20 şi 6 din Gai, *s-au prins pentru a juca o horă şi o sârbă*[30].

---

[26] Idem, p.224
[27] *Ştirea*, 15 aprilie 1936
[28] Idem 13 mai 1935.
[29] Idem, 8 decembrie 1933
[30] Ibidem

Cercul ARLUS

Creată imediat după actul politic de la 23 august 1944, prin inaugurarea la la 20 octombrie, 1944 a *Zilei Prieteniei Româno-Sovietice*, organizaţia, ARLUS[31], şi-a înfiinţat filiale în fiecare judeţ şi cercuri, în intreprinderi, instituţii, cartiere, localităţi etc. Primul preşedinte al ARLUS – Arad, Alexandru Baniciu - prim preşedinte al Tribunalului, a raportat celor 400 delegaţi, prezenţi, la cea de-a doua Conferinţă judeţeană, ţinută în sala cinematografului Savoi, la 26 septembrie 1948, existenţa a 226 cercuri, cu 27.000 membri, mai ales muncitori[32]. În mare parte activităţile se desfăşurau în şcoli şi intreprinderi, fiind folosită baza materială a aşezămintelor de cultură şi a celor 45 biblioteci proprii cu 4400 volume scrise în limba rusă, şi în majoritate de autori sovietici. Obiectivele organizaţiei vizau cunoaşterea Rusiei Sovietice, dezvoltarea unor noi relaţii de amiciţie cu această ţară. Principalele activităţi, constau din conferinţe, expoziţii, filme, spectacole, cu inspirate din cultura sovietică. Se urmăreau cu atenţie marcarea zilelor naşterii lui V.I. Lenin, I.V. Stalin, aniversarea evenimentului de la 7 Noiembrie 1917, organizându-se activităţi adecvate. Programul era completat cu activităţile editurii Cartea Rusă, publicarea literaturii sovietice, serate artistice, expoziţii industriale, care uneori se întindeau pe mai multe zile sub forma: *Săptămâna prieteniei Româno-Sovietică, Luna filmului sovietic, a Cărţii Sovietice* etc. A fost ales Comitetul de conducere, alcătuit din prefectul judeţului - Petre Belle - preşedinte, generalul Dan Ionescu, ţăranul Simion Moţ, Ana Petrovici - vicepreşedinţi, Simion Adam – secretar general, Varga Susana, Gheorghe Cazacu, Giura Teodor – membri.

Casele Prieteniei (ARLUS) au fost înfiinţate în 1947, ca urmare a constituirii Comitetului Naţional pentru sărbătorirea *Săptămânii Prieteniei Româno-Sovietice* (1 – 7 noiembrie), sub preşedenţia lui Gheorghe Gheorghiu Dej, având ca preşedinţi onorifici pe dr. C.I. Parhon şi dr. Petru Groza. Participanţii, au lansat îndemnul, către toţi oamenii muncii, organizaţiile politice, profesionale şi culturale, de a constitui Comitete judeţene al cărui principal scop, era popularizarea experienţei sovietice în construirea socialismului. La Arad, *Casa Prieteniei*, a fost constituită, în 16 octombrie 1948, prin alegerea Comitetului judeţean format din secretarul comitetului judeţean al PMR Petru Cuedan – preşedinte, prefectul Petre Belle – vicepreşedinte, Vasile Suciu – vicepreşedinte, Adam Simion – secretar, Ţapoş Gheorghe, David Ludovic - membri. Pentru atragerea aderenţilor, s-a hotărât ca membri ARLUS, să beneficieze de reducere cu 50%, la cinematografele arădene şi cu 20%, la salonul de coafură al cooperativei *Solidaritatea*. De asemenea s-a aprobat folosirea de către Casa Prieteniei, a unui local corespunzător, în centrul oraşului, care să devină principalul centru al activităţii asociaţiei, iar principala librărie a oraşului să poarte numele Cartea Rusă.

14/X. Soclul Bustului lui V.I. Lenin (demolat 1990)

Luni, 27 decembrie 1948, în prezenţa unor oficialităţi administrative şi politice, a elevilor şi cadrelor didactice, în localul Şcolii Elementare nr. 20 din Gai, s-a constituit, cercul local ARLUS. În perioada care a urmat, au fost susţinute conferinţe ca cea prezentată de Radu Bucur pe tema: *Armata sovietică – armata eliberării, progresului şi păcii între popoare.* Tot în cadrul Cercului ARLUS, în 18 mai 1949, elevii clasei a VII-a au prezentat sub conducerea prof. Ion Voştinar, un spectacol artistic, alcătuit din dansuri populare: *Mureşanca, Sârba - n trei ciocane, Ardeleana*, iar elevii: S. Curticean şi M Tămăşdan, au prezentat Cântece şi dansuri sovietice, interpretări corale[33]

În acest context, în 1950 parcul cinematografului *Solidaritatea*, a fost înfrumuseţat prin ridicarea unui monument dedicat lui V.I.Lenin. Dacă Revoluţia Rusă din 1917 este – aşa cum au numit-o unii – cel

[31] Asociaţia pentru Reluarea Legăturilor cu Uniunea Sovietică (ARLUS).
[32] *Patriotul*, 12 noiembrie, 1945
[33] *Patriotul*, 20 mai 1949

mai important eveniment al secolului XX, atunci *Vladimir Ilici Lenin* (1870-1924) trebuie considerat cel mai important lider politic[34]. Fondator al Partidului Comunist Rus (Bolşevic), conducătorul Revoluţiei Ruse din 1917 şi primul şef al statului sovietic (1917 –1924). Doctrina sa codificată şi unită de succesorii săi, cu lucrările lui Marx, sub forma ideologiei marxist-leniniste a devenit timp de peste 80 de ani viziunea comunistă în întreaga lume. În România, unele lucrări ale sale au fost traduse şi publicate începând din 1912, iar după 1950 opera integrală a fost editată în 40 de volume. De asemenea figura lui Lenin a inspirat şi în creaţia artistică românească numeroase producţii literare, muzicale, cinematografice sau din domeniul picturii, sculptuii, graficei etc, mai ales în perioada deceniilor cinci şi şase din veacul trecut, interval cunoscut ca *anii realismului socialist*. Bustul său realizat în 1950, din piatră artificială iar capul din aluminiu, de către un artist anonim, a fost fixat pe postament şi expus în capătul unei alei trasate special, în parcul cinematografului din str. Codrului nr 1. Pe soclul de beton turnat sub forma unui trunchi de piramidă şi stropit cu lapte de ciment erau scrise, prin incizie, unele sub altele, cuvintele: *Lenin a vieţuit / Lenin vieţuieşte / Lemin va vieţui.* Monumentul a fost vandalizat, iar sculptura coborâtă de pe soclul, existent încă şi distrusă, în ianuarie 1990

În 1954, se aprecia că, sărbătorirea sub patronajul ARLUS a *Lunii Prieteniei Româno-Sovietice* , desfăşurată, în perioada : 7 octombrie - 7 noiembrie, *s-a constituit într-un prilej de manifestare a dragostei şi recunoştinţei faţă de popoarele sovietice*[35].

Comitetul de Luptă pentru Pace

Organul Conducător al Mişcării pentru pace în Republica Populară Română, în legătură cu Consiliul Mondial al Păcii şi Congresul Mondial al Partizanilor Păcii, condus de Frederic Joliot-Curie, s-a costituit în Bucureşti, la începutul anului 1950

În Gai, organul local al *Comitetului de Luptă pentru Pace* a fost înfiinţat, în martie 1950, în localul Şcolii Elementare nr. 20, de pe strada Grădinarilor. La 1 octombrie 1952, a avut loc şedinţa Comitetului la care au participat cei 15 membri ai săi: Ştefan Urlich –preşedinte, Sechereş Dumitru – secretarul PMR al cartierului, Csefalvi Dezideriu – directorul Şcolii maghiare, Armaţchi Duşan –secretarul PMR, din GAC *Partizanul* Gai-Bujac, preoţii ortodocşi Octavian Macavei (român) şi Ilici (sârb), Ana Mârnea, Kincsner Pavel, Ruja, Sebeştein, Arsenov, Morariu, Mihailovici, Ostoin, Milin – cetăţeni din Gai.

Conform raportului prezentat de, preşedintele Ştefan Urlich, activitatea organizaţiei în cei doi ani de la înfiinţare, a existat mai mult pe hârtie. Pe lângă frecvenţa slabă la şedinţe, s-a constatat un dezinteres total şi faţă de angajamentul privind amenajarea unui fotomontaj, la biblioteca Căminului cultural. *Singurul, care făcut ceva, a fost Kicsner Pavel, deoarece, citind o carte progresistă*, a prezentat rezumatul acesteia, alături de o conferinţă în legătură cu problema menţinerii păcii[36]. De fapt, s-a motivat în continuare, lipsa oricăror documente, face imposibilă prezentarea unui raport corespunzător. Totuşi cei prezenţi, pătrunşi de importanţa temei, s-au angajat să dejoace uneltirile de război ale imperialiştilor anglo-americani, zădărnicindu-le interesele agresive mârşave, prin trimiterea unor delegaţi la Congresul de la Bucureşti.

În continuare, noul Birou al Comitetului de Luptă pentru Pace din Gai, au fost desemnaţi: Ştefan Urlich – preşedinte, Mihailovici – vicepreşedinte, preotul Octavian Macovei – secretar, Ostoin şi Morariu – membri, iar delegaţi la Congres, au fost numiţi: Duşan Armaţchi şi Ioan Ruja[37].

Ateneul Popular

---

[34] *Enciclopedia universală Britanică*, Bucureşti 2010, volumul 9, pag. 99
[35] *Flacăra Roşie*, 12 noiembrie 1954
[36] AN Arad, Fond Comitetul Municipal PCR, 1950-1967, D 57/1952, fila 112-113
[37] Ibidem

Organizaţia culturală, *Ateneul Popular*, a luat fiinţă, în septembrie 1931, din iniţiativa gazetarilor arădeni. Fondatorii, î-şi legitimau iniţiativa, prin necesitatea de a se acorda o atenţie sporită istoriei locale. Comitetul organizaţiei era format din părintele dr. Gheorghe Ciuhandu, conducătorul spiritual al societăţii, secondat de profesorii Alexandru Constantinescu, Eduard Găvănescu, Marcel Olinescu, publiciştii Isaia Tolan, Tiberiu Vuia, Alexandru Negură şi poetul Pompiliu Barbu.

16/X. Cornel Vădăsan Sălaş în Gai, pictură în ulei

După, sovietizarea ţării, activiştii culturali arădeni, au preluat în mod abuziv, această denumire, acordând-o unei asociaţii hibride, lipsite de conştiinţa scopului şi înaltelor preocupări spirituale anterioare. Astfel că, în după amiaza zilei de duminică, 19 iunie 1949, a avut loc, o mare serbare culturală, prilejuită de inaugurarea în Gai, a celui de al 7-lea *Ateneu Popular*, denumit *Iosif Nedici*. Celelalte asociaţii culturale, similare, au fost organizate sub numele de Nicolae Bălcescu, pentru zona centrală a oraşului şi în cartierele arădene: Pârneava, Grădişte, Micălaca, Drăgăşani, Aradul Nou. Numele acordat Ateneului[38] Popular din Gai era cât se poate de neinspirat, deoarece Iosif Nedici (1910-1947), a fost un simplu muncitor, care ocupa funcţia de secretar al Sectorului V PCR din Calea Aurel Vlaicu. Fiind linşat, alături de Szanto Alexandru, de către muncitorii de la UTA, la 25 aprilie 1947, a fost considerat patriot, erou şi *victimă a provocărilor recţiunii din Arad*[39]. După festivitatea de inaugurare, a urmat un program artistic prezentat de formaţiile locale şi ale Intreprinderii *7 Noiembrie.*

4. Monumente de for public

Cea mai mare parte a ceea ce percepem ca fiind artă încorporată în monumentele publice, poartă un mesaj. Ele se înscriu astfel mai mult sau mai puţin în şirul de manifestări ale propagandei. Chiar dacă metoda se folosea încă din antichitate, termenul în actualul său înţeles nu este foarte vechi. A fost utilizat, în premieră, de Contrareformă, la începutul secolului al XVII-lea, când Biserica Catolică, folosind arta în scopuri ideologice, a deschis ofensiva împotriva destrămării interne prin Protestantism. Ea poate fi definită astăzi drept o *"răspândire a unor idei care prezintă o teorie, o concepţie, cu scopul de a convinge şi a câştiga adepţi"*[40]. Alegerea *temelor* predilecte susţinute de inscripţiile de pe monument, sunt un argument serios în acest demers. Comanditarul, de regulă statul sau grupuri social- profesionale, finanţau monumentul pentru *conţinutul său ideatic*, care trebuia să contribue la întărirea puterii şi a prestigiului branşei respective, indiferent dacă scopul, era sau nu conştient formulat. De-alungul timpului, în special în ceeace priveşte sculptura religioasă, chiar unele teme literare ale vremii, s-au reflectat în sculptura oficială. Uneori paralele sunt atât de evidente, încât o reprezentare de acest fel, poate fi luată drept ilustrare a unui text.

Şi în Gai, au fost ridicate, suficiente monumente de for public, fiind identificate 14 dintre ele, cea mai mare parte fiind cruciforme, deci cu un vădit conţinut religios.. Unele, au dispărut, prin degradare, sau chiar vandalizate. Toate au fost, însă, descrise, în diferitele capitole ale lucrării, aici, fiind indicată, în paranteză, numărul paginii,

În continuare, prezentăm, doar o enumerare sintetică a lor, după cum urmează:

Crucea din curtea Bisericii Romano – Catolice : autor anonim, ridicată în (dată nesigură), beton şi metal, fără inscripţii şi elemente decorative (p.)

---

[38] *Ateneu* – denumire dată unor instituţii de învăţământ, academii, asociaţii ştiinţifice, sau clădirilor care le adăpostesc (Dicţionarul Enciclopedic Român, volumul I, Bucureşti1962, p.232)

[39] **Patriotul,** 27 aprilie 1947.

[40] **Fl. Marcu, C. Maneca**, *Dicţionar de neologisme*, Bucureşti, 1978, p. 786

Crucea din faţa Bisericii Ortodoxe Sârbe : autor - Fraţii Rosa în 1925, din marmură albă, inscripţionată, fără elemente decorative (p.).

16/X. Crucea din faţa Bisericii Ortodoxe Sârbe

Troiţa Eroilor Români : La intersecţia străzilor Dunării şi Tribunul Corcheş, autor necunoscut, în 1942, din lemn de stejar, metal, beton, inscripţionată, cu elemente decorative, demontată în1992 ()

Crucea Martirilor Arădeni : în Curtea Mănăstirii Sfântul Simion Stâlpnicul (1960-1995), autori arh Silvestru Rafiroiu şi Fraţii Rosa, în 1936, din andezid de Deva. Din 1995, se află în Parcul Mihai Eminescu din Arad (p.)

Crucea din curtea Mănăstirii Sfântul Simion Stâlpnicul : autor anonim, în 1995, din lemn de stejar, cu inscripţii şi elemente decorative (p.)

Crucea din Cimitirul Mănăstirii Sfântul Simion Stâlpnicul : autor anonim, în 2011, din lemn de stejar, cu inscripţii şi elemente decorative, în relief (p.)

Crucea lui Bibecu, pe strada Ştefan Tenetchi, la ieşirea din Gai, autor anonim, interbelic, degradată.

Crucea Sârbilor, pe strada Ovidiu, la ieşirea din Gai, autor anonim, interbelic (p.)

Crucea lui Branu, pe Drumul Iratoşului, autor anonim, interbelic (p.)

Crucea Mănăstirii, în capătul străzii Dunării, lângă podul peste Ier, autor anonim, interbelic, azi dispărută (p.)

Placa memorială pentru Eroii de Război Sârbi, autor anonim, în (1934 şi 1986), din marmură albă, inscripţionată prin incizie, (p.)

Monumentul Soldaţilor români, ctitor Gheorghe Creţiu, constructor Marmorex Arad, 1994, marmură, inscripţionată şi cu elemente decorative (p)

Bustul Sfintei Gyzela (Ghizela), în curtea Bisericii Romano – catolice, autor Rudolf Kocsis, în 2008, în bronz, şi piatră, cu soclul inscripţionat (p.)

Bustul lui Vladimir Ilici Lenin, în fostul parc al Cinematografului Solidaritatea, autor necunoscut, în 1950, din aluminiu şi beton, cu soclul inscripţionat, fără elemente decorative, vandalizat, în 1990 (p.)

5. Manageri, creatori din domeniul literaturii şi artelor

Felicia Ionescu (1909 – 1987)

Fiica mai mare a preotului Nicolae Ionescu şi a Iuliei (Raicu), s-a născut în 27 martie 1909, la Turnu, în judeţul Arad. În 1918, s-a mutat împreună cu părinţii, în Gai, unde, şi-a petrecut întreaga copilărie şi tinereţe. Aici, părinţii, s-au străduit să-i asigure o educaţie, sănătoasă, în spiritul otodoxiei româneşti.

17/X . Felicia Ionescu (1930)

După absolvirea şcolii primare din Gai, şi a Liceului *Ghiba Birta*, fiindu-i descoperit talentul şi pasiunea pentru desen, a fost încurajată, lucru mai rar pentru o adolescenă a acelor vremuri, să urmeze o carieră artistică. Deşi, nu venea dintr-o tradiţie artistică a familiei, talentul *Feliciei Ionescu*, a explodat, însă, ca un vulcan. Astfel că în 1928, s-a înscris la Şcoala de arte frumoase din Cluj, pe care a absolvit-o în 1934, după o întrerupere de doi ani, determinată de situaţia materială precară a familiei. Primele picturi, demne de luat în seamă, concepute, în cretă, cărbune sau ulei, datează de prin 1927 –1928. A fost atrasă de peisajele naturale sau domestice, vazele cu flori, dar şi de ilustrarea unor acţiuni sau portrete. Drept urmare, în 1930, i-au fost acceptate, 2 lucrări, în expoziţia colectivă de pictură de la Palatul Cultural, alături de Ştern Sari, Hahnos Manci, Rutkay Marta şi Balla Emerich. Evenimentul, stimulativ în sine, a determinat-o să se perfecţioneze, pentru câteva luni, în mediul artistic, de la Baia Mare, recunoscut atunci, în întreaga ţară.

Reîntoarsă la Arad, a lucrat mult, participând la evenimentele artistice ale genului. În picturile sale, expresia nu este tensionată, prefigurarea fiind caldă, umană, mai puţin distantă şi filozofică. În legătură cu reprezentarea formei şi aşternerea culorii, se plasează astfel, pe linia marii tradiţii clasice. Elementele compoziţionale, sunt riguros articulate în desfăşurarea lor spaţială, astfel că imaginile, capătă un neaşteptat caracter de realitate.

După război, eşecul în căsătorie, alături de obligaţia impusă politic, de a desfăşura o activitate profesională, la Uzinele Textile UTA, pe un post, mult sub nivelul pregătirii, talentului şi aspiraţiilor sale, au determinat-o să renunţe la pictură, pentru mai bine de două decenii. Pentru a-şi asigura existenţa, şi-a deschis un mic atelier de confecţionat lenjerie pentru femei şi broderie, fiind cunoscută ca un personaj, plin de toleranţă, meticulozitate şi seriozitate în tot ceea ce face.

Îndemnată de prieteni şi de cei care-i cunoşteau posibilităţile sale artistice, în preajma pensionării, s-a pregătit sufleteşte şi material, iar după 1970, a reînceput să picteze. Dar culorile nu mai sunt aceleaşi, iar expresia picturală schimbată. Lucrările sunt mai puţin spontane, iar natura mai atent studiată. Noile tablouri au fost învăluite într-o uşoară atmosferă de contemplare şi nostalgie, iar mesajul mult mai subtil. Florile acestei perioade, par a fi fibra sa cea mai intimă. În priveliştile naturale, dominate de verdele nediferenţiat, floarea se pierde în armonia generală. Rupte din matca lor şi ajunse în mănunchi, fragila lor alcătuire, se dezvăluie în detaliu, devenind poeme. În ulcioarele ţărăneşti, sau în vazele elaborate preţios, ele arată altfel, ca o ultimă sărbătoare a luminii. Fundalul are culoarea pământului, astfel că natura nu e moartă, petalelor stăruindu-le parcă mireasma.

În anii care au urmat a activat din plin la Cenaclul de artă plastică *Ion Andreescu*, din Arad, fiind nelipsită la manifestările colective. Nu a mai avut dorinţa şi puterea necesară pentru a-şi învinge temerile şi emoţiile unei expoziţii personale, cu toate insistenţele celor din jur.

<u>18/10. Expoziţie de Pictură: Palatul Cultural 1930. (Felicia Ionescu - a doua din stânga)</u>

Cu toate acestea, anii din urmă, au sădit în sufletul *Feliciei Ionescu* o nouă pasiune, lărgindu-i aria moştenirii culturale. În lungile seri, însingurate, a lucrat cu ardoare, la întocmirea unui *Dicţionar exhaustiv de mitologie greco-romană*. A întocmit, pentru aceasta, peste 15.000 fişe, realizate prin urmărirea obsesivă a informaţiilor, extrase din literatura clasică a antichităţii, la nivel de amănunt. Într-o viziune originală, au fost întocmiţi peste 30 de arbori genealogici, extrem de detaliaţi şi numeroase hărţi istorice explicative. În felul acesta, lumea paralelă a zeilor şi miturilor antice, cu toate particularităţile, cu genealogiile şi atribuţiile miilor de personaje, locuri sau preocupări, sunt prezentaţi într-o manieră proprie, de mare acurateţe ştiinţifică. Lucrarea, rămasă în manuscris, se constitue într-o contribuţie importantă în cercetarea miturilor antice, adresându-se deopotrivă atât cercetătorilor culturii vechi cât şi publicului larg[41].

Ca semn de recunoaştere şi apreciere a personalităţii artiste, în noiembrie - decembrie 2002, *Galeriile Turnul de Apă*, de pe strada Ceaikovschi, nr. 9, cu sprijinul unor colecţionari arădeni, a organizat, expoziţia retrospectivă de pictură, a *Feliciei Ionescu*. Au fost expuse, 26 lucrări, realizate pe suport de pânză, carton şi placaj, în perioada 1927 – 1984.

Referitor la eveniment, scriitorul Gheorghe Schwartz, aprecia că: *Astăzi, când gustul publicului se mută de la ficţiune la document, când consumatorul de artă, caută să se regăsească şi faptic în planul aucţial, expoziţia Feliciei Ionescu, reprezintă o adevărată trufanda de cultură: în locul cuvintelor ea foloseşte culoarea, în locul reflecţiilor, ea ne oferă viziuni, în locul notării evenimentelor ea oferă o biografie plastică a sentimentelor. Expoziţia Feliciei Ionescu, este un tulburător jurnal intim, expus pe şevalet*[42].

---

[41] **Alexandru Mureşan**, *Vârsta este, înainte de toate, o stare de spirit*, în ziarul *Flacăra Roşie*, 12 august 1986

[42] *Galeriile Turnul de Apă,* Ghid de prezentare a expoziţiei retrospective de pictură, Felicia Ionescu, 2002

Un alt punct de vedere, a fost exprimat de Horia Truţă, curatorul expoziţiei, directorul Galeriilor Turnul de Apă. Corespunzător opiniilor sale *Felicia Ionescu, este un artist al spaţiului mărginit, al armoniei calme din universul familiar. Lucrările sale, degajă liniştea desprinsă din ramuri, din flori, din fructe, din obiectele ce capătă viaţă în purul décor al unui cămin liniştit. Artist al poeziei ce învălue spaţiile restrânse ale unui atelier, în care lumina reverberează pe parfumul florilor, prospeţimea fructelor sau strălucirea argintăriei, ce dă odihnă şi prospeţime, oricărui interior de bun gust. Prin tot ce face, Felicia Ionescu, nu se ignoră, nici ca poet al culorii, nici ca arhitect al compoziţiilor de interior. Acestea pot să devină rând pe rând, delicate şi impetuoase, sensibile sau pline de forţă, fără să tulbure însă, suveranul echilibru al formelor ce se constitue într-o solidă construcţie compoziţională*[43].

S-a retras discret, aşa cum a trăit, stingându-se din viaţă la 3 iulie 1987, în vârstă de 78 ani. A fost înmormântată la Cimitirul *Pomenirea*, din Arad, alături de bunici, părinţi şi sora mai mică, Zoe Ionescu. Lucrările sale, de mare sensibilitate, realizate în culori calme şi o tehnică impecabilă, pot fi recunoscute uşor, ele împodobind inconfundabil, interioarele a numeroase familii arădene.

Ioan Ladislau Tanzer (1945 – 2001)

Fiul lui Ioan Tanzer[44] şi al Irinei (n. 1945, Buhani - Dezna), s-a născut la 23 ianuarie 1920 în Mecsekszabolts – Pecs (Ungaria). La vârsta de 7 ani în 1927, s-a mutat împreună cu părinţii şi fratele său mai mare Cornel[45] în cartierul Bujac. După terminarea studiilor primare şi gimnaziale, a urmat Liceul Pedagogic din Arad, pe care l-a absolvit în 1942. În acelaş an, a fost încorporat militar şi trimis, la început, pe frontul de răsărit, apoi a urmat acţiunile armatei române, spre vest, până în primăvara anului 1945, când a fost rănit şi spitalizat. Fiind demobilizat din armată, a fost numit învăţător, la Şcoala primară nr. 20 din Gai (Şcoala de Sus), unde a predat la clasă, timp de doi ani. Chiar la începutul activităţii sale didactice, în 1946, în urma căsătoriei cu Hegy Iolanda, sa mutat, pe strada Dunării (Kalinin) nr. 19, apartamentul 2, apoi, în casa soţiei, din Gai, pe str. Grădinarilor nr. 23. Aici, în 1946, i se va naşte unicul său fiu, Tiberiu[46]. În 1948, a fost numit director al Bibliotecii Judeţene, apoi Şef al Secţiei Culturale al Sfatului Popular Raional Arad (16 iulie 1954), iar din 6 aprilie 1960, până la pensionarea sa, din 1973, a condus în calitate de director, Teatrul de Marionete.

Foto19/X. Învăţătorul Ladislau Tanzer

Personalitate marcantă a vremii, ca şef al acestei importante intituţii profesioniste de artă, Ioan Tanzer a revigorat-o, prin includerea unui repertoriu adecvat vârstei copiilor, curăţat de excese ideologice şi modernizarea spectacolelor. Astfel, în 1960, pe scena Teatrului de Marionete, au avut loc 71 spectacole, cu piesele: *O aventură pe Missisipi, aventurile lui Tom şi Huck* de Xenia şi Aurel Boeşteanu, *Gâscănel* de E. Gherneţ, *Punguţa cu doi bani* de I. Gheluc, *Păţaniile unei păpuşi de lemn* de C. Popovici, *Clopoţeii minciunilor* de M. Rabinovici, *Luminiţa din ţara negurilor* de Eugenia Tetelea, *Băiatul şi vântul* de N. Trandafilova, *Micii muşchetari* de Lizica Muşulescu, care au fost urmărite de peste 13.000 copii din Arad şi împrejurimi. De asemenea, Ioan Tanzer, a dezvoltat, în cadrul instituţiei, pentru prima dată în Arad, un curs de cultură generală pentru copii, care a constituit baza unui viitor studio experimental[47]. Activitatea se baza, atât pe experienţa şi intuiţia sa, din domeniul cultural, cât şi pe propunerile, din aşa numitele *consfătuiri* cu micii spectatori, care erau organizate după fiecare premieră. Preocupările sale literare, cunoscute prin versurile

[43] Ibidem
[44] **Ioan, Tanzer**, circar, hornar, actor de revistă în trupa actorului Latabar Kalman din Budapesta, a avut o viaţă aventuroasă şi în Romania
[45] **Cornel Tanzer** (n. 1917) mecanic, înscris ca voluntar în războiul civil din Spania, a dispărut în 1936
[46] Tiberiu, Tanzer, (n. 1946), absolvent al Liceului Pedagogic din Arad, (1966), învăţător la Horia, Vladimirescu, Scolile generale nr. 10 - Gai şi 3 - Pârneava, absolvent al Institutului Pedagogic din Timişoara, Facultatea de Geografie (1972)
[47] AN Arad, Fond PMA, 1957-1960, D 2/1960, fila 68.

lirice dar mai ales, prin catrenele acide ale epigramelor sale, erau notorii, stârnind deliciul asistenţei. Din cauza unei boli cronice, la vârsta de nici 53 de ani, a fost nevoit să se pensioneze, retragându-se la locuiţa sa din Gai. În anul 2001, s-a stins din viaţă, fiind înmormântat la cimitirul *Eternitatea* din Arad.

Dragoş Ceahoreanu

Primul fiu al familiei Constantin şi Axenia Colobiuc Dragoş, s-a născut la 15 mai 1939 în comuna Ceahar-Cernăuţi (Ucraina). Refugiaţi la Arad, în aprilie 1944, după ce şi-au stabilit primul domiciliu în Gai, din motive de siguranţă, au fost nevoiţi să-şi schimbe identitatea, în Ceahoreanu. În Gai, Dragoş, a urmat ciclul primar şi secundar, iar cel liceal la Colegiul Moise Nicoară. Deşi a dorit să-şi continuie studiile în domeniul literelor, accesul în Universitate, i-a fost blocat din motive politice. Dezamăgit, s-a angajat şi a lucrat, succesiv în diverse domenii: profesor suplinitor, impiegat la Intreprinderea de Exploatare a Lemnului, în Gurahonţ, merceolog la Sfatul Popular Raional, contabil – şef de compartiment de Control Financiar Intern la Intreprinderea arădeană Tricoul Roşu, iar din 1978, timp de 20 de ani, a fost contabil şef de secţie la IMAR Arad.

Se bucură de o familie numeroasă, soţia (nume)… două fete: Laura şi Raluca şi patru nepoţi.

Preocupările artistice nu le-a abandonat însă niciodată. Ca elev era recunoscut pentru linia fermă şi acurateţea desenelor sale. În portretistică era neîntrecut, iar spiritul său de observaţie demn de invidiat. Pe parcursul anilor şi-a mai însuşit o preocupare, din lumea artelor, pe care a dezvoltat-o până la perfecţiune. Prin răbdare şi talent, îmbinând talentul pentru grafică cu modelarea lemnului Dragoş Ceahoreanu a devenit unul din valoroşii ebenişti ai Aradului.

<u>20/X. Mihai Takacs: Şcoala de Jos (pictură în ulei 2010)</u>

Dar marea sa pasiune pentru literatură nu a fost părăsită niciodată. A trăit zi de zi, fiorul poeziei şi nelinistea aşezării cuvintelor potrivite. Teancurile de caiete purtate prin Gai, Gurahonţ sau în sertarele instituţiilor unde a lucrat, stau mărturie acestui timp al creaţiei. O discreţie înăscută şi o interiorizare exagerată, î-l opreau să-şi deschidă sufletul sensibil la emoţiile unui debut editorial. *Deşi a început să scrie încă din adolescenţă (poezie mai ales dar şi proză), prima carte semnată de Dragoş Ceahoreanu a apărut târziu, chiar foarte târziu şi asta datorită lui,* nota scriitorul Horia Ungureanu[48]. *Datorită felului său de a fi, discret, retras, greu comunicativ, interiorizat până la exasperare. Până la exasperarea celor din jur, apropiaţi, mai ales. Dar şi datorită încăpăţânării sale de a ieşi în lume, vreau să spun, în lumea literelor, a literaţilor. De altfel, el nu are (cum ar fi firesc), nici o legătură cu scriitorii din Arad sau de aiurea. Nu se întâlneşte cu ei prin cafenele la obişnuitele cafele şi pahare cu vodcă şi nici nu frecventează cenaclurile literare din oraş, dacă nu ar avea pasiunea cititului, ai putea spune despre el, că trăieşte în afara culturii scrise. Abia la bătrâneţe şi doar rugat-presat-somat de familie (mai ales de fetele sale) s-a hotărât să publice primul său volum de versuri*[49].

Purtând titlul, ***Viaţa ca o zi sau moara cuvintelor***, cartea, de poezie, publicată în 2007, cuprinde o primă selecţie a creaţiei sale neîntrerupte de peste 5 decenii. Ea a avut meritul să ne pună în temă cu obsesiile, neliniştea şi stilul unui poet necunoscut până atunci publicului larg.

După încă un an, *poate mai repede decât ne-am fi aşteptat, Dragoş Ceahoreanu a ieşit pe piaţă, cu un nou volum de versuri.* ***Lumini şi umbre****, pare a fi o continuare a volumului său de debut, dar, alcătuit cu o exigenţă estetică şi tematică mult sporită, în care au fost ocolite excesele de orice fel: de la asperităţile şi stridenţele de limbaj – care pot fi supărătoare – la critica socială sau politica virulentă, care poate fi*

[48] **Horia, Ungureanu**, *Un poet autentic*, în *Jurnal Arădean*, 21 ian 2009.
[49] Ibidem

doar mimată. În fond o carte sobră şi echilibrată, scrisă de un poet stăpân pe uneltele (citeşte arta) sale (sa).[50]

Constructor iscusit de sonete, prin versuri exprimate fără excese şi vulgarităţi, în care ritmul şi rima fac legea, Dragoş Ceahoreanu se dezvăluie cititorilor săi, ca un romantic incurabil, care învăluit de nostalgie, orchestrează muzicalitatea cuvintelor şi efemerul clipei.

Migdale amare II

Pe zi ce trece-s mai fără putere
Mă mişc mai greu şi oasele mă dor
Auzul î-mi slăbeşte, uit uşor
Şi intră-n ceaţă agera vedere

Ca să aud, duc palma la ureche
Iar la citit port sticlele pe nas,
În băţ îmi sprijin poticnitul pas
Şi parcă toate zilele-s pereche

Neaşteptat se poartă numai junghiul
Ce-şi schimbă locul, ca lumina unghiul
Când soarele apune. Dacă scriu

Şi astăzi poezie, proză, iată
E ca să şti şi tu şi lumea toată
Precum că mai exist, că încă-s viu[51].

În 2009 a urmat *Octavian,* un volum de proză scurtă, un exerciţiu de imaginaţie, după cum declară autorul scris în atmosfera cazonă a României anilor ’60.

Alte povestiri, memorii intime, eseuri, piese de teatru aşteaptă să fie tipărite. În 2011 mai apărut romanul *Coma*. Cu siguranţă că vor urma altele. Să avem doar răbdare.

Bălaj Katalin

Ziaristă de excepţie, cu a activitate, demnă de invidiat, de peste 50 de ani, Bălaj Katalin, este recunoscută, prin amplele sale reportaje, sau simple ştiri, eseuri, portrete, etc, prezentate în presa arădeană, de expresie maghiară. Indiferent, cum erau semnate: *Mandits, Bălaj, Balasz , Katalin, Kazalin,* materialele sale, făceau o notă aparte, prin stilul său inconfundabil, ca fiind extrem de precis, bogat în informaţii şi agreabil. Fiica lui Jozsef de profesie tâmplar şi al Anei, născută Fabian – casnică, s-a născut la 5 iunie 1941, pe strada Turdei nr. 3 din Poltura. Deşi tatăl era originar din Gai, de pe strada Grădinarilor, tânăra familie Mandics, imediat după întemeiere, şi-a construit, în 1940-41, o nouă locuinţă, în cartierul vecin. Aici au copilărit şi urmat Şcoala primară, cei doi copii ai lor, fraţii Katalin şi Ştefan. Alături, şi-a ridicat casa şi familia unuia dintre nepoţi, Bălaj Andrei-Victor, fiul lui Katalin.

După absolvirea Şcolii Primare maghiare nr 26, din Poltura, a urmat clasele V-VII, la Şcoala Elementară, maghiară, nr 25 din Gai, de pe str. Grădinarilor, instituţie condusă de Kogler Karoly şi Şcoala

[50] **Horia, Ungureanu**, coperta IV a cărţii lui **Dradoş Ceahoreanu**, *Lumini şi Umbre*, Arad, 2008
[51] **Dragoş Ceahoreanu**, Lumini şi umbre, Arad, 2008

Medie nr. 4 din Arad. Este licenţiată, la Târgu Mureş, în Literatura română-maghiară (1973) şi în Ziaristică (Bucureşti, 1984).

În 1965, s-a căsătorit cu, Andrei Bălaj, maistru electrician la Uzina Electrică, împreună, ocupându-se de creşterea şi educarea copiilor: Andei-Victor (n. 1969) şi Cristina (n.1975).

A debutat, însă, în presă, la cotidianul arădean de expresie maghiară *Voros Lobogo*, ca şi corespondentă, încă de la absolvirea Liceului (1959). Fiindu-i descoperite calităţile de ziarist, după nici un an, a fost angajată, ca redactor, la acelaşi cotidian. Lucrează, fără întrerupere, în această profesie, ulterior la *Jelen* (1989) şi *Nyugati Jelen*, timp de mai bine de o jumătate de secol, specializându-se în relatarea activităţilor sociale. În lunga şi prestigioasa carieră, a abordat toate genurile publicistice, dar a preferat reportajele, articolele informative, ştirile de interes public. *Am fost o femeie norocoasă*, declara *Bălaj Katalin* în 2011. *Toată viaţa am făcut ceea ce mi-a plăcut mai mult. Am scris zilnic articole pentru cititori, am lucrat ca ziaristă. Acesta este un dar, de nepreţuit*.

Slobodan (Bata) Pasculovici

Fiul preotului Voin Pasculovici şi al Ecaterinei Zarici, s-a născut la 1 octombrie 1937, în Becicherecul Mic. După absolvirea Şcolii Primare sârbeşti, (clasele I-IV) şi al Şcolii Elementare nr. 20 (clasele V-VII) din Gai, a urmat, în perioada 1950-1955, cursurile Liceului de Muzică din Timişoara, Secţiile de dirijat coral, fagot, acordeon şi pian.

După absolvire, a lucrat ca instructor la Casa Raională de Cultură din Moldova Nouă, ocupându-se de formaţiile muzicale ale aşezămintelor de cultură. Astfel, pentru spectacolul festiv de marcare a Centenarului Corului din Chizătău, a pregătit, cu profesionalism, evoluţia scenică a unui, grup vocal, orchestra de tamburaşi şi formaţia de dansuri populare. Fiind încorporat militar, la Miercurea Ciuc, timp de doi ani a instruit o formaţie corală şi orchestră, prezentând, în turnee, spectacole, pentru populaţia satelor din apropiere, sau cu ocazia unor zile festive.

21/X. Slobodan Pasculovici (2010)

Revenit la Arad, s-a angajat ca şi corist la Filarmonica de stat, unde în scurt timp a devenit şeful compartimentului tenori. Dorinţa de a urma studiile superioare de specialitate, l-a determinat să se înscrie în 1960, la Academia de Muzică Gheorghe Dima din Cluj, secţia Drijat – Pedagogie. Sub conducerea unor profesori de prestigiu, ca folcloristul Traian Mârza, compozitorul Tudor Jarda, dirijorul Dorin Pop, şi-a însuşit solide cunoştinţe muzicale, fapt care l-a determinat pe Gheorghe Merişescu, să-l numească dirijor secund al Ansamblului coral al Casei Studenţeşti de Cultură. De asemenea stimulat de acest puternic colectiv artistic, Slobodan Pasculovici, a creat un trio vocal de muzică mexicană, care, împreună cu orchestra de muzică uşoară, a efectuat turnee, cu spectacole pline de succes.

După absolvirea Institutului, în 1965, s-a căsătorit cu Viorica Popa, colegă mai mică de studii. Părăsind mediul cultural din Cluj, s-a stabilit o perioadă la Oradea, ca îndrumător artistic cu probleme de muzică, din cadrul Casei Creaţiei populare Regionale, unde şi-a propus alături de îndeplinirea altor obiective muzicale, revitalizarea corului ţărănesc mixt din Buteni. Rezultatele au fost foarte bune iar succesul răsunător, mai ales după câştigarea în 1969, a Premiului Naţional la Concursul corurilor ţărăneşti, desfăşurat pe scena Operei Române din Cluj. În acelaşi timp, a mai instruit corul din Tinca, ocupându-se şi de alte formaţii artistice: Grupul vocal al Intreprinderii Poligrafice, Ansamblul Constructorul, corul şi orchestra de mandoline a Asociaţiei emigranţilor greci etc.

În 1977, fiind numit profesor la Şcoala populară de artă din Arad, iar apoi instructor la Centrul cultural al Creaţiei populare şi mişcării artistice de Masă, fără să părăsească corul mixt din Buteni, care era prezent, în continuare, printre formaţiile ţărăneşti prestigioase ale ţării, a instruit şi îndrumat şi alte formaţii

cum sunt: Corul mixt din Bârzava, Corul de femei din Nădlac, Orchestra Populară a Filarmonicii de Stat din Arad şi altele.

În această perioadă, activitatea lui Slobodan Pasculovici, se manifesta cu rodnicie şi prin organizarea a peste 40 de schimburi culturale internaţionale. Astfel, iniţiativa *Cultura fără frontiere* a cuprins numeroase aşezăminte culturale din Ungaria şi Serbia, iar festivalul coral internaţional *Carminis Laetitzia* a devenit de referinţă.

Activitatea dirijorului şi muzicologului Slobodan Pasculovici, este încorporată şi în articolele tipărite în diferite publicaţii de specialitate, volumele Melodii vocale de joc şi Melodii instrumentale de joc preluate din patrimoniul muzical popular al Bihorului, prelucrate şi transcrise melodic.

În 1980, s-a recăsătorit cu dr. Cornelia Dascălu, retrăgându-se, după pensionarea sa din 1994, la Păuliş, comuna de naştere a mamei şi soţiei sale.

Mircea-Hortenziu Tomuş

Personalitate multilaterală, cu preocupări din lumea didacticii, literaturii şi sportului de performanţă, Mircea-Hortenziu (n.1938 Aninoasa –Hunedoara), este cel de al treilea fiu, din cei patru băieţi ai familiei învăţătorilor Emil şi Hortensia Tomuş din Gai. După absolvirea şcolilor elementare din cartier, Mircea Tomuş, şi-a completat studiile la Liceul Moise Nicoară (1954), fiind licenţiat în Limba Rusă - Slavă Veche (Bucureşti,1958), Limba Română şi Engleză (Timişoara, 1963). A fost încadrat ca profesor la Petriş (1958-1963), Vinga (1963-1964), Pecica (1964-1976), Arad (1976-2000), conducând diferite unităţi de învăţământ, ca director şcolar, peste un sfert de secol. Profesor cu Gradul I în învăţământ, absolvent al numeroase cursuri de specializare şi perfecţionare, Mircea Tomuş s-a impus ca o personalitate în lumea didacticii, culturii şi sportului, ca profesor, director, conducător al unor instituţii de cultură, actor, fotbalist, antrenor. A înfiinţat formaţii artistice şi echipe sportive, a dezvoltat baza materială sătească şi şcolară, fiind citat în rapoarte, distins cu medalii, diplome de merit, premii şi alte recompense.

22/X. Felicia Ionescu – Natură moartă cu fructe (pictură în ulei)

În 1963, s-a căsătorit cu Aurora Sasu, din Somoşcheş, profesor de matematică în Arad, împreună având două fete: Dana (n.1965), medic nutriţionist, şeful Catedrei de Epidemiologie a Facultăţii de >medicină din Denver (Colorado – SUA) şi Adela (n. 1967), Şef de Birou la un Concern de Informatică din Indianapolis (SUA).

Încă din anii studenţiei, şi-a cultivat pasiunea pentru arta poetică, fiind adeptul unui stil modern, caracterizat prin versuri scurte, cu ritm şi muzicalitate, ipregnate de inteligenţa semantică a fiecărui cuvât. Imaginea poetică, dovedeşte sensibilitate şi introspecţie sufletească, într-o armonie a imaginilor:

Seri de câmpie (Glossa)

Pecica 22 august 1968

Văzut-ai cerul înserării
Pe malul clipelor uitării
În iarba grasă de pe câmpuri
Întins cu ochi-ntrdeschişi, pe gânduri ?

Ai înserat vreodată seara
Stând pe pământul cald ca para
În rarbă grasă de pe câmpuri

Scrutând uitarea în adâncuri

Ajunşi la asfinţit veghiarăţi
Noaptea ce vine o chemarăţi
Întinşi cu ochii-ntredeschişi, pe gânduri
Ai scris visând câteva rânduri

Când printre vise vag trecutul,
Ţi-a amintit lin de sărutul
Pe malul clipelor uitării
Pătruns-ai tainiţa visării

Şi-atunci când geana mulţumirii
Sălta pe pragul amintirii
Văzut-ai cerul înstelării
Torcând fuiorul alinărării

Întins, cu ochi-ntredeschişi, pe gânduri
În iarba grasă de pe câmpuri
Pe malul clipelor uitării
Văzut-ai cerul înstelării

Mircea Tomuş este de asemenea, autorul unor pagini de proză, însemnări de călătorie din Munţii Retezat, Peninsula Yucatan, Pădurea pietrificată, Statuia Libertăţii şi altele. În prezent lucrează la un roman istoric, acţiunile fiind pasate, la graniţa dintre cele două ere.

Gheorghe Docmanov

S-a născut la 15 aprilie 1926, în Pârneava, dintr-o veche familie sârbo-română. Astfel bunica după mamă, Ecaterina Sandici, descendentă a unei vechi familii sârbeşti din Gai, s-a măritat cu Nicolae Măcean, cărăuş de marfă de pe str. Griviţei din Pârneava, iar una fiicele lor, Elena s-a căsătorit cu Ioan, fiul lui Vasa şi Emilia Docmanov, din acelaşi cartier, str. Barbu Lăutaru. Absolvent al Liceului comercial din Arad (1945) şi a Academiei Comerciale din Bucureşti (1949), a avut preocupări multiple, în domeniul profesional (economist), sportiv (campion naţional la haltere (1950) şi artistic (Şcoala populară de artă 1978-1981). A călătorit mult, făcând pasiune din vizitarea marilor oraşe şi a colecţiilor muzeale. Începând din 1979, ca membru al cenaclului Ion Andreescu, a participat la toate expoziţiile colective ale acestuia, precum şi în expoziţii personale, sau alături de Constanţa Docmanov – soţia sa. În perioada 1993-2003, a fost preşedintele Cenaclului Ion Andreescu.

23/X. Gheorghe Docmanov (2009)

A pictat cu pasiune, peisaje din Arad şi împrejurimi, din natură sau universul cotidian, portrete. În peregrinările sale a străbătut frecvent străzile Gaiului, uliţele ascendenţilor săi, din spre mamă, imortalizându-le pe pânze. Străduniile sale, de un lirism cert, te introduc în atmosfera rurală a Gaiului de altădată. Un cartier încremenit, ani mulţi, în limitele sale, devenite din ce în ce mai strâmte. Pentru Gheorghe Docmanov, satul este componenta fundamentală a pământului, ca o expresie fundamentală a naturii. Opera sa este luminată de aceste înţelesuri, emanână astăzi bucurie şi căldură, ca o expresie profundă ale unor adevăruri perene.

Mihai Takacs

Pictor, sculptor, ilustrator de carte şi calendare, Mihai Takacs (n. 1954, la Şilindia – Arad), a călătorit şi lucrat mult, prezentându-se în expoziţii personale sau de grup. Aflat în plină maturitate a creaţiei sale, este viu comentat de critica de specialitate, obţinând succese meritate.

24/X. Mihai Takacs, Casă în Gai(pictură în ulei) 2010

Opera sa artistică, construită pe criterii exclusiv estetice, este prezentă, în instituţii sau colecţii particulare, din numeroase ţări. O parte din pictură, a fost concepută şi construită, Gai, cutreerându-i străzile şi cunoscându-i oamenii. L-au inspirat clădirile sale emblematice, străzile largi şi grădinile acoperite cu vegetaţia născută din ape. Pânzele sale, în care realitatea, deşi nu e deformată, dar li se conferă o altă atitudine ideatică, şochează prin verosimilitate. Mihai Takacs, simte ca nimeni altul, raporturile dintre lumină şi spaţiu, într-o execuţie rapidă şi viziune modernă. Fiorul liric Garanţia autenticităţii picturii sale, este consacrat, de fiorul liric şi francheţea expresiei[52]. Aspectele anotimpurale şi diurne, în perioade de calm sau frenetică agitaţie, cu întregul său sistem de splaiuri, uliţe, pieţe, împodobite cu statui şi mobilier urban, clădiri emblematice, sunt prezentate într-un spectacol viu, dominat de cer şi lumină. Aceasta, deoarece, Mihai Takacs, ne propune propria armonie coloristică, în care, fiecare nuanţă, suscită noi asociaţii. Pe câteva dintre acestea, le regăsim şi în volumul de faţă.

Explicaţii la fotografii:

1/X. Formaţia de tamburaşi (1956)
2/X. Cornel Vădăsan *: Icoană* (pictură în ulei)
3/X Cornel Vădăsan : *Icoană* (pictură în ulei)
4/X. Steagul Fundaţiei Sârbe *Sloga* (1934)
5/X Ceata de udători (1940)
6/X. Numirea lui Dragutin Arsenov, ca Naş al Bisericii Ortodoxe Sârbe (2008)
7/X Fosta *Casă Naţională Maghiară* (Madosz)
8/X. Fosta Casă Naţională Română (Sala Românească)
9/X. Casa Naţională Sârbă (Sala Sârbească)
10/X Felicia Ionescu : *Flori* (pictură în ulei)
11/X. Clubul Intreprinderii *7 Noiembrie* (1950)
12/X. Formaţia de dansuri populare româneşti (1936)
13/X. Troiţa Eroilor Români din Gai (1977)
14/X. Soclul Bustului lui V.I.Lenin (demolat 1990)
15/X Cornel Vădăsan : Sălaş în Gai (pictură în ulei)
16/X Crucea din faţa Biserii Ortodoxe Sârbe
17/X Felicia Ionescu (1930)
18/X. Palatul Cultural Expoziţie colectivă de pictură (Felicia Ionescu, a doua din stânga)
19/X. Învăţătorul Ladislau Tanzer
20/X Mihai Takacs : *Şcoala de Jos* (pictură în ulei 2010)
21/X. Slobodan Pasculovici (2010)

[52] **Horia Medeleanu**, *Aradul în viziunea, pictorului Mihai Takacs,* Arad, 2008

22/X. Felicia Ionescu : Natură moartă cu fructe (pictură în ulei 1984)
23/X. Gheorghe Docmanov (2008)
24/X Mihai Takacs : *Casă în Gai* (pictură în ulei 2010)

XI. SPORT

1. Asociaţia sportivă *Găiana*

La începuturile sale, mişcarea sportivă, din Gai, era organizată pe criterii etnice, existând chiar dispute, adevărate lupte, la început, pentru folosirea maidanelor, (râturilor), sprafeţelor acoperite cu iarbă, iar mai târziu, a terenului de fotbal, amenajat în Piaţa *Sfânta Elena (Gizela).*

În 1925, echipa de fotbal a cartierului, *Hercules*, deoarece purta acelaşi nume cu cea din Pârneava, conform obiceiului, a fost provocată, de aceasta din urmă la un meci. Miza jocului era păstrarea denumirii echipei ; cea care pierdea, trebuia să-şi schimbe numele. Fiind învinsă, Asociaţia sportivă din Gai, a trebuit să accepte, numele acordat de echipa câştigătoare şi anume - *Juventus*. În 1929, Clubul sportiv *Juventus - Gai*, condus de un comitet, în frunte cu preşedintele Ioan Zsotesz – Inspector la Fabrica ASTRA, dispunea de un teren de fotbal, pentru care nu plătea chirie, sau alte taxe. Suprafaţa, de 9800 m.p., din Piaţa *Sfânta Elena*, cunoscută sub numele *La Gropi* era împrejmuită cu sârmă şi se afla în proprietatea Primăriei[1]. Pentru susţinere financiară şi în scopuri educative, clubul, organiza diferite activităţi distractive, petreceri, jocuri etc. O asemenea manifestare, a avut loc în 1 februarie 1930, la restaurantul văduvei lui Ştefan Smelco din Gai[2].

În aceeaşi perioadă, în Gai, s-a mai înfiinţat o asociaţie – *Venus,* transformată ulterior în *Şoimii,* care, a scindat întreaga mişcare sportivădin cartier[3]. Datorită rivalităţilor, exploatate de unii şi dezvoltate până la forme violente, în anul 1935, *Şoimii,* s-a afiliat Clubului CFR, în timp ce *Juventus*, rămasă fără conducere operativă, bani, reprezentare şi sportivi, a ajuns în pragul desfiinţării. Nu s-a întâmplat acest lucru, deoarece, era încă susţinută material şi moral, de câţiva cetăţeni mai cu stare din Gai.

În această situaţie, avocatul dr. Ioan Fericean, *făcând apel la toată suflarea românească din Gai, contând şi pe colaborarea celorlalte etnii*[4], a propus înfiinţarea unei Asociaţii sportive unice, cu numele *Găiana*. În această organizaţie, urmau să fie înglobate toate forţele cartierului, vechii activişti şi sportivii, indiferent de naţionalitate. Într-o participare deosebit de numeroasă şi entuziastă, la 6 februarie 1938, propunerea lui Ioan Fericean, a fost acceptată, fiind ales ca preşedinte al noii structuri. Vicepreşedinţi, au fost aleşi, la propunerea lui Ioan Fericean, conducătorii vechilor grupări: Gheorghe Popian, fost preşedinte al *Juventus*, P. Conrad, Şeful Circumscripţiei administrative II Gai, fost preşedinte la *Şoimii*, la care, s-a alăturat Ion Olaru. Celelalte funcţii, al Comitetului, au fost ocupate de Iacob Witib – secretar, Ion Florea – casier, Ispravnic Gopfrich şi Ion Roman – membri. În finalul şedinţei, Ioan Fericean a subliniat faptul, că *noua Asociaţie, acceptată de toţi, nu are doar scopul de a promova fotbalul, ci şi o menire social – culturală, prin înfiinţarea unor secţii muzicale, corale, de turism, atletism, etc*[5].

Înscrisă imediat în campionatul municipal de fotbal, alături de echipele: *Mica, Astra, Crişana, SGA, Tricolor, Titanus, Transilvania, Unirea, Hakoah, Olimpia, Înţelegerea*, formaţia din Gai a suferit o serie de înfrângeri, astfel că după 3 etape era pe locul 10, în clasament. Dar la 9 martie 1938, *Găiana* a produs cu această conducere nouă, *surpriza zilei*, câştigând prin golurile marcate de Kotroco şi Brutin, cu scorul 3-1 în meciul cu *SGA* (Societatea de Gimnastică Arad). Cu toate acestea, deşi exista mult optimism, echipa, totuşi, nu şi-a mai revenit, încheind campionatul pe unul din locurile codaşe.

În 1945, formaţia de fotbal *Găiana* a fost înscrisă în Campionatul Municipal, Grupa A, alături de *Amefa, Hacoah, Frontiera, Gloria, Olimpia, Banatul şi Astra*. A debutat slab, pierzând acasă, primul meci, la

---

[1] AN Fond PMA, D. 46/1929, fila 117
[2] Idem, D 30/1930 fila 60
[3] Echipa Şoimii, a avut o bună susţinere, mai ales din partea tineretului, având chir un imn din care redăm un fragment: *Veniţi! Veniţi, cu toţii / Cântaţi acum în cor / Ca să ştie-o lume'ntreagă / De echpa Şoimilor!*
[4] Ştirea, nr. 1708/26 februarie 1938
[5] Ibidem

cel de al doilea înfrângerea fiind categorică. *AMEFA* a dispus uşor de echipa din Gai, făcându-şi un golaveraj bun şi un bun antrenament. Scorul final de 8-0 a fost fixat prin cele 7 goluri marcate de Bătrân şi unul de Igna. În felul acesta, după două etape şi tot atâtea înfrângeri, *Găiana* ducea lanterna Grupei. După trei etape, în care *Găiana,* nu a marcat nici un gol, primind în schimb 20. În meciul disputat, în Micălaca, echipa locală, Gloria, nu a reuşit însă, să o învingă, cu toate că a condus din minutul 8 al primei reprize, prin golul marcat de Bugariu. Egalarea a venit în minutul 82 prin Mureşan. Meciul, deosebit de rapid, a fost arbitrat corect de Schneider, ajutat de Ardelean şi Petrică. În felul acesta echipa formată din: Tudor – Berar, Secară – Horgoş, Iovin, Tulucan – Flora, Bora, Mureşan, Spanaiol, Faur, a produs, prin scorul egal, în deplasare - *Surpriza zilei*, viu comentată în presa locală[6].

Spre marea dezamăgire a suporterior, după 7 etape, *Găiana* se afla pe ultimul loc, fără să fi câştigat vreun meci, cu un singur meci egal şi un golaveraj dezastruos: 1-21. Pe locul I, se afla echipa AMEFA, cu şase meciuri câştigate şi un egal[7]. Formaţia nu s-a mai putut redresa, în 20 septembrie 1945 meciul cu Vulturul Grădişte fiind pierdut cu 1 - 3. De la Găiana, s-a remarcat portarul Marincov, Berar şi Florea.

2. Asociaţia sportivă *Indagrara*

Clubul sportiv a luat fiinţă, în zilele următoare Naţionalizării Intreprinderii. Încă din 1948, echipa de fotbal activa,în Divizia C, dar cu rezultate slabe. După 6 etape, ea se afla abia pe locul 6 în clasamentul seriei.

Memorabil, a rămas meciul amical, disputat de *Ziua Eroilor*, duminică 13 iunie 1948, pe arena Gloria, între echipele arădene, Indagrara şi CFR. Jocul a fost distractiv, comenta presa vremii[8], până la repriza a doua, când din cauza indisciplinei unor jucători, s-a iscat un scandal cu bătaie, între jucătorii celor două echipe. Fotbaliştii Bălaj şi Mosko, s-au încăierat, lovindu-se reciproc, cu pumnii şi picioarele. Intervenţia promptă a conducătorilor celor două grupuri, a pus însă capăt încăierării. Greşala principală a fost a arbitrului Varga care a condus jocul defectuos. Scorul de 4-1 a fost favorabil Indagrarei ridicându-I prestigiul şi moralul, mult afectat.

La 10 martie, 1950, a avut loc instalarea noului Comitet sportiv al Intreprinderii Industriale de Stat *7 Noiembrie* din componenţa căruia, făceau parte: Magda Iosif, Doboş Ludovic, Barna Dumitru, Cismaş Sava, Tudor Petru. Comisia de Revizie a fost alcătuită din: Buzaş Petru, Szilaşi Ştefan şi Csibay Ioan[9]. Colectivul sportiv al Intreprinderii *7 Noiembrie*, numit *Indagrara*, conducea şapte secţii, a tot atâtea discipline.

Secţia de fotbal, activa pe terenul propriu, cu trei echipe: seniori, juniori şi pitici. În acel an, echipa de seniori, antrenată de Czegina Tiberiu, a susţinut 11 meciuri, clasându-se pe locul doi, în campionatul orăşenesc, după Flamura Roşie, în faţa căreia a pierdut cu 4-1 (2-0). Despre această competiţie, presa vremii a comentat următoarele: *Echipa formată din Lorincz, Princz, Jivan, Szarka, Nagy, Szurdi, Găluţ, Kapas (Havram), Szinder, Brosovschi, a jucat sub posibilităţi, meciul degenerând în duritătţi, Printz, fiind chiar eliminat de pe teren. De altfel, în campionat, au mai fost şi alte câteva cazuri de indisciplină, generate de fotbaliştii: Bătrân Doni, Lorincz Emerich şi Havram Iuliu, care au şi fost puşi în discuţia colectivului de muncă din care făceau parte. S-au remarcat Nagy, Szurdi, Szinder şi Havram.*

Foto nr. 1/XI. Stadionul Indagrara 1960

În acel an, echipa de fotbal *Spartak - 7 Noiembrie*, a câştigat *Turneul de fotbal* pentru Fondul Mondial al Păcii[10]. Competiţia, care s-au bucurat de prezenţa a 2000 de spectatori, s-a desfăşurat la 24 august 1950, pe terenul *Progresul*, în organizarea Comitetului Judeţean de Cultură Fizică şi Sport şi a Comisiei Judeţene de Fotbal. Au evoluat 8 echipe: *Progresul, Spartac SSCC, Spartac - 7 Noiembrie, Locomotiva, Metalul*

[6] Patriotul 22 iulie 1945
[7] Patriotul, 6 septembrie 1945
[8] Patriotul 15 iunie 1948
[9] Flacăra Roşie, 15 martie, 1950
[10] Flacăra Roşie, 25 august 1950

(Amefa), Constructorul, Flamura Roşie (UTA) şi Spartak - FZ (Fabrica de Zahăr). Întrecerile, organizate, pe sistem eliminatoriu, au fost câştigate de echipa *Spartak - 7 Noiembrie*, prin tragerea la sorţi, care s-a făcut după încheierea la egalitate a meciului final, în compania echipei divizionare Flamura Roşie (UTA). Echipa a încheiat, însă, campionatul, doar pe locul 9 din cele 11 echipe înscrise în competiţie.

Alte secţii ale asociaţiei au fost: *Popice*, cu 15 sportivi, care ţineau antrenamentele cu regularitate, astfel că au ocupat locul 6 în competiţiile dotate cu trofeul *Cupa RPR; Voley* cu 2 echipe, una de băieţi şi una de fete ; *Box,* unde lotul era compus din 8 sportivi, antrenaţi de Dumitru Faur, urmat de Remus Mohan. Acesta din urmă, l-a descoperit şi pregătit pe Ioan Covaci, vicecampion naţional[11]; *Şah,* în cadrul căreia erau legitimaţi 17 jucători. Echipa de şah a fabricii activa în în divizia A, cel mai bun jucător, fiind Cadar Arcadie.

În cce ce priveşte sportul de masă, se aprecia însă că, nu se dă suficientă atenţie, complexului sportiv-militar, FGMA şi GMA, declanşate în 1951[12].

Duminică, 5 august 1951, în faţa unui numeros public, a fost inaugurat Stadionul *Spartak – 7 Noiembrie*, amenajat în apropierea intreprinderii şi a Clubului. La festivitate, au vorbit: Vasile Goguţă, directorul Intreprinderii tutelare, Formanek Iuliu, preşedintele Comitetului sindical, Csillag Mihai, din partea Consiliului Sindical Regional, Ioan Vlaicov reprezentantul Comitetul Regional de Cultură Fizică şi Sport şi Gheorghe Berindean, membru al colectivului de fotbal al Intreprinderii. Au urmat competiţii demonstrative , la mai multe discipline sportive şi un turneu *fulger* de fotbal cu participarea echipelor: *Spartak SSCCA, Spartak 7 noiembrie, Spartak FZ, Progresul, Artex, Metalul Flamura Roşie, Constructorul şi Flamura Roşie – UTA,* aceasta din urmă fiind cea care a câştigat întrecerea[13].

În 1963, preşedinte al Asociaţiei sportive, era Ioan Pavel.

3. Organizatori, antrenori, sportivi de performanţă

Gheorghe Schill

Fiul lui Gheza şi Ana, familie refugiată la Arad, din zona Clujului, Gheorghe Schill (n. în 1943, pe strada Turdei nr. 8), după absolvirea Şcolii de Arte Plastice şi Poziţii Coloristice în Domeniul Textil din Bucureşti, a lucrat ca şi grafician şi în domeniul publicitar, la UTA, Administraţia Financiară şi în Uniunea Cooperativelor Meşteşugarilor din Arad. A obţinut premii fruntaşe, la nivel naţional, în concursurile profesionale, colaborând sistematic cu artiştii plastici arădeni: Sever Frenţiu, Ioan Cott, Ştefan Guleş.

Încă de copil, a uibit animalele, pasiune care s-a consolidat şi dezvoltat pe întregul parcurs al ieţii. A colecţionat şi crescut, diferite rase de porumbei, găini, câini, stârnind admiraţia cercului de prieteni şi cunoştinţe pentru cunoştinţele sale. În acelaşi timp, s-a implicat în activităţi sociale, ocupând timp de câţiva ani, funcţia de Vicepreşedinte al Clubului Sportiv UTA şi Preşedinte al Comisiei de Atletism

În anul1968 Gheorghe Schill, a făcut parte din grupul de iniţiativă care a dus la înfiinţarea organizaţiei *Gruparea Crescătorilor de Câini*, pe fondul căreia s-a constituit, în 1969, *Asociaţia Chinologică Română*, cu sediul în Arad, str. Vârful cu Dor, nr. 39[14]. Recunoscută de Federaţia Chinologică Internaţională (FCI), Asociaţia, şi-a creat propriul prestigiu, prin organizarea unor manifestări valoroase, printre care au excelat expoziţiile internaţionale de câini. În felul acesta, au putut fi promovate, şi aduse în lumea internaţională

---

[11] Tiberiu Ţiganu, Mihai Dehelean, *Aspecte din istoria boxului arădean*, Arad, 2009, p.63.

[12] Vezi, Deciziile nr 1 - 3 a Comitetului Regional pentru Cultură Fizică şi Sport, de pe lângă Sfatul Popular Regional, din 5 ian 1951, pentru Declanşarea complexului sportiv GMA (Buletinul Oficial al Sfatului Popular Regional anul II din 15 ian. 1951, nr 2 - 3

[13] *Flacăra Roşie*, 7 august 1951

[14] De fapt, este vorba, de o reînfiinţare, deoarece, organizaţii, de acest tip existau, în Arad, încă din 1921, sub numele de *Asociaţia Crescătorilor şi Prăsitorilor de Câini de Rasă şi Poliţia Arad*, sau *Clubul de Foxterieri din Arad.*, cu activitate întreruptă, în timpul şi după cel de al Doilea Război Mondial.

canină, rasele autohtone: *Ciobănescul Românesc şi Carpatin, Câinele de Bucovina* s-au *Corbul*, un câine de pază, deosebit de frumos. În 1971, devine Vicepreşedinte iar apoi Preşedintele organizaţiei. Sub auspiciile sale, a fost dezvoltată activitatea de selecţie şi dresaj, care a dat posibilitatea organizării la Arad, a Campionatului Naţional şi Internaţional de Frumuseţe Canină, după cele mai exigente Regulamente, abilitate, la nivel European. În cadrul organizaţiei, se desfăşoară ample activităţi pentru depistarea şi omologarea câinilor cuprinşi în 453 rase, specializate pentru dresaj, vânătoare, curse sau agrement

În 1964, s-a căsătorit cu Magdalena Balogh. Băiatul lor, Roberto-Gabriel, de profesie, medic uman, este arbitru internaţional pentru concursuri şi campionate chinologice. În această calitate, Dr. Roberto Schill, a participat la expoziţii chinologice din Ungaria, Moldova, Ucraina, Rusia, Serbia, Muntenegru, Grecia, Italia, Austria, Germania, Spania, Finlanda, Suedia.

Începând din 1904, Gheorghe Şchill, este Consilier Municipal, membru al Comisiei de Patrimoniu Public şi Privat al Primăriei.

Tiberiu Ţiganu: (n.1 ianuarie 1949, în Arad, str. Agricultorilor nr. 17). După absolvirea studiilor generale şi a liceului a urmat cursurile Facultăţii de Educaţie Fizică şi Sport din Bucureşti, specializându-se în managementul turismului (1970). Făcând pasiune din acest domeniu al activităţii sportive s-a perfecţioat prin cursuri post-universitare. A ocupat diferite funcţii, pe plan local şi naţional: Preşedinte al Comisiei de Sport-Turism, în cadrul Facultăţii, Membru fondator (1968) şi Şef al Agenţiei Biroului de Turism pentru Tineret (BTT) Arad (1982-1987), preşedinte al Comisiei de Turism Nautic al BTT şi altele. În acelaşi timp, Tiberiu Ţiganu, a avut preocupări de cercetare a fenomenului sportiv, fiind autor unic sau în colaborare, a 26 cărţi de specialitate, dintre care amintim: *Turismul – îndrumar pentru cercurile de turism nautic pentru tineret* (1982), *Monografie Astra* (2002), *Campioni olimpici ardeleni, sub alte steaguri* (2004), *Olimpici arădeni* (în colaborare cu Gheorghe Biriş), *Istoria luptelor sportive arădene* (în colaborare cu Spiridon Stanciu) *O istorie ilustrată a fotbalului arădean* (2011) şi numeroase altele.

Prin aceste lucrări, alături zecile de articole publicate în revistele *România Pitorească, Echinox, Turism* etc, Tiberiu Ţiganu, şi-a câştigat un prestigiu binemeritat de istoric al sportului arădean

Mihai Ţârlea: S-a născut în 18 aprilie 1938 în localitatea Livada din apropierea Aradului, dar încă copil fiind, părinţii s-au mutat în Gai. În fotbal a debutat cu echipa *Indagrara*, dar din 1957 a făcut parte, pe un post de atacant, din lotul UTA-ei, echipă, în care a susţinut 206 meciuri, din care, în 80 a înscris goluri. Cel mai bun meci al său, în care şi-a etalat pe deplin talentul, a fost cel din 26 aprilie 1964, în care UTA, a avut ca adversar echipa Cehoslovaciei. În această perioadă a fost selecţionat pentru un meci susţinut de echipa naţională de juniori. De asemenea, în anul 1964, a fost solicitat pentru echipa naţională a României, în vederea meciului împotriva formaţiei Cehoslovaciei, întrecere în care românii au învins cu scorul 4-1. În timpul jocului *Mihai Ţârlea* s-a remarcat mai ales prin cele două goluri înscrise în poarta adversă. În 1966, sub conducerea tehnică a lui N. Dumitrescu – I. Reinhardt, echipa UTA, s-a calificat în fnala Cupei României, cu următorul lot: Weichelt - Birău (Chivu), Meţcaş, Petschovschi - Igna, Floruţ, Jak – Pantea, Domide, *Ţârlea,* Axente[15].

Foto 2 / XI Mihai Ţârlea 1960

În anul 1968, s-a transferat la echipa Vulturii Textila Lugoj, unde după retragere a activat ca antrenor. A decedat în condiţii neclare în 28 februarie 1984.

Gheorghe Macavei I : Fiul Gheorghe, mecanic de locomotivă şi a Elisabetei Macavei, s-a născut la 1 mai 1941, pe strada Meşterul Manole nr. 8. A început să joace fotbal ca, de altfel, mulţi colegi de vârsta lui, elevi ai Şcolii Elementare nr. 20 din Gai, pe terenul Clubului *7 Noiembrie*, din preajma

[15] Tiberiu, Ţigan . *O istorie ilustrată a fotbalului arădean*, vol. II, Arad, 2010, p. 255

Cinematografului *Solidaritatea.* Cert este faptul, că în 1951, la vârsta de 10 ani, era deja fotbalist legitimat în echipa de copii condusă de Czeka – baci. Atunci, a îmbrăcat pentru prima dată tricoul cu numărul 11, extremă stângă, post pe care nu l-a schimbat niciodată în lunga şispectaculoasa carieră sportivă. Din 1954 până în 1960, a fost component titular al echipei UTA- juniori, formaţie prin care a devenit campion naţional îndoi ani consecutiv: 1958 şi 1959. După două meciuri jucate la UTA în Divizia A, în anul 1961, s-a transferat la clubul Vagonul Arad, unde alături de Petre Schweilinger, devine cel mai longeviv fotbalist al acestei echipe până în 1972. Realizând o frumoasă carieră în acest sport, cu Vagonul, a jucat şi a avut adversari redutabili în toate diviziile: A, B şi C.

Foto 3 / XI Gheorghe Macavei I , 1961

Mic de statură, dar voinic, plin de vitalitate, viteză în atac cu manevre surprinzătoare, într-o execuţie tehnică impecabilă. Ştia că fotbalul este un spectacol şi făcea totul ca să confirme aceasta. Nu puţine au fost momentele, când dârzenia lui, trăgea spre poarta adversă, şi victorie, întreaga echipă. Zâmbetul, afişat cu dărnicie, ca şi simţul terenului, ce părea imens raportat la propria înălţime, dar nu suficient de întins, pentru a rezista pilduitoarelor sale şarje, concepute în atac. La meciul pentru Cupa României dintre Vagonul şi Jiul Petroşani, din formaţia Aradului, aprecia scriitorul şi comentatorul sportiv Fănuş Neagu, *cel mai bun om a fost Macavei. Mic de 1,58 metri şi cu vreo patru perechi de picioare, căci a fugit în două ore, cât fug extremele "Progresului" într-un an.Publicul din Grant l-au aplaudat zgomotos, odată pentru că la înălţime aduce cu Dinu şi cu jumătate din echipa Rapidului, apoi, pentru vitalitate şi driblingurile sale iscusite. Şi l-a aplaudat de două ori mai mult, fiindcă avea un dinte împotriva Jiului, care şi-a permis să înfrângă Rapidul în etapa trecută. Pe acest Macavei, l-au trântit cum au vrut şi de câte ori li s-a părut că este cazul şi Stocker şi Mihai şi Georgevici. Cel mai pornit mi s-a părut Stocker, lung de doi metri, care se arunca asupra lui Macavei să-l strivească.*

Antrenorii au fost pe măsură: Coco Dumitrescu, Coloman Braun, Toma Jurcă, Gheorghe Albu, Radin Duşan, oameni cărora le poartă respect şi consideraţie. După retragerea din activitatea competiţională, a ocupat diferite funcţii în conducerea administrativă a clubului: vicepreşedinte, organizator de competiţii, preşedinte al secţiei de fotbal, preşedinte al AS West Petrom Pecica (1992-1998) şi administrator al Bazei Sportive Astra Arad[16].

Petre Ioan Păcurar (Ioţi). Fostul sportiv de înaltă performanţă şi antrenor de lupte greco-romane, s-a născut în 22 iunie 1941, dintr-o străveche familie de găieni, de pe strada Faurilor nr 21. Tatăl său, Ion Păcurar (a lu'Zgribai), a fost ţăran gospodar, căsătorit cu sârboaica Latinca

În 1956, ca elev al şcolii profesionale UVA, a fost selecţionat de antrenorul Herman Grosman, de la Clubul Sportiv UTA, care i-a recomandat să practice, luptele, disciplină sportivă, cu vechi tradiţii în Arad[17]. După trei ani, în 1959, tranferându-se la clubul *UVA-AMEFA,* cu antrenorul Andrei Corodan, a participat la Campionatul Naţional de Juniori, unde a câştigat, medalia de bronz, la categoria de 52 kg. Drept urmare, în anul următor, a fost cooptat în Lotul Naţional, alături de sportivii: Grssner, Wunderlicht, Sandor, Keffer, Volosciuc şi transferat la *Steaua* Bucureşti, unde cu echipa antrenată de Vascul Popovici şi Gheorghe Şuteu, a câştigat titlul de Campion Naţional.

Foto 4 / XI Petre Păcurar (în dreapta), împreună cu Codreanu (centru)

Reîntors la Arad, în 1964, a obţinut rezultate importante, remarcându-se prin tenacitate, rezistenţă şi forţă neobişnuită. A activat ca sportiv, în lupte libere şi greco-romane, până în 1973, când a trecut pe funcţia de antrenor, avându-i ca şi colegi, succesiv, pe Teodor Blidar şi Andrei Corodan. S-a pensionat în 2001, ca antrenor al secţiei de *Lupte libere,* de la Clubul Sportiv *Astra,* cu conştiinţa, promovării, unor

[16] Tiberiu Ţiganu, *O istorie ilustrată a fotbalului arădean*, vol. II, Arad, 2010, p.271
[17] Spiridon Stanciu, Tiberiu Ţiganu, *Istoria luptelor sportive arădene*, Arad, 2009, p.110

sportivi de valoare, ca: Gheorghe Meregiu, D.Dolga, Ion Grosu, Gheorghe Maliţa, Tiberiu Naghi, Eftimie Olaru, C. Bejenaru, Tiberiu Baner, D. Sofronici, Ioan Păscuţi, Costel Băietu, Ion Cinteză şi mulţi alţii

Sora mai mare, Maria, este lucrător comercial, iar fratele mai mic Gheorghe Păcurar - profesor de Educaţie fizică, cu specialitatea gimnastică şi handbal. Unul din nepoţi, Mihai Păcurar (n. Arad, 1959), fiul Mariei, este profesor la Liceul de artă din Arad, sculptor, definit, printr-o puternică tendinţă expresionistă.

Traian Stuparu (n. Arad, 2 aprilie, 1939) Fostul sportiv de performanţă şi unul dintre cei mai experimentaţi antrenori arădeni, la vârsta de 11 ani, a intrat pentru prima dată în sala de box a clubului sportiv *Motorul,* mai întâi ca spectator. În perioada aceea, locuia în Gai, în extrema vestică a străzii Tribunul Corcheş (azi ştefan Teneţchi), mama Ecaterina fiind angajată la Unitatea Militară din apropiere. La antrenamente, urmărea cu atenţie antrenamentele şi evoluţia boxerilor consacraţi, încercând să le surprindă secretele. Nelipsit la galele intercluburi sau la unele *amicale,* îl încânta jocul picioarelor, eschivele sau viteza în atac, rezistenţa ori tenacitatea lui: Ioan Amar, Alexandru Bellay, Nicolae Ştefu, Grigorie Usca, Iosif Haier, Iosif Bojin, Remus Moha, Mihai Trancă, Gheorghe Beştig, Francisc Zaboş.

Primele noţiuni din arta pugilatului şi le-a însuşit tot atunci din partea antrenorului Remus Mohan şi Nicolae Ştefu, activând, în perioada 1950-1958 în mai multe cluburi arădene, în căutarea unor antrenori buni. A fost prezent cu rezultate meritorii la diferite categorii de greutate, în toate competiţiile sportive locale şi zonale, generaţia acelor ani fiind una de înaltă calitate. Boxul, ca şi alte discipline sportive renăştea după perioada de declin postbelică.

În 1954, a fost convocat la Tabăra Naţională organizată de Federaţia Română de Box, unde şi-a perfecţionat stilul şi dezvoltat condiţia fizică necesară unor competiţii de anvergură, cu adversari puternici. A devenit astfel, un boxer tehnic, cunoscător al celor mai eficiente lovituri în atac şi procedee de apărare. Drept urmare după numeroase competiţii la diferite nivele de valoare, timp doi ani la rând, în 1956 şi 1957, *Traian Stuparu* a obţinut titlul de Campion naţional la juniori, dominând categoriile *mijlocie mică (71kg)* şi *mijlocie mare (75kg)*, câştigând chiar, în 1959, *Turneul celor patru categorii.*

Foto 5 / XI Traian Stuparu (1960)

În urma acestor succese obţinute la vârsta *junioratului* şi de *tineret,* în 1958 a fost selecţionat la Clubul sportiv Dinamo Craiova, şi nominalizat ca membru al Lotului naţional de seniori, pregătit de prestigioşii antrenori: Lucian Popescu şi Ion Popa, Constantin Nour, Constantin Chiriac, Menzcel Zoltan, Ambrus Ferencz. Devenind în urma unor meciuri dificile, doi ani la rând (1958-1959), campion naţional la categoria de 75 kg, a participat la numeroase turnee în România, Ungaria, Germania, Polonia, Cehoslovacia, Italia. Colegii săi de generaţie în echipa reprezentativă de box a României, erau sportivi care au înscris de asemenea pagini glorioase în istoria acestui sport, multipli medaliaţi olimpici, campioni europeni şi mondiali: Mircea Dobrescu, Constantin Toma, Iosif Mihalic, Titi Dumitrescu, Ion Monea, Nicolae Linca, Mihai Stoian, Nicolae Şerbu, Andrei Farcaş, Constantin Ciucă, Vasile Tiţă, Gheorghe Negrea, Dumitru Ciobotaru şi mulţi alţii.

De-a lungul carierei sale sportive, Traian Stuparu, a concurat la toate categoriile de greutate din box, fapt extrem de rar în lumea boxului. Dar şi palmaresul său este demn de invidiat. Din 452 competiţii susţinute în *careul magic* a câştigat 431, fără să piardă nici un meci înainte de limită.

În anul 1959, după absolvirea şcolii de specialitate, *Traian Stuparu* a devenit antrenor de box, la Strungul, fiind cooptat şi în corpul de tehnicieni ai Şcolii Sportive *Gloria,* unde i-a avut ca elevi pe viitorii boxeri de succes: Vasile Lazăr, Ilie Bordaş, Ioan Kovaci, Gheorghe Nedelcovici.

Pentru bogatul său palmares în sportul pugilatului, în competiţii de mare prestigiu, precum şi pentru contribuţia sa în promovarea imaginii oraşului Arad, în primăvara anului 2007, Consiliul Local i-a acordat *Titlul de excelenţă.*

Fostul sportiv şi antrenor de box, azi în anii de pensie, a fost recompensat de către Consiliul Local cu titlul de. Astăzi, *Traian Stuparu* este alături de noua generaţie de boxeri, fiind alături de cei care se străduiesc să revigoreze acest sport[18].

Alţi sportivi şi oameni din lumea sportului
Puiu Grozav- preşedintele Clubului UTA
Ştefan Iacob –ziarist sportiv
Zoltan Vamoş moldovei
Liubomir Armaţchi - box
Nelu Armaţchi - box
Adela Barbu Băneş – atletism
Fotbalistul Sălăjan
Ludany Ferenţ fotbalist
Teodor Puterity ciclism, participant în Turul franţei
Olimpici arădeni
Olga Nedici atletism

EXPLICAŢII FOTOGRAFII

CAPITOLUL XI – SPORT

1/XI. Stadionul Indagrara 1960
2/XI. Mihai Ţârlea (1960)
3/XI Gheorghe Macavei I (1961)
4/XI Teodor Blidar (stânga), Roman Codreanu (centru) şi Petre (Ioţi) Păcurar (în dreapta)- 1974
5/XI Traian Stuparu (1960)

[18] **Tiberiu Ţiganu, M. Dehelean**, 2009, op. cit. p.75-77; **Nicoleta Boşniceanu**, *Sportul de performanţă – o tradiţie în familia Stuparu,* în ziarul *Observator*, 13 februarie 2009, p. 10; **Simina Roz,** *Traian Stuparu – o viaţă plină de performanţe, atât în pugilism cât şi în familie*, în ziarul *Observator*, 7 decembrie. 2009, p. 6

XII. ÎNTÂMPLĂRI NEOBIŞNUITE, CURIOZITĂŢI, SEMNE
Simple ştiri preluate din presă, arhive, surse orale

Conform Rezoluţiei Veneratului Consistor din data de 6/19 noiembrie 1911, nr 6536/930, se scrie edict cu termen de 30 de zile, în afacerea procesului divorţial, dintre *George Crucean* din Arad-Gaiu şi *Maria, născută Ardelean*, a cărei ubicaţiune e necunoscută, carea se provoacă a se prezenta la acest for scaunal în terminul de sus, căci la din contră, prin denumire de curator, se va publica sentinţa scaunală şi în absenţa ei. Semnează protopop Vasile Beleş (Biserica şi Şcoala anul XXXV Arad, 1/14 ianuarie 1911, p. 5)

În 18 mai 1911, a bătut un vânt de asemenea intensitat, încât a descoperit casele, a spart geamurile şi a rupt copacii (AN Arad, Fond *Chestura poliţiei municipiului Arad, 1907-1913*, D. 8/1911). Furtuna însoţită de grindină, declanşată în 2 iulie 1927 ora 18,50, a spart toate cele 34 geamuri şi becurile, din ambele cancelarii ale Circăi de Poliţie din Gai. Consilierul Radovan Milivoi, delegatul Primarului, pentru a inspecta daunele produse de vijelie în Gai, a constatat împreună şeful expoziturii Ioan Covacevici, că acestea se ridicau la 30 milioane lei. În agricultură, mai grav afectate au fost grădinile de zarzavaturi şi lanurile cu grâu, care nu a ajuns să fie recoltat, pagube care au fost evaluate, la peste 5 milioane lei. Culturile agricole, au fost asigurate la Societatea *Agronomul*, care a fost nevoită să-i plătească pe producători (AN Arad, Fond PMA, D 48/1927)

În octombrie 1924, a fost prezentat *Memoriul* încheiat de Inspectorul General Administrativ, D. Tomescu, întocmit pe baza controlului declanşat la Primărie, în urma unor reclamaţii. Printre altele, se imputa faptul, că oferta lui *Ludovic Mercsamer*, din Gai, privind cumpărarea de către Primărie a casei din Str. Bisericii nr. 11, pentru sediul Cicumscripţiei a VI de Poliţie, a fost tranzacţionată direct cu Primarul. Se propunea destituirea acestuia şi a Delegaţiei permanente. S-a dovedit însă că acuzaţiile erau false, deoarece, de fapt, a fost cumpărat, alt imobil şi anume, casa lui Mladin Şipoş tot din Gai. (AN Arad, Fond PMA D 35/1924)

În decembrie, 1932, *Baronul Neuman*, l-a bătut pe *Corneliu Pop*, şeful Gării CFR arădene. Dacă, după câteva zile, presa locală, anunţa *că Baro-ur, a fost dat în judecată, pentru crimă, de violenţă, contra autorităţilor,* conform, art. 2 aliniatul II şi art 5 din Legea XL/1914, la scurt timp, se comunica faptul că şeful gării şi-a retras plângerea (Ştirea, 1 şi 2 ianuarie, 1933).

În august, 1933, o minune a impresionat pe pelerinii ortodocşi de la Mănăstirea Hodoş-Bodrog, printre care se aflau şi foarte mulţi găieni. Fetiţa *Maria Ardelean*, de 11 ani, din satul Roit, judeţul Bihor, complet mută până la 4 ani, iar apoi, incapabilă de a articula, cuvintele, scoţând doar nişte sunete nearticulate , după un Maslu oficiat de protopopul *Marşeu P.* din Socodor, asistat de un sobor de preoţi, a început să vorbească (Ştirea, 18 august 1933)

La 5 mai 1933, *Meşter Ilie*, a cumpărat un viţel, de la *Drecin Maria* din Gai, iar după încheierea afacerii, au băut aldămaşul, în unul din birturile cartierului. Certându-se, *Ilie Meşter,* sub influenţa alcoolului, a înjunghiat-o pe *Drecin,* cu un cuţit, fiind condamnat la 3 luni de închisoare (Ştirea, 2 nov. 1933)

Francis Kiss de 25 de ani din Gai, str. Bisericii 22, împreună cu Ludovic Szincsek, un tânăr de 20 ani cu domiciliul pe str. Brâncoveanu 89, fiind în stare de ebrietate, l-au bătut pe portarul *Casei de Prostituţie* de pe str. Ielelor nr.1, fiindcă le-a interzis intrarea, deoarece nu aveau bani. (Ştirea 1 aug. 1934)

Primăvara aceasta (1935), s-a arătat extrem de capricioasă, surprizele ţinându-se lanţ. Frigul ce a urmat apoi, a stânjenit vegetaţia. Îngheţul a distrus o parte din semănături, iar grindina din 18-20 mai, a fost de

o intensitate neobişnuită. Cea mai păgubită localitate este Gaiul, unde grindina a distrus până la 100%, peste 4000 jugăre grâu, alte 4000 până la 50%, în afară de 2000 jugăre din alte culturi: orz, ovăz. (Ştirea 25 mai 1935)

Spargerea de luni, i-a produs brutarului Martoşik Arpad, din str. Faurilor 36-38, o pagubă, în valoare de peste 20.000 lei (Ştirea 24 iul 1935)

Invazie impresionantă de şoareci. În 1945, pe suprafeţele agricole din hotarul Gaiului, şoarecii s-au înmulţit neobişnuit de mult. Cauza a fost explicată de specialişti, prin aceea că, în anul anterior, producţia de cereale fiind bună, datorită lipsei braţelor de muncă şi a animalelor, o parte din recoltă, secerată şi pusă în cruci, pe hotar, nu a fost transportată la timp, pentru a fi treierată şi depozitată. De asemenea, miriştile nu au fost greblate, iar arăturile de vară nu s-au executat. Toamna târziu, la tot pasul se puteau întâlni o sumedenie de cuiburi ale acestor rozătoare, construite din părul ştiuleţilor de porumb (Patriotul, 25 iulie 1945).

La începutul anului 1946, *Safca Iosif, Lucats Ştefan* şi *Toth Mihai*, s-au constituit în bandă, îmbrăcaţi în haine, asemănătoare uniformelor militare sovietice şi înarmaţi cu puşti automate, capturate din război, operau în zona Gaiului, prin comiterea de tâlhării prin locuinţe. Sediul şi l-au stabilit în conacul primărie din Câmpul Libaş (Patriotul, 15 martie 1946).

Vântul puternic al unei furtuni din 1963, a dărâmat turnul Bisericii ortodoxe sârbe. A fost refăcut,, fiind păstrată forma şi proporţiile, de către Cooperativa *Decorativa* şi *Precizia,* din Arad.

Semne - dacă:

- cântă cocoşul, la ore neobişnuite, vei primi goşti (musafiri)
- te mânâncă palma stângă, vei primi bani.
- te mânâncă pama dreaptă, vei da bani.
- auzi ţipătul cucuvelei, să te aştepţi la moartea cuiva apropiat
- visezi ţigani, noaptea, în somn un mare noroc te aşteaptă
- visezi apă murdară, să te aştepţi la o boală
- î-ţi sare una din pleoape, vei primi o veste
- verşi din greşeală sarea, să te aştepţi la ceartă
- spargi un geam, nu ţi se arată căsătorie şapte ani

Este cunoscut, ca Cel mai bătrân om din Gai - Burnaţ Milivoi, a trăit peste 100 de ani.

S-a născut la 25 decembrie 1906. (cantor bisericesc, 1930-1950) Alin Olteanu, Adevărul, 27 decembrie 2006

Am petrecut în Gai, Zile de neuitat

Bălaj Katalin

Amintirile copilariei mele mă leagă foarte strâns de Gai, unul din cartierele mărginaşe ale Aradului. Casa bunicilor mei se afla pe strada Grădinarilor, unde am petrecut zile de neuitat. Îmi amintesc că majoritatea locuitorilor acestei străzi erau maghiari, lucru se reflectă şi învechea ei denumire: Magyar utca. (strada Ungurilor).

Stabilirea masivă a maghiarilor în această zonă se leagă de dezvoltarea industriei oraşului, care a început la mijlocul secolului al XIX. În 1851 a fost înfiinţată Moara Neumann, apoi Fabrica de spirt şi de drojdie, Îngrăşătoria de taurine,care au asigurat, sute de locuri de muncă. În aceşti ani a sporit simţitor numărul membrilor comunităţii maghiare din Gai. Aici, în apropierea zonei industriale, şi-au cumpărat terenuri pentru case, întemeind astfel, noi gospodării. A crescut astfel, numărul enoriaşilor romano-catolici din Gai, care, împreună cu cei din cartierele vecine: Şega, Poltura, Bujac, sălaşele apropiate, a ajuns la peste 2000. Drept urmare, preotul minorit *Kosztka Libor,* a cerut să fie înfiinţată o casă de rugăciuni pentru credincioşii catolici. În scurt timp a fost construită biserica Sfânta Gyzela, nume pe care-l purta şi fiica mai mare a Împăratului Franz Joseph. Aşezământul bisericesc a fost sfinţită în anul 1858. În luna mai, anual se ţine Hramul bisericii, o sărbătoare religioasă foarte îndrăgită nu numai de maghiarii din Gai, dar şi de membri celorlalte confesiuni. Este şi astăzi un prilej foarte bun de a se întâlni şi sărbători împreună. Este meritul preotului catolic, Sándor Tivadar că în anii precedenţi, această veche biserică a fost complet reînnoită şi înobilată cu bustul Sfintei Gizella, operă a renumitului sculptor arădean Kocsis Rudolf.

După al doilea război mondial s-a înfiinţat şi casa de rugăciuni a reformaţilor, iar în primul deceniu a secolului XXI. s-a construit o biserică reformată impozantă, aproape de biserica catolică.

Comunitatea maghiară, a cunoscut o nouă creştere, semnificativă, în anii 1954-1955, când sute de familii de secui din Kápolnásfalu şi Szentegyháza, din judeţul Harghita, s-au stabilit în Gai, cumpărând case, terenuri angajându-se în industria arădeană

În viaţa spirituală a cartierului, un rol important, l-au jucat unităţile de învăţământ. În anul şcolar 1867-68, sub conducerea învăţătorului Baranyai Jozsef, a funcţionat, într-o singură sală, o şcoală mixtă, cu două clase. Se mai ştie, că în 1876-77 învăţător, în Gai, era Babits József. Anul şcolar 1890, a fost deosebit de important, prin faptul că, în Gai, s-a deschis şcoala comunală maghiară, unde, în decursul anilor au profesat învăţătorii: Babits József, Marinkovits Péter, Ivanovszky Mária, directorul Nagy János, Handel Janka, Mohos Ágoston, Tóth Béla. În anul 1906 şcoala comunală din Gai s-a transfomat în şcoală de stat, unde au funcţionat Nádrai György – deirector şi învăţătorii: Gyorgyevits Gyula şi Tichy Ferenc. În zona agricolă a Gaiului a fost înfiinţată, o şcoala de sălaş, condusă de o familie de învăţători.

În anul 1892, Familia Neumann a construit o şcoală şi o grădiniţă, frecventată atât de copiii angajaţilor, dar şi de cei ai locuitorilor din cartier. Din 1895, tot aici, a funcţionat şi o şcoală primară sârbă, iar din 1913 s-a predat în limba celor tre naţionalităţi din Gai: români, maghiari şi sârbi. A fost de fapt, un nou demers, pentru păstrarea diversităţii etnice şi confesionale din acest cartier, fiind respectate reciproc obiceiurile, religia, limba, cultura.

După anii 1920 predarea în limba maghiară şi în cartierul Gai s-a restrâns la şcolile confesionale.

În 1948 întregul sistem de învăţământ, a fost reorganizat. În cartierul Poltura, din strada Poetului, a funcţionat Şcoala elementară maghiară nr. 26 cu clasele I-IV, iar în Gai, Şcoala elementară maghiară nr. 25 cu clasele I-VII. La *Şcoala de Jos,* a mai funcţionat, timp de câţiva ani, o secţie maghiară, cu un singur post de învăţător, dar la mijlocul anilor '50, a fost desfiinţată împreună cu şcoala din Poltura.

Şcoala maghiară din Gai, a avut un rol important, în păstrarea identităţii naţionale a comunităţii maghiare. În decursul anilor, a avut profesori minunaţi, ca: Ulrich István, Szűcs Mária, Kogler Károly, Seidner Imre, Ullrich Gizella, Balázs Klári, Erdei Klára, Ille Györgyi, Hosszú Erika, Marconi Rozália, Juhász Viorica, Mitrici Dusán, Chiş Anna şi alţii. Din 1959 această şcoală a devenit şcoala elementartă nr. 10 cu secţie română şi maghiară, iar în 24 octombrie 2007 a luat numele Fraţii Neumann, familia care a avut o contribuţie de nepreţuit la dezvoltarea economică, culturală, socială a cartierului Gai.

Între anii 1982-85, şcoala a funcţionat la secţia maghiară, cu clasele I-X, apoi, doar cu I-VIII. Această secţie în 1990 a fost preluată de profesoara Nagy Gizella. Din nefericire, din cauza scăderii continue a numărului copiilor, în anii care au urmat, s-a desfiinţat secţia maghiară, cu clasele V-VIII, rămânând doar clasele învăţământului primar, conduse de un singur învăţător.

Trebuie menţionat, că elevii acestei şcoli, au fost bine pregătiţi, mare parte din ei obţinând reuşită în viaţă

Acest material nu ar fi complet, fără să amintesc de activitatea MADOSZ la sfîrşitul anilor '40 a secolului trecut. Uniunea Democrată a Maghiarilor a avut o organizaţie foarte puternică în Gai. Meritul cel mai mare a acestei organizaţii a fost că a reuşit să cuprindă, să mobilizeze tinerii maghiari. Au înfiinţat o trupă de teatru (şi acuma îmi amintesc de piesa populară Răul satului - A falu rossza - de Tóth Ede, care a fost pusă pe scena sediului MADOSZ din Gai, care a avut un succes răsunător, umplând sala cu spectatori, nu numai maghiari, ci şi români şi sârbi). Au avut ansamblu de dansuri populare, solişti de cântece populare, orchestră de muzică populară şi uşoară. Anual au sărbătorit culesul viei, au organizat balul strugurilor. Acest bal de fiacare dată a atras şi tineretul român şi sârb din cartier. După câţiva ani de activitate culturală bogată, organizaţia s-a desfiinţat. (Clădirea sediului MADOSZ a fost revendicat de UDMR şi retrocedat. În prezent aici funcţionează o grădiniţă maghiară.)

Activitatea culturală s-a restrâns în şcoli. Şcoala generală maghiară în anii '50 a avut mai multe spectacole reuşite pe scena căminului cultural construit de familia Neumann (se afla vizavi de fabrică). Acest cămin cultural avea o scenă modernă (cu cabine pentru artişti, pentru technicieni), o sală mare pentru spectatori, care a funcţionat şi ca sală de dans sâmbăta şi duminică, pentru tineretul cartierelor din jur. Vara serile de dans s-au ţinut pe platoul betonat a grădinii de vară a căminului. În clădire a mai funcţionat o sală modernă de sport (folosită de elevii şcolii) şi o bibliotecă foarte bogată: sute de volume în limba maghiară, opere ale literaturii maghiare şi universale. Norocul nostru, celor iubitori de cărţi, că nu a fost distrusă. Eu personal ani de zile am fost una dintre cititorii fideli al acestui lăcaş al culturii. Din păcate clădirea căminului cultural a fost demolată, dând locul unui bloc de locuinţe foarte urât, o cutie gri deprimantă!

Surse: Komádi Sándor: Arad-gáji iskolák… (1691-2011), Matekovits Mihály: Dr. Szentkláray Jenő: A Csanád-egyházmegyei plébániák története, I. kötet,; Despre şcolile din Gai pe baza raportului scris de Némethy Károly şi Bognár Gergely inspector şef)

Khell Noémi: Az Arad-Gáji székelyek (lucrare, Universitatea Babeş-Bolyai Cluj, Filologie, facultatea Limba şi cultura maghiară)

Amintiri din Gaiul de altădată

Dragoş Ceahoreanu

Pentru mine, chiar şi pronunţarea numelui Gai, are o încărcătură emoţională aparte, poate mai mult decât găianul nativ şi spun aceasta pentru că Gaiul reprezintă grădina în care am fost replantaţi ca nişte copaci smulşi de urgia vremurilor şi a istoriei din locul lor de baştină.

Refugiat din Cernăuţi împreună cu familia, în primăvara anului 1944, am locuit vremelnic în Şega şi în afara oraşului*, la sălaşe,* tatăl meu, fiind grădinarul administrator al suprafeţelor pline de zarzavat ale primărie, care se întindeau dincolo de Criş[1].

În Gai, ne-am mutat după trei ani, în 1947, *la casă cu chirie,* pe strada Bisericii, în apropierea mănăstirii. Ţin minte, că la vremea aceea era singura stradă pietruită din cartier, celelalte fiind simple uliţe de ţară, pline de praf, cât era vara de lungă şi noroaie de cum începeau ploile toamna, ori primăverile după ce se topea zăpada. Aspectul, mai degrabă de sat, era întreţinut şi de vacile, care erau scoase din curţile familiilor cât de cât cu ceva stare şi mânate la ciurdă, la păscut, în fiecare dimineaţă, de unde se întorceau către seară, umplând uliţele de praf, de mugete şi sunet de talangă.

În toamna aceluiaş an ’47, am început clasa a doua la *Şcoala de Jos*, denumită astfel, pentru că în Gai, mai funcţiona şi o *Şcoală de Sus,* cu clase până într-a şaptea, prima fiind doar cu ciclu primar.

La vremea aceea, Şcoala de Jos, găzduia două secţii: română şi maghiară. La români, erau doi învăţători, soţii Hortensia şi … Tomuş. Parcă îi am în faţa ochilor şi acum: el un bărbat trecut de 40 de ani, înalt, uscăţiv, cu faţă prelungă şi păr negru, bogat, tuns la moda vremii, cu cărare pe dreapta; doamna, ceva mai scundă, plinuţă bine, cu o figură jovială, cu părul strâns în coc pe creştetul capului fapt, care-i punea şi mai mult în evidenţă, ovalul feţei. Amândoi mi-au fost dascăli şi mi-au îndrumat primii paşi de şcoală: domnul Tomuş în clasele II şi IV, iar doamna, în a III-a. Mai târziu, cu doamna Tomuş au făcut şi orele de Limba rusă, la Şcoala de Sus.

După atâta amar de ani, amintirile se estompează, nu mai sunt chiar atât de sigure, de exacte, unele chiar se şterg din memorie, dar pot afirma cu tărie, că în ce-i priveşte pe cei doi dascăli ai mei, familia Tomuş, nu am nici o amintire neplăcută, pe care să fi vrut să o uit.

Când scriu aceste rânduri, am în faţă o fotografie de sfârşit de an şcolar, îngălbenită de vreme, în care apar 32 de copii din toate cele patru clase, ale Şcolii de Jos, iar în mijlocul nostru, în rândul din faţă, cei doi dascăli Tomuş, cu mezinul familiei, Nelu, încă preşcolar. Cu nostalgie, încă mai aud vocea din preajma casei lor, pe strada Faurilor, sunând ca un refren: Puiu, Bebe, Mirceaaa, Neluuu – gata-i mămăliguţa!!! Era apelul de seară a mamei doamnei Tomuş, care-şi chema nepoţii la cină.

Uitam să amintesc, de şcoala sârbească din Gai, din strada Bisericii, unde învăţau prietenii mei sârbi: Anghelco Sandici şi Vasi Docmanov şi Slavco… Cu Anghelco am fost vecin de stradă, ne despărţeau doar câteva case, aşa că ne vedeam aproape zilnic, umblam unul la celălalt în casă, ne jucam împreună şi de la care am învăţat să vorbesc binişor sârbeşte (pe care din păcate, neexersând-o am uitat-o în întregime)

Tot pe strada Bisericii, locuia şi Ivan mijlociul dintre cei trei băieţi ai familiei Sfăt, de care m-a apropiat nu doar sărăcia care era comună pentru noi dar mai ales nestăpânita lui sete de lectură, fapt care a generat o prietenie de o viaţă. Deşi era mai în în vârstă cu doi ani decât mine, era mai scund, ciolănos, cu

[1] Este vorba de canalul IER, numit de localnici - Criş

ten negricios şi figură de tătar, drept pentru care s-a pricopsit cu porecla de *Pongo,* un cunoscut personaj dintr-un roman ieftin, dar de mare succes la copiii şi adolescenţii vremii[2]. Împrumutam cărţi, de la un găian de pe strada Ion Creangă, care prin nu ştiu ce împrejurare era posesorul unei biblioteci demne de invidiat. Cărţile l-au însoţit pe Ivan dealungul scurtei sale vieţi, ca elev al unei şcoli profesionale din Arad, muncitor cazangiu iar după mai mulţi ani ca student tomnatic al Facultăţii de filologie din Timişoara şi profesor de limba română. A practicat boxul, a exersat în teatru, iar talentul lui în desen era recunoscut. Nu a reuşit săşi finalizeze proiectele deoarece, boala cronică de ficat, contractată în tinereţe, şi-a spus ultimul cuvânt, mult prea repede.

Cu plăcere (şi cu oarecare nostalgie î-mi anintesc şi de familia Mihailovici, la al cărui atelier de rotărie din colţul străzilor Bisericii şi Anton Pann, mă duceam adesea, îmbătându-mă cu mirosul lemnului proaspăt rindeluit. Într-o vară chiar am câştigat o sumă frumuşică, scrijelind cu o daltă a meşterului, un desen decorativ de mine conceput pe loitrele unei căruţe noi, de curând confecţionată.

Pe aceeaşi stradă, locuia un alt prieten, mai tânăr, Horia Truţă, cu a cărui soră, Delia, am fost coleg al claselor primare şi mereu în competiţie pentru ocuparea locului întâi. Familia lor, locuia în casa parohială, peste drum de biserica ortodoxă română.

Şi pentru că vrnii vorba de biserică, nu pot trece cu vederea vraja celor câteva ceasuri din săptămâna paştelor, pe care le petreceam în turla bisericilor, cea românească şi cea sârbească, întrecându-ne care mai de care să batem toaca câît mai îndelung şi cât mai *artistic* cu putinţă şi să puşcăm cu carbidul din cutiile de tablă.

A fost o sumară trecere în revistă a câtorva momente legate de perioada mea de găian, pe care însă nu o voi încheia fără a mai menţiona un fapt care mi se pare semnificativ şi anume, că în Gaiul acelor vremuri, românul, sârbul şi ungurul se considerau egali, erau una, se ştiau doar de găieni şi atât, iar ca găieni, formau o mare familie.

La vremea aceea, în afară de învăţători şi preoţi, o personalitate de seamă a Gaiului, pe care am cunoscut-o îndeaproape, fiind oarecum un prieten al familiei mele, a fost doctorul Drucker, un evreu din părţile Bucovinei, a cărui cabinet medical, în locuiţa sa din colţul străzilor Tenetchi cu Alexandru cel Bun. Mi-l amintesc, pr lângă multe alte pricini şi pentru un obicei de-al său care mi s-a părut ciudat la un medic. Când venea în vizită la noi, vara, mergea în grădina de legume unde smulgea doi trei morcovi din strat, pe care după ce-i scutura sumar de ţărână, lovindu-i cu degetul său rigid ca un băţ, îi mânca cu mare poftă. Zicea că de microbii din pământ are mai puţin se teme, decât de cei de deasupra, cei cu două picioare. Eu nu pricepeam atunci cum devine cazul, dar părinţii, cu siguranţă că ştiau la ce *microbi* făcea referire.

A fost unul dintre cei mai pricepuţi şi devotaţi medici generalişti din câţi am cunoscut, şi nu au fost puţini, de modă veche, cu o ţinută morală şi deontologică, care azi ar putea să reprezintemodelul adevăratului medic de familie. Fiecare caz, oricât de mărunt era, îl urmărea cu tenacitate până la rezolvare. Vizitele lui în familie, cu nedespărţita lui *bicicletă de damă* şi geanta cu instrumente, chemat, sau din proprie iniţiativă, dezinteresat material, întotdeauna îmbrăcat elegant, jovial, politicos se constituiau în adevărate lecţii de viaţă. A fost o vreme şi medicul Intreprinderii de Spirt şi Drojdie *Neuman,* unde lucra mama. Acolo, se întâlnea purtând discuţii elevate cu inginerul Kandler, a cărui copii fregventau Şcoala de Sus din Gai, fiica lui, Erica, fiind colegă de clasă cu sora mea Victoria.

Mi-l mai amintesc pe profesorul de matematici Ursu, spaima elevilor , despre care se ştia căelevii meditaţi de el intră sigur cu succes la orice şcoală din oraş. Au mai fost şi alţii, demni de toată stima şi preţuirea, pierduţi în negura timpului, dar al căror imagine şi spirit viu le mai port încă în conştiinţă.

Horia Truţă, prietenul meu şi din câte ştiu, iniţiatorul acestei monografii, solicitându-mi câteva rânduri din amintirile mele despre acest cartier al Aradului, m-a numit fiu al Gaiului, ceea ce mă onorează, dar acest lucru ar fi în întregime adevărat doar dacă s-ar adăuga sintagma de *adoptat temporar.* Am locuit

[2] Este vorba de :, Aventurile submarinului Dox

în acest cartier doar opt ani, este adevărat, printre cei mai fecunzi şi bogaţi în amintiri dup care m-am mutat cu familia în Poltura (Cocoşvaroş, I.G.Duca), unde după mari privaţiuni ne-am ridicat o casă, renunţând la iluzia care ne-a urmărit o mare parte din viaţă, că ne vom reîntoarce vreodată în locurile noastre natale, Cernăuţi, rămas şi astăzi sub stăpânire străină.

Revăzând Gaiul după cinci zeci şi cinci, de ani într-o plimbare plină de nostalgie, mi se pare străin. Nu mai e Gaiul de altădată. Cu străzile sale prăfuite, casele, acareturile şi oamenii săi încărcaţi de tradiţie, preocupaţi de vite, plugărie, mersul vremii şi sărbători. N-am recunoscut Gaiul copilăriei mele, pentru că nu i-am mai găsit sufletul de odinioară.

Arad, 6 iunie, 2010

P.S. Pe vremuri, când scriam o scrisoare, adresa aşternută pe plic, trăda patriotismul local prin acel invariabil *Arad – Gai.* Oare se mai foloseşte astăzi?

N.B. Dragă Horia, voi fi fiind eu poet (cvasinecunoscut), dar nu-mi cere să-ţi scriu o poezie despre Gai, căci, zău, nu-mi vine. Oricum, Gaiul merită mult mai mult decât i-aş putea eu da

INDICE DE NUME
(Selectiv)

Armaţki Duşan – fierar, secretar PMR, la CAP Partizanul
Arsenov Dragutin – funcţionar, naş al Bisericii
Ardelean Octavian – cultivator de orez
Balogh Nandor – învăţător, director şcolar
Baranyi Joszef - învăţător
Bălaj Katalin –ziarist XIII, X
Băneş Gheorghe – preşedinte CAP Gai-Sălaşe
Birtolon Aurel - fermier
Bixa Veturia – educatoare
Boghicevicevici Claudia – deputat în Parlamentul României
Botezatu Petru – pictor bisericescVIII 8
Brad Ecaterina - educatoare
Bragea George - preot ortodox român
Brădean Axente – preot ortodox român VIII 2 (1)
Brânzeu Ioana – profesor de muzică, dirijor de cor
Busuioc Constantin – profesor, director şcolar
Ceahoreanu Dragoş - economist, scriitor XIII, X
Ciuceanu Ştefan – profesor, director şcolar
Cleon Sara - educatoare
Cleopa Ilie – arhimandrid VIII 10
Covacevici Ivan – Şef Circumscripţie Administrativă Gai III (1)
Creţa Petru – muncitor, enoriaş
Crişan Ion Horaţiu – istoric II
Crişan Veronica-Rujiţa - monahie X
Crivăţ Ioan – învăţător
Csato Emerich – preşedinte CAP Unirea
Cuţaru Nicandru – preot ortodox român
Danciu Stănoiu Alexandru - inginer constructor
Dincă Ioan, învăţător, director şcolar
Docmanov Gheorghe - economist, pictor X
Drincu Vasile - învăţător, director şcolar
Drucker Camilus - medic în Gai III (15)
Duca Ion Gheorghe – om politic român
Falcă Gheorghe – primarul Aradului
Fericean Ioan – avocat XI, X
Frateş Romul - preot ortodox român
Genovein Egidiu - constructor, antreprenor VIII (3)
Gruia Ioan – comandantul aeroportului Gai
Goguţă Vasile – director Indagrara
Iercan Mircea III (2)
Ioanaş Vasile – Şef Circumscripţie Administrativă Gai III (2)
Ionescu Felicia - funcţionar, pictor X
Ionescu Nicolae – preot ortodox român II (8)

Ionescu Zoe - educatoare
Jivanovici Sinesie – episcop, ctitor III (4)
Klieger Jacob – comerciant, proprietar de cinematograf
Kocsis Rudolf - sculptor
Lazăr Rodica – profesor, director şcolar
Lucuţa Mihai – preot ortodox român
Macavei Gheorghe – sportiv, fotbalist XI
Maier Florica – educatoare
Marian Ioan – constructor, antreprenor
Mariş Teodor – profesor
Matyoc Fraţii – proprietari de moară
Mărghitan Livius - istoric II
Mihailovici Nicola – fermier
Milancovici Petru – diriginte de poştă
Miloi Gheorghe – avocat, colecţionar de artefacte II
Misici Dimitrie – preot ortodox român
Mladin Eugen – Şeful Circumscripţiei de Poliţie Gai III(159
Nagy Ioan – comandant de pompieri (Pompieri)
Nagy Ioan - învăţător, director şcolar
Neszmera Geza - fermier
Neuman (Fraţii) – industriaşi III (8)
Olariu Vasile – preot ortodox român
Olariu Terenţiu – profesor, director şcolar
Pasculovici Slobodan - profesor X
Pasculovici Voin – preot ortodox sârb
Paşca Simona VIII 10
Păcurar Petru Ioan - sportivXI
Pădureanu Eugen – istoric arheologII
Pâncotan Gheorghe – lider sindical VI (1)
Pigli Traian – învăţător, director şcolar
Pleşa Ioan – medic, inspector
Popian Nevenca – învăţător
Pozderie Ioan – director Asociaţie Intercooperatistă
Probst Mihai – arhitect, nreprenor, constructor
Puticiu Andrei – Şef Circumscripţie Adminstrativă GaiIII(1)
Rafiroiu Silvestu – arhitect VIII
Raicu Iulia – preoteasă
Raţ Ioan – preot ortodox român
Robu Ioan – primarul Aradului
Roman Ioan – administrator de cinematograf.
Roza Fraţii – meşteri pietrariVIII
Sandici Liubomir, inginer, istoric local
Sandor Teodor-Petru – preot romano-catolic
Sasu Viorel – preot ortodox român
Săbău Petru – preşedinte CAP Partizanul
Sârbu Ioan – preşedinte CAP Unirea

Schill Gheorghe – funcţionar, preşedinte asociaţie, consilier
Somogyi Augustin – preot romano-catolic
Stuparu Traian – sportiv, boxeur XI
Tatulea Iosif - preot
Takacs Mihai – pictor X
Tanzer Ladislau – învăţător, funcţionar cultural X
Teaha Viorel – preot ortodox român
Teneţchi Ştefan – pictor bisericesc
Tomuş Hortensia – învăţător, profesor
Tomuş Emil – învăţător, director şcolar, profesor
Tomuş Mircea - profesor
Trifu Constantin - învăţător
Ţiganu Tiberiu – profesor, organizator sportiv XI
Ţârlea Mihai – sportiv, fotbalist XI
Ursu Sabin – profesor, director şcolar
Văcaru Ilie – dirijor cor
Vădăsan Cornel – preot ortodox român
Vădăsan Maria - educatoare
Vădăsan Marin – inginer, funcţionar CFR
Venczel Iosif – preşedinte CAP Partizanul
Vlaş Gligor – om de afaceri, sculptor în lemn
Zabbu Vasile – învăţător, director şcolar